HRVATSKI DJAK

Glasilo Hrv. Naprednog Djaštva

GODINA I. 1907.

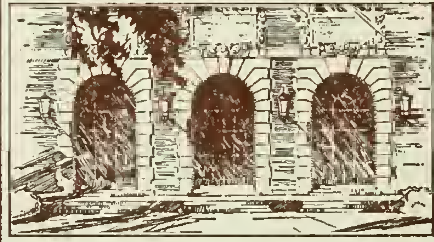

Blažeković VIII

HRVATSKI DJAK

GLASILO HRV. NAPREDNOG DJAŠTVA.

GODINA I. 1907.

SADRŽAJ:

Clanci:

Str.
Baxa Bohumil dr.: Rastava države od crkve u Francuskoj (Iz češkoga preveo I. Sporčić) 225
Benigar A. Janko: Abiturijentima o tehničkom studiju 163
Blažeković Milivoj: Slovensko djaštvo 14
— Prag 168
— Klub „Prosvjeta“ 254
Bubanović Fran: Znamenovanje odgojnih prilika u našim zavodima 72
Čaldarović Vladimir: Socijalizovanje 159
Duić Martin: Nekoliko riječi o pučkoj prosvjeti 12
— Čemu da se posvećujemo? . 161
Eisental Vladimir: Popularizovanje prirodnih znanosti 305
Fröhlich Pavao: Individualizovanje . . 37
— Demokratizam 130
Hanžeković Mato: Naše srednje škole 10, 40
Hikec Ante: Hrvatski študent 29
Janušić Jurislav: „Hrvatski djak“ . 1
— Naš pokret 125
— Prava svrha srednjoškolskih kongregacija 137
— Pred praznike 157
— Nakon praznika 205
— Prilog materijalnoj strani djačkog pitanja 255
— Medjunarodni kongres slobodnih mislilaca u Pragu . . 272
Kočonda Mira: Naša ženska sveučilišna mladost 39
Kraišćan Josip: Djačka ferijalna društva 166
Krejči F. V.: Naše doba i religija (S českoga preveo I. Sporčić) . . 43
Krejči Franio dr.: Friedrich Nietzsche (Preveo E. Jurkas) 234, 269, 314
Lacković Josip: Pogled na savremenu filozofiju 142
— Ernest Haeckel 288
Laslavić Ivan: Današnji odgoj u srednjim školama i njegove poposljedice 311
Maravić Vladimir: Klub hrvatskih tehničara u Pragu 173
Marjanović Danilo: Giosuè Carducci 104
Masaryk T. G.: U boju za religiju (S českoga preveo E. Jurkas) 76, 110, 139, 186
Novak N. Ivan: O samonaobrazbi srednjoškolaca 285
Politeo Janko: Za demokratizaciju inteligencije i odgoj naroda . 213
— Auktoritet 302
Slatinčan Stevo (pseudonim): Za slobodnu školu 94
— Slobodna škola i demokracija 134
Sok Artur: Pamćenje i mozak . . . 224
Sporčić Ivo: Naša ženska sveučilišna mladost 6, 74
Zadaci srednje skole . . . 175

Str.

Vranković Petar: Sveučilišno pitanje 170
— Hrvatsko djaštvo i rad za narod 211
Sastanak jugoslavenskih abiturijenata i apsolvenata u Dubrovniku . 189
Sastanak Istrana 190

Pjesme:

Aleksandrović Nikita (pseudonim): U katedrali 95
— Aleluja 95
Binički Zvonimir: Nirvana 304
Domić Srećko: Kroz noć 74
Gabarić Vilko: Kod zdenca Jakovljeva 265
Häusler Karlo: Dva svijeta 36
— Ecce homo 102
— Na Korani 223
Jankov Josip (pseudonim): Starinska nota 96
Novak N. Ivan (Ivo Jablonkin): Pjesme buntovnika 36
— Scherzo 302
Parmačević Stiepan: Žuti smiješak . 74
— Žuta kuća 216
— Tragika 216
— Sarkazam smrti 216
— Šutnja 216
— Ljubav 216
— Nad jazom 217
— Grobna ploča 265
— Humoreska 265
— Sentimentalnost 265
Polić-Kamov Janko: Ad peccata damnatis 222
Samo II. (pseudonim): Trojici u K. . . 36
S. Č.: Pjesma robijaša 6

Prozna beletristika:

Bajzar Mihovil: Na raskršću . . . 35
Bego Dobroslav: Prva ljubav . . . 192
Hanžeković Mato: Križić 266
Hikec Ante: Ruke 4
— Ljubav 61
I. R. R.: Miša 194
Komoržarski el Rudi (pseudonim): Dva psa 73
Košćina Matej: Jedna ljubav 178
Kozarac Ivan: Djeca 5
Màcha H. K.: Marinka (S češkoga pre- E. Jurkas) 96
Mina S. (pseudonim): Poslije isplate . . 190
Novak Dragan: Jadnici 133
Novak N. Ivan: Mirozov 304
Parmačević Stjepan: Sitnica 34
— Kroz san u zbilju 215
— U jeseni 300

Str.

Pecikozić A.: Na Hristovu grobu . . 222
P. Ante: Vlasan 133
Radošević M: U ludnici 191
Taglia O. (pseudonim): Život . . . 103
Vernić Zdenko: Prava tijela . . . 218

Iz djačkoga života:

Blažeković Milivoj: Upisivanje u klub „Prosvjeta“ 278
— Iz „Prosvjete“ 316
Čaldarović Vladimir: Grupe hrv. djaštva na univerzi i njihovi medjusobni odnošaji 147
Eisental Vladimir: Gajenje glazbe na sveučilištu 81
Fröhlich Pavao: Praško djaštvo protiv teološkog fakulteta 198
Gaminov (pseudonim): Dogodjaj u Bugarskoj i bugarski študenti . 51
Janušić: Jurislav: Za odijeljenje bogogoslovije od sveučilišta . . 16
— Inauguralni govor rektora dra A. Bauera 18
— Izbor u „Hrv. akademskom potpornom društvu“ 20
— Gradnja nove sveučilišne biblioteke 48
— Hrvatsko djaštvo protiv Rima 79
— Red i polazak sveučilišnih predavanja 148
— Za zdravstvo djačkoga spolnoga života 149
— Kronika 150
— Naprednjaštvo i „naprednjaštvo“ 195
— Sastanak istarskoga djaštva . 241
— Jugoslavenski abiturijentski sastanak 242
— Hrvatski abiturijentski sastanak 242
— I. hrv.-slov. katolički svedjački sastanak 243
— Pokret narodno-naprednoga djaštva 244
Kraišćan Josip: Demonstracije rusinskih djaka u Lavovu . . 85
— Izbori u „Hrvatsko akademsko potporno društvo“ . . 239
— Skupštine napredne omladine 279
— Stručni klubovi na sveučilištu 280
— Klub klasičnih filologa . . . 281
— Incidenti 318
Novak N. Ivan: Jugoslavenski abiturijentski sastanak u Dubrovniku 47
— Djački literarni sastanci u Belovaru 320
— Djački ferijalni klub u Varaždinu 320

Str.

Oroženo Milan: II. zbor narodno radikalnoga djaštva u Celju . . . 322
Politeo Janko: Poslije izbora 317
Sporčić Ivo: Matematičko-prirodoslovni klub 282
Stojanoff Hr: Bugarski djak 83
Šafranek Vilko: Iz društva za pouku analfabeta 279
Vernić Zdenko: Božićni pamflet „hrv. kat mladeži“ 50
— „Estetske vježbe“ prof. Markovića 281
Vodvařka Slavko: Reforme na sveučilištu 113
Nova sveučilišna zastava . . 115
Češko djaštvo proti bogoslovnom fakultetu 53
„Marsonia“ (Ferijalni klub hrvat. naprednog djaštva u Brodu na Savi). . 244
Sveučilišno djaštvo i zabrana „Prokletstva“ 197
Hrv. ak. ferijalni klub u Sarajevu 321

Narodno-obrambeni vijesnik:

Novak N. I.: Istina o Medjumurju . . 325
Vranković Petar: Nova rubrika . . 325
— Südmarck 326
— Nove škole Ćiril-Metodske družbe 328
— Društvo za potpomaganje siromašnih učenika hrv. škola u Zadru 328
— Narodni biljeg 328

Pabirci i Listak (važniji članci):

Banfić Šandor: Patriotski šport . . 56
Blažeković Milivoj: Naša kazališna literatura 22
— Mi i naša javnost 86
Bubanović Fran: Moderna fiziologija 25
— Wilhelm Bölsche 24
Čaldarović Vladimir: Tri koledara 24
Duić Martin: Nekoliko riječi o saobraćaju slovenske i hrvatske omladine 57
F. D.: Ludwig von Beethoven 122
Janušić Jurislav: Radni program vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu 115, 150
— dr. Josip Pliverić 245
Kraišćan Josip: Što rade slovenski akademičari? 57
Malinar Mate: Dvije knjige Davorina Trstenjaka („Zreo učitelj“ i „Prirodni uzgajatelj“.) . . . 329
Novak N. Ivan: Kako ne smijemo raditi 58

Str.

Parmačević Stjepan: Intelektualni razvitak po stališkom zanimanju 246
— Josip Miličić: Pjesme . . . 249
— Milan Marjanović: Iza Šenoe 250
— Mi i liepa književnost . . . 250
Janko Polić-Kamov 282
Tamara 330
Sporčić Ivo: Značenje Dragojle Jarnevićeve 120
Vernić Zdenko: Dr. A. Bazala: Povijest narodne filozofije grčke (Izdanje Matice Hrvatske“ za god, 1906 154
Vranković Petar: Zaboravljena grana . 250
— Neven 251
— Malo brojeva o iseljivanju . 251
Haeckel o uzgoju (prevod) 89
Inteligencija i religija (Po „Slobodnoj Misli“) 200
Nešto iz Silabusa 203
Program „Svobodne Misli“. 155
Ivan Kozarac 24

Bilješke:

Broj 1.: Naobrazbena društva na srednjim školama. Klub za napredna predavanja. Malo više obzira. Sveučilišni vratar. Malo statistatistike. Naša kazališna publika. Privilegovani 24
Broj 2.: Hrv. društvo za unapredjenje uzgoja. Dr. Egersdorfer i predavanja. O učenju slavenskih jezika. Jugoslavenski djački sastanci. Društvo za pučku prosvjetu u Beču Češki list „Čas“. Profesor T. G. Masaryk. Jan Stanislavski. Briga za budućnost. Ne daju čitati „Savremenik“. Trojici u K. Dopisi uredništva 59
Broj 3.: Svim našim djačkim prijateljima. Novo društvo na našoj univerzi. Statistika austrijskih sveučilišta u godini 1904./5. K jugoslavenskom abiturijentskom sastanku u Dubrovniku. U Prag — drugi semestar! Koliko je slovenskih srednjoškolaca. Giosuè Carducci. Dopisi uredništva . . 89
Broj 4.: Nešto o spljetskoj gimnaziji. Iskrice. Privilegovanom piscu „Luči“. Pismenost kod raznih naroda. Poziv na pretplatu.

Str.
Na adresu kazališne uprave. Trovatelji naroda. Naša djačka knjižara. Od uredništva . . 123
Broj 5.: 6. i 7. broj „Hrv. Djaka“. Naša predavanja. Tko je protiv napredne omladine u Spljetu. Sa pakračke preparandije. Rat na život i smrt u ime Boga . 155
Broj 6. i 7: 8 broj „Hrv. Djaka“. Dužnicima. Povjerenicima „Hrv. Djaka“. Progoni. Društvo hrv. sveučilišnih gradjana za pouku analfabeta. Praktični tečaj za učenje bugarskog jezika. K popunjenju sveučilišne stolice za latinsku filologiju. Iskrice. Na dan, tko je pošten. Dopisi uredništva 203
Broj 8 i 9.: Nešto iz statistike srednjih škola u Hrvatskoj škol. god. 1905./6. Srednjoškolsko djaštvo za istarsku družbu. Prvi abiturijenti. Školski izleti. Koledar naprednoga djaštva češkoga 252
Broj 10.: Promjena u našoj administraciji. Broj svečilišnih slušača škol. god. 1906./7. „Omladinski glasnik“. Statistika bečkog sveučilišta. Češki djački listovi. Imetak crkve u Austriji 283
Broj 11. i 12.: Poziv na pretplatu. Kazalište i djaci. Pitanje roforme sred. škola. Hrv. akad. društva na stranim visokim školama. Pučka sveučilišta. Na českoj univerzi. Hrv. akad. potporno društvo. O jednom dopisu iz Splita u „Luči“. Čitaonica revija 303

HRVATSKI DJAK

GLASILO HRV. NAPREDNOG DJAŠTVA

„Hrvatski Djak" izlazi svaki mjesec. Pretplata mu je na godinu 5 kruna, a pojedinom broju 40 filira. Plativo u Zagrebu.
Rukopisi i pisma neka se šalju na adresu, Jurislava Janušića, Nova Ves 29. prizemno, desno, a pretplate na adresu Martina Duića, Kukovićeva ulica 8/a.
Rukopisi se ne vraćaju, a neplaćeni se listovi ne primaju.

BR. I. U ZAGREBU MJESECA SIJEČNJA 1907. GOD. I.

„HRVATSKI DJAK"

Glasilo, koje pokrećemo, izazvala je potreba. Hrvatsko djačko pitanje kao sastavni dio hrvatskog problema i to prosvjetne njegove strane, takodjer je jedna i to ne posljednja zadaća novoga doba, koju valja riješiti. A „lahor slobode", koji je nakon povoljnih rezultata na biralištima u svibnju počeo, da provejava i našom otadžbinom i koji potiče svakoga člana našega naroda, da se njime posluži u svoju i narodnu korist, potiče i hrvatskog djaka, da i on svoje pitanje formulira. I to u jednu ruku zato, da tako steče jasnu svijest o potrebi reforme i onoga dijela svoga pitanja, reforma kojega stoji do njega samoga, te da se ujedno lati i njezinog provadjanja, a u drugu ruku zato, da na mjerodavne faktore stavi shodne zahtjeve u svrhu reforme i onoga dijela svoga pitanja, reforma kojega ne stoji do njega samoga.

A zato je potrebno i posebno djačko glasilo, koje on sada prvi put pokreće sa sveučilišta.

Do sada bijaše hrvatski djak osim rijetkih iznimaka samo živo gradivo, koje je pali sustav posve po svoju odgajao za svoje održanje.

To ima da s temelja prestane.

Što dakle hoćemo?

Hoćemo p r e p o r o d hrvatskog djaka. Hoćemo:

da si hrv. djak uz svoje posebno praktično osposobljenje pribavi općenito teoretično poznavanje sviju kulturnih područja vlastitoga naroda;

da uz potpuno poznavanje svoga jezika nauči najmanje jedan svjetski jezik kao pomagalo za naobrazbeno usavršivanje od narodnoga do svjetskoga stepena;

da bude kadar svu svoju naobrazbu staviti na pozitivne, znanstvene, misaone temelje i da si tako stvori čvrsto i što jedinstvenije stanovište za prosudjivanje sviju životnih pojava, t. j. da si steče stalan nazor o sveukupnom svijetu i životu;

da se na osnovu ovih rezultata riješi tradicionalnoga i dogmatskog gledanja na svijet i život, a zamijeni znanstvenim, evolutivnim, realnim;

da si bude svijestan svoga mjesta u družtvu, a po tom i svojih prava i dužnosti, koje uvjetuju družtvenu slobodu pojedinca. (Vidi brošuru: „Novo doba u Hrvatskoj i hrvatska napredna omladina". Strana 24.).

Da se djak kao pojedinac intelektualno razvije u ovom preporodnom pravcu, koji, ovo naglašujemo, ne smatramo dogmatskim, nego samo najopćenitije označenim, potrebna je reforma i uvjeta i osnova njegove naobrazbe te milieu-a, u kojem živi.

Potrebno je prije svega, da djak za vrijeme studija bude materijalno što obezbijedjeniji, družtveno što slobodniji i da imade što više slobodnoga vremena.

Vrela, iz kojih je djak dosele crpao materijalna sredstva za svoje uzdržavanje kao: dohodak od kuće, pripomoć H. A. P. D., stipendiji, opskrba u menzi akademičkoj, instrukcije, rad u raznim uredima, pretežno ne zajamčuju hrv. djaku onih uvjeta, koji su za njegov intelektualni razvoj u savremenom i preporodnom pravcu kao materijalna baza nužni. Zato je potrebno, da se ta vrela reformiraju a uz postojeća pro-

nadju i nova, tako da će ona biti dovoljni materijalni uvjeti za intelektualni razvoj hrv. djaka. Kako da se ova reforma provede i gdje da se pronadju nova vrela, bit će zadaća samog djaštva, da u svome glasilu razvije reformne misli u tom pravcu te da na njih upozori i za njih nastoji zainteresovati mjerodavne faktore.

No ne samo materijalni uvjeti, nego i intelektualni osnovi te milieu djaka treba da se reformiraju. U tu ćemo svrhu u svome glasilu navlastitu pažnju posvetiti:

Pitanju proširenja akademske slobode unutar sveučilišta;

odnošaju djaka prema profesorima i njihovim predavanjima, namiještanju i imenovanjima profesora, njihovu radu odnosno neradu, osnivanju novih sveučilišnih stolica;

redu predavanja, pitanju biblioteke, potrebi privatne lektire te lijepoj knjizi;

ukinuću odnosno sniženju ispitnih taksa te pitanju školarine;

odnošaju djaka prema djačkim društvima;

odnošaju djaka hrv. sveučilišta prema sveučilištima stranim, poimence pitanju p o l a s k a stranih sveučilišta;

odnošaju djaka prema društvenom životu izvan sveučilišta, kamo spada naročito pitanje socijalne slobode djaka te pitanje seksualno.

Uvjereni, da ne dostaje samo reforma postojećih intelektualnih osnova za naobrazbeni život djaka, isticat ćemo i potrebu uvedenja novih. Tako potrebu zaštite nepovrjedivosti sveučilišnog tla naredbenim putem, potrebu reforme šumarske akademije analogno visokim školama za kulturu tla na stranim sveučilištima, potrebu osnutka medicinskog fakulteta, tehnike, veterine, trgovačke akademije.

Prema vani dizat ćemo svoj glas za potpun reciprocitet našeg sveučilišta sa stranima u svim njegovim dijelovima.

Nasuprot pristajući uz načelo rastave crkve od države i poričući teologiji značaj znanosti, zastupat ćemo odijeljenje bogoslovnog fakulteta od sveučilišta t. j. njegovo ukinuće kao državne institucije.

Obzirom na stranačko-društveni život hrv. djaka, naše će glasilo kao glasilo hrv. naprednog djaštva posvetiti osobitu brigu stranačkom životu istomišljenika te kritici tako zvanog naprednjaštva od mode, zatim odnošaju naprednog djaka prema djacima starčevićancima, socijalistima, klerikalcima, pa odlučnom pobijanju šteberstva.

Jednaku brigu posvetit će „Hrvatski Djak“ odnošaju naprednog djaka prema djacima Srbima ne samo kao kolegama, nego i kao braći po krvi.

Kako će „Hrvatski Djak“ biti u jednakoj mjeri i glasilom srednjoškolskog naprednog djaštva, bit će on živom vezom izmedju sveučilišnog gradjanina i srednjoškolskog djaka. U tom obziru bit će karakter našeg glasila odgojan i informativan. Kako današnja srednja škola ne podaje srednjoškolskom djaku dovoljno upute za realni život, bit će jedna od zadaća našega glasila, da sredjoškolcu bude na ruku u sticanju one strane temeljne naobrazbe, koja mu je za život potrebna, a koje mu današnja srednja škola ne podaje.

Osim toga će napredno djaštvo u tom pravcu raditi i općeći sa srednjoškolskim djaštvom. Tako razgovorima, sastancima, držanjem predavanja, osnivanjem izvanškolskih društvanaca i knjižnica, zatim upućivanjem u izboru privatne lektire u pravcu postepenog upoznavanja realnog svijeta i života.

Napose će napredno djaštvo i preko svoga glasila i u neposrednom kontaktu sa srednjoškolcima potonje upućivati, da ne zaziru od obrtne, trgovačke, učiteljske škole, osobito ove potonje, tako te ćemo radeći za to, posredno voditi račun i o pučkom školstvu. a one, koji kane polaziti i visoke škole, da se posvjećuju što više realnim zvanjima kao gospodarstvu, trgovini, medicini, tehnici, veterini i dr.

Uvjereni, da je prisilna nabožnost na uštrb i zdravstvenom stanju i intelektualnom razvoju srednjoškolskog djaka, napredno će djaštvo i u svom glasilu i živom riječju srednjoškolske djake o d v r a ć a t i od kongregacija, a pristajući, kako je jur rečeno uz načelo rastave crkve od države, i od svećeničkog zvanja, jer nama treba što veći broj ne crkvene, nego svjetovne, narodne inteligencije.

A kako današnje uredjenje konvikata, internata orfonatrofija i sličnih zavoda, ni u kojem pogledu ne odgovara savremenim potrebama, napredno će djaštvo preko svoga glasila a i u

životu zastupati postepeno dokidanje ovakovih zavoda uz zamjenu shodnijim institucijama, a medjuto tražiti što skorije njihovo preuredjenje na modernom osnovu, navlastito oslobodjenje sviju takovih zavoda od svakoga duhovničkog nadzora.

Kraj toga će naše glasilo neutrudivo upozoravati na potrebu reforme srednjoškolskoga disciplinarnoga reda u slobodoumnijem duhu te na potrebu reforme srednjoškolske nastavne osnove u pravcu realnom, naprednom i savremenom. A napredno djaštvo će i samo — vodeći o tom pitanju postojanu brigu — iznijeti bar neke osnovne misli u prilog reformi srednje škole na što jedinstvenijoj podlozi.

Polje rada i dužnosti hrv. naprednog djaka ne smije da lih djačka pitanja iscrpljuju. Napredan djak treba da je i s narodom u živoj svezi. On treba da si je svijestan, da i kao djak imade svojih dužnosti prema narodu. Golemi broj analfabeta pa prosvjetna zaostalost širokih slojeva našega naroda imperativnim načinom nameću hrv. naprednom djaku dužnost, da aktivno sudjeluje u suzbijanju analfabetizma u jednu a širenju pučke prosvjete u drugu ruku. Ako i jest dizanje kulturnog i intelektualnog niveau-a širokih slojeva naroda u prvom redu dužnost države i vlade, ipak je u svim naprednim državama u toj raboti i to gotovo u jednakoj, ili pače i još većoj mjeri od države i vlade sudjelovalo i društvo. To vrijedi n. pr. za Dansku i Češku, gdje danas i ne ima analfabeta.

Shvaćajući napredno djaštvo ovu narodnu potrebu i kao svoju dužnost, sustavno će voditi račun o suzbijanju analfabetizma i širenju pučke prosvjete i to koje teoretički u svom glasilu, koje — a to navlastito — praktički udioništvovanjem u radu „Društva hrv.-sveuč. gradjana za pouku analfabeta“ te „Društva za pučku prosvjetu“.

A ne će se hrv. napredno djaštvo tudjiti ni stranačkom životu naše inteligencije. Samo će kod toga brižno čuvati svoju autonomiju prema svakoj stranci, pa i samoj H. P. N. S., koje je u najširem smislu riječi — sastavni dio. Ovo posljednje ističemo, pošto je i vodstvo H. P. N. S. ovu autonomiju naglasilo, samo zato, da protivnici H. P. N. S. ne imaju razloga za naš istup, koji je dosljedno našoj autonomiji posve samostalan, pozivati na odgovornost njezino vodstvo. Kao takovo posvetit će naše glasilo svoju pažnju i kronici stranačkoga našeg života, ali lih čiste informacije radi.

Sav ovaj kompleks pitanja, koji sačinjava hrv. djačko pitanje tiče se i žena i to koliko na sveučilištu, toliko i u srednjim školama. A da nismo diljem svojih izvoda dosljedno i žene spominjali, uzrokom je, što gledajući sa svoga naprednog, evolutivnog i realnog gledišta na žensku stranu djačkog pitanju, držimo, da se potpuno izjednačenie naobrazbe za muškarca i ženu ima ne naprečac, nego postepeno provesti.

U tom je programna okosnica hrv. djačkog pitanja u svjetlu našega naprednjačkog stanovišta.

A kako mi kao hrv. napredni djaci ne mislimo, da napose onu stranu svoga pitanja, reforma kojega ne stoji do nas samih, samo naglašujemo, smatramo svojom dužnošću, da kažemo, kako mislimo svoje zahtjeve i provesti. Mi prije svega držimo, da nova vlada i sama uvidja potrebu riješavanja djačkoga pitanja u reformnom pravcu, pa se nadamo, da će u granicama mogućnosti ovoj potrebi i zadovoljiti, a nadamo se, da ona ne će ni našega glasa posve pustiti s vida, nego da će mu kao iskrenom i na vrelu rodjenom pokloniti dužnu pažnju. A u koliko to ona bilo s kojega razloga ne će učiniti, smatramo svojom dužnošću, da ove svoje misli, u koliko će potreba njihove provedbe još postojati, zadržimo i u životu nakon djakovanja, da ih danas sutra u tijelima, gdje se o djačkom pitanju odlučuje, iznesemo nastojeći im pribaviti uvaženje.

Zašto hoćemo preporod hrv. djaka na ovako širokoj podlozi?

Zato, jer držimo, da smo svome narodu dužni, da mu u dogledno vrijeme podano brojnu sposobnu i slobodnu inteligenciju, koja će biti kadra izvan i u državnoj službi, u svako doba, došlo što mu drago, ne samo uščuvati ovo slobode, što je mučnom nategom naroda izvojštismo, nego koja će biti kadra sustavnim pridizanjem intelektualnog i materijalnog niveau-a čitavoga naroda ovu slobodu postepeno i širiti u duhu potpune državne i narodne samosvojnosti.

U ovom radu naravno, da ne napuštamo ni viših te dalekosežnijih vidika : tako kontakt sa

slovenskim, srpskim i bugarskim djaštvom, tim više, što smo uvjereni, da ćemo medjusobnim kontaktom, ako će ovaj biti posljedica izgradjivanja narodnog inteligenta u izloženom pravcu — utirati putove kulturnom jedinstvu i političkom zbliženju Slovenaca, Hrvata, Srba i Bugara.

Konačno nam je istaknuti, da ne ćemo, da naš pokret bude izolovan od svakoga vanjskog utjecaja, stoga će nam dobro doći svatko, tko će nam u tom našem radu htjeti pomoći. Zato ćemo u našem glasilu rado dati mjesta i mislima iz izvandjačkih krugova, samo ako u bilo kojem pogledu doprinose realizaciji našega programa.

ANTE HIKEC (Zagreb).

RUKE.

Sjedim zadnji kod dugog, uzanog, bijelim pokrivalom prostrtog stola. Preda mnom tanjur, vilica, nož, žlica, čaša i komadić kruha. Isto po svim stolovima, za kojima već preko pô sata sjede oni . . . študenti. Jedanajst je i pô prije podne. Soba uska, dugoljasta, niskog svoda sa dva prozora. Neugodna. Na dosta zamazanoj stijeni, vis-á-vis prozorima visi crna drvena ploča. Na njoj ime djačkog humanitarnog društva. „Centralno“ društvo nema ploče, ali — imade 60 što sa „pola“ što sa „cijelo“ nagradjenih študentâ. Nedaleko od sobe, odmah iza vratiju je kuhinja. Miris juhe, pečenja i kuhinje ugodno talasa po sobi. Ugodno. Draži na jelo i daje — topline. Dakako. Decembar je. Zima. U peći ne gori, jer . . kuhinja je blizu.

„Morala bi svejedno zapaliti peć. Nije baš najtoplije . . . Škandal.“ — srdi se blijedo suhi dugonja iz Gorskog kotara. Stud. phil.

„Ee ma što ćeš, brate . . . “ — slatko i umno odvraća košćati Likota. Jurist.

„Vjere mi . . sto put se bolje i u Bosni živi“ — uvjerava prijan pod crvenim fesom. „Zagreb — Zagreb i budi — — sveučilištarac“.

„I starčevičanac“ — ujeda iz kuta suhi, žuti i gladni kolega.

„Ma mani se zabadanja već jednom“ — ozbiljno prikorava prijan iz Bosne. „Dosta je već toga“. — — —

Neugodna, ali malena šutnja

„Per aspera ad astra, gospodo“ — kimne važno glavom on — klasični filolog iz Srema. Još jednom kimne, kano da želi podati veliku važnost latinskom citatu, i okrenu se brzo prema vratima. Unišo je već drug njegov i znanac, klasičar.

„Ej, mogao si prije doći . . Zaposjednuto, braca Gavro“.

„A ono tek — jedanajst i tri četvrta“.

„Što ćeš? Dodji oko jedne“ — i prijatelj, što je već srećom zaposio stolicu, nekim tupim i sažalnim pogledom isprati braca Gavru natrag „odkud je i došao“.

Šutnja.

„Ali, — — uf, gdje je već ta juha!?“ — resko prekida Goranin, filozof.

„Im bu več došla“ — miri dobrodušni klasičar iz Zagorja.

„Ah, ća . . oštiá!“ Primorac ne miruje. Uhvati snažno žlicu: jedan, dva, tri i — cinka cinkanje po čašama i tanjurima. Čudna i neugodna glazba. Djeluje. Cinkamo svi: složno, čudnim nekim tempom, uz čudni jedan osjećaj, koji ne dolazi toliko iz srca i uha, koliko iz jednog drugog mjesta.

Cinkanje raste. Sve jače, jače, naglije, nesložnije. Zaglušno. Na licima se odrazuje kod jednih žar, kod drugih srditost, prezir. Na poznatim licima študentskim. Još prije jednog sata bijahu ta lica možda na miru. Bez grimasa, neugodnih pogleda. Mnogi je prije koji sat važno povezivao raskidane udove k materi zemlji. Drugi mu odvraćao sitnim radom i ozbiljno tumačio najprije ono, što je dolje, a onda, što je gore i dalje. Možda se i popravdaše. Ne smeta toliko. Sad su tu, ovdje, kamo ih je život natjerô. Snašaju se, snašaju i — složno cinkaju u nestrpljivom očekivanju na ono, što u dvanajst sati ipak m o r a doći.

Cinkaju, cinkaju i čekaju. Jedanput ipak mora doći. Već je i podne. I opsovani su. Ružno opsovani od onih, što kuhaju i vare. Ali — — podnašati se ne da. — — — — — — —

Napokon.

Na vratima što vode u kuhinju, pojavi se ona, Marica. Na drvenoj, oširokoj taci bjelasaju se šalice. U njima menzaška juha.

„Aa—a—ah . . . Hvala Bogu ipak!“ — mučno se otegnu iz grlâ.

„Sim, sim, ovamo, ovamo! . . .“

I nekom čudnom, elementarnom silom kô elektricitetom nabijeni ustaju sa sjedala. Oni. Študenti. Prsti, što su netom odlučno držali žlicu, zvonko cinkajuć njome po čašama, tanjurima, rastegnuti su. Svih deset. I najednom kano da su osjetili, da su slobodni, rastegnuti. Napnu se jače i — rastegnu se one. Ruke. Bezbroj ruku. Gledam ih i sâm rastežem. Trzaju i upinju se. Košćate su. Većinom bijele. Nekoje kite „ekstra“ manšete i prsteni. Tê su rijetke. Većinom su bez nakita. Jednostavne, košćate, bijele študentske ruke. Upinju se, upinju, a prati ih čudan pogled uz poklik, vic, psovku, smijeh. Napinju se i mašu. Zamah im je velik i snažan. Još nikad ne vidjeh takog zamaha. Dvije ruke — deset prsti, rastegnutih, trzavih.

Ne smeta, što je juha, za kojom se upinju obični krop sa nekoliko sitnih malenih zvijezdica, što se tek prema svjetlu svjetlucaju.

Ne smeta — —

Upinju se. Trzaju. Traže. Zamah im je velik i snažan. Daleko snažniji od onog pogleda i mukle riječi, kojom mi je onaj tamo dugonja crtao tešku svoju bolest:

„ . . . Šta ćeš? Život je širok i raznolik. Ja nisam kriv, što sam derutnih i nadražljivih živaca . . .“

„Već odugo bolestan?“

„Treći mjesec . . . od onda. Sjećaš se one noći. Pjesma i pjesma! U praskozorje vrući i vrući zagrljaj. Kasnije ali prekasno osjetih, da je ono bio — — — ledeni zagrljaj“.

„Oslabio si.“

„Znatno . . . Znam.“

„Liječi se ustrajno.“

„Liječi se, ali . . .“

„Ali . . .?“

„ . . . . . . i jedi! Razumiješ li? Jedi . . . jedi! . . .“— —

„Ovamo već jednom s juhom!“

„Počekajte!“

Jedna ruka, što se netom uz oštar pogled ispružila, trznula — pane i tvrdo udari o stol. On se potreso. Tanjuri zadrhtaše.

— — — — — — — — — — —

I . . . igra se ponavlja. Danas, sjutra i mjesece. Cinkanje. Pogledi. Trzanje ruku.

Ruke, ruke i Vaš zamah za slabom ovom juhom, na kojoj potitravaju male sitne zvijezdice! Mnoge ćete danas sutra biti bijele, ugojene i ne naglo trzave. Voljko ćete hvatat čelo onoga, koji Vas je umio . . . poljepšati. Kako i na koji način će Vas uljepšati; da li će mu čelo smrknut se koji put, i u zrcalu na jednom osvanuti bijela sporadična nit, što se voljko priklonila uz navorano čelo . . . onda, kad će ljepšati Vas? . . . Ne znam.

Ali . . . znao sam i znam. Tamo unutri ispod ruku i grudne diaphragme jeste On.

Od iskona već onamo od tavnih milijuntnih godina, kada bijaše još jednostavan, maljušan, sitan i dalje . . . od onda, kad je podboden vječnom nekom silom najednom stao rasti . . . rasti . . . rasti, od iskona već onamo od tavnih milijuntnih godina ponašao se On materijalistički. Stezljiv — rastezljiv. Tko mu ljepše i bolje daje, zadovoljniji je. Prima, proguta, i opet prima. Vječno prima. Tko mu ne daje, nije mu zahvalan. Prsti se rado ukoče. Ruke blijede. Lica venu. Oči sanljive . . . mutne. Mozak tup, ukočen. Sve tuplji, ukočeniji, slabiji . . . slabiji . . . slabiji, dok ne kucne čas . . . konac neznane, ali velike tragedije. Zavjesa pade i — — — dignut će se ponovno, da i opet dodje, prodje i dodje ono. . .

Organe, organe! Ja nisam kriv da te hrvatski jezik slatkim nazivom naziva: želudac.

Želudac! . . . A kako bi lijepo bilo, da ga ljudi: gospoda, dame, licejke, študenti i študentice nemaju! Bili bi tako „idealni“, dobri, lijepi, mladi, ko bogovi i božice sa prekrasnim ovalnim rukama, na kojima se ko alabaster blista fini „idealni“ teint.

Ali —

Ruke, ruke, Vi košćate, tvrde, gibive i trzave ruke sirotinjske „uzdanice naše“ . . .

Ivan Kozarac (Vinkovci)

DJECA.

Zapada . . . Poljski putevi i puteljci umireni i upokojeni. Nad poljima mirno, nepomično vise sutonom okrvavljene pruge sive prašine.

U prodolcu sam podno sela . . . Pred menom kolnik, kukuruzni nasadi i niska kupinova medjica.

Zrakom titra bistra i meka dječja pjesma...
Domnijeva:
Šta je koo — me do po — štee — nja moo — ga,
Ja i — maa — la, ja ga i — pro — daa — la.

I od okuke iza kukuruze, vidim, izranjaju i pridolaze dva curetka, od kojih osam godina, bose pune noge, potpregnutih prljavih skutašca, razdrljenih košuljica na prsima, sa šumom vodopije, različka i kukolja u kosama.

— Falj'n Isus! —

— Uvik. —

Ustavim ih ...

— Tko vas učio tako pivat? — pltam.

— He, he ... smiju se.

— Tko? —

— Tko! ... he ... he ... Pa ... eto ... pivaju svi — govori jedna.

— I moja mâma piva tako — kazuje druga.

I udre u smijeh snažan, neobuzdan i sklapaju žive velike oči i rumene ...

— Pa volite l' pivat'?

— 'Ko?

— Vi.

— Hi. hi ... bož' moj ... da!

— I nakitit se volite, a?

— Ho, ho, ho ...

Čude mi se i odlaze. Podalje od mene, pri zakretu u selu, vidim, ogrljuju se oramenice i sve se vrckaju u struku, ko odrasle, razbujale cure.

I pjevaju i opet:

Šta je kome do poštenja moga ...

Ćutim, pjevaju za budućnost, za ono doba, kad će, odjevene u svilu, vrh izradovanih grudiju vezati cijenu radovanja: dukate! — = —

I majke su im tako — —

S. Č. (Zagreb).

PJESMA ROBIJAŠA.

Ulicama bos i gladan lutao sam — kao grobljem,
Sretao se s teškog rada izderanim, mračnim robljem;
Ljudsku biedu slušao sam i tvornicâ mrmor gluhi,
Slušao sam škrgut kostî i radnikâ kašalj suhi ...
A odozgo nebo svietlo smijalo se čudno toli,
Smijalo se svojoj igri, smijalo se ljudskoj boli..
Ta nije li vriedno smieha, gdje znoj krvlju lice šara?
Ta nije smieha vriedno: Gle, suza se blatom stvara!
I ja prokleh nebo svietlo i nebeska svjetla biela
I ja digoh ruku svoju i — čuj — trgoh Krst sa čela,
Pa sad sam si nebo stvaram i sred trudne, čamne noći.
Slušam plač i krik za Pravom i sve — čekam, kad će doći ...

NAŠA ŽENSKA SVEUČILIŠNA MLADOST.

„Das Weib wollte die Natur zu ihrem Meisterstücke machen. Aber sie vergriff sich im Tone, sie nahm ihn zu fein".
Lessing; Emilia Galotti.

U uspavanom našem životu prošle su neopaženo mnoge promjene i društvo nije dospjelo, da ih raščini. Što su zahtjevi vremena donosili, poprimalo se kao sve, što moda daje, poprimalo se nesvijesno i bez kritike.

Ovaj drijemež, u koji smo upali, glavno je naše zlo. Dalila je uspavala Samsona, da mu otme njegovu snagu; tako su i naši politički gospodari uspjeli, da pomalo uspavaju naše društvo i otuda potraja četvrtvjekovno narodno ropstvo.

Bezbrižni, laki život, u koji je upala naša inteligencija, da joj u zamjenu nestane slobode i samostalnosti, razvio je do zadnje granice narodni naš nehaj.

Puštali smo sve polako kandžiju, kojom svaki pojedinac mora da goni svoj život, puštali smo je, da poslije oćutimo, kako je teška i bolna. Puštali smo je jednako, kako Slavonac prepušta tudjinu rodnu svoju grudu, samo da u neradu i lastovanju provede svoj život. I kad nas je jednom ta kandžija bila, mi smo umoreni od njenih udaraca jedva smogli snage, da joj se otmemo.

Došao je čas, da se zanemareno naknadi, da se iscijele nanesene rane.

Spomenusmo već, da su u tim prilikama ipak prodirali neki napredni elementi u naš društveni život. Jedan od njih je u tome, da je ženama dopušten pristup na visoke škole.

Koliko je truda i muke stajalo rusku ženu, da zadobije pravo na obrazovanje, svjedoči odlični ruski pisac Nemirović-Dančenko, koji na jednom mjestu ističe, kako je ruska majka stavljala na kocku i zadnje svoje oružje: svoju krepost i sve svoje ženske draž esti, da izvojuje u kakovom gubernijskom gradu ženski gimnazij. Pitaćemo a koji je tome bio uzrok? Ništa i ništa drugo, odvraća isti pisac, nego živa želja za znanjem i znanstvenim pogledom na život.

A je li u nas bio taj uzrok prvi i jedini motiv? Priznati treba na žalost, da nije.

Pa nije ni mogao da bude: ta naše je sveučilište uopće više škola za pravnički stališ i srednjoškolsko učiteljstvo, nego hram znanosti.

Ne ćemo medjutim dopustiti, da je možda samo moda uplivala na taj razvoj. Ne, nalazimo i dubljih motiva, nalazimo, da je i to nekom nuždom bilo uvjetovano.

Upravo nesredjenost naših društvenih prilika iznijela je nuždu, da se srede i unaprede. A ne smetnemo li s uma, da je žena velika komponenta u narodnom razvoju, to je sama stvar donosila, da se i potrebe žene namire. Prvi je korak bio, da se uredi srednja škola, a potreba učiteljskih sila iznijela je, da se ženama dade pravo na sveučilišno obrazovanje.

Naš narodni život malo se je dosada diferencirao. Seljak naš živi, kako mu je i otac njegov i djed živio; ima ognjište, jer ga je i njegov djed imao. A preko noći, tj. da se razumijemo, u jednom vijeku nastala inteligencija nije se mogla oteti uzoru, po kome se je razvila. I tako na žalost moramo opaziti, da naša (gradska) familija još uvijek nije narodna, da naša literatura — u glavnom uzeto — nije narodna, da naša umjetnost — takodjer nije — naša. Umjetnici naši na pr. mogli su naći u Americi obilno potpore svom umjetničkom radu, ali se bojim, sve možda stoga, što su bili premalo naši.

Kad je sav naš kulturni napredak tek po tome naš, što je u nas, to ćemo s pravom pitati, da li je naše sveučilišno ženjskinje prema našim potrebama. Ili je i taj momenat više prema vanjskim (možda i lošim) uzorima, pa će se i to osvetiti na našem narodnom životu?

*

Razlika životnih funkcija muža i žene iznijela je takodjer različne individualne sposobnosti. Imajući na umu tu razliku rodova veli Schopenhauer: Kad je priroda dijelila ljudski rod u dvije pole: mušku i žensku, nije provela tu diobu sasvim pravedno. (Parerga u. Paralipomena.)

I doista nalazimo, da žena u mnogom ustupa mužu, koji je eminentno razuman, a žena popreko čuvstvena. To ističe i Lenau:

„Was für den Mann Erkenntnisskraft,
ist für das Weib die Mutterschaft".

Ova spolna razlika opredijelila je mužu i ženi svakome njegov djelokrug. Muž je već odavna počeo da udruženo živi, u tome je životu razvijao svoju duševnost i budući je njegovo sudjelovanje kod generiranja dopuštalo, da se osim te roditeljske dužnosti bavi još mnogo čim drugim, to je uspio, da istanča svoj um do najvišega visa, na kome stoje danas prvaci čovječanstva. Pasivna uloga žene kod radjanja i materinstvo učinili su, da se u žene nije toliko razvijao um; ona je izradila svoje čuvstvo. I doista je danas muž onaj, koji nosi napredak; žena ga samo oplemenjuje i uljepšava.

Ne ćemo se medjutim složiti s izvodima Möbiusa, koji u svojoj radnji (Über den physiologischen Schwachsinn des Weibes) odriče ženi svaku sposobnost duševnu: „Demnach ist also nachgewiesen, dass für das geistigen Leben ausserordentlich wichtige Gehirnteile, die Windungen des Stirn- und des Schläfenlappens, beim Weibe schlechter entwikelt sind als beim Manne, und dass dieser Unterschied schon bei der Geburt bestet". Ne smijemo najme zaboraviti, da su muž i žena, kakove ih danas nalazimo, historički produkti nekoga razvoja, pa da bi razvoj unaprijed mogao izjednačiti, ili bar približiti ovu nejednakost rodova. „Jamačno će mnogostranije sudjelovanje žene u socijalnom životu podići njenu inteligenciju i doista nalazimo tome kod razvijenijih rasa nesumnjivih podataka".

Medjutim ne ću da slijedim Möbiusa i Lombrosa, već ću konstatiranjem onoga, što

nam je dosada žena dala i što ona danas jeste, podati u isto doba i obilježje i zadaću savremene žene.

Znamenita feministkinja Ellen Key-eva tumači u svojoj knjizi „Missbrauche Frauenkraft“, da je „povijest žene u njenoj ljubavi“. Stoga je pogrješka ženskoga pokreta, u tomu, što je više pazio na rad žene, nego na područje samoga rada. I upravo u radu, u kome mora istrošiti sve svoje sile, da se takmi s mužem, ne dospijeva žena, da razvije i upotrijebi najveći dio svojih sposobnosti. Žena ulaže sve svoje individualne, produktivne sile, krv i živce svoje, muku dana i san noći, da odgoji čovječanstvu nov život; jednako daje muž sve svoje sile, da izvede novije umjetničko stvaranje, da iznese pred čovječanstvo kakovu novu misao, novo otkriće ili izum. Stoga žene ne će u djelima uma nikada dostići visinu muža, ali ni muž ne će u svome životu nikada doseći dubinu ženina čuvstva.

Jednako misli Laura Marholm u svojoj krasnoj knjizi „Das Buch der Frauen“, gdje iznosi psihološke portrete savremenih tipova moderne emancipovane žene. Sve usprkos njihovih modernih misli, snažna intelekta, usprkos nastojanju, da se otmu uplivu muža, porodi se i u njih manifestacija njihova ženskoga osjećanja. Sve usprkos teorija, koje su iznijele i za njih se borile, bile su to bolesne nature, bolesne zbog opreke njihova prejakoga intelekta i duboke baze ženstva. Većina od njih i propade ne davši ženi novu zadaću i odredjenje. Osobito snažna je pojava matematičarka ruska, Sonja Kowalevska, koja pod stare dane, najednom osjeti u sebi ženu i grčevito žudi za mužem i animalnim zagrljajem njegovim, ali kad ga nadje, razabere, da je njeno doba prošlo i nakon godinu dana razočarana umire. Marholmova ju naziva „ein Zeitopfer“. „Eins aber ist es, wozu das Weib geschaffen ist, und das ist zur Liebe. Im Mann beginnt das Leben des Weibes und im Mann beschliesst es sich. Der Mann giebt ihm die Gesundung und die grosse Selbstachtung durch die Mutterschaft. Der Mann gibt ihm die kosenden Händchen und die frisch duftende Blüte seiner Kinder; je höher des Weibes Leib und Geist und Seele entwickelt ist, desto weniger kann es sich des Mannes entraten, der ihr grosses Glück oder ihr grosses Unglück, aber in allen Fällen der einzige Sinn ihres Lebens ist. Denn des Weibes Inhalt ist der Mann“.

Možda je nešto suviše u riječimâ ovih žena, koje u naglom pokretu feminističkom vide opasnost za ženu i zdvojnim glasom viču: natrag, stanite, kuda ste se upele, još nije došao vaš čas.

Ali i stariji pisci opažaju jednako, da je naravna funkcija žene materinstvo i oduševljavaju se za nj. Tako na pr. veli Schiller: „Selber die Kirche, die göttliche stellt nichts schöneres dar auf den himmlischen Thron; höheres bildet selber die Kunst nicht, die göttlich geborene, als die Mutter mit ihren Sohn“ (Braut v. Messina). I doista je žena kao sretna majka s dvoje djece na vrhuncu svoje ljepote i čara — to čini materinstvo. Još jasnije ističe Schiller u Pjesmi „Die berühmte Frau“ nepotrebnost suvišne umnosti u žene. A nježni poznavalac žena i njihova života, Chamisso pjeva:

„Nur die da sängt, nur die da liebt,
Das Kind, dem Sie die Nahrung giebt,
Nur eine Mutter weiss allein,
Was lieben heisst und glücklich sein.
O, wie bedaur' ich doch den Mann,
Der Mutterglück nicht fühlen kann“.

Lucie Dora Frost veli u svom članku „Die Frau und Vernunft“ (Zukunft, 1906. pp. 381—7):

„Die Vernunft ist ja das Werk des Mannes. Gemeinsames Handeln war stets seine Sache; von der die Frauen ausgeschlossen waren . . . Die Frau ist einsam durch die Geschihte gegangen, einsam und ohne Vernunft . . . . Im ihren Lebenskreise genügte die Sicherheit alter Instinkte“. I nadalje izvodi, da se žena, koja se je baš u svemu dala skučiti, instiktivno jednome opirala: nije postala robinja uma. „Was dem Individuum gesund ist, was es zu seinem Wohlergehen gebraucht, sagt ihm sein Instinkt. Die Frau horcht auf ihn: Sie gehorcht ihm. Sie verwöhnt sich, sie hat den Mut dazu. Sie weiss, was ihr im Moment gut ist, und tut es. Das eben ist ihre Unvernünftigkeit? Die Bedürfnisse des Einzelnen aber und die des Augenblickes sind es, gegen die gerade die Vernunft erfunden ist, denen sie entgegenarbeitet . . . Bedürfnisse des Augenblickes zu erfühlen, ist das eigentlich Unvernünftige Die Vernunft rechnet aus, was gut ist, für später, für das Alter. Sie

verwechselt die Gesundheit und langes Leben. Sie arbeitet mit Hemmungen und ewigen Vertröstungen. Der Einzige und sein Augenblick ist ihr ganz gleichgiltig . . . Masshalten in der Vernunft, das ist einzige der Frau zuträgliche Vernünftikeit".

Složimo li se s tim mislima o ženi i njenoj naravnoj zadaći i odredjenju, vidiće se neka nenaravnost u prevelikom broju ženskog elementa na univerzi u Zagrebu i drugdje van domovine. A dodamo li još k tome naš školski zakon, koji učiteljice osudjuje na celibat, to ćemo još zabrinutije pitati, kamo vodi taj razvoj? Ne će li naše djevojke na univerzi u prevelikoj težnji za znanjem neharmonički razviti svoje ženske sposobnosti i tako značiti u našem narodnom razvoju neki neuspjeh? Ili će nekim sretnim instinktom znati reducirati tu težnju za nepotrebnim stručnjaštvom i ogledati se za onom općenom obrazovanosti, koja im bude kasnije nužna, da kao učiteljice i majke, i kao žene u javnosti iznose novi duh, nove misli, zdravi, moderni nazor o svijetu, čovjeku i životu, pa tako unaprede sastav naše narodne familije i društva?

Odlučiti je veoma teško, jer svaka riječ je više proročanstvo nego li opaska za sadašnjost. Ženska sveučilišna generacija nije još stupila u šivot, nije se pokazala na djelu; još se ne osjeća, da je faktor u stvaranju posebnih, novih prilika.

Posve je jasno, da ovaj ženski naraštaj kao elita svega našeg obrazovanja predočuje na sveučilištu, najinteligentniji dio djaštva; ali se baš za to i stavljaju na nj veliki zahtjevi i velike nade. Stoga će kritika biti možda preoštra.

Šta možemo dakle očekivati od te generacije? Malo ili mnogo? Da se na to odgovori, treba povesti malu analizu njena porjekla. U početku sam članka iznio neke bilješke o našem društvu; te će jamačno vrijediti i za ovaj produkt toga društva.

I doista je ova ženska generacija jednako bezbojna, kao što je sve naše društvo. Neka to ne mare uvrijediti poštovane družice; neka se poprave ili ako je neispravna ova moja tvrdnja, neka reagiraju.

Što će slušačice medicine značiti za naš život, ne može se reći; a jednako se ne može prosuditi ni vrijednost filozofkinje. Jedno je gotovo sigurno: velik h učenjaka dati će malo. Ne će se istaći onom grčevitom težnjom za znanjem, što se očituje u ruske študentice, koja je već dala svoj tip.

Dakle će izaći unutrašnjim radom: reformirat će se možda naše društvo, unarediti familiju? Ukloniće možda t. zv. Storchgeschichten; izazvati diskusiju o svim mogućim ženskim pitanjima; eliminirati preveliki upliv škole na odgoj djece (licejski si na pr. ravnatelj dopušta zabraniti svojim učenicama, da ih i brat njihov prati u školu), a osobito svećenstva i č. milosrdnica s njihovim pričama o Antunu Padovanskom?

I to je problematično. Veoma malo se čita na pr. Darwin, Spencer; niti one slušašice specijalnih struka, na koje ovi autori spadaju, ne čitaju ih dovoljno.

Iznijet će možda socijalno pitanje i demokratizovati naše društvo? Ni to ne će; kćeri su naše buržoazije, pa ne mogu ni osjećati potrebe ovakova nastojanja. Kod kuće su odgajane za školu, koja im mora dati natrag kuću. Više se ističu zasebni njihovi interesi i ne znadu se uzvinuti do općih društvenih pitanja. Od kuda će razviti u sebi osjećaj pripadnosti, kad niti ne znaju, što znači pripadnost po nuždi životnih interesa. Opće demokratičnosti ne će ni upoznati, ali će predobro znati micati se u salonu i ne pogriješiti spram njihovih regula.

Unapredit će možda našu literaturu i umjetnost? Ovamo se stegnuše sve moje nade u ovu žensku generaciju. I tako će, mislim, naša študentica ostati kod najljepše ženske sposobnosti: da uljepšava i oplemenjuje život svojom elegancijom i umiljnosti.

Ali ako ni u ovom smjeru ne izradi svoj tip, ako i tu ostane bezbojna, pa posluži samo onim općenitim svojstvima, koja bilježe obrazovanoga stručnjaka — bit će i to nešto.

Izbija na koncu još ovo odsudno pitanje: a hoće li naplatiti sama sebi sav napor studija i izgubljene mlade dane? Bojim se, da ne će! Najljepše njeno doba, u koje treba da se razvija, potrošeno je na težak sveučilišni studij, koji je odvodi (dosta) od domaćinstva, koji je kao učiteljicu onemogućuje za materinjstvo. A naplata tome — tko će je naći? Kada je živjela, uživala svoje ženstvo? Ta prije smo rekli, da

je previše umnosti gotovo lišava njene ženske individualnosti, a ovamo niti je ne može razviti, kad je odsudjena na celibat!

Čini mi se, stvarat će se duševni i društveni proletarijat — a taj će kao slobodni elemenat, nosilac novoga razvoja, odgovoriti na mnogu nejasnu točku ovoga razmatranja.

Jedno je jasno. Ova prva generacija predstavljat će u razvoju našega života neku prelaznu točku: stara patrijarkalna, birokratsko-aristokratska gospodjica pretočiti će se preko te generacije u novu modernu, obrazovanu, demokratsku djevojku. **A. F.**

MATO HANŽEKOVIĆ:

NAŠE SREDNJE ŠKOLE.

> Uzgoj narodni mora da bude jedinstven i da obuhvaća sve strane misaonog karaktera naše dobe prema vlastitim odnošajima i potrebama.
>
> Mogućnost uspješnog razvoja školstva u smislu kulturnog napretka temelji se samo na osnovi slobode, samostalnosti, autonomije.
>
> Dr. František Drtina: „Ideali uzgoja" str. 40. i 41.

Svaka napredna država nastoji, da joj škole reprezentiraju takove pedagoške institucije, koje stoje na temeljima razuma. t. j. da odgajaju praktično, slobodno i dobro. Danas vidimo u naprednim državama mijenjanje nastavnoga sistema, borbe starih pedagoških nazora s novima, zamijenjivanje beskorisnih naučnih predmeta s korisnima, ukratko, neprestano nastojanje oko poboljšanja škola. Racionaliziranje nastavnog sistema cilj je današnjih modernrh država. O valjanosti škola ovisi napredak države i naroda, pa odatle i prezanje u modernom zapadu u valjanosti škola osigurati si budućnost. Zapad u svom pedagoškom radu nastoji mladića već u srednjoj školi upoznati sa umjetnošću, socijalnom pedagogikom, seksualnim pitanjem, a osim toga mijenja onaj historički modus učenja mrtvih jezika. Zapad gorljivo nastoji svoje srednje škole postaviti na savremen kulturni niveau, učiniti ih idealom socijalnog nastojanja, t. j. svaki učevni sat provoditi u naučanju praktičnosti.

Mi Hrvati daleko smo za Zapadom u svakom pogledu, pa tako i u reformiranju škole.

Historički način odgoja, trpanje nepotrebnih i posvema nekorisnih naučnih predmeta u još mlad i nerazvijen mozak mladića, sredovječna disciplina, zasukanost i pretjeranost u provadjanju pedagoških zadataka. nezakonito i štetno tutorstvo intelektualnih Moloha u mantiji, najveće pravo mrtvih jezika nad svim inim predmetima, zle i nespretne školske knjige, slijepo pokoravanje učiteljima, nerazborito zatvaranje, mekaničko bubanje, nikakova pedagoška psihologija za proučavanje povjerenih mladića, suficit na učiteljskim kretenima, tim objektima vječnoga djačkog ismjehivanja, eto to je u sukusu djelovanje naših srednjoškolskih zavoda.

Priznati korifeji na polju znanosti cijene prirodne nauke kao najvažniji agens u izgradnji savremenoga kulturnoga niveaua, i u nauci istih vide najjaču polugu u razvoju potpunog modernog čovjeka, a ta nauka u školama Zapada pomnjivo učena, kod nas je tek sasvim nuzgredno naučni predmet. I dok se danas sa svih strana čuju želje za reduciranjem učenja mrtvih jezika na minimum, dok je naša cijela javnost za to —, nova nastavna osnova stojeći nepokolebivo na stanovištu sredovječne naučne metode protuslovi i javnom mnijenju i narodnim potrebama.

U našim srednjim školama vlada u glavnom ovaj raspored naučnih sati:

latinski: 6 sati na tjedan, grčki: 4—5, hrvatski: 2—3. njemački: 2—3, povijest: 2—3, zemljopis: 2—3, matematika: 2—3, fizika: 3, fil. propedevtika: 2, prirodopis: 3, vjeronauk: 2.

Kako se iz ovoga vidi, najveći dio sati otpada na mrtve jezike. Pitajmo se, što se uči u tim mnogim satima? To je intenzivno mučenje mozga gramatičkim detaljima, mekanično bubanje riječi, ropsko prevadjanje bez stvarnog razumijevanja i t. d., ukratko učenje mrtvih jezika jest najnerealnija točka u programu našega nastavnoga sistema. Prošlo je vrijeme, kada je svakidanji život dopuštao oduševljenje za literarnu ostavštinu starih Grka i Rimljana. Klasičnog filologa kao specijalistu, može zanimati precizna gramatička strana klasika, ali djaka, koji uz ove predmete ima i druge, redovito ne zanima. Najočitija demonstracija protiv ovih dvaju mrtvih jezika jest ta, da je 95% slabih latinaca i grka.

Latinski i grčki jezik dva su privilegovana predmeta, koji potiskuju korisnije i stvarnije predmete. Naši moderni pedagozi odlučni su protivnici tolikom učenju latinskoga i grčkoga jezika, koje samo otešćava prirodni intelektualni razvitak mladića.

No time ipak ne mislimo reći, da učenje klasičnih jezika valja posve ukinuti, ne, mi samo zastupamo primjereno reduciranje istih u prilog ostalom realnom gradivu.

Hrvatski jezik zapostavlja se, dapače se skraćeno uče najznatnije epohe hrvatske literature, — a to sve, da se samo redovno uče mrtvi jezici, koji na koncu za naš narodni razvoj ne imaju a ma baš nikakove koristi. Naš narod plaća uzalud do 50.000 sati posvećenih mrtvim i njegovom osjećanju dalekim jezicima. Naš materinski jezik uči se posvema površno, dok se od djaka zahtijeva znanje nepravilnih grčkih i latinskih glagola. Redovno je djak iza mature vještiji grčkim akcentima nego najelementarnijim pravilima naše fonetike.

Učenje povijesti, nije no nabrajanje pustih historičkih dogođaja. Spencer je bio odlučan protivnik mekaničkog bubanja davnih ratova, jer ništa ne pospješuju intelektualni razvoj djaka. Povijest mora ne tek tangirati, nego baš zasijecati u modernu socijologiju i kulturnu psihologiju, inače promašuje svoj cilj. Znati na izust punske ratove ili križarske vojne ne znači intelektualni napredak.

Matematični satovi u glavnom se slažu s onima naprednih naroda i država.

Zemljopis, koji zadaje velike muke sveukupnom djaštvu, predmet je neprivlačiv, jer ne daje mladiću ono znanje, koje proširuje duševni horizont. Znati koliko stanovnika ima Italija, Njemačka, Rusija, i slično, manje je važno, dok se ono, što je u pravom smislu riječi važno, tako: realna sadržina države, utjecaj tla na narodnu individualnost, narodni napredak uvjetovan položajem zemlje i t. d., — što sve čini modernu nauku o zemlji, u opće ni ne uči.

I učenje njemačkoga jezika valja osuditi. Djak uči 5—6 sati na tjedan latinski, 5 grčki, a samo 2—3 sata njemački jezik, živi i svjetski, a obzirom na našu geografsku blizinu njemačkoj narodnosnoj sferi, nama svakako potreban. A tek metoda učenja! Djak, koji od kuće ne zna njemački, u školi ga sigurno ne će naučiti, jer je i učenje i ovoga jezika u nas analogno učenju klasičnih jezika.

Fizici se takodjer ne posvećuje dovoljna briga, tako te bi srednjoškolski djak stekao dostatno uvida u prirodu i njezine pojave. I tu je nužna reforma u modernom duhu.

Nu najgore prolazi u našem natražnjačkom uzgojnom sistemu prirodopis. Hrvatski srednjoškolski djak prestaje učiti prirodopis baš u vrijeme svoga dozrijevanja, premda je baš prirodopis onaj predmet, učenjem kojega stiče srednjoškolski djak stvaran naobrazbeni osnov. U čemu se sastoji prirodopisno znanje srednjoškolskoga djaka? Lavovi, nosorogi, orlovi, morski psi, puževi, — zatim visibabe, kukuruz, orasi, — nešto malo interna konstrukcija čovječjega organizma, nešto geologije i — to je sve. A evo, što kaže njemački učenjak Haeckel o učenju prirodnih nauka: „Im bisherigen Unterricht spielte allgemein der M e n s c h die Hauptrolle und besonders das grammatische Studium seiner S p r a c h e; die Naturkunde wurde darüber ganz vernachlässigt. In der neuen Schule muss die N a t u r das Hauptobjekt werden; der Mensch soll eine richtige Vorstellung von der Welt gewinnen, in der er lebt: er soll nicht ausserhalb der Natur stehen oder gar im Gegensatz zu ihr, sondern soll als ihr höchstes und edelstes Erzeugniss erscheinen. (U današnjoj obuci bijaše u opće č o v j e k glavno, a osobito gramatički studij njegova j e z i k a; nauka o prirodi bila je radi toga posve zanemarena. U novoj školi mora da je glavni objekt p r i r o d a; čovjek treba da steče pravu predodžbu o svijetu, u kojem živi; on ne smije da stoji izvan prirode, ili pače u opreci prema njoj, nego treba da je tu kao njezin najviši i najplemenitiji proizvod. Vidi: E. Haeckel: Die Welträthsel, Volksausgabe. Str. 145.)

Što je mrtvi latinski jezik znade već i niže-školac, ali reći jednu zdravu o prirodi sigurno ne zna. Naša škola ne uči baš ono, što je čovjeku najbliže, — što je čovjek sam. Ne poznavati prirodu znači ne poznavati sebe. U školi se uče ratovi Samnićana, ali da je na pr. već bilinski rasplod očitovanje filozofije svemira u malom, to se ne uči. Strogo se zahtijeva znanje zloglasnih irealnih rečenica, ali se ne traži bar temeljno znanje o nužnoj i uvjetovanoj upućenosti cvijeta

na kukca, čovjeka na cvijet, životinje na cvijet, čovjeka na životinju, o upućenosti svega na zemlju.

(Svršit će se.)

NEKOLIKO RIJEČI O PUČKOJ PROSVJETI.

Već od godine 1789. provejava cijelu Europu neki novi, moćni duh, koji teži za posvemašnjom promjenom postojećih društvenih i državnih prilika, za demokratizacijom svekolikoga javnog života. Glavni je zahtjev toga novoga demokratskoga doba, da najširi slojevi naroda postanu nosioci državne uprave i zakonodavstva, nadalje da prestane privilegovani položaj aristokratske klase i da se svi ljudi izjednače u pravima i dužnostima. I nijedna država nije ostala od tih novih struja netaknuta, što više, mnogo se je prijestolje u svome temelju uzdrmalo prije, no je narod izvojštio svoja prava i zahtjeve. No taj proces društvene promjene nije još ni danas ni izdaleka dovršen: tako vidimo s jedne strane, gdje veliki ruski narod vodi očajnu borbu s najkrućim despotizmom, a s druge strane gdje i drugi narodi, koji su se dostali slobode, zalažu brojne žrtve za velike zahtjeve, kao što su sveopće pravo glasa, sloboda štampe i druga ustavna i društvena prava. Osim toga na svjetskoj pozornici čeka svoje riješenje jedno važno pitanje, a to je radničko pitanje, nadalje se sve to izrazitije javlja t. zv. žensko pitanje, napokon još doduše nejasno, ali ipak sve to odrešitije tzniče jedno pitanje, koje je više etičke naravi, a to je pitanje sveopćeg svjetskoga mira.

Uporedo s procesom prijenosa društvenog težišta na široke narodne slojeve javlja se još drugo po novo doba veoma važno pitanje — pitanje pučke prosvjete. Ono je upravo značajka novoga doba. doba sveopćeg ljudskog napretka. Inteligentni duhovi pojedinoga naroda uvidjeli su, kako je ovo pitanje u uskom savezu s drugim društvenim pitanjima, osobito s ustavnim pravima, jer je prosjeta uvjet, da se narod može njima uspješno služiti. Stoga vidimo kod pojedinih naroda, kako se najinteligentniji društveni slojevi laćaju rada na polju pučke prosvjete, a plod toga nastojanja jeste upravo zamjerna kultura širokih narodnih masa. Pitanje pučke prosvjete shvatilo se kao pitanje narodne snage i narodnoga opstanka; stoga se narodi i natječu u prosvjetljivanju puka, jer je poznato, da se danas narodi ne osvajaju toliko silom oružja, koliko nadmoćnijom kulturom. Njemačka troši milijune i milijune na pučku prosvjetu, a svekoliko društvo se natječe u tom i prvi duhovi ne žacaju se zaći u niže slojeve i držati im predavanja o najvažnijim pitanjima, koja mora današnji čovjek poznavati. Zato se i može reći, da današnju snagu Njemačke nije stvorila tek soldateska. već i u svakom pogledu naobraženi puk. Divimo se razvitku češkog naroda, a treba naglasiti, da taj bazira na pučkoj prosvjeti. Vidjeli smo nedavno, gdje je norveški narod izveo upravo idealnu revoluciju, a to sve bez kapi krvi, a ipak s velikom odlučnošću i energijom: dokaz velike prosvjetljenosti naroda. I upravo rad ove važnosti pučke prosvjete od vajkada su reakcionarni elementi svakoga naroda njeni najveći protivnici.

Razvoj svjetske kulture proteže se od zapada prema istoku. Mi smo prema tomu takodjer jedna točka, gdje se moderne i svjetske ideje nješto kasnije javljaju. Konstatujući to, konstatujemo i činjenicu naše kulturne zaostalosti. Velike ideje, koje kruže svijetom, kucaju žestoko i na naša vrata i one moraju biti provedene, bilo to komu pravo ili ne, jer to zahtijeva opstanak našega naroda. Upravo zato traži novo doba od nas, da se što intenzivnije bavimo pitanjem pučke prosvjete. Ne može se reći, da se ovo nije kod nas pretresivalo. Pretresivalo se je, ali akademskim načinom; posvetio se tomu pitanju eventualno i koji članak, ali sve je to bilo bez pravih realnih posljedica. Može se gotovo reći, da od ilirskoga pokreta nije na tom polju gotovo ni bilo kakovoga intenzivnijega rada. Rezultat ovoga zanemarivanja pučke naobrazbe upravo je težak, a to će nam biti to očitije, ako uvažimo, da ni pučka škola — kako je to prikazano u poznatoj brošuri — ne odgovara svojim zahtjevima. Rečeno je naprijed, kolika važnost leži za narodni opstanak u pučkoj prosvjeti. Prema tome može se prosuditi, kolika li je pogibao po naš narodni opstanak u okolnosti. da mi imamo u današnje doba preko 60% an-

alfabeta. Teška posljedica toga jest, da mi danas možemo jedva poduzimati opće narodne akcije, jer u narodu nalazimo slabu potporu, budući da nas on ne razumije, a daljnja je posljedica toga, da mi još danas nemamo kompaktne narodne cjeline, koju bi mogli s uspjehom suprotstaviti našim za sada jačim vanjskim protivnicima.

Kako se naše društvo znade zagrijati za ovo pitanje pokazao je nedavni pokret oko osnivanja pučkih knjižnica. Puk naobraziti to je posao od decenija, a baš je ovo naše nastojanje oko pučkih knjižnica pokazalo, kako mi znademo ovakovo vrlo važno narodno pitanje površno, gotovo neozbiljno shvatiti. Nije se tu pazilo, da li knjiga odgovara kulturnom niveau-u puka, glavno je, da je knjižnica osnovana i s tim je svršeno sve. Ne može se ovom nastojanju poreći dobra volja i plemenita namjera, ali se ne može poreći ni to, da mi kod toga ne pokazujemo ni iz daleka one ustrajnosti, koju pitanje pučke prosvjete zahtjeva. Posao je to, za koji se hoće dugoga, teškoga i ustrajnoga nastojanja, a mi ga hoćemo u svojoj časovitoj revnosti obaviti u tili čas. Reći će se, da su to stari prigovori, ali oni su opravdani i njih se mora uvažiti. K tomu se posve čuje vrlo slaba pažnja razvoju pučke književnosti, koja nije u nas još gotovo ni u povojima.

Svijetli pojav u našem prosvjetnom nastojanju jest akademsko društvo za pouku analfabeta. Kako je ovakovo društvo potrebno najboljim su dokazom one simpatije, na koje je društvo naišlo u a i izvan granice naše domovine. Nije nam ovdje namjera, da govorimo o radu toga društva, ali želimo da upozorimo na jednu drugu činjenicu. Može li ovakovo važno prosvjetno pitanje, kao što je pitanje pismenost od jednoga milijuna i pol nepismenoga naroda riješiti prosiečno siromašni djak, koji mora radi održanja svoje egzistencije veći dio dana probaviti u raznim uredima? Jasno je, da ne može. Ovo pitanje valja da uzme u svoje ruke naše društvo i vlada i to što prije; treba najme da smo na čistu o tom, da je ovo pitanje za sada jedno od najvažnijih pitanja narodnih i da o riješenju ovoga pitanja ovise svi naši budući uspjesi. Osobito danas, gdje svi osjećamo, da preživljujemo neki kulturni i politički prelazni stadij, treba da naše društvo postavi sebi kao glavni zadatak prosvjetljivanje širokih narodnih masâ, jer time će se najbolje poduprijeti i pospješiti rad našega sabora oko ustavnih reforma A djak, koji je podao prvi impuls prosvjetnoga rada, dužan je u tom radu i u napredak udioništvovati, ali je nemoguće, da on sav ovaj golem posao preuzme na sebe i da ga uspješno provede. Upravo s toga milo nam je, da se osnovalo prosvjetno družtvo uz želju, da se što prije dade na djelo.

Poslije trećega svibnja nastupile su kod nas druge prilike i svaki član naroda morao bi se latiti posla na općem narodnom polju, pa kao i to ućeća omladina ozbiljno nastoji, da podupre nastojanja novoga doba svojim skromnim radom, tako bi trebalo, da i naše družtvo preuzme na sebe jedan dio narodnih zadaća. Prvi zadatak, koji bi naše družtvo imalo riješiti, jest pitanje pučke prosvjete, a to je na koncu i njegova dužnost, jer samo onaj član naroda ima pravo od narodnoga tijela tražiti zaštite i pomoći, koji posvećuje ozbiljnu brigu općim narodnim interesima. Valja da imamo na umu riječi poznatoga njemačkoga trudbenika na polju pučke prosvjete, Tewsa: „U svakom trebali bi gojiti uvjerenje, da najviše i najvažnije stvari u modernom društvu jesu visoko razvijeni ljudi i da sve javne uredbe i gospodarske i čisto političke ne smiju izgubiti s vida to stanovište; jer samo ona država može pomišljati na častan i odlučujući položaj, koja se osbiljno bavi naobražavanjem masâ. Tews: »Pučka naobrazba i gospodarski razvoj naroda". (Preveo dr. Dragan Šašel.)

Radeći revno na polju pučke prosvjete, a paralelno s tim na drugim područjima narodnoga života — osobito na gospodarskom — moći ćemo stvoriti u doglednoj budućnosti jak i prosvjetljen narod, a tek takav narod moći će u skoroj budućnosti pokazati na velike uspjehe i na području viših narodnih težnjî: moći će izvojštiti potpunu svoju političku slobodu. Ali samo na taj način radeći uspjeti će nam naša narodna nastojanja i ne ćemo trebati očajavati nad svojom budućnosti, jer nam povijest pokazuje gdje i maleni narodi mogu postati moćni i ugledni, ako vode brigu i a telektualnom razvoju svakoga svoga člana.

—M—

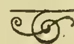

SLOVENSKO DJAŠTVO.

(Razvoj narodno-radikalnoga života*).

Pred pet godina, kad je strančarstvo u javnom životu slovenskom bilo na vrhuncu, kad su se stranačkom interesu za volju napuštali bitni, narodni interesi (slučaj dra. Tavčara od liberalaca i dra. Šušteršića od klerikalaca), u to tmurno doba našao se je velik broj slovenske omladine na univerzi u Beču. Ogorčeno s mizernih prilika u domovini emancipiralo se je to đaštvo od svih političkih stranaka i postavilo kao osnovu svoga rada (sasma čisto nepolitički), socijalni program. Središte te nove struje bio je I. narodno-radikalni klub „Skala" u Beču. Evo kako i što je đaštvo radilo u tom klubu.

Nesposobnost i neradinost slovenskih političara i beznačajnost u javnom životu pokazaše im put, kojim ne smiju poći. Uvidjeli su, da im valja u prvom redu učiniti iz sebe potpune, snažne individue, ako hoće biti valjani vodići narodne budućnosti. Samoodgoj, samonaobrazba postao je jedan od glavnih zadataka radikalnog đaka. Uz strukovnu naobrazbu treba se i općenito naobražavati i tako proširivati svoj intelektualni horizont. Zato je „Skala" i bila obrazovno-politički klub, koji je na svojim redovitim sastancima i predavanjima raspravljao socijalno-ekonomska pitanja i njegovao politiku, ali samo kao znanost. Vjerom u vlastitu snagu pojedinca, sa realnim gledanjem na svijet i život radilo je narodno-radikalno djaštvo sistematski i intenzivno oko svoje naobrazbe. Domala istisnu radikalci iz slovenskog đačkog društva „Slovenija" liberalce, koji se na to organizuju u poseban klub.

Odmah prve godine radikalnog pokreta rodila se ideja, da pođe đaštvo po uzoru danskog i češkog đaštva među puk šireći pučku prosvjetu kao jedan od temeljnih uslova narodne samostalnosti.

Kulturan narod ne može niti propasti, niti ga se može silom potudjinčiti. U tu svrhu obrazovao se je u „Sloveniji" odio za pučku naobrazbu, koji je teoretički pripravljao đaštvo za budući rad među pukom. Tako se je radilo u Beču.

U Gracu, gdje je cvjetala „alte Burschenherzlichkeit", išlo je malo teže. Radikalno đaštvo moralo se odijeliti od svojih „viteških" kolega u „Triglavu" te osnovati svoj klub „Tabor", koji je djelovao analogno „Sloveniji" u Beču.

U to se je u srcu slovenskog naroda, u središtu njegovom u Ljubljani osnovala ferijalna organizacija radikalnog đaštva „Prosvjeta". Kako već samo ime kaže, društvo je najviše radilo kulturno: priredilo je nekoliko vrlo uspjelih ciklusa pučkih predavanja („pučka sveučilišta"), osnivalo putujuće pučke knjižnice i aranžiralo više pučkih zabava. „Prosvjeta" je također dala inicijativu za osnutak velike pučke čitaonice u Ljubljani. Tom svojom agilnosću stekla je „Prosvjeta" priznanje, pače i svojih protivnika, koji počeše nasljedovati njezin rad. Tako se je realizirala misao, da treba ići među narod, upoznati ga i prosvjetljivati. (Proti tomu su najviše griješili liberalci). Đaštvo je neumornim svojim prosvjetnim radom steklo među narodom veliku popularnost i simpatije.

Mnogo je doprinijelo daljnjem razvoju radikalne struje glasilo narodno-radikalnog đaštva „Omladina". Ona je donijela nekoliko vrlo dobrih programnih članaka i ujedno redovito pratila đački život raspravljajuć sva đačka pitanja u modernom pravcu tako, da se može reći, da pokret slovenskog đaštva kao staleški datira tek od onog doba, kad se je pojavilo radikalno đaštvo. Ono je uz već spomenute obrazovne klubove razvilo veliku djelatnost, da podigne đaka moralno i materijaino na viši niveau. Zato je radikalna omladina najoštrije ustala proti sustavnom pijančevanju, proti udruženom Baku i Veneri, koji duševno i tjelesno uništuju mladu snagu i čine od đaka blaziranog starca. Da se pak materijalno pomogne đaštvu radikalci su razvili veliku agitaciju za đačka potporna društva i vodi dobru kontrolu. Ujedno na svojim sastancima, osobito pak preko „Omladine" informiraju đaštvo o pojedinim sveučilišnim mjestima, te propagiraju kod abiturijeuata studij realnih znanosti i polazak Praga.

Poslije takovog organiziranog rada na polju staleškom i pučko-prosvjetnom obdržavalo je narodno-radikalno đaštvo svoj prvi veliki sastanak u Trstu. Poslije četiri godine radikalnog pokreta, koji je u prvi mah bio sasma negativan,

*) Iz izvještaja dra. Kodermana na ovogod. sastanku narodno-radikalnog đaštva u Rusana.

vidjelo se na tom sastanku, da je taj pokret postao pozitivan, jak i brojan pristašama, sa izrazitim pojedincima — u kratko, taj je sastanak bila sjajna manifestacija modernog slovenskog đaštva.

Narodno-radikalno đaštvo ima sada 7 društava, od toga 4 ferijalna i u svakom sveučilišnom mjestu svoju organizaciju.

Ugledajući se u najbolje učitelje Slavena, u Čehe, odgojeno većim dijelom na univerzi u Pragu, postiglo je narodno-radikalno djaštvo svojim realnim, sitnim radom zamjernih uspjeha. „Vjerujemo u budućnost slovenskog naroda", te ponosne riječi izrekoše radikalci tek onda, kad su polučili istinskih rezultata, kad su udarili sigurne osnovke napretku svoga slovenskog naroda. Kao djački pokret bio je rad radikalnog djaštva pobjedonosan. Svršeni akademičari stupili su već u borbu života, koju će nastaviti u pravcu započetom na univerzi. Svakako će radikalci kao samostalni ljudi u slobodnim zvanjima mnogo doprinijeti za slobodu, napredak i samostalnost slovenskog naroda. Zato nam jamči baš ta njihova djačka prošlost, kad su se kao mladi ljudi dali ozbiljno na rad u narodu, s puno volje, a još više spreme, te polučili lijepih uspjeha.

Mi, hrv. napredna omladina, sa simpatijom pozdravljemo plodonosni napredak narodno-radikalnog pokreta u Slovenskoj. On nam je po svojim temeljnim mislima i zasadama svoga rada vrlo srodan. Nauku realizma prihvatila je kao svoj program gotovo sva naša mladja inteligencita. Vrijeme je, da se te nove ideje primijene svakidanjem životu, da se u praksi pokaže sitnim, realnim radom, kako je u današnje doba samo u tom znaku moguće raditi na korist i napredak naroda. Narodno-radikalno djaštvo pripravljalo se je svestrano za taj rad i još na univerzi počelo raditi, tako, da u njem doista može slovenski narod gledati svoju pravu narodnu inteligenciju. Kad je istupilo imalo se je boriti sa zastarjelim idejama, tradicijama, frazama. Mi, koji stupamo već utrtim stazama naših starijih realista ne trebamo drugo nego njihove ideje realizirati. Uspjesi narodno-radikalnog djaštva u bratskoj Sloveniji jamče nam i za naš uspjeh.

M. B.

Iz djačkoga života

ZA ODIJELJENJE BOGOSLOVIJE OD SVEUČILIŠTA.

Naše se hrv. sveučilište sastoji, kako je općenito poznato, iz triju fakulteta: pravo i državoslovnog, mudroslovnog, te bogoslovije. Medjutim ova potonja, premda sastavni dio sveučilišta, odijeljena je faktično od ostalih dvaju svjetovnih fakulteta ne samo teritorijalno, što u ostalom nije od nikakove posebne važnosti, nego i po svom sastavu, uredjenju te duhu, koji u njoj vlada. Na bogosloviji vrijede uz akademske još i posebni propisi, postoje uz sveučilišne još i posebne oblasti, a odnošaj slušatelja prema svojim profesorima sasvim je druge naravi od onoga na svjetovnim fakultetima. Bogoslov za pravo i nije slušatelj, nego učenik, njegova sloboda konkurira samostanskoj, t. j. za nj sloboda i ne postoji, bogoslov je sužanj sapet disciplinom analognom vojničkoj.

Kontakt izmedju djaštva svjetovnih fakulteta, te bogoslova u opće ne postoji, tako da se pod djaštvom hrv. sveučilišta redovito ni ne razumijeva i bogoslovija. A ipak ondje i fizično i intelektualno konstantno kržljavi preko stotinu mladih života, preko stotinu inteligenata našega naroda, što u malenom narodu, kao što je hrvatski, znači kržljanje jedne narodne snage!

Djaštvo svjetovnih fakulteta osjeća samo onda, da uz pravo i državoslovni, te mudroslovni fakultet postoji i bogoslovija kao sastavni dio sveučilišta, kada je rektorom profesor teologije, te — što doduše vanredno rijetko, ali ipak biva — onda, kada akademski senat, u kojem često vode profesori teologije glavnu riječ, izreče tjesnogrudnu i reakcionarnu osudu protiv kojega djaka. Tako bijaše od osnutka sveučilišta do danas.

Medjutim od g. 1895. amo hvata i na našem sveučilištu sve više korjena napredna, slobodoumna misao, tako te je ona danas na sveučilištu jaka i nesavladiva. Napredno djaštvo, proučavajući prirodu i sastav bogoslovije, došlo je do spoznaje, da bogoslovija u opće nema ni prava, da bude sastavnim dijelom sveučilišta. Sveučilište je hram znanosti, a srčika gradiva, koje se predaje na bogosloviji: teologija kao nauka o Bogu i religiji — nije znanost. A i čitav naučni sustav bogoslovije teološkoga je, a po tom neznanstvenoga karaktera. Teologija po sustavnom naučanju crkve ima svoj korijen u objavi i Bogu, t. j. u vrelu s onu stranu čovjeka i svijeta kao pojava. Nasuprot svaka znanost isključivo je ljudskoga izvora, te nema ništa zajedničkoga sa teologijom, kako ju shvaća crkva. Po tom je bogoslovija kao poseban fakultet ostatak iz doba, kada je spoznaja svijeta i života bazirala na teologiji, a ne na znanosti t. j. ona je danas kao sastavni dio sveučilišta — živi anahronizam. Time dakako nije rečeno, da teologija ne može u opće biti ni predmetom znanstvenog proučavanja. Znanost prosudjujući teologiju poriče joj svaki objavni i božanski karakter i tvrdi, da joj je izvor ne izvan nego u čovjeku i to napose u čuvstvu. Kao takovoj mjesto je teologiji na mudroslovnom fakultetu — kao i ostalom gradivu, koje se predaje na bogosloviji — dakako kao svjetovnom predmetu, a napose kao sastavnom dijelu kulturne historije.

Sa ovoga stanovišta polazilo je napredno djaštvo, kada je povodom instalacije rektora dra. Bauera, budući profesora teologije dne 19. listopada izdalo proglas, kojim je prosvjedovalo protiv bogoslovije kao sastavnog dijela sveučilišta, te činjenice, koja je posljedica toga, da je svake treće godine rektorom našeg sveučilišta profesor teologije.

Sa naprednim djaštvom u Zagrebu identificiralo se u posebnoj izjavi i gradačko napredno djaštvo. Time je prvi puta, otkada postoji naše sveučilište, potaknuto pitanje odijeljenja bogoslovije od sveučilišta, koje kao jedno od sveučilišnih pitanja ne smije više biti skinuto s dnevnoga reda prije svoga riješenja.

Medjutim priznati nam je, da ovo pitanje nije novo. Kada je g. 1873. vlada bana Ivana Mažuranića hrvatskom saboru podastrla na ustavno pretresivanje zakonsku osnovu o osnutku sveučilišta, ustao je u sjednici dne 13. listopada 1873. god. oporbenjak dr. Milan Makanec i rekao medju inim i ovo: „Ja kao Hrvat napredan, ne držim se ponukanim slijediti onu stranku u Cislajtaniji, koja misli, da je liberalna i tim liberalnija, čim više i žešće napada crkvu, osobito katoličku i svećenstvo. Kako rekoh, to je daleko od mene. Nu kad se obazremo na sveučilišta ostalih naroda, vidimo, da se sve više zahtjeva i nastoji, da se fakultet bogoslovni iz fakulteta sveučilišnih briše, a svakoj crkvi prepusti, da nastoji o što većem naobraženju svećenstva svoga."

„Napokon ja nebi htio nikoga uvriediti u svom bogoslovnom čuvstvu, kad velim, da ono što strogo na bogoslovje spada nije znanost, nego samo znanje, u koliko je pako samo znanje, to se može učiti na liceju (Biskupsko sjemenište. Op. Ur.), te nije nužno, da bude bogoslovje kao takovo na sveučilištu zastupano".

Izvjestitelj dr. Franjo Rački odgovorio mu je, „da u istinu imade glasovah, koji traže, da se bogoslovni fakultet iz sveučilišta izbriše". A onda je doslovno ovako nastavio; „Nu samo to neka mi bude dozvoljeno reći, da je bogoslovje nauka pozitivna, kao što i pravoslovje, da ima historički temelj od 1800 god. pa i u dublju starinu zasiže".

U narednoj sjednici odgovorio mu je dr. Makanec medju inim i ovo: „Što se tiče toga, da je bogoslovna nauka pozitivna znanost, mislim, da nestoji. Zakon je pozitivan i pravoslovje Bogoslovje, u koliko je dogmatično, nije znanost, nego znanje dogmatičnih ustanovah. Sve ostale grane fakulteta bogoslovnoga imadu mjesto na ostalih fakultetih, kao što kanoničko pravo na pravoslovnom fakultetu, povjest na filozofičkom, jezici opet na filozofičkom i t. d. ostaje bogoslovnom fakultetu znanje dogmatično; a držim dogmatična nauka nije znanost, jer je znanje povjesno ustanovah dogmatičnih, izključuje znanost, jer nedopušta nikakove promjene, nego je vječna, imala bi ostati do vjeka, dok zemlja obstoji; zato dakle nije znanost već zato, što nedopušta promjene". I dalje: „Stoga molim i predlažem, da se svaki bogoslovni fakultet izpusti, i svakoj crkvi prepusti skrbiti za naobraženje svećenstva svoga . . .

Dr. Rački uzeo je na to ponovno riječ i odgovorio mu u kratko ovo: „Nego, da jednu rieč napomenem o onoj tvrdnji, da bogoslovje nije znanost. Ja bi onda po definiciji, kako ju on (dr. Makanec. Op. Ur.) stavi, rekao, da ni astronomija nije znanost. U ostalom nemam više ništa odgovoriti. (Vidi: „Dnevnik sabora" od god. 1872.—75. I. Str. 745—47.)

Kako se iz ovih citata razabire, već onda, kada se radilo o osnutku našega sveučilišta, ustao je dr. Makanec protiv toga, da se uz ostale fakultete (radilo se i o medicinskom) osnuje i bogoslovija. A dr. Makanec, kako je sam naglasio, ne bijaše ni neprijatelj ni protivnik crkve. Dr. Rački kao izvjestitelj i svećenik odgovorio mu je posve kratko i neobično blago, ne poričući ni sam, da ima glasova, koji su protiv toga, da bogoslovija bude sastavnim dijelom sveučilišta.

Dva su poglavito razloga, koje je dr. Makanec naveo protiv osnutka bogoslovije kao sveučilišnog fakulteta. Jedan, da teologija nije znanost; drugi, da je naobrazba svećenika stvar crkve a ne države. O prvom smo već govorili, o drugom ćemo sada.

Bogoslovija je kao duhovničko sjemenište čisto crkvenoga karaktera, a ipak kao sastavni dio sveučilišta ona je državna institucija. Kada bi crkva bila narodna institucija, kada bi ona služila izgradnji narodne države, što je eminentna tendencija sviju današnjih država, onda ne bi niko ništa imao protiv gornje činjenice. Medjutim tomu nije tako. Crkva nije narodna, nego medjunarodna institucija. Težište n. pr. katoličke crkve obzirom na Hrvatsku nije u njoj, nego izvan nje, u Rimu. Svaki član crkvene hijerarhije u Hrvatskoj, ma bio on rodom Hrvat, najprije mora da je katolik, član crkve, a tek onda, u drugom redu jest on i Hrvat, član svoga naroda i to samo u toliko, u koliko to dopuštaju interesi crkve, koja u opće nije narodnoga karaktera. To znači, da crkva kao internacionalna institucija imade i čisto svojih interesa, koji često ne samo, da sa interesima narodnim nisu u skladu, nego su s njima u očitoj opreci. No ne samo to. Znademo, da je crkvi svrha: briga za duševnu stranu čovjeka. Ova se briga malo po malo izrodila u tiraniju nad duševnom stranom čovjeka. Dok je kao državna forma bio u kreposti apsolutizam, dok je državno težište bilo samo u osobi vladara, podudarala se tiranija crkve nad dušom čovjeka sa tiranijom države nad njegovim tijelom. Prva je pače bila izravna pomoćnica potonje, jer duševno ropstvo pogoduje ropstvu fizičnom. Danas, u doba ustavnoga života, kada je težište države u narodu samom, gubi izrodjena svrha crkve svoju pravu bazu. Duševna tiranija crkve s temelja je protivna zahtjevu osobne i narodne slobode, a po tom i protunarodna. Zato se zahtjev osobne i narodne slobode veže uz zahtjev i duševne slobode čovjeka — a iz toga je proisteklo načelo rastave crkve od države.

Ako sada na osnovu ovih misli bacimo pogled na bogosloviju kao sastavni dio našeg sveučilišta, morat ćemo konstatovati, da bogoslovija kao državna institucija guta godišnje lijep broj kandidata narodne inteligencije i to onih najsiromašnijih većinom seljačkog porijetla, koje onda odgaja u duhu duševnog ropstva, da ih nakon toga kao svećenike slabljenja duševne narodne snage rasije u narod.

A ovakav zavod uzdržava država!

Što je dakle naravnije, nego pozivom na načelo rastave crkve od države zahtjev odijeljenja bogoslovije od sveučilišta. To ne znači negaciju bogoslovije i crkve, kojoj će svatko slobodouman priznati pravo na opstanak, nego zahtjev, da se skrb za bogosloviju prenese od države na crkvu.

U tom je opravdanost zahtjeva, da se bogoslovija odijeli od sveučilišta, koji ne ćemo prestati naglašivati, a koji ćemo, za vrijeme, dok će bogoslovija postojati kao sastavni dio sveučilišta, nastojati realizovati odvraćanjem od posvećivanja bogosloviji.

Inauguralni govor rektora dra. Ante Bauera

Govori, što ih godišnje izriču rektori našega sveučilišta prigodom svoje instalacije, redovito nisu od opć. narodne važnosti, nego su većinom namijenjeni prosvjetnim krugovima u opće, a sveučilišnim gradjanima napose.

Ovo samo konstatujemo, jer nam nije namjera, da se upuštamo u ispitivanje opravdanosti ili neopravdanosti ovoga običaja.

I govor ovogodišnjega rektora dra. A. Bauera — takove je naravi. No on kao svećenik, držao je, da ni ovom prigodom, ne smije posve pustiti s vida pitanje, koje je u posljednje doba počešće spomenito u našem javnom životu. To je pitanje odnošaja izmedju vjere i znanosti. Ovo pitanje nije djaštvu tudje. A valja priznati, da je, Bauer uzevši ovo pitanje za temu svoga inauguralnoga govora, dobro birao, a kao svećenik, da je i dostojno ispunio svoju zadaću. On se je najme stavio u pozu apologete, branio vjeru i porekao opreke izmedju vjere i znanosti. A ne ima sumnje, da je dr. Bauer — polazeći sa ovoga stanovišta htio svojim govorom i djelovati, da i uvjeriti svoje slušatelje, u prvom redu sveučilišne gradjane, o ispravnosti stanovišta, koje zastupa.

Koliko je nama poznato, naša javnost jedva da je što progovorila o govoru dra. Bauera. Govor je izrečen, štampan i — basta. Ako i ne mislimo detaljno ispitati uzroke tomu, nije ih teško naslutiti. Tema je u jednu ruku škakljiva, tako da naša javnost i ako se jê koji put takne, govori o njoj ili sa štitom crkvenog auktoriteta ili sa rezervom i obzirima na sve strane, a u drugu ruku ona je i duboka, tako te je rasprava o njoj nešto preteška kao redovita intelektualna hrana.

Pošto mi ne dijelimo stanovišta dra. Bauera, držimo, da nam je kao djacima, na koje je on u prvom redu svoj govor upravio, to i opravdati.

Dr. Bauer strogo luči vjeru od znanosti. On to čini kao teolog. Vjera po njemu bazira na objavi, božanskoga je izvora, a znanost na razumu, te je izvora ljudskoga. Ovo je prvo preimućtvo, prvi privilegij, koji dr. Bauer kao teolog pridaje vjeri i na osnovu kojega, poriče svaku opreku i zmedju vjere i znanosti. Mi — polazeći sa stanovišta jednobitnosti svijeta — ne dijelimo teološko stanovište dra. Bauera. I mi lučimo vjeru od znanosti, ali vjera za nas nije božanskoga izvora, plod objave, nego sasvim prirodan pojav kao i znanost. Samo što znanost bazira na razumu, a vjera na čuvstvu: ona je plod, govorimo li Schopehauerovim jezikom, voljne čovjekove strane. Dosljedno ovome stanovištu mi poričemo vjeri privilegij, koji joj pridaje dr. Bauer.

Nedosljedan je dr. Bauer, kada kao teolog u jednu ruku strogo luči vjeru i znanost obzirom na njihov iskon, a onda ipak hoće da premosti jaz medju njima te tvrdi, da čovjek pomoću načela razuma, poimence načela uzročnosti dolazi da spoznaje svrhunaravnoga uzroka sviju činjenica: Boga. Dr. Bauer je baš na osnovu strogog lučenja vjere od znanosti porekao opreke medju njima, te je kao teolog samo da ne bude sumnje, po našem mnijenju nepremostivo razjavio iskon prve od iskona potonje. Samo znanosti je priznao prirodan, a vjeri nasuprot samo natprirodan iskon. A to u jeziku n. pr. Schopenhauerove filozofije znači, da je po mnijenju dra. Bauera iskon znanosti u svijetu kao predodžbi, a iskon vjere izvan svijeta kao predodžbe. Ali ovo fundamentalno razlikovanje nimalo ne smeta dra. Bauera, da kao teolog uzima, da je čovjek kadar pomoću intelektualnih sredstava, koje mu stoje na raspolaganje unutar svijeta kao predodžbe, segnuti i izvan toga svijeta, te dokučiti i svijet izvan predodžbe, a dosljedno i izvan dosega intelekta, a ne samo dokučiti, nego i spoznati, „dokazati", da je taj svijet izvan predodžbe ili — kako bi teolog dr. Bauer rekao, baš svrhunaravni uzrok svega — baš Bog i to baš osoban Bog.

Koncediramo, da to dopušta teologija, ali ne i filozofija.

Kant, jedan od najdubljih mislilaca, što ih je u opće rodio svijet, u djelu: „Kritika čistoga uma" na osnovu logičnih načela, razumovih kategorija te zornih oblika prostora i vremena strogo luči svijet kao pojav od svijeta o sebi. Čovjek, budući da je i sam pojav, kadar je na osnovu sudjenja te pomoću zornih oblika prostora i vremena spoznati jedino svijet u koliko je pojav, a osim toga i zaključiti, da postoji i svijet o sebi, koji nije pojav, ali koji je našem umu nespoznatljiv, jer je izvan dohvata naše spoznaje, izvan prostora i vremena, a koji Kant označuje neodredjenim imenom: stvar o sebi — „Das Ding an sich."

Schopenhauer polazeći od rezultata Kantove filozofije strogo luči svijet kao predodžbu, što je kod Kanta svijet kao pojav, od svijeta kao volje, što je kod Kanta „Das Ding an sich". On se ne zadovoljava neodredjenom oznakom Kanta, nego polazi još i korak dalje, te tvrdi, da je i svijet o sebi spoznatljiv, ali —

a to je odlučno — nipošto na osnovu onih intelektualnih sredstava, što stoje čovjeku na raspolaganje unutar svijeta kao predodžbe, najme zornih oblika prostora i vremena te načela razuma, kako to hoće teolog dr. Bauer, nego na osnovu nesumnjive naše egzistence, voljne naše strane, iz čega crpamo neposrednu spoznaju o svijetu kao volji; dokle na osnovu sasvim različitom od onoga razumovih načela. A što je jednako važno, Schopenhauerov svijet kao volja nije osobnog karaktera. Pa ipak držimo da je već Schopenhauer predaleko pošao, kada je riječju neoznačiv svijet o sebi, okrstio odredjenom riječju: volja, koja riječ kao takova ne ima nikakove egzistence o sebi, nego je strogo vezana na govor i čovjeka, a dosljedno tomu nepovlasno pridana nečemu, što je ljudskom riječi neoznačivo, i što se o sebi, neodvisno od čovjeka i riječi, nikako ne krsti.

Spencer takodjer strogo luči svijest spoznaje od svijeta, koji je nespoznatljiv. Ovoga potonjeg on ni ne niječe, ni ne tvrdi, a dosljedno tomu ne niječe, ni ne tvrdi ni „svrhunaravnog uzroka" — Boga u čemu je njegov agnosticizam.

Što iz toga slijedi? Slijedi da teološko izvodjenje dra. Bauera ne podnosi filozofijske kritike. Slijedi, da izvodi dra. Bauera. u koliko smo ih do sada istaknuli ne stoje i to u dva smjera. Prvo: Ne stoji tvrdnja dra. Bauera, da je čovjek na osnovu razumovih načela kadar spoznati i vanrazumne, nadnaravne činjenice, a pogotovo ne dokazati, da je svrhunaravni uzrok i iskon vjere baš: osoban Bog. Drugo: Dr. Bauer nepovlasno pridaje vjeri vanpojavni iskon, a po tom i karakter. Ona ne postoji mimo i izvan čovjeka, nego u i sa čovjekom, te po tom ne može biti vanpojavnoga, nego pojavnoga iskona, a kao takova ona je predmet prosudjiranja i kritike kao i svaki drugi pojav. Time je stanovište dra. Bauera potpuno uzdrmano. A sada predjimo na t. zv. „quaestio facti", t. j. na ispit same činjenice.

Dr. Bauer postavlja ovo pitanje: Ne obuhvata li kršćanska religija u svom sadržaju i takovih nauka, koje je znanost već oborila? Tu bi čovjek očekivao, da će dr. Bauer čitavu objavu omjeriti o znanost. Medjutim njegovo teološko stanovište ovlašćuje ga, da toga ne učini. Da odgovori na ovo pitanje dr. Bauer i z l u č u j e iz objave dvije skupine istina: svrhunaravne tajne i religijozna pitanja.

Svrhunaravne tajne po dru. Baueru nepovrjedivi su dio objave, privilegovane od samoga Boga, a kao takove ne spadaju u područje nikakove znanosti. Ljudski um, koji je po dru. Baueru kadar spoznati Boga, nije kadar da dokuči svrhunaravnih tajna kao n. pr. otajstvo pres. trojstva, upućenje sina božjega i t. d. A da je ipak za njih doznao, to je za to, što se „milostivi Bog udostojao objavom svojom poučiti nas i o tajnama, koje, koliko nadmašuju dohvat uma našega, toliko svrhunaravnim svjetlom raširuju vidik duši našoj i otkrivaju nam tajanstveno biće njegovo i ljubav njegovu k nama . . ." Ovo je, priznajemo lijepo rečeno, ali na žalost ne odgovora zbiljskoj istini. Dopustimo, da je Bog poučio o svrhunaravnim tajnama kršćanske narode, ali što je sa tolikim nekršćanskim narodima? Činjenica je, da oni, premda sačinjavaju većinu pučanstva na zemlji, nisu poučeni o svrhunaravnim tajnama. Dakle njih se Bog, premda je milostiv, nije udostojao poučiti svojom objavom o tim tajnama. A zašto? Čemu to zapostavljanje? Moglo bi nam se doduše prigovoriti, da kršćanski vjerovjesnici nisu do sada u sve narode zemlje zašli i obratili ih. Ali ovdje se ne radi o l j u d s k i m vjerovjesnicima, nego o Bogu, koji se — budući milostiv — udostojao svojom objavom poučiti o svrhunaravnim tajnama samo m a n j i n u ljudskoga roda, dok je v e ć i n u naprosto mimoišao. No ne samo to. Činjenica je, da prvi umovi baš kršćanskih naroda. ne će ništa da znadu o svrhunaravnim tajnama, kako ih uči objava n. pr. Schopenhauer, Nietzsche, Stirner, Smetana, Tolstoj, Häckel, Bölsche i t. d., da spomenemo samo neke. A ne će za te tajne da znadu ni slobodni mislioci, koji se u velikom broju sastaju na svoje godišnje kongrese. Što to znači? Ništa manje. nego da sve ove slobodne mislioce n i j e milostivi Bog udostojao poučiti objavom svojom o svrhunaravnim tajnama, te n i j e svrhunaravnim svjetlom raširio vidik duši njihovoj. Moglo bi nam se doduše prigovoriti, da je Bog baš zato, jer je milostiv, prepustio slobodi čovjeka, da pouku i svrhunaravno svjetlo njegove objave prihvati ili ne, ali kako onda može stajati tvrdnja dra. Bauera, da ove tajne: razum „na osnovu božje objave m o ž e i **mora** prihvatiti"? A onda kako te bi se bijedni ljudski um uz svu svoju slobodu, mogao oteti svrhunaravnom svjetlu objave, kojom ga se udostojao poučiti sam milostivi Bog?

U religiozna pitanja broji dr. Bauer ova: otkle je čovjek, kamo ide, koje je znamenovanje života njegova, smrti njegove? I za ova pitanja tvrdi dr. Bauer, da ne pripadaju u područje nikoje pozitivne znanosti! I ova su dakle pitanja sa stanovišta teologije privilegovana. Na ova pitanja daje po dru. Baueru „utjelovljeno slovo božje" jasan i točan odgovor, nasuprot znanost, koja si uzurpira pravo, da i ova pitanja riješi i to na prirodan način, nije po dru. Baueru „nikakova znanost". Žalimo, što ni ovdje ne možemo dijeliti mnijenja dra. Bauera. Ni čovjek, ni njegov iskon, ni njegovo znamenovanje, ni njegova sudbina nisu problemi izvan dosega znanosti, filo-

*

zofije. Čovjek je pojav, on se je razvio, postao, njegov je iskon prirodan, zemaljski, njegovo znamenovanje relativno, kao i ono svakoga pojava, a njegova sudbina nije ni nebeska ni paklenska, nije transcedentna, nego posve identična sa sudbinom svakoga pojava, koju znanost i filozofija konstatuju kao postajanje i — propadanje. Čovjek nije nikakova iznimka, nikakovo privilegovano biće, a baš činjenica, da je čovjek imao sposobnosti, da to spozna i snage, da to konstatuje, ne samo da ne ponizuje „razumnu narav ljudsku", kako to hoće dr. Bauer, nego baš nasuprot dokazuje njezinu moć. A onima, koji na silu pridavaju čovjeku, njegovom iskonu, značenju, sudbini, neka posebna privilegija, prosto bilo obmanjivati se; ova samoobmama ne će sudbinu čovjeka u ničem promijeniti, on će postajati i — propadati kao i do sada i to — što je gotovo tragično — zajedno i s onima, koji se tako očajno bore za njegova privilegija.

Konačno dopušta dr. Bauer, da „kršćanska objava govori i o takovim pitanjima, koja su čisto znanstvena pitanja, te pripadaju u geologiju, etnografiju, antropologiju, lingvistiku i t. d." Tu se dr. Bauer žuri naglasiti, pozivajući se na auktoritet pape Leona XIII., da je ova strana objave božje s p o r e d n a! Tu su Bogom nadahnuti sv. pisci (naime autori spisa, koji sačinjavaju ob javu) govorili govorom „stare znanosti" (!), „da bi ih svijet mogao razumjeti". „Ako je dakle znanost danas koje ovakovo mišljenje o b o r i l a, oborila je samo staru znanost" . . .

Što je tu glavno? Glavno je priznanje dra. Bauera, da objava b o ž j a sadržaje i takova mišljenja, za koja papa Leo XIII. moću svoga nepogrješivog auktoriteta kaže, da sv. pisci „nisu možda uvijek p o i s t i n i sudili. Da li ova strana objave božje spada u „staru znanost" i da li je „sporedna", to je za nas — neka nam dr. Bauer oprosti, ali mi ne možemo na ino — upravo posve sporedno. Za nas je mjerodavno i glavno, da je i ova strana objave božje njezin s a s t a v n i dio. A vatikanski koncil izrekao je medju ostalima i ovu anatemu: „Neka je proklet, tko ne će priznati svetima i kanoničkima knjige svetoga pisma u njegovoj c j e l o k u p n o s t i i u s v i m n j i h o v i m d i j e l o v i m a, kako ih je označio sveti tridentinski koncil, ili tko poriče njihovu božansku inspiraciju." (Vidi: John William Draper: Geschichte der Conflicte zwischen Religion und Wissenschaft. 1875. str. 357—8.)

A dr. Bauer ipak mora priznati, da je znanost neka mišljenja objave božje o b o r i l a, a sam papa Leo XIII., da autori objave božje nisu uvijek p o i s t i n i sudili!

Što iz toga slijedi? Slijedi, da ne stoji zaključna tvrdnja dra. Bauera, „da je svaka opreka izmedju religije i znanosti upravo nemoguća", nego baš obratno, da izmedju religije i znanosti postoje opreke, tako te ni dr. Bauer ne može poreći, da je znanost neka mišljenja objave božje oborila. A ponovimo li našu tvrdnju, da je religija čisto ljudski pojav, onda je ona predmet rasprave i kritike kao i svaki drugi pojav. Što više, dokazano je, da religija ne može izdržati ni znanstvene, ni filozofijske kritike, tako da ju ona potiskuje u historiju, te ju pod devizom: Za duševno oslobodjenje čovjeka — označuje za moderan život i napredak nepotrebnom!

Jedno ipak dužni smo priznati dru. Baueru, da mu je naime neizravno uspjelo dokazati, da teologija kao nauka o religiji ne spada u znanost, a po tom ni na sveučilište.

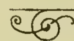

IZBOR U „HRV. AKADEMSKOM POTPORNOM DRUŠTVU.

Dne 8. studenoga obavljen je na našem sveučilištu izbor predsjednika i odbora za H. A. P. D. — Potporno društvo je autonomna djačka i to isključivo h u m a n i t a r n a institucija sa oko 90 000 K glavnice, kojoj je svrha, da podupire oskudne sveučilišne gradjane.

Od godina amo bore se za upravu H. A. P. D. navlastito dvije izrazito oprečne struje: Naprednjaci i starčevićanci. Kako su navlastito starčevićanci na sveučilištu eminentno p o l i t i č k a struja, a ni naprednjaci nisu posve bez političke boje, s pravom je konstatovana anomalija, da se borbom naprednjaka i starčevićanaca za upravu H. A. P. D. unosi u ovo čisto h u m a n i t a r n o društvo i p o l i t i č k i momenat.

Da ovu anomaliju objasnimo, zasegnuti nam je u povjest sveučilišnog života.

Do afere sa zastavom god. 1895. postojaše na našem sveučilištu literarno društvo „Zastava". U ovom društvu bijaše usredotočen sav sveučilišni život. Medjutim, kada je hrv. djaštvo god. 1895. u znak prosvjeda protiv Khuenovog režima i prevlasti Madjara spalilo madjarsku zastavu, dao je tadašnji predstojnik odjela za bogoštovlje i nastavu: dr. Kršnjavi, odnosno bivši ban Khuen ovo društvo raspustiti.

Ovim je činom pokopana sloboda udruživanja na našem sveučilištu.

Djaštvo si je pomoglo, kako je znalo i moglo. Od raspusta „Zastave" datira anomalni proces života na sveučilištu, tako te se je malo po malo u svojoj cjelokupnosti, dakle i u svom političkom dijelu, usredotočio u potpornom društvu, budući jedinom na sveučilištu. I tako je konačno došlo do toga, da je izbor nove uprave

potpornoga društva postao momenat, a H. A. P. D. arena, kada i gdje su protivničke stranačke struje na sveučilištu omjerile svoju snagu.

Od raznih struja, koje su se ovako borile za premoć na sveučilištu, doskora ostadoše na bojištu samo naprednjaci i starčevićanci.

Ma da se i ne da poreći i politički karakter ove borbe, valja ipak istini za volju istaknuti, da su napredniaci, kada su prije 6 godina prvi put istupili kao posebna i izrazita skupina, pošli u izbornu borbu sa čisto društvenim mislima. U izbornom proglasu, kojim su postavili vogao kandidata za predsjedništvo ima i ovo mjesto: „U potpornom društvu nužne su reforme. Potrebo je, da se naučimo ustajati svagdje na obranu naše akademske časti, naših moralnih i materijalnih probitaka.“ . . . . „Dok se jednom dijelu djaštva niječe isto pravo, da se priznaje Hrvatom, dok se terorizacijom odbijaju naimladji drugovi, dok se jedino naše djačko društvo stavlja u službu jedne političke frakcije, — svaki je rad nemoguć. Prvi korak napred neka bude izbor svijesnoga odbora, izbor slobodoumnoga i ozbiljnoga predsjednika.“

Medjutim starčevićanci budući bez svakoga društvenoga (još i danas) programa, agresivno uniješe u izbornu borbu politički momenat argumentirajući ga šakački. Napredniaci, da izbrišu sa sebe žig protu-hrvatske skupine, bijahu u borbi — ako i samo u defenzivi — primorani zagaziti i na političko polje. Od onda do danas šest se puta ponovio izbor, bijeno je pet teških bitaka, u kojima ostadoše napredniaci četiri puta pobiednicima. Četvrta godina teče, što je uprava H. A. P. D. u rukama napredniaka.

Starčevićanci, nekoć diktatori na sveučilištu, potisnuti su u trajnu manjinu. Prošle godine ne bijahu ni toliko jaki, da u opće zadju u borbu. Ove su godine, to valja priznati, žilavo zasegli u borbu, medjutim i opet uzalud, jer ostadoše u manjini sa preko 80 glasova. Predsjednikom izabran je napredniak Sl. Vodvařka, a takav je i čitav odbor. I tako je konačno pokopana i posljednja nada, da bi starčevićanci ikada više mogli zadominirati sveučilištem. Dok to konstatujemo, priznati nam je, da je ova borba za upravu H. A. P. D. društveno dosta neplodna. Ona manjinu posve isključuje iz sudjelovanja u društvenoj upravi. A starčevićanci su ipak akademičari kao i napredniaci, a kao skupina i ako manjina, ipak dosta brojna. Doduše starčevićanci pretvoriše redovito izbornu borbu, koja je imala biti i ostati čisto društvene naravi, u političku, što više, oni su prošle godine sasvim ozbiljno radili oko osnutka svoga stranačkoga potpornoga društva, ali pošto do toga, koliko je nama poznato, do sada nije došlo, držimo, da bi bilo pravedno, da se u buduće ustanovi modus, po kojem bi i starčevićanci imali udjela u upravi društva.

Danas, kada sloboda i smisao udruživanja na sveučilištu znatno porastoše, kada u H. A. P. D. nije više usredotočen sav sveučilišni život, po gotovo ne stranački, pošto obje struje imadu svoja stranačka stjecišta u napredniačkoj odnosno starčevićanskoj čitaonici, ne ima više ni jednake potrebe za dosadašnju metodu izborne borbe.

Mi napredniaci ne zastupamo doduše, da u buduće ne bi u opće bilo borbe, jer znademo, da bi kolege starčevićanci, a još više njihova stranačka matica, te klerikalci oko „Hrvatstva“ to rastelalili kao našu slabost i poraz. Nu držimo, da bi bilo pravedno, da se u buduće kod izbora za H. A. P. D. uvaži princip zaštite manjine. Nadamo se naime, da kolege starčevićanci nisu — poput njihove stranačke matice u saboru — protiv pravednoga principa zaštite manjine. Kad već nismo skloni, da prekinemo sa svakom borbom za upravu u H. A. P. D., neka je bude, ali neka se i manjini omogući razmjerno prema njezinoj snazi udioništvovati. u upravi društva. Tako bi uprava društva, koje je djačko, a ne napredniačko ili starčevićansko bila odraz čitavoga sveučilišta, a ne samo njegove većine. A zato vojuje i važnost neposredne kontrole te interesi društva.

Ovom stanovištu, koje označujemo lih s razloga pravednosti, moglo bi se možda najprije prigovoriti baš od strane napredniaka. A imali bi ovi prigovori i svojih razloga. Tako ne će ni jedan objektivan posmatrač, pa bio on i starčevićanac, moći napredniačkoj društvenoj upravi, osobito u predmetu podijeljivanja potpora, poreći strogu nepristranost. No ne samo to. Ako starčevićanci kao manjina doduše ne mogu vršiti kontrole nad društvenom upravom kao članovi odbora, pristoji im ovo pravo i to u punoj mjeri kao članovima društva. Napokon u slučaju mješovitog odbora moglo bi doći do stranačkih konflikata, koji bi prije bili na uštrb, nego li na korist društvu.

Nu protiv ovoga posljednjeg prigovora držimo, da je kao protuprigovor slobodno postaviti nadu, da bi i kolege starčevićanci zastupani kao manjina uz napredniačku većinu u društvenom odboru i ako manje tolerantni, bili ipak spremni interese društva pretpostaviti svojim stranačkim interesima.

U ostalom baš za to, što mi napredniaci, u čijim je rukama društvena uprava eto već četvrtu godinu bez svakoga pritiska od strane kolega starčevićanaca, za koji medjutim ni ne ima materijalnih razloga, ističemo ovo stanovište, smatramo ga ne samo naprednim, nego vis-à-vis kolegama starčevićancima kao svojim protivnicima i — lojalnim.

PABIRCI:

KNJIŽEVNOST.

NAŠA KAZALIŠNA LITERATURA.

Abnormalno je i abnormalnim našim prilikama ima se pripisati pojava, da nam naša kazališna literatura već par godina nije podala dobre socijalne drame osim iz seljačkog svijeta (Tucić, Petrović, Hrčić). Još uvijek prevladava u domaćem repertoiru historička drama i vodena romantika. To je već takova tradicija. Mjesto da nam prikažu zbiljski život naše inteligencije i poluinteligencije naši kazališni autori pisali su historičke drame, pune onog praznog patriotskog oduševljenja, kojim se je odlikovala starija generacija. Naši kraljevi, knezovi i banovi iz srednjeg vijeka sa svojim sjajnim odijelima, mačevima i paževima — i ničim drugim! — pak ona slavna prošla vremena, dok su Hrvati bili ponosni, jaki i sretni — to je bio cijeli sadržaj, sav materijal, kojeg je obradivala naša drama natrag nekoliko godina. U tom je naša drama bila samo pendent glavnom onom tonu naše starije politike, koja je svojim nesavremenim idealizmom izgubila svaku realnu bazu i postala romantičnom i do skrajnosti sentimentalnom. Ipak je bilo ljepše i udobnije snatriti o liiepim prošlim vremenima, nego raditi oko poboljšanja sadanje mizerije i muževno se boriti proti kuenovštini. Snatrenje u politici ostavilo je vidljivih tragova u literaturi, što više obilježilo je čitavu našu poeziju biljegom romantičnog patriotizma, pače šovinizma („bard stranke prava").

Politika zdravica i historicizam u literaturi bili su u punom cvatu. Kozarac, Kovačič, a i Gjalski („U noći") ostali su sa svojim realnijim gledanjem na svijet osamljeni, neshvaćeni, pače i progonjeni (Kovačić). Romantiku u javnom životu pratila je romantika u literaturi. Historičke drame samo su pogodovale tom raspoloženju, publika se oduševljavala, pljeskala i što je autor idealnije prikazao našu prošlost, što je drama bila obilnija patriotskim tiradama, to je komad bolje uspio. Ta molim Vas nije li to bilo krasno: Sjediš u kazalištu, zavaliv se u mekani fauteil i slušaš patriotičku — historičku dramu: Gledaš sjajne kraljevske i plemićke odore, čuješ krasne patriotičke govore, pune oduševljenja i muževnog dostojanstva, čuješ, kako se glavni junak s velikim riječima zaklinje, da će uvijek, do zadnje kapi krvi čuvati i braniti tu svetu grudu hrvatske zemlje, vidiš, da on to ozbiljno misli i da ne vuče publiku za nos, jer eno u 5. činu ubija se on i još tucet isto tako dobrih Hrvata. Ta čovjek bi proplakao, a kamo li ne bi zaboravio, da redovito kod svakog izbora sa malo skrupula sasma malo — glasuje za — madžarona, koga iz dna duše mrzi i smatra največim neprijateljem svoga naroda. Samo tako može se protumačiti, da su ljudi bili oduševljeni u kazalištu, plakali od ganuća („Posljedni Zrinjski"), a izilazili iz kazališta pognutih glava, pa kao največi štreberi gazili svoje i tuđe ljudsko dostojanstvo ili pak ostali indolentni purgari, kao i dosele. Samo tako može se protumačiti, da je pisac jedne uzor ovake sentimentalno-romantičke drame mogao ujedno biti i vladin politički špicl. („Iz crnoga lista nedavne prošlosti"). Naše „nezavisno i slobodno" građanstvo davalo je u takovim zgodama oduška svome oduševljenju, pljeskalo skupa s đačkim parterom do umora i poklanjalo autoru vijence s velikim trobojama, na kojima je pisalo: „Velikom patriotičkom književniku!" ili slično.

Isto tako radila je i kritika i to je bilo sve. „Nezavisno i patriotičko građanstvo" za pravo purgarija ostala je i dalje tako indolentna za narodnu stvar i puzava pred tiranima kano i prije. A naša kritika, taj unicum kritike na svijetu, ona je najveću glupost proglasila velikim umjetničkim djelom i isporedivala autora s velikanima svjetske literature.

Autor — ako je bio još mlad — postao je brzo „nadobudni" i „poletni" i t. d. ili „priznati", „največi" i „dični starina", ako je već bio stara ispucana lumbarda. Ako je pak autor obradio kaki socijalni motiv — što je rijetko bivalo — sa individualnim svojim nazorima na svijet, to je kritika udarila u najoštrije žice, proglasila autora bezboš-

cem, modernistom i secesionistom, eventualno anarkistom i — autor je bio utučen. Jasno je, da uz ovakovu publiku i kritiku, podajuć se općem društvenom milieu, a ne uzdignuv se nad njega, da je naša kazališna literatura producirala same frazerske, većinom historičke drame, koje su vrlo pogodovale općoj mizeriji našega društva. Samo u onakovom društvu i uz onakovu kritiku mogla je uspijevati onaka bezbojna, limunadna dramatika bez ikakovih pogleda na svijet, dramatika, koja nije od publike tražila drugo, već jedino oduševljenje, neku neprestanu ekstazu patriotskih čuvstava, u kratko dramatika bez ikakovih veza sa realnim, faktičnim našim životom.

Mislimo, da smo dovoljno osvijetlili svu mizeriju te naše historičko-dramatske produkcije, koja je obično bila bez veće, a često bez ikakove umjetničke vrijednosti. Ona je jednako štetno djelovala na našu literaturu kano i na naš socijalni život.

No ako je i to bilo jasno i protumačivo u ono vrijeme, kad je čitav naš i javni i privatni život plovio tom strujom romantike i patriotske fraze, kako da to shvatimo sada, kad se je naše društvo i naša mlada kritika oslobodila tog frazerskog historicizma i postavila na realne, savremene temelje? Realizam i novi nazori u politici dominiraju, imaju već svoju desetgodišnju historiju, novija kritika je uvijek propovijedala novi realni pače tendenciozni smjer u literaturi (Marjanović, Dežman, Nehajev i dr.), pa ipak, uza sve to što vidimo? Od 15 domaćih drama, što se nalaze na ljetošnjem repertoiru našega kazališta polovica su historičke drame, ako i ne u stilu starijih naših hist. drama, koje smo gore opisali. Zatim 3 bezbojne lakrdije (jedna od autorâ „u vodu bačenih svetaca“ „Ivana od Pomuka“), jedna simbolistička (»More«), jedna aktovka iz m o n a k o v s k o g života pruskih burševa (»Pjesma«), jedna (također aktovka) skroz lirička (od M. Nikolića) i jedna psihološka (Nehajev »Život«). Napokon kano jedina drama s aktuelnim socijalnim sadržajem Kolarić-Kišurev »Sin«. Vidimo dakle, da uza sav preokret, koji se već par godina navještava u našem društvu, a pogotovo u kritici, naša dramatika još uvijek producira većinom ili samo historičke stvari ili dekadenske limunade. Stara pjesma u novom ruhu. Nešto zdravo, snažno kao Tucićev „Truli dom“, taj najbolji proizvod mlađe literarne generacije, naša novija kazališna literatura ne pozna. Naši autori još se uvijek boje faktične sadašnjosti, pak pišu ili historičke drame ili se uvlače u se i obrađuju najtanje osjećaje svojega »ja«. Aktuelna socijalna pitanja našeg života, crtanje našeg društva, čitavi naš veliki hrvatski problem, dosta raspravljen u kritici, u dramatici je još sasma neobrađen. Nove ideje, naše nove ljude još nismo vidjeli na našoj pozornici. Satire, tog najobičajnijeg vijesnika novog doba, naprosto nema, što je za nas, koji si rado utvaramo, da smo narod pun zdravog humora i vesele šale svakako značajno. A ipak je satira znak propadanja staroga i dolazak, stvaranje nečesa novoga (Aristofan, Beaumarchais, Gogolj i dr.). Ta koliko zahvalne građe pruža satiričaru naše društvo, taj sitničavi hrvatski život sa svojom birokracijom i purgarijom, tim glavnim polugama korupcije nesretnog starog stanja. Oni kao da su stvoreni za satiru, kano da čekaju svog satiričara. Pokušaji Derenčina, Zagorke i nekih drugih ostali su samo pokušajima domaće lakrdije, bez veće literarne vrijednosti. Gorke satire na vaše prilike i naše ljude nemamo. Ta zar su svi zadovoljni i sretni u toj barštini korupcije, mračnjaštva i fraze, u tim Augijasovim štalama, što se zovu hrvatsko društvo. Tim gore po nas, jer je baš satira znak nečesa zdravoga, otpornoga, koja svjedoči, da nije sve trulo, da još ima nekoga, koji se usudjuje općoj mizeriji nasmijati u lice — i ako samo — kroz suze . . . . Istina, mnogo je kriva cenzura, birokratska uprava, ali baš zato morala bi reakcija biti jača, satira oštrija. Ta valjda da su prošla ona vremena, kad je jedan naš pokojni list morao prekinuti štampanje nenatkrivljive Kovačićeve satire „Žabari“, jer su se neki purgari ćutili pogođeni (analogan slučaj s Gogoljevim „Revizorom“).

Naši literati — kao što smo vidjeli — radije zato još uvijek pišu ili historičke drame ili vodene aktovke (oh te aktovke!), bez ikake kritike savremenih naših prilika, bez ijednog aktuelnog socijalnog problema.

Š t o j e t o m e u z r o k?

Bit će, da je najviše krivo naše društvo, u kojem još uvijek cvate stari duh, bit će, da su krivi i naši književnici, produkti tog društva, koji još uvijek smatraju literaturu kao sport, a ne kao potrebu unutrašnjosti, a bit će i raznih manjih uzroka (propovijedanje realizma u kritici, a u isti mah produciranje simbolističko-dekadentskih djela

u beletristici n. pr. Marjanović, Dežman kano kritičari i kano noveliste i t. d.). U izlaganja tih uzroka ne ćemo se za danas upuštati. Svakako je gore opisani pojav vrijedan spomena, za razvoj naše socijalne literature i socijalnog shvaćanja svakako negativan, a po čitav naš život vrlo značajan.

Mb.

Tri koledara. Godine 1904., kada se »osušio« »Vijevac« i umrla »Nada«, a naša književnost ostala bez i jednoga centra, oko kojega bi se mogli književnici okupiti, izadje u Zadru književni koledar »Svačić«. Ističem »književni«, jer ona hrpa koledara, koja se svake godine rasturivala u naš svijet, bila je samo proračunana samo na dobit nakladnikovu, koji se nije trsio, da čitaocima dade za zabavu i pouku probavljivu duševnu hranu, nego im je servirao »literaturu« — »Doma i Svijeta«. Zato je pojava »Svačića« bio u našem književnom svijetu pravi dogadjaj, pa mu je odmah uspjelo, da oko sebe okupi lijep broj mladjih književnika i donese niz vrijednih beletrističkih i kritičnih radova. Druga knjiga »Svačića« za g. 1906. nije bila lošija od prve, a sada leži pred nama i treća knjiga za g. 1907. U njoj se ističu osobito dva kritična članka: Milan Marjanović svršava študiju »Iza Šenoe« (— izlazila je kroz tri godišta —) u kojoj potanko analizuje struje i razvoj naše književnosti od g. 1880. do klonuća naše moderne i nastupa potpunog književnog rasula g. 190;.; Z. B. Ujin donosi feljtonistički pisani prikaz „Sinovi dana", crtajući u njem dekadente i „simboliste", i kao reakciju protiv njih „sinove dana", pjesnike rada i života, odredjujući ovima budućnost u literaturi. Nalazimo još i omanjih članaka Dr. Ilešića (o Josipu Stritaru), Kršnjavoga (Sastanak s Ibsenom), Dr. Horvata i dr., a beletristiku zastupaju Nazor, Car Emin, Tresić, Sabić, Katalinić i dr.

„Cirilo-Metodski koledar" i koledar „Strossmayer" koji ove godine prvi put izlaze, idu za izvjesnom svrhom: prvi da potakne u narodu interes za Istru i „Družbu", a drugi da popularizuje rad Strossmayerov i prikupi o njemu što više podataka. Poglavito ovaj potanji ima da ispuni osjetljivu prazninu, jer on ima da bude leksikon rada i misli Strossmayerovih, ima da prikupi gradju za proučavanje ovog narodnog velikana, a to znači: gradju za proučavanje hrvatske kulture u drugoj poli XIX. vijeka, kojoj je Strossmayer najizrazitija ličnost, a dobrim dijelom i predstavnik. Književno-poučni dio je u oba ova koledara znatan: u Ćirilo - Metodskom koledaru nalazimo zastupane gotovo sve istarske pisce i osim njih što u poeziji, što u prozi mnoge banovinske; „Strossmayer" donosi uspomene na Strossmayera, a od beletrističnih radnja ističu se poglavito prinosi Nazora, Vidrića, Kranjčevića, Leskovara, Adele Milčinović i dr. Osim toga donosi ovaj koledar još ukratko prijegled i povijest naših kulturnih institucija.

Pojava ovih književnih koledara dokazuje, da naši pisci, ne imajući zgodnog književnog centra traže druge puteve, kako da probiju led apatije u književnosti; ona dokazuje i to, da nije sva krivnja na našim književnicima, što ne mogu da se okupe, nekuda krenu, i literaturi našoj opet uliju života nego da uvjeti, koje stvaraju pojedini špekulanti i nehaj publike, koja edicije dovoljno ne podudire, nose teži grijeh na ovom zastoju.

Ivan Kozarac. Mladi književnik Ivan Kozarac, koji je nedavno izdao prvu zbirku svojih novela pod naslovom: „Slavonska krv", ustupio nam je jednu svoju crticu, koju u ovom broju donašamo. On doduše nije djak, ali — kako to spominjemo u svom programnom članku — nama je dobro došao svatko, tko nam svojim radom pomaže do realizacije našeg programa. Mi smo u svom programnom članku istakli i važnost lijepe knjige za intelektualni razvoj hrv. djaka, pa nam je milo, da nam je gosp. Ivan Kozarac premda nije djak u tom nastojanju voljan pomoći. Ivan Kozarac bavi se u svojoj crtici onom najtežom ranom Slavonije, ranom moralne raspojasnosti. Ovo je jedna od značajki njegove novele u opće, o kojoj ćemo u narednom broju opširnije progovoriti u prikazu »Slavonske krvi«.

ZNANOST.

Wilhelm Bölsche. Nije veličina toga čovjeka — a to su novine nedavno naglašivale — što je istupio iz svake službene t. zv. pozitivne religije, jer u tom, koliko god može biti poštenja i opravdanosti, ipak ima i neka doza poze. Snaga W. Bölschea leži u prvom redu u tom, što je pokazao mnogobrojnim sjajnim dokumentima put popularizaciji prirodnih nauka.

Nedavno je rekao u predgovoru nekom svom popularnom djelcu: »Govori se u današnje dane rado o želji za »činjenicama«, koja izbija u naše doba kao karakterističan jedan potez. Ta želja je tu i ona je opravdana. Ali u popularnom prikazivanju naravoslovnih problema od vrijednosti je prije svega propovijedati jednu najvažniju činjenicu, koja nosi sa sobom čitavo brdo detaila: — činjenicu naime, da su naravoslovna ispitivanja u t o k u i da ohola povorka tih majestetičkih valova n a p r o l a z u mimo nas sačinjava onu zapravo uzvišenu igru za gledaoca, koji estetski kao i intektualno može uživati. Kome je ta »činjenica« strašna, neka ne pristupa k naučnjaku i istraživaocu; ali moglo bi se jednako opravdano reći, on neka i ne žive.«

Propovijednik te činjenice jest sám Wilhelm Bölsche. On je — kao propovijednik — premostio jaz izmedju na oko grube i ukočene znanosti i čovjeku bliže umjetnosti. Ali nikada nije davao proćutiti svojim čitaocima neki znanstveni rezultat kao konačnu i apsolutnu istinu, nešto, što će za sve vijekove vrijediti — on ga je izbacio i prikazao kao val jedan u razvoju, koji uvijek teče i teče dalje i nosi sa sobom relativnost i mijenu svega Način mu je kod toga doista umjetnički i profinjen. Mnogima se to čini naivnim i pretjeranim. Znak, da im nije pristupno umjetničko osjećanje. Treba samo spomenuti Bölscheovu stvar: »Budućnost čovječanstva«. Nije li on ondje jednako buboki mislioc i to potpuno originalan, kao i savršeni umjetnik?

Samo onaj, kojemu su činjenice znanosti prešle u krv, u svakidanje mišljenje i osjećanje može tako pisati: Koliko je ali vodenih i nespretnih imitatora? . . . **F. B.**

Moderna fiziologija. Novi rezultati na polju fizikalne kemije od zamašnog su upliva na fiziologiju. Kretnje i gibanja u jednu ruku, a u drugu medjusobno reagiranje raznih sokova i tjelesnih tekućina temeljni su pojavi u živom organizmu. Dva su pako važna moderna znanstvena rezultata u tom području: nauka o ionima i nauka o osmotskom tlaku. Teorija osmotičkog tlaka potječe od van'tHoffa i kulminira u stavci: u razredjenoj otopini ponaša se otopljeno tijelo kao plin. Kaošto naime nastoje molekule nekoga plina, da se raširе u svom mediju (eteru) i kod toga čine pritisak na stijene posude, u kojoj se nalaze, tako isto i čestice otopljenog tijela u dotičnom topilu. Tlak, što ga proizvadjaju te čestice na stijene posude, koji je analogan napetosti plina, nazvan je po {van't Hoffu osmotičkim tlakom. Osmotski tlak — i eksperimentalna i teoretska data to potvrdjuju — slijedi iste zakone, (Mariotteov, Gay-Lussacov i Avogadrov) kao i napetost plinova. Tumač tom pojavu dao je Arrhenius svojom naukom o ionima ili elektrolitičkoj dissocijaciji. Pokazalo se, da otopine nekih tjelesa prevadjaju električnu struju n. p. otopine solî, kiselinâ i bazâ, a drugih opet ne n. pr. otopina sladora, mokraće i mnogih drugih organskih spojeva. Prva su nazvana elektroliti, a druga neelektroliti. Kod prvih su se čestice u topilu raspale na elektricitetom nabijene ione, a kod drugih ne. Ti ioni jesu čestice, koje odgovaraju molekulama plina u eteru, i upravo ti ioni prouzrokuju tlak, nazvan osmotički.

Ti pojavi aplicirani su na fiziološku znanost — na život i rad temeljnog organizma stanice, a po tom u prvom redu na fiziologiju i pathologiju krvi i svih tjelesnih sokova i tekućina. Oni su unijeli novo svijetlo u čitavu biokemiju i biofiziku, a preko njih i u psihofiziku, u funkcije i gibanja živčane stanične u živom organizmu. Njihova je osobita važnost i za medicinske znanosti. Najvećih je zasluga u tom pogledu stekao profesor H. J. Hamburger u Groningenu, a za njim Cohen, Brasch i mnogi drugi. **F. B.**

BILJEŠKE.

Naobrazbena društva na srednjim školama. Od vajkada je bio običaj na pojedinim srednjim školama osnivati literarna društva. Nekoja su bila po školskoj oblasti dozvoljena i nadgledana, a druga opet tajna. U doba pokreta »Nove Nade« u godinama 1896.—98. bila je djačka organizacija na široj bazi osnovana, jer su u svakom srednjem zavodu bili osnovani i djački klubovi, koji su bili medju sobom u svezi. Društva ova se nisu bavila isključivo literaturom i vježbanjem u beletristici, nego su se bavila i djačkim pitanjima i općenitim modernim naobražavanjem.

Sada bi bio red, da se nadoveže ondje, gdje se je onih godina prekinulo. Djaci bi imali na svim srednjim zavodima da osnuju naobrazbena društva i to tako, da u mjestima gdje ima više zavoda svi zavodi osnuju po mogućnosti zajedničko društvo sa čitaonicom.

Ne dvojimo ni malo, da će sada vlada ovakova društva dozvoliti i uputiti profesore u kojem pravcu da vrše eventualni svoj nadzor. Aktuelna stranačka politika bi se imala isključiti, ali inače bi se ovakova društva mogla baviti svim modernim prirodnim naukama i njihovim principima i metodama. U ovim društvima bi se djaštvo imalo spremiti i za sveučilišni slobodniji kulturni život i za život. Jer jedino u ovim se godinama mogu da udare temelji cijelog budućeg odgoja mladeži, u ovim godinama dobiva mladež svoju kulturnu fiziognomiju.

U Zagrebu bi se moralo osnovati središnje ovakovo društvo, a onda po cijeloj pokrajini. Sva društva bi imala biti u što užoj svezi medjusobno i onda sa sveučilištnom mladeži. U ovakovim bi društvima onda imali da osim djaka drže kurzove i predavanja i profesori i ini predavači i prijatelji mladeži.

Klub za napredna predavanja. Ovih dana se je u krilu hrv. napr. čitaonice u Zagrebu konstituirao ovakav klub. Razvio se je iz dosadanjeg improvizovanog malog odbora koji je priredjivao predavanja u čitaonici svakoga tjedna. Do sada je u čitaonici priredjeno 14 predavačkih večeri sa 10 predavača (M. Marjanović, O. Dürr, učitelj, Fran Bubanović, asistent; Vl. Jelovšek, liječnik; J. Medved, učitelj; A. Milčinović, književnik; V. Vilder, urednik; prof. Zabolotski, ruski profesor; Skrbić, novinar iz Pešte; Stjepanek, profesor, P. Perat svrš. pravnik).

Prve knjižice s predavanjima će izaći početkom ove godine, pa se predbrojbe već sada primauj. Pretplata za svaki svezak iznaša 1 Kr.

Predavački klub je odlučio sada proširiti rad i to tako, da će držati predavanja i u javnosti, radništvu i djaštvu, te izvan Zagreba, u pokrajini. Do sada ima na raspolaganje 20 članova predavača sa preko 30 predavanja. Klub će izdavati predavanja u malim knjižicama po 20—30 filira. Sve upute glede priredbe predavanja i ostaloga daje predsjednik kluba Milan Marjanović kod „Obzora" u Zagrebu.

Držimo da će naša javnost upotrijebiti ovu zgodu i u jednu ruku dati zgode klubu da razvije cijeli niz predavanja u Zagrebu i izvan njega. (Klubu su najavili, osim članova, predavanja i brojni stručnjaci, pisci i profesori). U drugu ruku će naročito mladež uprijeti oko što većega proširenja knjižica klubskih sa predavanjima. Naročito bi pako upozorili srednjoškolsko djaštvo, da ono izadje u svom interesu u susret klubu i da širi knjižice medju sobom, a ujedno pozove predavače kluba ili u sporazumu s klubom upriličuje predavanja za sebe i svoje drugove. Teme, za predavajna su najraznovrsnije, a na zahtjev će klub poslati rado popis tema i predavača, a i za predložene teme nastojati po mogućnosti naći predavače.

Češko djaštvo proti bogoslovnom fakultetu. Akademskom senatu praške univerze izručilo je **50** akademskih djačkih društava opširan memorandum, u kojem traže, da se teološki fakultet kao neznanstvena inštitucija i kao učilište, koje stoji u potpunoj vlasti vjerske dogmatike, odijeli od sveučilišta.

Malo više obzira! Slušači klasične filologije i još nekih skupina moraju praviti i s p i t iz historije grčke i rimske. Stoga m o r a j u barem jedan kolegij historije staroga vijeka i slušati. Mi, koji smo već 5. (7.) semestar ovdje nijesmo još m o g l i tu svoju d u ž n o s t izvršiti. Nekoliko semestara nije se ništa predavalo iz staroga vijeka, a dva semestra već kose se satovi historijskog kolegija sa najznatnijim kolegijima glavne struke.

Gospoda vole na ispitima pitati prema svojim predavanjima, pa ne bi bilo zgorega, da nam dadu prilike, da ih i s l u š a m o. **K.**

Sveučilišni vratar. U najnovije doba uvedena je na našoj univerzi institucija sveuč. vratara. Ta služba — kako smo se informirali — sasvim je suvišna, tim više, jer sve ove dužnosti, koje na drugim univerzama imaju sveuč. vratari (kao pošta, prodavanje indeksa itd.) obavlja kod nas pedel. A i zbilja, košto se može svatko osvjedočiti, naš sveuč. vratar nema šta da radi, osim što pozdravlja gg. profesore i druge uglednike, što dolaze i odlaze. Zato nije čudo, da donaša novine, što više i knjige, te ih sasma komodno čita. Ta napokon nečim mora čovtek utući vrijeme i — besposlicu. I zato dobiva plaću veću od one pučkog učitelja (900 Kr. fixne plaće, 160 Kr. stanarine i 120 Kr. za paradno odijelo — da se zna, da univerza imade vratara)! Mi djaci, koji na svakom mjestu naše uinverze osjećamo nestašicu i prostora i knjiga i — zraka (u posljednjem uredu vlade imadu ventilaciju!), mi, kojima se na sve naše tužbe glede biblioteke odgovara sa stereotipim: nema novaca, mi se doista vrlo čudimo mjerodavnim faktorima, što ovako na drugoj strani bezrazložno trate novac, kojim bi se moglo i m o r a l o u prvom redu zadovoljiti najprečim našim potrebama. Za danas ne ćemo nazvati taj postupak doličnim imenom, već ga samo konstatujemo uz predlog, neka se ova služba za boga što prije ukine a za ove novce neka se zadovolji bilo kojem od mnogobrojnih u istinu »gorućih pitanja« naše univerze. Mi to imamo pravo ne samo moliti, nego i z a h t i j e v a t i. **rb.**

Malo statistike. U Hrvatskoj i Slavoniji ima popreko do 60% analfabeta. Ovaj broj biva još interesantniji, ako se prispodobi stanje nepismenosti u pojedinim krajevima naše domovine. Tako npr. ima općina D r e ž n i c a (kotar Ogulin) u dobi od 15. do 49. godine u svemu 90% analfabeta (i to 82% muških i 99% ženskih). U tom joj dostojno konkurira općina Ž i r o v a c (kotar Dvor), koja od 1668 žitelja (od 15. do 49. god.) ima 1507 analfabeta (dakle 91%).

Dakako, općina N e u d o r f (kotar Vinkovci) ima samo 6% muških analfabeta, a 9% ženskih, dok općina N o v a P a z o v a ima dapače samo 4% žen. analfabeta, a 6% muških. (Pangermani!)

Nu, da ne bi tkogod pomislio, da se i mi Hrvati nemamo čime pohvaliti, navodimo, da npr. naša općina P l e š c e (kotar Čabar) ima samo 6% analfabeta muškaraca, ali ona na žalost ima u s v e m u tek **33** muškarca (od 15. do 49. god.)

No ima jedna još interesantnija statistika.

Na našoj univerzi — odbijemo li bogoslovski fakultet — ima u svemu preko 1000 slušatelja. Od toga otpada — ako se glasovanje za potporno društvo može smatrati kakovim kriterijem — na starčevićance jedno 190, a na naprednjake — p r i s t a š e (ali samo pristaše!) sitnog, realnog rada — neko 270 kolega. Ostali se ne bave politikom!

Zbog s i l n o g broja analfabetizma u Hrvatskoj, stvorilo se na univerzi „Društvo za pouku analfabeta" i pomislite, koli s i l a n broj naše akademske omladine u p i s a o (dakako **samo** upisao!) se u to društvo: ravnih 70 (dakle ni **7%** od sveukupnog djaštva!)

Ostala **93%** podržavaju time indirekte ovaj brojni analfabetizam. Ali dakako, mi smo starčevićanci — nama je glavno Velika Hrvatska (koja je velika jedino u analfabetizmu!); mi smo naprednjaci — ali nam je širenje pučke prosvjete ipak p r e s i t a n rad . . . . .

O felix Croatia! **B.**

Naša kazališna publika. Kada polazimo u naš »hram umjetnosti«, onda je nama, koji idemo u nj umjetnosti radi, dakako do toga stalo, da uzmognemo sve čuti i vidjeti, što se dogadja na pozornici. I tako čovjek ide s najljepšim mislima i osjećajima u kazalište. Unaprijed se veseli, kako će moći sve točno pratiti i uživati – a danas je baš izvrsna stvar. Što više — nije ni komedija već ozbiljna drama No čim udješ u našu Thaliju — odmah se razočaraš.

Glazba svira — a gospoda i gospodje razgovaraju nešto tiše nego u Ilici. »Kritizuju« glazbu i toalete. A mi neki želimo da čujemo i glazbu, a ne samo baritone dama i basove gospode kavalira. Ali mi smo u manjini. Zato nemamo prâva, da je čujemo, kako treba.

Zastor se digne. Radnja se razvija. Dialog teče duhovito. Većina, koja ima prâvo, toga ne opaža. Dosadno joj je do skrajnosti. No čim opazi koju duhovitu šalu, koja je pristupna i većini, onda se stane (pred otvorenim činom) grohotom smijati. Glumci na pozornici govore dakako dalje. Posve pravo — jer zašto da predstava traje dulje nego li je nužno? A mi, koji hoćemo da čujemo ono, što možda i odlučuje u drami — mi toga ne možemo čuti radi onih, koji su došli u kazalište samo zato, da pokažu, kako »razumiju komad«. Tako je kod ozbiljne drame. A kod komedije, komične operete ili kod — lakrdije? Onda nije moguće od zaglušnoga, grohotnoga smijeha u parteru, da o balkonu i galeriji i negovorim, gotovo ništa čuti.

Onomu, što je smiješno, smijmo se. Ali nemojmo grohotati. Imajmo obzira prema — „bespravnoj“ manjini

A što da istom rečem o isto tako nerazboritom običaju: pljeskati pred otvorenim činom. To opet toliko smeta, koliko i onaj grohotan smijeh.

Prigovorit će mi se možda s neke strane, da su to sitnice. Jest — ali to su sitnice, koje djeluju vrlo neugodno, to su sitnice iz kojih čovjek stvara sud o duševnoj visini. Stranaca se osobito neugodno doimaju te »sitnice«.

Ovaj grohotan smijeh i pljeskanje pred otvorenim činom služe nam dakako u mnogo slučajeva valjanom kritikom. Treba da samo čujemo od koga: Publika u stajaćem parteru i balkonu (bez zamjere!) neprestance se smijala i pljeskala. Onda već znamo, da ta stvar, gledana s malo „kazališnijeg“ (da ne rečem višeg) stanovišta, ne valja ništa. To dakako ne vrijedi uvijek.

Ovo su tek neke misli. Samo sam ih nabacio. Da se ovo zlo, ove nerazumnosti, iskorijene — treba početi sitnicama. Sitnice kasnije postaju „krupnice“. Napisah sve ovo sine ira et studio. **Sp.**

Privilegovani. Postoji na tom božjem svijetu i neki opskurni djački listić »Luč“. A da luč i svjetlost tek furtimaši vole, to je već svakome jasno. Zato je i jedva potrebno spominjati, da je ta „Luč“ „list hrvatskog katoličkog djaštva“. Izdaje ju „hrv kat. akad. društvo „Hrvatska“ u — Beču. Tiska se — gdje drugdje nego ondje, gdje i družica joj „Hrv. Straža“ u — Krku! Čini se, da odanle i dobiva hranu i poticaje za život . . . Na taj ćemo se djački listić imati već prilike i pobliže da se osvrnemo, a sada da tek konstatujemo, kako su te naše kolege u mnogo sretnijem položaju nego mi. Oni uza sve „školske propise“ i t. d. smiju, da javno rade i agituju za tu svoju „Luč“, a mi? Na gornjogradskoj gimnaziji u Zagrebu visi na „crnoj ploči“ oglas kongregacije [za koju malo i tko znade na ovoj gimnaziji], gdje se poziva drugove na pretplatu „Luči“, koja stoji na godinu tek 2 K i t. d. —

— Daleko nam je i svaka pomisao, da koga denunciramo, tek bi htjeli, da za svakoga vrijede „propisi jednako, a ne, da gospoda, koja stoje pod zaštitom katehete mogu da krše „propise“ kako ih volja, a akö bi ih mi prekršili: jao i pomagaj!

Odmah bi se čitalo, da je držanje i suradjivanje u političkim listovima djacima strogo zabranjeno i da će se kazniti „prema prilikama i isključenjem iz zavoda“.

A da je „Luč“ i politički list nema sumnje i to barem toliko, što navaljuje gotovo na svakoj stranici na upravo izniman način na naprednjake. Ta to valjda ni sami ne će poricati . . ? U broju od listopada ima članak: „Sloboda“, „Novi list“ i „Pokret“ — lašci i klevetnici“. U tom se članku na »kršćanski« način navaljuje na spomenute listove časteći ih finim epitetima á la „bezočni lažac“ i slično i podlo se sumnjiči „Pokret“ pitajući ga: „Čijim ga novcem podigoše na dnevnik, čijim se novcem plaćaju vaše laži i klevete?“

Zar to za pobožnu gospodu možda nije politika? Oni — dakako — tek brane vjeru!!

No o tom drugi put. — Za sada tek pitamo: Kako se za ovakav list smije slobodno voditi reklamu na „crnoj ploči“. A mi ne smijemo ni javno priznati, da čitamo ovaj naš list?

Tražimo, da se jednakom mjerom mjeri svakomu? — **Mučić.** —

ISPRAVCI:

Nepomnjom korektora potkralo se navlastito u prvom arku poviše pogrješki, koje kvare smisao.
Na str. 3. stupac 2. alinea 2. redak 7. mjesto: pitanju ima biti: pitanja.
Na „ 8. „ 1. „ 2. „ 2. „ : Missbrauche ima biti: Missbrauchte.
Na „ 9. „ 1. „ 3. „ 4. „ : šivot ima biti: život.
Na „ 10. „ 2. „ 3. „ 6. „ : nuzgredno ima biti: nuzgredan.
Na „ 12. „ 1. „ 2. „ 2. odzdola mjesto: tzniče ima biti: izniče.
Na „ 13. „ 2. „ 2. „ 4. mjesto: i to ima biti: što.
Na istoj strani istom stupcu pretposljednji redak mjesto: a telektualnom ima biti: o intelektualnom.
Na str. 14. u podnaslovu mjesto: života ima biti: pokreta.
Na istoj str. dolje u opasci posljednja riječ mjesto: Rusana ima glasiti: Rušama.
Ostale su pogrješke sitnije, pa će si ih potovani čitatelji moći sami ispraviti. U narednim brojevima nastojat ćemo, da ne bude tiskarskih pogrješki.

HRVATSKI DJAK

GLASILO HRV. NAPREDNOG DJAŠTVA

„Hrvatski Djak" izlazi svaki mjesec. Pretplata mu je na godinu 5 kruna, a pojedinom broju 40 filira. Plativo u Zagrebu. Rukopisi i pisma neka se šalju na adresu Jurislava Janušića, Nova Ves 29. prizemno, desno, a pretplate na adresu Martina Duića, Kukovićeva ulica 8/a.

Rukopisi se ne vraćaju, a neplaćeni se listovi ne primaju.

BR. 2. U ZAGREBU MJESECA VELJAČE 1907. GOD. I.

Ante Hikec:

HRVATSKI ŠTUDENT.*

(Historijsko-kulturni prikaz hrv. djaka).

Pri pomisli, da se hrvatskog študenta ocrta onako, kako se kulturno razvijao od osnutka hrvatske univerze do danas, nadaju se čuvstva mila, slatka, bolna, neugodna. Prikazati kulturni razvoj hrv. djaštva znači: zasegnuti mišlju i osjećajem u sve one raznolike, šarene sile, koje uvjetovaše kulturni, socijalni, ekonomski i politički kvalitet života hrv. naroda od osnutka univerze do danas. U sveopćem narodnom razvoju djaštvo bijaše uvijek jedna sastavna komponenta: sad jača, snažnija, izrazitija, sad slabija, neznatnija; sad lijep crven plamen, sad nujno, blijedo svjetlo. Ta komponenta, bila i kako u sili i vrijednosti različna za razne periode sveopćeg narodnog života, u temeljnom jednom tonu uvijek je jednaka: najiskreniji, najpošteniji, najljepši refleks svih onih nedaća, boli, tugâ, radosti, što ih narod osjeća. Rekao bih gotovo: lirični refleks, lirična komponenta. Tišti li narod sad ova il ona sila u prevazi nad drugim važnim silama, hrvatski je študent od uvijek na nju reagirao iskreno, poletno, što može samo poezija ljudskog života: mladenački študentski život od 18.—25. godine. Razumije se, da se ta reakcija diferencirala prema onim raznim političkim i kulturnim strankama i strujama, uz koje je študentstvo vezalo svoje misli i osjećaje.

Od osnutka hrvatske univerze (1874.) do danas kulturni razvoj djaštva možemo podijeliti u 4 periode. Prva perioda od osnutka hrv. univerze 1874.—1883.; druga perioda od 1883.—1895 treća perioda 1895—1901; četvrta od 1901. traje još dalje.

U prosudjivanju gotovo svake od tih perioda dade se primijeniti zakon velikog Franceza (H. Taine) za umjetnost. Kao što je za razumijevanje umjetnosti i umjetnika stanovitog vremena potrebno poznavati kulturno. socijalno, političko stanje onoga vremena, jednako je to nužno — barem u najgrubljim potezima — za prosudjivanje onog života, što ga živi mlad ljudski organizam u najliepše doba svog individualnog razvoja.

Temelje hrv. univerzi postavio je Strossmayer, možda najveći Hrvat XIX. vijeka. „Prosvjetom k slobodi" — geslo je njegovo. Kulturno podignuti sve slojeve naroda, osposobiti ih za životnu borbu modernog ljudstva. I dižu se one velike naše kulturne institucije, podignute zaslugom Strossmayera. Za sobom imade veliki taj čovjek političku stranku. Bijaše to stranka ljudi, akademski visoko naobraženih: profesori, odvjetnici, u politici akademici i oportunisti: ljudi više manje sadašnjosti i realnog naziranja na svijet, u kulturnoj i parlamentarnoj povjesti poznati pod imenom: Obzoraši. U narodu i svijetom riječ se njihova čuje. Što reče veliki znanstvenjak historik Rački, aksiom je za ondašnje doba. Strossmayer i Obzoraši u cvatu su od 1874. do 1883. Politički su vladajuća stranka. Obzorašima, nosiocima poznatog kulturnog gesla i političkog oportunizma oponira svom snagom stranka dogmatičnog, ali velikog čovjeka: dr. Ante Starčevića. Pod dojmom crnih stranica hrv. povjesti blize i daleke, hrv. historijskog državnog prava. svu je intelektualnu i moralnu snagu upotrebio taj čovjek i drug mu Kvaternik, da uskrise staro hrv. kraljevstvo. Samo u slobodnoj, nezavisnoj,

* Ovaj je članak izišao u budimpeštanskoj „Croatii", hrvatskoj smotri na magjarskom jeziku svesku 7. Piscu bijaše namjera, da informira madjarsko djaštvo i madjarsku javnost o kulturnom i socijalnom razvoju hrv. djaka.

ujedinjenoj Hrvatskoj može cvasti sreća pojedinca i naroda — mišljaše i naučavaše Starčević. I kad reče izrazitu, oštru, odsječenu riječ poznatom elokvencijom, djelovaše silno. Kraljevstvo ... zemlja velika, slavna, ujedinjena! Tko te ne bi odmah rado — izdajica je.

Velike ove dvije struje: Strossmayerova kulturno-politička, Starčevićeva eminentno politička, odjeknuše i u hrv. študentu. Na univerzi je pristaša i jedne i druge stranke. U prvoj periodi hrvatski je študent više manje lijep, mladenački poletni odjek kulturnih i političkih odnošaja u zemlji. Važnijeg aktivnog istupa ne bijaše. Što rekoše ljudi glasa, dana i parlamenta, vrijedilo je i za študenta. Dakako: sve potencirano uz živahnu gestu, mladenački povik.

Godina osamdesetih politička situacija prima sve novije i novije obrise, te godinom 1883. bilježi povjest života naroda i hrv. študenta novu, ali iza apsolutizma najstrašniju eru u životnom svome razvoju. Banom je Hrvatske postao talentirani silnik, koji je, prozrev odmah sveopću situaciju, kroz 20 godina počinjao sa svojim odabranim ljudima ono, što će kulturna, politička i socijalna povjest možda najcrnije zabilježiti na svoje stranice. Prikazati kulturni, socijalni, ekonomski, politički razvoj hrv. naroda kroz 20 godina, zadaća je historika, socijologa, ne ovih redaka. U kratko da ipak sintetiziramo: nemoralni je sistem potiskivao i gušio sve ono, što je htjelo zdrav i prirodan razvoj prilika. Kulturne inštitucije, socijalni život, štampa, literatura jednako osjećaju svu težinu tiranije.

Sveopćem dojmu ropstva i skučenosti nemoguće je, da se otme študentstvo kao sastavni dio društva i naroda. No ipak, da lamentira i plače ko rob, ne će, jer je tu krv i mladi život. Što će dakle? . . . Treba naći nove putove, velike ideale, koji ne računaju sa težinom sadanjeg života. Ti ideali bijahu već poznati, jakom strankom u saboru dnevice iznašani. Starčevićeva ideja preotima mah, širi se narodom i univerzom, gdje u drugoj perodi i kulminira. Tu periodu djačkog života karakteriše: veliki zanos, ratobornost, oduševljenje za historiju i hrv. državno pravo. Osim početka te periode, gdje je grupa študenata izdavala almanak „Hrvatska", nema ništa važnijeg u toj periodi. U socijalnom je pogledu to najmrtvija, u posljedicama u narodnom životu najžalosnija perioda. Razumljivo i zašto. Politika uopće, način i sredstva, kojima se širi, bijaše uvijek i danas onaj faktor. koji proguta mnogo mladenačkog mozga, osjećaja i . . grla. Računa trezvenim mozgom, u izvanjoj formi više manje raspaljivim sredstvima. Mlade duše, uvjerene o svetosti i istinitosti uvodnika, pod dojmom velikih konačnih ideala — neprestano su u čudnom nekom trzaju. Umjesto hladne lektire modernih znanstvenih studija kao kulturno-odgojnog sredstva, hvata študentstvo najviše za uvodnicima dnevnika i postaje njihovim robovima. Za šire kulturne poglede ne osjeća potrebe. Horizonat uzak — uži od autora dnevnih uvodnika. Kako je to nezdravo, jasno je, kad se zna, da je sva politika i diplomacija i ako važna i nužna, u biti svojoj nelijepa strana života kulturnog čovječanstva. Podav se tom umijeću svom mladenačkom strasti, ne mareći za veliku težinu modernih, naprednih, kulturnih ideja, što su tako značajno krstarile ondašnjom naprednom Evropom, hrvatsko je študentstvo u drugoj periodi ma i koliko plemenito osjećalo, tek ono blijedo, neizrazito svjetlo, koje, kad dune i malo jači vjetar, odmah ugasne bez većeg životnog trzaja. Najveći zanešenjaci iza prelaza u: profesore, pristave, odvjetnike postaju sitni ljudi, bez poleta i . . . grla. Skok od dalekih ideala u život, koji računa sa 1×1, bijaše prevelik, abnormalan. Odatle i posljedica svega toga: poznati specijalitet — hrvatska birokracija.

Nakon lijepog početka — u prvoj polovici 80-ih godina — masa je djaka spala na niske grane i živjela blijedim kulturnim životom nesmetano do godine 1895. — svršetka druge, početka treće periode. Karakteristika ondašnjeg narodnog života je kratka: Khuen je dnevice demoralizovao društvo, opozicija mizerna, u tričavosti i dnevnoj „borbi" velika, apatija, klonulost onih sila, koje su htjele, ali nisu mogle raditi. Svuda slabost, tromost, beznadje. Svuda se osjećalo, da se ovakim životom dalje ne da živjeti. Nešto mora doći, da zdravo prodrma naš cjelokupni kulturni, socijalni i politički život. A to nešto doskora je došlo . . . Još prije godine 1895. stalo se u djačkom životu: sveučilišnom i srednjoškolskom gibati.

Najprije sporadično. Čitanje domaće literature, novela i romana hrvatskih literarnih prvaka: Gjalskoga, Janka Leskovara, Josipa Kozarca, dobro uredjivani književni list „Vienac", ruska

literatura, zgodniji novinski članci — — sve se to dojimalo mladeži i nešto se stalo talasati. Na univerzi — istina — još uvijek u najvećoj većini živi mladež starim zanešenjačkim životom, ali tu i tamo opažaju se skupine ljudi, koji se prepiru, tumače, kritizuiu i nezadovoljni su općenim našim životom. U političkom su životu imali dnevice prilike da gledaju neuspjehe opozicije „Obzoraša“ i „Pravaša“, koji se stranački taru na radost vladajućeg sistema. Sporadične skupine, izrazite po raznim predstavnicima, svraćaju na se pozornost kolega. Treba samo prilike, da ta skupina istupi u životu i da nešto započme. I — — u jeseni god. 1895. istupi snažno, radikalno. Radi poznatog dogodjaja sa zastavom, hrv. študent na univerzi nije više onaj sitni, maleni študent, za kojega se već pod kraj druge periode nije gotovo ni znalo. Glas o poznatom dogodjaju u Zagrebu, belovarski zatvor študenta svrate na se veliku pozornost javnosti. Stari opozicionalci, apatični na sve, osietiše po prvi put, da se javlja nešto nova, izrazita, čega nije bilo prije. Začudjenje generacije sa „prošlošću“ bijaše to veće, kad je grupa relegiranih študenta počela izdavati u Pragu, kamo je otišla na daljnje nauke, smotru „Hrv. Misao“ (1897.). Pod dojmom velikog kulturnog života češkog naroda, slušajuć pomno predavanja filozofa i realiste profesora Masaryka, stade ta grupa nemilice kritizirati cijeli naš život. Socijalna, kulturna, ekonomska i nacionalna pitanja, osobito narodnosno pitanje Hrvata i Srba, riješavaju se u smotri velikom spremom i ljubavi. Dojam „Hrv. Misli“ bijaše u Hrvatskoj velik. No djelokrug praške hrv. mladosti postaje sve širi i slijedeće godine 1898. izdaje umjesto „Hrv. Misli“, smotru „Novo doba“, gdje saradjuju Srbi i Slovenci. Pošto je radi unutarnjih neprilika prestalo izlaziti „Novo Doba“, pokrene se iduće godine „Glas“ s jednakom zadaćom, ali s manjim uspjehom.

Grupa relegiranih, što je otišla u Prag, po svom je djelovanju više politička grupa. Najviše se bori proti političkom dogmatizmu starčevićanstva i beznačelnosti pristaša sistema. Ondašnji pokretači djeluju u sadašnjem životu Hrvatske kao slobodni političari: Dr. Ivan Lorković, narodni zastupnik i predsjednik, dr. Milan Heimrl potpredsjednik „hrvatske pučke napredne stranke“; zatim Stjepan Radić, predsjednik hrv. pučke seljačke stranke, dr. Živan Bertić, književnik i pristaša hrv. pučke napredne stranke, dr. Svetimir Korporić, urednik pučkog lista „hrv. puč. napr. stranke“; od Srba: Svetozar Pribićević, jedan od vodja srpske samostalne stranke i narodni zastupnik.

Paralelno sa praškom grupom razvija se i druga grupa študenata u Beču, grupa literarna, koja izdaje 1898. list „Mladost“. Dok su „Pražani“ svojim djelovanjem više praktičnjaci, realiste, „Bečani“ literati kano da se odijeliše od hrv. života i bave se najviše sobom i svojom nutrinjom. Prednjače im uzori moderne literature franceske, skandinavske, talijanske i njemačke. Propovjednici su slobodoumnih literarnih načela, radi česa i dolaze kasnije u Hrvatskoj u veliki sukob sa starim konzervativnim književnicima, neprijateljima „novotarija“. Od bečkih pokretača uvaženi su danas: dr. Milivoj Dežman (Ivanov), vodja bivše hrv. moderne, dr. Vladimir Vidrić, izvrstan pjesnik, neohelenista, Dušan Plavšić, umjetnički kritičar i dr.

Istodobno sa praškom i bečkom grupom razvija se treća skupina nezadovoljnika u Hrvatskoj. Pokret je to srednjoškolske mladeži. Pošto je taj pokret tako osobit, po svom djelovanju simpatičan i važan, potrebno je, da se radi razumijevanja poznijeg razvoja hrv. študenta na univerzi s njime pobliže pozabavimo. Srednjoškolski pokret datira od god. 1895., kad je izašao prvi broj litografiranog lista „Nada“. Pokretač, organizator, urednik lista bijaše VI. gimnazijalac Dragan Galović (umro u 21. god. života). Iza godinu dana list se širi po svim hrv. gimnazijama, prodro je već u susjednu Sloveniju medju djaštvo, koje odsele saradjuje u „Nadi“.

Daleko važnija i snažnija od „Nade“ bijaše „Nova Nada“, zbornik zabave i pouke. „Što želi ta srednjoškolska mladež?“ — pitahu se „odlični“ pedagozi, a broj za brojem odgovarao teško, istinito, mladenački, poletno... Sveopće dezolatno stanje osjećala je srednjoškolska mladež to više, jer je bila sputavana „nastavnom“ disciplinom. Uvidjela je, kamo vodi uskoća školske naobrazbe, kako je ono, što uči, neznatno i maljušno prema onome, što se traži u životu. Da ne budu ko njihovi stariji, upitali se djaci od V—VII. razreda, koja im je zadaća kao djaštvu? Odgovor je glasio: intelektualno i

moralno spremiti se za život. „Treba nam značajeva, mladosti hrvatska! Ako budeš ikad htjela za dom svoj moliti nebo, klikni: Gospode, daj nam značajeva! i opet: Gospode, daj nam značajeva! Ako budeš htio, hrv. djače, da postaneš karakterom, steci sebi jakost duševnu!" Tako poručuje „Nova Nada" srednjoškolskoj omladini. Dakle: kulturno se što bolje naoružati za budući život. A velikoj ovoj kulturno-moralnoj misiji „Nova Nada" kroz dvije godine u velike je zadovoljavala. Ima tu pjesama, crtica, novela, drama, essay-a, kritika, referata stranih velikih djela — — svega, što bijaše potrebno, da mladež bude u kontaktu sa kulturnom Evropom. Uz literarne stvari donašala je poučnih članaka iz prirodnih nauka i socijalnog života. I upravo ju ova širina učini vanredno simpatičnom. Duše pokreta bijahu — danas u literaturi poznata imena: Dr. Vladimir Jelovšek, Andrija Milčinović, urednici; od saradnika poznati: gdja Zofka Kveder-Jelovšek, Franjo Horvat-kiš, Oskar Dürr, a osobito ponajbolji hrvatski literarni kritičar, književnik i novinar Milan Marjanović, o kom ćemo poslje progovoriti i Dr. M. Cihlar-Nehajev.

Sve tri skupine: praška — politička, bečka — literarna, srednjoškolska kulturno-moralna, polaze sa jedne baze, širokog i velikog ljudskog osjećaja: Više slobode, rada i svjetla za nas pojedince i za narod, čiji smo dijelovi! Osjećaj taj bijaše velik, snažan, elementaran. Tri grupe: tri sile u kulturnom, socijalnom i političkom životu hrv. naroda. Sile aktivne, negativnog i pozitivnog karaktera: rušeći trulo i nezdravo, podižuć ono, što se zastojalo, ukiselilo, liječeć ono, što je nezdravo: lijekom zdravim, velikim, uspješnim.

Ove tri skupine ostavljaju svuda lijepih znakova svog blagotvornog rada. Ne smeta, ako koja godina ne obiluie važnijim mladenačkim istupom, ili, ako se u redove mladih pokretača uvuče sjenka klonulosti, apatije. Prvotni dojam ostaje, ne briše se, a život ide dalje svedjer naprednim porastom.

Praška se grupa iza svršenih nauka vraća u Hrvatsku, živi i propaguje i u tudjim glasilima napredne misli.

Literarna bečka skupina, koja je medjutim već prestala biti djačkom, izdaje god. 1898 i 1899 „Hrv. Salon", a godine 1900 i 1901 „Život", do sada ponajbolji literarni hrv. list, na žalost kratkog života.

Radnici oko „Nove Nade", koja je prestala izlaziti radi raznih neprilika, kupe se oko karlovačkog „Svjetla", koje odsada obiluje krasnim člancima literarnim, poučnim. Od novijih saradnika, poznatih u literaturi, spominjem: gdju Adelu Milčinović i Janka Koharića (pokojnoga).

Iza „Nove Nade" javlja se kasnije odrešita grupa varaždinskih študenta sa listom: „Mlada Hrvatska", dok drugi dio djaštva izdaje „Novu Zvijezdu."

Svi ti listovi dnevice sve više slabe radi unutarnjih neprilika, prestaju izlaziti, da se kasnije u novom listu opeta složno pojave kao sve jači i snažniji faktor u narodnom životu.

Kako se vidi, treća je perioda djačkog života vrlo snažna, jaka, važna za kulturni razvoj hrv. študenta kao i čitavog naroda. Hrvatsko je djaštvo u trećoj periodi svog kulturnog razvoja onaj crveni plamen, što bukti silovito vrcajuć iskre na sve strane. Iskre, koje peku, nište, liječe, podižu. Pred tim iskrama bježi tmina, prazni . . . šuplji zanos. Univerza poprima sve šareniji i snažniji život. Aulu i koridore ne napunja samo prazni zanos, puste rieči. Nastupa jača funkcija mozga. Raspravlja se, buči, galami, viče. Drže se skupštine. Vježbaju se govornici. Razumljivo. Omladina, što je pokrenula srednjoškolsko glasilo „Nova Nada", položila je maturu i došla na univerzu. Ima ih mnogo i organizuju se. Zadojeni naprednim idejama, upuštaju se svom snagom u borbu sa starčevićanskom akademskom omladinom za predsjedništvo „hrv. akad. pot. društva."

I . . . godine 1901 u mjesecu listopadu nakon mnogih borbi, prepiraka, državopravnih i inih rasprava pobjedjuje naprednjak: Miho Petranović. Led je probit, a za dalje će se pobrinuti oduševljena pobjednička mladež. Godine 1901. svršetak je treće, početak četvrte periode kulturnog života hrv. študenta.

Od god. 1901 do danas bijaše velikih momenata u političkom životu hrv. naroda. Sile mladih reformatora, prije razbacane, sve se više kupe u Zagrebu, da iste godine (1901) izdadu brošuru „Poraz i Slavlje", plod poraza opozicije kod saborskih izbora i birokratske proslave 400 godišnjice hrv. književnosti. Brošura „Poraz i Slavlje", koja se odmah razgrabila, preteča je

nove smotre „Hrv. Misao“, koja izadje 1902. Prema svim pitanjima i pojavama narodnog života smotra se stavlja na napredno, moderno, na sociologiji osnovano stanovište. Smotra lijepo napreduje, širi i — zapljenjuje se svakim brojem. Svojim sadržajem djelovaše snažno, što su najjače osjetili tlačitelji slobode. Zapljene, progoni, zatvori ne smetaju mladju generaciju, koja se već organizira pomalo i u novu stranku. Pritisak odozgora radjao je to snažnijom reakcijom odo zdola. U narodu se drže skupštine, tumače zakoni, stvaraju rezolucije. „Novi List“, „Crvena Hrvatska“, „Obzor“, „Narodna Obrana“ i drugi listovi ne prestaju iznašati gravamina vladajuće stranke. Životni osjećaj, dostojanstvo čovjeka odjednom stalo rasti sve jače, dok ne dodje godina 1903. „Ne ćemo dalje tako!“ — zagrmi životni poklik napredne generacije i čitavog naroda. Poklik bijaše velik, snažan, neodoljiv i — — — Khuen je otišao iz Hrvatske. Napredna generacija, raštrkana po raznim listovima skuplja se sve više u Zagrebu, gdje osnuje svoje glasilo „Pokret“, najprije kao tjednik, a 1. listopada 1905 kao dnevnik. Domala se konstituira i organizira savremena moderna „hrv. pučka napredna stranka“. Navala na vladajuću kliku dnevice je sve žešća i sudbonosnija, dok ne osvanu poznati najveći čin novije hrv. politike: kruna djelovanja mladje generacije i njezinih prijatelja: riječka rezolucija. Kod saborskih izbora dne 3. svibnja 1906. propade narodna stranka. Hrvatski narod bilježi novu eru u životnom svome razvoju.

Hrvatsko napredno djaštvo osim jedne godine (1902/3) uvijek pobjedjuje u borbi za „hrv. ak. pot. društvo“. Na univerzi propagira ideje savremene. Propovijeda toleranciju u društvenom saobraćaju študenta različitog političkog mnijenja. Borbi, prepiraka, diskusija sa starčevićanskom omladinom svake vrsti. Pitanje srpsko lijepo je riješeno i društveni je saobraćaj naprednog djaštva i Srba akademičara najpovoljniji. Broj pristaša naprednih misli svake godine raste, ali . . . s porastom pristaša gubi se žar i polet za one misli, koje su uvjetovale to povoljno stanje. Kod mnogih se naprednjačtvo uzima kao moda, jer je nešto nova. Kod velike većine napredne su misli dublje zasegle. Oni uče, študiraju. Zanimaju se za sva pitanja ljudskog života. Vrijednost i važnost prirodnih nauka češće se akcentira. One su baza, na kojoj moderan čovjek gradi svoj nazor o svemiru, zemlji i sebi. Katkad se opaža tromost, klonulost, odricanje aktivnosti u životu. No, kao što u cijeloj savremenoj hrvatskoj književnosti, tako i u dnevnom socijalnom, kulturnom i političkom životu hrvat. naroda i hrvat. študenta uvijek bdije pošteni i zdravi regulator — čovjek finih osjećaja i velikog kulturnog pogleda: Milan Marjanović, koji u mnogobrojnim raznolikim člancima socijalne, političke, literarne naravi ne prestaje propoviiedati ljubav i ljubav k životu. Čovjek je to vedre nature, jedan od najvećih i najzaslužnijih ljudi mladje generacije. Kod svih važnijih djačkih skupština javlja se on, da prodrma malodušne, da ulije života i poleta. Djaštvo ga voli slušati kao i sve prave iskrene prijatelje. A tih već danas ima velik i odličan broj.

Dne 3. prosinca (1906) bijaše velika skupština naprednog djaštva. Nakon dubokog, stvarnog i lijepog govora predsjednika hrv. pučke napr. stranke“ i narod. zastupnika Dr. Ivana Lorkovića, iza duhovitog govora agilnog novinara Wildera, progovorio je i sveučilišni profesor, narodni zastupnik i član „hrv. pučke napredne stranke“ Dr. Gjuro Šurmin. Govorio je o hrvatskom djaštvu, o snošaju djaštva prema sveučilišnim profesorima i obratno. Progovorio je iskreno, otvoreno, toplo. Svi su osjetili, da je rijetko koji od sveučilišnih profesora tako ljudski progovorio mladeži, kao omiljeli profesor Dr. Gjuro Šurmin. Mnogobrojno slušateljstvo burno mu je povladjivalo i klicalo. Klicanje bijaše to snažnije, jer svuda: i u velikoj dvorani i vani na ulicama: svuda se osjećalo novo doba novih ljudi. Pod tim dojmom stoji hrv. napredno djaštvo kao i onaj dio, koji kani pokrenuti sveukupni djački list „Hrvatski Djak.“ — — —

„Napunjajte svoj duh i svoje srce, ma kako prostrani bili, idejama i osjećajima svojega vijeka i djelo će se pokazati“ — rekao bi Goethe s H. Tainom, a snjima onaj dio hrv. napredne omladine, koji kani svojim listom provadjati već započeto djelo svojih starijih prijatelja. Posao bit će to lakši od prije, jer na vladi sjede ljudi, koje narod i mladež gleda s pouzdanjem, — ljudi, koji će provesti kulturne, socijalne i političke reforme u životu hrv. naroda i študenta.

Vedri optimizam u bolju budućnost goji i djak, pisac ovih redaka.

Stjepan Parmačević (Zagreb).

SITNICA.

Čim je Mirko M., filozof osmoga semestra, jutrom u sedam sati otvorio oči, osjetio je čitavim tijelom slatki srh života.

Vani je bilo još otamno. Tek su se iskrile pahuljice snijega u različnim bojama u odrazu svjetala, što su se već tu i tamo po kućama palila. Mirka M. je i to s nedokučiva razloga veselilo.

On je s nekom naivnom radošću gledao — oblačeći se — kroz prozor svoga prizemnoga stana u Mesničkoj ulici, kako se pahuljice tope u uličnim jarcima, pa kako otopljene s ostalom vodom teku u podzemne kanale. Drugi put bi se upustio gledajući tu pojavu u različne refleksije. No danas nije mislio ništa teško. Osjećao je samo slatku draž — kaku nije osjetio već dvije godine i više, otkako je na sveučilištu. U taj je čas zaboravio sve, što ga je tištilo hladno i nemilosrdno. Zaboravio je na svoj teški materijalni položaj, zaboravio na svoju bolest. Tek je mimogred brišući s prozora rosu (u njegovu je sobu dopirala toplina iz sobe boležljive gazdarice), da jasnije vidi na ulicu, opazio u mislima, da je čitav njegov život u ove posljednje godine sličan ovomu zahukanom slaklu, da je i taj njegov život staklo zahukano. To je bilo tek sekundu.

Još nekoliko časaka i on se spremio da podje. Bilo je već dosta svjetlo — u 7³/₄. Njegovo je raspoloženje još uvijek jednako.

Evo danas ide on drugi put s pravom voljom na predavanje. Prvi put je to bilo, kada je išao na prvo predavanje. Uzeo je čistoga papira tri arka za tri sata predavanja i zapjevavši neku laku pjesmicu izidje zaključavši za sobom vrata.

Izišavši iz hodnika na ulicu voljko mu zamirisa jugovina — u januaru. Preko puta na prozoru opazi maturanticu licejku, što je danas još zadnji put repetirala lekciju, prije no što će u školu.

On ju je poznavao ponešto. Prije nedjelju dana plesao je s njom na „Juristen-ballu" No onaj osjećaj na plesu i ovaj sada — kolike li razlike! Onamo osjećaj puti i niske strasti, dok je gledao onaj pupoljak u razvitku — a ovamo neki sveti osjećaj, podoban da učini čovjeka srećnim — osjećaj, koji je Mirko M. izrazio na oko hladnim, učtivim pozdravom. On sada nije mislio ni na onaj ples prije osam dana ni na svoje tadašnje grubo osjećanje. On je tek uživao, što ju je opazio i bilo mu je toplo.

Spuštajući se niže ulicom u njemu je raslo uživanje, koje nije tražio da si protumači. Evo danas on ide s voljom na predavanje toga i toga profesora „stručnjaka", za koga je još jučer na veče govorio prijatelju: „Neznalica, štreber! kakovo je to predavanje! Itd."

Danas je gledao svakome u lice tako drago i tako iskreno, više puta i „nepristojno", da se ljudima, mimo kojih je prolazio, činilo to i smiješno. Neki su se i ljutili na to.

Došao je do Frankopanske ulice, pa prošavši mimo jedne kavane vidljivo se nasmije sjetivši se vrlo ugodnoga gospodara te kavane — Slovenca —, koji često sjedi do izlaza iz kavane, pa pozdravlja goste, što dolaze i odlaze. Jučer mu se to činilo odvratno i štreberski. Više puta je baš zlobno pomišljao, da gazda baš zato sjeda onamo, da uzmogne te ljude pozdravljati. A danas — sjetivši se toga, tek se nasmiješio bez primjese žuči i ironije.

Tek kad je na opatičkoj crkvi odbilo 8¹/₄ opazi, kako je dugo išao od kuće dovle. No zato ipak ne pospješi korake. Prolazeći mimo kestenjara na uglu Samostanske i Frankopanske ulice nasmješi mu se, a kestenjar mu ne razumjevši njegova osmjeha odvrati s nekoliko talijanskih smješljivih i mekanih riječi. Mirka M. sve se to ugodno dojmilo.

Tu susretne i dra N. N., profesora, kojega je od svih na univerzi najviše cijenio. Pozdravivši ga učini takovo lice i kretnju, kao da će nešto reći profesoru. Profesor ga je dapače zapitao: „O gosp. M., što izvolite?" Mirko M. tek smeten pocrveni i izusti: „Ah ništa, ništa!" Pošao je dalje. Nije ni kušao, da se ukori s te naivne nespretnosti.

Udisao je vlagom zasićeni uzduh i mislio ili bolje osjećao je, kako se vraća u njegov život nešto, što je izgubio, kako nestaje ove tmurne vlage sa stakla njegova života, jer probija sunce i grije ga.

A on sve nekako dršće u tim nejasnim osjećanjima i misli: Danas ću odmah poslije podne napisati pismo kući roditeljima — kako mi je lijepo i dobro i toplo i ugodno. A već

dugo nijesam ni pisao — jer mi je bilo tako teško, jako teško."

No umah prekine ove posljednje misli. Nijesu odgovarale njegovu raspoloženju. Zato prestade misliti, pa je tek osjećao neopredijeljenu radost s toga, što živi i što mu je tako voljko u duši i što on — filozof osmoga semestra — ide s voljom na predavanje. Opet se jasnije nasmije, jer je silno osjećao, kako treba da i vanjskim načinom pokaže, što ćuti.

Zakorači na sveučilišne stepenice. Na četvrtoj stepenici opazi u vlazi pljuvačku s gustom tamnocrvenom krvi. Bila je slična ovećem cvijetu sa žutim širokim laticama i velikom crvenom glavicom u sredini.

U jedan tren nestade svega onoga, što ga je čas prije dizalo tako visoko, da nije ništa osjećao do veliko neizmjerno zadovoljstvo. Smiješka, što mu se putem neprestance odrazivao na obrazima, nestade, a mjesto njega pojavi se na njima izraz gorskoga sarkazma, spoznanja i korbe, kako se mogao toliko zaboraviti i — biti sretan. Ta sitnica — lijepa crvena pljuvačka — potištila ga je tako, da je uzlazeći dalje stepenicama osjećao jaki bol u tjemenu.

Došavši do sveučilišnih vrata stade i htjede se vratiti, da vidi još jednoć tu pljuvačku da mu bude još jadnije pri duši. No uto su s onoga kraja dolazili neki njegovi drugovi. Nije htio da se s njima sastane. Zato ode protivnim stubama dolje, pa se pognute teške glave, izgubivši volju da ide na predavanje, uputi u „kazališnu kavanu". Vratiše mu se u pamet sve teške misli o njegovoj bolesti i o jadnoj egzistenciji njegovoj. On je bio uvjeren, da od njega nema nesrećnijega čovjeka.

Mrka lica i čemerna srca zaište grubim glasom čašicu šljivovice i pametnim se očima zagleda kroz prozor u snijeg, koji se na vodi topi kao i njegov život o boli.

NA RASKRŠĆU.

(Ispovijest jednoga srednjoškolca.)

Božićni su praznici.

Sjedimo kod stola razgovarajući o skupoći i mojemu školovanju. Otac mi se zabrinuo, jer tu se govori o novcu, kojega već progutao dugi niz godina, otkada se već ja školam. Mati, koja to ne može poradi ljubavi ni shvatiti, motri me umiljato i samo se nada.

Čemu?

Onomu danu, kada ću ja prvu misu reći i onoj radosti i veselju, što će ga ne samo ona nego i župljani u najvećoj mjeri uživati. Ja znam dobro, što je na njezinom materinjem srcu, ali što ću, ja moram i nju ražalostiti. Stanem svojima razlagati, da se svećeničko zvanje ne sastoji u tomu, da se vuče dobar dohodak, nego da ono sastoji u spremnosti i uvjerenju srca.

Moji jako slabo razumiju, kako može tko sumnjati o vjeri i ne vjerovati onako bez promišljanja tvrdo i svim se srcem i dušom nadati spaseniu i milosti božjoj. Svi me osim jedine matere stali nepovjerljivo gledati.

Nastane muk.

Pehar „svrabljivac" stao redjati oko stola, mrka i zabrinuta lica se vedriti. Djeca stala opet po slami skakati i „Narodil se . . ." stane se razlijegati od pripitih ukućana. Ja počnem razmišljavati o jazu, što je puknuo izmedju mene i mojih. Zar je baš moralo doći do toga?

Jest!

Kako?

Na vrlo jednostavan način.

Bio sam na gimnaziji u gradu X. Došao sam baš u onu dobu, kad mladiću postaje nesnosnim ono: „mora se" i kada mu neprestano kopka po glavi ono: „a zašto?". Ali to je sve nestalo u igri s drugovima i u onoj „zavodskoj molitvi" i u „mirnomu klečanju", dostojnu starih asketa. Jedno mi je ipak život otrovalo, — moji iskreni kolege. Kolege?

Vjerovali ili ne, tako jest. Bilo je nekoliko izmedju njih kongreganista Marijinih, pa im je kao takovima bilo povjereno uhodarstvo i prijavljivanje svega, što se medju djacima govori. Dužnost je dužnost i oni su je zdušno i oprezno vršili. Meni se ogadili kolege, koji ovamo ližu „pete svecima" a onamo i denunciraju. Gotovo inkvizitorna vremena.

Ja počnem ne vjerovati poštenju i riječi kolega, katehete, dà i samoj vjeri. Stanem o svemu sumnjati i još sumnjam. Kolegama davno sam oprostio, ne zato, što su „mnogu ljubav imali", nego zato, što je nijesu imali.

A ja još i danas sumnjam i tražim istinu, da je štujem, divim joj se i obožavam je, jer moram udovoljiti naravi svoga srca.

A što je s umom? Ej, njemu udovoljiti, to jest baš ono. U ostalom uzalud bi bilo prije vremena potrzavati zavjesom na licu budućnosti! . . . **Dubitans.**

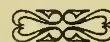

Karlo Häusler:

DVA SVIJETA.

Seir detarnegol. . . .
Leopardi.

U gorski kud zabludih lug,
Iz vrutka žubor vri;
Uz bršljan metulj, danji drug,
Lakokril, smiren, s cvietkom sni.

Uz mene kudrov, čuvar moj,
Od sreće dršće tuj,
A u san dušu zove poj
Žuborčev! — medni dah — i zuj.

Gle: sva mi vjernost, ljubav sva,
To pseto. Milja liz,
čim ono mazi, jedin zna
Ublažit mojih rana niz.

Ah, život svud je žalost nam,
Al tu ne mori dušu mrak
Ni bol; u sanji sam
Ko da je ljepši Lune trak . . .

O daj mi usne, cjelov dug
O daj! — kud bježiš, kud?!
Oj stani, Venus! . . . Čuj već lug
Ko requiem šumi . . . Groblje svud . . .

Ivo Jablonkin:

PJESME BUNTOVNIKA.

I.

O često mi, često dodje
Ko da grom mi grudi para,
Ko da munja srce s'ječe
— Sve me pali sred njedara . . .

Sve mi nešto grlo steže,
Da ne mogu disat više — — —
— Ah to suze ljudskog roblja
U moje se srce sliše . . .

A te suze kao lava
Iz vulkana strašno peku,
Pa se bojim što će biti
Nabujale, kad poteku . . .

Ali neka, nek poteku,
Poput lave neka ruše,
Možda će mi odlanuti
Sve tirane kad poguše . . .

II.

Ja ne ću i ne ću više da šutim
I šuteći mrijem od dana u dan;
Ja hoću i hoću, da bolima ljutim
U duši svojoj već oduška dam.

Ja ne ću i ne ću više da trunem
Od mržnje i boli u srcu svom;
Ja hoću i hoću sve da prokunem,
Mržnju što radja u srcu mom.

Ja ne ću i ne ću više da plačem
Rad zločina tudjih i ne znam za čim;
Ja hoću i hoću da doviknem jačem:
„—“ Čuj, bliži se konac nepravdam svim!“

III.

Ja ne plačem, kada vidim roba,
Kako on pod teškim igom stenje;
Nit ću plakat, ako će do groba
Mješte kruha griskati kamenje . . .

Mjesto plača gnjev mi para grudi,
A od gnjeva sve me srce zebe,
Kada ljudi ne znaju bit ljudi
I skinuti okove sa sebe . . .

Samo II.

TROJICI U K.

17. XII. 1906.

Latinski pregovor! Latincu spoštovanje:
Tres (semper) faciunt collegium!
Četrtega udari! — Ta ni zanje.
Četrti bil je včeraj »unicum«.

Tobakov dim je venčal modre glave
in grla grel vam je kipeći čaj.
Prijetni pogovori starih znancev
privabili so mlade dni nazaj.

A glej! Pri peči tam sedi in čita,
žurnale čita krivonosi „djak“. . . .
Nastane šepetanje: „Cigarete puši,
v kavarne hodi — potepuh, prosjak“.

In prvi je na mene vrgel kamen,
odurno doktor B. je zarohnel.
In nič ni vest zapekla pedagoga,
ko videl je, kako sem zarudel.

Bornirani vaš smeh je premoč vaša,
z očitanjem ste blažili svoj jad.
„Denuncijant“, sem čul. — Ah, duša plače . . .
Sem čul besedi: „Literarni rad“.

Pariz je fin. Simpatičen ste človek,
hudobnež bi Vam rekel srakoper.
Visokih pesmij — David pel ni psalmov. —
Mogoče delali ste — „contre coeur“.

Vihar potihnil je: ponos užaljen
le misel maščevalno je vzbudil.
In maščevanje je, gospodje, pesem.
Če me umete, vas bo sram oblil.

Pavao Frölich (Beč):

Individualizovanje.

U svakome je narodu njegovo djaštvo znatna poluga općenog narodnog života. Ono je po svomu biću kao homogena skupina ničim nevezanih inteligenata jedan posve prirodni faktor u razvitku kulturnog, socijalnog a i političkog života. I po svemu biću, po svojoj u pravilu znatnoj obrazovanosti i po svojoj individualnoj slobodi djaštvo je podjedno redovno najjači i najpouzdaniji pobornik naprednih ideja, modernog, slobodoumnog naziranja na svijet i život. Ne marim u potkrepu te tvrdnje posizati za primjerima u istoriju, već samo podsjećam na savremenu ulogu djaštva ruskoga, pa i srbijanskog i bugarskog u borbi protiv reakcije u bilo kome obliku.

I djaštvo hrvatsko zauzimalo je, dakako, u našem svemkolikom životu već poodavna poseban položaj. Ali kako se sav naš život pod krutim negvama pale tiranije razvijao sasvim abnormalno, nije čudo, što se ta abnormalnost snažno osjećala i u razvitku djaštva. Predaleko bi nas odvelo, kad bismo ma samo i u najkrupnijim crtama htjeli na ovom mjestu da osvijetlimo taj razvitak. Konstatovat ćemo stoga samo činjenice.

Hrvatsko se djaštvo do sredine devedesetih godina prošloga vijeka gubilo u ispraznomu političkomu maštanju. Izgubivši svaki kontakt sa živim narodom, lutalo je u davno prošlim vremenima i snatrilo o n e g d a š n j e m u sjaju hrvatske kraljevine. Radeći sasvim po receptu naše ondašnje opozicije, dakle elite našega društva, naše se djaštvo upravo utapljalo u moru političkih fantazija. Živući u politici i jedino za politiku, ono je sve sile upelo, da bude politički faktor. Ne začudjuje me stoga nimalo, što je kraj tolikog oduševljavanja i tolikog maštanja o prošlim lijepim danima podavalo Khuenu čitave legije najčvršćih njegovih stupova i najneidealnijih, protunarodnih, reakciji do zadnjega daha odanih činovnika. Tako se desilo, te je hrvatsko djaštvo, zašavši posve u stope stare opozicije, dok je htjelo biti odlučnim političkim faktorom, prestalo uopće biti ikakvim faktorom. Današnje starčevićansko djaštvo je ostatak ostataka one besplodne generacije.

Nitko ne može znati, dokle bi bila potrajala ta era medju hrvatskim djaštvom, da nijesu u to g. 1895. nadošli poznati dogodjaji, relegovanje i izgon najboljega dijela hrvatskog (i srpskog) djaštva i njegov odlazak na vanjska sveučilišta, bečko i praško. Fakat je medjutim, da su baš ti izagnanici, proširivši izvan domovine svoj duševni horizont i ustalivši svoje poglede na svijet i život, udarili već za svoga boravka u tudjini osnove novomu ne samo političkom, već i kulturno-socijalnom životu u našoj domovini. („Hrvatska Misao", „Novo Doba", „Glas".) Već odanle — iz Praga i Beča — utjecali su neobično snažno na naše prilike u Hrvatskoj, a kad se vratiše, okupi se oko njih i njihovih organa (iznajprije „Hrv. Misao", a onda „Pokret", za Srbe „Novi Srbobran") malne čitava mladja generacija, i onako nezadovoljna bezuspješnim radom stare opozicije. Tako je došlo u nas do osnutka „napredne stranke" i do preporoda „srpske samostalne stranke". Posve nove poglede o dužnostima i pravima pojedinca i naroda, slobodoumnost, nekompromitovanost, realizam — dakle sve upravo posve protivno dosadašnjim prilikama —, to je značilo za naš narod novi napredni pravac. A t o j e s v e b i l o d j e l o h r v a t s k o g d j a š t v a, makar i samo jednoga dijela njegovoga.

Razumije se samo sobom, da se naročito na zagrebačkom sveučilištu za čas raširila napredna misao, pa je iza kratkog vremena održala i odlučnu trajnu pobjedu nad starčevićanskim djaštvom, koje se u to vrijeme već gotovo sve bilo našlo u stranci dra. Josipa Franka. I tako od nekoliko godina dominira na hrvatskom sveučilištu napredno djaštvo. Ta je činjenica od neobičnog domašaja, a shvatit će njezinu znamenitost svatko, tko znade, kakva je razlika izmedju naše stare akademske politike i nove napredne politike, koja ima tačno izdjelane poglede i principe ne samo o politici u užemu smislu, već i o kulturnom i socijalnom radu u društvu i narodu.

Ali napredno djaštvo kao samostalna skupina bilo je borbom protiv starih pogleda i zastarjelih principa na sveučilištu odviše zaokupljeno u prvo vrijeme svoga djelovanja, a da bi bilo moglo u detalje realizovati svoje misli. Prvi cilj je bio postignut: prekinulo se sa frazama, i djaštvo, okupljeno u naprednim redovima

izradilo je barem konturu svojih zadaća i svoga položaja u narodu. To je bez sumnje velik uspjeh, ali — kako je i djački život došao naprednim pokretom u normalni tečaj — taj je uspjeh bio samo korak do daljnjega cilja — do detalinog izdjelavanja inteligentnih narodnih radnika.

Osnutkom „Hrvatskoga Djaka“, kao našeg organa pristupamo evo sada i k ovom drugom stepenu naše evolucije.

U prvome je broju našega lista na šire izložen naš program, koji je prirodni rezultat i istupa naprednjaštva uopće i dosadašnje djelatnosti naprednog djaštva napose. Nego kakogod smo za cijelo svi složni u svima tačkama toga našeg specijalno - djačkog programa, tako možemo da budemo vrlo različita mišljenja o načinu, kako da taj program ostvarimo.

Zamislimo li se u spomenuto već naopako shvatanje dužnosti prema narodu, kako ga nalazimo u starijih generacija hrvatskog djaštva, pa potpunu bezuspješnost njihova rada, promotrimo li prema tomu i uzroke te bezuspješnosti, ne će nam biti teško naći pravi put, kojim treba da udarimo. Nekritičko politizovanje, pretjerano idealizovanje, koje je već prelazilo u fantaziranje, fraze, oduševljavanje za zvučne riječi, nebriga za socijalnu i kulturnu stranu našega narodnoga života — to su pogrješke, koje smo našli u starijega djaštva i koje smo gotovo sasvim već dosad sretno uklonili. Ali to nam, dakako ne dostaje. Došlo je doba, da prijedjemo na ispunjavanje pojedinih tačaka našega programa. Spoznavajući naše najteže rane, već smo odavna istakli dva ponajglavnija zadatka hrvatske inteligencije: dizanje narodnoga gospodarstva i prosvjetljivanje neobrazovanih narodnih razreda. Djaštvo je po svojoj prirodi upućeno naročito na ovo potonje — na kulturno podizanje širokih slojeva. Prvi su počeci na tomu području učinjeni; društvo za podučavanje analfabeta i društvo za pučku prosvjetu. Počeci su ti doduše skromni — a još smo morali čekati, da nam ih dvadeseti vijek donese! —, ali spomenuta dva društva mogla bi biti dobar osnov za dalnju izradnju naših planova. Nego vrijeme juri i tjera nas, da i mi bar malo požurimo. Osjetili smo to nedavno, kad smo se sjetili, da je ipak jedno od najsolidnijih sredstava za naše svrhe osnivanje pučkih knjižnica. Ali i to je zapelo. A zašto je taj posve laki posao zapeo? Zašto uopće kod nas sve tako lako zapinje?

Odgovor na to pitanje, hoće li da bude iskren, mora da je i gorak: zato se svaki čas i najbolji naši ljudi razočaravaju, jer naša inteligencija — uzevši je prosječno — nije na onomu stepenu snage i spreme, na kojemu bi morala da bude, hoće li da zadovolji onim brojnim i teškim zadaćama, koje baš hrvatsku inteligenciju zapadaju. Ovo je jedna istina, koju valja da svi osjećamo, ali nam se nekako ne da, da je i priznamo. To je jedno veliko naše zlo, koje je uvijek neobično sprječavalo kulturni naš napredak. Da se ta nevolja ukloni, treba da podjemo do vrela hrvatske inteligencije — do hrvatskoga djašt va.

Cilj, za kojim, držim, moramo da svima silama napose mi naprednjaci pregnemo jest: individualizovanje. Dosad su se na našim učevnim zavodima razvijali tipovi poluinteligencije. Tip sam po sebi je nešto konzervativno, a još je veće to zlo, ako taj tip predstavlja poluinteligenciju. Hoćemo li da budemo iskreni, morat ćemo priznati, da je ta tvrdnja ispravna. Naročito sa sveučilišta rekrutovali su se takvi tipovi, koji su bili makar i posve dobri činovnici, odvjetnici, učitelji, ali nijesu zbog nedostatka one potpunosti ni uz najbolju volju mogli da budu i nosioci podizanja narodne prosvjete, dakle narodne snage. Zato u kraj s tim tipovima! Na njihovo mjesto treba da dodju potpuni ljudi, izdjelani individui sa snažnom obrazovanošću i ustaljenim pogledima na život i svijet uopće, sa spremom, koja je potrebna za onako tešku norodnu rabotu, kakva je naša. Stvarajmo individue, individualizujmo se! Polovičnjaci mogu samo da sprječavaju naš rad oko narodnog podizanja, za takav posao treba nam potpunih, skroz i skroz obrazovanih slobodnih i produktivnih jedinica. Kolika pak mora biti ta individualna duševna snaga, sprema, obrazovanost, omjerit ćemo lako, sjetimo li se, da iz 55% našega naroda moramo izdjelati ne samo alfabete već i svijesne ljude!

Ali kako stvarati individue? Kušat ćemo, da ovim apstrakcijama dodamo neke misli o sredstvima, kojima bi se mogla spomenuta ideja individualizovanja ostvariti.

Prije svega je potrebno, da centar našeg kulturnog života uzmogne pružiti našemu djaštvu sva sredstva do našega cilja. Zagreb treba da bude providjen institucijama, koje će moći privući u nj bar jedan dio one ogromne mase hrvatskoga djaštva, koje duševno upravo kržljavi po provincijalnim mjestima i mjestancima. Sveučilišna biblioteka treba da se upotpuni znanstvenim djelima sviju struka. To je prvi zahtjev, što ga hrvatsko djaštvo ima da upravi i na sabor i na vladu. Za ovakvu stvar nijesu nikakve žrtve prevelike. U Zagrebu treba da se osnuje jedna centralna knjižnica u najširem opsegu i sa što većim materijalom. To je drugi zahtjev, što ga djaštvo ima da upravi na čitavo naše društvo. — Napredno djaštvo treba da na sveučilištu osnuje svoje posebno društvo, koje bi specijalno išlo za obrazovanjem svojih članova. Ovo nije teško, jer je sredstava za tu svrhu na pretek. — Ovo troje bi zacijelo mnoge i mnoge naše kolege iz pokrajine privuklo u Zagreb, jer bi našli ovdje ono, čega im prijeko treba, a čega danas ovdje ne nalaze. Koliko pak ne bi to dostajalo, jer bi još uvijek s čisto materijajnih razloga, lijep broj sveučilištaraca ostao kod kuće u pokrajini imala bi i toj potrebi da doskoči organizacija naprednoga djaštva i u svezi s njome stvaranje obrazovnih klubova i savremenih pučkih knjižnica u provinciji. Naglašujem, savremene bi morale biti te knjižnice, a ni to ne bi bilo teško izvesti uz pripomoć vlade, općinskih (gradskih) zastupstava i inteligencije. — Naposljetku bi trebalo da svi, koji ikako mogu, barem na dva, tri semestra odu na druga veća sveučilišta, ali dakako ne zabave već ozbiljnog rada i obrazovanja radi. U velikim kulturnim centrima — a to su sjedišta sveučilištâ redovno naći će bezbroj prilika i sredstava za svoj razvitak i za usavršivanje svoje duševnosti.

Ali ni na tom svemu ne bismo smjeli da se zaustavimo, već treba da podjemo i do srednjoškolskoga djaštva. To je u ostalom i u programu našega glasila istaknuto, a potonje se tijem pitanjem i onako ne možemo ovdje zabaviti.

Istaknuli smo u najkrupnijim crtama naše misli o unutrašnjoj reorganizaciji djaštva i spomenuli smo neka najznatnija sredstva za realizovanje te ideje. Prihvatimo se dakle posla i pristupimo k ostvarivanju pojedinosti našega programa. Uzmimo na oko upravo mizerne kulturne prilike, u kojima živi naš narod, omjerimo o zadaćama, koje nas tu čekaju, svoju duševnu snagu i — zamislimo se. Tako ćemo najlakše spoznati, kojim putem treba da udarimo. Radimo, izradjujmo i razvijajmo svoju individualnost, obrazujmo se, spremajmo, da nas teški rad, što ćemo ga morati obaviti, nadje svakoga na svom mjestu. Vrijeme, u kojemu živimo, stavlja na svakoga od nas teške i velike zahtjeve. Zadovoljiti će im moći naše društvo samo onda, ako bude raspolagalo potpunim individuima, koji će svojom obrazovanošću i svojom snagom stajati na visini svoga doba.

Napredno je djaštvo sa svojim savremenim pogledima i savremenim svojim programom u prvomu redu zvano, da svojim individualizovanjem obezbijedi narodnu budućnost.

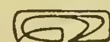

Naša ženska sveučilišna mladost.*

(Piscu članka pod ovim naslovom u 1. br. „Hrv. Djaka".)

Pisac članka „Naša ženska sveučilišna mladost" poziva nas, da reagiramo.

A mi njega pitamo: na što da reagiramo? Možda na to, što veli, da smo bezbojne kao čitavo društvo, iz koga smo nikle? Dakle samome piscu je jasno, da smo takove, jer smo iz takovog društva nikle. Čemu to onda napose nama prigovarati?

Možda da odgovorimo na ono:

„Veoma se malo čita Darwin, Spencer; niti one slušačice specialnih nauka, na koje ovi autori spadaju, ne čitaju ih dovoljno".

Ne možemo, da shvatimo pisca članka, jer na drugom mjestu veli: „Posve je jasno, da ovaj ženski naraštaj predočuje na sveučilištu najinteligentniji dio djaštva."

Pitamo ga: Gdje je ta naša inteligencija, ako ne poznamo niti jednog od najglavnijih autora svojih struka?

To je očito protuslovlje.

* Ovaj članak potiče iz pera jedne kolegice, s kojom se identifikuju i ostale kolegice. Ur.

Na drugom mjestu veli pisac: „Opće demokratičnosti ne će ni upoznati, ali će predobro znati micati se u salonima i nepogriješiti spram njihovih regula".

Možda bi trebalo, da na to piscu odgovorimo, ali ga ni ovdje ne shvaćamo, jer na koncu veli: „Ova prva generacija predstavljat će u razvoju našega života neku prelaznu točku; stara patrijarkalna, birokratsko-aristokratska gospodjica pretočiti će se preko te generacije u novu modernu, obrazovanu, demokratsku djevojku".

Kako će preko te generacije nastati demokratska djevojka, ako se u njoj (t. j. u toj generaciji) ne opaža ni traga kakvoj demokratičnosti? Ako smo mi sposobne samo za kretanje u salonima, ako smo apsolutno aristokratične, kako možemo služiti kao prelaz iz aristokracije u demokraciju?

Ni u tom ne razumijemo pisca članka. Na jednom opet mjestu veli: „Koliko je truda i muke stajalo rusku ženu, da zadobije pravo na obrazovanje, svjedoči, odlučni ruski pisac Nemirović Dančenko, koji na jednom mjestu ističe, kako je ruska majka stavljala na kocku i zadnje svoje oružje: svoju krepost i sve svoje ženske dražesti, da izvojuje u kakovom gubernijskom gradu ženski gimnazij. Pitat ćemo: a koji je tome uzrok? Ništa i ništa drugo, odvraća isti pisac, nego živa želja za znanjem i znanstvenim pogledom na život. — A je li u nas bio taj uzrok prvi i jedini motiv? Priznati treba na žalost, d a n i j e". A na drugom mjestu pisac članka pita: „Ne će li naše djevojke na univerzi u p r e v e l i k o j t e ž n j i z a z n a n j e m neharmonički razviti svoje ženske sposobnosti i tako značiti u našem narodnom razvoju neki neuspjeh".

Ako ta želja za znanjem nije niti tolika, da bi mogla biti glavnim motivom, koji nas je ponukao na studij, kako može smetati harmoničnom razvitku ženske sposobnosti? Čemu onda to pitanje?

U tom članku govori se i o prevelikom broju studentica u Zagrebu i drugdje izvan domovine. Piscu valjda nije poznato, da nas u Zagrebu ima u svemu 13, a izvan domovine 14. Dakle ukupno 27, od kojih 9 studiraju medicinu, jedna farmaciju a ostale filozofiju. Nikako ne možemo shvatiti, kako se piscu čini, da je previše, ako se od svih žena u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji 27 njih posvetilo višim naukama.

Ako je taj maleni broj po mnijenju pisca još prevelik, možemo jedino misliti, da on studij žena uopće smatra suvišnim. To mnijenje čini se kao da izbija iz čitavog članka. Osobito iz riječi: „A hoće li naplatiti sebi sav napor studija, i z g u b l j e n e mlade dane". „No ne možemo vjerovati, da bi čovjek, koji se naziva naprednim, mogao tako misliti. Ako je to ipak njegovo mnijenje, držimo, da je danas već sasvim suvišno na nj odgovarati. Osobito u reviji, koju čita napredno djaštvo — —

Mato Hanženković (Zagreb):

NAŠE SREDNJE ŠKOLE.

(Svršetak.)

A što se zapravo hoće postići ovim zapostavljanjem prirodopisa u postojećoj nastavnoj osnovi? Hoće se uzdržati gospodstvo tradicionalnoga gledanja na svijet i život sa tjesnogrudne religiozne baze. A to znači podržavati duševno ropstvo narodne inteligencije. Pa ipak baš prirodopis i ako najzapostavljeniji, i ako klerikalno-eklektički udešen razara jedinstvo postojeće nastavne osnove. Da navedem konkretan primjer: Propisna vjeronaučna knjiga za peti razred: Apologetika brani religiozni nazor o svijetu, brani dogmu, da je svijet s t v o r e n, dočim geologija, koja se u istom razredu uči i ako najopreznije predavana, samo da učeniku ne bude očito protuslovlje izmedju apologetike i geologije, šuti o dogmi, da je svijet stvoren, a govori, ako i ne posve jasno, o njegovu postanju, r a z v o j u. Da je ova nejedinstvenost pogubna po odgoj, samo se sobom razumijeva. Doduše toga ne će da uvide oni faktori, u čijem je interesu, da se postojeća nastavna osnova što dulje održi. Postojeća nastavna osnova tako je udešena, a po naredbi prijašnjeg odjelnog predstojnika za bogoštovlje i nastavu, Čavraka, ima se tako provadjati, da se u učeniku ubije svaka sposobnost samostalnog mišljenja. I ovo bi nastojanje urodilo doista potpunim uspjehom t. j. smrću svake duševne samostalnosti srednjoškolskog djaka, kada bi bilo moguće srednjoškolskog djaka potpuno izolirati od svakoga vanjskog upliva. Medjutim tomu nije tako.

Srednjoškolski djak počesto dodje u priliku, da se okoristi izvanškolskim odgojnim izvorima a kao takav mora nužno uvidjeti protuslovlja školskog odgoja, što opet radja radikalnom emancipacijom od principa, na kojima je osnovana naša srednja škola. I tako smo danas primorani, da konstatujemo činjenicu, da naša srednja škola usprkos klerikalno-eklektičnoj nastavnoj osnovi, odgaja pomladak ekstremnih nazora. Pomladak, koji ili je duševno dotučen, intelektualno pasivan, a kao takav nesposoban za tražbine napretka, ili je opet duševno raspojas, prazno ateistički raspoložen, a što je najgore: socijalno nehajan. Tek rijetki su kadri, da se izvanškolskim odgojem u punoj mjeri okoriste te izgrade svoju individualnost podavši joj čvrsti etički i moralni osnov. — U drugim naprednijim zemljama n. pr. u Njemačkoj polažu pedagozi sve veću vrijednost na prirodne nauke. Na njima upravo i temelje modernu naučnu osnovu. A u nas? Našem srednjoškolskom djaku baš je priroda najtudjija. U nas se prirodopis još uvijek uči po gramatičko-leksikalnoj metodi.

Zašto? zato, što se do danas nismo oslobodili upliva, gospodstva crkve nad školom. Crkva si je znala mudrom svojom politikom i posebnim ugovorima t. zv. konkordatima sa raznim vladarima, kako drugdje, tako i u nas osigurati na dulje ili kraće vrijeme monopol na školski odgoj. A baš Hrvatska spada medju one rijetke zemlje, koja do dana današnjega nije definitivno obračunala sa ovim posve nepovlasnim presizanjem crkve u sferu narodnoga odgoja.

Obično se misli, da je tim, što se po postojećoj nastavnoj osnovi u svakom razredu uči 2 sata na nedjelju vjeronauk (To vrijedi za rimokatolike: ostale zakonom priznate konfesije služe se ili istim ili manjim brojem sati), zadovoljeno pravdi prema onoj sv. pisma: „Dajte bogu, što je božje“. Medjutim tomu nije tako. Ne samo, da je tim, što je vjeronauk u našim školama obligatan predmet, povrijedjen svjetovni i narodni karakter naše škole; ne samo, da je 2 sata nedjeljno opredijeljenih za vjeronauk nasilan grabež dragocjenog vremena; ne samo, da su vjeroučne knjige, kojih — ne varamo li se — bogoštovni odio ni ne rediguje, upravo klasično sredstvo za sustavno zaglupljivanje srednjoškolskog djaka, nego naše škole i u svojoj cijelosti stenju pod igom crkvenog gospodstva. Upozorit ćemo samo na ovo: Učitelj vjeronauka za svojih sati gotovo beziznimno izrabljuje svoj položaj trujući mladež u ultramontanskom, dakle protunarodnom duhu. No ne samo to. Srednjoškolski djak mora svake godine 3 put na ispovijed, mora svake nedjelje prisustvovati školskoj crkvenoj propovijedi i misi, a ovoj potonjoj do nedavna ljeti i svaki dan prije obuke, mora o uskrsu čitav tjedan polaziti duhovne vježbe. Osim toga prosto je učitelju vjeronauka, te on svim svojim uplivom nastoji skloniti srednjoškolskog djaka na nošenje škapulara, moljenje krunice, na razne ine privatne pobožnosti, a najpače na članstvo u tako zvanim Marijinim kongregacijama, tim — žalimo, što se u neprilici za oštriji izraz, moramo poslužiti premalo značajnim — intelektualnim bludilištima. Medjutim djelokrug crkvenog presizanja u područje našega školskog odgoja, nije ni tim iscrpljen. Učitelj vjeronauka redovito imade odlučan upliv na čitav profesorski zbor jednoga zavoda, na čitavu nastavnu praksu. Ovaj upliv bijaše gotovo apsolutističkog karaktera za Čavrakovog predstojnikovanja. Znademo slučaj, da je na jednom našem srednjoškolskom zavodu učitelj vjeronauka neograničeno provodio svoju volju, prijeteći se vladom. Ako sada istaknemo, da je postojeća nastavna osnova za Čavrakova predstojnikovanja podvrgnuta reviziji, onda će nam biti razumljivo, zašto je takova, tko je najviše uplivisao na nju, kao i to, zašto se baš s prirodopisom onako maćuhinski postupalo.

Utješljivo je, što ni ovakav odgoj ne postizava uvijek proračunanog cilja.

Jedan gimnazijalac u Kazanju, gdje su uzgojni odnošaji regbi srodni našima, upravio je, nije tome dugo, kako je javilo „Svobodnoje Slovo“, prosvjed na školsko vijeće, u kojem daje izraza svome nezadovoljstu radi nesavremene nastavne osnove i moli vijeće, da ga izbriše iz popisa djaka. Medju inim veli o vjeronauku slijedeće: „U vjeronauku smatram nezgrapnom priču o stvorenju svijeta i o raznim čudesima, o istinitosti kojih nije nam djacima dozvoljeno posumnjati. Nama, budućim muževima znanosti, pričaju priče, koje se moraju raspasti u prah kod prvoga sukoba sa znanošću. Lukavim doskočicama hoće dokazati, da se rat, voj-

nička disciplina, sudbeno umorstvo, ikone, hramovi i u opće čitavi današnji državni sustav, ni malo ne protivi Kristovoj nauci. U čemu se dakle, gospoda članovi školskoga vijeća, sastoji „nedosežna veličina“ Isusove nauke, kad je ono najglavnije već utjelovljeno. ?

I u nas ima srednjoškolaca ovoga uvjerenja, samo što ne smatraju oportunim prije vremena otvoreno govoriti.

Prof. Miholić u svojoj krasnoj raspravi: „Ima li u gimnaziji preterećivanja!“ — zastupa moderni pedagoški nazor, koji ide za ukinućem vjeronauka u višim razredima. Na usta prof. Miholića govorila je naša javnost. Već sam način predavanja vjeronauka u višim razredima ne može da urodi željenim plodom, „jer se sve predaje učenicima načinom dogmatskim, koji je najmanje podoban sa svoje strane štogod doprinijeti njihovoj vjerskoj snošljivosti i poštivanju tudjega mnijenja, a zna se, da su danas vjerska snošljivost i poštivanje tudjega mnijenja bitni uslovi obrazovanosti kulturnoga čovjeka.“ (Miholić: Ima li u gimnaziji preterećivanja str. 28.)

U sedmom i osmom razredu mjesto vjeronauka mogao bi se uvesti seksualni uzgoj. O seksualnom uzgoju pisao je u nas dr. Golik u „Nastavnom vjesniku“, knj. XX. sv. 4.

Dr. Golik naveo je tri sistema seksualnoga uzgoja, razglabao ih je, ali nije ni pokušao, da preporuči uvedenje seksualnog uzgoja u naše srednje škole. I tako je njegova rasprava ostala bez svake praktične vrijednosti. Upravo je čudnovato, da do danas nijedan naš pedagog nije uvažio činjenicu, da već sedmo i osmoškolci ćute u sebi neodoljive spolne porive te potrebu, da im sa katedre zgodnim načinom protumači seksualnu stranu u čovjeka, važnost joj i pogibao, što bi sigurno zapriječilo onu nebrojenu spolnu zarazu, koja već sve više hara i u našem srednjoškolskom djaštvu. I tu eto izbija štetnost teoretske forme naše nastavne osnove.

Filozofijska propedevtika jest predmet otežak, a kako mu se može dopitati tek malo sati jedva da je srednjoškolskom djaku od kakove praktične koristi. Ima uvaženih pedagoga, koji žele, da se filozofijska propedevtika kao predmet za srednjoškolca pretežak — ukine. Mi, ako i ne dijelimo ovoga stanovišta, volimo, da se i ukine, nego da se uči onako, kako se uči. Ovaj se predmet redovito u nas ni ne uzima ozbiljno. Predaju ga vrlo često profesori, koji se tim predmetom nisu u opće bavili, a onda nije nikakovo čudo, ako djak niti ne nauči pravilno misliti, niti ne steče dovoljno uvida u najeklatantnije duševne činjenice. Kad već naučne knjige za ovaj predmet nisu lako pristupne, neka se on bar solidno predaje, ili neka se uopće ne gubi vrijeme u tutanj.

A rezultat pohadjanja takovih zavoda? Djak, kada svrši gimnaziju, nije nimalo pripravan za svijet i život. Naš javni život za-nj je tabula rasa, a on sam nesposoban za svaki samostalan istup. Naučen na ukočen birokratski postupak profesora, na mekanično bubanje, devotno klanjanje i poniznost, ne zna se snaći u životu. I u tom je jedan od uzroka, da je život na našoj univerzi tako mrtav i ukočen.

Lišen svega, što bi ga vezalo sa savremenim životom, naš je srednjoškolski djak primoran da živi u atmosferi latinske i grčke gramatike. Samonikli organizatorni pokušaji srednjoškolaca propadoše brutalno ugušeni. I tako je naš srednjoškolski djak stajao vladajućem sustavu na raspolaganje kao živo gradivo. A sustav se s njime i obilno služio. Sva naša učilišta bijahu pretvorena u tvornice štrebera i robova spremnih ugoditi svim hirima predstavnika sustava. U tom valja tražiti možda najdublji uzrok našem dvadesetgodišnjem sramotnom služništvu jednomu Khuenu. Tomu treba da zahvalimo upravo horentni nazadak na svim linijama našega narodnog života. Time je počinjen grijeh na vlastitom narodu. A narod naš dobar i miroljubiv narod? On je mirovao, šutio i — uzdržavao škole!

Ali nastalo je novo doba. Narod se snažnom gestom otresao nametnika i počastio svojim povjerenjem muževe, kojima je zadaća i dužnost, da sav naš narodni život postepeno i odlučno postave na solidnije temelje. Sastavni i to važan dio narodnoga života jesu škole. Samo prosvijetljen i kulturan narod sposoban je, da se održi i napreduje u savremenoj utakmici država i naroda. Prosvjeti i kulturi naroda treba da služe i srednje škole. One treba da rekrutiraju narodnu inteligenciju. A tomu će naše srednje škole tek onda moći dolično zadovoljavati, kada će biti reformirane u duhu modernih načela jedinstvene srednje škole na osnovu prirodnih nauka. Na to upozoriti svrha je i ovih redaka, jer je naše duboko uvjerenje, da je solidan državni odgoj

u narodnom duhu jedna od najjačih poluga u radu oko sredjivanja i skupljanja naše unutarnje snage, „unutarnja pak sila naroda sastoji se u njegovoj naobrazbi, snazi radinosti, ćudorednosti, i zdravlju." (Havliček. Vidi: Drtina: Ideali uzgoja str. 40.)

F. V. Krejči:

NAŠE DOBA I RELIGIJA.*)

U životu češkoga naroda dogadja se upravo na naše oči doboki unutarnji proces, a znamenovanje je njegovo daleko veće, nego što bi se površnom posmatraču na prvi mah možda i činilo. Mislim u novinama i na javnim skupštinama toliko isticanu „borbu protiv klerikalizma" i „viersko pitanje", pojav, koji ne znači ništa drugo, nego da u sredini češkoga naroda ima sve više ljudi, koji iz osvjedočenja ne mogu vjerovati u dogme religije i živjeti prema njenoj moralci, a to svoje mišljenje iznose otvorenije, dosljednije i odvažnije nego ikada prije. I budući se taj pokret očituje kod čitavih masa, kod čitavih slojeva inteligencije (tako baš na pr. kod učiteljstva), kod čitavih stranačkih organizacija (napose socijalno-demokratske), to se može reći, da se češki narod — osobito u onom svome dijelu, koji živi potpunijim duševnim životom — tri stoljeća nakon bitke na Bijeloj gori počima definitivno oslobadjati od duha katolicizma. Ali ne samo od duha katolicizma, već uopće od duha religije. Zatire na svom narodnom tijelu zadnje ostanke upliva protu-reformacije, a sile mu i odvažnosti podaje baš to, što je upravo prožet sveopćim svjetskim duševnim pokretom, koji jednakim načinom ništi u duši modernoga čovječanstva posljednje tragove vjerskoga duha i temelji život na novom nazoru i osnovi novih kulturnih pojmova.

Specifično češki odraz ovoga sveopćeg gibanja u životu današnjih naroda jest naša borba proti klerikalizmu. U protestanskim se zemljama provodi taj prelaz od staroga životnog nazora na novi daleko brže i mirnije, dapače gotovo bez borbe, jer protestantizam ne dira u duh znanosti apsurdnim dogmama, već i sam kao racijonalizirana i modernizirana religija hoćeš ne ćeš pomaže k propasti posebnoga vjerskoga duha. Protivno je u zemljama katoličkim, gdje dolazimo do žestoke borbe, jer crkva još uvijek istupa protiv duha modernoga života svojim sredovječnim duhom i unosi u škole i politički život svoje laži i svoja nasilja. Takovih zemalja nije doduše već mnogo; Franceska, nekoć zemlja „najkršćanskijih kraljeva" „najmilija kćerka crkve", navijestila je sada svom svojom državnom silom rat crkvi i svakako će ga pobjedonosno dovršiti. Ta borba nije naperena samo proti katoličkom klerikalizmu; rastava crkve od države i isključenje svećenika iz škole su u bitnosti tek konačni rezultat one borbe za oslobodjenje razuma i kulture od spona svake vjere, koju je pred stoljeće i pol započeo Volter i ansiklopediste. Italija mora već radi političke svoje egzistence rušiti upliv papinstva (prema tome i duha, kojim je ono zadojeno), a Španjolska, ma da nije više u redu vodilačkih naroda, takodjer ne ustupa, već ide za regeneracijom iskorijenjujući iz svoga života stari duh vjerskoga fanatizma. Preostaje samo Austrija, u kojoj interesi dinastije i feudalnog plemstva podržavaju klerikalizam na moći, kakove ni u kojoj drugoj modernoj državi više ne posjeduje. I ako ikoji od brojnih naroda Austrije u tom ratu za duševno oslobodjenje preuzme vodstvo, a to će zacijelo Česi, narod Husa, Komenskoga, Havlička, narod koga i povjesna tradicija i duh čitavoga njegovog razvoja za to mjesto odredjuje.

U životu i kulturi nekoga naroda je takav unutrašnji preporod daleko znatniji i odlučniji, nego što su mnoge druge formalno veće historičke zgode ili promjene u političkom životu. Ima li znatniji preokret u životu naroda, nego što je ovaj u temeljima njegovoga životnog poimanja, nego što je promjena u onim osnovnim mislima, koje čovjeku osvjetljuju problem života i po kojima ravna svoje djelovanje i odlučivanje? Predje li pojedinac od jedne vjere na drugu, postane li od vjernika skeptik i filozof, to ta promjena snažno upliva na čitav njegov karakter. A proizvede li se ovakov preokret u krilu narodne duše, to je njegovo značenje za sav život naroda još veće; čitava narodna kultura počima crpsti snagu iz posve novoga vrela, jer se razvijaju sasvim druge ideje i iznose posve nove oblike i novo shvatanje ljepote, oduševljenja, vjere i heroizma.

*) Iz lista „Pražská lidová revue" siječanj 1907. (III. 1.) Preveo Ivo Sporčić.

Češki je narod prije bijelogorske bitke bio pripravljen za ovakov preporod, ali se je morao protiv svoje volje vratiti katolicizmu i tako počiniti strašno nasilje na najdubljem osnovu svoje duše. I to je više nego čitava politička katastrofa uzrokovalo nastalu poslje toga duševnu klonulost, zakržljalost i ropstvo. Karakter je naroda bio u korijenu svome zameten i tek sada možemo pravom nadati se, da će osovljen na svoje noge i sam u sebi okrepljen zbaciti sa sebe jaram klerikalne sile.

Promjena, koja se sada dogadja na duševnom ustrojstvu našega naroda, ako je velika u dvotisućnoj historiji češkoga naroda, da joj nalazimo samo tri jednako važna momenta: prelaz od poganstva na kršćanstvo, husitska reformacija i protureformacija iza dogadjaja na Bijeloj gori. Ovo je četvrti veliki čas, u kojem se češki narod po drugiputa oslobadja od Rima, ali ne da se posebnim svojim načinom povraća ka Kristu, već da u tijesnoj vezi s čitavim savremenim kulturnim svijetom izradi nove ideale, osnovane na novim uvjetima života i razumskoj spoznaji. Dopuštamo da je cilj i posljedak toga razvoja prekriven gustim plaštom, koji će tek budućnost skinuti, ali sam razvoj teče takovom snagom, da ga zaustaviti više nije moguće. Ništa ne čini, da mjesto vjerovanja religije još nemamo novi sistem mišljenja, jednako izradjen, jedinstven i snažan u djelovanju na velike mase. Sve to ipak ne mijenja neoborive činjenice, da u našem narodu religijoznog vjerovanja više n e i m a, da se k religiji v r a t i t i n e ć e, budući mu je to kao djetetu dvadesetoga stoljeća prosto n e m o g u ć e.

Četvrto je dakle poglavlje u duševnom razvoju češkoga naroda počelo. Kod drugih naroda je razvoj u vjerskom pogledu bio mnogo jednostavniji; drama češke duše je u tom smjeru mnogo kompliciranija i veća, ali mu je zato i iscrpla više krvi i više životne sile. Današnjim se pokretom protiv katolicizma bez sumnje završuje; nitko ne može ni pomisliti, da bi ikada u budućnosti čovječanstvo vodilo rat radi pitanja, kao što su odredjenje čovjeka, postanak svijeta, bog, vječni spas i slično. Novi se nazor životni upravo temelji na tom osnovu, da o postanku svijeta ne ćemo nikada ništa saznati i da je unutar granice spoznaje o svijetu dosta gradje, iz koje svaki pojedinac može sam za se da sazda svoj posebni nazor o životu i njegovom značenju, a svi ti nazori i koncepcije da mogu sasvim mirno jedan uz drugi postojati: Baš po tome se novi nazor o životu u velike razlikuje od regilije, što n i j e d o g m a t i č a n. Sačinjen je od nekoliko temeljnih načela, uzetih iz rezultata znanstvenoga istraživanja, ima nekoliko temeljnih misli o toku i životu svijeta, o zakonitosti prirode, o moralnim odnošajima ljudi — a to je čovječanstvu sasvim dosta za bazu u toliko čvrstu i sigurnu, u koliko može čovjek uopće naći nekakav sigurni oslon na svijetu, u tom kaosu misli i dogodjaja; ta mu baza dostaje, da razvija o budućnosti nove sne i ideale, da stvara novo vjerovanje u ljepotu i ljubav, da neprestano nalazi u životu nove snage za oduševljen i energični rad.

Ne treba stoljeća, da se taj „moderni životni nazor“ potpuno razvije; već danas — može se reći — pruža čovjeku sve, što smo naveli, ma da još nije dogotovljen i kristaliziran niti stisnut u malu knjižicu, zvanu katekizam, da njom sustavno odgaja školsku mladež. U najnovije se doba opaža gotovo kod svih kulturnih naroda osobito snažan razmah čitavoga života. Kao da Evropom struji val nekoga velikog preporoda i snažnih inicijativa, od Engleske, koja je na vrhuncu svoje političke i ekonomske snage, pa sve do Rusije, probudjene iz višestoljetne letargije silom revolucije, koja enržijom za slobodnim životom obara klimavo prestolje monarhičnog presilja. Naklapanje o nekakovoj dekadansi danas je besmislena bajka; države nagle, da ostvare davne sne o svjetskoj politici; pozornica je života daleko veća, nego što je bila u doba Napoleonovo; milijuni ljudi, dosele potlačivanih i podržavanih u tami, niču najednom na poprištu historije; inteligencija se širi, produbljuje i diferencira; uza sav mehanizam i materijalizam modernoga života nalaze u njem duše umjetnika svijet novih sanja i krasota; sveopći nivô morala ne pada, već se obratno posvuda širi medjunarodna humana solidarnost i živo socijalno osjećanje; pojedinci nijesu nimalo gori niti nesretniji, nego su u druga vremena bili, dapače možemo bez osobitoga optimizma reći, da živimo u mnogome pogledu bolje od svojih djedova — a s v e t o b e z v j e r e, d a p a č e i b e z p o s e b n e o d r e d j e n e z a m j e n e i l i n a k n a d e.

I tako ne ruši samo znanstvena spoznaja vjeru u dogme, već i sam život svakidanjim svojim iskustvom obara prigovor, da bez vjere ne ima života, niti morala, niti smisla ili ma kakova idealnog poticala za rad. Moderno čovječanstvo ne ima vjere i to baš kod duševno najrazvijenijih pojedinaca, koji ga usprkos tome ipak neprestanim napredovanjem vode u visinu i ljepšim formama tako moralnog, kako socijalnog života. Ta neoboriva činjenica vrijedi više nego tisuću mogućih i nemogućih argumenata na obranu vjere. Odvajkada su sve vjere bile tek sustav predočbi i čuvstava, kojima je čovjek prema stupnju svoga razvoja nastojao protumačiti problem života i osvijetliti tamu, koja ga je sa svih strana okruživala. Nije tu odlučivalo samostalno rasudjivanje, logika ili dokaz, niti se je pitalo iskustvo; podlijegalo se naprostoj sugestiji, moći, uplivu riječi, osoba i odgoja. Vjere su stvarane ili iz vlastitih priča i posebnih prilika, koje su vladale u životu nekoga naroda, ili su pojedini narodi poprimili tudju vjeru, možda već zato, jer je upravo odgovarala duhu njihove rase i tako ih svojim čarom prevladala, a bivalo je i to, da im je bila nasilno narinuta. Potomci su pak ovih prvih „na vjeru obraćenih“ rasli i živjeli po njoj zato, jer im je od predja namreta bila, dakle tek radi pukoga konservatizma plemenskih i narodnih tradicija. Podlijeganje, poprimanja i opetovanje redovni su znak toga procesa; vjera sama sadržavala je veoma malo podloge za kakav napredni i stvaralački rad. I budući je religija bila ucijepljena od najnježnije mladosti i istaknuta kao jedino vrelo apsolutne, spoznaje te se nije nitko mogao ni postaviti na kakovo drugo stanovište ili samostalno birati izmedju različnih religija. Nedostajalo je duševne slobode, pravoga rasudjivanja i sile razuma. Niti najprosvijetljeniji filozofi nijesu mogli osloboditi svoje mišljenje od teoloških pojmova i religijoznih predsuda. I kad im je to nalagao razum, sami bi se tako preplašili svoga „ateizma“, da su brzo nastojali naći koncesije religijoznom naučanju. Tako se nije kroz mnogo stoljeća, možemo reći do osamnaestoga, do doba Voltera i revolucije, znalo, iskusilo i pročistilo, kakav je uopće i jeli moguć život bez religije — izuzmemo li dakako pojedine osamljene duhove, kakovih je svako stoljeće imalo tek nekoliko (Leonardo da Vinci, Giordano Bruno, Spinoza), a svi ti tlačeni crkvenim terorizmom, nijesu smogli odvažnosti, da svoje religijozno osjećanje jasno i otvoreno izreku i samostalno formuliraju.

Tek tako možemo razumjeti, da je nazor o bezuvjetnoj nužnosti religije za život bio sveopće raširen i ukorjenjen i u novije doba, kad je vjerovanja religije već posvuda nestajalo. Prvi veliki primjer života bez religije dala je franceska inteligencija i aristokracija u doba prije velike revolucije. Revolucija ga je dovela do zadnjih ekstrema zamjenivši crkvenu vjeru štovanjem razuma. Ali je na koncu konca i to bila tek koncesija religiji, jer se je priznavalo vrhovno biće. Ujedno je baš ta revolucija, uprepastivši konzervativne duhove čitave Evrope, izazvala reakciju, novi val vjerskoga osjećanja, dakako veoma prisilnog i umjetnog, koje nije izviralo izravno iz dubine srca, već je nastalo iz literarnoga romantizma. Propadanje se vjere nije moglo zadržati i bez sumnje bi već za naših dana dovelo k propasti katolicizma, da nije buržoazija u strahu pred socijalizmom čitavu drugu polovicu devetnaestoga vijeka trubila na uzmak. Kao što nije ni aristokracija pred veliku revoluciju vjerovala, a ipak iz interesa klasnih podržavala u svojih podanika vjeru, tako nije ni buržoazija, sama u sebi odgojena liberalnim duhom i nazivajući svoju vladu „stoljećem znanosti“, ipak prestala podržavati puk pod jarmom crkvenih dogma. Na izliku je vodila borbu proti klerikalizmu, ali je prikriveno bila njegov tajni saveznik i nije žalila, što crkva opet zadobiva svoju moć. Svećenik je s propovjedaonice i u školi nastojao oko interesa kapitalizma, odgajajući mu poslušni puk, koji se nije bunio protiv pritiska vjerujući u nebesku naplatu za zemaljske nevolje i boli. Zašto bi dakle vladajuće klase progonile bile tako koristnog saveznika?

I tako su sve do današnjega vremena cvale crkvi ruže. Isti oni ljudi, koji su s jedne strane veličali napredovanje znanosti i živjeli nastojeći oko zemaljskih dobara, bez obzira na boga i vječni spas, gorljivo su glasali za to, da se puku ne smije oduzimati njegova vjera tj, da ga treba i nadalje prepuštati kao pljevu rukama klerikalnim. I tako je nastao onaj posebni stadij toga procesa, koji karakteriše „vjersko pitanje“ sadanje dobe: ljudi, koji su davno već izgubili svaku vjeru, a sve uz to ipak voljko živu, boje se tu vjeru oduzeti drugima, držeći da za nju

nema nikakove naknade; ljudi, kod kojih je u praksi života već davno nestalo vjere, u teoriji se ne usudjuju dopustiti, da bi čovječanstvo moglo i bez nje eksistirati; ljudi, koji se energično bore protiv klerikalizma i crkvenih dogmi, ne usudjuju se reći, da je borba njihova uperena protiv religijoznoga duha uopće.

Nitko (gotovo više ni sami svećenici) ne će da drže ništa do dogmi, ali veliki dio prosvjetljenih ljudi drži sve uz to mnogo do pojma „religije", pojma naskroz praznoga, koji ne ima nikakov opseg nikakovo životno značenje. Kako može još i nadalje da traje duh religije tamo, gdje su pali miti i dogme! Ta zar nije religija ništa drugo van pokus, da se problem svijeta riješi pojmovima mitskim i vjerom u dogme? Nestane li mitskih predodžbi iz glava ljudi, oslabi li ili nestane vjera u dogme u srcima ljudi, to je time nestalo i ono, što je tvorilo osnove njihova vjerovanja. Problem svijeta ostaje ipak i nadalje vječno neriješen, a duh ljudski ne prestaje tražiti njegova riješenja. Nikada se ne će čovjek zadovoljiti sitnim prilikama svoga dnevnog i materijalnog života, svagda će gledati na pojave, koje ga okružuju i njihov odnos k prauzroku svega i svagda će poimati život kao užasnu dramu, koja se proteže od vječnosti u vječnost; i tada, kad zatre u sebi posljednje ostanke religijoznoga vjerovanja, i tada kad zaboravi ne samo pojam osobnoga boga, već i samo njegovo ime. Novim će se načinom uticati posljednoj tajni stvari, ali čemu da se i nadalje služi riječju „religija", koja nam znači onaj stari i zabačeni način uticanja k neznanom otajstvu života?

Naznačeni skup misli, u kojem je živilo čovječanstvo devetnaestoga vijeka, danas se više ne može zadržati. Vlast crkve je danas neprijatna i onima, koji su prije zazivali njenu pomoć protiv socijalne revolucije. Franceska bi republika bila gotovo propala u svojem prijateljstvu s papinstvom, ali upoznav ga — spase se novim preokretom. Osim toga upoznavaju danas i vladajuće klase, da im je pomoć klerikalizma malo koristila, jer danas baš radni narod i radnički proletarijat, koga su htjele vjerom držati na uzdi, ima najmanje vjere i stoji u prvim redovima protiv crkve. Nekadanji saveznik vladajućih klasa čini im se danas daleko pogibeljnijim neprijateljem od pogibelji, protiv koje su se vezale s njim; pogibeljnijim osobito za kulturu. Mase neosvještenoga puka, kojima su dosada klerikali vladali, danas su teška prepreka, koja može znatno zaustavljati duševni gospodarski razvoj naroda. A dogadjaju li se onakova iznenadjenja, kakova je iznijela klerikalna pobjeda kod moravskih izbora, prestaje svaki govor o „dobročinstvima" vjere za narod; najzasukaniji buržoa je zahvalan „razvratnoj" socijalnoj demokraciji za njenu protuvjersku agitaciju.

Skupivši ukratko sve u jedno, vidimo da živimo u doba, kad nestaje onoga indiferentizma spram vjerskog pitanja, koji se je komotno skrivao iza ledja „slobodoumlja". Nanovo nastali interes za vjersko pitanje ne znači medjutim nikakovo uskrsnuće duha religije, već otvorenije osvjedočenje bezvjerskog duha nego ikada prije. Na svim stranama je promjena situacije i novo poimanje i ocjenjivanje pojmova, što se odnose na religiju. Tako n. pr. opažamo, da riječ „bezvjerje" gubi svoj negativni smisao, koji je imala u doba, kad su bezvjerci bili tek iznimke. Danas je naprotiv onaj, koji vjeruje, iznimka, a bezvjerje (bar kod inteligentnijih krugova) redovno. Izgubila je za to i ono prijašnje značenje, kao što se riječi „neznabožac" i „ateista" nalaze danas tek u klerikalnom žargonu. Danas nije nikakovo čudovtšte onaj tko ne vjeruje u boga, već nasuprot onaj koji vjeruje, — dobivajući posebno posprdno ime. U čitavom se Pragu od pol milijuna žitelja nije našlo ni tri tisuće ljudi, da na dan klerikalne demonstracije izadju na ulicu manifestirati protiv neprijatelja katoličke vjere — kako je to njen interes tada tražio.

Tako malo značenja ima već sada u našem životu — religija.

Iz djačkoga života

Jugoslavenski abiturijentski sastanak u Dubrovniku.

Početkom prosinca ove školske godine izašla su u Zagrebu dva poziva za abiturijentski sastanak. Jedan pozivlje na „čisto" hrvatski sastanak u Zagreb,* a drugi na jugoslavenski u Dubrovnik. Kako me kao maturanta takav sastanak interesirati mora, želim se s nekoliko riječi osvrnuti na abiturijentski sastanak u opće, a na onaj, što se ove godine ima obdržavati u Dubrovniku — napose.

Već od nekoliko godina unatrag spremali se maturanti, da održe abiturijentski sastanak, a posljednji ovakov sastanak održan je prije 4 godine u Spljetu. Zašto za ove 3 godine do abiturijentskog sastanka nije došlo, ne ću da ovdje ispitujem, no neka mi se ne zamjeri, ako kažem, da je najveći uzrok bio sigurno u tome, što djaštvo nije shvaćalo zamaštitosti jednog ovakovog sastanka. Dok se je natezalo o samom nazivu sastanka, o dnevnom redu, dotle se polako primicalo vrijeme mature, došlo učenje na vrat na nos, a misao na sastanak polako zamirala. A kad su maturanti stresli sa sebe srednjoškolski prah — ni brige ih više za išta.

Da ni od onih sastanaka, što su se održali, ne vidimo nikakovih pozitivnih rezultata, uzrok je jednostavno taj, što su oni u svojoj jezgri bili sve prije, nego **djački** sastanci, na kojima bi se raspravljalo lih o **djačkim** pitanjima i prilikama. Na njima su se raspravljala i riješavala pitanja, koja nikako ne spadaju u okvir jednog ovakovog sastanka. Pretresala su se politička pitanja s obzirom na pojedine političke stranke, a raspravljalo se o njima sa stanovišta, kao da su dotičnici bili pozvani faktori, da dadu pravac aktuelnoj politici i jednim zaključkom riješe o sudbini domovine. Prema vani izgledalo je ovakovo raspravljanje igranje političke djece, a prema unutra ostalo je sve pri starom — život djački tekao je i dalje svojim starim tokom.

Život djaka na srednjim školama uz postojeće disciplinarne propise takov je, da bi ovakov sastanak bio prvi momenat, gdje bi djak — imajući još živo u svijesti prilike na srednjim školama — mogao glasno kriknuti i prstom uprijeti na sve nedostatke. Analizirajući prilike na srednjim školama, uvidio bi, da se na temelju današnje naučne metode ne mogu uzgajati vrsni pojedinci sa širokim pogledom na svijet i društvo, koji bi svoje sile znali i htjeli upotrijebiti u kulturne svrhe naroda, ako za izgradnju svoje inteligencije ne upotrijebe izvanškolsko vrijeme, ako ne porade oko samonaobrazbe. Došlo bi se do uvjerenja, da je možno i uz današnje drakonske disciplinarne propise nešto poduzeti, e bi se srednjoškolski djak intelektualno dignuo, zagledao se kritičkim okom u prilike oko sebe i prosudivši ih, zbacio sa sebe ono mrtvilo, koje je već postalo karakteristikom hrv. srednjoškolca. (Ne mislim tu na pojedince, koji su se znali dići nad ostale, no koji su upravo zato, jer su bili osamljeni morali skupo platiti krik svoga glasa). Dalje bi takovo raspravljanje s jedne strane pokazalo, da je nužna neprekidna veza djaštva onog s univerze sa srednjoškolskim, i abiturijenti bi svom djelovanju u tom pogledu u budućnosti dali drugi pravac, a s druge strane upozorilo bi djaštvo na sebe društvo i nadležne faktore, koji bi se napokon morali trgnuti i ozbiljnije se baviti djačkim problemom i s onim na srednjim školama i s onim na univerzi.

*

Poziv na jugoslavenski abiturijentski sastanak u Dubrovniku nosi ozbiljniji karakter, pa se zato želim na njega nešto detaljnije osvrnuti. Vidi se iz njega, da hrv. djaštvo polako proživljava onu krizu, koja datira tamo od „Nove Nade". Listovi, koji su iza toga nakon duljeg ili kraćeg vremena izbijali na površinu iz redova srednjoškolskog djaštva, bili su jasni simptoni te krize, makar su — osim „Naše Snage" i donekle „Nove Nade" — nosili skroz literarni karakter. Onaj pasus u pozivu, gdje se kaže: „Ne ćemo tu riješavati politička pitanja i evropske probleme, tek ćemo pretresati naše školske prilike prošle i buduće" — jasno pokazuje, da djaštvo polako shvaća pravu svrhu u pravcu svog rada. Uvidja, da „danas nije više vrijeme romantične bezbrige — — — danas se za domovinu ne umire, već treba za nju živjeti". Naglašuje kao lozinku „rad i demokraciju" i potrebu, da se na tom sastanku „riješi pitanje, gdje i što da študiramo poslije srednje škole". — To je već veliki korak napred, ako ne ostane sve samo kod tog poziva, što se — mislim — ne će dogoditi. No jedno ipak želim primjetiti.

Sastanak bit će **jugoslavenski**, te su na njega pozvani Slovenci, Srbi i Bugari. I to je korak napred!

No neka mi se ne zamjeri, ako izrazim svoju bojazan, da se radi manifestacije ideje ju-

* Na koji se ne ću osvrtati, jer je isto tako ne ozbiljan, kao i njegovi sazivači, koji na jednom **djačkom** sastanku hoće pripojiti Hrvatskoj: Bosnu, Hercegovinu, Istru, Dalmaciju, Rijeku i Medjumurje!

goslavenstva ne promaši prava svrha sastanka. — Činim to u interesu općenite stvari! Neka me se zato ne shvati krivo, kao da bih bio proti jugoslavenskom sastanku samom, ne — što više, ja ga u najširim dimenzijama odobravam, tek hoću naglasiti, da bi sastanak izgubio svoj pravi djački karakter, kad bi se na njemu raspravljalo o općenitim prilikama Jugoslavena. Smatram raspravljanje općenito o jugoslavenstvu isto tako bespredmetnim za jedan abiturijentski sastanak kao i raspravljanje o Velikoj Hrvatskoj.

Naglašujem principijelno i te kako važnim kulturno jedinstvo jugoslavenskih naroda, no da se na abiturijentskom sastanku o tome raspravlja — to ne mogu odobriti, jer držim, da abiturijentski sastanak nije forum za riješavanje ovakovog pitanja. Možemo raspravljati o zajedničkom radu jugoslavenskog djaštva — dakle o Jugoslavenstvu s obzirom na djaštvo — ali i kod toga moramo paziti, da raspravljamo o onom, što može donekle uroditi pozitivnim rezultatom — t. j. o onom, što smo kao djaci u stanju provesti.

No nadam se, da ćemo ovaj put udariti pravim putem i svim se silama baciti na riješavanje onih pitanja, koja nas kao djake u prvom redu tangiraju. Razjasnimo svoj položaj prema školi i profesorima, prema društvu — pa i prema politici. Porazgovorimo se o našem radu izvan škole, o načinu, kako da se djak mimo škole spremi za potpunog i slobodnog čovjeka — o samonaobrazbi našoj. Odredimo cilj svog studija poslije srednje škole, pa ako udarimo u tom pitanju pravom stazom, bit će to od velike zamašitosti po cjelokupni naš narodni život.

To su u nekoliko riječi nabačena pitanja, koja nas u prvom redu zanimaju i zanimati moraju, i koja kao djaci riješiti možemo, a njihovim riješenjem — ako ne sustanemo — možemo doći i do nekih pozitivnih rezultata. Pa ako se samo za jedan korak pomaknemo napred — sastanak je svoju svrhu polučio.

U to ime napred! Ne čekajmo pomoći ni od kuda, pouzdajmo se sami u se — samopomoć budi nam lozinkom! „Hrvatski djak“ neka nam bude poprište, gdje ćemo svoje misli u tom pogledu moći razjašnjivati. Na njega — mislim — kao napredni srednjoškolci imamo pravo!

Maturand.

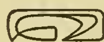

Gradnja nove sveučilišne biblioteke.

Nova vlada podastrla je hrv. saboru na ustavno pretretresivanje zakonsku onovu o gradnji nove sveučilišne biblioteke. Time se bliža svojem oživotvorenju ova živa potreba, koju je sveučilišno djaštvo posljednih godina toliko i toliko svakom prigodom i javno i privatno naglašivalo. Nije nam namjera, da ovdje ulazimo u historijat ovoga pitanja. Spominjemo samo, da se i u obrazloženju k ovoj zakonskoj osnovi navode oni glavni razlozi, s kojih je djaštvo tako uporno tražilo reformu postojeće sveučilišne biblioteke.

Kao prvi razlog spominje se u obrazloženju činjenica, da postojeća sveučilišna biblioteka, koja je smještena u sveučilišnoj zgradi, nije baš nikako zaštićena za slučaj vatre. Sveučilište okružuju razne privatne zgrade, a osim toga sveučilišna zgrada, koja prvobitno nije bila namijenjena sveučilištu, nego zemaljskoj bolnici, nije gradjena za svrhe biblioteke, pogotovo ne onako, kako se danas u naprednim zemljama takove zgrade dižu. Ako sada uvažimo, da sveučilišna knjižnica broji preko 118.000 svezaka i do hiljadu rukopisa, bit će nam razumljiva činjenica, da postojećoj sveučilišnoj biblioteci, koja je riznica neprocijenjivoga narodnog blaga, prijeti vječna pogibao od vatre.

Kao drugi razlog za gradnju nove sveučilišne biblioteke navodi se u obrazloženju činjenicu, što su njezine današnje prostorije radi sve većeg knjižničkog materijala kao i sve većeg broja sveučilišnih slušatelja pretijesne. Ovaj fakat potkrijepit ćemo još slijedećim podacima. Kako se srušeni režim nije nimalo brinuo za naobrazbena sredstva norodne inteligencije, bijaše njegovim predstavnicima sasvim svejedno, kako je od godine do godine rastući materijal sveučilišne biblioteke smješten. I tako nije bibliotekaru, inače pokornom slugi staroga režima i čovjeku bez pravoga modernog shvaćanja o važnosti biblioleke, preostalo drugo, nego da i raspoložive hodnike pretvori u dvorane za smještenje knjižničkog materijala. Medjutim posljednih godina postadoše i oni pretijesni. Osim toga čitaonica, koja stoji na raspolaganje sveučilišnim slušateljima, daleko je premalena, a da bi mogla zadovoljavati potrebama djaštva. U sveučilišnoj čitaonici ima u najboljem slučaju kojih 100 mjesta. Ovaj broj bijaše dostatan u doba, kada je sveučilište otvoreno, i kada bijaše na našem sveučilištu kojih 300 slušatelja, a ta činjenica, da se naše djaštvo, kojega se broj od osnutka sveučilišta početverostručio, što se konstatuje i u obrazloženju k zakonskoj osnovi, o kojoj je govor, mora još uvijek zadovoljavati sa čitaonicom od 100 mjesta, pravi je kulturni sarkazam. A ne ćemo, da govorimo i o tom, kako su stolice sasvim nepraktične budući pomične, a mjesto do mjesta tako blizu, da je kod svakog sijedanja i ustajanja neizbježiv štropot, a to će reći, pošto pojedini čitatelji neprestano dolaze i odlaze, da u postojećoj sveučilišnoj čitaonici uopće ne ima i ne može da bude mira koji se zahtijeva za solidan studij.

Kao treći razlog navodi se u obrazloženju činjenica, da je time, što je sveučilišna biblioteka još uvijek smještena u sveučilištnoj zgradi,

premalo mjesta za predavanja. Od osnutka sveučilišta do danas znatno se povećao ne samo broj slušatelja, nego i broj sveučilišnih stolica. I tako se već više godina naročito na filozofskom fakultetu osjeća živa potreba dovoljnoga broja prostorija, u prvom redu dvorana za predavanja. Broj dvorana, u kojima se predaje, gotovo je za polovicu premalen, tako da su i profesori i slušatelji u najvećoj neprilici, kako da praktički rasporedjuju svoja predavanja, da ih u jednu ruku mogu slušatelji bez žrtvovanja ostalih predavanja slušati, a u drugu ruku, da se istodobno ne nadju dva ili više profesora u istoj dvorani i tako smetaju jedan drugomu. Gradnjom nove sveučilišne biblioteke doskočit će se za neko vrijeme ovoj potrebi, a osim toga moći će i slušatelji dobiti jednu ili dvije dvorane za svoja obrazovna društva i klubove, što je sada radi nedostatka prostorija naprosto nemoguće.

Troškovi za ovu novogradnju iznosit će do jedan milijun kruna. Kako je naš godišnji državni budget premalen, da se gornja svota za ovu gradnju na jednom opredijeli, predlaže se u ovoj zakonskoj osnovi, da se potrebna glavnica namakne zajmom iz koje zemaljske zaklade, koji bi se imao pokriti odgovarajućim amortizacionim obrocima, što bi se počam od naredne 1908. g. uvrštivali u godišnji proračun do konačnoga namirenja.

Dužnost nam je priznati, da vlada ovom svojom namjerom posve ispravno shvaća zadaću korisnog raspolaganja zemaljskim zakladama. Mnoge i bogate zemaljske zaklade sada većinom za narod i njegove potrebe mrtvo leže u raznim novčanim zavodima (većim dijelom u hip. banci), a rastu slabo ili nikako. Zajmovima iz ovih zaklada u narodne svrhe, bilo bi ovo narodno blago po narod i korisnije i produktivnije uloženo. Ne sumnjamo stoga ni malo, da će ovaj sabor, dodje li u priliku, da raspravi ovu osnovu, zajam dozvoliti, a samu osnovu prihvatiti.

Svota od milijun kruna tolika je, da se njime za naše prilike može podići u istinu moderna biblioteka, koja će zadovoljiti svima potrebama, što se danas traže od zavoda, kao što je jedna sveučilišna knjižnica. Medjutim sama zgrada nije sve. Biblioteka je par exlence kulturna institucija. Kao takova mora ona da bude tako uredjena, da će u istinu moći zadovoljavati svima potrebama današnjega vremena. Kako mi još ne imamo posebne narodne čitaonice, koju bi uzdržavala država, služit će sveučilišna biblioteka i kao takova. Ona dakle ne će biti namijenjena samo djaštvu, profesorima, nego i narodu, a kao takova mora biti tako uredjena, da će se njome moći u punoj mjeri poslužiti i djak i profesor i narod. U tu svrhu potrebno je u prvom redu, da se kolekcije iz pojedinih struka upotpune, a navlastito da se što sustavnije naručuju nova djela iz sviju područja ljudskoga kulturnog nastojanja. Nadalje je potrebno, da se pomnoža stalan činovnički i poslužnički personal, kod česa treba da u prvom redu odlučuje sprema i sposobnost kompetenata, a ne bilo koji drugi motivi, kako je to do sada bivalo i još uvijek biva. A da se uzmogne i obzirom na vrijeme dati svakome prilike, da se bibliotekom u dovoljnoj mjeri posluži, potrebno je, da nova biblioteka bude otvorena uvijek, a kroz dan više sati, nego do sada. Da je pak za ovakovo novo uredjenje potreban i novi, savremeniji štatut, samo se sobom razumijeva, jer postojeći ne može više služiti ničemu. Predaleko bi nas vodilo, da to i kritikom postojećeg štatuta potkrijepimo. To je dijelom u našoj javnosti već učinjeno, a do potrebe, u koliko se ne bi, u što ne vjerujemo, postojeći štatut od strane mjerodavnih faktora promijenio, odnosno zamijenio novim, upozorit ćemo izvjesno i stvarno svojedobno i na to. Da se ovo novo uredjenje sveučilišne biblioteke uzmogne i provesti, razumljivo je, da je potrebno povećanje godišnje dotacije za biblioteku na najmanje 20.000 K, što je obzirom na porast našega državnog budgeta za najmanje 400.000 K svake godine moguće.

Ovo je dakako u najkrupnijim potezima naše mnijenje, kako bi se imala urediti nova sveučilišna biblioteka. Bit će možda koga, komu ovaj naš osobiti interes za ovako suhu instituciju kao što je biblioteka, ne će biti razumljiv. Za one nam je primijetiti, da biblioteku, a naročito sveučilišnu biblioteku, koja, kako je to napred rečeno, mora zadovoljavati i potrebama, što ih drugdje vrše narodne biblioteke, smatramo prevažnim faktorom u riješavanju prosvjetnoga dijela našega hrvatskog problema. Sveučilišna biblioteka je sveučilišnom gradjaninu osim predavanja najizdašnije vrelo za njegovu stručnu i privatnu naobrazbu, a kako živimo u doba, u koje nam je dužnost u interesu vlastitog opstanka i napretka u dogledno vrijeme podati svojem narodu brojnu i sposobnu inteligenciju, onda je jasno, da moramo uredjenju sveučilišne biblioteke kao kulturnom narodnom zavodu posvetiti osobitu brigu i pažnju. Što vrijedi za slušatelje, vrijedi i za profesore. I za njih je biblioteka conditio sine qua non uspješnog ispunjavanja dužnosti kao eminentnih i najodličnijih prestavnika narodne kulture i narodnog intelektualnog niveau-a. A ne samo to. U našim prilikama mora da je sveučilišna biblioteka i opće narodna kulturna institucija, koja za naš narod ima značiti jedan prosvjetni bedem, jedno moćno sredstvo za sticanje intelektualne narodne snage.

Ovako držimo, da valja prosudjivati institut naše sveučilišne biblioteke sa gledišta prosvjetnog i narodnoga, sa gledišta narodne kulture. A kad smo jednom o tom principu na čistu, onda nam ne mogu, ne smiju biti pretjerani i nešto veći zahtjevi, što ih stavljamo na institut

svečilišne biblioteke, jer nikada nije previše brige za sredstva narodne kulture, koja je danas i jedno od ponajvažnijih mjerila narodne snage.

Božićni pamflet „hrv. kat. mladeži“.

I kod nas je već započela velika borba, koja se zove „Kulturkampf“, i kod nas se od nekoliko godina bistri medjusobni položaj obih boraca na tome polju naprednoga i klerikalnoga elementa, i kod nas se već vode manji okršaji i čarkanja; i zato je sada, dok još obje te stranke tako reći istražuju terrain, i dok se još samo spremaju glavne bojne sile, osobito potrebno, da se pomno pazi na svaki kret protivnika i da se njega samoga upozna, koliko je samo bolje moguće; zato nam je sada dobro upotrijebiti svaku zgodu, koja nam u tom poslu može poslužiti i pomoći. Tako se je nedavno dogodilo nešto, čime nas je dobrostivi slučaj u velike zadužio. U svome — dašto vrlo shvatljivome — bijesu naši su se protivnici nešto malo zaletiti te su nam se prerano otkrili u pravoj svojoj slici. Koncem g. 1906. izdala je naime „hrv. kat. mladež“ pamflet — kao božični prilog k a t o l i č k i m* našim dnevnicima — kojim se ovdje kanim pozabaviti, jer je on baš spomenuti dar dobrostivoga slučaja. Taj pamflet počima riječima „Narode, preni se“, a potpisalo ga je 5 grupa hrv. kat. akademičara (s 4 univerze) i 7 zborova duhovne mladeži. U njemu poziva ta „idealna“ katolička (sljedbenici Isusa Krista) mladež hrvatski narod neka iz svojih kuća izbaci n a p r e d n j a č k e listove: „Pokret“, „Novi list“, „Hrv. narod“, „Sloboda“, „Savremenik“, jer ovi listovi h o ć e u n i š t i t i v j e r u, a p o n j o j i d o m o v i n u i d u š u n a r o d n u, plaćeni novcem framazunske (slob. zidarske) lože, koja je zakleti neprijatelj katol. vjere i h r v. n a r o d a! Tim nam je proglasom „hrv. kat. mladež“ dala u ruke sjajan autoportret, a ja ću evo biti tumačem te njihove slike, koja je za svakoga, koji ima oči i vidi, dosta jasna, ali i vrlo interesatno sastavljena. Naša gospoda kolege umjela su tu najme visinu kršćanske askeze ispreplesti s najgnjusnijom podlošću i zlobom, a na nama je sada, da slijedimo pojedine te crte i raščinimo tako malo njihov značaj.

Počnimo s i d e a l n i m crtama! Samo mi valja prije još naglasiti, da mislim, da se može govoriti tu samo o akad. mladeži, dok „zborove duhovne mladeži ne možemo amo brojiti, budući da oni take stvari naprosto m o r a j u potpisati.

* Riječ katolički upotrebljavam u tom članku u onom smislu, u kojem ga upotrebljava taj pamflet, najme kao katolicizam klerikalaca.

Prvo nam udara u oči oštro istaknuta asketska kršćanska crta, da je tijelo nešta zla, i za to je sva umjetnost i lijepa knjiga, koja se izrazitije bavi tijelom ili njegovim p r a v i m a, zla i griješna i pogubna. (Vidi u pamfletu alin., 2., 3., 5. i osobito 6. i 7.). Preko toga je nazora prešlo ljudstvo već početkom novoga vijeka, s renesansom, pa bismo za to mogli samo žaliti te naše kolege, kad bi taj njihov čudni anahronistički nazor stajao ovdje u svojoj čistoći, sam sebi svrhom, kad ne bi najme bio cimerom i sredstvom reakcionarne borbe.

Druga je — po sebi idealna — crta: ljubav k domovini. Da, ali kakova! Kod njih je domovina isto, što k a t o l i č k a H r v a t s k a. Zato je svako, tko udara na katolicizam, neprijatelj hrvatskoga naroda. (Vidi al. 5.). To je već interesantnija crta naših kolega. Evo zašto! Katolicizam je po sebi i svojoj biti m e d j u n a r o d a n, pa je ipak po umovanju hrv. katoličke mladeži štiti i bedem posebne hrv. n a r o d n o s t i. Tko to hoće razumjeti, mora da bude tako mudar, da mu mudrost prelazi granice ljudskoga razuma. „Ali da“, reći će nam ta naša hrv. kat. mladež, „to je sofizam! Jer vjera jača karakter, ona mu je pače j e d i n i osnov, pa je zato katolicizam bedem i štit hrv. naroda“. (Vidi, al. 2., 3., 5., 6.) U tom pak grmu baš i leži zec! Tu proviruje papak onoga djavla, koji se pripeo na ledja katolicizmu, a zove se i n t o l e r a n c i j a. Odakle ti to ljubezna kat. mladeži, znadeš, da je baš katolicizam jedini, koji stvara i čuva značaj?! Što će ti reći na to povijest svijeta u opće a povijest papa napose? — Nije li to interesantno? Ali još je zanimivija konzekvenca svega toga nazora. Budući da je katolicizam jedini štit hrvatstva, onda su to jednako i njegovi reprezentanti, a to je svećenstvo. Tko dakle na svećenstvo udara, — bilo kako i zašto — neprijatelj je hrvatskoga naroda! (Vidi al. 4.) Risum teneatis amici! Tako bi mogao govoriti samo vrlo naivni katolik, a toga svojstva jamačno ne možemo pripisati našim a k a d e m s k i naobraženim kolegama! To već u ostalom prelazi i katolički zelotizam; takva nas tvrdnja vodi već k novoj karakteristici, k istoj kao i slijedeća crta te mladeži.

To je pak borba protiv svega, što je protivno katolicizmu u o n o m e o b l i k u, u kojem ga naučaju k l e r i k a l c i. To po sebi baš ne bi bilo tako zlo i ružno. To je samo dužnost svakoga d o b r o g a(!) katolika. Samo se tu pita, kako se ta borba vodi.

To je pak najinteresantnija oznaka te idealne mladeži. Tu vlada princip: S v a k o j e s r e d s t v o s v e t o i d o b r o, a k o v o d i k c i l j u. Tako se oni ne žacaju ni potvora o mićenju (Vidi al. 3.) ni klevetanja (Vidi al. 5. i 7.), lažu, da naprednjaci udaraju na svećenstvo zato, da unište vjeru i dušu narodnu (vidi al. 4.) i himbeno prikazuju, kao da hrvatskim djevicama

prijeti pogibao od lektire naprednih listova (Vidi al. 6.). Ovo je posljednje najperfidnija i najviše proračunana potvora. Tim se najme ne izaziva samo moralna neka odvratnost i ogorčenje, nego se izaziva u roditelja i posve materijalna, ni malo etička bojazan, glede opskrbe i udaje njihovih kćeri, te se tako računa na niske instinkte ljudske. Ne bi gotovo čovjek rekao, kako su prepredeni ti naši kolege u jednu ruku, dok su upravo beskrajno glupi u drugu. Jer dosta je znati i spomenuti, da su to naše sestre i buduće žene, na čiju propast bi mi napredniaci pisali, da se uvidi, kako je glupa ujedno ova perfidija.

K svemu su tome „kolege" dodali dva krasna alema. Oni stavljaju kao uvjet hrv. narodu, da dostojno proslavi porodjenje Kristovo i novu godinu to, da izbaci one listove iz svoje kuće (!) i onda pozivlju, da ih se novčano podupre u njihovoj akciji. O tome pak je suvišno išta više reći. Da su dakako „za opsjeniti prostotu", htjeli to i s nešto patriotizma prekriti (— „poduprite istarsku „Družbu sv. Ćirila i Metoda!" —) jedva treba i dodati.

Tako interesantnu i na žalost točnu i vjernu svoju sliku podala nam je „hrv. kat. mladež" tim pamfletom. Mi pak moramo biti zahvalni slučaju, da su ti „kolege" kao i njihovi duhovni zapovjednici i gospodari bili svi skupa — da tako kažem — nespretni, te su tako rano u svome bijesu istrčali iz svojih skrovitih pozicija, te nam tako dali upoznati, s kime ćemo voditi veliku borbu „Kulturkampfa", koji je boj na život i smrt na svakome području ljudskoga života. Takih nam se ljudi ipak ne valja mnogo bojati, ta tu je pobjeda sigurna, i ako će biti borba mučna. Tako su nam eto i u tome pogledu samo poslužili. Tako mogu eto i napredni ljudi nešto zahvaliti gluposti i reakciji.

A sada da pogledamo, zašto su se ta gospoda odlučila, da sada izadju na javu. To nam sama kažu na početku pamfleta. Na Trsatu su se najme zavjerila, da će se boriti protiv zloj štampi a za dobru. Hvale vrijedan princip! To činimo i mi, samo mislim, da se ne bismo složili u tome, što koji zovemo zlom ili dobrom štampom. No to još ništa ne odlučuje za naše pitanje. Ta sada se nije dogodila ništa nova u našemu svijetu, da bi baš bili izazvani kojim dogodjajem ili kojim našim činom, a i u cijelom tom divnom pamfletu nema aluzije na kakav čin. Zato nam valja svratiti pažnju na konac pamfleta. Tu su potpisana sva ta divna društva, da se vidi, koliko ih je. I tu vidimo jasno izraženu svrhu toga pamfleta. Htjelo se je pokazati, koliko ljudi pristaje uz njih, htjela se obdržati smotra mladih borilaca klerikalnih pred očima Hrvatske. „Gledajte, koliko nas je! Svaki vrijedi za dvojicu". Ovo zadnje možemo mirne duše potpisati. Kako to? Evo! Odbiti moramo, kako rekoh, zborove duhovne mladeži — zato, jer oni take stvari moraju potpisati —, iz zbroja tih borilaca. Ostaje dakle svjetovna hrv. kat. mladež. Tu je potpisano 5 takih grupa. Imamo najprije društvo „Hrvatska" u Beču. Kako je svima poznato ima u Beču vrlo malo naših kolega Hrvata, a od tih mala je manjina u tome društvu; dajmo im 15 ljudi (to je mnogo!), onda uzmimo Innsbruck. Tu ima još manje naših ljudi, a osim toga je ondješnje akad. društvo prosvjedovalo, da se ne da identificirati s potpisanima na tome pamfletu; ako dakle tim kat. hrv. akademičarima u Innsbrucku dodamo 5 ljudi, mnogo smo im dali. Isto ih toliko možemo najviše ubrojiti za Gradac. Imamo dakle osim Zagreba najviše 25 ljudi od te hrv. akad. mladeži. Ali za Zagreb imamo potpisana 2 društva: akad. Marijinu kongregaciju i „Domagoj". U kongregaciji ima oko 20 članova — neki i nisu znali za taj pamflet — a društvo „Domagoj" ima naravno iste ljude u sebi, koji su i u kongregaciji, bar dobrim dijelom, a samo ne broji preko 20 članova. Otpada dakle na „Domagoj i „kongregaciju" opet svega samo 25 ljudi. Summa summarum 50 ljudi potpisalo je taj pamflet! Sjajna vojska, osobito, ako se pomisli, da su to ljudi sa izvanjih univerza i da prema 25 akademičara u Zagrebu samome stoji 300 naprednjaka, 150 srpskih djaka, — koji dašto ne mogu pristati uz katolički šovinizam — a i slobodoumni dio starčevićanske mladeži, koji da je dosta brojan. Koji rezultat dobivamo! 25 prama 500 i više.

A uvažimo li činjenicu, da je i ova šaka hrv. kat. akademičara igračka u rukama klerikalnih renegata, koji pod cimerom brige za hrvatski narod, hoće da od njega učine jednu od filijalki reakcije, ultramontanizma, klerikalne katoličke organizacije, te nametnice na tijelu i teritoriju modernih država, bit će nam kakvoća klerikalnog pomlatka u Hrvatskoj još jasnija.

Zdenko Vernić.

Dogodjaji u Bugarskoj i bugarski študenti.

Svima su poznata fakta, koja su se odigrala 19. i 20. siječnja o. g. u Sofiji. Sve novine požurište se, da nam prikažu dogodjaje samo kao jedan fakat a nijesu nastojale podati nam i uzroke tih dogadjaja. Bugarski su studenti predmet progona, gone ih kao lopove i ubojice. 21. siječnja o. g. bilo je u kneževskoj konjušnici zatvoreno više od 400 studenata i 2 studentice, a to samo zato, što su studenti. Bugarska vlada, da ugodi svome od naroda isfućkanome gospodaru, zatvori sveučilište, otpusti profesore, a vojarne natrpa studentima misleći da će se tako sve umiriti. No ljuto se vara! Izložit ću, što je uzrokovalo ove dogadjaje, pa će se svatko uvjeriti, da su

sadanji dogadjaji u Sofiji tek početak onoga, što će istom biti. —

Tko je isfućkao kneza Ferdinanda? — Arnahisti, socijalisti i drugi — veli vlada jednorukog ministra predsjednika Petkova, učenika malenog željeznog kancelara na Balkanu H. Stambolova, kojemu narod odsiječe ruku 1895 god. u Sofiji. — Narod je to — velimo mi, narod vodjen bugarskom inteligencijom, koja je uvijek bila narodni preteča, barometar dogadjaja.

Bugarski narod ne može više da trpi! Studenti dadoše signal, a narod je prihvatio borbu, da se oslobodi od tiranske ruke ličnoga režima, koji nastoji da zavlada u Bugarskoj. Neka govore fakta! U početku svojega vladanja, knez Ferdinand, dobar diplomata, nije bio toliko smion, no doskora zaželi, da bude istinski monarh. Njegov cilj bijaše: „kraljevska kruna". A da postigne svoj cilj, nastojao je da centralizira sve u svojoj ruci: i nutarnju i vanjsku politiku Ipak sve to nije prešlo okvira ustava. No za 18 god. vladanja, namjerio se na gladne ulične ljude, koji su zagnjili u političkom razvratu i koji su bili spremni, da mu ustupe vlast, pa da predadu sudbinu cijelog bugarskog naroda u čizme kneza Ferdinanda. G. 1903. pozva knez na vladu ostatke Stambolove stranke, koja je tako grozno pala g. 1904. iza 8 godišnjeg terora. Nikada ne bi nijedan Bugarin dopustio, da opet ta stranka primi uzde vlade u svoje ruke. Silno se začudi Bugarska, kad se 1905. sastavi bugarski kabinet od generala Rača Petkova, koji postade ministar predsjednik — po ženi svojoj. Premda je rodjen za pudara, postade kneževski čovjek, a nije pripadao nijednoj stranci. Ministar Šišmanov, pseudo-anarhist, politički „bajazzo", knezov ljubinac, takodjer je izvan stranaka; Petkov jedan bugarski „gamin" [fakin], kojega resi njegova tvrdoglavost, neinteligencija i prostota; ta svršio je samo 4 razreda; Genadiev, vademecum Petkova, iskusan kradljivac i „Geschäftsmann", što daje takt kabinetu, pa drugi neki niski ljudi, koje zovu u Bugarskoj „kokošari", budući da kradu na malo. Tako sastavljen kabinet kneza Ferdinanda nastojao je samo, da učini ono što se knezu svidja. No jer nije došla do vlasti narodna volja suglasno s bugarskim ustavom, vlada se osjećala vrlo slabom, pa da uzmogne provesti nužne izbore za narodni sabor, poslužila se nekim bezakonjima. Odmah je jednostavnim ukazom suspendiran zakon, kojim se činovnike zaštićuje od otpusta. I to učini zato, da uzmogne otpustiti nepoćudne mu činovnike, a postaviti poćudne, koji će rukovoditi izborom. To je bio prvi prekršaj bugarskog ustava, koji veli u jednom svom paragrafu, da se ne može ukinuti nijedan zakon bez narodnog sabora. Poslije nastaše kradje i trgovanja u kupovanju pušaka, patrona, cipela i drugih potreba za bugarsku vojsku, a sve pod izlikom, da će se riješiti macedonsko pitanje. Poslušna većina votirala je Petkovu kredit oko 25—30 milijuna leva. Golemi procenti ove svote nestali su u bezdnu ministarskih džepova, tih ortaka tvorničara. Ovo se ustanovilo prigodom procesa na sudu, kada su vojni ministar Savov i general R. Petkov tužili novine „Mir", koje su tvrdile da su je obojica dala potkupiti, no one su svoju tvrdnju i dokazale. Isti je kabinet votirao Ferdinandu 500.000 leva kao putni trošak za putovanje Evropom.

I knez Ferdinand bio je zadovoljan svojom vladom, no ne možemo to isto reći i za narod. Što su činili ministri, činili su i poslanici vladine stranke; prodavali su službe, razgrabili državne šume, jednom riječi: svi su krali. A bugarski narod, od radnika do činovnika — osim zadovoljnih časnika — nije znao gdje da nadje vrelo novih prihoda, pa da tako namakne svakidanje troškove, koji su rasli od dana u dan. To ima da zahvali novoj financijskoj i mitničkoj politici L. Pojakova, ministra financija, jednog gulikože, koji je prvi mjesec kako je postao ministar, isplatio 100.000 leva duga, a sam ima godišnje plaće 18.000 leva. To se ustanovilo iz originalnih njegovih pisama, što su bila publicirana kao faksimili. Narod ne može više da trpi. Prvi se podigoše bugarski željezničari, koji zatražiše poboljšanje svoga položaja. Kad bijahu u tome od ministra Petkova prevareni, odluče da se late posljednjeg sredstva — štrajka, koji još traje u Bugarskoj, premda je vlada upotrebljavala mnoge nezakonite mjere, samo da ga uguši. Vlada Petkova izdade odmah jedan zakon, koji zabranjuje štrajk državnim činovnicima; pooštrio je kaznu za one, koji su se priključili štrajku, a činovnike lišio svake mirovine. No i to mu nije pomoglo. Uzbudjen je bugarski narod uvidio, da zlo dolazi „odozgo", „da riba miriši od glave", kako veli narodna riječ. Uvidio je to narod i kod otvorenja narodnog bugarskog kazališta, što je bilo kneževsko, a ne narodno slavlje. Narod je pred knezom Ferdinandom dao izraza svojem negodovanju i pokazao, da jedan demokratski narod pazi na svoj ustav i slobodu. Kada su študenti dočekali kneza s fućkanjem, vikaše narod: „Dolje Koburg! Dolje Ferdinand!" Narod nije respektirao kneževsko dostojanstvo, ali on nije napadao, nego je u nužnoj obrani odbio napadaje. Knez Ferdinand nije mogao da do kraja izdrži ovaj koncerat; njegove osjetljive uši ne bijahu naučne, da slušaju orkestar fučkalica i povika. I tako je knez izrazio svoj vladi za pripravljeni doček silno „negodovanje. Vlada odluči da kazni nezadovoljne demonstrante, pa da sama sebe umiri reče: „to su študenti, jer ti su dali znak"! A to je bio narod, ali narod se ne može prognati iz Bugarske. Najposlije trebalo je, da neko pretrpi gnjev kneza Ferdinanda i njegove vlade. I tako zatvorilo sveučilište, ot-

pustilo profesore prosto jednim ukazom, premda univerzitetski zakon može da promijeni samo narodni sabor. Pa ipak vlada i knez pogazише §. 47. bugarskog ustava, koji veli, da se samo ovakove mjere mogu poduzeti onda, zaprijeti li državi vanjska ili nutarnja opasnost i to, ako se ne može sazvati narodni sabor. A sada nije se desio ni jedan od ovih uslova. No ni to nije bilo dosta. Trebalo je još kazniti študente i to bezobzirno. — Izdade se zapovijed i svi študenti budu pozvani u vojništvo. Medjutim ni to ne će pomoći sadanjoj bugarskoj vladi. Učitelji će takodjer stupiti u štrajk, a radnici se spremaju za generalni štrajk. Današnja bugarska vlada i knez Ferdinand treba da se osvijeste. On treba da uvidi svoje pogrješke, da ih ispravi, jer narod ne čeka! Narod je vrlo uzrujan, osobito otkad je u Sofiji stupila u akciju vojska, otkad su nastale užasne policajne hajke na studente, pa otkako kavalerija ranjava i siječe najinteligentniji dio bugarskog naroda i vrše se svakojaka bezakonja vlade. A najposlije valja da knez i vlada mu znade, kad se narod brani, da ne bira sredstva, pa da ima i pravo da digne revoluciju. Eto ukratko prikaza istinitih dogadjaja u Bugarskoj, koji su samo početak, no doskora ćemo dočekati i svršetak. Vanjski svijet gleda ove prilike bugarske kao kakvu malu komediju, premda bi joj lako mogao biti svršetak tragičan. Žestoka se borba razmahala sada u Bugarskoj, to je borba reakcije i slobode, a sloboda ima izgled na pobjedu; ona ne napada, ali se štiti. Iza toga mora nastupiti nova era u bugarskom političkom životu, koja će se temeljiti na istinskom parlamentarnom režimu i tada će se moći bugarski narod sasvim posvetiti kulturnome napretku.

Gaminov.

ČEŠKO DJAŠTVO PROTI BOGOSLOVNOM FAKULTETU.

Češko djaštvo zastupano u neko 45 društava podnijelo je mjeseca studenoga prošle godine memorandum akad. senatu i u isto vrijeme svim djačkim društvima i naprednim listovima u Austriji: Rusinima, Poljacima i Nijemcima. Poslalo ga i nama s molbom, da ga bilo u cijelosti, bilo u izvatku objelodanimo. Mi to drage volje činimo, tim više, što je pitanje odijeljenja bogoslovije od sveučilišta i u nas na dnevnom redu. Evo tog memoranduma:

Akademskome Senatu
češkog sveučilišta Karlo-Ferdinandova u Pragu.

Češko djaštvo sjedinjeno u potpisanim društvima moli akad. senat češke univerze Karlo-Ferdindove u Pragu, da ga ovaj primi i u koliko stvar u njegovu kompetenciju spada i sam ga provede, a u ostalim tačkama vis. c. k. ministarstvu nastave u Beču podnese i preporuči, da se primi ovaj

p r e d l o g :

I. da se prizna, da se ne slaže s dostojanstvom vis. učilišta, da školska godina na univerzi počinje obredima izvjesne crkve i da dostojanstvenici sveučilištni kao takovi — nikako dakle kao privatne osobe — ne učestvuju tokom školske godine u raznim obredima i svečanostima crkvenim;

II. da se sa sveučilišta kao eminentno znanstvenih zavoda isključe sve koje mu drago konfesionalne škole, a naročito da se kao neznanstven ukine i sa univerze odstrani t. zv. teološki fakultet;

III. naprotiv, da se zavedu na filosofskom fakultetu stolice za komporativnu bogoslovnu znanost i za istoriju vjera i crkava, kako bi slušatelji imali priliku naučiti se pravoj i posljedicama modernoga učenja odgovarajućoj nauci i faktima u tu struku spadajućim, a od učitelja u istinu spremnih i konfesionalno neinterisovanih;

IV. vis. c. k. vlada se umoljava, da u što kraćem roku podnese potrebne zakonske predloge zakonodavnim tijelima.

Navedene zahtjeve potkrepljujemo ovim

r a z l o z i m a :

Ad I. Na prvo mjesto smo stavili zahtjev, kome može slavni akad. senat sam udovoljiti te pripremiti tako zemljište k uspješnome riješenju daljnjih dvaju predloga.

Da se načelno uklone sa univerze sve crkv. ceremonije želimo iz ovih razloga:

1. Za profesore i djake je nečasno i upravo ih p o n i z u j e, d a u č e s t v u j u u c r k v. c e r e m o n i j a m a, u k o j e n e v j e r u j u.

Univerza kao najviši znanstveni zavod n e m o ž e u č e s t v o v a t i u b o g o s l u ž n i m o b r e d i m a b o n a f i d e zato, što ni profesori ni djaci sveučilišni — osim vrlo neznatne manjine — konfesionalno ne vjeruju. Opreka izmedju današnjeg znanstvenog uvjerenja i tradicijonalnog crkvenog učenja je evidentan fakat, koji ne treba dugo dokazivati. Samo u glavnom dotaći nam se glavnoga uzroka te opreke. Z n a n o s t se neprestano razvija, uvjerenja svoja neprestano kritikuje, dopunjuje i oglašuje; c r k v a u uvjerenju, da je natprirodnim putem došla najedanput do potpune istine, nepomično stoji na načelima ustanovljenim prije toliko vijekova na koncilima. Zato ne može medju crkvom i modernom znanosti biti sporazuma a i nema ga, jer je crkva svojim izjavama (Syllabus pape Pia IX.) svu modernu znanost osudila i na crkvenom indexu zabranjenih knjiga čitamo i mnoge znanstvene mislioce novoga vijeka (Baco Verulamski, Kant, Deskartes Comte, Montesquieu, Locke, J. St. Mill, Spinoza i dr.) — Pa i svaki moderni

znanstvenik — ma i sam ne bio toga potpuno svijestan — već samim tim, da znanstveno misli i radi, nalazi se na protucrkvenom stanovištu.

Ali univerza kao znanstveni zavod — baš zato, što znanost istinu traži i k njoj vodi — ne smije se svijesno pretvarati; za znanost i istinu mora se izjaviti otvoreno i smjelo. U grdnoj je opreci sa znanstvenom čašću univerze, da se imajući širiti poznavanje istine, sama spolja representuje pretvaranjem i neiskrenosti. Iz istog razloga ne smije napokon univerza učestvovati u crkv. ceremonijama ne misleći i iz puke navike. Na univerzi zahtjevamo uvijek samo djela svijesna i korisna, te da iščeznu sve ceremonije, za čijim oblikom nema uopće nikakove sadržine.

2. Radi se o ceremonijama izvjesne vjerske konfesije, kojoj ne pripadaju ni svi profesori ni studenti univerze, pa ipak, u koliko se ceremonije te obavljaju oficijelno, reprezentuje se njima bezrazložno cijela univerza!

Medju pripadnicima univerze već je kao što znamo — veliki % nekatolika, a taj će % sigurno porasti, čim intenzivniji i svijesniji bude češki život i s vjerske strane.

3. Ti su obredi puki, tradicijom sačuvani zaostatak srednjega vijeka, jer prodje i bez njih sasvim dobro — ne obazirući se na visoke škole u tudjini — i kod nas na svim drugim visokim školama (tehnika, vis. škola za kulturu tla i t. d.), kod kojih nema spomenutog istorijskog kontinuiteta sa srednjim vijekom.

Ad II. 1. Kad se obraćamo sa zahtjevom laicizacije univerze na najvišu instanciju: akad. senat, treba kao prvi uzrok navesti, da konfesionalna teologija nije znanost i zato konfesion. teološki fakultet nije i ne može biti znanstvenim zavodom. Znanstvena istina je jedna za sve ljude, teologija je za svaku konfesiju druga. Znanost neovisno konstatuje fakta, kritikuje, ispituje, iz premisa stvara zaključke — teologija ne će slobodnog ispitivanja, svoje zaključke anticipando po volji izvodi i tek ad post adaptacijom znanstvenih fakata traži za njih oslonca. Znanost uvjerava dokazima; teologija, ako je dovoljno moćna, laća se, kao što je iz historije poznato, i nasilja.

2. Sjećamo se ovom prilikom mnogobrojnih mučenika znanosti, sjećamo se, da je medju tim žrtvama teološke nesnosljivosti i nasilja čak i bivši prof. i rektor ove univerze mag. J. Hus. Zato je današnje stanje, kada protuznanstvena institucija teološkog fakulteta ne samo formalno pripada univerzi nego na njoj dosad gotovo pobiedonosno prvo mjesto zauzima i spoljašnu reprezentaciju znatnim načinom odredjuje, za univerzu nesnosno i silno je ponizuje.

3. Sa stanovišta razdiobe znanstvenih struka navodimo prije svega, da je većina kolegija teol. fakulteta prosto suvišna već stoga, što ta kolegija nisu ništa drugo do li pseudoznanstveni duplikat nauka, koje se predaju na trima znanstvenim fakultetima. Tako n. pr. crkveno pravo učimo na pravničkom fakultetu, na filos. fakultetu imamo psihologiju (problem duše), praktičnu filosofiju ili etiku, crkv. povjest, povjest filozofije, orientalnu filologiju, pedagogiku; sa sociologijom (pa i s t. zv. kršćanskom) upoznat će nas s jedne strane sociološka kolegija na filosofskom, a s druge strane čitanja iz nar. gospodarstva na pravničkom fakultetu. Razna čuda, psihose, privid̄jenja, exorcizme i t. d. spadaju u liječništvo, gdje nas uči o njima istorija medicine a i psihiatrija.

Današnja razdioba znanstvenih struka na dosad postojeća 4 fakulteta ima dalje i ove škodljive utjecaje:

4. Čitav niz znanstv. pitanja i grana predaje se na znanstvenim fakultetima ne prepuštajući ih teologiji, ali gdje ih se znanstveno ne obradjuje, jer se raspravlja o njima samo sa ograničenog konfesion. stanovišta (n. pr. nauka o razvoju vjerskih predstava, komparativna nauka vjere, simbolika i sl.)

5. Teologija danas djeluje pozitivno škodljivo i na discipline ostalih fakulteta. Kao posljedica društvenoga respekta, koji se naravno razvija tamo, gdje su teolozi članovi istog prof. zbora, ne pretresaju se na univerzi stvari, koje bi po pravdi iznesene morale glasiti protiv crkve. — Učitelj crkv. prava ne rekne stoga pravu istinu o inkviziciji. Istorija nas ne upoznaje sa postankom i pravom prirodom kršćanstva i katoličke crkve.

6. Kao fakultet univerze rabi teologija firmu univerze — najviše znanstvene instancije — i van teritoria visokih škola u korist propagande polit. interesa rimske crkve. Najbolji dokaz tome jesu ovogodišnje sveučilišne extenzije u Pragu. Dok profesori znanstvenih fakulteta rade iskreno u extenzijama na narodnom obrazovanju, zloupotrebljava teologija svoje pripadništvo univerzi, da u ime univerze propagira svoje sredovječne nazore o najakutnijim pitanjima sadašnjosti: reformi bračnoga prava i slobodnoj školi, pačajući se tim sasvim svojevoljno u tudje znanstvene struke. O reformi bračnoga prava pozvan je da govori samo pravnik, o pitanjima pedagoškim — pedagog. Laća li se teologija sama tih pitanja u univerz. extenzijama, jasno je, da se stavlja protiv znan-

stvenog shvaćanja njihova, da dakle ne samo zloupotrebljava ime univerze, nego da ga zloupotrebljava protiv univerze.

7. Sa stanovišta uprave univerze i suviše je vidljiva nepravednost, da teologija kao fakultet cijelom četvrtinom ima udjela na toj upravi. Iz personalnog statusa učiteljstva na našoj univerzi vidimo, da je:

	Profesora red. i izvanred.	docenata	ukupno
na teologiji	9	—	9
„ fak. pravn.	16	13	29
„ „ liječ.	33	21	54
„ „ filosof.	42	23	65

tako, da 1 teolog dolazi na 3 profesora prava, 6 prof. medicine a 7 prof. filosofije. Bez obzira na taj nesrazmer jest pri današnjem privilegovanom stanju univerze svake četvrte godine rektor teolog! Protiv toga su već i naši znanstveni fakulteti prosvjedovali.

8. Taj nesrazmer postaje tim nesnosniji, što je ta teologijom zauzeta četvrtina senata kako politički tako i znanstveno permanentno reaktivna i pri neznatnom broju toga zbora te raznim znanosti tudjim spoljašnjim uplivima, koji osobito pri zauzimanju univerz. stolicâ štetno se pačaju u univ. autonomiju znače stalnu opasnost reaktivne većine u senatu. Koliko je opravdana ta bojazan kazuje nam slučaj sa univerzom insbruškom, gdje je usljed sporazuma teol. fakulteta s ministarstvom nametnut bio filosofskom fakultetu protiv njegove volje klerikalni docent.

9. U pogledu gospodarstvenom i financialnom valja uzeti u obzir ovo: Već godinama se u Austriji dižu glasovi za osnivanje nekoliko novih univerza: druge češke univerze u Brnu, traže dalje univerzu Rusini, Južni Slaveni i Talijani. Ima li se kod tih projektovanih univerza ustanoviti i teol. fakultet, povećat će se tim sasvim suvišni izdaci i odmoći ispunjenje opravdanih kulturnih težnja austrijskih naroda. Teologija je u ostalom u izvjesnom pogledu najskuplje učilište, a to za to, što se teolozi ne zadovoljavaju sa samim učilištem, nego hoće uz to učilište da se na državni trošak hrane i stanuju. Da dotacija teol. učilišta izvire formalno iz t. zv. vjerske matice i nezavisno od toga, je li to učilište fakultetom ili ne, ni malo stvari ne mijenja — ta poznato je, da je imanje vjerske matice danas fiktivna veličina i da to, što se u njeno ime daje, dolazi od danka cijeloga pučanstva kao i svaki drugi državni izdatak.

10. Odijeljenje teologije od univerze podupire i sama organizacija teoloških učilišta. Sama crkva ne zahtijeva od svojih svećenika univers. studija. Skoro u svakom biskupskom sjedištu osnovan je crkv. zavod t. zv. sjemenište, koje pitomcima svojim pruža spremu teol. studiju na fakultetu potpuno jednaku. Razlikuju se od teol. fakulteta samo u tom, što se na takovu zavodu ne može direktno postići doktorat teologije, no i ta je razlika samo formalna, jer se absolvent takoga vanuniv. zavoda teološkog jednostavno pripusti doktorskim ispitima na teol. fakultetu i bez absolviranja akademskih teol. studija. Stvar je dakle u tom, da si crkva osniva svoja crkv. učilišta, gdje to smatra potrebnim, samo što svećeničkom učilištu u sjedištu univerze pripada ujedno i zadatak, da kao „prvi fakultet“ koči točak univerzi.

11. Protiv učilišta teoloških u opće dakle i protiv teol. fakulteta govore dalje ozbiljni razlozi moralni: kako smo gore naveli, teol. studij je ne samo načelno bez važnosti, nego pruža svojim djacima već i za doba studija potpunu i pogodnu materijalnu opskrbu. Na prvi pogled je jasno, zašto se tako čini. Ako ne možemo danas nikoga direktno nasiljem prisiliti na izbor poziva, tim lakše se može isto postići, koristeći se njegovom mater. oskudicom. Pa to upravo i radi teologija, koja za cijenu materijalne opskrbe puni svoje domove siromašnim študentima, koji — da nije mat. bijede i nedostataka odvažnosti za život — nikada se ne bi odlučili za „prvi fakultet univerze“. Tako se koristiti ljudskom bijedom je nemoralno i s prirodom vis. učenja i slobodom univ. studija naročito u velikoj opreci.

12. Da fakultet teološki nije nužnim sastavnim dijelom univerze i da univerza može sasvim dobro i bez teologije biti, dokazuje pogled na visoke škole u tudjini. Ta gotovo nigdje, osim Njemačke i Skandinavije (tamošnja protest. teologija napokon i nije tako jako protuznanstvena) ne nalazimo teologije u svezi s univerzom. Kad se mogla rastati s teologijom franc. Sorbonna, zavod porijetlom svojim tako eminentno crkveni, kad bez teologije mogu biti univerze talijanske, pa čak i ruske, zaista ne ima razloga, da se današnje neprirodno stanje kod nas uzdržava. Primjer vis. škola u tudjini govori znatno u prilog našega predloga.

Ad III. Treći naš predlog je prosto posljedicom drugog. Priznamo li, da konfes. teol. fakultet nije zavod znanstveni, te da je ipak tome neznanstvenom zavodu dodijeljeno (osim disciplina, koje se danas predaju — kako smo gore ad II. 3. naveli — in duplo) kao naročito pravo, da se njima zanimaju, cio niz važnih znanstv. disciplina (ad II. 5.) dolazimo logično do zahtjeva, da se o tim znanstv. granama takodjer znanstveno ispituje i predaje t. j. da za ove discipline bude ustanovljena konfesion. katedra o znanosti vjerskoj na filos. fakultetu, gdje da se slušateljima znanstveno tumači razvoj vjerskih predodžbi, crkava, dogmata i

bogoštovlja, simbolizma i t. d. i gdje bi se ex catedra radilo proti neznanstvenoj konf. teologiji, isto tako kao što u drugim strukama stoji i bori se znanost protiv neznanja i neistine. Univerza, ako hoće u istinu da bude univerzom, ne smije se iz puke bojazni pred moćnom dosada društvenom kastom bojati govoriti o pitanjima, u kojima je baš danas najviše potrebno razjašnjenje.

Nadamo se, da će sl. akad. senat češke Karlo-Ferdinandove univerze u Pragu ove naše samo u interesu vis. učenja podnesene predloge prijazno primiti, ozbiljnost i važnost njihovu priznati, o njima u kratkom vremenu odlučiti i to do sveopćeg znanja djaštvu staviti.

U Pragu dana 2. studenoga 1906.

Slijede potpisi 45 akad. društava.

PABIRCI

PATRIOTSKI ŠPORT.

Istakosmo već u 1. broju, da ćemo budnim okom pratiti sve pojave javnoga nam života, a osobitu pažnju da ćemo posvećivati nastojanju naših pučko-prosvjetnih društava. Ne mislimo ovdje na daleko i široko raspredati o važnosti pučke prosvjete i o njenom utjecaju na čitavi narodni život — bit će i zato još prilike — nego ćemo se za danas ograničiti tek na to, da u kratkim crtama osvijetlimo žalosnu jednu pojavu na tom području, te da tako za vremena upozorimo na štetne posljedice, koje bi se odatle mogle poroditi.

Poznato je kolikim je oduševljenjem pozdravljena u nas ideja o osnutku jednoga velikoga, na širokoj bazi zasnovanoga, pučkoprosvjetnoga društva. Iza duga čekanja — ishodivši konačno potvrdu pravila — prešlo je »h r v. d r u š t v o z a p u č k u p r o s v j e t u« (jer o njem je ovdje govor) na izbor uprave. Ne znamo, koji su obziri odlučivali kod sastava izborne listine, ali moramo odmah reći, da izbor lica nije ni najmanje uspio. Prije svega ne vidimo u odboru nekih ličnosti, koje su se prije već mnogo isticale na pučkoprosvjetnom polju (napr. A. Radić, Marjanović etc.), a onda opet ima u odboru i takove gospode — svaka im inače čast — kojih je sprema za tako odlično mjesto vrlo dvojbena. A šta je najgore, upravo glavni funkcionari (predsjednik i potpredsjednik) zapriječeni su — kraj najbolje volje — da mnogo vremena i truda tomu društvu posvete. A bez velikih žrtava slabo će ta stvar moći uspijevati.

Citav dakle posao ostaje i ovdje tek na nekolicini zagrebačkih odbornika, jer su provincijalni odbornici tako nespretno odabrani, da će vrlo malo moći djelovati za društvo. Koje tad čudo, da hrv. javnost do današnjega dana nije imala prilike saznati, koji je zapravo program sadašnje uprave i kako ona misli provadjati već jednom krasne ustanove svojih pravila. Do sada je regbi usredotočila čitavu svoju djelatnost u skupljanje novaca. Jest, priznajemo, novaca je treba i mnogo ih treba, ali ima stvari, koje bi se sasvim lako s vrlo malo troška dale opraviti, samo kad bi bilo sposobnosti i dobre volje. Nu nama se sve čini — dao Bog da se varamo! — da slavna uprava toga društva ni sama pravo ne zna, što bi joj najprije trebalo raditi. Ili zar možemo nečim drugim nego neznanjem, protumačiti jednu pojavu, koja se ovih dana zbila i koja u vrlo lošem svjetlu prikazuje sposobnost slavne uprave.

Dne 19. siječnja o. g. izašla je u svim zagreb. dnevnicima reklama rečenoga društva, u kojoj se medju inim poziva „rodoljubno" općinstvo, da pošalje društvu knjiga za puk. Čovjek bi mislio, da će uprava biti voljna i kadra naznačiti, koje su te zgodne za puk knjige, da se eventualni darovatelji znadu ravnati. Ali da! Tuj se jednostavno veli: »D a j m o š t o i m a m o, a n e t r e b a m o!« — drugim riječima: dobacimo i puku po koju k o s t, da je glodje, nadijelimo sirotinju kojom s u v i š n o m mrvicom . . .

Ovo je tako porazna činjenica, da joj se mora pripisati mnogo dublje znamenovanje, nego to ona — na prvi pogled — iziskuje. Njom se najme jasno dokumentira i opet ona naša stara p o v r š n o s t u vršenju narodnih posala. Kao što smo površno svatili Akademiju, Maticu, Sveučilište etc., tako smo površno svatili i pučku prosvjetu. Nije dosta zgrnuti nekoliko stotina tisuća kruna i nabrati kojekakih knjiga, pa ih onda na vagane razaslati diljem domovine, već tu treba prije svega stvoriti jednu solidnu i dobro promišljenu osnovu — ugledajući se u veće i naprednije narode, ali ipak obazirući se i na specijalne naše prilike — a onda, kad je ta osnova gotova, baciti se svom energijom i požrtvovnošću na njeno provadjanje.

Evo n. pr. da se sastavi dobar katalog svih korisnih knjiga za pučke knjižnice, ne treba bogzna koliko troška ni truda. Pred par godina osnovano je u nas dosta pučkih knjižnica — dakako bez ikakve osnove i sistema — a nekoje od njih još i danas životare. Knjižničari tih knjižnica — u koliko takovi uopće postoje — vrlo bi lako pružili

upravi iscrpivih podataka, koje se sve knjige mogu upotrjebiti za pučku knjižnicu, a na osnovu tih podataka sastaviti pregledan i točan katalog, nije težak posao.

Ali dakako tomu se hoće volje i sposobnosti, tomu treba modernog i naprednog svaćanja dužnosti prema narodu, a toga svega — čini se — da u uprave rečenoga društva nema, pa se stoga bojimo, da će i to društvo stići sudbina ostalih naših narodnih institucija. Quod dii avertant! —

C. G. Germanov.

ŠTO RADE SLOVENSKI AKADEMIČARI.

Svih slovenskih akademičara ima oko 660, a razdijeljeni su na 3 univerze (Beču, Gracu, i Pragu). Glavni predstavnik akademičara na polju rada jest narodno-radikalno djaštvo. Kako je razloženo u članku o slovenskom djaštvu u posljednjem broju „Hrv. Djaka", to je posve mlada grupacija, te je reakcija protiv djaštva, koje se je dijelilo po političkim strankama. Raditi počelo je življe godine 1904., kad je stalo izdavati djačko glasilo „Omladina" i osnovalo ferijalno društvo: „Prosvjeta".

Rad naših kolega Slovenaca možemo podijeliti u dvoje. Jedno je njihov rad za svoje obrazovanje, a drugo rad za prosvjećivanje širokih slojeva pučkih. Za prvi zadatak rade njihove organizacije u svakom sveučilišnom mjestu, a za drugi ferialna društva djačka. Da ogledamo rad jednih i drugih?

U Beču imadu društvo „Slovenija". Ovo se dijeli na više odsjeka, koji svaki imade posebnu zadaću.

1. Obrazovni klub. Ove godine do Božića priredio je 7 predavanja (O narodnosnoj ideji, o narodnom uzgoju, o Cankaru, o radu Čeha itd). 2. Medicinski klub priredjuje strukovne ekskurzije i predavanja (do sad 3) i sabire materijal za slovensku medicinsku terminologiju. 3. Pedagoški klub raspravlja svaki tjedan jednom o pedagoškim pitanjima.

Osim toga uči se u Sloveniji češki i ruski, a prije svakih ferija drže teoretička i informativna predavanja o pučkoj prosvjeti.

U Pragu je slovensko društvo „Adrija". I ovo je razdijeljeno u više odsjeka. Obrazovni klub drži predavanja svake nedjelje. Pravnički odsjek priskrbljuje članovima predavanja, strukovne knjige i vodi u evidenciji prazna službena mjesta u Slovenskoj. Osobitu važnost ima tako zvani „Manjšinski odsjek". Njegova je zadaća, da proučava djelovanje čeških društava, koja rade u češkim manjinama, t. j. medju Česima, koji su u krajevima, gdje je brojniji njemački življ. (Osobito Matica školska, Pošumavska Jednota i Djačka ferialna društva). Proučavaju pak taj rad, da mogu uspješnije kod kuće raditi proti istomu neprijatelju.

U Gracu je narodno-radikalno društvo: „Tabor", koje se je nedavno otcijepilo od liberalnog „Triglava". Najdjelatniji je i ovdje obrazovni klub, koji je priredio već 7 predavanja (O naobrazbi, o političkim strankama u Sl., o Gregorčiću itd.)

To je u glavnim potezima rad društava na pojedinim sveučilištima. Medjutim glavni rad slovenskog djaka stoji već nekoliko godina u raboti za prosvjećivanje puka. I tu se opaža konsolidiranje i koncentriranje rada. Dok je dosad bilo nekoliko više manje lokalnih društava (Prosvjeta za Ljubljanu i okolicu, Adrija u Gorici, Budućnost u Ljutomeru, sada je društvo: Prosvjeta raširilo svoje djelovanje na sve slovenske zemlje, pa su u mnogim mjestima osnovane njezine podružnice, a već postojeća društva stupaju u svezu s njom. Sva ova društva osnivaju pučke knjižnice (Prosvjeta osnovala ih je u Ljubljani i bližnjim mjestima 14), drže pučka predavanja i priredjuju pučke zabave. „Adrija" osniva knjižnice u narodno eksponiranim krajevima, te nastoji paralizirati rad „Lega Nacionale". Nedavno protegnula je „Adrija" svoje djelovanje i na Istru.

Ali ne radi slovenski akademičar samo u tim društvima, nego svaki i u svojem rodnom mjestu. Evo koje dužnosti stavlja „Omladina" akademičaru: Svaki neka radi u svom domaćem krugu na onom, na što se je kroz godinu pripravljao. Neka osnuje pučku knjižnicu, čitaonicu, neka priredi par predavanja, u mjesna društva, koja većinom drijemaju (kao i u nas!) neka unese života. Koji se nalaze u krajevima, gdje prevladavaju Nijemci, neka šire narodnu svijest i geslo: svoj k svomu. Pomoćnike neka potraže medju učiteljima i srednjoškolcima.

Tako Slovenci. A mi?!

NEKOLIKO RIJEČI O SAOBRAĆAJU SLOVENSKE I HRVATSKE OMLADINE.

U uvodnom članku prvoga broja našega lista navedeno je kao upotpunjenje našega programa, da ćemo nastojati oko zbliženja slovenskoga hrvatskoga, srpskoga i bugarskoga djaštva, „tim više, što smo uvjereni, da ćemo medjusobnim kontaktom, ako će ovaj biti posljedica izgradjivanja narodnog inteligenta u izloženom pravcu — utirati puteve kulturnom jedinstvu i političkom zbliženju Slovenaca, Hrvata, Srba i Bugara". Pa kao što je cijeli naš program plod zreloga i realnoga naziranja na naš život i njegove potrebe, tako nije niti ovaj dalekosežni naš zadatak naveden u programu samo zato da ga tek resi, nego zato, jer smo duboko uvjereni, da je pitanje jedinstva slavenskoga Juga jedna posve prirodna nužda i da ga kao takovo imamo i smatrati. Mladež je u svih naroda bila onaj faktor, koji je započimao rad oko narodnoga ili plemenskoga jedinstva, jer je u nje u obilju i energije i sposobnosti i srca-

nosti, koja je za takovo djelo potrebita. Prilike i nas nukaju, da i mi poradimo u smjeru što tjesnijega medjusobnog zbliženja jugoslavenske omladine. U prvom redu treba da se riješimo onoga platoničkog teoretiziranja o ovoj ideji, u što su osobito padale naše starije generacije, već shvativši je kao nešto nužnoga i realnoga, valja nam najprije poraditi oko medjusobnoga upoznavanja, kao i upoznavanja plemenskih i društvenih prilika, jer ma koliko mi govorili o slozi, mi se medjusobno relativno slabo poznamo.

Na tom smo stajalištu potrebe što većega medjusobnog upoznavanja stajali, kad smo slali našu brošuru „Novo doba u Hrvatskoj i hrvatska napredna omladina" slovenskoj omladini. Slovenci su to lijepo shvatili i raspačali 150 komada naše brošure (100 ih je poslano na njihov zahtjev). Mi, da im se odužimo naručili smo 100 komada po njima preporučene njihove brošure: „Iz naroda za narod", da je raspačamo medju hrvatskim djaštvom. Ova je knjižica vrlo zanimiv i nešto opsežan izvještaj o zboru radikalno-naprednog djaštva u Sloveniji, držanom u Trstu od 5—8 rujna 1905. Tu su izložena sva načela i rad slovenskoga naprednog djaštva. Nalaze se tu zgodna i jezgrovita predavanja o pojedinim socijalnim pitanjima, nadalje zanimivi prikazi o imućstvenom stanju slovenskoga djaka na pojedinim univerzama Austrije, tečaj debate i pojedine rezolucije, od kojih valja istaći navlastito onu, kojom traže osnutak slovenskoga sveučilišta. Osobito je poučan onaj dio knjižice, koji govori o radu i nastojanju na polju pučke prosvjete (ferijalna prosvjetna društva) i načelima o izobrazbi pojedinca. Tu bi se u mnogom pogledu naša napredna omladina mogla ugledati u svoje slovenske kolege.

Kako je slovenska rodikalno-napredna omladina po načelima posve srodna našoj naprednoj omladini, to se nadamo, da ćemo ovih 100 komada u najskorije vrijeme u svemkolikom hrvatskom djaštvu raspačati. Stoga toplo preporučamo ovu brošuru našim sumišljenicima i uvjeravamo ih, da će iz nje mnogo toga crpsti za upoznavanje slovenskih prilika. Tu imamo prilike pokazati, koliko nam je stalo do našega medjusobnog upoznavanja. Cijena je brošuri 60 fil., a može se naručiti u naše uprave. **M.**

KAKO NE SMIJEMO RADITI.

U 1. broju »Hrv. djaka" nabačena je u nekoliko redaka ideja o osnivanju naobrazbenih društava na srednjim školama. Uvažujući navode pisca onih redaka, ne ću da se bavim potrebom tih društava sa stanovišta, da se njima nadoknadi onaj nedostatak u naobrazbi djaka na našim srednjim školama, tek hoću da upozorim na važnost ovakovih društava i u drugom pogledu, naime, da će se njima onemogućiti razvijanje političke jednostranosti i zasukanosti u djaka. Svoje mnjenje želim potkrijepiti jednim faktom, koji pokazuje neodoljivu potrebu što skorijeg osnutka ovakovih društava, iz kojih bi se „aktuelna stranačka politika imala isključiti". Hoću naime da upozorim, na kakav način žele naši starčevićanci na univerzi odgajati svoje kolege na srednjim školama.

U Zagrebu su prije nekog vremena osnovali starčevićanci akademičari jednu organizaciju sa svrhom, da predobe što više pristaša na srednjim školama, a onda — kako se oni pouzdano nadaju — da „već buduće godine preuzmu na univerzi kormilo u svoje ruke". Za svaku gimnaziju odredjen je po jedan ili prema potrebi dvojica, koji će stajati u kontaktu sa srednjoškolcima u provinciji. Sam ovaj fakat nije takav, da bi ga valjalo osuditi, no način, kojim oni žele svoju svrhu postići, takav je, da pokazuje, kako ne smijemo raditi.

Nedavno je u tu svrhu upravljen na jednu provincijalnu gimnaziju poseban list. Stil, kojim je pisan taj list od 10 stranica, takav je, da su ga i oni, kojim je bio namijenjen s negodovanjem odložili prema onoj: Le style est l'homme! Ne samo, da se iz njega vidjela intelektualna zaostalost autora, koji n. pr. bijedu hrv. naroda nalazi u „prenapućenosti", već je sav vrvio izvraćanjem najpoznatijih činjenica, a epiteta, kojima je počastio — mimoilazim ostalo, n. pr. pojedine zastupnike naroda — sve svoje kolege na univerzi, koji se ne identifikuju s njime, kao n. pr. „kreteni", „zavedeni ljudi", „napadači tudjeg poštenja", „balavci", „koji s Bugarima upriličiše lupežku hajku", »bagaža", »fukara" itd., itd., — mogu pristati samo kao prilog patologiji naših stranačkih odnošaja u nedavnoj prošlosti.

A da to nije nikakav samostalan pokret starčevićanske mladosti, već da cijelu tu stvar za njihovim ledjima vodi netko drugi, (dr. J. Frank i njegovi osobni pristaše), dokazuje to, što u uvjerenju, da će svoju svrhu postići, nudjaju badava „Hrv. Pravo" — a dostatna je tek jedna dopisnica, da ga naruče.

Ja ne bih imao protiv osnivanja starčevićanskih klubova na srednjim školama ništa, no osnivanje s ovakim besavjesnim pogrdjivanjem sviju, koji se ne poistovjetuju s nazorima osnivača, ne može mirno gledati nitko, komu je iskreno stalo, da hrv. djak bude u istinu danas sutra kulturan radnik u prvom redu a ne zasukani strančar. Zato je potrebno, da se što prije pristupi k realizaciji naobrazbenih društava na srednjim školama, gdje će djaku biti dana mogućnost, da ne samo zadobije temelje modernog naziranja na svijet i društvo za izgradnju daljnje svoje inteligencije, već i kritički pogled na pojedine političke stranke. A onda će padati razni „bedemi", kako gg. osnivači nazivlju u spomenutom pismu i dotičnu gimnaziju.

I. J.

BILJEŠKE.

Hrvatsko društvo za unapredjenje uzgoja kani udesiti nekoliko predavanja za djake. Predmeti tih predavanja uzeti su iz djačkoga života, a svrha im je, da se neka pitanja o socijalnom životu, — higijeni tijela i duše razjasne.

Tih predavanja bilo bi tijekom ovoga mjeseca 5—6, a poznati stručnjaci obrekoše svoje sudjelovanje.

Seksualno pitanje, važnost športa i tjelovježbe sa higijeničkog i narodnog gledišta, higijena duševnoga rada, predmeti su, koji će se u pojedinim predavanjima predočiti.

Pobliže objavit će se na sveučilištu, u čitaonicama i privatnim putem.

Na ova predavanja već sada upozoravamo naše prijatelje.

Dr. Egersdorfer i — predavanja.

Da je prošli kuenovski režim bio režim najgadnije korupcije, dokazuje najjasnije postupak s našim sveučilištem. Dok se je s jedne strane u djaštvu kušalo na svaki način ugušiti slobodu i razvoj individualiteta, s druge su se strane profesorska mjesta smatrala zgodnim sinekurama za laskavce, miljenike i rodjake stanovitih visoko položenih ličnosti. Tako su na profesorske stolice došli ljudi nedokazanih duševnih sposobnosti, uskoga uopće i znanstvenog horizonta, koji bi bolje ispunjavali svoje mjesto kao kotači birokratske mašine, nego kao sveučilištni profesori. No ne samo to: vlada je dopuštala, da n. pr. Dr. Egersdorfer — inače čovjek u svojoj struci sposoban — kroz četiri pune godine ni jedne jedincate riječi ne progovori svojim djacima sa katedre; on ih je vidio samo onda, kad su mu donijeli indeks na potpis ili kolokvijalnu svjedodžbu. U najvažnijem dakle predmetu prve i druge godine prava, u rimskom pravu, nijesu djaci m o g l i čuti predavanja, jer za to postavljeni profesor nije smatrao vrijednim, nije sam toliko cijenio svoj vlastiti predmet, da makar jedanput u 4 godine dodje predavati.

Vlada i akademske oblasti nijesu se sjetile, bolje reći: n i j e s u s e u s u d i l e, da tada možnoga dra Egersdorfera pozovu na vršenje njegove dužnosti. Time su sankcionirali i to, da djaci nijesu dužni polaziti predavanja svojih profesora, uveli praksu, koja se osvjećuje danas i samim profesorima, jer redovno moraju predavati pred praznim klupama, a i cijelom našem narodnom organizmu, jer pravnici, naučeni na komoditet i bez znanstvene ambicije, koju bi im valjan profesor znao uliti, oslonili su se samo na skripta, a takovi nijesu mogli u kasnijem praktičnom životu svojim znanjem mnogo koristiti. Tako je došlo do toga, da su početkom ove godine djaci sami u novinama javno pozvali svoga profesora dra Egersdorfera, da već jednom počme predavati oglašeni kolegij i time zadali najveću moralnu ćušku svojim akademskim oblastima. I to je tek koristilo: nakon 4 godine pauziranja osvanuo je dr. Egersdorfer opet na katedri, ali mislim, više pobojavši se nove političke situacije, u kojoj ne zauzima više svoj moćni javni položaj i po tom za svoj nemar sigurnu zaštitu, nego li iz ljubavi za svoj predmet i za svoje slušatelje.

Hoće li dr. Egersdorfer ustrajati u svojoj revnosti? Vidjet ćemo; ali svakako je baš ovaj pojav najrječitiji dokaz korupcije na našoj univerzi i opravdava najtemeljitije onaj naš rječiti caeterum censeo . . . : d a j e p i t a n j e o s o b n i h p r o m j e n a n a n a š o j u n i v e r z i v i t a l n o p i t a n j e; i da će tek novi sposobni i širokog znanstvenog pogleda ljudi — osobito na pravničkom fakultetu — unijeti u našu univerzu novi duh, duh slobode, dužnosti i znanstvene, a ne štreberske, ambicije.

O učenju slavenskih jezika. Kako smo kao Slaveni dužni u prvom redu, da učimo slav. jezike mislimo, da nije nužno razlagati Najbolje se ta potreba opaža onda, kad dva Slavena različitih naroda dodju zajedno, pa su prisiljeni uteći se — kako je ono netko zgodno rekao — sveslavenskom jeziku t. j, njemačkom. (Primjer: Svesokolski slet u Zagrebu). Najbolje i najlakše je početi sa slovenskim, koji je tako blizu našoj kajkavštini. Češki je korisno naučiti koje radi polaska Praga, a koje radi obilne originalne i prevodilačke literature Čeha. Svakako je bolje naučiti pošteno i temeljito j e d a n tudji slav. jezik, nego li više njih a manjkavo. Najbolje je, da se oni, koji uče bilo koji jezik združe i zajedno drže koji časopis i posudjuju si uzajamno knjige. Preporuča se i korespodencija sa drugim slav. akademičarima, koju će oni sigurno rado prihvatiti i voditi.

Jugoslavenske djačke sastanke priredjuju u Beču od nove godine naš „Zvonimir“, „Zora“ (Srbsko akad. društvo) i „Slovenija“. Na tim sastancima upoznat će se djaštvo u prvom redu medjusobno, a putem predavanja, deklamacija i zabava o kulturnom gospodarskom i političkom stanju pojedinih jugoslavenskih naroda uopće.

Društvo za pučku prosvjetu u Beču navršilo je kao lokalna organizacija za Beč i okolicu upravo 20 godina svog obstanka. Društvo radi svim sredstvima, kojim se za prosvjetu puka može raditi t. j. pučkih knjižica, predavanja, izleta i zabava. Kako je društvo razvilo veliku djelatnost u Beču i okolici, vidi se najbolje po tom, što je broj posudjenih knjiga lanjske godine bio 1,150.000. U svem se je dosada posudilo 13½ milj. knjiga. A mi u Zagrebu nemamo još ni pučke čitaonice!

Češki list „Čas“ donašajući brzojavku po „Hrv. Kruni“ iz Rima, u kojoj se radi o odluci sv. stolice u pitanju glagoljice, svršava noticu ovako: „Čudimo se Hrvatima, što umjesto neplodnih prosba ne upotrijebe protiv Rima druga energičnija sredstva, kojih je ipak mnoštvo. Ta srednji vijek je ipak već nekoliko stoljeća iza nas.“

Prof. T. G. Masaryk pozvan je od medjunarodnoga društva slobodnih mislilaca i radnika

na religijoznom polju, da sudjeljuje na ovogodišnjem sastanku u Bostonu u Am. Masaryk se odazvao tom laskavom pozivu, te će mjeseca rujna izvijestiti na sastanku o religijoznom i crkvenom životu u Češkoj . Tom prilikom priredit će niz predavanja i u češkom jeziku.

† **Jan Stanislawski.** U Krakovu je umro 6. siječnja ove godine Jan Stanislawski. Rodio se g. 1860. U njemu gubi društvo krakovskih umjetnika »Sztuka« svog utemeljitelja. Slikarska pak akademija u Krakovu svoga profesora. Poljsko slikarstvo gubi u njemu pejsažistu od prirode obdarenoga neobičnim kolorističnim talentom. Slikara visoke zapadne kulture, kako kaže poljski kritik, suptilnog istraživaoca prirode, za kojega njegovi osjetni utisci bijahu neiscrpivim izvorom stvaranja.

Briga za Budućnost steže srcem, lupa glavom . . . Čijom glavom? . . . Njegovom! . . . Čijom? . . . No, njegovom: glavom Dr. Josipa Lončarića . . . Što je on? . . . No, Dr. Josip Lončarić, nadbiskupski ceremonijar i šef doljnjogradske gimnazijalne kongregacije bezgriješnog začeća Marijinog pod zaštitom sv. Alojzija Gonzaga (iz Španije) — — Pak? . . . No . . . Dr. Josip Lončarić gleda u budućnost. Gleda . . . gleda i — — srcem i velikim dijelom tijela prolaze grozni srsi . . . Zar ulicama glavnoga grada i znakom Hrvatske »de facto« lepeću krila novovjekog Satane, velikim zamasima prijeteći vaskolikom ljudstvu — — — smrtnim grijehom?! . . Strašna krila samoga djavla! Lepetom svojim da zahvate i prohlade lica njegove — — — kongregacijonalne nevinčadi?! — — —

Dr. Josip Lončarić gleda u budućnost i — — srce mu ne da mira . . . Čitao je 1. broj „Hrv. djaka". Kad ga je pročitao — strašne vizije! — osjetio je u sebi veliki poziv, da nešto reče. I — — rekao je. Malo je rekao, al duboko je rekao. Gotovo . . . gotovo dublje od mnogog podlistka „Hrvatstva" . . . A što je rekao? — — —

Kako nam pripovijedaju, rekao je javno u propovjedi u kongregaciji ove duboke, „originalne" do sada „nečuvene" savjete i misli vodilje za orijentaciju u sve strašnijim griješnijim nastajnim vremenima:

1. Kongregacioniste neka ne čitaju „Hrv. Djaka", jer si je on uzeo zadaću srušiti vjeru, ergo: kongregaciju.

2. Tko bi „Hrv. Djak" i „Pokret" svaki dan čitao i zanimao se za njih, učinio bi smrtni grijeh i izvrgao se pogibelji.

3. Isto tako čini smrtni grijeh svaki pretplatnik tih listova — — — itd.

G. Dr. Lončarić je govorio ovo i — — on je gledao u budućnost. Kažu, da je s veljkim žarom govorio i pri tom se „spontano" snažno ešotirao. On je govorio gimnazijskoj „odabranoj" mladeži. Ona ga je slušala i bit će, da ga je i — — — shvatila! Medjutim, i „Hrv. Djak" ga je — — shvatio . . . s milosno shvatio. „Hrv. djak" ima najme srca, ali — uh! — on ima i logike! I srcem i logikom obećaje Dr. Josipu Lončariću, da će nastojati i dalje što više proširiti svoje misli medju mladeži — svijestan, da zavadja na smrtni grijeh i paklenske pogibelji. „Hrv. djak" polazi — da se razumijemo — sa jednog logički konzekventnog stanovišta: što će biti više smrtnih grijehova bit će više i — — oslobadjanja od njih. Da si ovakim oslobadjanjem svaki katolički „dušobrižnik" stiče neizmjernih zasluga za nebo, jasno je ko sunce. Više smrtnih grijehova — više znojnog mukotrpnog naprezanja oko oslobadjanja, ergo i više zasluga za nebo!!! Kao katolički pop, držimo, da Dr. Josip Lončarić i č e z n e za — — — mukotrpnim znojem. Jel'te? — — — **ah** —

Ne daju čitati »Savremenik.« U zavodu, koji nosi slavni naziv „kr. plemićki konvikt" slavi reakcija svoje slavlje. Po staroj poznatoj praksi klerikalizma, da n a s i l n o ugušuje sve što je slobodoumno i napredno zabranila je i ovdje reakcionarna uprava zavoda svojim gojencima čitati i držati „Savremenik" kao i neke druge osobito njemačke knjige. U zavodu postoji djačka knjižnica i društvo sa izvjesnom autonomijom, a ipak gospodin prefekt pročita najprije svaku knjigu, koju društvo kani nabaviti, pak ako mu se čini i malo »opasna«, jednostavno — zaplijeni. Zabrana »Savremenika« osniva se na tom, jer da je nemoralan.

Ovako uzgajaju „rodoljubni odgojitelji" h r v a t s k u mladež bez h r v a t s k e literature!

Trojici u K. Satira, što je pod tim naslovom u ovom broju donosimo tiče se jednog posebnog slučaja. Autor, koji se krije pod pseudonimom: Samo II., gimnazijalni je eksternista (maturant) u K. Kao eksternistu ne vežu ga strogi srednjoškolski propisi, pa pokadšto posjeti i po koju kavanu. Slučilo se te se u jednoj kavani sastao sa trojicom gimnazijalnih profesora, dakako ne za istim stolom. Ne mogavši ga za tu njegovu smionost kazniti po disciplinarnom redu, gospoda se utekoše — ogovoru! Predbaciše mu u medjusobnom tihom razgovoru, ali tako da je i on čuo, da cigarete puši, da polazi kavane, da je p o t e p u h, p r o s t a k, d e n u c i j a n t, a rugahu se i njegovom literarnom radu. Naš se prijatelj najme počesto javlja svojim pjesničkim prinosima u slovenskim listovima. Ovaj postupak bolno se dojmio našega prijatelja Satira: Trojici u K. osveta je za njihovo nedolično podrugivanje. Ime David je osobno ime jednog od trojice profesora.

Dopisi uredništva.

M. Zagorski. Uredništvo mora znati, tko se za pseudonimom krije.

V. S. J u Z. Pošto namjeravamo objelodaniti povijest sviju dosadašnjih pojava mladje generacije izlišno je donositi nepotpune fragmante. Čitajte i učite. Nemojte siliti, da prerano prodrete u javnost.

HRVATSKI DJAK

GLASILO HRV. NAPREDNOG DJAŠTVA

„Hrvatski Djak" izlazi svaki mjesec. Pretplata mu je na godinu 5 kruna, a pojedinom broju 40 filira. Plativo u Zagrebu. Rukopisi i pisma neka se šalju na adresu Jurislava Janušića, Nova Ves 29. prizemno, desno, a pretplate na adresu Martina Duića, Kukovićeva ulica 8/a.

Rukopisi se ne vraćaju, a neplaćeni se listovi ne primaju.

BR. 3. U ZAGREBU MJESECA OŽUJKA 1907. GOD. I.

Ante Sikec:

LJUBAV.

(Slike.)

I.

Kad se spušta tihi suton nad kuće, ulice, okolne bregove i more, koje se vječno leluja i žubori: veselo, ugodno, sjetno, nujno . . . ponajljepše, kad je sunce već utonulo i oduzelo šarenilo boja moru, a ono se sve više smiruje . . i lagodno podaje najmilijoj pjesmi, kad tihi ljetni suton pada; kad zamre buka i vreva kod prenosa vreća i opeka na bracere i trabakule . . . i kad svjetlo svjetiljke prozore šika, a sve zajedno i kuće, ulice, prozore, bregove i ovo more . . . more ko biserjem posipava dobra, svjetla primorska luna . . . . u takovo doba najvoli šetati on: šestogimnazijalac Milivoj Mirković.

Ljubi ove kuće, ove bregove, ovo more, bracere i barke, ljubi sunce, mjesec i zvijezde . . . sve . . . sve, jer ponajviše ljubi nju, Milku svoju. A ona zna za njegove šetnje na obali, kad suton pada i noć dolazi i mjesec kad sjaji, jer . . . jer, tad je tako lijepo i ugodno, pa i njega — Milivoja u to doba ne opaze tako lako profesori. Mlada je. Petnaest joj ljeta. Njemu teče sedamnaesta. On je pozna . . . svu . . . svu . . .

„Amice, vjeruj! . . . Milka je krasna i dobra. Oh, život svoj dao bi za nju . . . Gledao sam more, kad se uzburkano talasa i na njemu parobrod . . . I on se talaso. Mišljah da će tik pred lukom potonuti. Ali . . . mene ne bi smela ni bura, vjetar, ogromni strašni talasi . . . Svoju bi Milku spasio . . ."

„A . . . kad bi se utopio?"

„Oboje bi . . . zajedno!"

„Ko Hero i Leander?"

„Jest! . . . Ne rugaj se!"

Ljubi je ljubi i . . . „život bi za nju dao". To više, ier je juče, u suton, kad se nujno . . . neveselo šetao pod dvokatnicom i njezinim prozorima, najednom osjetio nježni udarac po glavi. Ogleda se: na tlu je ležala ruža. Digne je. U njoj papirić, olašteni, ko snijeg bijeli papirić. „Ne mogu doći. Mama me psuje. Svejedno. Počekaj me sjutra u devet kod portuna".

More je drhtalo, žuborilo i sanljivo se ljeskalo na mjesečini. On ga je gledo iz kuta, zakriljen sjenom visoke dvokatnice. Kad je na glavnoj crkvi udarala deveta, zadrhta snažno. Pričini mu se: drhće more i mjesečina.

„Misliš, da ne ću doći, Milivoje?"

„Hoćeš, znam . . . znam . . ."

„Jel' te vidio razrednik? Šetao se obalom . . ."

„Pa da me i vidio? . . . Nek me vidi ravnatelj, razrednik, kateheta, profesor matematike . . . svi . . svi . . . cio svijet . . . razumiješ, Milko, kad ja tebe ljubim . . ."

„Ali . . . morao bi se svakako čuvati . . ."

„A . . . dá!"

Šutnja.

„Milko . . . Milko, ja već ne mogu, razumiješ, ne mogu više" . . . . Zgrabi je za ruku. Snažno.

„Milivoje . . . za Boga!" Otme mu se. On je ponovno pograbi i svoje lice htio da prikloni.

„Milivoje!"

I opet htjede da prikloni žarko lice i usta.

„Milivoje! . . . Bezobraznik, kak' se usudjuješ?"

Nestane je. — — —

Da. Poznadu se već godinu dana. Gledahu se iz daleka i sreća bje najveća. On i ona sretni. Volila ga, jer je bio Ijepušan: povisok, plavih očiju, milog pogleda, nosio visoke ogrlice, kosu lijepo priklanjao k čelu, . . pa sivo njegovo odijelo. Slao joj najljepše razglednice. S početka ljubičastim bojama slikano cvijeće: ljubice, . . . ruže; zatim dvorac i romantični zaselak, onda . . . dà . . . najednom poslao onu: lijepa žena, sa prekrasnim crvenim usnama, valovitom, crnom, zlatnim cvijećem posipanom kosom; vrat je uzvinula natrag, grudi izbočila . . . Na toj razglednici bijaše napisano „Ah . . .“ Da. Volila je njegove priče: o Odiseju i Nauzikaji, Hektoru i lijepoj Jeleni. Ali . . . i on je nju volio. Mala je, vatrena, lijepa crnka s crnim svijetlim očima. I kosa joj crna ko — — — tuš, kojim je rado crtkario. Najljepša joj kosa, kad nedjeljom stavi na nju maleni, zelenkasti ljetni šeširić . . . Kad bi sami šetali na samotnom mjestu, bijaše sretan, ako bi je dotako. No . . . najednom. Bijaše to u noći. Neki nemir, čudni drhtaji, slatka, prelesna čuvstva. Uzalud zatvaraše oči. Jače no ikad prije gledaše . . . gle . . . tamo, iza plahte njezina maljušna, crvena, zaobljena, nasmješljiva usta . . . „Ha . . . ha . . . ha!“ — nasmješi i brzo se pokrije.

„Što se smiješ? . . . Spavaj!“ — kori ga sustanar Danić, petogimnazijalac.

„Šuti . . . Beno!“ — i okrenu se na drugu stranu.

U jutro bijaše mamuran. Očiju mutnih, neprospavanih.

„Vi ste se opet klatarili“ — repetira staru pjesmu profesor matematike.

„Nisam . . . nisam!“

Ne koristi. U razrednici je, jer — doista — gospodin ga je profesor vidio na obali. Dakle! . . . Ali — — — lijepa, nasmješljiva crvena ustašca Milke njegove! — — —

Tako je bilo . . . upravo tako. A kad je sada, dok drhće more i mjesečina, htio, da okruni sve žrtve i patnje najvećim triumfom: neznatnim, kratkotrajnim cjelovom, ona ga odbila i pobjegla — — —

„Idi!“— gotovo zavikne za njom. Malo da joj nije rekao „guska“. Sretan je i presretan, da joj nije reko. Turoban, sjetan, neveseo ko nikada ode kući, da ne zaspi do pred zoru.

U jutro oči mutne, čudnim svjetlucavim preljevom prelivene.

„I opet ste se skitali!“ — bijaše pozdrav razrednikov.

„Nisam, pitajte petogimnazijalca Danića!“

„Kako izgledaš . . . nesrećo?“

Razrednik je nagao. Izvjedljiv. Milivoj ga shvaća. Ne reagira. Pa i čemu? Ne koristi ni njemu ni sebi. On je Milivoj, a — — — ona. I poslije jedanaeste prošeta obalom. — — —

Lipanjsko sunce pripecalo strastveno. More se ljeskalo. Nad njim drhtali talasi topline. Na grud je prikopčao ružu, koju mu je juče dobacila. Kad ju je pozdravio, značajno pogledao, a ona se ljupko i slatko nasmješila — — bijaše opeta presretan. Najzadovoljniji stvor. Od tog ju je časa još više zavolio.

I ljubio ju tako dugo . . . dugo — — —

Cjelov, njezin cjelov dobio je tek na početku osmoga razreda, onda, kad je Milka dočula, da Milivoja gleda Laura, „lijepa Laura“.

„Ljubim te, Milivoje!“

„I ja tebe!“

Cjelune je. Prvi put. No ni izdaleka onim žarom, kojim bi je onda cjelunuo. Žar i prvotna snaga dnevice padaše . . . padaše . . . padaše — — —

Jedne jesenske večeri, kad je ulicama vjetar meo prašinu, svjetiljke bojazljivo drhtuljile, more monotono udaralo o obalu, barke, bracere, trabakule; jarboli, užeta, vesla cvilila, zapomagala — — — pred „portunom“ njezinim na rastanku prva je pružila usta na poljubac. Cjelune ju snažno. Dva . . . tri puta. Kad je okrenula lice prema svjetlu, vidio je . . . Oči joj nemirno titrahu. Jedna bijela zraka snažno se odrazila od fine očne kožice. Oči bijahu svjetlucave. Cjelunuv je još jednom, trgne rukom i čudnim tonom zaželi: „Servus . . . servus! Laku noć!“

More je demonstrativno hujilo, bučilo, nemilosrdno šibalo obalu. Barke, vesla, trabakuli stenju. Obalom drhtulje svjetiljke. Sve prazno. Tek jedan oštri jaki glas kano da će nadvikati buku mora. Dovikivao mornar mornara. Milivoj se prošeta obalom gore i krenu kući. Uhvatio povjest i slatko zaspao. Pred zoru sanjaše o Milki. „Gluposti“ — reče u jutro. „Ljubio sam Milku, jest, ali — — — — — — — — — —

Bijaše to prva ljubav. Čista ko lijer. Lijepa ko lijepo Milkino oko prije rastanka. Zanosna

ko pjesma „Ljubavi“ od uvaženog lirskog pjesnika . . .

II.

U poznatoj gostioni tamo na zapadu glavne ulice glavnoga grada pjeva se snažno pjesma: „Vino teče, čaše zveče.“ Na stijenama zadimljene prostrane sobe četiri su slike. Na pročeljnoj strani visi najveća: tanka struka dijeva, bujne kose, razgaljenih ruku, ispružila se, nasmješila usta, pogled mudro i požudno uperila u dim, što se vije nad njezinom cigaretom. Omiljela slika. Študenti je zovu „Micika“ — ime lijepe, mlade konobarice. Kad ponestaje vina, diže se stariji študent, podigne čašu i zagleda se u sliku. „Micika . . . Micika! . . . Vina daj, vina daj!“ Društvo prihvaća. Pjeva se pjesma, a Micika, prava, okrugla, izrazito crvenih usana Micika poskakuje i nosi i gleda ih . . . Stari znanci . . . Študenti „Brucoše“ ne pozna. Mora ih poznati, jer tako želi „stara hiža“ Miško — juratuš.

„Drago mi je“ — veselo poskokne Micika, pružajuć ruku njemu: pravniku prve godine, „brucošu“, koji je imao sreću — kako je to naglasila „stara hiža“ — da zapane u ovo društvo, . . . njemu: Mirković Milivoju. On prihvati ruku, čvrsto je stisne, pogleda joj usta i zacrveni se.

„Brucošu, brucošu, ne crveni se!“

„Mladi je gospon dobar“ — propenta Micika.

„I . . . feš“ — dodaje stara jedna hiža.

„Vina daj, vina daj!“ Pjevaju svi. Razdragani su. Drže se zdravice brucošima. Svaka treća — dakako — stoloravnatelju Mišku — juratušu. Milivoj ne pije mnogo. Nije baš čovjek od vina. Više gleda Micikina usta. Okrugla, crvena, zaobljena usta — —

Kad su po ponoći smalaksale riječi, nekoji se porazišli, drugi ne marili za stol, ustane Milivoj, „brucoš“ i namigne prstom.

„Micika?“

„Da . . . Micika!“

„Lijepo ime.“

„Ko i ti.“

„Pa ded' . . . molim te, molim te, cjeluni me!“ Dok je govorio, crvenio se.

„Pa . . . ná!“ Prihvati ga snažno. Pucnu usta o usta. Poljubac! Jedna riječ, jedan mig i poljubac od nje, crvene, lijepe, strojne Micike. Kosa joj crna ko . . . . . „tuš“. Oh!

„Micika . . . pa ded', još!“ I kad ga čvrsto cjelune po drugi i treći put, osjetio je ko nikada prije, da se u njem nešto štropotalo. Osjetio — snažno uz grozničavi drhtaj — neku neizrecivo veliku, moćnu, slatku silu. Jedna riječ, mig i . . . poljubac. A žena, žena, lijepa, strojna, crvenih usana . . . . . . Tako lako. Bez molbe i dugog obilaženja. Pá . . . to i jest lijepo. Vrijeme je novac. — — —

. . . . . . „Žalim, gospodine Mirkoviću. Previše sam vezana uz kuću.“ — — — — —

Oko treće izadjoše svi študenti. Milivoj i dvojica starijih idjahu zajedno glavnom ulicom prema trgu.

„Mlad si, brucoš si, bedast si!“

„Vidi, vidi, kako je stao Miciki udvarati. Nota bene: s uspjehom!“

Smješe se. Razdragano . . . rastezljivo. Noge podskakuju i drhću. Zubi cvokoću. Tijelom prolaze slatki, ugodni srsi. Prelest — — prelest i čežnja velika . . . neodoljiva — — —

„Ajde, ni brige te! Za čas smo tamo!“

U visokom noćnom plavetilu drhtahu zvijezde. Sitne, bijele i svijetle ko biserje. Mile, ljupke, jesenske zvijezde. Noć kasna. Grad spava i šuti. U nekojim kavanama svjetlo. Noćni mir prekida hrzanje fijakerskih konja. Noćni konji. Rado voze. Osobito putem dobro poznatim.

„Forintu!“

Fijakerska se vrata zatvore. Dobrodušni čovjek slovenskog narječja pljucne i mahne: „Djija!“ Kroz noć odmnijeva drndanje. Slatka vožnja — nastajni časovi! Najmiliji, kad praska zora, a krv u žilama tromo . . . ugodno . . . slatko mili — — —

„U život! . . Post mortem nulla — Milivoje!“

I kad su stali, izašli, ogledali se, isti sjaj i treptaj zvijezda. Bilo im je čudno u nutrinji. Slatki drhtaji uz neugodnu, ljupku primjesu straha, koja doskora iščezne ko nuançe svjetlovioletne boje u velikom i pretežnom crvenilu omašne zvjezdolike lepeze, što visijaše nad zrcalom u brijačkom salonu študentskog raseur-a.

„Neboj se!“ — opominje drug Milivoja, koji je gledo i gledo: salu, fortepiano, strojna, vitka tjelesa, poglede, smijeh . . .

„Kako ti je ime, dušo? . . .“ — nježno

ga posadi do sebe na divan strojna, bujne crne kose, crvenih usana crnka.

„Milivoj!"

„Oh!" Cjelune ga krišom . . . „Idi!"

— — — — — — — — — — — — — — —

„Mlad si . . . U tebe lijepa kosa . . . no?" Pogladi ga po njoj. Bijaše mu neizrecivo ugodno.

„Zatvoreni?"

„Jest. . . sami smo!"

„Oh!" Prihvati ga za nos — —

„Dušo . . ." — drhto joj glas. Usta zadrhtaše. Crvena svjetiljka činjaše se još crvenijom. Cjelune i obuhvati ga snažno. On se prepustio slatkom tetošenju. Još nikad ne osjeti take slasti.

„Ti rado ljubiš?"

„Ljubim te!" — rekla mu, čvrsto ga cjelunuv. Crno joj oko čudnim sjajem zablista. Demonskim sjajem. On ga gledao i sjetio se . . . . . More je bučilo, vjetar mahao i podrhtavao svjetiljkama. On stoji pred njezinim „portunom" na oproštaju. Milka ga cjelune. Oko joj zacakli — — — Isto . . . . . i ovo oko u zatvorenoj sobici. Svjetlucavo, svjetlo zacakleno oko. Svjetla crvena zraka od svjetiljke bljesne u njemu. Odraz je velik, snažan. Djeluje. Prodire. Struji svom nutrinjom. Vabi — — —

Cjelunuše se. Strasno. Ugodno. Voljko . . . voljko . . . slatko, ko najsladji liker poslije najsladje sa najsladjim šećerom ošećerene pašte. Slatki dessert!

— — — — — — — — — — — — — — —

Noć sa najljepšim praskozorjem. Noć nove, velike, neodoljive ljubavi života — — —

III.

A ona traje, jer je sila: jaka, velika . . . neodoljiva. Traje, dok je . . . crvenila. Jaka, silna, neodoljiva ljubav! Cjelovi, cjelovi! . . . Ne prekida je život sa crnim, tamnim, neugodnim pozadinama. Ni škripta, škripta, ni debele knjige u študentskoj biblioteci, ni razne šarene njemačke brošure: o bolestima svake vrsti. Milivoj to zna. Jednu je brošuru pročitao. Lijepo piše . . . Piše. U ostalom: tko je luda je luda, a on je Milivoj Mirković, spretan momak.

„Jel' te gospojice? . . . Divno veče!" — značajno šapnuo njoj, svom „sveučilišnom" idealu: gospojici Andjeli, licejki sedmog razreda, prateć je glavnom ulicom . . . Zimske zvijezde visoko gore treperile nad gradom. Plinsko svjetlo udaraše na blizu u oči. Bijela, prozirna maglica zimske studeni pršila je u lijepim tracima i jasnim kolobrima oko svjetiljaka tamo prema trgu. Iza crnih obrisa visokih kuća na istočnoj strani trga dizao se oblak ko gromada finih snježnih pahuljica. Najednom zasjaji prema nebosklonu gornji, najgornji dio bijele gromade. Najprije bijela, svjetla srebrna žica, sve deblja... deblja, svjetlija . . . crvenija. I ukaza se mjesec. Drhtaj zimnje maglice sve miliji. Za ruke zebe. U nosu i nosiću škaklje.

„Divno veče . . . . prestudeno. Da sam znala . . ." Ona stisne ruke, milo ga pogleda i otare rupčićem nosić.

„I vama je zima . . . drhćete!" — okrenu se k njemu.

„Ja? . . . Varate se, gospojice!"

Doista. Drhto je. Bijaše blijed. Pod crnim krilom šešira visio čuperak crne mu kose. Oči mutne, sanene. Prema svjetlu se činjahu još mutnije. Gotovo mlake . . . No svejedno: riječ „drhćete" uvrijedila ga. Pred ženom — licejkom da drhće Mirković Milivoj. Drhto je od zime onda . . . prve i druge godine. Sada . . . on ima dva ispita, a sprema se i na sudstveni. Sad i u lakom kaputu ne drhće . . . On, koji je ljubio, grlio žene — — „Guska" — tiho promrmlja u sebi. „Ti, ko ona u provinciji, ko one, ko sve druge žene" — — —

Daleko i visoko nad istočnim dijelom grada u lazurnom modrilu najednom se otegnu sjajna, bijela, dugačka srebrna žica. Bljesnu i nestaje je.

„Aa-a-ah . . . Meteor!" Uzdahnula je običnim uzdahom. Ženskim.

„Krasno, gospojice . . . dá, meteor! Lijep ko lijepa, vedra i sjajna misao uz tihi osjećaj... želju k ljubavi i sreći budućeg života . . ." Zanio se. Hotice . . . Milivoj rado čita domaće novine. Prekjuče je pročitao feuilleton moderniste s dugom kosom. Naslov „Meteor." Početak: „On je padao, zasjao . . . nestao . . . ko sjajna, vedra misao . . ." I kad joj je uz svoj pridodatak o ljubavi i sreći budućeg života reproducirao feljtonsko padanje meteora, važno je taknuv desnim laktom, slatko je zadrhtala . . . On je pogleda i . . . tiho se nasmije u sebi. Malo čita. Pomalo škripta, najviše dnevnike,

ali . . . kad nešto nodje, zapamti i lijepo izgrabi. A to je glavno.

Na zaokretu u odugu ulicu, koja se proteže do kolodvora, poda mu ruku. Čvrsto je stisne i pogleda je. Mjesečina s plinskim svjetlom posipala joj šešir, kosu, nosić i desno oko. Ono je sjalo čudno i . . . snažno odbijalo plinske i mjesečeve zrake. Oh, iste, iste, poznate ženske oči! Caklene oči!

„Hoćete li doći na ples . . . u nedjelju?“ — upita ga i stidno obori oči.

„Možda . . . možda . . .“

— — — — — — — — — — — —

„Vidjet ćeš me“ . . . Protare ruke i udari istim putem natrag. Glavno, glavno, da je vrijeme prošlo. A ono ide užasno lagano, sporo . . . onda, kad čovjek nema novaca. U njega u svemu osam zeksera, a petnaesti je otišao. „Ej da mi je ćaćko bankir umjesto malenog trgovca mješovitom robom tamo u provinciji.“

Kad je na katedrali odbijala osma, dućanska željezna vrata stala neugodno škripati, pokopča svoj zimski (i jesenski!) kaput i pospješi korake. Ravno tamo do omiljelog lokala. Kuda inače? Zima je. Kavana dosadna i previše ždere. Najljepše tamo u omiljelom lokalu. Tamo su študenti. Stariji, iskusniji, pametniji, mladji, lakoumni. Svakakih. Tamo je ugodno . . . neprisiljeno. Pa i — — ona je tamo, stara znanka Micika.

„Živiooo!“ — zagrmi, čim se pojavio na vratima. Stolovi zaposjednuti študentima. Do drugog ponajvećeg stola sjede njegovi znanci, kolege, prijatelji. Tamo je i njemu mjesto.

„Gdje si ti? . . . Ne vidjam te . . . Čuješ, čuješ, oslabio si!“ — prijatelj ga Mikić pozdravlja.

„Oslabio, eh . . . pa jesam. Oslabio sam.“

„Mladi su gospon Milivoj — — — zaljubljen!“— lukavo će Micika, okrene se i namigne pravniku Stevanu u kutu. „Perkelt . . . gulaš?“— doda, okrenuv se opet k Milivoju

„Perkelt!“

„Vina?“

„Čekaj! . . . Ima vremena!“

„Sjedni amice!“ — potrepta ga po ramenu Mikić.

Prije no što će sjesti, predstavi ga prijatelj Mikić svome prijatelju: svršenome studiosusu medicine. Visoka, dugovrata pojava, crnih očiju, valovitih, kestenjavih kosa, kratkih podstriženih brčića. Narav mučaljiva.

„Drago mi je!

„Milo mi je!“

Noževi, vilice režu tanjurima. Zubi prebiru najmiliju svoju pjesmu. A kad dogotove, svrše, ućuta i rezanje, deranje vilicama i noževima, Ubrusi brišu i ljepšaju usta. Proguta se i posljednji zalogaj na tanjuru i — — važno doba ode.

„Micika! . . . Po litre crnoga!“

„Ti odmah po pô litre . . . Tko će s tobom?“ javlja se dobrodušni znanac iz kuta.

„Vjerujte, s velikim sam tekom jeo!“ Tanki papirići šuste. Frču se cigarete. Naslanja se. Lako se izdiše.

„Ta-a-a-kó, Micika, tako . . . Ti si ponajbolja od sviju Micika, što ih znam.“ Uhvati politru. Nanese je nad čašu novajlije.

„Smijem li? — upita tiho.

„Molim . . . Ta-a-kó! . . . Hvala . . . Hop . . . dosta!“

„Prijatelj medecinar ne pije, ko mi, Milivoje!“ — nekom dobrodušnosti uvjerava prijatelj Mikić.

„Za pozdrav i dobru volju rado!“— ispravi ga medicinar i lako se nasmješi.

„Tako je!“— tvrdi Milivoj.

Kucnu se. Iskape i zaplove u študentski razgovor. Govori se o jusu, filozofiji, medicini, prenapučenosti zemlje i . . . ispije se po litre. Naruči se druga. Doskora zovnu i treću. Donji ponajveći dio stola ne pije tako. Tu i tamo sporadično po tri decia. Inače mirno sjedi. Nerado razgovara. S nekom se apatijom spomene koji dnevni politički vic, dogodjaj i ništa važnijeg.

Kad osvane treća politra, uhvati je Milivoj.

„Kad je već tako, pa ajde . . . Micika, cijelu litru! . . . A vi . . . ej . . . tamo! Dederte čaše . . . Ti . . Ti . . da se pozdravimo!“ I ne natočiv do vrha čaše, ustane podigne je visoko i već htjede reći ljupku, prijateljsku študentsku riječ odličnom gostu i čitavom društvu, ali najednom — — ko da ga u grlu nešto steglo . . . stislo . . . .

Mala, kratka zabuna i šutnja — —

„Stjepko, Ivane, Maričiću, pa i ti tamo do prozora, prijatelju Miriću, Boltiću, Ivaniću — — zar ne pijete? Hej, vi stare cijelog svijeta vino

ispilice, popilice, napilice!" Pogleda ih, a oni se medju se zgledaju značajnim — čudnim pogledima. Mirić, klasični filolog druge godine, najednom snažno pocrveni. Maričić, pravnik lupne desnom Ivanića u rebro:

„Šuti!"— šane tiho.

„Zar se stidiš?"— odvraća mu Ivanić, „ma ne budi dijete!"

„Neugodno . . neugodno . . . pred Bečlijom . . . Ipak, što će si misliti o nama!" Posljednje izgovaraše tiho. Za donji dio stola.

„Luda!"— prozbori uz crvenilo Ivanić. Lupne i ustade.

„Gospodo! . . ."— počne, da odmah stane. Pod stolom ga susjed snažno trknuo nogom. Zabolilo ga.

„Šuti! . . . Tko te postavio za tumača? . . . Ne pijemo i basta!"— zavikne i oči klasičara Mirića zauzmu plačni — bolni izražaj . . . .

Neugodna šutnja — — —

Vani ulicom zadrndao fijaker. Svjetiljka u sobi zadrhta. Oči mnogih i nehote se svraćaju tamo na stijenu, gdje visi slika. Kano da je i ona zadrhtala. Snjome i ona: lijepa, tankostruka, bujnih kosa dijeva. Usta kano da je izbočila jače. Pogled kano da je još strastvenije upiljila u kolute dima od cigarete — — —

Ivanić je sjeo i ponovno ustao.

„Ivaniću . . . molim te, mani se ceremonija! Junak . . . junak, a bijednik ti ko ja, Maričić, Boltić . . . mnogi i mnogi . . .!"— i okrenuv se, još uvijek užaren, smeten, prema strancu i drugima, dovikne Mirić samilosnim pogledom:

„Mirkoviću Milivoje! . . Ja ne smijem piti! Liječnik mi je zabranio . ."

„Ni ja!" — javlja se Boltić.

„Bogme ni ja!"— kune se Maričić, iznenada ohrabren, samosvjestan.

„Ni ja!"

„Ni ja!"

„Ni ja! . . . Pio bi ga rado, koliko i kako, mogao si vidjeti. I pjevao bih, ko što smo onomadne do zore . . Sve . . sve bih, ali — — — ne mogu; t. j. mogu ali bolje je . . ." Oko usana zadrhta i preleti bolni, čemerni smiješak. I oči njegove, vesele i jasne oči prijana Ivana Darevića, gledahu sada na društvo sažalno . . . umilno . . bolno — — Osjećaj potištenosti, neke boli slegnu i raširi se svom težinom njihovim nutrinjama. Ko olovo — —

Šutnja. Soba zadimljena. Ko u magli. Svjetlo svijeće kano da je osjetilo. Zrakasto se lijepi uz kosu, stol, stijene i . . . sliku. Lijepa žena, ovalnih razgaljenih ruku, crvene toalete sa tamnozelenkastom pozadinom odskače od stijene. I usta . . . usta! Tijelom kano da se nagnula, napela . . .

Osjećaju —

Šutnja —

„Možda što izvoljevate, gospodo?" — pojavi se crvena, debela Micika na vratima.

„Nosi se! Nosi se! . . . Ne trebamo te!"— i klasičar bi Mirić podignuo kupu, nož, što li . .

„Nije ona kriva!"— miri ga susjed.

Dugo su šutili. Neka nevidiva, neugodna nota krišom se uvukla u lijepu, veselu i mladenačku ovu sobu. Nota, koja se tek osjeća. Ljuto . . teško. Crna nota. — —

Mukla šutnja . . . Milivoj ih gledao. Ko da ih prvi put gleda. Čudno! Ta . . to nisu ona vedra, crvena, zdrava lica, što ih gledaše prve godine. Uvelost, bliiedilo. Sanljive oči. Osim Mikića . . svi . . svi — i on i medicinar . . svi su slabi . . slabi — — —

Mukla šutnja. Prekine je medicinar, glasom dubokim, drhtavim, ali toplim, ljudskim. — — — I on je bolestan. Teže no svi oni. Oni ne smiju piti pića — rekoše im liječnici . . . On smije . . smije. Svašta jesti, piti . . piti. Ali — — — bolestan je teže, strašnije od njih . . Krv nije voda. Kad ona nije čista, ni miso nije čista — — —

„Da sam bolestan, kriva mi je žena!"

„I meni je žena kriva!" — javlja se Mirić.

„I meni, gospodo! . . Ja nikad više onamo!" — kune se Boltić i zarumeni.

„I meni . . . jednako! Svima nam je kriva!" — —

Usta, uvojci dima, strastveni zamamni pogled na tamno zelenkastoj pozadini slike kano da trzaju . . Pomamno žude — —

„Žena . . . . žena!, ali . . . zlo, bolest je dublja! Jednako je u nama, ko i ženi! . . Žena je lijep stvor, nije ona kriva! Krivi smo svi! Mi . . . ljudstvo". Posljednje riječi izgovaraše Milivoj s osobitim osjećajem . . .

„Naš vaskoliki život trebalo bi promijeniti! Reforme . . . reforme! Žrtve smo društva, ljudskog poretka i gvozdenog zakona!" — uvjeravaše uz gestu, crvenilo i plamni pogled filozof

Mikić . . . „Dijelovi smo društva ljudskog! . . . Nismo sami! Mi smo gospoda, pobjednici . . . patnici i robovi! . . Čemu tugovati?! . . Nismo sami! Tisuću i tisuću je drugih! . . ."

Posljednja djelovaše. Snažno. Ko svjetla zraka prodre i trgne crnom, teškom, bolnom nutrinjom čitavog društva — — —

„Micika . . . Micika! . . Ovamo vina! . . Bilo i na vjeresiju! Pit ćemo do zore! Ja, mi, svi zdravi i bolesni zajedno!"

I kad natočiše čaše, kucnuše se svi. Bolesni i zdravi. Kucnuše se, ispiše — — — zapjevaše — — —

Ulicom se gone fijakeri. Snažno drndaju. Svjetiljka zatitra. U crnom okviru na tamno — zelenoj pozadini odskaču i prče se: zavoji dima, razgaljena ruka, smiješak i pogled . . vječni, zamamni požudni, žderuči — — —

I pije se u slavu slike: simbola mladosti, snage, života poleta i — — — — smrti.

„Da živi Micika, naša dobra i lijepa Micika!" — viče, pjeva i hvata Milivoj . . .

„Fuj, . . . ružna si!"

— — — — — — — — — — — —

Istočna strana neba prelijeva se u finim preljevima u sve više nastajno bjelilo. Pijevci u gornjem dijelu grada kukurijekaku. Negdje na jugu . . . prema kolodvoru čuje se psovka i svirka — —

„Podjimo onamo . . . Tamo dolje, gdje buče i sviraju . . Noć je još duga!" — —

„Netko plače . . . . Ne čuješ li? . . ajde . . idemo!"

„Meni se neda nikamo . . . Najljepše je ići kući spavati!"

„Kakva kuća? . . . Mladi smo . . . Ajdemo tamo dolje, gdje buče i sviraju . . Da vidimo, što je . ." — —

„Ali . . . kamo? Na jug? . . . Vi ste lude!" — i Milivoj s dvojicom krenu na sjever . . „Kukavice . . teoretičari!" Noge mu odskakuju. Sve naglije . . brže . . Ta eto: što je to, što ga goni, neumoljivo tjera? . . Sila? Dá . . . sila! I oni će protiv sile. — Milivoj razdragano lupne druga po ledjima . . . Idu. Sve naglije brže. I neka velika, strašna, neodoljiva . . . slatka, neizrecivo slatka sila zatjera ih pod ugodni, poznati svod — —

„Tebe poznam . . . Tebe . . Tebe . . Tebe . . . ej, Tebe ne poznam!" Pod zrcalom u kutu sjedila plavojka. Oči lijepe, žive, svjetle, . . svjetlucave. Toaleta crvenkasta i modra. Lijepa je. Ugodnih, milih formi . . . Mile forme! — —

„Ti . . kokolo moj!" — reče mu doskora. Na samu.

„Golubice!"

Cjelov — —

„Tepče . . . dušo . . evo ti!"

„Evo ti!" — odvraća on.

Šutnja i gledanje — —

„Ljubiš li Ti?" — upita je Milovoj.

„Ah . . . ljubav! Pa dá! . . . Ja ljubim sve, sve . . . I tebe ljubim!"

Oči joj snažno zabljesnu, zaiskre, zacakle. Poznate ženske — zacaklene oči!

„Evo ti . . Ajde . . . evo ti!" — —

„Što gledaš? . . A dá . . . ha-ha-ha . . . dá . . ja ljubim sve! . . . I tebe ljubim . . !"

— — — — — — — — — — — —

Cjelunuše se. Snažno. Voljko. Slatko . . Bijaše to jedan od najsladjih, najmilijih, najvećih cjelova! . . .

Tako je sâm još istog dneva diskretno potvrdio — — —

IV.

Ali - - - - - - - - - - - - - - - -

„Ljubavi, ljubavi! Ti strašna, jaka i silna ljubavi! Nisi uvijek sladja od najsladjeg likera poslije najsladje sa najsladjim šećerom ošećerene pašte! Zašto si takova?" - pitao se i pravo je imao. Najprije napinjanje, gruštanje i najednom provala. Ne lijepa. Neugodna . . . Nepotrebna...

„Zaraženi ste. Liječite se po uputi!" — običnim tonom konstatirao uvaženi liječnik: specijalista.

„Dakle, došao . . . . . on."

Bijaše mu teško . . . teško. Ko nikad. Bolila ga glava, želudac, prsa . . . no, što je to prema ovome! . . Strašno . . . Neugodno . . . . Bijaše časova da svisne od boli. Fizične i dublje, unutarnje boli. Kano da nikad više utjehe naći .. Nikad više — —

Jednog popodneva trgne ga dosada sobice. Izadje u grad na šetnju — u glavnu ulicu . . . Predveče je. Nebo naoblačno. Vjetar duva. Hladno dobrano. Ulicama se gone fijakeri s tramvajem. Ljudi: žene, gospoda, mladići, djevojke, djevojčice u vrtlogu su gradskom. Prolaze, odlaze. On zastajkuje i promatra taj svijet. Oni

viču, buče, smiju se i gledaju . . . gledaju gle, gle! . . . gledaju užarenim svjetlucavim očima! One se cakle. Svima bez razlike. Gledaju, svjetlucaju i cakle se oči — — —

Kad se malo kasnije uspeo na brijeg, odakle je vidik na grad. ljude, ulice, tramvaje, dok buka, šum, smijeh svirka ječe odasvuda — — jest, jest!

I gotovo se lecne, — — Jest! . . . Sve, što tu dolje gmiže, plazi. buči, viče, maše, smije se i vodi — — sve je to zaraženo — — bolesno . . . bolesno! Svi . . svi, bolesni, zaraženi! . . . Boluju svi: uz veliku jednu razliku, što se najveći dio bolesnih smiješi, kesi, pjeva, buči i vodi, dok on, medicinar, Boltić, Mirić plaču i plaču nad sobom i nad svijetom. Takovim — — — Plaču, plaču. a dalje i oko njega šum, orljava, buka, smijeh i oni pogledi — — —

Visoko gore zrakom meo se oblak s oblakom. Obzorje i svod posvuda crni. Na jednom su mjestu bjelkasti, bijeli . . bjelji . . tanji . . istančani. U dalekom plavetilu pokažu se dvije tri zvjezdice . . . i gle! I one, u dalekom onom malenom svemirskom modrilu . . i one svijetle, svjetlucaju . . cakle se . . Dá . . cakle se . . . Ne samo žene, muškarci, mladići, djevojke i djevojčice, već i one — — zvijezde gledaju — — cakle se! — —

Daleko . . daleko tamo na zapadnoj strani neba vrve i gone se oblaci. Svjetliji . . tamniji. Na dva mjesta — eno ondje! — okrugla i medju se bliza mjesta . . čisto su bijeli, bjelkasti, okrugli kao krugovi. U njima . . . dá: dvije žarke pjege. Oči, oči! — — Za njima se — eno! — protegnulo crno odugo veliko tijelo s' ogromnim repom — — — On pozna životinje. Gledo je psa, mačku, žabu, kukca, majmuna, pticu, ribu . . vola — — životinje! . . Gledaju — — Svima — — svima svjetlucaju, cakle se oči! Velike zacaklene oči! . . . Oči, koje traže, privlače, žude . . žderu — — — — —

Caklene oči! . . Ljubavne oči — — Ljubav . . .

Visoko u zraku ko aveti crni komešaju se i dalje oblaci. Eno onaj veliki, zamazani, crni! Prema njemu ide svjetljiji bjelji, ljepši, okrugljiji . . miliji. Crni se rasteže i juri svom snagom. Bijeli je čist . . previja se . . previja, ko da se neda. Crni navaljuje sve jače . . naglije — — silovitije — — stvastvenije. Bijeli se previja, sagiba i — — — kano da stenje? Crni navaljuje i najednom — — — bijeli se protegne, stegnu i nema više . . . njegove bjeline . . .

„Pa neka . . . Nisam sâm . . .“

Čuvstvo bola, spokoja . . tihe rezignacije zaplovi njegovom nutrinjom — —

Vjetar, što je nenadano zadunuo, lupnuv snažno nekim prozorom na starinskoj zgradi sa tornjićem, pogna i njega. Ne časiv ni časka, ode kući. Osjećaše, kako se u njemu nešto kida, odjeljuje od njega i njegovog života. To kidanje nije bolno. Slatko je . . ugodno . . . tiho . . spokojno.

Prije nego leže, izvadi iz ormara pjesme velikog pjesnika. Pjesme pregora, rezignacije, tihe ljudske boli — —

Spavaše ugodno. Sanjaše o romanima i — — — — sudačkom ispitu. Mio san. Dopao mu se. Milivoj uživaše u njemu. Bodrio i uzdizao ga na život i — — — ljudsku misao. I nije trebalo dugo. Sa gospojicom je licejkom Andjelinom brzo obračunao ko i s drugim „vicevima“.

„Tako rano?“ — zapita ga jednom pred univerzom filozof Mikić. „Prolaziš mimo nje i hladno tek pozdraviš“.

„Kako neću? . . . Govori mi gluposti!“

„Zar?“

„Svačemu vjeruje . . . Dosadila mi . . . Kad joj rekoh, da se kanim primiti škripata i da trebam malo — — — mira, lecne se i na oproštaju mi reče: Milivoje, ja Vas ljubim.“

„Otvoreno?“

„Otvoreno i dosadno . . . dosadno . . .“

V.

Tiha bol i postepeni oporavak. „Bit ćeš zdrav!“ Nutrinjom struje ugodna čuvstva. Ugodno je — —

„Živjet' treba . . . ne plakati!“ — tješio se, trao ruke, odkad mu reče liječnik, da će doskora ozdraviti.

U plave sanljive do sad kao obamrle oči udje opeta bljesak i želja. I ako slab, blijed, osjećaše, da se u njem radja nešto velikog, životnog . . . Treba poći i otresti se prašina i uspomena študentskog grada — —

Kad mu je majka pisala, da se njegova bivša Milka zaručila, „dobro je“ — reče. „Glavno,

da se otrese dosadanjih prašina. Nek živi, doba je zato."

Dignuv apsolutorij poslije položenog ispita, nakon ponovne molbe za mjesto, odputuje jednog proljetnog jutra željeznicom u provinciju, kotarskoj oblasti. Tamo je drugi život, drugi ljudi, druge potrebe i drugi . . . užici i osjećaji.

VI.

Nije se prevario. Drugi ljudi, druge ćudi. G. predstojnik i gospodja; g. načelnik i gospodja; g. sudac i gospodja; gg. pristavi I. i II. razreda i gospodje; gg. trgovci i gospodje. Gospoda i gospodje i — — — on se upiše u čitaonicu. Priviknuo se uz njih brzo. Dosta malo radi. Šeta. Razgovara i kadkad milo pogledava. Zdrav je i osieća se . . . smirenim. Posve smirenim. Lice blijedo, oči upale, ali uvijek još liiepe. Kosa počešljana. Odijelo pristojno. Cipele visokih peta. „Halbcilinder" . . . dá . . on je malo ne onaj Milivoj. Smirio se i mirno čita domaće novine. Točno ih pročita, osobito službeni dio. Kad kucne deveti večernji sat, on je u krevetu.

„Mlad neženja i tako solidan" — ljubko mu dobaci jednom na ulici gdja. predstojnikovica.

„Moram . . . Služba, milostiva . ." — odgovori kratko. Ona se zadovoljila i on se zadovoljio.

„Svidia Vam se naše mjesto?"

„Svidja . . . . Ugodno je . ."

„Já . . . zar niste opazili? Svi su oženjeni i složni su, osim sučevih. Svadjaju se medju sobom i s drugima . ."

„Zašto, ako smijem . . ."

„No, no . . . ljubav . . ljubav . . nesretna ljubav . . Čuvajte se . . . Učiteljica Slavka — ah, pardon, pardon, al' sam . . . no, što da tajim: reći ću sud javnosti, pardon ne svoj sud: učiteljica, moja rodjakinja Slavka lijepa je i mila! . . . Čuvajte se!" — —

Na rastanku mu toplo stisne ruku.

Medjutim. Milostiva gospodja predstojnikovica nije marila hvaliti gospojicu Slavku. Odkad je došao u mjesto i s njome se upoznao, potvrdio je rado, ugodno: gospojica Slavka, učiteljica, mlada je, pametna i lijepa gospojica. Kad je govora o njoj, ovo mu je ime uvijek milo . . . Ne druži se mnogo, osim s gdjom predstojnikovicom i gospodinom . . Igra fortepiano. Lijepo pjeva. Zanaša so rado . . A to je svakako liiepo.

„Gospojice . . . Vi sami?" — srete i zaustavi je u jelovitoj aleji pokraj tihih ribnjaka. Lietno je sunce padalo na zapad. U obližnjem se grmu lovilo ptiče s ptičetom — —

„Volim biti sama . . . u prirodi . ." I on to voli. Ona ljubi zvijezde, pá . . i on ih ljubi. Lijepu pjesmu voli. I on ju voli. Ona čezne . . E . . pa i on čezne. Ona pleše. I on pleše. Najradje vals. I on ga ljubi. Skliski, lagani, drhtavi vals — — —

Dva tjedna iza toga na izletu u obližne toplice, poslije večere, koncerta, zaplesaše po širokoj glatkoj sali kupališnog hotela. Prvi put, drugi put, treći put . .

„Ali . . . draga djeco, budite pametni! Ne igrajte se skrivača" — upala je „za šalu" gospodja predstojnikovica . . .

Izvrsno je upala.

Da, da. Milivoj se zaručio.

Svi su oženjeni.

I . . . Milivoj se oženio. Postao pristav drugog razreda. Član je čitaonice. Lagano i mirno čita dnevnike. Kad pročita, diže se, ide kući. Čeka ga pjesma, veseli pogled i cjelov . . „Došao si, Milivoje . . . Što bih ja bez tebe . ." — — —

U spavaćoj njihovoj sobi zacinka ura desetu. U sobi mirno. Crveno noćno svjetlo spokojno svijeti.

„Oh, koliko te ljubim . . ."

U njezinim očima živaho bljesnu, bljesnu. Zacakli se iskra. Ženske se oči zacakle.

„Ljubim Te . . . Milivoje!" — i okrenu se prama njemu.

„I . . . ja Tebe ljubim . ." — — — — —

Prema jutru je sanjao. Teška sanja . . . . Još je študent. Sjedi u ugodnom lokalu. Lagano pijucka vino i gleda sliku na stijeni. Strojna žena još uvijek gleda požudnim okom za dimom, što se koluta. Najednom i . . ruka se njezina makne, tijelo se savilo ko u zmije, pogled zatreperio triumfatorski, pobjedonosno. I krasna ko boginja sadje sa stijene k njemu.

„Uh . . . predugo me gledaš . . . Uspravi se!"

Ona ga obuhvati, stisne i posjedne na klupu.

„Slabić si . . . slabić . . . Pusti me!"

„Nisam . . ." — i vrela mu kane suza.

„Jesi . . . jesi . . ."

Kad se htio ponovno pridignuti, raširi ona ruke, razklopi velike čarne zjenice i . . . on se trzne i udari po nosu — — — gdju. Slavku.

„Milivoje . . . Bog Ti se smiluj, što lupaš . ."

„Nisam ja . ." — saneno propenta on.

„Spi . . . spi."

U jutro, prije polaska u kancelariju, zagrli i cjelune ga ženica žarko u usta.

„Blijed si . . . janješce . . . Zlo si valjda sanjao."

Kad je digo šešir na odlazak i stupio k vratima, čudno zaviče gdja. Slavka:

„Milivoje! . . . Zar? . . No . . . Poljubi ženicu, koja Te ljubi . . ."

VII.

Dani i mjeseci idu. Prolaze. Dolaze. Prolaze. Milivoj se potpuno smirio. Ide u kancelariju. Na veče u čitaonicu, gdje točno čita dnevnike. Na pragu ga dočika žena. Nervozna, osjetljiva gdja. Slavka nije više tiha, nježna Slavka. Ona mu kuha, redi sprema kuću, i on je . . . njezin muž, i ako blijed, slab. Ona je jaka i mlada. On to osjeća. I ona to osjeća. Ne igra više glasovira. Ni mjesec joj se ne dopada. Tihi, nježni, blijedi, zaljubljeni, proljetni mjesec — — — — Što će joj mjesec, glasovir, lijepa noć sa zvjezdanim nebom, kad — — —

Gospodja je Slavka nervozna. Oči joj titraju. Svijetle. Pà . . . što je sve to, kad ona kao žena mlada, jaka zdrava . . . dà . . . ona nije zadovoljna. „Za mjesec i sjaj mu neka se brine gospojica Paula". Pri riječi „gospojica" zaigra oko usana gdje Slavke ujedljiv smiješak . . „Ne ja! . . . Paula . . Paula . ."

— — — — — — — — — — —

Tamo preko druge ulice u prizemnoj kući življaše ona, gospojica Paula, kći penzionir. pokojnog profesora. Živi sa majkom. Stara je. Ocvala je. Dobra je. Zanaša se i čeka . . . čeka. Kad sunce ljetno tone tamo na zapadu iza onih gora, milo joj ga gledati. To više, jer su mu odrazi o visoke one oblake tako divni . . . čarni. I dúgu ona voli. Kad gleda nju — a gleda je ko odrasla djieva već trinaesto ljeto — uvijek joj se pričinja, da iza plavetnih, milovidnih onih boja mora biti sreće. Što više! Ona, sreća može doći k njoj, gospojici Pauli i reći joj: „Obucite bjelinu, bijelu ko lijer. Dolazi željeni vitez. Uzet će Vas na vranca i odvest u sretne krajeve, daleke od — — — — ružnih lokalnih jezika."

Gospojica je Paula već dugo idealna djevojka. Visoka struka. Oči upalih, svijetlih. Kosa kestenjavih. Na licima crtkare fine bijele crtice. Ne smetaju . . . Dogodilo se, biva, da i ovaka lica nalaze ipak toplih, slatkih, mladih t. j. mladjih cjelova . . . Češće mišljaše na Milivoja. On je izmaknuo i pao u drugo krilo. Ljubila ga tiho, ko što umije samo ona, gospojica Paula . . Kad je o tom on načuo, dá , . . bio je dobar. Kad god prodje mimo njezinih prozora, toplo je pozdravi. Ona mu odvraća i uvijek se lako nasmješi.

Pri pomisli na Milivoja, radjaju se uz mjesec, sunce, zvijezde, dugu i drugi skromni tihi zahtjevi. Dá . . . i razgovor bi ona rada . . I pjesmu bi ona rada . . I ples bi ona rada. Ples u širokoj, svjetloj, cvijećem naćićkanoj sali, gdje ima uzdaha, šale, povika i — — pogleda — —

Koncert . . . Koncert! Onda . . . ples!

Divno . . divno! Sunce sreće još nije zapalo.

Njezino sunce! — —

I kad je jesenske jedne večeri zabrujila i zatalasala glazba lijepo uredjenom mjesnom čitaonicom, odahnulo je i gospojici Pauli. Obukla se. U bjelinu, bijelu ko lijer. U kosu zataknula bijeli cvijet. „Kad sve pleše . . . i gdja predstojnikovica pleše . . . zašto ne bi i ja?" . . Poravna na kosi cvijet. Sjedne da čeka. Bilo koga. Bijaše sama u kutu. Ostavljena . . Ko zadnja ljetna ruže . . Dva je plesa odsjedila. Blijeda. Nemoćna. Kod trećeg se trgne. Lice joj podbi laka rumen. Došao k njoj Milivoj i zaprosio za mazurku.

Otplesaše. Po taktu. Mirno. Pravilno. Jednu, dvije, tri, četiri ture. Kad je zamrla glazba, usšetaju se. Jedno drugome ispod ruke.

„Vi volite ples . . . gospojice . .« — upita je tiho i toplo Milivoj.

„Volim. Lijepo je . . . Uvijek sam to volila".

„Upravo lijepo veče, ugodno . . . je li?" — navrne na običnu temu.

„Ugodno, ugodno . . . Mišljah bit će kiše . . . sve će se promijeniti. No, kad se u predveče zarumenilo, a iza gora ko milo oko zasjao mjesec . . . bila sam zadovoljna."

„Vi volite lijepe večeri?"

„Neizmjerno . . . jer, tada se radja ljubav

za sve, što je na nebu i na zemlji . . Ljubav . . ljubav za sunce . . Najviše za mjesec, zvijezde."

Na kosi joj lagano zadrhta cvijet. Grud joj se uzbuni. Oko bijesne bljeskom. I kad mu je pričala o mjesecu, zvijezdama, o sanji nedavno sanjaloj . . vrtovima, cvijeću . . zagleda joj se jače u oko. Ono se zalilo. Svjetlucavo zalilo i kano da je . . . molilo. I doista, u njezinim očima nisu sjale ni zvijezde, ni drhtala poezija ljetne večeri, ni ljubav . . ništa . . ništa od onog, o čem je govorila . . Puste, puste riječi. Bolno je osjetio, da praznijih riječi još nikad nije čuo.

Kad joj je na koncu šetnje pao cvijetak, on ga brzo digne, krišom cjelune i podade natrag. I rastaše se. Svaki na svoju stranu — —

„O ho-o . . . Milivoje, tako . . tako?" — tobož će ukorno gospodja Slavka, koja je medjutim živahno ćeretala s g. Milinovićem, pristavom drugog razreda.

Milivoj mahne rukom. Ostavi šalu. Sjedne iza vratiju na stolac, odakle promatraše ovaj ples — — —

Ples! . . . Gleda ga . . gleda . . gleda . .

Ples! . . . Ni sjenka onog njegovog plesa!

I miso i osjećaj zaplove lakim drhtavim jedrima u onaj ples — — — Praskozorje. Svita. Boston-vals se ljuljka stravstveno, živo. Oblici tijela ko sadjelani. Smijeh, pjesma, smijeh, ples, poljubac. Troši se život. Drhću nervi, ali se . . . pleše. A one tako lijepo plešu. Previjaju se. Ko zmije. Oči svjetlucave, zacaklene, požudne — —

I jače no ikada prije osjeti u sebi, da je ono onda . . tamo . . ipak . . ipak . . bilo nešto velikoga . . Jednom se živi, jednom se pleše. A ovaj uveli pokrajinski cvijet, jezicima bičevani stvor, još nikad nije zaplesao . . Što je . . što je tome krivo? Zašto jedni ljube, ljubljeni i sretni su sobom, svijetom oko sebe i nad sobom; drugi ne mogu i ako bi rado htjeli . . ne mogu . . ne mogu ljubiti . . .

— — — Ona, strojnog, vitkog, vijugaljivog tijela, formi, što se previjaju kod boston-valsa i . . . ona, tamo u kutu . . uvela zadnja ljetna ruža — — —

Ahne. Rukom prodje preko čela, da je naglo udarcem spusti na koljeno. „Pa evo!" Udari dva — tri put snažno. Podbi ga rumen . . .

— — — Ona . . . strojnog, vijugaljivog tijela i ovaj u kutu uveli cvijet — — —

I neka obamrla ili pritajivana snaga iznova se u njem trgne, stane najednom dizati, vrjeti . . kipiti . . Sve jače . . jače . . jače. Obraz mu se zarumenio, pocrvenio. Ruke zadrhtale.

„Konobaru . . vina! Ponajboljeg crnog vina!" Iskapio pet čaša do dna. Nervi mu jače zadrhću i život, prijašnji snažni život kano da se opet stao buditi . . . Uskrsnuće sila? . . Najveći triumf života. — — — —

Oko dva sata po ponoći strastveno obuhvati ženicu oko pasa.

„Idimo . . idimo!" — odlučno i naglo govoraše. „Brzo . . . brzo!"

„Kuda tako naglo, Milivoje?"

„Kući . . . spavati, hej spavati, moja Slavko." Oprostiv se, odoše kući. Spavati — — —

*
* *

Jesenje sunce milo je draškalo njihove prozore. Gospodja je Slavka uranila. Poskakuje i veselo posprema i redi. Zadovoljna je. Prezadovoljna. Na oči se navukla svjetlucava mrena. Žmiri i tare je. Ugodno tare — — — Ne sjeća se, da bi joj ijedna noć tako mila i radosna bila ko ova. Ni prva noć prije tri godine . . Ne ne . . Njezin Milivoj nije za . . . gospojicu Paulu.

„Milivoje . . Deseta je. Kancelarija . ."

Prišla je k njemu. Probudila ga. Strastveno ga cjelunula u čelo.

„Oh . . . nemaš pojma, koliko te ljubi . . . tvoja Slavka . ."

On je imao zatvorene oči . . . Rukom pritiskao gornji dio čela. Lagano i spokojno disao . . .

„Ljubim Te . . . je li? . . I ti mene ljubiš . . Odgovori!"

On je i dalje spokojno disao. Oči zatvorene. Ruke pritiskao k čelu.

„Ti znaš . . . i . . . ja tebe ljubim . ."— tiho, gotovo nečujno progovori on.

„Spi . . spi . . golube . . spi! Kad ti se spava, ne žuri se . . srce . . . ljubavi moja!"— i otišla je u drugu sobu, da redi i sprema — —

Gdja Slavka nije nešto opazila.

Na trepavci Milivojevoj ko kap biser- rose drhtala je suza. Drhtala samilosno, dok se ne okliznu niz blijedo upalo mu lice.

Na blijedo-bijelom čelu tik tamo pod mekanom kosom promiljile kaplje. Ne kaplje ko biser- rosa čiste. Promiljile obične kaplje. Kaplje ledena znoja — — —

Znamenovanje odgojnih prilika u našim zavodima.

Za psihologiju struja i razine našega kulturnog života bit će uz mnoge ine elemente od važnosti i upliv, što ga je učinio na našu inteligenciju u mladenačkom njezinom razvoju — i to poglavito na onu, što je nikla iz seljačkog i malogradskog staleža — put kroz zavode: razne konvikte, sirotišta i sjemeništa. Poglavito mislim, da je taj upliv udario najizrazitiji pečat i da je došao do kulminacije u životu, radu i mišljenju našega svećenstva. I sinteza njihovog nazora o svijetu, a i premnogi čudnovati i zasebni detailli njihovog života, dali bi se osvijetliti klicama, što su pustile svoje tajno i duboko korenje pod utjecajem uzgojnih prilika naših zavoda.

Prikazati te prilike i sile, a jednako protumačiti na osnovu njih rezultate, što su ih stvorile i podale — stvar je očito teška. Onoga, tko ih je preturio i sretno se našao na drugoj strani, mrzi i sama uspomena na tužne i jalove one dane. Ako i jest stoputa mislio, e bi trebalo nešto o tom kazati, sakupiti dojmove i uspomene, pa ih sa uzgojne strane osvijetliti, upozoriti roditelje i nastavnike na štetnost tih zavoda i t. d. — ipak se toga latio nije. Mrzila ga, još jednom se okupati u uspomenama te kisele bare, koja je i onako ostavila koji taj znak na ledjima i u duši njegovoj. Onomu pako, koji pristupa iz vana tome pitanju, sama je psihologija i odveć daleka i odveć komplicirana. To je onda razlogom, da je to pitanje naglašivano istom sa strane nezadovoljnih pitomaca — i to često u nespretnoj formi — ili se je nad njim u brzo prelomio štap sa zaključkom, e su naši zavodi rasadišta: tmine, furtimaštva, nezdravog života i nezdravih nazora. Ali to nije dostatno. Karakteristično je još i to, da u psihologiju tog pitanja nije zadro nijedan naš novelista (ne samo onako en passant, nego čestito i potpunoma), a jednako ni jedan pedagog ili nastavnik. Tako je ostalo prekriveno tamnim velom čestitih predstavnika i brižnih zaštitnika moralnog života našega naroda.

Poznata je bura, što ju je izazvala brošurica gospodje Adele Milčinović o samostanskim našim ženskim školama. Pa što je bilo u njoj? Izneseni su nezdravi i štetni uplivi u tim školama i internatima za duševni i tjelesni razvoj naše ženske mladeži. U uvodu bilo je izrijekom naglašeno (a tako je i učinjeno), da se time nipošto ne će dirati u religiju. Branitelji samostanskih škola uzeli su dakako stvar sasma obratno. Rekli su, to je direktni napadaj na vjeru. Ono malo fakata zlobno je iskrivljeno samo zato, da se naruši u našem narodu auktoritet katoličke crkve. I pravo su imali kod toga furtimaši — ali u zao čas po sebe.

Po mom mnijenju trebalo je stvar uzeti baš sa te strane. Sav šareni materijal, sva facta, čitav život, što ga pružaju naši zavodi, a pružaju ga doista tako izrazito i mnogostrano kao rijetko koji pojav — sve to leži u organičkoj svezi sa „religijom", sa katolicizmom Upravo to su realni simptoni, što dekumentiraju vrijednost, snagu i i upliv savremenog katolicizma na odgoj i razvoj čovjeka. Jer religija nije subjektivna, privatna stvar pojedinca (to bi bila samo u najidealnijem svom očitovanju i značenju), ona je kulturno pitanje, kulturna sila, jednako kao n. pr. umjetnost. I ona ima svoju neprestanu mijenu i razvoj, a snaga se njezina očituje u aplikaciji i uplivu na svakidanji život čovjeka. Sa te strane jesu uzgojne prilike naših zavoda od važnosti i u tom leži kulturno znamenovanje njihovo.

A kako bi se dale skupiti i protumačiti svekolike prilike naših zavoda, da im izadje na vidjelo njihova faktična cijena! O što će se omjeriti vrijednost njihova? To je pitanje.

Evo istom grubog nacrta.

Glad i ljubav jesu sile, što pokreću čovječanstvom, rekao je, čini mi se, neki pjesnik. Ta misao kazala bi se riječima prirodoslovca: priroda pozna samo individue — a čitava gradja tijela živog bića, počam od najnižeg do najvišeg dade se svesti na dvije grane osnovnih njegovih funkcija: u jednu ruku sve, što ide za održanjem samoga sebe, a u drugu za održanjem potomstva. Tim funkcijama mora da odgovara svaka bilina i životinja — sve, što je sačinjava, smjera na njih.

Za onoga, koji čovjeka ne otcijepljuje od prirode i od ostalog životinjskog carstva, postojat će i kod njega ova dva osnovna fiziološka centra, oko kojih će se u bezbroj krugova i nuanca okretati vascijeli duševni i tjelesni život njegov. U snazi, širini, mnogostranosti,

profinjenosti i dubljini njihovoj biti će i vrijednost i veličina pojedinca.

Uočimo li to, bit će nam jasno u čemu leži bit odgoja. Probuditi na razvoj i diferencijaciju sve sposobnosti i sile, što se nalaze u čovjeku, a služe za porast i rascvat gore spomenutih osnovnih funkcija. Jednom riječi: učiniti čovjeka sposobnim za život. Sve što je protiv toga, protiv čovjeka je. To je prirodoslovni nazor o čovjeku u širokim konturama.

Nema sumnje, da uzgojne prilike naših zavoda znače tešku retardaciju za takav prirodni razvoj svojih pitomaca. Dapače — najviše njihovih uredaba smjera direktno za gušenjem i najmanjeg razvoja i očitovanja čovjeka u tom smjeru.

Ali narav se čovječja prikriti ne da. Dolazi ono, što je najveća ljaga naših uzgojnih zavoda i njihovog sistema: narav čovječja traži indirektne, sakrivene i tobože nedopuštene puteve i ondje, gdje bi se imao očekivati rascvat snage i život, dolazi bolest, nujnost i abnormalnost. Onanija i neiskrenost jesu dvije bitne karakteristike, što ih je kao vražje dobro izbacio upliv uzgojnih prilika naših zavoda svojim pitomcima u krilo.

Psihologija ovih dvaju pojava jest bit pitanja o vrijednosti i samih uzgojnih naših zavoda i duha, što ga naša „katolička" crkva preko svojih predšastnika ucijepljuje u život naše mladeži.

Za potpunost te psihologije važna je i najmanja sitnica. Trebalo bi uhvatiti cijeli život jednoga takovog zavoda, uhvatiti ga kao roman ili novelu.

Za potpunost te psihologije nije samo ~~primjerice~~ od važnosti, kakove se knjige čitaju u zavodu, nego i to, da onaj mali orfanotrofac bježi kao lud poslije podne kući iz škole samo zato, da može zamijeniti komad kruha, što ga čeka sa parče većim svoga kolege. Za nju je važno, da se pogledi crnih klerika, kad idu na šetnju u dugim redovima upiljuju drhtavo i zvjerski u forme svake ženske pojave, što je susretnu, da se krijese kao u gladnog prosjaka — a kakove li razderane slike projuruju njihovim užarenim i bolesnim nervima. A istom sanje u sparnim i tamnim spavaonicama! Ni nervozno čišćenje cipela u sjemeništu kraj prozora, koji gleda u dvorište susjednog kanonika, u kom se neprestano kao naručene vrzu dvije ugojene gazdarice u najljepšim godinama. Mnogo je toga što još sakriva noć i crna halja.

Nije na odmet za psihologiju tog pitanja ni to, što su svojedobno gimnazijalci našli lisnicu ravnatelja jednog takovog zavoda, sa pismima raznih kuharica („prečasni molim pošaljite mi tri forenta . . ." i t. d.) i sumnjivih dama, a koji istodobno piše u klerikalnim novinama o coelibatu i dere se na Kranjčevića da kvari narod, za kojega ga vlada plaća kao odgojitelja, ili kad su se jednako stariji djaci snebivali nad nekim posebnim draganjem i milovanjem svojih kolega, što je bio običaj jednog prefekta svećenika u takovom zavodu, pa si onda zgureni po kutovima zavoda tumačili taj postupak kao perverzitet i t. d.

Sve su to pojavi od goreg upliva i značajniji za razvoj mladeži u zavodu, nego li za „kršćanski uzor" natuknute gospode. Sve to radja: onanijom i neiskrenošću.

*

Jedno bilo mi je na umu. Podati osnov, sa kojega treba prosudjivati manifestacije, što ih izbacuje kao rezultat uzgojni sistem naših zavoda. Dati zato potrebne detaille — posao je mutan i težak. Neka ostane onima, koji će imati za to ambicije, jer im moguće stoje bliže. Meni su daleko — ja sam ih pokopao. Ali ipak — moguće će mi jednom doteći snage, volje i vremena da zabrodim po tim krvavim uspomenama . . .

— ić.

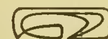

el Rudi Komorčarski:

DVA PSA.

On — onaj veliki, bijeli pas — kočio se i šepirio. Repom je visoko mahao, prezirno je gledao ostale pse, ponizno a ropski svoga gospodara . . . Ali se zato sada šepirio tuda, gdje ljudi šeću, a o vratu, je nosio svu silu medalja i medaljona. — E, dabome! nek se zna da je gospodskoga roda! — — — Ljudi su mu se divili i šaputali: „Gle ti lijepoga psa! — A da znaš, kako je miran i vjeran! Moš' ga lupnut a on ni ne zalaje, ni ne cikne!" — I ljudi

puštaju kraj njega svoju dječicu, da se igraju s psom. I oni ga glade a on ih samo krotko pogledava, jezikom im liže ručice i maše repom — — —

A onamo, u onoj kaljužnoj uličici, koju možda pometu dvaput na godinu, vucara se crni, zapušteni pas. Po crnoj dlaci pala je prašina i kojekaki izmet, a o vratu nema ništa — ni medalja, ni medaljona! — Bar da bi imao jednu medalju! Bio bi sjegurniji. A tako može svaki tren pasti u šake pasjem krvniku . . . I on ide onako crn, mučaljiv, i gladan i žedan, a dobre ženice opominju svoju dječicu: „Nemoj tamo, ujišće te pas!" A dijete pogleda bojazljivo na psa i uteče svojoj majci. A tada se okrene i izbelji svoje lice na psa. Pa i ljudi, kada ga vide onaka zapuštena, tjeraju ga: „Mrš-šš . . . otale, mrcino nijedna!" A on skupi rep i uteče, i hoda da ode od nemila do nedraga! . . . Bome, pasji život! — — —

S. Parmačević (Zagreb):

ŽUTI SMIJEŠAK.

Ti si mi se nasmijala
slatkim smiješkom djetinjastim,
kad mi dušu ovjenčala
oblacima tuga tmastim,
te kroza njih svjetla nije
ni topline niti žara,
da mahnito srce zgrije,
što luduje sred njedara.

O ko da je sunce palo
na poljane na ugaru,
ne bil' štogod proklijalo
o njegovu toplu žaru.
U pustoši ko da ima,
što da klije, što da cvate —
gdjeno samo nemoć klima,
suze joj se s pijeskom brate.

U mom srcu niknut što će
ispod tvoga čarnog smijeha,
kad je puno tek samoće,
truhle smrti i grijeha;
kad ga gone zlobne sjene,
a svud mračni očaj sreta
jedne teške uspomene:
žuti smiješak sa skeleta . . .

Srećko Domić:

KROZ NOĆ.

Nijema nojca zemlji grud ovija
i svodom laki oblaci se krile
dok zefir katkad zazuji iz tiha
ko kroz noć gorske da uzdišu vile.

I struji krajem milje, poezija,
a zjene su se moje izgubile
oj tamo gdje no mir i pokoj sija,
zvijezde gdje su mjesec okrunile . . .

Iz srca moga bajna pjesma klija
i rajske slike u mozgu se roje,
dok duša trepti s tisuć melodija . . .

Ta pjesan, dušo, misô moja to je
sa zemlje što se k nebesim uzvija
i zv'jezdam šapće slatko ime tvoje!

Naša ženska sveučilišna mladost.

(Komentar članku u 1. broju.)

Tko je pozorno čitao moj članak u prvom broju ovoga lista, lako je opazio neka formalna protuslovlja i ako je potražio, kakova su i odakle, mogao je naići na onaj unutrašnji i logični sastav čitavoga članka, koji ću ovdje iznijeti. Lako je izvaditi nekoliko — formalnih — opreka, ali treba pokušati, ako je dakako moguće, svesti ih u neki sklad — ne ćemo li da se naša diskusija izvrgne u pusto natezanje, kakovo je u zadnje doba prevladalo u nesnosnim novinskim polemikama.

Težište svoga razmatranja bacio sam na činjenicu, da naša sveučilišna generacija ne će ubrzo izraditi svoj tip, bio ovakav ili onakav, jer je rezultat našega bezbojnoga i neizradjenog društva; a na taj momenat stavljam veliku cijenu, jer baš nehaju i mrtvilu našega društvenog života pripisujem najveći dio krivnje, koja je podržavala prošli nenarodni i zatorni režim. Svoje sam prigovore projicirao time natrag na sredinu (milieu), iz koje je izašla ta generacija i tako nabacio pitanje, nije li nužno, da prve žene, koje sa sveučilišta stupe u život, djelovanjem unatrag samo društvo unaprede — a to će moći tek

tada, ne budu li bezbojne, već snažna i tipična, homogena skupina.

Prije same analize postavio sam ključ; mnoštvom citata iz stručne (feminističke) literature i lijepe knjige podupro sam misao, da je naravna zadaća svake žene postati majkom, jer žena teže osjeća, ostane li njen život nepotpun (vidi na pr. studiju o Jarnevićevoj), dočim to kod muškaraca redovno ne opažamo, budući on obično dospijeva udovoljiti svojim seksualnim potrebama — pa ne bilo to možda „posvećenim" načinom u braku. A pošto ženina funkcija kod radjanja i odgajanja zahtijeva mnogo inteligencije, treba joj dati pravo na ono obično obrazovanje, koje postiže muž njenoga društvenog položaja; ali i više, jer žena treba uz materinjstvo i domaćinstvo sudjelovati i u javnom žlvotu. „Upravo zato nije čovječanstvo više napredovalo, jer se ženama nije dalo da jednako s muškarcima djeluju na razvoju i napretku čovječanstva, a samo ona zajednica može svestrano napredovati, gdje svi članovi ne samo smiju već i moraju doprinositi svoj dio na opću korist." (Stuart Mill).

Zatim sam nabacio nekim sistemom dužnosti, koje bi naše univerzitetkinje stupajući u život imale preuzeti:

I. Dužnosti spram cjeline, i to

a) pojedinačke; izvana u stručnom radu, a iznutra nastojanjem u familiji, društvu i školi;

b) skupne u javnosti, djelovanjem u smjeru socijalnom, umjetničkom i opće kulturnom.

II. Dužnosti spram sebe.

Usporedjujući to s prilikama, koje postoje, iznio sam neka protuslovlja samoga procesa, ali moje refleksije nijesu ni medju se oprečne, niti protuslove zazbiljnom stanju.

Ova ženska generacija — gotovo i nije generacija, već samo slučajni skup elemenata, koji su na istom putu — broji medju n a j i n t e l i g e n t n i j i dio djaštva; svaka kolegica znade bar tri jezika, poznaje povjest svjetske literature i nešto umjetnost, na pr. glazbenu, radi ponešto na svom studiju, što sve za svakoga od nas ne možemo reći, uz to je ugladjenijega života, a to takodjer otpada nekim dijelom na inteligenciju. Ta inteligencija medjutim nije stručna već pripravna i općena; a na koncu konca dodajem, da Darwina i Spencera niti nijesam spomenuo kao stručno štivo, već kao primjer one literature, koja nas uči i vodi u životu.

Pitanje je takodjer, mora li se naša univerzitetkinja posvetiti stručnom, učenjačkom radu, mora li samo zamijeniti muškog profesora na ženskim učilištima, ili će preuzeti i druge zadaće? Mislim ovo potonje, i to će ujedno uvjetovati, da ne ćemo dobiti možda ni jednog ženskog učenjaka, jer to naše narodne potrebe ne traže (niti odbijaju), pa ne će ni biti p r e v e l i k e t e ž n j e z a z n a n j e m, koja bi nepovoljno i neharmonički razvila njihove ženske sposobnosti. Ali mislim, da će to s druge strane sasvim drugi motivi uzrokovati, tako na pr. sterilni osamljeni život, zatim nezadovoljstvo, o kome danas ne misle, ali će ga jednom — prekasno? — teško osjetiti.

Ideal svakoga nas filozofa morala bi biti sveučilišna stolica, pa je veoma čudno, da bi žene presižući broj mogućih namještenja na liceju, toj jedinoj potpunoj srednjoj školi, volile i z g u b i t i m l a d e d a n e, četiri godine napornoga sveučilišnog studija, da postanu učiteljice, bilo i više osnovne, ili niže srednje škole, kad im to zvanje nikako ne priječi, da privatno i možda u s p j e š n i j e ne nastave svoje srednjoškolsko obrazovanje. Stoga, i samo stoga gledišta čini mi se njihov broj, no — recimo — velik; zadovoljavaju li se one s navještenim propozicijama, mene ne smeta — ali se bojim, njih će već smetati.

I gledajući ovu perspektivu razabirem, da će nuždom možda osamljena, mnoga kolegica ne mogući u školi podavati od svoga opsežnog znanja, potražiti drugi način eksploatiranja svojih duševnih sila, i to baš preuzećem koje od nabačenih dužnosti i rada u javnosti; a tome treba priprave, što sam i naglasio tražeći tipnu homogenost, jer samo zadružnim radom sličnih elemenata postižemo povoljne plodove.

Taj će proces — ponavljam — stvarati d u š e v n i i d r u š t v e n i p o l e t a r i j a t, koji će kao s l o b o d n i e l e m e n a t, nosilac novoga razvoja, učiniti ono, što kolegicama ne ide u glavu, a to da će baš one, ma da danas ne smiju da griješe protiv regula „salona", ipak dati most, preko koga će se demokratizovati naš ženski, buržoasko-birokratski naraštaj.

A. F.

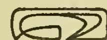

T. G. Masaryk:

U BOJU ZA RELIGIJU*).

I.

Za religijoznu slobodu.

Manifestacija za slobodu savjesti zgodno otvara ovogodišnje**) Husove: Hus nam je podao primjer religijozne duševne slobode, primjer religijozne savjesti, primjer za to, što nam valja religijozno činiti, kako nam valja religijozno postupati.

Sloboda religijozna nije samo sloboda od religijoznoga pritiska crkve, nije puka obrana od sile države, kojom ona nameće religiju, — sloboda religije jest i ima biti uvjet religijoznog napretka. Takodjer u religiji, kako u svim ostalim granama ljudskoga nastojanja, jest razvitak, jest napredak: ljudi što osjećaju religijozno i probudjeni, hoće danas da staru religiju prevladaju, — hoće živjeti religijozno, savršenijom religijom. Na razvitak i napredak u religiji stavlja moderni čovjek veliku važnost. Ne dostaje mu ta duševna ukočenost, koju čuvari crkvene religije tako pripravno zamjenjuju s tim unutarnjim mirom duše, koji je obećavao Isus. Moderni čovjek ne će, a i ne može više slijepo vjerovati, budući da je baš religijozno i crkvom bio najžalosnije prevaren.

Moderni se čovjek naučio misliti i kritizovati i zato nema povjerenja u one, koji se još danas usudjuju tražiti slijepo povjerenje. Upravo to čini neprestano crkva služeći državi, a čini i država držeći crkvu. Razum priviknuvši u svim strukama razlozima i kritici ne može prihvaćati nauka crkve bez razloga i kritike. Razum, školovani strogom znanosti, ne može već prihvatiti nauku teologijsku u doba, u kojem napredniji teolozi sami uvidjaju, da su izgubili temelj svojoj nauci, da nema objavljenia u nauci i da nema objavljenja u praksi, t. j. da nema čudesa i da dosljedno objavljenja i čudesa nikada nije bilo. I ovdje se u opće razilazimo s teologijom i s crkvama: ne ćemo, da crkve i države tu nauku o objavljenju, koju je znanost svršila izrabljuju u svrhe teorije i odgoje.

Velika i duga religigijozna kriza nije samo u toj protivštini znanstvene spoznaje i teologijskoga mita; ta kriza jest takodjer u tome, što crkva i država političkom moći podržavaju, što se održati ne da. Odatle to općenito pretvaranje u najrazličitijim stupnjevima i formama; i tako crkva i oficielna religija mjesto poštenja, značajnosti, ćudoredja šire i podupiru neistinu, laž, nemoral. Crkva i država svojim duševnim i fizičkim nasiljem davaju ovako mjesto religije u duši i istini — jezuitizam.

Ništa no jezuitizam jest sve to pretvaranje ljudi, koji bez vjere saučestvuju crkvenim obredima; ništa no jezuitizam jest sva ta teologija, koja u riječi Biblije i crkvenu nauku meće skolastičkom spretnosti, čega u njoj nema. To, što Biblija i što crkva propovijeda i to, što uči znanost, ne da se združiti. Tu su dva svijeta, dva svijeta razna. Podat ću općenito poznati primjer. Neki teolozi davaju koncesije znanosti a specijalno darvinizmu, tumačeći u Genezi dane stvaranja kao beskonačne vijekove. No onaj, koji je pisao Genezu, uzimao je to od riječi do riječi, a glavno, cijeli njegov nazor o svijetu bijaše drugi no što je nazor modernoga evolucioniste; duh Geneze je drugi, no što su pojmovi Darvina ili Spencera. A radi se o duhu, o tome smjeru i o tome cjelovitome nazoru, nipošto o riječima. Takovo tumačenje sv. Pisma i crkvene nauke postaje lukavstvo i jezuitizam.

Tako stara i zastarjela nauka ne da se sačuvati teologijskom advokacijom pa bila još tako spretna — a teologija nije nego advokacija, plaidirujući za crkve uz olakotne okolnosti.

Ne želim biti nepravedan prama pozitivnoj religiji i crkvama. Tko još iskreno vjeruje, sigurno može naći blagoslov u crkvi; ali ponavljam: onaj, koji iskreno vjeruje. No tih je već malo, mnogo manje, no što to crkva dopušta. U crkvenim listovima raspravlja se o tome, zašto inteligencija ne mari za crkvu, kao da puk još vjeruje; takodjer se neprestano ponavlja: puku je religija potrebna. Ne, nije tako. Inteligencija nije sama i najradikalnije protucrkvena; puk otpada od crkve i to ne samo radnički već i seljački. Duhovnici se veoma varaju, ako misle,

---

*) Ova rasprava čita se kao govor profesora svome djaštvu. Te misli su i bile izrečeno u nekoliko navrata djaštvu. U brošuri su sakupljene, te ujedno podavaju religijozno naziranje prof. Masaryka. Kako je to stvar posve općenite naravi, to će ona i ako je govorena češkome djaštvu, doći vrlo dobro i u čas našemu hrvatskome djaštvu. Opaska prevodioca.

**) God. 1904.

da ti dostojanstvenici i glave obitelji za to, što nedjelom polaze crkvu, još svi vjeruju! No prije svega nema više vjere, one žive djelotvorne vjere u — svećenstvu! Od glave . . .

Zato mi zahtijevajući slobodu religije, zahtijevamo ju protiv te nevjere, ali naravno zahtijevamo je takodjer za one, koji još iskreno vjeruju. Tima ne ćemo smetati, kao što sve to dobro, što nam je crkva davala, želimo sačuvati. Napredak u religiji nije negacija, već pozitivno usavršivanje i izgradjivanje onoga, što se razvilo.

Uz današnje stanje znanosti i spoznaje došli smo do toga, da nam crkvena skolastika već ne dostaje a ne dostaje nam zbog religije.

Znamo cijeniti Bibliju i druge slične knjige, kao plodove religijoznog nastojanja starih vijekova, ali naša se spoznaja i naša praksa temelji već u velikoj mjeri na drugim teoretijskim temeljima. I svoju religiju takodjer temeljimo na istoj teoriji — nijesu dvije istine, istina je samo jedna. Istina je samo istina znanstvena, kritikom potvrdjena i opravdana; zato se takodjer religija modernog čovjeka mora osnivati na znanstvenoj istini, njegova će se religija osnivati na u v j e r e n j u, nipošto na vjeri. Vjerovati, znači vjerovati nešto i nekomu — nema drugog autoriteta no što je znanost i čovjek sa znanjem. To smo spoznali i zato si zahtijevamo slobodu za daljnji razvitak religije.

Crkva nam ne dostaje svojom naukom, ne dostaje nam vodstvom ne dostaje nam svojom ćudorednosti! Crkve služe staromu absolutističkom redu društvenomu; crkve su ne samo potpuno monarhijskima, one su aristokratičke i plutokratičke, siromašnome, slabome baci tu koju filantropsku kost, ali samo, da služe moćnima i bogatima. Crkve se boje tih moćnih i bogatih, crkve se ne odvažuju na odlučniju riječ i u takovo vrijeme, kad je to od najveće potrebe. Jeste li kad slušali propovijed za radnike u štrajku, pa bio i još kako pravedan? U zadnje vrijeme dogadjali se na mnogim evropskim dvorovima škandali, koji uzbudjuju savjest — da li se odazvao i jedan prijekoran glas sa strane crkvenih dostojanstvenika? Ne — i taj posljednji žurnalista ima veći smisao za potrebe dana i za ćudoredno nastojanje našega doba nego ti bojazljivi crkveni činovnici.

Nesocijalnost crkve osniva se na krivoj nauci o individualnom spasenju, koju utiskuju u duše vjernicima po tradiciji iz starog doba. Crkve učiniše od zapovjedi ljubavi nauku egoističku i zato postaše nesocijalnima i nedemokratičkima. Već Hume i Rousseau prigovoriše kršćanstvu, da ne odgaja politički; Marx mu je prigovorio, da je religija robova. U tome je mnogo istine. Znam, da religija nije i ne smije biti politika; no baš crkvena religija jest politika, samo što politika, koja služi moćnima. Religija i crkva morale bi biti braniteljima ćudorednosti i ljubavi k bližnjemu; odmah kako nastanu konflikti medju ljudima, crkve bi se morale postaviti na stranu istine, na stranu ljubavi protiv nasilja.

Crkve u Austriji jesu gore nego igdje drugdje. Poimence vladajuća državna crkva jest uvijek crkva protureformatička, duh inkvizicijnog nasilja joj je neprestano bićnost. Ozivlju se do duše već i kod nas katolici t. zv. reformni. Potsjećam n. pr. na Mgr. Scheichera, koji je svojoj crkvi na kongresu u Beču predbacivao servilnost; potsjećam na Ehrharda — — — ali gdje su gospoda Scheicher i Ehrhard? Umuknuše. A kako ide našim češkim reformistima? Ili se podvrgavaju hierarhiji „dobrovoljno“, ili ih ušutkavaju nasiljem, kako se dogodilo slovenskome župniku Vogrincu, koji je, kako se u listovima čitalo, za svoj reformni spis kažnjen karcerom.

Mislim reći: od reformnog katolicizma nemamo se ničemu nadati, zato, što se ne možemo ničemu nadati od katolicizma; ja se takodjer već ničemu ne nadam ni od protestantizma. Moramo si sami pomoći. Već nije dosta govoriti protiv klerikalizma i — dužnost nam je religijozno raditi.

To znači danas prije svega, da se oni, kojima je religija draga, združe, da se proti crkvama spoje.

To znači dalje, raditi za oslobodjenje od crkve tim smjerom, da postane škola od crkve posve odijeljena.

Dalje moramo raditi za promjenu zakonodavstva, da nepripadnost ka konfesijama od države priznatim nikako ne bi smetala u javnom položaju. Danas sigurno najbolji, najsamosvjesniji ljudi stoje svojim duhom već mimo crkvu — nastojmo zato oko potpune slobode, da se odstrani crkveno pretvaranje i laž?

U Austriji, tim se ne smijemo varati, religijozni napredak ne će biti bez žrtava. I u tome imamo primjer u Husu a imamo nauku u cijeloj

našoj historiji od Husa počevši do danas. Hoćemo li se naučiti tražiti i slušati istinu od Husa, hoćemo li se učiti istini, hoćemo li ju ljubiti i ispovijedati, moramo ju takodjer braniti — sve do smrti, veli Hus, ali sigurno za život i to za zaista češki život.

II.

Što religija jest, a što nije.

A.

U svome listu češkome narodu govori Hus učiteljima i učenicima ovako: „Molim učitelje, dobro (ćudoredno) živuće, neka svoje učenike vjerno uče, ponajprije, da ljube Boga, da se uče na njegovu slavu i na korist općenitu te za spasenje, ali ne za lakomstvo i za svjetsku slavu. Molim studente i ostale djake, da svoje učitelje slušaju u dobrome, da nasljeduju i da se uče marljivo na slavu božju i za spas svoj i drugih ljudi".

Prema tome zapisu, hoću li da vam govorim kao vaš profesor, dotaći ću se glavne stvari, i samo glavne stvari; naime toga u čemu se sastoji religijozno značenje Husa za nas; promatrat ću s vama religijoznu krizu kojom, prolazi češki inteligenat i kojom proći mora.

U tome će mi možda olakšati zadaću priznanje, što ga je jedan izmedju vas učinio u nedavno izašlom studentskom almanahu. Tamo se nalazi članak o odnošaju djaka prama religiji i tamo saznajem ovo: da tako reći, — a to je suma promatranja i ispovijedi, — većina čeških djaka dolazi već na univerzu radi religijoznog naučavanja, radi izvršivanja obreda i t. d. otudjena ne samo crkvi katoličkoj, već u opće vjeri; da češko djaštvo, i to njegova većina, postaje ravnodušno prama religiji, te da dolazi jednom riječi do religijoznog nihilizma Dakle vas češke djake ne kvari univerza, kako to govore katolički protivnici znanosti, nego vi dolazite k nama na univerzu većinom već kao religijozni nihiliste. Zašto? I to kaže vaš drug, i to lijepo i iskreno Sam je takodjer vjerovao, a vjerovao je dugo, vjerovao je žarko, ne samo tobože razumom već svom svojom krvi, ali katehetiketa, naučavanje religijozno dovelo ga do religijoznog nihilizma; ti nemogući teološki dokazi, taj cijeli način religijoznog formalizma na gimnazijama otudjiše ga ne samo crkvi, nego u opće religiji . . .*) Zar to priznanje nije dokaz religijozne krize, koju vidimo svuda? Bila bi to sljepoća, kad mi na univerzi, vi i ja, djaci i mi profesori, ne bismo vidjeli, da ta kriza jest, i što znači, pa govoroći o Husu, nečasno bi bilo, kad si o tome ne bismo rekli posve otvorenu riječ.

Danas do duše, mislim, da ravnodušnost o kojoj govori vaš kolega nije više tako općenita**) počinje se razmišljati o religiji, osjećaju se iznova religijozne potrebe, dapače opaža se i to, da diskutovanje o religijoznim pitanjima postaje već, kao što sve na svijetu, moda. Poznam ljude (takodjer u djaštvu), koji su prije nekog vremena s jednakim uvjerenjem govorili protiv religije, kako danas za religiju. Diskusija o religijoznom pitanju postaje takodjer literarna moda; na svaki način se ljudi poučavaju i uvjeravaju, da je pitanje religije jedno od velikih pitanja vremena, o religijoznom pitanju počinje se više razmišljati, razmatrati, govoriti i pisati. Držim, da je to korak napred, ali se stvar ne će riješiti govorom i mišljenjem, niti samim poštenim mišljenjem.

Religijozna kriza u prvome redu znači, da vam crkvena religija više ne dostaje; to si moramo reći posve jasno i otkriti sebi i protivnicima. Za nas je crkvena religija, poimence katolicizam (ne samo klerikalizam) prevladana; ali, i toga si moramo biti takodjer svijesni, i ti razni surogati religije, koji nam se pružaju, takodjer ne dostaju. Samo promatrajte oko sebe i u sebe, lahko ćete opaziti, da onaj, koji je odbacio religiju, često i opet osjeća potrebu religije; no, i u tome se nalazi napredovanje krize, hvata se raznih surogata i dijelova religijoznog života, stvarajući si od tih dijelova, umjetnu cjelinu, kad ne nalazi punoće. Zato, molim, dovedimo si prije svega u pamet, što nije religija, budući da nam se danas mnogo toga pruža kao religija.

(Nastavak.)

---

*) Sve to, što je tu rečeno o češkome djaštvu vrijedi i za nas hrvatsko djaštvo. Ta pitajmo se samo iskreno! Zar sve to ne pritište i nas? Op. prev.

**) Kod nas, na žalost, jest. Op. prev.

Iz djačkoga života

Hrvatsko djaštvo protiv Rima.

Dne 25. veljače o. g. održalo je hrv. djaštvo bez razlike struja u vestibulu hrv. sveučilišta u Zagrebu veliku skupštinu u prilog glagoljici.

Povod ovoj skupštini dade novi dekret sv. zbora za obrede o porabi glagoljice u Hrvatskoj, izdan u Rimu dne 18. prosinca g. 1906.

Glagoljica t. j. običaj da rimokatolički dio hrv. naroda rabi u svom bogoslužju staroslavenski jezik mjesto latinskoga, tisućgodišnje je pravo hrv. naroda. Datira to pravo još iz vremena narodnih apoštola sv. Ćirila i Metoda. Onda je Rim računajući s činjenicom, da je pokrštenje Hrvata samo tako moguće, ako im se u crkvi ostavi njihov narodni jezik, diplomatski dopustio ovu taktičnu iznimku u svojem gigantskom poslu duševnog osvajanja svijeta. Medjutim Rim to nije učinio iz ljubavi prema Hrvatima, nego jedino i samo u svojem interesu. Povjesna je činjenica, da Rim nije nikada pokazao posebnu kakovu ljubav prema bilo kojem narodu rimokatoličke konfesije. Anacionalnost jedno je od načela Rima. A hrv. je narod teško na sebi iskusio ovu činjenicu i ovo načelo. Time, što je Rim od nužde dao hrv. narodu pravo glagoljanja i uzakonio ga, nije se nipošto odrekao latinizacije crkve u Hrvatskoj. Čitava crkvena povijest rimokatoličkog dijela hrv. naroda u velikom je i cijelom povijest borbe izmedju narodnog i latinskog jezika i duha. Rim, ako i nije dosljednosti radi pravo hrv. naroda na glagoljicu u teoriji poricao, u praksi sustavno je nastojao, da glagoljicu potisne na uhar latinskoga jezika i duha i da tako konačno uspostavi jedinstvo jezika i duha u čitavoj rimokatoličkoj crkvi. Nije ovdje mjesto, da se pobliže osvrnemo na povijest ove borbe, koja se je nerijetko i tragično odrazila u povijesti hrv. naroda uopće, samo ćemo konstatovati, da ova borba nije ni danas dokončana, jer i ako je Rim u ovoj borbi pokazao u punoj snazi historičku svoju i strahovitu dosljedost u praktičnom provadjanju svoje organizacije najvećeg stila, nije ni hrv. narod istom tako popuštao i ustupao, nego je historičkoj i strahovitoj dosljednosti Rima, da ga duševno latinizuje i time potpuno sapne, suprotstavio svoj takodjer historički. dosljedni i žilavi otpor protiv svakog pokušaja, da ga se pravno deposeduje a kakvotno anacionalizuje.

Medjutim Rim je ipak, ako i vrlo polako uspijevao. Kroz stoljeća latinizacija je rimokatoličke crkve u Hrvatskoj napredovala, a glagoljica ako i vlas po vlas uzmicala. Što je sada naravnije, nego da Rim od vremena do vremena u posebnim svojim dekretima uzakoni postojeće stanje na uštrb glagoljice a uhar latinskoga jezika i da ujedno u svakom takovom dekretu oprezno i uvijeno prošulja novo kakovo sredstvo, kojim bi se pospiješilo nastojanje, da se poraba glagoljice konačno posve izobičaji, našto bi tobože kao naravna posljedica uslijedilo i konačno uzakonjenje samo latinskoga jezika.

U tom je sustavna praksa Rima u pitanju glagoljice.

No nije u tom nastojanju samo Rim angažovan. Tu su angažovane i ostale tamne sile, u čijem je interesu, da se sile našega naroda što više medjusobno trve, što više dezorganizuju, što više unutarnjom borbom izoliraju, kako bi se omeo proces koncentracije narodnih sila, proces što jedinstvenog što opet paralelnog istupanja istokrvnih ili srodnih elemenata, ali za sada odijeljenih bilo upravno, nominalno, narodnosno ili državno, te proces približenja i sporazuma onih naroda, koji su geografski i gospodarstveno upućeni jedni na druge, u kratko proces novoga grupiranja induvidualno, odnosno gospodarski ugroženijih naroda protiv zajedničkoga agresirnog neprijatelja sa sjevera. Napose valja da upozorimo na bečku diplomaciju, koja podstrekavana iz Berlina i imajući na umu velike ciljeve budućnosti, vodi u evidenciji svaku i najmanju silu, koja bi se dala upotrijebiti u njezinu korist, a protiv nas i koja računa na svaku prigodu, da k svojem cilju a na naš račun bliže pokroči. U ovom slučaju nedvojbeno je u tečaju složna akcija pod firmom Rima a za zajedničke ciljeve crne internacionale u jednu, a rezultate histočkog nastojanja bečke diplomacije oko drobljenja naših sila te opće argresivne germanizacije u drugu ruku.

Ovom smo se nastojanju do sada redovno tek instinktivno odhrvavali, ali što je ova da pravo kažemo fizična i duševna okupacija u svojoj tendenciji, organizaciji i provadjanju više rasla i napredovala, to smo je jasnije uvidjali, a konačno i idejno shvatili, a ovom spoznajom nam se tako reći moću kategoričkog imperativa nametnula nužda, da ovoj ideji fizične i duševne okupacije po našim narodnim neprijateljima, suprotstavimo ideju fizične i duševne obrane na svim područjima našega narodnog života u slozi, svezi i sporazumu sa svima onima, kojima prijeti ista pogibao.

Čim je na području t. zv. visoke politike velikoj osvajalačkoj ideji suprotstavljena velika

obranbena ideja, nastala je i potreba, da se provadjanju spomenute osvajalačke ideje suprotstavi i provadjanje obranbene ideje. U tom valja tražiti zarodak misli demokratizacije čitavoga našeg javnog života, nadalje misli, koja se kasnije manifestirala u postanku hrv. srpske koalicije, misli združenja Dalmacije s Hrvatskom, misli živih i djelotvornih simpatija za Istru, misli hrv. srpskog narodnog jedinstva, misli sporazuma sa Madžarima i Talijanima, misli kulturnog jedinstva i političkog približenja sa ostalim jugoslavenskim narodima najprije putem upoznavanja na kulturnom području, a onda carinskim gospodarskim savezom sa tendencijom što većeg približenja i na političkom području i konačno misli živih a prema potrebi i djelotvornih simpatija sa ostalim Slavenima monarkije i izvan monarkije, a s ovima u savezu i zarodak misli duševnog oslobadjanja na svim linijama.

I skupština hrv. djaštva dne 25. veljače ove godine u prilog glagoljici jedan je sitni detalj u spremanju terena za provadjanje spomenute velike obranbene ideje. Na prvi i površan pogled nije to baš tako jasno. Medjutim ako uvažimo, da je na ovoj skupštini došla u načelu do izražaja misao obračuna s Rimom, misao emancipacije od duševnog ropstva rimokatoličkog dijela hrv. naroda, kojem je težište u Rimu, a to znači, da je došla do izražaja misao postepenog, ali odlučnog oslobodjanja velikog dijela našega naroda iz šaka jednoga moćnog našeg neprijatelja, koji je na osnovu duševne vlasti nad nama, mogao s nama čestito prodrmati, uvijek kad je to bilo u njegovom interesu, ili u interesu njegovih saveznika — onda će nam čitava situacija postati nešto jasnijom. Istina čitava se skupština prema svojem prvobitnom opredijeljenju imala kretati u granicama prosvjeda protiv maćuhinskog postupanja Rima prema glagoljici. S ovom činjenicom bez sumnje je i Rim računao, ali se jê nije bojao, nego se pače jamačno nadao borbom za i protiv glagoljice još i okoristiti. Medjutim dogodilo se nešto, česa nije očekivao ni Rim ni oni, u čijem je takodjer interesu, uz ostalo, i gloženje naših narodnih sila za i protiv glagoljice. Na skupštini je, ako i ne posve svijesno, ako i ne sa stanovišta današnje dominirajuće situacije i shvaćanja prilika, naglašena složna akcija rimske kurije i bečke diplomacije na ograničenje i zator glagoljice a s nadom u nutarnji spor i gloženje u borbi za i protiv glagoljice. Ova akcentuacija ne bijaše bez dojma na skupštinu. A kada je nato u svoj svojoj mizeriji došlo do izražaja i konfuzno „stanovište" nekolicine klerikalnih studenata, pa beskompromisna akcentuacija latinaškog stanovišta, koje opominje na bezuvjetno podvrgnuće Rimu identifikujući se sa stanovištem, koje je u dekretu poživom na autoritet samoga pape jasno izraženo, da se najme nakon što je Rim progovorio — ne ima u ovom pitanju očekivati više nikakav opoziv, nikakovo uvaženje bilo kakovog prosvjeda ili molbe, a to će reći, da bi bila uzaludna svaka akcija u tom pravcu — onda je razumljivo, da se je raspoloženje gotovo sviju učesnika na skupštini okrenulo protiv Rima. A nakon toga nije trebalo bogzna kakovih sredstava, da se velika većina učesnika skupštine izjavi u načelu za obračun s Rimom, i da tako u teoriji eliminira iz zbroja neprijatelja hrv. narodu jednoga od vrlo moćnih, da ga učini neškodljivim u kampanjama protiv hrv. naroda u buduće, a poziciju hrv. naroda da se u teoriji ojača a ujedno da ga se približi i u raboti duševnog oslobadjanja k onim silama i elementima, koji su nosioci i koji udioništvuju u provadjanju spomenute velike obranbene ideje.

Svojom je izjavom hrv. djaštvo bez razlike struja pokazalo u jednu ruku pravo shvaćanje situacije i značenja pitanja glagoljice u kompleksu pitanja, koja sačinjavaju hrv. problem, a u drugu ruku i pravo shvaćanje svoga mjesta u našem javnom životu, ne presižući u područje odlučujućeg djelovanja, na kojem djaštvo kao djaštvo nije i ne može biti uračunljivi faktor.

Rezolucija, koja je na skupštini prihvaćena glasi doslovno ovako:

„Hrv. djaštvo sakupljeno na skupštini, obdržavanoj dne 25. veljače g. 1907. u vestibulu hrv. sveučilišta u Zagrebu nakon temeljitog vijećanja o novom dekretu sv. zbora za obrede o porabi glagoljice, izdanom u Rimu dne 18. prosinca g. 1906

zaključuje:

Novi dekret sv. zbora za obrede o porabi glagoljice u Hrvatskoj

time, što sasvim neosnovano konstatuje, da se ovaj jezik t. j. glagoljica „i sad na mnogo mjesta proti propisu rabi pri vršenju svete službe, a to zadaje ne samo veliko i začudjenje i **vrijedjanje javnoj pobožnosti,** nego na golemu štetu kršćanske ljubavi i mira zavadja vjernike Kristove dapače na domaćem ognjištu";

nadalje time, što u §. 1. istoga dekreta protiv historičkog prava hrv. naroda na glagoljicu, steže porabu potonje na tek neke crkve;

konačno time, što u §§. 8. i 9. rečenoga dekreta odredjuje, da svećenici, doznačeni crkvi latinskoga govora, mogu u crkvi, koja ima povlasticu glagoljice, govoriti privatnu misu i latinskim jezikom, dok nasuprot nije dozvoljeno, da svećenici, doznačeni crkvama sa povlasticom glagoljice, u crkvi sa latinskim obrednim jezikom, govore makar i privatnu misu — glagoljskim jezikom:

dira u vjerske i narodne osjećaje hrvatskoga naroda;

ograničuje jedno ne samo vjersko, nego i narodno njegovo pravo;

izriče jasnu namisao postepeno konačno posvema lišiti hrv. narod ovoga njegovog zajamčenog vjerskog i narodnog prava.

Hrv. djaštvo konstatujući činjenicu, da je ovaj dekret izdan na nalog i uz odobrenje samoga pape, primorano je i to konstatovati, da je isti dekret izdan bez dovoljnog predhodnog sporazuma sa predstavnicima rk. crkve u Hrvatskoj u jednu, što dokazuje i akcija biskupa u Dalmaciji, a bez svakoga pitanja samoga naroda u drugu ruku.

U tom hrv. djaštvo vidi dosljednu tendenciju provadjanja i centralističke i internacionalističke težnje Rima u duhu tradicionalnog i po naš narodni karakter pogubnog načela: Roma locuta, causa finita — jamačno još osim toga uplivisanu po bečkoj hrv. narodu neprijateljskoj diplomaciji — a bez svakoga obzira na prilike, pravo, osjećaje i ponos hrv. naroda.

Hrv. djaštvo sjećajući se sviju žrtava i stradanja hrv. naroda za Rim, crkvu i vjeru i sjećajući se istodobno sviju nepravda nanesenih mu po Rimu, tako navlastito u najnovije doba, da ne spominje tolike krvave činjenice iz prošlosti, u pitanju sv. jeronimske afere, pa prigodom beatifikacije Marka Krizina Liburnjanina, mjesto Hrvata, te sada u pitanju glagoljice — prinuždeno je konstatovati kao pozitivnu činjenicu, da je Rim neprijatelj hrv. naroda, dosljedno da od Rima neima hrv. narod više ništa očekivati.

Stoga hrv. djaštvo drži, da braneći pravo, karakter, osjećaje, ponos, kulturu i interes hrv. naroda protiv centralističke i internacionalističke težnje Rima u vjerskom, a to će reći u duševnom pogledu u opće, nije samo dužno prosvjedovati protiv toga, a pogotovo ne smatra uputnim, da se i opet, kako prošlost svjedoči — bezuspješno obrati molbom na Rim, ne bi li ovu najnoviju svoju nepravdu hrv. narodu opozvao i ispravio,

nego se obračunavši u načelu od svoje strane jednom za svagda s Rimom, obraća na čitav hrv. narod, a napose na njegovu inteligenciju, da svim raspoloživim silama i sredstvima uznastoji oko toga, kako bi u dogledno doba u hrv. narodu dozrela odluka za posvemašnje otcijepljenje od Rima.

Hrv. djaštvo zaključuje, da će i samo u tom pravcu u narodu intenzivno poraditi i to već sada, a osobito kasnije, kao njegova inteligencija.

Ujedno hrv. djaštvo, držeći da je postojeći interkonfesionalni zakon nedostatna i uskogrudna baza za ovako široku akciju, naglašuje potrebu novoga zakona o slobodi vjeroispovijesti i neispovijesti, te se obvezuje, da će čim mu to bude dopustio društveni položaj na svim područjima našega javnoga života istupiti za uvedenje ovakova zakona, smatrajući isti jednim od odlučnih uvjeta kulturnog napretka čitavoga hrv. naroda."

Smatramo uputnim, da se hrv. djaštvo i na ostalim stranim sveučilištima izjavi solidarnim sa zaključkom hrv. djaštva u Zagrebu, a što je još važnije, da i u životu na svakom koraku postupa u pravcu i duhu ovoga zaključka.

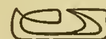

Gojenje glazbe na sveučilištu*).

Mislim, da bi izlišno bilo, da podjemo istraživati, koju ulogu igra glazba u našem društvenom životu. Na prvi mah jasno to pokazuju oni mnogobrojni koncerti i zabave, što se daju u Zagrebu i provinciji. Čim malo pobliže promotrimo naše glazbene prilike, vidjet ćemo, da se glazba u nas sastoji od običnih zborova, tamburaških glazbotvorina i orhestralnih karišika iz opera i opereta, plesnih komada i njemačkih coupleta. Onoga, što se umietnošću naziva, u nas nema. Pravih umjetničkih koncerata u nas je veoma malo i ti su većinom u Zagrebu. Opere nemamo. A i ono nešto pojedinaca, što se bavi umjetničkom glazbom, bilo glasovirskom ili komornom, iščevaza pred brojem glasovirača, koji igraju samo „radi zabave" valčike i bečke operete. Jednom riječju naše glazbene prilike su sa umjetničke strane upravo jadne. Nu zato posjedujemo prevelik broj pjevačkih i tamburaških društava, koja se bave samo lakom glazbenom robom. Danas već imadu i seljaci takova društva. Spomenuta pretrpanost ovakovim glazbenim društvima, očito je za nas veoma nezdrav pojav. Jer sva ta društva nijesu no korov pravomu napretku naše kulture. Pitanje je sada, kako treba da shvatimo glazbene pojave naših kolega sveučilištaraca, a napose djačka pjevačka i tamburaška društva. Da li je njihova djelatnost kulturno tako ništetna, da im ne možemo pravom priznati hvalu, koju obično dobivaju u širim krugovima, te da ih takodjer nazovemo korovom. Ili su glazbena društva sveučilištaraca tako temeljito osnovana i na umjetničkom i na prosvjetno naprednom temelju, da ćemo im priznati vrijednost, koja im se obično daje.

Pokušat ću, da u kratko osvijetlim ovo zanimivo pitanje.

Imademo na našem sveučilištu tri javna glazbena društva i više sukromnih. Od ta tri javna društva jedno je specijalno narodno, drugo strogo stranačko političko, tako da ostaje samo jedno univerzalnije, nestranačko. Sam broj nije

*) Uredništvo se ne identificuje sa svim nazorima ovoga članka.

prevelik, ali ta društva dižu toliku buku, pojavljuju se širom domovine i svakom zgodom, da se mora pričinjati, da je naša sveučilišna mladež jedan od vodja našega glazbenoga pokreta.

Umjetničko bivstvo glazbe, kao i svaka druga pojava umjetnosti, treba da zanima inteligentnog čovjeka. Pa kako ne bi jednoga djaka! To vrijedi i specijalno za glazbu. Našao bi se mnogi sveučilištarac, koji bi uz svoju intelektualnu umjetničku sposobnost imao i potrebnu tehničku vještinu, da sam izvodi glazbotvorine. Ovdje bi bila klica nojprirodnijem osnutku glazbenoga kluba, koji se ne bi imao shvaćati samo isključivo sa glazbenoga gledišta, već i sa općeno umjetničkoga. Tom takovom klubu bila bi glazba samo odjelak života ljudskoga. Svrha tomu klubu može biti opet samo umjetnost. Sastajanje i rad bilo u koju drugu svrhu, ili radi kolegijalnosti i društvenosti medju članovima, ili osnovati društvo radi političke ili osobne stranačke svrhe, ili poradi reprezentacije, paradiranja ili koje druge forme konvencionalizma, sve to bi zadalo smrt svakom uspjehu. Gdje umjetnička svrha nije prvotna, tamo se i ne bi sva energija utrošila na glazbu, već samo neki dio. A tim jednim dijelom ne bi se postigla ni umjetnička savršenost, a ne bi se ni članovi mogli razviti. U umjetnosti, ako igdje, vrijedi načelo: „Sve ili ništa". Time je odredjeno i djelovanje takova kluba. Gajiti bi se smjela samo glazba umjetničke vrijednosti i to od svih naroda i svake vrsti. Dašto u prvom redu narodna glazba, a ne bi smio klub ni tambure zapustiti. Trebalo bi priredjivati predavanja, a za glazbenu izvedbu mali zbor, po mogućnosti miješoviti, samopjeve, dvopjeve, četverogudje, glasovirski trio, glasovir, (a kako rekoh) i tamburaški zbor. Orhestar po mom mnijenju ne bi bio za taj klub, jer mali orhestar je nedostatan za orhestralnu literaturu, a veliki bi bio već nemoguć poradi toga, što se ne bi našao dovoljan broj tehničko vještih članova, a to opet zahtijeva veliki orhestar. U cijelom klubu imao bi vladati pravi umjetnički život. Da klub priredi izvedbu vrijednih glazbotvorina ili koje predavanje, te na njih pozove i ostale sveučilištarce ili i širu javnost, to bi imalo svakako uzgojnu vrijednost. No svrha klubu ne bi smjela biti koncerti.

Neka mi se oprosti, što se zadržah kod teoretskog pojma glazbenoga društva. Htio sam samo ocrtati, kakovo bi imalo da bude glazbeno društvo sveučilišnih gradjana.

Prvo, što želim sada istaći jest, da nijedno od naših društava nema te umjetničke svrhe. Privatna i sukromna glazbena društva niču obično u užem krugu prijatelja i sumišljenika, koji se sastaju u stalne dane u gostionici. Uz čašu vina ili piva pjevaju se i bećarske pjesme. Medju pjevačima nadje se nekolicina s dobrim organom i nekom tehničkom vještinom. Tako se stvori odmah pjevački klub, koji do zgode pjeva i koju nebećarsku pjesmu. Pjevanje uspijeva, postaje sve samostalnijom svrhom i napokon klub izadje iz privatnog kruga. raširi svoj djelokrug, uvede svoj tamburaški zbor te izvodi „koncertne komade". Sada je glazba glavna svrha, a onda se iza pokusa i proba ide u gostionicu, da se okrijepi kojom čašom ili „kriglom". Sve to vrijeme prima klub sveudilj nove članove. Pa kada jednom broj članova znatno poraste, a i društvo dodje do nekoga glasa u javnosti, onda se predlože vladi pravila i tako nastane javno društvo, koje sada još više prima nove članove, da se može podičiti velikim brojem članova. Osvježivanje iza pokusa otpada iz „službenoga programa", ali se kao običaj postojano vrši. Druga javna društva imadu opet drugu svrhu, n. pr. reprezentivnu. Tako je nastalo današnje društvo „Krešimir" radi toga, što kolege Starčevičanci ili njihov odbor ili tko od njihove stranke izvan sveučilištnog kluba želi cijelom svijetu pokazati, da i starčevićanska mladež znade hrvatski pjevati i tamburati.

Osnutak pjevačkoga kluba uopće, a osobito javnoga, imade i svojih materijalnih dobiti; na njih se u prvom redu prenosi mnijenje, da treba sveučilišne gradjane. S toga imadu ta društva slobodan ulaz na različne koncerte i zabave. Zovu ih, da sudjeluju kod ove ili one zabave, doduše ne za novac, ali opet za neke protuusluge. Ako ništa drugo, članovi dobiju koji „fasl". Dolazi k tomu jeftino pntovanje po provinciji. Članovi dakle uživaju mnogo dobra, koja ne bi uživali, da nijesu u društvu.

Spomenuo sam, da su mnoga društva nastala iz kruga „vesele" braće. Uzdrži se to i kasnije, te se i ondje naglašuje neki vrhovni klubski, društveni princip. Ta društvenost ide često predaleko. Nekima ljudima se hoće radje u ludo razgovarati o posvema ništetnim stvarima, kartati se, nego li povećati svoje intelektualuo znanje. Nije to sve! U takom društvu uvijek se nadje nekolicina, koji su odani seksualnim i alkoholnim izgredima. Ta nekolicina inficira ostale i tako postane vucarenje po krčmama, kavanama i noćnim zabavištima stalnim djelokrugom društva. Novo nadošli članovi treba da se pokore disciplini, pa i kolegijalnosti. Na daljnem stepenu razvoja takoga društva vidimo uz neku veću ili manju glazbenu vještinu moralno i tjelesno propadanje članova. To je najtamnija strana naših društava, ali na žalost ne samo glazbenih društava.

Društvena disciplina je prekruta i prestroga. Ponajprije traži se od pojedinca odviše. Radi prevelikoga broja članova i poradi preopširnih svrha pokusâ, treba neprekidnih vježbanja. Kod toga se ne uzima u obzir, da pojedincu n e m o ž e biti jedinom svrhom klubski život, već da on imade i prećih potreba, kojima mora za-

dovoljiti. „Mora biti; tko nije zadovoljan, otvorena su mu vrata“, glasi odgovor. Taj nesavremeni birokratski sistem i disciplinu mnogi osjetljiviji ne može podnijeti.

A sada da ogledamo izvanju stranu takih društava. Njihov rad prama vani, prema javnosti.

U prvom redu nas zanima svakako umjetnička strana, jer je ona prirodnom svrhom glazbenom društvu, ako već nije faktičnom. Ne da se tajiti, da su neka sveučilišna glazbena društva postigla upravo odlično mjesto medju javnim glazbenim društvima. Uslijed već spomenute stroge discipline te mnogoga truda postigla su ta društva lijepo i umjetničko predavanje. Naličje te sjajne slike malo je drukčije. Treba naime pomisliti na to, koliko li je pokusa progutala i najmanja izvrsno izvedena pjesmica. Tko je bio kada u takovom društvu, znade koliko truda stoji jedna pjesma.

Govorio sam prije o prirodnom djelovanju umjetničko-glazbenoga društva. Vidimo da u zbiljskom životu vladaju baš protivne prilike. Ako već imade društvo neku glazbenu svrhu, to nije niti razvoj umjetničke individualnosti članova, niti umjetničko uzgojna svrha širih krugova. To je jednostavno pogodovanje modi i zadovoljavanje filistarskom ukusu. Uči se samo za koncerat, da se ondje postigne neki efekt. Literatura tih društava je ograničen broj zborova, često vrlo sumnjive vrijednosti, kod tamburaških glazbotvorina je umjetnička kompozicija prava rijetkost. Većinom je to časovita, modna literatura. Mnogo bolje nijesu ni prilike u našim glazbenim sveučilišnim društvima. Prevelika ograničenost! Oni ne znaju shvaćati i cijeniti nehrvatske umjetnine, (osim njemačkih coupleta i valcera), a niti starije naše glazbe.

Polje djelovanja tih društava je široko, jer sudjeluju i u Zagrebu i u provinciji kod koncerta. Kada je zbilja potrebno, dade se to opravdati. Ali ono šetanje po provinciji! Od koje je koristi takovo gostovanje? Članovi badava putuju, a uz to se „provesele“ provincijalne gospodjice malo se naplešu, a provincijalno mjestance ima novu „dogodovštinu“. Opet je kod svih ovih izleta neracionalno trošenja sila.

Reći će se, da ta društva dižu narodnu svijest. Ne cijenim onoga, komu istom pjesma i alkohol tu svijest probudi. Šire li društva umjetničko shvaćanje? Možda u provinciji, medju nama kolegama ne. A za onu malu dobit previše je uloženo. Sam sistem je, kako spomenuh, takav, da ne može ploda donijeti.

Moralne koristi prosvjeti ne donose ta naša društva. Za to donose materijalne, sudjelujući u koncertima za dobrotvornu svrhu ili dajući od svoje dobiti jedan dio u tu svrhu. Lijepo je to i plemenito! Ali zar se ne bi dala polučiti ista svrha bez svih onih, prije opisanih, pojava potroška vremena, krute discipline i izgreda?

Prije nego li završim, spomenut ću još jednu ideju, koja je propala ni ne došavši do realizovanja. Radilo se prošle godine o tom, da se osnuje akademski orhestar. Odziv je bio veoma slab, a možda još i poradi česa drugoga, namisao je propala. To je zanimljivo. Valja pomisliti, da tehničke vještine za sva glazbala jamačno nije bilo. Trebalo bi početi učenjem. Imali bi i mali i neuvježbani orhestar, izvodila bi se lošija literatura: valsi, transkripcije pjesama, i slična roba. Pa i bolje je, da je namisao propala.

Time sam osvijetlio naša glazbena društva. A treba da nadodam i to, da je osim tih pjevačkih i tamburaških društava, glazbeni život medju sveučilištarcima gotovo nikakov. Tko posjeduje i intelektualnu tehničku spremu, redovito je izoliran od ostalih, najviše da se sastaje s dvojicom, trojicom prijatelja. Ali kakova društvenog pokreta nema. Uzevši to u obzir, možemo ocijenjujući naša glazbena društva, ocijeniti ujedno i sav naš glazbeni život na sveučilištu.

Pitanje o kulturnoj vrijednosti naših glazbenih društava nije teško riješiti. Štetne pojave presežu na daleko zdrave u tim društvenim organizacijama. Mjesto umjetničke svrhe ili puka društvenost ili stafaža; umjesto razvoja umjetničkog djelovanja teškom mukom skrpani koncerti, šetanje po provinciji, noćno skitanje. A krunu svemu tomu postavlja sud, onaj sjajni sud, što ga javnost imade o tim društvima. A i sveučilištarci sude jednako.

To klajanje konvencionalizmu pokazuje nam, da ni u sveučilišnom društvu nije sve zdravo, da i ovdje treba napretka, da treba iščupati korov. A prije svega treba imati smjelosti to konstatovati.

Vl. Eisental.

Bugarski djak.

Poznato je, da djaštvo ne sačinjava posebni društveni sloj. Ono je dio veće društvene jedinice inteligencije. Isto tako i sama inteligencija nije nešto homogeno i odlučeno. Ona je šaren konglomerat sastojeći od cijelog niza inteligentnih slojeva. Prema tome kakovi je postanak tih slojeva, kakova je njihova uloga u složenom mekanizmu gospodarskog života neke države, — ovi posebni slojevi inteligencije imadu osebito svoju fiziognomiju, osebitu psihičnost, a odatle i posebne svoje težnje, sve prema različitim druš. razredima Materijalni interesi svakog inteligentnog sloja opredjeljuju i njegovo društveno-političko stanovište.

Tako su primjerice pučki učitelji — nema sumnje — dio inteligencije. No taj inteligentni

sloj živi u istom mizernom položaju kao i moderni radnik. **Država iznajmljuje i izrabljuje narodne učitelje.** Nema nikakovih izgleda, da bi se socijalno stanje, pučkog učitelja u dogledno vrijeme poboljšalo. Zato dakle u svim gotovo naprednim državama, gdje specifični uslovi nijesu smetali — smatra se taj sloj sastavnim dijelom organizma radničke klase, i uvijek upravlja svoju borbu u kontaktu sa borbom organiziranog radništva — a to je **borba za nove druš. odnošaje.**

Isto su tako kler i vojništvo sloj općenite inteligentne mase. No oni nisu kao narodni učitelji. Oni su agenti savremene države — **dobro plaćeni i nagradjivani**, da mogu vršiti svoju misiju: da čuvaju interese cjeline savremenih kapitalističkih društvenih odnošaja. Dok je dakle s jedne strane postojeća organizacija društvene proizvodnje, koja se temelji na principu privatnog vlasništva, neiscrpivo vrelo bijede i rada za pučke učitelje, ona je s druge strane izvor neiscrpivih koristi i uživanja za vojništvo i kler. I u ime tih svojih **materijalnih** interesa ova dva sloja inteligencije usko spajaju svoj rad i svoju borbu sa borbom savremenog kapitalizma: **borbu za očuvanje postojećih društvenih odnošaja.**

Zaustavimo se sada i na djaštvu! I ono je jedan sloj opće inteligentne mase. No je li taj inteligentni sloj isto takav, kakav je kler, vojništvo, učiteljstvo itd.? Ne, i to zato ne, jer djaštvo nije društvena profesija, sa odredjenim svojim ciljevima i zadaćama, kako je to kod navedenih slojeva inteligencije. Djaštvo je samo omladina, koja uči, koja se **sprema**, kako će obavljati neke društ. funkcije; omladina, koja se sprema za svoju buduću ulogu. Kad je tako, ne može se govoriti o društvenim idealima djaštva u opće. Takovih ideala djaštvo ne ima. Može se govoriti samo o društvenim idealima budućih odvjetnika, učitelja, ljekarnika, liječnika itd. Osim toga — a to je najvažnije — može se govoriti o društvenim idealima djaka — sinova kapitalističke buržoazije i birokracije, veleposjednika i trgovaca, i najposlije o društv. idealima sinova propalih i propadajućih malih posjednika i obrtnika. Sve bajanje o idealima djaštva u opće puke su priče. U tom smislu djaštvo je isto takav konglomerat, kakav je inteligencija u opće, no samo u manjoj mjeri.

Moja je nakana, da prije nego li karakteriziram bugarskog djaka, objasnim, o kakvom bugarskom djaku mislim govoriti: da li o onom, koji živi za vino i žene ili opak o onom koji ulaže svu svoju snagu u viši ideal, i koji u bitnosti sačinjava većinu bugarskog djaštva. Zajedno s tim nastojati ću razjasniti, pod uplivom kakovih društvenih i objektivnih uzroka najbolji članovi bugarskog djaštva jesu pretežno socijalnidemokrate. A da mi to podje za rukom, moram razložiti **iz kojih se društvenih slojeva rekrutira većina bugarskog djaštva** i kakove ga historičke tradicije uzgajaju.

Do časa svoga oslobodjenja ispod turskoga jarma, nalazi se bugarska država u primitivnim gospodarskim odnošajima. Isto tako u prva dva decenija svog slobodnog političkog života, imala je ona istu sliku: široka masa malih posjednika i seljaka odozdo, a odozgo doduše neuzakonjeni, ali sustavno provadjani monarhizam. Iz sredine ove maloposjedničke i seoske mase izašle su prve generacije bugarske inteligencije. Isti ti maloposjednički i seoski sloj počeo je punit mlado bugarsko sveučilište.

No jer je život bio još nediferenciran i jer gospodarski razvoj države još nije stvorio one društvene razrede, koji su morali biti prirodni nosioci bugarskog socijalnog razvoja — inteligenciji su nužno nametnuti veliki zadaci. I inteligencija je započela vršiti ono, što su u naprednim državama društvene klase vršile i vrše. Na taj je način sam povjesni razvoj države jednostavno prisilio bugarsku inteligenciju, da živo sudjeluje u političkom životu države. Sve to u jasnom svijetlu prikazuje činjenicu, zašto je bugarska inteligencija uopće, a djačka napose jedan od najaktivnijih elemenata u bugarskom političkom životu. Ali što je odvelo većinu bugarske aktivne inteligencije u skrajnje i najliberalnije polititičke pozicije? Tu nam valja tražiti objektivne preduvjete onoga bojovnoga i revolucionarnog raspoloženja, koje vlada u najbudnijim dijelovima bugarske inteligencije, a osobito bugarskog djaštva.

Kao temeljni uzrok tomu valja smatrati onu društvenu sredinu, iz koje se je regrutirala a i regrutuje inteligencija i djaštvo. Djaci su u velikoj većini sinovi siromašnih radničkih, seljačkih i obrtničkih roditelja. Svi ti siromašni slojevi sve više i brže slabe pod pritiskom nezasitne bugarske buržoasije, koja se počela radjati. I oni su postali nezadovoljni. Njihovo se nezadovoljstvo uvećalo tim više, što su osobne i koterijne vladavine prakticirale svoju razbojničku hunsku politiku. Poznati seoski nemiri i krvavi sukobi u Duranjkulaku i Šabli za vrijeme Radoslavljeve uprave najljepši su dokazi ovog nezadovoljstva. Na takav eto način revolucionirali su „oci" svoju „djecu". Na isti su opet način djeca i mogla preteći svoje oce. Tako je cijela inteligencija, pa i djak, uvidila tendencu, koja ekonomski uništava njihove roditelje, i kao posljedica toga dogodilo se, da je većina njih prigrlila filozofsku teoriju, koja sdružuje sve proletarce i beskućnike — teoriju znanstvenoga marksizma. **Najbolji od njih postali su socijalnidemokrate.**

U tom su pogledu njima pogodovale u glavnom dvije činjenice: 1. veliki upliv, kojeg

je na njima imala ruska revolucionarna i nihilistička inteligencija 60-tih i 90-tih godina prošlog stoljeća; i 2. bogata socialistička literatura, koja dominira već preko 15 godina u bugarskoj književnosti. Proletarizirani društveni sloj, iz kojeg je izašla mlada bugarska inteligencija, stvorio je u djaštvu nezadovoljstvo sa starim i težnju za novim. Bjelinski, Turgenjev, Dobroljubov, Černiševski, Stepnjak, od starijih, a Gorki, Andrejev, Plehanov i drugi od mladjih, pomladili su jačinom svojih misli djaštvo i otvorili mu nove, svjetle vidike. A bogata bugarska marksistička literatura djelovala je dubljim načinom stvarajući od njih socijalnedemokrate.

No život se brzo razvijao, a s njim i kapitalizam.

Bezbojna široka malogradjanska i seoska masa, koja je do sada bila temelj društvena života u Bugarskoj, započela se brzo dijeliti na dvije osobite društvene klase sa protivnim interesima, na buržoaziju i proletarijat. U svezi s tim sama se inteligencija počela brzo dijeliti na dva isto tako suprotna sloja, koji su se grupirali oko novostvorenih društvenih razreda. Djaštvo se isto tako počelo dijeliti na dva tabora: na djaštvo u fraku i na djaštvo u siromašnom haljetku: nastale su dvije struje različitih društvenih ideala i težnja. Za sada siromašni djaci još dominiraju lijepo odjevenoj gospodskoj djeci.

Već god. 1894. dizalo se socijalistički nastrojeno bugarsko djaštvo protiv tiranskog režima Stambulovljevog. Isto tako g. 1901., podiglo se bugarsko djaštvo protiv uspostavljanja spomenika velikom ruskom apsolutisti Aleksandru II., god. 1905., kad su se zbile one poznate djačke opstrukcije protiv novo uvedenog disciplinarnog reda, najviše su sudjelovali djaci — socijaliste.

Ove godine, kod demonstracija protiv kneza Ferdinanda i vlade, bili su socijalistički djaci kolovodje toga pokreta. Socijaldemokratska struja donimira u bugarskom djaštvu. Ona je mlada — ona postoji istom tri decenija, od kako je počeo slobodni politički život. No to je bio život intenzivan, grozničav, pun trzavicâ i brigâ. Poticaji samog života bili su daleko jači za bugarskog djaka od primamljivih slika glupog birokratizma i bezkorisne tromosti.

Bugarski je djak obično fizički slab radi velike nestašice životnih sredstava. On je dapače utjelovljenje materijalne mizerije. U njegovoj je sobi obično studeno, a često nema ni svijetla. On legne i sve misli o radničkom klubu, gdje je prije nekoliko časaka držao političko ili znanstveno predavanje. Misli uzdiše i šapće tiho: Будето! Будето! i muči se, da zaboravi, da sutra ne će ni kruha imati.

Bugarski djak ne poznaje ni iz daleka onih bolesnih običaja, koji postoje kod djaka zapadne Evrope. On ne poznaje duela, ne pozna pijančevanja, a ne pozna ni seksualnih bolesti.

Ruski djak tipa Serježevog, kako ga je ocrtao Veresajev, u svojoj krvavoj hajjini i još krvavijoj čežnji za kruhom i slobodom, sa svojom smjelošću i požrtvovnošću i čistoćom — eto taj tip ruskog djaka najviše privlači bugarskog študenta. No u Bugarskoj nema ruskih apsolutističkih prilika, pak nema usljed toga ni takovog poprišta za rad. Zato umjesto na barikadama i kaznionama ostavlja on svoje zdravlje i prsa posred radništa, radeći najživlje u svim prosvjetnim društvima, u radničkim strukama, stranačkim organizacijama, u štrajkovima, u štampi itd. itd. Njegov je glavni cilj, da uporedo sa svojim vlastitim usavršivanjem žrtvuje svu svoju snagu probudjivanju najširih radničkih i narodnih slojeva. A može li si postaviti ljepši i veći ideal ikoji djak, koji će danas sutra biti učitelj, sudac, liječnik itd.?

*

Sveto pismo priča, da je ljudstvo namislilo graditi babilonsku kulu. No nju nisu mogli sazdati, jer su niknule mnoge narodnosti i jezici. Danas je izmučenom čovječanstvu otkrivena nova perspektiva: kula spasa moći će se nanovo sa uspjehom podići, no zato su potrebni zidari svih naroda i svih jezika. Bugarski djak već nosi svoj kamen za to djelo spasa.

Hr. Stojanoff.

DEMONSTRACIJE RUSINSKIH DJAKA U LAVOVU.

U Galiciji ima oko 3 350.000 Poljaka, a oko 3,000.000 Rusina. U istočnom su dijelu u većini Rusini, a u zapadnom Poljaci. Dva sveučilišta (u Krakovu i Lavovu) bila su do 1902. čisto poljska. Te godine je 700 rusinskih djaka svojim istupom prisililo Poljake, da su neke katedre na lavovskom sveučilištu prepustili rusinskim profesorima i dali Rusinima još neka prava. Medjutim vladajuće poljske stranke i ova prava nastoje da krnje, gdje mogu, premda bi Rusini po svom broju imali pravo na čisto rusinsko sveučilište, za koje se već dugo bore, a priznaje im ga i demokratsko poljsko novinstvo. Ako k tomu uvažamo, da Poljaci već desetke godina svim mogućim sredstvima guše slobodu Rusina, tako te je njihov položaj dosta sličan položaju Poljaka u Njemačkoj, razumjet ćemo žestinu, kojom su zadnje demonstracije izvedene.

Povod tim demonstracijama dao je sveučilišni tajnik, koji nije htio primiti nacionala ispunjenih rusinskim jezikom. Djaci su u svom bijesu izlupali tajnika, provalili u aulu, gdje su pobacali sve slike bivših rektora i polupali do

čega su došli. To je dakako izazvalo stroge mjere sa strane vlade, pa je 85 djaka zatvoreno u istražni zatvor. Medjutim su djaci pokazali osobitu solidarnost, pa su na neobičan način prisilili sud, da ih pusti na slobodu. Oni su zaključili, da ne će ni jedan jesti, dok ih ne puste iz zatvora. Dakako da se je sud bojao preuzeti na sebe odgovornost za eventualne posljedice, pa je kušao na kojekake načine, da skrši njihov otpor. Ali njihova solidarnost je nadvladala. te su 24. veljače pušteni svi na slobodu. Da uzmognemo procjeniti ovu upravo herojsku borbu naših rusinskih kolega, valja istaći, da ih je mnogo u zatvoru obolilo, a nekolicina su putom iz zatvora pali u nesvijest, a i sada mora se većina pod liječničkim nadzorom priučavati na hranu.

Pravo značenje tih demonstracija izrazio je jedan od zatvorenih djaka, kad je iz balkona hotela progovorio velikom mnoštvu, što ih je dopratilo iz zatvora. Medju ostalim kazao je, da ih se ne smije smatrati mučenicima, oni da su učinili samo svoju dužnost i da će doskora prikazati narodu rusinskom svoja stradanja i tražbine. Oni su naime već 1902. god. na svom djačkom kongresu zaključili, da će se svim zakonitim sredstvima boriti za ravnopravnost rusinskog jezika na univerzi, a borbu za samostalnu rusinsku univerzu da će voditi zajedno sa širokim masama naroda, pa su pozvali kolege, da sve svoje sile posvete organizaciji Rusina protiv sile i vlasti poljskog plemstva bez obzira na posljedice za univerzitetske studije i karijeru. Pa će valjda i ovu zgodu upotrijebiti, da učvrste i rašire svoje ideje medju narodom.

I ako će nam se pričiniti možda način demonstracija preoštar, možemo ga razumjeti, a svakako moramo s najvećim poštovanjem gledati na solidarnost i ustrajnost zatvorenih djaka. Borba nam je ova simpatična ne samo stoga, što je s toliko požrtvovnosti i upravo herojstva provedena, nego poglavito stoga, što je to borba za pravo, borba za narodnu slobodu.

Na koncu ne možemo, nego da izrazimo želju, da rusinski djaci, a i cijeli rusinski narod, što prije svoj cilj postigne i da nestane toga žalosnog trvenja izmedju dva slavenska naroda. Praskozorje toga novog dana kao da nam navješta požrtvovnost rusinskih djaka i demokratizacija poljskog društva.

—n.

PABIRCI

MI I NAŠA JAVNOST.

Kad smo izašli s našim glasilom bili smo uvjereni, da će se na nj osvrnuti barem onaj dio našeg novinstva, koje zastupa naše stranke i prema tomu „službenu“ našu javnost. Držali smo naime, da svatko tko hoće, da ga se nazivlje savremenim mora i zauzeti neko stanovište i stalno pratiti sve pojave svoga vremena, a specijalno pojav u svom narodu. U kratko očekivali smo kritiku sa strane naše javnosti i njezinih organa — naših novina.

Isto tako pravom smo se nadali, da će koji od kolega starčevićanaca osvrnuti se i kritizovati naš u prvom redu djački pokret.

Razumije se, da bi sve te ocjene bile pisane sa raznih stajališta a prema tome po nas više ili manje povoljne odnosno nepovoljne.

Medjutim što vidjesmo? Osim „Pokreta“ „Obzora“ i „Slobode“, dakle listova mladje polit. generacije, koji su se informativnim člancima osvrnuli na naše glasilo, nije nitko drugi tako reći ni spomenuo našeg lista. To jest pardon: „Hrvatstvo“ donijelo je u više navrata po bilješku odnosno članak, koji se ne mogu smatrati kritikom, nego nekvalificiranim novinskim ispadima bez čvrstog načelnog stanovišta i dovoljne podloge.

Kolege pak oko „Luči“ ponijeli su se dostojno svog božićnog pamfleta: nazvaše nas naprosto plaćenicima hrv. pučke napredne stranke. Isto je tako dr. Barac, kateheta u Požegi na javnoj skupštini podmetao pisanje „Hrv. djaka“ hrv. p. n. p. baš kano što je „Hrv. pravo“ u reklamnoj notici za „Hrv. smotru“ javilo kao da napredna stranka pokreće svoju reviju.

Osim dakle listova mladje generacije i onih, koji su svojim napadajima dokazali svoje potpuno neshvaćanje djačkog pitanja u opće (amo ide i splitski „Dan“), a našeg pokreta napose, sve nas je drugo domaće novinstvo naprosto mimoišlo. Ni da bi bar registrirajući naš list javili svojim čitateljima, da veliki dio hrv. djaštva pokreće svoje glasilo! Ta hrv. je djaštvo samo po sebi pojav vrijedan spomena bar isto toliko koliko i toliki

dnevni događjaji, koje naša javna glasila vrlo savjesno bilježe. No zato je naše glasilo objavilo „Brankovo kolo" i „Omladina" dužim noticama baš ko i gotovo svi veći srpski i slovenački listovi, koji nas simpatično pozdraviše. Ne tražimo pohvala, ali bi se bar po pisanju naših novina znalo, što o hrvatskoj mladosti misli hrvatska javnost.

Ali i ovako zna se dvoje: Prvo, da je naša starija generacija tim svojim postupkom (baš kao i potpunim ignoriranjem socijalištičkog novinstva) dokazala i opet svoje potpuno pomanjkanje socijalnog shvaćanja i drugo: isto tako pomanjkanje svakog kontakta sa mladjom generacijom. Još se uvijek radi po onoj metodi, da što je tvoje, to pohvali i uzdigni, a tudje pokudi i napadni ili ignoriraj nadajući se, da ćeš mu tako najbolje škoditi. I sve ovo čini se, da ne bi bilo vrijedno spominjati, da nije tako karakteristično po našu stariju generaciju skupljenu u raznim politi. strankama. One nisu nikad vodile računa ni podržavale kontakt sa omladinom i zato i gotovo nemaju pomlatka („obzoraši", „stranka prava"). Za djaštvo znadu samo prigodom raznih demonstracija, manifestacija i kad treba kakom kompromitiranom vodji »svjedočba«. U kratko naše društvo, naša javnost nije si svijesna, da ima prema djaštvu kano takovom, prema toj budućoj narodnoj inteligenciji i stanovite socijalne dužnosti, a da nije djaštvo samo zato ovdje, da plješče političkim vodjama, odnosno da razbija prozore njihovim protivnicima. Istina mnogo je krivo i samo djaštvo, koje je do nedavna u svojoj većini, a sada u znatnoj manjini, služilo svojim polit. istupima samo kano štafaža polit. stranaka, ali glavna krivnja leži svakako na starijim elementima, koji su uzgajali takav pomladak, i samo sa takovim djaštvom bili zadovoljni i nazivali ga »rodoljubnim« »nadobudnim« i drugim jeftinim atributima. Ali pristupati djaštvu s ljubavi radi njega samoga, dolaziti s njim u živi kontakt neprestano, a ne samo onda, kad trebaš kakovu »ovaciju« ili »izjavu«, zainteresovati putem štampe svu javnost za djaštvo, za njegove odnošaje, želje i pokrete — ne, zato nije naša starija generacija imala nikada smisla.

Sada će nam biti i jasno, zašto je prešla šutnjom žurnalistika naših starijih polit. stranaka preko nas i našega glasila, koji čitavim svojim smjerom i sadržajem dokazuje, da će biti u prvom redu eminetno djački list, organ za djačke interese, a ne stranačka domena. Da se je djaštvo jednom počelo ozbiljno brinuti i za sebe i za svoj djački problem, to za naše starije elemente nije vrijedno ni spomena, a kamo li kritike. Tom svojom pasivnošću starija generacija samo zaoštrava one opreke, koje su po zakonu evolucije nužne i prirodne medju starima i mladima, medju prošlošću i budućnošću. Ali starija generacija mjesto da zajedno s nama medjusobnim saobraćajem i kritikom nastoji oko toga, kako bi se uspostavio bar nekaki kontinuitet i sveza medju starijim i mladjim elementima, svojim postupkom samo vodi još većem nerazumijevanju »oceva i djece«, boju »starih« i »mladih«, koji već sada bijesni na literarnom, političkom i znanstvenom polju, dakle gotovo na svim područjima našeg narodnog života. Ovakovo držanje razumljivo je samo kod tako konservativnih i natražnjačkih stranaka, kao što su naše starije stranke, koje vole, da u socijalnom pogledu ostane i dalje sve pri starom, pak zato nerado gledaju pokrete mladjih, koji znače nešto novo, promicanje napred,

Bilo nam je samo do toga, da to konstatiramo, a inače nas ni napadaji ni šutnja naše starije generacije ne će ništa smesti ni zaustaviti u započetom radu: dignuti hrvatskog djaka intelektualno, moralno i materijalno i učiniti ga naprednim i slobodnim individuom.

IZ DRUŠTVA ZA PODUKU ANALFABETA.

Ima već tomu priličan broj godina, što se kod nas stala dokazivati potreba sitnoga realnoga rada. Ova je misao, koja je presadjena iz Češke, brzo u nas našla pristaša, te se o njoj neko vrijeme vrlo mnogo pisalo . . . . Svi dnevnici, tjednici i mjesečnici uvjeravali su nas, da jedino u sitnom realnom radu leži napredak i spas naše zemlje. Već smo davno svi bili o toj istini osvjedočeni, a još uvijek nijesmo gotovo nigdje vidjeli, da bi se o tom štogod radilo — nitko nije išao za tim, da nam primjerom pokaže, kako treba raditi, a mnogo ih je bilo, koji su kraj svog pisaćeg stola stvarali osnove za rad. — To vrijedi za cijelu našu javnost, a vrijedi napose za našu sveučilišnu omladinu. Sjetimo se samo svih djačkih listova i skupština sa svim onim govorima i rezolucijama, koje su tamo stvorene i prihvaćene.

Ne misli se time ipak reći, da se nigdje nije ništa radilo. Bilo je nastojanja, ali su ona bila

osamljena i uslijed toga redovito kratkotrajna i bez velikih rezultata.

Gotovo osamljen je pokusaj, da se djaštvo prihvati sitnoga, realnoga i organiziranog rada, osnutak »društva za pouku analfabeta«. Premda je to društvo, u kojem bi svatko, komu je iskreno stalo do kulturnog napretka naše domovine, mogao to djelotvorno dokazati, — broji ono tek neko 70 članova. To medjutim ne bi bilo ni tako loše, kad ne bi veliki postotak tih članova posvema zanemarivao društvo. Nehaj, kojim se mi Hrvati u mnogim stvarima odlikujemo, igra i ovdje dostojno svoju ulogu, premda se istini za volju mora priznati, da imade tom malenom odzivu i drugih razloga. Tako n. pr. siromaštvo, koje veliki dio djaštva sili, da napornim radom u uredima zaslužuje svoj kruh.

Imajući sve ovo na umu odlučio je odbor, da izdaje maleno litografirano svoje glasilo, kojemu je svrha, da potakne na što intenzivniju akciju sve one, koji bi mogli raditi, ali radi pomanjkanja oduševljenja ne rade, da članove, a zatim sve one, koji se za akciju zanimaju informira o radu društva i o osnovama uprave, te da pobudi interes za pučko-prosvjetna pitanja i odstrani sve one predsude, koje o društvu na žalost još uvijek vladaju.

Već se iz prvoga broja može razabrati, na koji način kani društvo tu osnovu provesti, a ujedno nam on podaje lijepu sliku o svrsi i radu društva.

U prvom članku »Naš program« ističe se razlog, zašto se izdaje glasilo. Tu se veli: „Pomanjkanje svakoga kontakta izmedju uprave i članova petrificiralo je, a domalo i uništilo mnoga naša društva na univerzi". » . . . uzrok tomu zlu treba . . . tražiti . . . u činjenici, da kod svih tih propalih društava nije bilo dovoljno kontakta izmedju uprave i članova i izmedju članova samih. Gotovo uvijek je bivalo, da je sav društveni rad ležao na dvojici, trojici . . . kad su onda oni iz društva istupili, nije se našao nijedan sposoban čovjek, koji bi njihov rad mogao nastaviti; novi odbor nije poznavao ideja, koje su vladale u prijašnjem. Da se tomu zlu, koje bi s vremenom moglo i naše društvo zadesiti, čim prije i što sigurnije predusretne, odlučila je uprava našega društva, da izdaje ovo glasilo, koja će služiti kao neka veza izmedju odbora i članova."

U drugom članku pod naslovom „Zadaća našega društva" razlaže se, koje su misli vodile društvo u prošloj, a koje u ovoj društvenoj godini. »Prošle je godine rad društva sastojao poglavito u tom, da su članovi društveni držali analfabetske tečajeve i da se . . . išlo za sabiranjem novca. Ove godine može se reći, da su u glavnom dvije misli o zadatku našega društva došle na površinu. To je u prvom redu misao o djelovanju našega društva oko pučke prosvjete uopće . . Druga je misao, da treba što širi krug naše javnosti povući u zajedničko djelovanje oko suzbijanja analfabetizma". „Nema se tolika važnost polagati u poučavanje po samim članovima, koliko na to, da se javnost potakne na rad". — »Time će naše društvo postati centrumom rada oko suzbijanja analfabetizma i neprestance slati u javnost nove poticaje«.

Da je uprava prema ovim načelima u istinu udesila svoje djelovanje vidi se iz slijedećeg članka pod naslovom »Društveni rad« Društveno je nastojanje išlo zatim, da u pojedinim mjestima i kotarima osnuje samostalne organizacije, koje bi sačinjavala tamošnja inteligencija, a svrha bi im bila suzbijanje analfabetizma i širenje pučke prosvjete. Pošto ova misao radi slabog odziva nije onako uspjela, kako bi trebalo za sustavni rad oko narodnoga prosvjetljivanja, obratilo se društvo na pučko učiteljstvo zagrebačke županije ponudivši mu besplatno sav potreban materijal za obdržavanje tečajeva. Ova je stvar relativno dobro uspjela, jer se naše požrtvovno učiteljstvo u lijepom broju odazvalo.

Osim toga se u listu govori o tečajevima, koje je društvo držalo i koje sada drži u Zagrebu i u provinciji; o tom kako bi trebalo, da djaci preko uskrsnih praznika porade oko proširenja društvene ideje po cijeloj zemlji, i napokon o još nekim nutarnjim društvenim stvarima

List nam javno svjedoči, kako je društvo usprkos tomu, što je mlado i maleno već u prvoj, a naročito u ovoj drugoj godini razvilo najintenzivniju akciju na polju sitnog realnog rada, o kome se dosada većinom samo pisalo i govorilo.

Š.

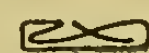

ERNST HAECKEL O UZGOJU.

Znameniti njemački učenjak Ernst Haeckel taknuo se u svojoj knjizi pod naslovom: Die Welträthsel (Zagonetke svijeta), koje je djelo zapravo nacrt monističkoga filozofijskog sustava, medju ostalim aktuelnim pitanjima i uzgoja.

Nakon što se je — kaže Haeckel na 145. strani ovoga svoga djela (pučko izdanje) — moderna kulturna država i škola oslobodila od ropskih okova crkve, moći će u punoj mjeri posvetiti svoju snagu i brigu školi. Neprocjenjivu vrijednost dobre školske obuke sve smo više spoznavali, što se bogatije i veličajnije tijekom 19. stoljeća razvijahu sve grane modernoga kulturnoga života. Na žalost ovom razvoju nije odgovarao i razvoj uzgojnih metoda. Zato se sve jače osjeća potreba temeljite r e f o r m e š k o l e.

Svoje misli o reformi škole skupio je Haeckel u ovo nekoliko točaka:

1.) U dosadašnjoj je obuci igrao općenito č o v j e k glavnu ulogu, a osobito gramatički studij njegova j e z i k a, nauka o prirodi bijaše radi toga posve zanemarena. 2.) U novoj školi mora da bude priroda glavnim objektom; čovjek treba da steče ispravnu predodžbu o svijetu, u kojem živi; on ne smije da stoji izvan prirode, ili pače u opreci prema njoj, nego treba da je tu kao njezin najviši i najplemenitiji proizvod. 3.) Studij klasičnih jezika (latinski i grčki), na koji se do sada trošio najveći dio vremena i rada, i sada je doduše vrlo vrijedan, ali ga valja jako ograničiti te reducirati na elemente (grčki samo kao fakultativan, latinski kao obligatan predmet.) 4.) Zato se to više moraju na svim višim školama njegovati moderni kulturni jezici (engleski, franceski, talijanski). 5.) Obuka u povijesti mora se više obazirati na nutarnji duševni život, na kulturnu povijest, a manje na vanjsku povijest naroda (sudbinu dinastija, ratova i t. d.). 6.) Valja da se uče osnovi n a u k e o r a z v i t k u u savezu sa onima k o z m o l o g i j e, geologija u svezi s geografijom, antropologija u svezi s biologijom. 7.) Osnovi b i o l o g i j e mora da su zajedničko dobro svakoga obrazovanog čovjeka; moderna »zorna obuka« zahtijeva privlačiv uvod u biološke znanosti (antropologiju, zoologiju, botaniku). U početku valja polaziti od opisne sistematike (u svezi sa oekologijom ili bionomijom); poslije neka se nadovežu elementi anatomije i fiziologije. 8.) Jednako mora da svaki obrazovan čovjek uči poznavati osnove f i z i k e i k e m i j e. 9.) Svaki učenik mora da nauči dobro r i s a t i i to po prirodi; a gdje je to moguće i akvarele praviti. Crteške risarije i akvarelne skice po prirodi (cvijeće, životinje, krajobrazi, oblaci i t. d.) ne bûde samo interes za prirodu i ne podržavaju samo sjećanje na užitak u prirodi, nego učenici uče tako uopće tek ispravno g l e d a t i i vidjeno r a z u m j e t i. 10.) Mnogo više brige i vremena nego do sada valja posvetiti t j e l e s n o m r a z v o j u, tjelovježbi i plivanju; navlastito imadu se tjedno poduzimati zajedničke š e t n j e, a godimice za praznika više p u t o v a n j a p j e š k e; zorna obuka, što se ovdje podaje, od najveće je vrijednosti.

Glavni cilj više školske obuke bijaše dosada u većini kulturnih država priprava za kasnije zvanje, sticanje izvjesne količine znanja i izučavanje za gradjanske dužnosti. Nasuprot škola dvadesetog stoljeća ići će za izgradnjom s l o b o d n o g m i š l j e n j a kao glavnim ciljem, za jasnim razumijevanjem stečenog znanja i uvidom u naravnu svezu pojava. Ako moderna kulturna država dopušta svakom gradjaninu opće i jednako izborno pravo, mora mu podati sredstva, da dobrom školkom obukom razvije svoj razum, kako bi to svoje pravo umno upotrebljavao na opće dobro."

BILJEŠKE.

Svim našim djačkim prijateljima. „Hrv. djak" hoće da se u njem vidi savkoliki naš i veliko — i srednjoškolski djački život. Zato molimo sve svoje prijatelje i sveučilištarce i srednjoškolce iz svih zavoda i krajeva, da nam šalju k r a t k e, o b j e k t i v n e i i s t i n i t e informacije o svojim djačkim prilikama i svakom znamenitijem pojavu u djaštvu. Kako smo pak u materijalnom pogledu upućeni lih jedino n a s e b e, to jednako očekujemo od svojih prijatelja, da će naš list, jedini hrv. djački list, nastojati što više proširiti i sami ga pretplatom pomoći. Velike smo si ciljeve postavili pa se nadamo, da će nas i naše djaštvo u tom izdašno u svakom pogledu poduprijeti.

Novo društvo na našoj univerzi Prošlog mjeseca — primivši potvrdu pravila — otpočelo je svoje djelovanje novoustrojeno hrv. sveuč. društvo „N a u k a".

Svrha je ovome društvu, da, »medju svojim članovima širi o p ć u m o d e r n u i posebnu p r a v n i č k u o b r a z o v a n o s t s osobitim obzirom na kulturnu i političku povjest Slavena,

na hrv. državno i upravno pravo, na nar. gospodarstvo i financ. znanost".

Ovu svrhu kani društvo postići »redovitim sastancima, predavanjima, tečajevima za slavenske jezike, naučnim putovanjima i izletima, čitaonicom i knjižnicom«.

Članom toga društva može biti svaki sveučilištarac, dok je u svezi sa sveučilištem radi svojih ispita.

Dužnosti su mu, da barem jedan put u godini drži predavanje prema svrsi društva ili izvijesti barem o jednom kolegiju, o kojem naučnom djelu, putovanju ili izletu.

Članove prima poslovni odbor, koji se sastoji od 3 lica, a vodi upravu društva.

Društvo je otpočelo svoj rad otvorivši češki tečaj pod ravnanjem g. Stjepana Radića.

Šandor Banfić,
poslovodja „Nauke".

Statistika austrijskih sveučilišta u godini 1904./5. Austrijski statistički vjesnik »Statistische Mitteilungen« sv. I. 1907. iznosi ove zanimljive podatke:

Godine 1904./5. iznosio je broj ukupnih predavanja na ovozemnim (austrijskim) sveučilištima (ima ih 8) u zimskom semestru 2434, a u ljetnom 2329. Od tih držala su se na bečkom kao najvećem sveučilištu 783, odnosno 736, a na černovičkom kao najmanjem 118, odnosno 122 predavanja. — U svemu je rečene godine predavalo **1727** učiteljskih sila (prema 1690 god. 1903./4.), i to 500 redovitih i 234 izvanredna profesora, 17 honoriranih docenata, 13 suplenata, 456 privatnih docenata, 13 suplenata, 456 privatnih docenata, 452 pristava, asistenata i konstruktera te 55 učitelja u užemu smislu. Prije desegodina iznosio je ukupni broj sveučilišnih učitelja 1262; prirast 465 docenata (u širemu smislu) u ovomu razdoblju jednak je 36·8 %. Od onih 1727 pripadalo je bečkomu sveučilištu 574 = 33·3% a černovičkomu 54 = 2·8% učiteljskih sila. Po pojedinim fakultetima pripadalo je bogoslovnom 91 = 5·3%, pravo i državoslovnom 187 = 10·8%, medicinskom 753 = 43.6% a filozofskom fakultetu 696 = 40·3% učitelja.

Što se slušalaca tiče, bila su na svim austrijskim sveučilištima u zimskom semestru god. 1904./5. upisana **22.374** djaka prema 21.091 u god. 1903./4. a 16.560 u god. 1894./5. U ljetnom semestru bilo je **19 496** djaka prema 18.805 u god. 1903./4. a 14 411 u god. 1894./5. Prema tome je u posljednjih deset godina porastao broj študenata više nego za jednu trećinu. Od tih 22.374, odnosno 19.496 studenata bilo ih je 8322, odnosno 6926 na univerzi u Beču, a 673, odnosno 636 na univerzi u Černovicama. Nadalje je od tih 22.374, odnosno 19.496 slušalaca bilo 1220 = 5.5% (odnosno 896 = 4·6%) studentica. Od ukupnog broja u zimskom semestru bilo je 17.318 muških a 295 ženskih redovitih te 3836 muških a 925 ženskih izvanrednih slušalaca. U ljetnom semestru bilo je u svemu 16.177 muških i 339 ženskih redoviih te 2423 muških i 557 ženskih izvanrednik slušalaca.

Od ukupnog broja studenata i studentica bilo ih je u zimskom semestru na bogoslovnom fakultetu 1390 (6·2%), na pravo i državoslovnom 9593 (42·9 %), na medicinskom 3276 (14·6%), na filozofskom,) 8115 (36·3%), a u ljetnom semestru na bogoslovlavnom 8783 1326 (6·8%), na pravo i državoslavnom 8783 (**45·1%**), na medicinskom 2381 (12.2%), na filozofskom 7005 (35·9%).

Potonjem fakultetu pribrajaju se i farmaceuti, kojih je u zimskom semestru bilo 355 muških a 4 ženskih.

Od sviju studenata (izuzevši 654 frekventanata medicinskog fakulteta, čiji se nacijonal i t. d. nijesu utvrdili) bilo je 19.696 (90·7%) ovozemaca (Austrijanaca) a 2024 (9·3%) inozemaca, medju potonjima 744 iz zemalja ugarske krune 224 iz Njemačke, 43 iz Švicarske, 16 iz Italije, 8 iz Franceske, 1 iz Belgije, 2 iz Nizozemske, 9 iz Velike Britanije, 1 iz Danske, 1 iz Švedske-Norveške, 521 iz Rusije, 20 iz Turske. 62 iz Rumunjske, 106 iz Srbije, 197 iz drugih evropskih zemalja i 59 iz ostalih dijelova zemlje.

Po materinskom jeziku bilo je (u zimskom semestru) 9529 (43·9%) Nijemaca, 4405 (20·3%) Čeha[1]), 4418 (20·3%) Poljaka, 998 (4·6%) Rusina, **1153 (5·3%) Jugoslavena**. 501 (2·3%) Talijan, 226 (1%) Rumunja, 126 (0·6%) Madžara i 364 (**1·7%**) drugih narodnosti.

Po vjeri bilo je 16.882 (77·7%) katolika, 677 (3·1%) pravoslavnih, 711 (3·3%) evangelika, 6 starokatolika, 3333 (15·4%) izraelićana, 38 (0·2%) druge vjeroispovijesti i 73 (0·3%) bez konfesije.

Što se tiče nauukovine i stipendije, bile su su na austrijskim sveučilištima u god. 1904./5. prilike ovakve: Od plaćanja naukovine bila su od 21. 720 slušalaca zimskog semestra oproštena 4271 (19).7% sasvim, a 2193 (8 7%) na po; nadalje od 19172 slušalaca ljetnog semestra 4518 (23·6%) sasvim a 1617 (8 7%) na po. Ubrana naukovina iznosila je u zimskom semestru 590.448 K, a u ljetnom 492.297 K. — Ukupni broj stipendista bio je u zimskom semestru 1988, u ljetnom 1946. Oni su u svemu dobili 546.275 K u zimskom a 544.018 K u ljetnom emestru. Prema tome je prosječno jedneg stipendistu zapadalo u zimskom semestru 274 80 K, a u ljetnom 279·70K.

[1])Statistika veli: „Čehoslaven"

K jugoslavenskom abiturijentskom sastanku u Dubrovniku Zagrebački centralni odbor za priredjenje sastanka jugoslavenskih abiturijenata i

apsolvenata razaslao je na pojedine srednjoškolske zavode ovaj proglas: Drugovi! Centralni odbor za priredjenje sastanka jugoslavenskih abiturijenata i apsolvenata predlaže Vam ovim nacrt programa samog kongresa, dok će se tehnički raspored, t. j. dan putovanja, izleti i t. d. javiti naknadno nakon konačnog sporazuma s drugovima iz Ljubljane Beograda, Sofije i Dubrovnika. 1. O jugoslavenskoj ideji. Kako je naš sastanak jugosl. abitur. i apsolven., to je posve prirodno da se i o jugosl. ideji nekoliko riječi progovori. Zato će predsjednik centralnoga odbora pozdravivši u ime sazivača prisutnike nadovezati nekoliko misli o jugosl. ideji. 2. O kulturnim prilikama Slovenaca, Srba, Bugara i Hrvata. 3. Stanje jugoslavenskog djaštva. (Djak i srednje, visoke te praktične škole; djelovanje djaka u narodu; djak prema politici; buduće zvanje.) Držimo, da je glavna svrha djačkih sastanaka upoznavanje. Na našem sastanku želimo se medjusobno informirati o kult. stanju i prilikama djaštva. Zato će o ovoj svakoj točki izvijestiti po jedan Slovenac, Srbin, Bugarin i Hrvat. Ovo je kratka, ali ozbiljna i promišljena osnova za kongres, koji ne želi, da zvučnim govorima potrese zrak i utone u zaborav, već da uzajamnim iskrenim upoznavanjem pruži budućim gradjanima jugoslavenskih naroda oštriji pogled na svijet i život, te dužnosti djaka. Uz bratski pozdrav!

Zagreb. centralni odbor za priredjenje sast. jugosl. abit. i apsol.

Pučko predavanje U novije doba silno su se razmahala popularna predavanja u raznim čitaonicama, klubovima, u „Sokolu“ i t. d. To je svakako vrlo dobar znak po razvoj i napredak našeg pučko-prosvjetnog rada, ali ima jednu lošu stranu, a to je činjenica, da su sva ta predavanja posvećana lih gradjanstvu, uskom krugu članova jedne čitaonice ili strukovnog udruženja. Na naše seljaštvo pak radništvo ne uzima se nikakov obzir, mimoilaze se dakle najširi slojevi narodni.

Zato s veseljem pozdravljamo uspješno nastojanje onih, koji hoće prosvjetu širiti ondje, gdje ju najvise trebaju, a to je medju seljaštvom. Drago nam je, da možemo već danas javiti jedan takav pokušaj, tim više, jer ga je učinio jedan djak i potpuno uspio. Svršeni pravnik R. Walter držao je u Jasenovcu na Savi, na medji Hrvatske i Slavonije pučko predavanje seljacima i željezničkim radnicima. Kolega Walter uzeo je za temu svog predavanja zanimivo i za seljaštvo važno socijalno pitanje: O čovjeku u obitelji i općini. Vrijedno je spomenuti, da su ga radnici i seljaci sami molili, da im predaje, pa kad im je gornju temu popularno i razumljivo razložio, morao je obećati, da će držati čitav niz predavanja. Slušatelja je bilo oko 200, a slijedeći put bit će ih još više. Zanimljiva je osobito bila diskusija, koja se poslije predavanja razvila, a u kojoj su seljaci vrlo živahno učestvovali. Kolega Walter nastavit će sa predavanjima, za koja se u čitavoj okolici pokazuje medjupukom vrlo velik interes. Mi javljajući ovu radosnu činjenicu ujedno pozivamo svoje prijatelje — djake, da svaki sada o Uskrsu nastoji slično poraditi u svom kraju za pučku prosvjetu. Pučka predavanja su zato vrlo zgodna, a kako primjer g. Waltera pokazuje i vrlo uspješna.

S—s.

Samo da „osvoje situaciju“. Starčevićanci uprli su sve sile, da dobiju za se što je moguće više pristalica na srednjim školama, da na taj način „osvoje situaciju“. Kod nas barem, u Dalmaciji, stali su da nogama i glavom mlate o naše „bedeme“.

Kakovim se pak sredstvima služe proti nama, nečuveno je i nevjerojatno. Nego kad čovjek vidi, kakovi su to ljudi, što tako vru i kipe na nas, gdje se skupljaju i pod čijom zastavom, stvar mu postaje razumljivom.

Neki dan došao k meni moj mladi rodjak — trećaš gimnazije – i zapitao me, kojoj stranci pripadam. Kad sam mu odgovorio, da sam naprednjak, pogledao me sumnjivo i rekao:

— Onda mi se čini nemoguće, što o vama govore naši starčevićanci. Kažu nam naime, da vi naprednjaci ne mislite ni za narod, ni za domovinu; da vam je „bog: novac“, a „domovina: trbuh“; da će naš narod propasti, ako svi ne budemo starčevićanci. Govorili su nam o tom, kako mi moramo nastojati, da dobijemo za se svu srednjoškolsku mladež, jer „pobijede li naprednjaci, popustiće sve Srbima, pak će Srbi uništiti naš narod“.

Ovakova predavanja drže starčevićanci pred mladim djacima, — četvrtašima, trećašima, a i drugašima — koje su k sebi na sve moguće načine privkuli. Mukte, ili uz malu cijenu dijele im svoje novine, „da se izobraze!?“ Ne znam, daju li im još i sada bubati na pamet čitave retke iz „Hr. Prava“, kao što se to negda radilo! „Ako bude naša klica — kažu — biti će i naš plod.“ Kakav će taj plod biti, nije ih briga; dosta da imadu uza se dobru cifru pristaša, pa sastojala ta i od samih ništica! Dosta da mogu kazati: velik nas je broj!

Njihova bezobzirnost seže dotle, da nam na naše sjednice šalju i svoje uhode. Ovi zatim nose tamo — pred mlade djake — vesele referate! da kod nas nema reda i slično. I nije tomu čudo, kad pomislimo, da se sastaju u katoličkoj čitaonici, pod okriljem crne mantije, a to dakako sve — „da se upoznadu i izobraze!?“ Divnog li uzgoja, lijepe li izobrazbe!

Prodjimo preko onih nelijepih i besmislenih riječetina i izraza, preko njihove poslovične intolerancije i nepoštenog rovarenja proti nama! No nemojmo dopustiti da se laži, napadanja i podlosti uvlače u žile naše mladeži; da strančarenje i nesloga ubija u njoj svaku volju i rad oko kulture i napretka! Tardiora sunt remedia quam mala. Ako

se naša mladež stane medju sobom svadjati i prepirati o raznim i vječnim našim aferama, o ovoj ili onoj ličnosti, kamo onda mjesta i vremena za nauk i prosvjetu? Kakovu li ćemo tek onda inteligenciju imati!

Narod treba buditi iz neznanja; treba potresti okovima, kojima ga steže crno sjeme, poslato nam iz Rima: To znamo dobro. Ali velika zapreka našem napretku leži i u slaboj izobrazbi naše inteligencije, osobito na gospodarstvenom, obrtnom i znanstvenom polju. Potreba nam je ljudi učenih i umnih, jer oni daju pečat veličini svog naroda. Samo prosvjetom dolazi se k slobodi.

Kamo li dakle veće potrebe, nego li je ta, da se medju našom srednjoškolskom omladinom stvore naobrazbena društva? Na ovom ognjištu moći će se naša mladež zagrijati za razne struke na polju znanja i kulture. Jedino ovako dobit ćemo ljude sposobne, da u našem narodu provedu uzvišene misli i napredne ideje, što prosvijetljeni zapad svijetom širi.

A. B.

Za jugoslavenski sastanak u Dubrovniku. Plemenita i zdrava misao, te iskrena ljubav k narodu i domovini našoj — u smislu modernog razvitka i blagostanja, ponukala nas, da sazovemo »Jug. abitur. i apsolvent. sastanak u Dubrovniku«. Ipak, koliko je ta misao plemenita, i koliko nas je ona oduševila — ta biti će izraz naših djačkih prilika i stanja — nalazi ona svakdan na po koju tamnu osobu, kojoj nije po ćudi naš napredak i koja joj se protivi. Najveća je pako sramota, što i medju djaštvom ima neka „struja“, koja je načelno protivna tome. Nas pako to n e s m i j e d a p r i j e č i, dapače mora nas baš da jače potakne na rad i na uspjeh sastanka. M i h o ć e m o d a r a d i m o i n a p r e d u j e m o h o ć e m o d a p o d i g n e m o n a š n a r o d. R a d i d e m o k r a c i j a n a š e s u g e s l o.

U čovječjem društvu već od davna, a pogotovo u moderno doba, polovičnu ulogu u odgoju naraštaja igra žena; jer dok čovjek stvara nove ideje, dotle žena, proniknuta tim idejama, mora da odgoji budući naraštaj tako, da će ovaj biti vrijedan i sposoban te ideje oživotvoriti i usavršiti. Na žalost je žena kod nas veoma slabo cijenjena. Takvu su ju odgojile naše nesretne prilike. Krivnja pada na njih i na nas. Ipak mora se priznati: u zadnje smo doba nešto u tom napredovali. Jek modernih ideja demokratizma i slobode, mora u svojoj potpunoj snazi da odjekne na našem sastanku. Mi dakle, davajući ženi slobodu intelektualnog razvitka i jednakost položaja u društvu, moramo na našem sastanku čuti i našu ženu, da upoznamo njeno stanje i prilike. Ako hoćemo odgojiti vrijedan naraštaj, odgojimo mu majku. Žena mora dakle da čuje moderne demokratske nazore, mora ih poprimiti, e da jednom odgoji svoj porod. Toga radi predlažem, da se na naš sastanak pozovu naše drugarice sa preparandija, liceja, viših djevojačkih i obrtnih škola, dapače i naš ženski sveučilištni svijet.

Napredak i budućnost biti će naša, ako uz nas bude i žena naša. S toga složno napred za „demokraciju i rad“.

Dalmatinac.

U Prag — drugi semestar! Svim onim kolegama, koji ne mogu ići dugi i hladni zimski semestar, preporučili bi, da podju u ljetnom 3 mjesečnom semestru u Prag. Kao sveučilišno mjesto ima Prag više prednosti. Prvo, to je najveće i najkulturnije središte austrijskih Slavena. I u ono par mjeseci može naš čovjek mnogo naučiti od naprednih i praktičnih Čeha. A osobito mnogo može naučiti ondje hrv. djak, jer je u Pragu (2. največa univerza u monarkiji) upravo silno i svestrano razvit djački život: Čitaonice, klubovi i mnoštvo drugih prosvjetnih i sportskih društava djačkih mnogo doprinose materijalnom i intelektualnom napretku studenta. A onda i tu veliku prednost ima Prag pred drugim gradovima, što je vrlo jeftin — jeftiniji od Zagreba. A dobro dolazi siromašnijim i to, što toplom ljetnom semestru otpada sav izdatak na drva, svjetlo, toplo odijelo i t. d. Kako g. Stj. Radić baš do Uskrsa svršava svoj češki tečaj, to se svakom pruža lijepa zgoda, da u Prag dodje sa već gotovim znanjem češkoga jezika, koji i onako ne zadaje mnogo posla.

Sve informacije o upisu, i o drugim odnosima Praga mogu se dobiti u našem uredništvu. Dakle drugi semestar, ko iole može — u zlatni Prag!

Koliko je slovenskih srednjoškolaca? Po statistici „Omladine“ bilo je prošle školske godine 2656 slov. gimnazijalaca i 635 realaca po raznim gimnazijama i realkama u Ljubljani (3), Kranju, Novom Mjestu, Trstu, Mariboru, Gorici i t. d. Ako se tome pribroji još mali broj u Gracu i tudjini iznaša ukupni broj slov. srednjoškolaca 3300, za koji broj opaža „Oml.“, da nije ni veći ni manji, nego prijašnje godine.

Giosue Carducci Dne 16. veljače umro je u Bologni Giosue Carducci, največi pjesnik moderne Italije, a možda i največi savremeni pjesnik na svijetu. Da svoje prijatelje pobliže upoznamo s životom i radom velikog pokojnika, donijeti ćemo u narednom broju o njemu poseban prikaz.

Dopisi uredništva. Svima onima, koji su nam poslali svojih priloga, a koji nisu uvršteni u ovaj broj, odgovorit će uredništvo ili izravnim pismom ili medju dopisima uredništva u narednom broju.

V. S. Jugović. Na Vašu želju konstatujemo, da se poruka u 2. broju „Hrv. Djaka“ pod inicijalima V. S. J. — ne tiče Vas.

HRVATSKI DJAK

GLASILO HRV. NAPREDNOG DJAŠTVA

„Hrvatski Djak“ izlazi svaki mjesec. Pretplata mu je na godinu 5 kruna, a pojedinom broju 40 filira. Plativo u Zagrebu. Rukopisi i pisma neka se šalju na adresu Jurislava Janušića, Nova Ves 29. prizemno, desno, a pretplate na adresu Martina Dulća, Kukovićeva ulica 8/a.

Rukopisi se ne vraćaju, a neplaćeni se listovi ne primaju.

BR. 4. U ZAGREBU MJESECA TRAVNJA 1907. GOD. I.

Stevo Slatinčan:

ZA SLOBODNU ŠKOLU.

Od vijekova vlada nesloga medju ljudima, koji misle i onima, koji vjeruju. Od vjekova traje boj izmedju znanosti i vjere. Neosporivo je, da se moć crkve drži samo glupošću ljudskom. Prosvjetlite mozak puka, pa će u milijunima nestati temelja crkvi. Na njezinoj će strani ostati samo oni, koji se obogaćuju i tove glupošću omedjenih i zaslijepljenih, oni, koji obećavajući prostim vjernicima kraljevstvo božje na nebu, nasladjuju se i tove kraljevstvom božjim za zemlji. Segnite u njihove džepove, oduzmite im raskoš i mir — i od crkve će ostati samo nebrojeni crkveni zakoni, utemeljeni na praznovjerju i na krivom tumačenju vjere, kojima si crkva autorizira pravo na ljudsko tijelo i dušu od časa rodjenja do smrtne ure. Ne misli, vjeruj i daj crkvi mir, a ona će se za tebe pobrinuti od krštenja do pogreba, samo kad platiš. Istražuješ li, kušaš li, promišljaš li, ti si antikrst, ti si neprijatelj Boga! Crkva ne podnaša razmišljanje, ona se opire o autoritet. Ta se dva pojma pako isključuju, ne dadu se spojiti. Dakle je pitanje, na koju stranu okrenuti? Za nas je riješenje lagano. Čitav razvoj čovječanstva pokazuje, da je to, čime se čovjek razlikuje od drugih stvorova (naobrazba, socijalni napredak, razvoj obrta i industrije, u opće svi znaci kulture duha), jedino moguće postići na temeljima empirije. A vjerujemo li u potrebu vjere, moramo i nju takodjer držati za kulturni slog, što se mora razvijati putem razuma. Vjera se ne da uniformirati. Vjera će ostati uvijek osvjedočenjem pojedinaca, bit će u svakoga druga prema raznim stupnjevima intelektualnih sposobnosti, bit će čovjeku — kako veli profesor Masaryk — nekim središtem njegovog duševnog života ili rezultatom njegovog znanja i čuvstvovanja. Već bi iz toga slijedilo, da se vjera ne da učiti u školama, jer škola može biti samo priprava za životne nazore, koje će čovjek steći istom u zreloj dobi, a koji ni kod dvojice ljudi ne će biti nikad posve jednaki.

Što se danas podaje djeci u školama, nije vjera. Djeci se utuvljuje, da vjeruju, ali za osvedočenje se ne pita. Vjerujte, što vam crkva zapovijeda vjerovati. A jeli moguće vjerovati u nešto, što se protivi osvjedočenju? Osvjedočenje raste, vjera se gubi. Čovjek prestaje vjerovati ne toliko u obseg onoga, što mu je bilo predočeno kao vjera, nego izgubi vjeru i u potrebu vjere u opće. Opaža, kako je varan od crkve, pak se diže na otpor proti onima, koji su ga protiv njegove volje, iz sebičnih i koristoljubivih obzira, sapinjali uza sudbinu crkve. Ljudi istupaju iz crkve a službenici crkve gube svoje hranitelje. Ljudi dolaze do spoznaje, da u svom odnošaju prema Bogu ne trebaju nikoga trećega, ne vjeruju u moć molitvi, koje se bez smisla motaju po usnama tisuća, a u fantastičnim obredima vide eufemisitički rečeno, štetnu suvišnost. Čemu su dakle ti službenici Gospodina?

Sa osviješćenjem puka pada ne samo njihova čast, nego i potreba njih. Svećenicima je stalo do njihove kože, pak se ne čudite zato, što se zubima i noktima opiru svemu, što ugrožuje njihovu egzistenciju, tako da se u ime idealne svete vjere nastoje svom silom riješiti onih, koji hoće stati na put njihovom zanatu; iz pitanja svoga trbuha čine pitanje vjersko

Zato su uvijek težili za tim, da dobiju školu u svoje ruke. Briga im je bila nakaziti mozak, a ne zdravi razvoj znanja. Ta mozak je djeci tako podatan, a baštinjenih se tradicija tako teško riješiti! Dapače nekoga vjerska kriza u opće ne dosegne. U kratko, ovaka bi generacija odgojena po njima bila jamstvo daljnje njihove moći u budućnosti.

A baš su — na žalost poglavito naše žene, koje još i sada čine stupove njihovih kula. Od vijekova zatvarahu se ženama svi izvori znanja, pak stoga još i danas vlada nazor, da je žena pozvana samo da vodi kućanstvo i radja djecu. Danas je prosječni duševni horizont žene omedjen, pa stoga i igra u žabljem obzoru žene veliku ulogu vjera, koja im je u mladosti ucijepljena. A država, kojoj se, kao i crkvi, čini, da su osviještene mase revolucionarne i pogibeljne državnom uredjenju, pruža crkvi ruku pomoćnicu. Politika je iz škole isključena, ali crkvena se politika silom riva u školu pod geslom „vjerskog uzgoja“, jer se ta politika čini vladajućim krugovima — najmanje pogibeljna. Temeljni zakoni državni jamče doduše za slobodu vjeroispovijedanja, ali napredni učitelj ili učiteljica ne smije svojim učenicima reći, što misle o politici crkve, ili — kako oblasti vele — „vjerskom uzgoju“. Dapače, prilike su takove, da se učitelj mora bojati tumačiti djeci i znanstveno zajamčene stvari, u strahu, da ne dodje u koliziju sa „vjerskom obukom“ vladajuće crkve, koju država favorizira. Pokuša li to, može biti gotovo stalan, da će biti javno proskribiran, kao čovjek, koji je nesposoban za svoju struku, jer ne uzgaja „vjerski ćudoredno“.

Reče li ipak istinu, da li mogu njegove riječi imati kakav konačni učinak na dječju dušu (kojoj manjka moć rasudjivanja), ako dolazi druga osoba, „posvetom uzvišenija“, te uči sasvim obratno? Uvažite danas samo, što bi rekao djeci o dobi reformacije ili o dobi Husa jedan napredni učitelj, a što svećenik! A zar je cilj škole takova namjerna smetnja i unašanje sumnje u dječju dušu? Zar nije „vjerski nemoralno“ oponirati istini? Zar nije upravo duševno ubojstvo utući nježan mozak za volju celibatnika, koji su od dječjih srdaca udaljeni kao nebo od zemlje? Ljudima, koji su progledali to nasilje, namiće se nehotice pitanje: da li je država uvela obvezatni polazak škole zato, da u svom narodu podigne nivô naobrazbe, ili zato, da za svoju potrebu dobije milijune neodlučnih, nesamostalnih bića? Ako je državi u istinu stalo do naobrazbe, mora doći do potpune rastave države od crkve, mora iz škole vjera napolje, jer se vjerske dogme i čuda ne dadu nikada spojiti sa znanošću. Stalno je, da će samo slobodna škola istjerati one, koji u ime vjere pašuju nad razumom nejačadi. Taj nazor prodire sve više i više u izobraženije slojeve, a branitelji te vjere, ili — govorimo jasno! — klerikalci slute u tom početak njihovoga konca. Pučki slojevi dobivaju sve veći upliv, sve veća prava. Pred moći puka moraju polagano uzmicati privilegiji feudalaca i birokrata, a o njih se baš upire moć klerikala. Tonući u silnom tijeku kulture, hvataju se obale. Umjetnim ogradama nastoje zaustaviti brzi tijek upotrebljujuć sva moguća sredstva. Svaki kamečak, svako perce je dobro.

Crni prsti hvataju za grla napredne ljude, a nepoćudni se ljudi imaju odstraniti gnjusnim denuncijacijama i klevetanjem, jer im je čista savijest svetija od njihove službe. Koliko ljudi uzmakne pred tim terorom! Koliko bi učitelja naučalo slobodu, da se ne boje novog šikaniranja, novih muka i udaraca! Teški balvan valja se upravo prema izvoru prosvjete — p r e m a š k o l i.

Da, škola ima spasiti crkvu od moralnog pada. Pogledajmo samo školski zakon o religijskim dužnostima učenika i učitelja. Djeca moraju sudjelovati kod vjerskih obreda, dakle i kod svih procesija, pod nadzorom učiteljstva. Učitelj ne smije imati pod svojim nadzorom više učenika, nego što je moguće, a to znači, da ako župnik hoće, dužni su svi učitelji vršiti kod tih „vjerskih obreda“ policajnu službu. Učitelji su dužni voditi istragu protiv djece, koja bi zanemarila polazak crkve i ubilježiti ih, kao da su izostali od škole. Ispričati smije samo u suglasju s učiteljem vjerouke. Učitelj mora opomenuti roditelje (zašto ne župnik?), a ne pomaže li to, imaju se pozvati roditelji pred školski odbor, dapače pred poglavarstvo. U kratko: polazak crkve moraju kontrolirati i na polazak crkve siliti laici, na koje crkveni odnošaji ne spadaju, laici moraju miriti i utišavati mržnju mjesto povodnika toga šikaniranja, a on se drži miran i „nevin“.

U školi se daje posebna prednost svećenicima, oni su u školi kao država u državi. Nitko se ne smije miiešati u njihovu „viersku obuku“, a oni kontroliraju obuku učitelja. Ravnajući učitelj ne smije dijeliti niti savjeta kateheti kao ostalim učiteljima. Svećenik u kratko ima biti gospodar škole, on mora komandirati i prema gore i prema dolie. Takova je drzovita provokacija moguća samo kod nas i negdie u Španjolskoj. Svagdie bi drugdje tu smionu crnu ruku, što se pruža za najdražim imetkom naroda, za školom, odsjekli kod samog ramena.

Otvorite već jednoč oči, spoznajte svoju odgovornost prema potomcima! Oduprite se svom silom protiv duha, koji ima zavladati školom, a od vaše djece činiti omedjene ljude.

Znajte, da će se na vašoj djeci osvetiti ono, do čega su došli mislioci životnim iskustvom i silom razuma, a to je sloboda saviesti, sloboda osvjedočenja i priznanja; to najveće imanje vaše i vaše djece je ugroženo. Razmišljajte o velikim borbama, što su ih vodili napredni ljudi od davnih vremena s crkvom, pak se i sami ne plašite borbe za bolju budućnost vaše djece. Recite si još, da nijeste dali život djeci, da ih tudja ruka protiv vaše želje i osvjedočenja uzima iz vašeg krila i otudjuje vašoj savjesti. Vi imate na svoju djecu prvo pravo! Oslobodite se omamljivih uplivâ hramovâ i posvetite sve svoje sile za naprednu i slobodnu školu, koja vam ne će povratiti četrnaestgodišnje licumjerce i dvoličnjake, nego ljude otvorene, nezastrašene, kojima nije omrznuo rad, nego koji teže za svjetlom istine, za jasnim znanjem, ljude čile, radine, savjesne.

Oslobodite se predsude, kao da bi bilo zlo zapustiti gnijezdo, u kojem živite od mladosti, zapustite to gnijezdo pod krovom crkve, u koje ste došli bez vaše volje i tražite si čišće i liepše gnijezdo u slobodnoj prirodi. Razmišljajte o neprestanom razvoju ljudskog duha i budite kotači na kolima kulture, a nipošto zapirači. Istupite i otvoreno proglasite, da ne možete biti zadovoljni, ako se hoće u školi trgovati s dušama vaše djece. Istupite i rušite crne zidove, koji vam priječe pogled na sunce istine. Na poznavanje istine ima pravo svaki čovjek!

Nikita Aleksandrović:

U KATEDRALI.

Na Golgoti je umro i sviet za to znade
Al od te žrtve davne još ploda ne imade . . .
Kranjčević.

Zgrnulo se ljudstvo silno i ljulja se kao žito,
kad ga vjetar poljem njiše —
navrvilo staro, mlado, ružno, liepo, gladno, sito,
pa se stislo: jedva diše . . .

Na oltaru, izmed zlata i dragulja, On se diže
zamotan u staru krpu —
krvavu i trudnu glavu spustio je nešto niže,
pa sve gledi u tu rpu:

Što je došla da okaje molitvama griehe svoje,
nekajane nigda dosti —
jedni šapću očenaše, drugi čislu zrnca broje,
treći stenju „bože prosti!“ . . .

A On sluša, suzu guta, što mu suho grlo kvasi
— srce mu je odveć meko —
nikog nema, da mu žedju makar svetom vodom gasi
— baš je lijepu plaću steko! . . .

Uto s kora, iz orgulja izvili se tužni zvuci
— sad će ljudstvo da proplače —
a basista kazališni o Njegovoj pjeva muci
— časak tiše, časak jače . . .

Pozorno ga narod sluša — i da nismo sad u hramu
pljeskali bi negdje živo —
tako divno psalam pjeva, umjetničkom sav u plamu,
da sve ječi zidje sivo . . .

Kraj oltara opat sjedi u mekanu naslonjaču,
mitra mu na glavi blista —
sakrio si trbušinu u svilenu ogrtaču . . .
— eto vjerne slike Krista! . . .

*

Zvona bruje, piev se ori, mirisni se tamjan pali,
— razvila se krasna slava! . . .
a Njemu se na propelu gorkom žuči srce zali
i još niže nagnu glava . . .

ALELUJA!

Uskrsna ore se zvona,
priroda od sna se budi,
driemovni dižu se ljudi —
ječi sva Vasionâ:
Aleluja!

S mekana ustaju loga
preljuba cjelove brišu,
požudnom strasti još dišu
zazivljuć Gospoda Boga;
s Aleluja!

Tamjan već svodove liže —
mamen od noćnieh čara
kliče svećenik s oltara:
Narode, Hristos se diže,
Aleluja!

Pucaju zglobovi jaki,
uzdah se topi u suzi —
roblje na koljenu puzi —
svršava jecaj svaki
s Aleluja!

Uskrsna ori se slava —
dižu se tlačeni puci,
kraj je i njihovoj muci —
Hrvatska spokojno spava!* . . .
Aleluja! . . .

Josip Jankov:

STARINSKA NOTA.

Danas sam bio kod mise,
Al dodjoh potišten doma;
Nevoljki učini dojam
Na mene sve to veoma . . .
I popić pognuti mali
I propovjed njegova duga,
Pa slike na stienama prašnim
I crkveni onaj sluga . . .

Sve mi se učini čudnim,
Ko glazbilo razbitih žica,
Što ne može nikoga dirnut,
Nego se drelji, golica . . .
I učini pospanom dušu
Kô da ju dosada sisa;
Tako se svih nas dojima
Popić i njegova misa!

Na koncu se maših šešira,
Da me ta dosada mine,
I da ne gledam laži
Kako se pobožnim čine;
A vani su puni grieha
Ko ostali smrtni ljudi,
Koji ne ištu po crkvah
Da ih se k dobru budi! . . .

Popić je i dalje pjevo . . .
Ko cimbala stara bez žica
I vodio ljudstvo u glupost
A znoj mu je teko sa lica . .
Zaveden je bio siroma;
Nije shvaćô života,
Ta njemu je zvučila lijepo
Starinska ova nota . . .

* Ovu je pjesmu autor ispjevao još kao klerik dugo prije preokreta u Hrvatskoj. Op. Ur.

K. H. Mácha:

MARINKA.

Zdravo, himbena ljubavi!
Adieu! — Lebe wohl!
(Stara pjesma; s poznatim napjevom.)

Ouvertura.

„Dodje maj! O dubokih boli mužu!
Bljedoća zašto još ti lice krije?
U prirodu podji — zlati sunca žar
Ruže licu, mir povraća čelu!“

Na sunce podjoh. Nad cvatućim proplancima
Na zapadu se njegov blisto žar;
Na sjaju sunca rumenilo se lice moje,
Urešeno kao cv'jećem svježim.

U prah padši dignuh ruke prama suncu:
Šum borava, slavuja biljisanje,
K njemu teži jecaj mog čeznuća;

Kao da je blizu konac mojoj muci.
Sunce zašlo. Siva zgusnula se tama,
A lice moje kao uv'jek bl'jedo.

Prvi čin.

Maju! o maju! Krasni maju!! — U zagrljaju tvome iz nova klikće oživjela zemlja! Ali jao, nijedan osjećaj nije tako čist, a da ne bi bio natrunjen oprečnim osjećajem! — Kao što se u radost putnika, koji ugleda po prvi put raskošni kraj na svome putovanju, miješa tuga brzog rastanka s njim; kao što se kod sladosti prvog cjelova odmah pojavi i gorčina zadnjega: tako i uz svu radost i klikot zemlje, zbog tvog dolaska, krasni maju! njezino lice izdaje žalost i bol brzog rastanka s tobom, a srce joj moje poput jeke iz dubine odgovara! — —

Kakova je to vreva raznolikog ljudstva? Šarolika ženska suknja miješa se s tamnim muškim odijelom. — Na desno i lijevo pozdravi i pokloni. — Perivoju! tvoja se slava iz nova diže oživjelim drvećem; praške krasotice opet grnu k tebi na obvikle sastanke! Ovdje ponosno koraca dama s pernatim šeširom o bok vitkoga mladića, koji si frče mlade, kratke brčiće te dugim mamuzama zvekeće, koje će mnoga žena, kad se odatle vrati kući, proklinjati svlačući se iz tog jedinog svečanog odijela; ponosnije još šeće neka djevojka s velikim šeširom po strani vojnika; ondje se opet protiskuje

gustim mnoštvom s utisnutom malom glavom u velik šešir, gradska kći sa mesarskim momkom, ogledavajući se za skupom studenata, što se valjao za dugim redom djevojaka. Baš po njihovoj volji u najvećoj gužvi dostigoše studenti red djevojaka, a svaki od njih držao se sretnim, ako se mogao lakim dodirom zadjeti barem o odijelo ili o ruku svoje mile. —

Kakova je to vreva raznolikog ljudstva? — A nad cijelim tim mnoštvom razastire ljubav svoja krila, kao što glazba, što svira kroz cijeli dan, usred velikog grada pred kavanom, posljednji zvuk rasprostire nad posjednutim stolovima; kao što razastire jasno večernje rumenilo sjene u zelenim vrtovima iza prošlog sparnog dana.

Ruka me boli od skidanja šešira; podjoh stranom iz tog drvoreda pod modri svod večernjeg neba. — Sâm sam.

Nad kržljavom travom širokih medja zvuči melanholijski zuj večernjih muha; sunce zapada za tamnosivi Petřín. Šum šetalaca razlijega se večernjom tišinom samo poput hujenja dalekih voda. Bazg i cvatući jasmin, kao umirući, slatko bi se vjetrom uznjihali, iz sjene kojih ozivaju se sad slabije sad jače pjesme slavuja, što opjevava bol ljubavi. Koracam uz grede inozemnog dnevnom vrućinom oprženog cvijeća, koje iz svog podneblja preneseno u tudje krajeve, prijateljski privija svoju krunu u krilo nepoznate joj majke, u hladni grob u tudjoj zemlji; nesrodna mu gruda ne hrani tužni cvijet. Daleki, dugi zvuci šumskih rogova nad njim se kolebaju, a večernje zvonjenje iz širokog Praga sa sto tornjeva bije tužno u moje uho. —

Kakova je to smiješna pojava!? — Dugi mršavi muž, obučen u crveni veliki kaput staroga kroja i u isto takove hlače, koje su sizale sve do koljena, sjedi na medji osamjelog puteljka. Cipele mu, kratke i široke, bijahu navučene na visoke, do duše na mnogim mjestima pokrpane čarape, ali uz to posve bijele; duga pletena kosa bijaše prebačena preko ramena na prsa. Veliki okrajci bijelog rupca visjeli su na modrom, srebrom izvezenom, no sada već veoma istrošenom prsluku. Pred njime na zemlji ležaše trougljaš šešir, na desnoj strani slamnata torba a na njoj gusle. — Prosjačio je.

No zašto je ovamo sjeo? — Ovuda je malo ko prolazio; ovim osamljenim puteljkom — tko je ovamo zalutao? Onamo medju drvećem toliko svijeta, a on ovdje? — Možda je mislio, da si u gužvi onih, što šeću, svaki opazivši prosjaka sam sebi kaže: „Mene ne prosi; ovdje nas je mnogo; ako mu ne dam ja, dat će mu drugi!“ i tako da jedan za drugim prodje, a da ne udijeli i malu milostinju; dok naprotiv ovdje, kamo je dolazio samo kadikad jedan za drugim, mogao je svakoga posebno moliti, u kojem slučaju, većim dijelom svatko, i ako ne iz dobrog srca, a ono je mislio, da će mu nešto pružiti potaknut kakvim stidom ili drugim osjećajem? — Možda se stidio javno prosjačiti? — Ili je možda znao, da se na ovaj osamljeni puteljak zapućuju osjetljiviji šetaoci; a takav da će, ako sam što ima, zaista dati i da će rado dati? —

Cijela njegova pojava, mršavo, dugo lice govorilo ono prvo; — visoko ponosno čelo ovo drugo; nego modre velike oči odavahu, da je ovo posljednje povod njegovome udaljenju od gužve bešćutnih mještanina u to carstvo tišine i čuvstva.

Promatrajući ga, časkom sam se podalje ustavio. Kadgod bi se tko približavao, upro bi taj čudni prosjak svoje bistro oko u oko prolaznika; uzeo bi u ruke gusle, ili ne bi, nikada se nije prevario. Ako je svirao na guslama, uvijek je nešto dobio, ako nije svirao, nije ništa dobio. Opazivši to, bijah neodlučan, bi li prošao kraj njega ili ne, ne imajući ništa, što bih mu dao, premda bih to rado bio učinio; a vidjeti čovjeka, koji ponizivši se, prosjači a prošnja mu nije uslišana, bijaše mi od vajkada veoma teško, a — ne dostaje mi pravi izraz i — čudno. —

Upravivši oko svoje daleko koliko sam mogao, koracah napred, bojeći se, hoće li segnuti za guslama.

Protiv svomu običaju nije upro svoje oko u moje lice; i ne pogledavši na mene, tražio je nešto po žepovima svoga prsluka. Podjoh oko njega. Dignuvši glavu zovne me imenom. Zbunjen obratim se k njemu, a njegova suha, koštunjava ruka pruža mi složeni papir. Uzeo sam, podjem dalje; on digne gusle, na kojima je prije uvijek samo kako tako škripao, i nekoliko veoma tužno izvedenih čistih zvukova, kao da prose, pronosilo se lagodno večernjim dahom tihoga kraja.

Ogledah se, nitko nije dolazio, on je gledao za mnom; dakle se mene ticala tvoja prošnja, pomislih i jedva sam ušao u onisko sklo-

nište, već sam otvorio primljeni list. Dugi, drhtavi zvuk gusala njegovih svršavao je tužnu pjesan, kao jednostavan cijele pjesni vrijedan konac.

List bijaše pisan čisto ženskom rukom; na drugoj strani bijaše nekada nešto nacrtano, što se kod pisanja tog lista tako istrlo, da se više nije razaznavalo, što bijaše tamo nacrtano. Pisala je u tome smislu. Po nekome ili možda nekima izmedju mojih znanaca ili kojim drugim načinom došle njoj, koja nada sve ljubi glazbu, do ruku nekoje od mojih pjesama u rukopisu; dalje je po svojoj volji primila i nekoje druge izmedju mojih spisa; i tako upoznavši me iz mojih djela, zaželjela si takodjer i osobno me upoznati. Već dugo neizlječivo bolesna na sušici, nije znala drugog sredstva, nego da me tim listom od njezinog oca, kako je govorila, uručenim, zamoli, da je sutra u njenom stanu posjetim. Označeni stan bijaše na Františku iza samostana sv. Agneze; niska kućica u uskoj ulici, druga od ugla. Cijeli list bijaše plod duboke žalosti i neizmjernog povjerenja u mene, da ću uslišati molbu u njemu izraženu; morala me dobro, veoma dobro poznavati. — Zaustavivši se ožalošćen, gledam oštrim okom u list stisnut u ruci, bez kretnje, moguće i bez misli; ili sam ih možda probudivši se iz njih, zaboravio. Zvuci gusala sprovadjali putovima mene, koji sam zaboravio na samoga sebe.

„Ei! da haben wir ja unseren Malkontenten!“ ozvaše se glasovi, i skup poznatih studenata navali prama meni.

„Bei Gott! ein Liebesbrief. Lass sehen!“ povikne jedan hvatajući list.

„Pusti!“ kriknuh i uhvativši ga za prsa i odgurnuvši daleko prpošnika žurih se kući. Taj list bijaše mi svetim.

Pobjedonosni zvukovi glazbe i smijeh zaostalih nose se za mnom. Dodjoh kući i osamljen sam sjedio u dubokim mislima glavom o sto uprtom.

(Zastor noći padne.)

Intermezzo.

Tamna noći! jasna noći!
Obje za me vi ste bol.
Tamna noć me tiska u dubinu,
Jasna noć me vuče prama gore;
Dubina tamna grozom me napunja,
A k sv'jetlu, ah, mi poći nije možno!

Drugi čin.

Noć je prošla a plačljivo je jutro izašlo nad probudjenim Pragom. Ustao sam još za tame, pripravljajući se za posjet, o kojem sam na ruci kod pisaćeg stola kroz cijelu noć sanjao. Poravnao sam si kosu, pričešljao zaliske oko lica nacrnio brčiće nad usnama. Bijaše osam sati na staromjesnom tornju dana 10. kolovoza 1833., kad sam se približavao k Františku prolazeći staromjesnim trgom.

Za četvrt sata bijah na Františku; kišovitih je oblaka nestalo, a jasno sunce, obećavajući sparni dan, igraše na valovima Vltave. Okolo nekadanjeg samostana sv. Agnese brzo sam došao na označeno mjesto.

To bijaše malena, niska kućica u uskoj ogradjenoj ulici, u koju je vodio po malome humku puteljak. Duboka, široka jama, protezala se ulicom pred tom kućicom, a pojedine su daske služile, kao most u čvrsti grad, za prelaz u niska njezina vratašca. Poprijeko ulice od te kuće k drugoj, sličnoj na protivnoj strani, bijaše nategnuto uže, a sparno se sunce igralo po razvješenom na užetu rublju, koje je bilo već veoma istrošeno.

Nekoliko uličnika spuštalo je jednoga izmedju drugova, koji se kao uteg ljuljao na užetu, u duboku jamu, za loptom, što im je podalje u igri u nju bila pala. U to je iz te kuće izašla polunaga ženska, imajući jedinu suknju preko razgaljene košulje a na glavi zavezan rubac protiv sunca; i opazivši kako bučna četa spušta njezinu nadu u duboku jamu, bacila se po uskom brvnu, grozeći se metlom dobitnicima njezinog blaga, koje, ugledavši bliske batine, dadoše se u bijeg, pustivši nesretni uteg u jamu, koji je odmah sve do vrata zaronio u jamu.

Razljućena majka svojom nadom, koja je bila pognojena, da bolje procvate, omela ju metlom kao psića na ulici i držeći metlu za gromovod, poput drugog Jupitra mlatila je svojim bliescima tako, da je iz nje štrcajuće blato obijelilo na okolo ovješeno nečisto rublje. Napokon je ubogome gromovodu ipak pošlo za rukom izmaknuti se, te je odmah ne upotrebljavajući na zlo stečenu slobodu, poletio u rijeku. — Potiho sam pitao za stan djevojke, što mi je pisala, i nenadno sam našao u njoj njezinu majku, koja upravo izbivši zablaćenog braca mog ideala, stvorenog preko noći, nije mogla razumjeti, čemu bi

se takav gospodin — kojega je zbog neobičnog odijela držala tudjincem — raspitkivao o takvoj, kako se s posmijehom izrazila, neznatnoj djevojci. Ne baš osobito zadovoljan s takvim odgovorom stupao sam po daski, koja se ljuljala, u nisku kućicu, i brzo se na moje lako kucanje na mala vrata ozvalo nježino „u nutra!“

Stojah u maloj sobici. Na mekom sjedalu, glavom uprtom o ruku, sjedjaše ona. Da, to, bijaše ona! — to bijaše Marinka! — Tko je vidio Goetheovu Mignon od Schadowa naslikanu? — Takova bijaše Marinka, upravo takova! — i imena Marinka i Mignon igrahu na mojim nesigurnim usnama, kojim bih ju od tih imena nazvao. Oko sebe nisam vidio ništa, osim nju; — takva mi se bila pojavila u mojim snovima, takova je živjela u mome duhu; takvu sam navikao ljubiti u slici Mignone.

Crna, jednostavna kosa padaše u teškim pramenovima oko blijedog, mršavog lica, koje je nosilo znak velike krasote, na čisto bijelu suknju, koja gore sve do vrata zatvorena, dolje sizaše do malene lagacne nožice, pokazujući visoki, vitki stas. Crni je pas ljupko objimao tanko tijelo, a crna sponka obuhvatila krasno visoko bijelo čelo. No ništa nije dostiglo krasa plamenih crnih očiju, što su ležale duboko pod čelom; taj izraz tuge i čeznuća ne opisa nijedno pero.

Zbunjen ostah na vratima stajati; — ona je lako digla glavu, te tužnim me pozdravljajući posmjehom pozdravila: „Poznajem vas već! Nikada vas doduše nisam vidjela, ali oko vaše u taj čas kaže mi sve, štogod je ikada vaša ruka napisala.“ Moguće da je tome bilo tako; jer u tome času nisam znao, šta čini moje oko — ništa nisam vidio, a obična smjelost posve me ostavila. Kad sam se malo osvijestio, kimnula mi da sednem, a ja sam se, uzevši nisku stolicu, posadio; — o kleknuo bih bio pred nju!

Istom sada se ogledah po izbi. Tužno to ovdje izgledalo, i dugo nisam mogao bijednu okolinu da sredim s pojavom njezinom, pogledom i odjećom. Razbiti prozor bijaše zalijepljen papirom, a nad trošnim stolom razastro maleni pauk nježno svoju mrežu na zacrnjeloj mokroj stijeni. U kutu stajaše tronožna stolica osim stolice bez naslona. Straga trulo, bijedno ležište rastrto, nekoliko glinjenih, bijelih tanjura zeleno i tamno ošaranih, na maloj polici nad vratima bijaše ostalo posudje, naproti tomu veliki, skupocjeni fortepiano, bliže prozoru postavljen, doveo me u sumnju, da li bi tu djevojku držao siromašnom, ili ju moram prosudivati po njezinoj odjeći.

Govorili smo malo, ali gledasmo neprestano jedno na drugoga; onaj glazbenik — zašto mi pero izmiče iz ruke kad o tome pišem? — onaj prosjak u perivoju bijaše njezin otac, dobrostivi otac. — Nekada bogat pao je nedužan u tako veliku bijedu; — i kao udovac misleći da njegovoj bolesnoj Marinci ne bi nitko tako vjerno služio, oženio se po drugi put; ali njezina maćeha, s kojom sam kod ulaza govorio, samo ju je mučila, a nesretna Marinka nije imala za svoju utjehu ništa osim iz nekadanjeg bogastva preostali fortepijano, i kako mi govorila, moje spise.

Časak sam sjedio kod nje na maloj stolici, a ona mi je lakim prstom sa čela odstranjivala kosu. Davno smo se poznavali, razumjeli smo jedan drugoga a da nismo ni riječi progovorili. Izrazila mi svoje davno čeznuće, da me upozna, ali sama misao, da već sutra mislim poći na daleki put i konac njezinog života, koji će se za malo približiti, prisilio ju, premda je mene i narav moju dobro poznavala, na smjeliji korak. Ona je znala, sigurno znala vrijeme, u kojem neizbježivo mora poći; vrijeme to ne bijaše daleko, pa ipak mi je izjavila, kako silno ljubi taj život, kako joj je teško u tako mladoj dobi osaviti krasnu zemlju.

Nije mi bilo moguće i suzu istisnuti, a s toga je to gore stiskala bol moje grudi. Spustivši glavu na sklopljene ruke, ostao sam veoma tužan ležati; — ona ustavši bližila se polaganim umornim korakom k fortepianu, kojega mio zvuk do sada ne ostavlja moje misli. — Udarala je! — O kako tužno! kako tužno! — Igra njezina pričinila mi se kao uvod nekakve pjesme; dignuvši glavu obratih se k njoj. Nezaboravna slika! Još danas vidim bijelu joj odjeću, stegnutu crnom vrpcom; još danas mi je svježa predstava njezine tanke nožice, kako upravlja jačim ili slabijim zvukom stroja: još i danas uvijek vidim blijedo, tužno, krasno to lice, tu crnu kosu, što pada oko sjajnog čela, obuhvaćenog crnom sponkom, a o tome tužnom izrazu crnoga oka i u grobu ću nekada sanjati. Tanki prsti jedva se doticahu srodnoga joj stroja, a strune kao da je razumiju, govorahu tako tužno — kao njezino

oko. Pjevala je. Moju pjesan. Ta pojava, mili zvuk fortepiana, krasni glas i pjesan, koju sam, sâm najdublje osjećajući, pisao — tko to shvati, razumijet će buru mojih osjećaja, koja je ovaj put nastojala provaliti prsa moja.

Slatki, nježni zvukovi proizvadjahu slijedeći pijev:

Tamo gore golubica
Tužno za se guka:
„Komu, komu taj pupoljak,
Kom će tužno procvasti?"

Odgovara busen ruža,
Miris glas mu cjelivajuć:
„Kom će niknut majski cv'jet,
Nego opet, vaj, iz groba?"

Nije joj dostajalo glasa za tugu srca; ipak nije plakala. Nakon male stanke u pijevu, ispunjene tužnim zvukovima fortepiana, pjevaše ovako:

„Tek će sunce da zapadne
Tam za modre gore,
S njim i cv'jet će moj uvenut
Mjesecu na prkos blijedom."

Žalosno svršavao fortepiano, tamnije i tamnije, dok naposlijed kao da je usnuo njegov tužni glas. Probudih se iz dubine zaboravi samoga sebe; polumrtav žurim odatle, nije mi bilo moguće ovdje izdržati. „Hinko!" zazove njezin nježni glas; obratim se k njoj, raskrilila ruke za menom, u krasnim očima i suze nije bilo; padoh opet k njezinim nogama, krijući vruće čelo u njezinom krilu osjećao sam njezino rame oko moga vrata.

„Ti si jedini, što samnom osjećaš!" zašaputa.

„Ti jedina, koja me razumiješ!"
htio sam odgovoriti, ali nisam mogao izreći riječi· silom se uspravivši bježah odatle.

„Dodji opet! dodji još danas! dodji jošte!" viknula za menom.

Iza jame preporučala mi se rascufana njezina majka perući poštrcano rublje; bratac se s ostalima igraše. — —

Minuo dan i nastajala večer, večer pred mojim odlaskom na put u krkonoške gore. Po drugi sam put danas dolazio preko rijeke do Františka, a za hram sv. Agneze. Bijaše opet poslije vihra, pojedine, teške kapi stvarale su po hladnoj Vltavi malene kolobare. Babe nošahu od rijeke u velikim košarama glinene posude iz ladje, što je netom doplovila; a dječaci nemareći za ostalo blato, igrahu se kao obično loptom, zasukani do lakata i koljena, s velikom krikom i bukom smijući se, kadgod bi se tko od njih na kliskom tlu povalio u blato.

Nekoliko baba, koje danju prosjačeći, večerom, prije no što zadju u svoje luknje na spavanje, pretresujući svoje dobročinitelje, donašalo je iz uske uličice duge klupe, te posijedalo na prostranome mjestu k večernjem razgovoru i dobro sam medju njima razaznao majku Marinke, rascufanu i zamazanu; na raskuštranoj glavi imala je crnu kapu s potrganim okrajcima, na zablaćenim nogama nataknute kratke muške cipele, a krajak odjeće na vratu visio je preko lijevog ramena, neprikrivajući ni crni vrat ni na ledjima veliku rupu u košulji. Upravo bijaše počela jedna izmedju njih da pripovijeda s velikom živosti svoj san. Bijaše to žena visokog stasa, od starosti malo nakrivljena i zgrbljena; jednom rukom poduprta o maleni štap stajaše na malenoj povisini, koja se dizala nešto nad ostale; u ostalom bijaše bosa, razgaljena, odjeta u jedinu rastrganu, velikim cvjetovima našaranu suknju — s glave, ovite velikim rupcem poput durbana, padahu sijede vlasi oko mršavog, nabranog, kosmatog lica. Ovako stajaše u žaru sunca, što je zapadalo.

Upravo, kad sam dolazio, uspravila se ravno, te sam slušao, gdje je drhtavim, ali jakim glasom izrekla ovo: „Zaista, zaisto kažem vam, da je više ne ćete vidjeti!" našto je majka Marinke prevraćajući karte spremne za gatanje, šupljim, osudnim glasom poviknula. „To isto, to isto se i meni pričinilo!"

To je jedanaestka i puna četrdesetka gospodjo Anko! ne rodila ako nije!" vikala druga babica na kraju klupe; „Ja pridavam groš!"

„Ja takodjer! — Ja takodjer!" poviknuo zbor baba.

Iz uličice zvučili zvukovi fortepiana i glas Marinke pjevao:

„Kom će niknut majski cv'jet,
Nego, opet, vaj, iz groba?"

Preko kliske daske ušao sam u kuću i u sobu. Marinka — Mignon - Marinka, sjedjela je kao u jutro uz fortepiano pjevajući pjesan:

„Tamo gore golubica."

Upravo je svršavala! — sjeo sam bez riječi uz Marinku položivši glavu na njezino krilo; lakim dodirom prešla njezina bijela ruka preko mog lica, te je opet budila glas struna, što su joj odgovarale, prelazeći na drugu pjesan.

Bijah veoma tužan; ona to opazivši, prestala u igri pitajući me, što mi je?

„Sutra odilazim na daleki put, da prodjem tamne doline nebotičnih gora, tko zna, kad ću se vratiti, a ti pitaš?“ odgovorio sam joj.

„Ti ideš na daleki put!“ reče ona; „na daleki put — a ja — — Što te vuče tamo?“

„Veže me riječ dana prijatelju da dodjem k njemu, koji me bolestan očekuje tamo za petom gorom“.

„Kad ideš?“

„Prije no što sunce izadje.“

„Prije no što sunce izadje,“ ponovi ona. „O kako bi mi voljko bilo,“ govorila dalje, „s tobom poći, tamo u krilu prirode, u sjeni nebotičnih gora, uz pad proljetnih voda, ili u vječnom carstvu tišine na tvojoj strani gledati planulu zoru mladoga jutra ili posmatrati, kako u ružičastim oblačcima umire umorni dan, kiteći vijencima od ruža blijeda čela mrtvih velikana“

Postajao sam sve tužnijim. „Marinko! — Marinko! — sunce je duboko pod nama, moram poći! — Izlazeće sunce mora me naći daleko od Praga. Kad se vratim možda još tog mjeseca, opet ću posjetiti ovaj stan —“

„A tudje“, nastavila ona, „nepoznato lice prenerazit će putnika, što dolazi, te će se začuditi, što traži one, kojih već davno nema; s neodredjenim posmijehom opazit će suzu u oku putnika, te će bez čuvstva nastojati utješiti rastuženog naviklim: Danas meni, sutra tebi!“

„Marinko!“ poviknuh i dignuh pogled k njoj; upravo je izašao mjesec nad susjednom kućom, a njegovo svijetlo padaše kroz razbit prozor na stas Marinke; njezina bijela odjeća bijaše kao sjenovito odijelo duha, kao snježni sjaj, a njezina crna kosa kao tamna magla na vrhuncu snježnih gora.

„Marinko! gdje ćeš ti biti?“ pitah. Ona zahvatila strune i umorno poluglasno pjevala strofu iz narodne pjesme:

„Tam za gorom, za šumicom
U zboru pjev se čuje;
Tri koraka za crkvicom —“

Zadnji stih strofe nije mogla dopjevati, samo fortepiano je nastavio napjev te pjesme, ona je šupljim, dubokim glasom svršila:

„U grobu ti draga leži —“ i klonuvši u moje naručje položila je svoje lice na moje goruće čelo; ta sigurno je znala, da se više ne ćemo vidjeti.

„Marinko, ostaj s Bogom!“ nastojeći kako bih izgledao mirnim.

„S Bogom!“ odgovori ona, i nekako svečano stajaše predamnom u cijeloj svojoj krasoti; prignuh se k njezinoj ruci, no ona se sagne na moje grudi, i prvi i posljednji cjelov goraše na mojim usnama. Fortepiano kao sam od sebe igraše pjesan:

„Tamo gore golubica.“

U odsjev mjeseca sjedjaše kraj njega dugi mršavi muž, obučen u crveni veliki kaput staroga kroja i u isto takove hlače, koje su sizale sve do koljena. Cipele mu, kratke i široke, bijahu navučene na visoke, do duše na mnogim mjestima pokrpane čarape, ali uz to posve bijele; duga pletena kosa bijaše prebačena preko ramena na prsa. Veliki okrajci bijelog rupca visjeli su na modrom srebrom izvezenom no sada već veoma istrošenom prsluku. Bijaše to otac Marinke; njegovi su dugi, mršavi prsti čarobno vabili zvukove iz struna fortepiana.

Istrčao sam kao omamljen preko uskog brvna, nogom sam prevrnuo klupu, a babe, što su ćeretale, svale se u gromadu: teturajući prevalih košaru, što je stojala odalje napunjena glinenim posudama, i ta padne za babom, koja ju je netom iznijela iz ladje, sipajući crijepovlje, te se otkotrlja sa povisine natrag dolje prama rijeci; ostavivši novac za odštetu bježah odavle.

„Prokleta lola! — vražji smušenjače!“ i mnogo gori nadimci pronesu se zajedno sa vikom uličnjaka, što su prije uz majke sjedili drijemajući; jedan izmedju njih bacio se loptom na mene, koju je slijedilo mnoštvo blata i kamenja.

Treći dan bijah u gorama.

Tko je bio 6. rujna g. 1833, kod zapada sunca na novomjesnom groblju, sjećat će se mladog putnika, koji je obučen u sivo putno odijelo, obrastao crnom bradom, a glavom uprtom o svoju torbu, ležao na zidu groblja. To bijah ja; vraćajući se iz krkonoških gora, te misleći da Marinka već ovdje u tihome snu otpočiva, takodjer sam se odmorio, bacajući

poglede na grobove, što bijahu ošarani posljednjim zrakama sunca.

Bliže zidu bijaše novi grob otvoren, u koji spuštahu iskićen crni lijes; mnoštvo rodjaka oplakivalo umrloga.

Nedaleko bijaše jama. Uz nju maleni djetinji lijes a nekoliko maljušne djece se igralo na njemu; samo jedno od njih imalo je glavu položenu na lijes, kao da prisluškuje, ne miče li se bratac u njemu zatvoren. Kako je grob uz zid bio pokrit, pošao je svećenik da pokropi dječji lijes uz jamu; djeca, poučena od nazočne žene, bacahu malene grude gline na spušteni lijes.

Sada donašahu grobari novi lijes k jami; smiješna pojava dugi mršavi muž obučen u veliki crveni kaput staroga kroja i u isto takove hlače koje su sizale sve do koljena, koracaše za njim, otirući stisnutom rukom bilo prah, bilo suzu sa opaljenog lica. Pod desnom je pazuhom gnječio trougljaš šešir, pod lijevom je imao slamnatu torbu a u njoj gusle.

Priprosti, žuti lijes, nepokropeni spustiše u jamu i, kao da mi je netko šaptao u uho moje, zvučilo mi duboko u duši. — „Ona te očekivaše!" Skočivši sa zida, žurio sam se žitnim vratima u tamni Prag.

Za nekoliko dana čuo sam pripovijedati o starome mužu, koji tako tužno igra na guslama na novomjesnom groblju; a za mjesec dana govorilo se po Pragu da su mlinari kod doljnjih ladja izvukli utopljenika. Ležao je na klupi. Dugi, mršavi muž, obučen u crveni veliki kaput staroga kroja i u isto takove hlače, koje su sizale sve do koljena. Cipele mu, kratke i široke, bijahu navučene na visoke do duše na mnogim mjestima pokrpane čarape, ali uz to posve bijele; duga pletena kosa bijaše prebačena preko ramena na prsa. Veliki okrajci bijelog rupca visjeli su na modrom, srebrom izvezenom, no sada već veoma istrošenom prsluku. Pred njim na zemlji ležaše trougljaš šešir, na desnoj strani slamnata torba a na njoj promokle gusle. Nitko se nije oglasio za njega. Zaboravljenog bez lijesa zakopaše u jamu.

Finale.

Zdravo, himbena ljubavi!
Adieu! — Lebe wohl!
(Stara pjesma, s poznatim napjevom)

Laku noć, o ljubavi! zlatna čašo,
Napunjena smrtonosnom slasti!
Tvoje krasno, varavo carstvo
Nigda više dom mi ne će biti!
Ljubio sam noću niklo cv'ieće —
Jasan svijet jutrom utrnuo.
Proljetno cv'ieće ljubio sam krasno —
Snažni vjetri trag mu zametnuli.
Tako sve što na radost mi bilo,
U propast mojom ljubavi bi palo!

S češkoga preveo **Stahov**.

Karlo Häusler:

ECCE HOMO!

Pod krovom izba — star fotelj.
Na njemu — mlad študent;
To stari bogalj — star fotelj,
Taj dobri drug, to — mlad študent.

Kuda ćete,
Kuda ćete
Vi vesele djevice?
Tamna noć je. Čuvajte si
Bijele suknje, nožice!

Tamna noć.
A jednoć! — —

— — — tako vedri čas,
Nebeskih luči sjaj
Nadamnom sjao: noć ko dan,
A tih je, tih je zelen — gaj!.

U tom gaju — divna bašča,
U toj bašči — Ružin — dom,
U toj bašči — zarka mladost,
Majko, priče cvatu njom!

Kavkaskinja — čarna Ruža,
U naš eto — zadje kraj,
Kavkaskinja — bog je posla
Sa Istoka — biser taj.

Mlada d'jeva — kano cvieće
Mila, kano — biser taj
U tom kraju, na tom svijetu,
U toj noći: — zelen gaj.

Čisto svoji — bjesmo bili,
Noć ko dan, a dvoje nas
Bojasmo se, niesu l' nymphe
Rugale se u taj čas.

. . . lijep je Hymen. Dugo ne bih,
Sretno diete, usne baš
S usna skido: rado gledah
Sjena naših — cjelov naš.

Utješi me, Milko seko,
Utješi me! Zalud sve:
Ne voli me liepa Ruža
Ne voli me više, ne!

Zavadismo se. Draga već
U mržnji slatko spi.
Ja pijem sam. Oj dodji već,
Oj dodji, druže, ti!

Moj pop me kune, mrzi, — pop!
Na liepe cure lov
Priredit ćemo, druže, mi;
Pod svoj ih primit krov.

Kuda ćete,
Kuda ćete
Vi vesele djevice?
Svud je tama. Čuvajte si
Bijele suknje, nožice!

Na dalek put,
U dalek svijet
Oluje, skrenu
Misli lijet.

Do dneva tih,
Do Cure ja bih rad,
K oltaru Uma ja bih
S Maratom htio sad.

— Hej, ti si pripit! Gizdav svat!
Ponosit, pijmo ga!
— Ostavljen tuge, bijede brat;
Pa brate, pijmo ga!

O. Taglia. (Spljet.)

ŽIVOT.

I.

Divni proljetni dani, dani rada i pjesme. Lagano iza brda zalazi sunce — umire sunce, koje je jutrom divno i veličanstveno sjalo. Na nebu pomaljaju se sitne zvijezdice, ovijući draguljastim svjetlom mirni kraj. Vjetru ni glasa, lišće na stablima ne šušti: narav tiho počiva, ko uljuljana u divan, vaseljnski san...

Malo slavonsko selo.

Iz stare, dvokatne kuće, koja leži do seoske crkve, izišao je Ivan Ivanović. Kod kućnih se vrata zaustavio, zapalio smotak, pa zakrenuo na ulicu. Koracao je polagano, zamišljeno, pognute glave, odbijajući guste dimove. Kod poštarskoga se ureda zaustavio, turio u škrabicu pismo i onda je krenuo natrag. Najednom se zaustavi, izvadi iz špaga izderan, zamrljan brzojav, pročita ga nekoliko puta i onda ga ljutito turi u špag. — „Al da, platit će mi ga“ — zareži on kroz zube — dosta sam za nj učinio i više nego je zaslužio. To već jednom mora svršiti. Ovo je treća godina što ga poslah na sveučilište, a on ni prvog ispita nije položio. Ja se mučim ko pas dok skucam ovo par forinta, a on planduje — uživa: „novaca pošalji“.

Na te riječi Ivanović se nekako ironički nasmije, ponovno zapali smotku i onda ljutito nastavi:

— Neka se vrati, neka ga vrag nosi, ja sam učinio svoju očinsku dužnost, a kad mi on tako zahvaljuje, neka si sam razbija glavu...

II.

Drumom je jurila kočija.

Srdjan Ivanović vraća se sa nauka. Dugo ga nije kod kuće bilo. Već tri godine boravio je u gradu, leteći od zabave do zabave, od društva do društva. Postao je pravi gradski sin, fin, ugledan, okretan, a sada je morao kući, u taj „teški, dosadni seoski život“.

Njega, aristokrata, boljelo je, što mora, da najlepše dane svoga života proboravi u tom kukavnom seocu. On, koji je proživio toliko lijepih dana na sveučilištu, koji se družio s velikom gradskom gospodom, on seljački sin, sramio se seljačkog svijeta. On bi sve žrtvovao, da mu se opet povratiti u grad. Ali uzalud, mora... na selo! Ta njegov otac, stari „provincijalac“, koji je mukom i trudom kupio paru na paru, nije htio, da zna više za išta, jer da nije položio nikakva ispita... Smiješne li ironije sudbine!

U čitavom selu nema osobe s kojom bi se mogao družiti. Pa i Milka Belić, negdašnja njegova draga i ona je za nj ništa, ona je ko prosto seljačko dijete „seosko curče“. Ne vidi više kod nje onog divnog ponosnog stasa, one duge, zlatne kose — više ga sve to ne privlači.

A Milka?

Ona ga ljubi, ljubi ga onom iskrenom, dubokom ljubavlju, kojom može, da ljubi, samo mlado, nepokvareno srce. Ta je ljubav uvatila i u njezinoj duši čvrst korijen i ne može, da iščezne...

Ali njega ništa ne može, da preobrati, da opet zavoli Milku — onu Milku, za čiji bi pogled nekada bio dao svoj život!..

III.

Milka Belić boluje. Njezin život svakim danom sve to većma vene — njezine boli i patnje primiču se kraju. Liječnik ju je danas dva puta posjetio, on je znao, da je bolesnici teško, da je katastrofa blizu, pak je htio za taj čin pripraviti njezinu staricu majku. Kad ga je i danas tihim, bojažljivim glasom zaustavila kod kućnih vrata običnim: „Kako joj je?" — odgovorio je nekako nestalno, zbunjeno.

Starica je sve to shvaćala, ona je znala, da je bolesnici teško i dugo, dugo je ostala kod prozora, misleći o sebi i jedinici svojoj. A Milka? — Ona je sve to shvaćala, znajuć da je katastrofa blizu. Jedino ju je nešto mučilo. jednu je želju imala: Još jednom vidjeti Srgjana i onda umrijeti.

Na te riječi, na tu pomisao uzdrhtala bi, problijedila, sakrila nježnim ručicama svoje blijedo mršavo lice, upale oči i tako bi dugo, dugo plakala nad sobom, nad nesrećom svojom . . .

Dva dana prije smrti pisala je Srgjanu pisamce, moleći ga, da udovolji njezinoj zadnjoj želji, da dodje, da još jednom vidi onu, koju je negda toliko ljubio . . .

IV.

Srgjan se ganuo. Pred večer onoga dana, kada je primio Milkino pismo, uputio se k njoj. Ona je bila još u životu. Ulazeći u njezinu sobu, kad je opazio njezino blijedo, upalo lice, problijedio je i zadrhtao, časak je popostao i onda je letimice pohrlio k bolesnici. Iznemogao, kleknuo je do njezina kreveta, obujmio njezinu glavu, upro svoje mutne zjene u njezino blijedo lice i dugo, dugo su tako ostali bez riječi, ukočeni.

— Mil-ko-o oprosti-i, — zaridao je Srgjan.

— Srgja-ne! — — —

Milka je umrla u njegovom naručaju.

*

Srgjan je onoga dana bio tmuran; sutradan pri ukopu nije mogao da zadrži suzu, a još iste večeri svagjao se sa ocem, jer je htio natrag — u grad . . .

Mario Danilović:

GIOSUÈ CARDUCCI.

Nijedan savremeni pjesnik nije valjda bio tolikim ljudima svaki čas na ustima. Profanirala ga usta jednoga uličnjaka, kano i usta profesora univerze. O njemu se u klerikalnim krugovima govorilo kao o personificiranom djavolu i antikristu; moderni kakav ateista uznosio ga opet kao Boga, naravno i prvi i potonji bez pravoga shvaćanja. Jedan ga je shvaćao ovako, drugi onako. Radnik je mislio, da je Carducci u svojoj himni Satani pjevao zanosne ditirambe revoluciji i anarhiji, klerikali pomišljali ga u bizarnoj slici djavola, aristokrati prezirali ga kao demokratu, homunculi uma mrzili ga kano genija, Talijani ljutili se na njega radi preoštrih, ali vrlo objektivnih kritika, a u najnovije doba srdili se Švedi, što im je Carducci ubrao Nobelovih 100.000 franaka. Za života ga nitko nije pravo poznavao ni volio, tek iza njegove smrti uvidjela je Italija, što joj je on učinio, bilo kao pedagog, bilo kao pjesnik i pisac. Tekar su sada uvidjeli njegove opravdane i nepretjerane napadaje na Manzonijance. Jedino su ga dva čovjeka u Italiji štovala u potpunoj mjeri, a to su bili Pascoli i Stecchetti. Prvi mu je spjevao zanosnu himnu, kad je nastupio njegovo mjesto na univerzi u Bologni, drugi mu je u svojoj zbirci pjesama „La nova Polemica" posvetio krasnu odu. — Sada mu polagali vijence na odar, a prije ga suspendovali sa profesorskog mjesta. Živomu vikali — Raspni ga! — a mrtvome klikću — Hosanna! —

Giosuè Carducci rodio se 27. srpnja 1835. u Val di Castello (općina Pietrasanta, provincija Lucca) od oca Mihajla, bilježnika i majke Hildegunde Celli pl. Volterra. S ocem selio se iz mjesta u mjesto, pošto mu je otac kao „carbonaro" bio nadziran od policije. Učio je u raznim školama, a promoviran bude g. 1856. Godinu je dana bio namješten na gimnaziji u San Miniato, a kad se zatim natjecao za katedru u Arezzu, bude mu molba odbijena radi denuncijacija. Živio je zatim u Firenzi i pisao za Barbéru predgovore raznim djelima. G. 1859. bude namješten profesorom na liceju u Pistoji, a od g. 1860. bio je na univerzi u Bologni. G. 1881. bude imenovan članom višega vijeća javne nastave, g. 1890. dodje u senat. Radi velika posla i umna rada obolio je već g. 1895., no isto nije prestao da radi, dok ga g. 1899. i 1900 nije udarila kap. Tako je izgubio desnu ruku, te je morao zadnje svoje radnje diktirati. Pokušao se je liječiti, no uzalud. Umro je u Bologni 16. veljače, ove godine. Prošloga je prosinca dobio Nobelovu nagradu u iznosu od 100.000 fr. Karakteristično je i to, da je znameniti francuski učenjak Moissan, koji je takodjer dobio lanjsku Nobelovu nagradu umro dva dana iza Carducci-a.

Sprovod je Carducci-jev bio sjajan. Kralja je zastupao grof Turinski, posebne deputacije bile su odaslane od strane senata i parlamenta. Na hiljade je ljudi pohrlilo u Bolognu, da uzveličaju sprovod svom najvećem pjesniku novijeg doba, ali je udarilo u oči, da se nitko nije usudio na grobu držati govor.

Parlamenat potaknuo je pitanje podignuća spomenika, u Bologni se je osnovao posebni odbor oko iste stvari, kraljica majka Margherita ustupila je svoju jednu kuću u Bologni za Carduccijev muzej.

Gabriele d' Annunzio posvetio mu je krasnu i čuvstvenu odu.

Da se je rodio dvadeset godina prije on bi uz svoju energiju, uz svoj um bio otvoriv si put, svladao Niccolini-a, Guerrazzi-a i D' Azeglia, potpomagao bi bio Mazzini-a, a za sudruga bio bi imao Giusti-a.

On sam veli u predgovoru svojih „Pjesama": U „Juvenilia" štitonoša sam klasicizma, u „Levia Gravia" započimam bitku, a u „Decennalia" nakon prvih nesigurnih i slabih udaraca koplja ojačao sam i ohrabrio se, te srćem u pogibli. —

U zbirci „Juveniliia" (1850.—1857.) naslućuje se mladić, u „Levia Gravia" (1857.—1870.) upoznajemo mu sile i snagu, a u „Decennalia" (1860.—1870.) vidimo ga kao potpuna, svijesna muža, jaka i sigurna.

Mladićem još bio je svjedokom svih onih borbi za sjedinjenje Italije. Savojska je kuća pomoću franceskih orlova savladala Austriju kod Solferina. Carducci je sada očekivao spas od savojskoga križa i zanosno pjeva:

— Come bella, o argentea Croce
splendi a gli occhi e arridi a' cuori —
(kako se sjajiš očima i smješkaš srcima,
o krasni snježani križu)

No prevario se je. Zadnja mu je nada bila: Garibaldi. Uzalud i ta nada. Kao fanatički demokrata ipak se je kašnje izmirio sa vladajućom kućom i u krasnoj odi „Alla regina d' Italija" napisao stihove:

— kroz suze se smješkajući gleda Te
Djeva i aršće,
Pruža Ti ruke i veli kano starijoj seki:
— Margheritta! —
Ta je mlada djeva — ujedinjena Italija.
A Carducci je ljubio svoju — Italiju.

Spočituju mu, da je bio bezobziran i strog, gotovo katkada grub i prost. Ali zar nisu mogli vidjeti, kako kroz one oštre napadaje viri poštena i plemenita nakana Carducci-jeva? Zar je trebalo, da on umre, pa da se tek uvidi, što i kako je on mislio? Nitko nije rekao tako otvoreno toliko gorkih istina Italiji, kao on. On se usudio reći, — da Italija obiluje samo javnim kućama i književnim listovima. — Javno se je izrazio jednom da: talijanski narod, premda nekoji hoće obratno, nije narod poetičan ili barem nije više od nekoga vremena. Narod se talijanski može podati plastičnoj umjetnosti, ima doduše pasiju za glazbu, ali pred poezijom, pred tom umjetnošću, kojoj nije stalo, hoće li crtati duhove ili niže ili više, pred tom umjetnošću, koja se temelji na harmoniji, mislima i čistoći, talijanski narod praktičan, pozitivan i machiavellićan, narod, koji i za vrijeme najuzvišenijeg čuvstva i zanosa namiguje hladnim umom korisnome i ugodnome, pred poezijom taj narod ostaje kano led. —

Koliko se puta na njega bilo podiglo t. zv. talijansko javno mnjenje, koliko li su ga samo napadali radi poznate himne Satani, koliko li mu predbacivali plagijatorstvo, on nije nikada sustao, nikada klonuo, uvijek držeći jakom rukom stijeg slobode, duha i govora.

Predbacuju mu neki eklekticizam. Ali to ne stoji. Eklektik formom doduše, ali mišljenjem i tendencijom nikada.

On je šibao oštrom i ijetkom satirom prijatelja i neprijatelja. Rukom uz ruku sa Stecchettijem (Olindo Guerrini) on je tako rekavši moralno odgojio legije naprednih duhova, on je podigo svijest i ohrabrio klonule generacije, proizašle iz neo-guelfisma manzonijanskog.

Protivnik arkadijske romantike, koja je nastupila iza Manzonija, obožavao je klasike kao n. pr. Foscola. Sam se hvali: Potekao sam i to mi je na diku od Alfieri-a, Parini-a, Monti-a Foscola, Leopardi-a, radi njih a i s njima uspeh se do starih, zabavih se Dante-om i Petrarcom. —

On je osobito počitovao Manzonija, ali je prezirao iz dna duše onu nisku i podlu farizejsku koteriju i frazerstvo, koje se je iza Manzonija pod imenom „manzonijanizma" javilo u talijanskoj literaturi.

Bio je protivnikom katoličke filosofije, koja se je krila pod tobožnjim liberalizmom, ismijavao je kano i Leopardi:

— Il secoletto vil che cristianeggia —
(podli vijek, što se tobože bavi kršćanstvom),

izrugavao se svemu onome, što se u liberarnoj politici zove „moderacija i razboritost", napadao je osobito u mladosti kao i Guerrazzi talijanske konzervativce.

U „Giambi ed Epodi" fulminantno i satirički proklamira — podlost Italije, — žigose krvavim, vatrenim žigom „ciarlatane", kako ih on zove, proklinje papu, besramne špekulante i izdajice.

Sva ta njegova bezobzirna kritika potiče iz njegove beskrajne i slijepe ljubavi k Italiji, koju je on htio da vidi zdravu od predsuda, jaku slogom, ujedinjenu, ne toliko geografski, nego moralno.

On prezire sve iskipjelo, izmoždeno, prevrtljivo i lažno, a ljubi samo zdravo i silno, te is-

kreno. U „Preludiju" svojim „Varvarskim odama" počinje stihom:

— Odio l' usata poesia! —
(prezirem obično pjesništvo),

a za I. knjigu tih oda uzima A. v. Platen-ove stihove kao motto:

— Schlechten, gestümferten Versen genügt ein geringer Gehalt schon,
Während die edlere Form tiefe Gedanken bedarf;
Wollte man euer Geschwätz ausprägen zur sapphischen Ode,
Würde die Welt einsehn, dass es ein leeres Geschwätz. —

Radi njegovoga poganskoga uvjerenja puno je pretrpio, no nikad nije ni za dlaku popustio. Nikad nije bio u Cannossi, nikad nije bio Jeremija već uvijek Malahija; da je imao vlasti on bi bio Torquemada liberalizma. Kao duh širokoga horizonta i visoke erudicije naravno, da je morao izdići se nad onu masu, koja ga je sad mrzila, sad ljubila. On je od godina 1850.—1900. bio jedini pravi pjesnik Italije. U njegovim djelima punim reminiscencija iz Horacija i Trecenta, pa iz vijekova XVIII. i XIX. gledamo, kako on pjeva svojoj Italiji. Opjevao je njenu historiju, njene muževe, njene krajeve, ispjevao je himne svim njenim pobjedama, ispjevao je ali i jadikovke nad njenim sramotama. Nije bilo veličine i visine, koju on nije mjerio svojim stihom, nije bilo sramote, koja ga nije uzbudila i ogorčila. Ljubav i mržnja učiniše ga pjesnikom, ljubav k svemu, što je veliko, mržnja prama svemu, što je podlo i nisko. Ta ga je ljubav vodila do krasnih oda i epoda, ta mržnja ga je nagonila, da pjeva Satani i da piše epohalne za Italiju kritike. Mrzio je profanaciju bilo čega uzvišenoga, srdio se na publiku, koja mu je svojim glupim i kretenskim povladjivanjem profanisala njegovu himnu Satani.

Dva su mu ideala uvijek lebdila pred očima: Rim i Italija.

— Per Te son cittadino d' Italija, per Te poeta —
(za Tebe sam gradjanin italski, za Tebe pjesnik),

veli Rimu. Zove ga „la dea Roma" (bože Rime).

U krasnoj odi „Nell' anuale della fondazione di Roma" pjeva:

— I ako se već tiha svećenica sa pontifeksom ne uspinje na Kapitol i ako se već ulicom Via Sacra ne približava triumfalni provod ipak:

— questa del Foro tua solitudine	(ova tvoja tišina Fora svaku svladava buku, svaku slavu i sve što na svijetu je umno, veliko i veličajno, još je rimsko)
Ogni rumore vince, ogni gloria	
e tutto che al mondo è civile,	
grande, augusto egl' è romano ancora —	

U odi „Alle fonti del Clitumno", kaže: da Rim više ne triumfira:

— Più non trionfa, poi che un Galileo dirosse chione il Campidoglio ascese, gittole in braccio una sua croce e disse: »Portala e servi« —	— Ne triumfira više, otkad Galilejac neki spuštenih kosa uspe se na Kapitol, i dade mu u ruke svoj križ, veli mu »Nosi ga i služi«. —

Plačući pobjegoše nimfe:

— Quando una strana compagnia tra i bianchi templi spogliati e i colonnati infranti procede lenta in neri sacchi avvolta, litaniando. —	— Kad čudna družba se pomiče uz gole hramove i porušeno stupovlje u crne vreće omotana, pjevajući litanije. —

U odi „Roma" napada se tmasti, potmuo Vatikan (fosco Vaticano), koji je razoravao slavu staroga Rima.

Italiji pjeva u odi „Scoglio di quarto"

— Italia, Italia donna de i secoli, de' vati e de' martiri donna, inclita vedova dolorosa	— Italijo, Italijo ženo vijekova, ženo proroka i mučenika, poštovana, ožalošćena udovice —

U odi „Saluto italico" pokazuje se doduše neupućen u okolnosti, koje vladaju u našoj Istri i hrvatskom primorju, te skoro šovinistički pjeva, da se Italija prostire od Trenta i Trsta, pa do

fin dove Pola i templi ostenta a Roma e a Cesare
(sve do Pulja, koji Rimu i Cezaru pokazuje svoje hramove).

svršava zanosno:

— in faccia a lo stranier, che armato accampassi su l' nostro suol, cantate: Italia! Italia! Italia! —
(— u lice strancu, koji se na našem zemljištu utabori, pjevajte do tri puta: Italija! —)

U svim se njegovim djelima opaža velika ljubav puna štovanja prema velikim umnicima i prema genijalnim ljudima. On im mane donekle ispravlja, ispričavajući ih raznim okolnostima, koje su mogle na njih djelovati. Ali opet njegove se ode na razna genijalna lica Italije ističu izmedju drugih.

U odi „Per la morte di Napoleone Eugenio", veli:

— U samotnoj kući u Aiacci-u bi Letizia, krasno italsko ime, što danas za vijeke značit će nesreću i bol suprugom, bi sretnom majkom, ali jao, za kratko vrijeme! U samotnoj toj sada kući luta duh Letizie:

— non Lei di Cesare il raggio precinse: la corsa madre visse fra le tombe e l'are —	— nju ne omota Cezarov trak, korzička majka živjela je izmedju grobova i zraka.

Svi joj padoše daleko od nje, a ona:

— Sta ne la note córsa Niobe.	— Stoji noću korsička Nioba,
Sta su la porta donde al batesimo	Stoji na vratima kuda na krštenje
le usciano i figli e le braccia	nosili joj djecu i ruke pruža
fiera tende su l selvaggio mare,	

	na okrutno more, divlja,
e chiama, chiama, se da l' Americhe,	Te zove i zove ne bi li joj se iz Amerike,
se di Britannia, se da l arsa Africa,	iz Britanije, iz goruće Afrike
alcun di sua tragica prole,	itko od njena tragičkoga potomstva
spinto da morte le approdi in seno. —	povratio u krilo, napušten od smrti. —

U patriotskom zanosu pjeva u odi „A Giuseppe Garibaldi":

— Diktator jaši pred četom, koja koraca i uzdiše.

— Ma da le rolle di strage livide,	— Ali na grumenima blijedo-žute zemlje,
ma da i cespugli di sangue roridi,	Ali na busenima krvlju nakvašenim,
dovunque era un povero brano,	svagdje bijaše jadni komadić
o madri italiche! de i cuor vostri. —	Vaših srdaca, o majke italske. —

Zanosna je njegova oda „Miramar", gdje Maximilijana zove „il biondo imperatore" (plavi car). Pjeva kako je Maximilijaua zavela sfinga njišuća se na lelijanom moru. (Misli na Mexico.) Ali ratni bog Mexico mami ga k sebi, da ga umori, da uništi „il fiore d' Absburgo" (cvijet Habsburga), čistoga, jakoga i lijepoga Maximilijana.

Njegova je najljepša strana onaj iskreni zanos za lijepim i plemenitim. Njemu kano da je u duši usadjeua grčka „kalokagatija". Ali ujedno on i čuvstvuje. Pozna život i njegove zle strane. On plače i lijeva suze nad propašću doma, ali ga opet ponovno, uvijek jak i silan, hrabri i jača.

Nekakova se sentimentalna, kod njega donekle neobična žica, povlači kroz dvije njegove ode „Alla stazione". (Na kolodvoru) i „Mors."

U prvoj veli: pada lišće jeseni, pada i opet pada, da on misli:

— che solo, che eterno, che per tutto nel mondo è novembre —	— da je jedini vječan novembar po čitavom svijetu —

U odi „Mors" završava:

— invechiani noi ne l' ombra i superstiti, al rombo del tuo ritorno teso l' orrecchio, o dea! —

(Mi u sjeni starimo, mi preostali naćuliv uši na šum tvog dolaska, boginjo.)

U radjajućem se proljeću nailazi ponuke na daljnji posao i rad, što lijepo izražava u odi „Canto di Marzo" (ožujski pijev):

— Chinatevi al lavoro, o validi omeri,	— Sagnite se na rad, jaka pleća,
schiudetesi a gli amori, o cuori giovani,	otvorite se mlada srca ljubavi,
inpennatevi a i sogni, ali de l' anime,	podajte se sanjama, krilima duše,
irrompete a la guerra, o desii torbidi,	provalite u rat nejasne želje,

ciò che fù torna e tornerà nei secoli —	ono što bje vraća se i vraćat će se vijekom.

Taj nas zadnji stih može podsjetiti na Preradovića: „stalna na tom — — —" ili na Gundulića: „kolo sreće u okoli" — — —

Kako vidimo te toliko razvikane „Vavarske ode" nisu profane, jer je Carducci pun čuvstva poleta i duha, te zanosa. Mekana duša i doimljiva lako mu prima utiske i dojmove te ih duboko u srcu ubrazdjuje.

A baš radi tih su ga oda najvećma napadali.

Što se tiče njegovih raznih kritičkih članaka, to se mora priznati, da su pisani doduše malko preoštro, ali do skrajnosti su objektivni. Ali opet mora se uvidjeti, da je njega, samostalnog duha, morala ogorčiti ona podla i niska imitacija, koja se je bila u Italiji razvila iza Manzoni-a. Zato i veli negdje: — Medjutim vi blijedi skeptici, vi izvodnjeli racijonaliste ne prestajete klanjati se svagdje literarnim djelima Aleksandra Manzoni-a, koji je potpomagavši katolicizam i podupirajući neo-guelfizam veoma mnogo škodio Italiji! Zar je lijepo, da se Manzoni uvadja u škole, kao jedini pravi uzor talijanske proze? Što bi na to rekli: Boccaccio i Machiavelli, prvi racionaliste naši?

To je donekle i istina, jer je ondašnjoj mladeži bio Manzoni-bogom, a pjesnik Giacomo Zanella njegovim prorokom.

S druge strane ga je opet ogorčilo neshvaćanje pjesničke umjetnosti u Italiji. Sam pripovijeda o tome:

— Ravnatelji i presjednici normalnih škola, odnosno gimnazijskih društava, alpinistički klubovi često me puta umolili da im spjevam himnu za kakovu svečanost. Desilo se dapače, da su mi poslali unaprijed i rime, da se lakše dade uglazbiti.

Bio potres, bio požar, bila povodnja, ako je manjkalo u odgojilištima igračaka ili u asilima hrane, Carducci-a su molili, da im piše pjesmu. — Dolazile su k meni — pače — deputacije od 3—5 lica, da im dam doprinose za jedan „album", za jedan jedini broj, koji će izaći u korist ovih ili onih stradalnika.

— Kako ću im odbiti? pita sam sebe.

Slali su mu na snopove pjesama, da ih ocjenjuje. A obično nisu vrijedile, no „auktor" bi se znao užasno ljutiti, ako mu Carducci nije poslao povoljnu kritiku.

— Kod nas svi pjevaju — veli — licejke, gimnazijalci, liječnici, odvjetnici, pomorski i kopneni časnici, redari, financi i popovi, intendanti i prefecti, zastupnici i njihove supruge, žurnalisti, brijači, profesori hidroterapije, kemijski asistenti i sobarice.

— Ja to odobravam, ali me opet srdi, da moram bljuvati čitajući razne stihove tih kovača

stihova (rimatori). Ako ih osokolim, čini mi se, da sam učinio javan prekršaj.

Bilo ga je dapače stid pjevati pod punim imenom, pa se je potpisivao Enotrio Romano, da si sačuva ono malo kredita, što mu ga je njegova krasna proza pružala.

Kako već spomenuh nijedan se od ondašnjih Italijana nije usudio onako oštro prekoravati tadašnju politiku.

Sam veli za svoje pjesme „Giambi ed Epodi," da su nastale, kad je Italija prezirala i dvojila o samoj sebi, a osim toga bila je prezirana i od drugih narodnosti. Znameniti su povjesni gradovi bilo poznati radi svojih cicerona, gostiona i bordela. A narod je gladovao, poživinčio se od sujevjernosti ili se selio.

— Oh! — klikće — vodite taj jadni narod u časnu smrt barem, pod topove bilo austrijske bilo franceske, bili pod tuču taneta samoga vraga, koji neka Vas sve pobere.

Ta gorčina dokazom je njegove ljubavi za Italiju.

Baš za vrijeme, kad je te pjesme izdao, bude suspendiran od ministra nastave Broglia, radi toga, što je potpisao brzojavni pozdrav na Mazzini-a, prigodom komemoracije rimske republike od 49.

Carducci se nije mnogo ljutio. Bio je hladnokrvan. „Me ne infischio", reče, „Brige me"! Dapače umoli ministra, da mu posudi iz ministarske knjižnice jedan rijetki komentar Petrarkina „Canzoniera" iz g. 1532., što mu je trebao za študiju o Petrarki. A kad mu ministar želji ne udovolji, Carducci mu zaprijeti javnošću. Tada mu Broglio traženu knjigu pošalje.

I tako je on živio izmedju neprestanih napadaja. Sada ga napao Guerroni, sada Mario Rapisardi. No on je hladnokrvno odgovarao i to takovom logikom i satirom, da je protivnik morao ušutjeti.

Konzenkventan ostao je uvijek svojim idejama i principima.

Izbornicima u Pisi reče:

— u pedeset godina svoga života iskusio sam, da je najbolja lukavost poštenje, te da je istina najizvrsniji machiavellizam.

Pod zadnje dane svoga života diktirao je riječi:

— Italiji preostaje još uvijek, da sruši papinstvo. To je najveći joj zadatak, pred kojim se ne smije oslabiti i rasplinuti, uzev na oko prije neke manje zadatke.

Do smrti ga nije ostavila njegova pravedna mržnja na ipokriziju i farizejstvo. Od mladih nogu pa do smrti uvijek se on borio svim svojim silama proti tome.

Bologneški list „Il popolo" (urednik E. Bordoni) donio je 8. prosinca 1869. znamenitu himnu „L'inno a Satana". Carduci je nije potpisao punim imenom nego njegovim običajnim pseudonimom: „Enotrio Romano."

Istih dana nastala je grozna polemika, učestali su napadaji na Carducci-a i medju njegove najogorčenije napadače spadao je svakako Quircio Filopanti. Vrlo je zanimiva polemika, koja je nastala medju tim Filopanti-jem s jedne strane i Carducci-jem s druge. U Carducci-jevim obranama njegove himne zrcali se sva ona dubina osjećaja i misli, koju je za ono doba tako rekavši jedini on u Italiji posjedovao.

— Moja je himna lirička bar u tome, što je nastala momentano, što je ona izlijev mojih subjektivnih čuvstava, koja su mi navirala iz prepuna srca u jednoj setembarskoj noći g. 1863. Moja duša nakon par godina uzaludna traženja, dvojbi i mučnih istraživanja, našla je napokon svoj izlaz. Nije mi bila nakana propagirati nikakovih ideja (to prepuštam od srca teolozima i sistematskim filozofima).

Ta je himna moja, sasma moja, krv moje krvi. duša moje duše, a nije politički prigodni manifest.

To nam najbolje tumači njegova mnijenja, i nazore.

On je pjevao himnu naravi i razumu. To dvoje progánja asketizam pod imenom „mesa i svijeta", a teokracija ekskomunicira pod imenom „Satana". Satana je za askete ljepota, ljubav život i sreća. Ako duvna želi malo sunca ili fratar života, to je njima Satana.

Dalje veli:

— Eto u smiješnoj karikaturi legende onaj okrutni asketizam, koji je zatajio narav, obitelj, državu, umjetnost, znanost, ljudski rad; asketizam, koji je radi ljubavi bičevao, pekao, žario i otvrdjivao tijelo.

Za teokrate je Satana misao koja leti, Satana je znanost. koja ispituje, Satana je sve, što te zanosi, Satana je čelo na kom je napisano: „Ne ponizujem se!" Satanske su za njih revolucije, kojima se je htio rod ljudski otresti u novom vijeku mišljenja srednjega vijeka.

Sve je satansko, što je u savezu sa slobodom ili duha ili naobrazbe, ili štampe ili izbora.

Ali za pjesnika je Satana sasma artistički tipus.

On je prvi buntovnik proti centralističkom i jedinstvenom despotizmu Jehove. On je prvi buntovnik u pustoši stvaranja. Doduše biva svladan, ali arhangjeo Mihael čini ipak dojam oružnika.

U zatvorenom i jednoličnom vrtu Jehove reče Satana, pokazujući na mistično drvo, koje je nosilo jabuku znanja i života, dobra i zla „jedite, da budete kano bozi!" A što rekoše ljudima drugo Pitagora, Anaksagora, Sokrat, Platon, Aristotel, Galilej, Newton, Kepler, Descartes, Kant?

Od toga Satane stvori Mojsija zmiju, na koju se narod judejski nabacivao prahom i kamenjem, od te zmije stvori srednji vijek vraga u današnjoj prilici.

Daleko je Carducci od satanske poezije Shelley-eve.

— Ja nisam skeptik, ja ljubim i vjerujem, — veli na jednom mjestu.

Napadoše ga opet s motivacijom, da je ta himna revolucija ili barem da joj je to tendencija. Ali to ne stoji, jer je on tu opjevao narav.

— Meni se činilo da sam u jednoj cjelini sjedinio (u koliko se u lirskoj pjesmi to može učiniti) povjest naturalizma panteističkog, politeističkog, umjetničkog, povjesnog, znanstvenog, socijalnog —, kaže opet na drugom mjestu.

Njegov Satana je neka vrst vječnoga žida, koji radi panteistističkih transformacija luta od fenomena u fenomen, od mita do mita, od čovjeka do čovjeka.

Krasno tumači jednom:

— Ako bi ja htio dati mome Satani formu, prikazao bi ga kao besmrtnoga mladića, kano grčkoga boga, ali sa svim time u njegovoj sjajnoj ljepoti i stroga i žalostna. On bi se uspinjao od brda do brda, držeći u jednoj ruci sablju, a u drugoj baklju.

On koraca, a deviza mu je „Excelsior". Otpočinuti će samo na Mihelangelovoj kupoli, na vrhuncu sv. Petra. Kada bude on na vrhu, tada ćemo mi njegovi vjernici pokopati Jehovu. I dosad doduše pokušavali su ga pokapati i on se je tobože dao. ali najednom znao je iskočiti iz groba, te je i nadalje obmanjivao i oslijepljivao s ono malo sjaja, što je moglo probiti kroz luknjice poderana mu židovskoga plašta.

Ali mi ćemo ga dublje pokopati. To je dužnost Italije. Tada će se Satana rasplinuti u večernjem sumraku i zasjat će novi dani.

— Salute, o satana
o ribellione,
o forza vindice
Della ragione! —

Tu su himnu nazvali intelektualnom orgijom. Filozofi ga sažaljevali, klerikalci ga isporedjivali sa Troppmannom i obećavali mu pakao kao sigurno:

— fino il bordello spalancó stutte le sue camere, per dirmi: „Fatti in la, tu se' indecente!" (dapače i bordel otvori širom sve svoje sobe, kao da misli reći: „Bježi, ti si nepristojan!")

Ove polemike radi te himne tako ga ogorčile, da je rekao, da je već sit govoriti o Satani i o sebi.

*

U životu bio je dosta nesretan. Pogotovo u ljubavi. Na jednom mjestu svoje knjige „Confessioni e battaglie" (Bologna, Nicola Zanichelli) veli:

— Ljubav mi iza moje prve nesretne ljubavi bila na zlo. Žene koje sam susretao u toku moga života bile su mi uvijek donositeljice nesreća. Kad nisu mogle da mi učine što na žao ili da mi prouzrokuju boli, umirale su.

Tekar na velike nagone svojih velikih prijatelja, nakanio je bio izdati svoje poezije.

23. VII. 1857. izadjoše njegove: Rime, premda se protivio. Sam veli:

— Nije mi se dalo sakupiti i izložiti moje pjesme u knjižari za cijenu kao u javnoj kući. Nisam ih mogao dati publici, koja će ih gnjaviti i natezati kao djevojku za dvije krune. U ono sam ja vrijeme pjevao najviše pjesama samo za sama sebe.

G. 1858. živio je u Firenzi, napustio službu i radio za mjesečnih 100 fr. tiskaru Barbéri, koji je ujedno sa Celatinom Bianchi-jem bio osnovao malu klasičku biblioteku. Pisao je predgovore raznim djelima, ispravljao filološke pogrješke, dapače obavljao i korekturu. Tako je napisao predgovore Alfieri-evim: Satirama, Poezijama: Lorenza Medici-a, Tassoni-u, Satirama: Salvatora Rose, za koje veli da im je napisao najelegantniji predgovor.

Za „Juvenilia" predbacivali mu, da obožava antiknu formu. Zavidili mu aristokraciju stila, zamjerali himnu „Febu Apolomu" i odu „Alla Diana Trivia." Učili ga jeziku, govorili mu, da imitira i plagira klasike, te Pindara, zabacivali mu nevezane stihove.

Ali on se nije na to ni najmanje obazirao, dapače veli, da su mu najljepše godine života od 1858.—65., koje je probavio u krugu obitelji i u radu.

— Pisao sam —, kaže, — i prevadjao Klopstocka i A. Platena (njemački pjesnik). Ali izdavati ponovno pjesama nije htio, — jer u Italiji pisati stihove je jadan poziv i podli zanat. Kad me ko nazove poetom, ja bi ga najvolio ćušnuti. Kod nas drže pjesništvo koverzacijonom igrom, koju se mora iz tradicije poštovati. Samo kod nas mogli su u mene naručivati pjesama za razne prigode.

Tako je nekako i u nas Hrvata, samo s tom razlikom, da je tako u Italiji bilo, a u nas jošte na žalost traje.

Umro je kako je i živio.

— Hoću da vjerujem uvijek u Muse i u Apolona, — pisao je 1857. — A kada budem morao umrijeti, dat ću da mi čitaju Homera. Popa mi oko smrtnoga kreveta ne će trebati. Naložit ću, da me spale na borovoj lomači, ujedno sa svim mojim knjigama.

Vidjeli nismo te lomače, kao ni kod Garibaldi-a, koji ju je oporučno izričito naručio bio, ali ostale su nam Carducci-jeve knjige — krv njegove krvi, duša njegove duše.

Umro je, uživa mir — mir vječne slave; a i zaslužio je tu slavu krvavo svojim umom,

svojom plemenitošću i karakterom. U Italiji je sada mjesto prave veličine iza Carducci-jeve smrti prazno i ne će biti tako brzo popunjeno. Zamijeniti ga bar za sada nitko ne može.

Popunjivat će njegovo mjesto na bedemu čitava legija mladjih, koje je on odgojio i uveo u život, onaj pravi istinski život, ali jedno će im manjkati — vodja — Carducci.

Neka se tješe, da će ih iz svemira promatrati njegovo budno oko, potpomagati će ih i jačati svojom ostavštinom — knjigama.

Iz tih mogu oni knjiga crpsti dugo i dugo snagu i moć za borbu.

Slava Giosuè-u Carducci-u!

T. G. Masaryk.

U BOJU ZA RELIGIJU.

Što religija jest, a što nije.

A.

Dakle prije svega, a to se tiče osobito nas na univerzi, religija nije filozofija i znanost, znanost i filozofija jest o sebi, ali religija ne smije biti protiv znanosti i filozofije.

Religija naravno nije takodjer teologija, katekizam. Upravo ovdje se pojavljuje religiozna kriza kao boj teologije i filosofije. A taj je boj kronički, ne stotinu, već tisuću godina stari. Ne mislim tumačiti početak teologije i filozofije; poznato je, da se već u Grčkoj pojavio taj osobiti spor medju mišljenjem mitološkim i filosofskim. Ako čitate historiju filosofije i grčkoga razvitka, ne ćete ju razumjeti, ako ne budete imali na umu, da je taj boj bio os grčkog mišljenja. A tako je to bilo takodjer kod Rimljana, koji su brzo preuzeli grčku mitologiju i filozofiju. Mit, to je predznanstveni nazor o svijetu, to je, čemu se obično veli, antropomorfizam ili sociomorfizam. Mit i mitičnost vlada cijelim mišljenjem a dakako i djelovanjem (mišljenjem koje iz toga izlazi), ali najkasnije i najslabije ustupa pred strogom, znanstvenom spoznajom u teologiji i religijoznoj praksi. Antropomorfijska religija se temelji na tobožnjoj objavi, podržava tradiciju te se brani autoritetom.

Srednji vijek nastavlja tradicije Grka i Rimljana: mitologija se razvija odlučnim uplivom mitskog mišljenja i orientalne religije. Dakako sami kršćanski narodi su još na mitskome kulturnome stadiju, i u tome su duhu obradili razni crkveni oci i učitelji filozofiju grčko-rimsku, glavno Platona i Aristotela. Kršćanska je teologija nastavak mitologije. Ali već u srednjem vijeku pojavljuje se i razvija protiv mitskog nazora znanstveni nazor, razvija se filozofija protiv mitske teologije.*

Ta je filozofija (scholastika) podredjena teologiji (ancilla theologiae); ali već na početku novoga doba znanost i nova filozofija, osnovane na novim iskustvima, na razvoju novovjekih odnošaja političkih i socijalnih metodički prije svega na znanstvenoj spoznaji, stoje pobjedonosno, protiv teologije. Već se u 15. stoljeću pojavila iz duševne nužde formula o dvostrukoj istini a dvostruka istina još se i danas daje; religijozna kriza jest u dvostrukoj istini, koju mi već od djetinjstva primamo, bilo to u formi tvrdjoj ili manje tvrdoj; razdvojenost, to je bivstvo današnjega t. zv. inteligenta. Ima doduše ljudi, koji te razdvojenosti ne opažaju, koji ju ne prožive i ne proćute (ne mislim reći, da su to najsretniji ljudi), — koji te krize ne vide, kao što ne vide ni drugih problema: ali češki inteligent i češki student, koji hoće da slavi Husa, mora si biti svijestan toga spora! On se ne smije smiriti dvostrukom istinom. Nisu dvije istine, istina je samo jedna. Zato teologija pada i mijenja se, hoćeš ne ćeš mora napredovati kopajući si sama grob.

Izvaci iz historije razvoja evropskoga mišljenja pokazuju, kako su se iz početka metafizički i logički argumenti postavljali protiv teoloških; to je epoka deizma i preporoda 18. stoljeća, koje se izražava u nekim svojim predstavnicima do danas. Logika nije kadra dovesti u sklad znanstvenu istinu s naukom teologije i zato s logičkih razloga zabacuje teologiju. Ali u 19. stoljeću, a to je signum temporis danas, nastupa historijsko naziranje, a upravo danas historijska teološka škola, t. zv. napredna (Harnack, Loisy i dr.), prisiljena je priznati, da je tumačenje stare teologije nemoguće. Težina i djelovanje historijskih razloga je drugo i uverljivije od logičkih. Protiv učenja da je duh sveti diktovao stari i novi zakon, da je to božja riječ i dr., možete logički argumentovati, ali taj argument ne će ni-

* Religija nije mit, ali je religija mitska i nemitska. Cio prvotni nazor o svijetu bijaše mitski; do tog doba obuhvaćaju znanosti mit, naprotiv teologija obuhvaća znanost, ali upravo sredovječnom teokracijom postala je teologija organ mita, nova filozofija postala je organ znanosti.

kada tako djelovati, jer će teolog naći protuargumenat, nastaje scholastika; ali kada iz historije dokažete, da se je tako, kao što sva literatura, razvijala takodjer teološka literatura, da je staro i novo pismo proizašlo iz stanovitih kulturnih podloga i uvjeta, u kojima je dakako religija igrala ulogu, i da su kanoničke knjige novoga zakona bile odglasovane na koncilu, da je koje evandjelje bilo prihvaćeno neznatnom većinom, da su ga neobrazovani samostanci, aziatske patrijarhe i slični dostojanstvenici, većinom prilično praznovjerni, koji se u 3. stoljeću sastadoše, odglasovali za riječ božju, — kad se čuje takav argumenat, to djeluje na mozak mnogo više, nego posve logički dokazi o tome, može li ili ne može biti objave. Stvar je dospjela tako daleko, da sama historijska teologija pruža danas dokaze, da objave nikada nije bilo i nije. Ovom spoznajom i doznajom (do sada to dakako malo tko priznaje posve prosto i otkrito, bojeći se još neobjavljene religije) pojavljuje se iz teologije moderna znanost o religiji; tamo sigurno smjera cijeli razvoj. Teološki rad ne će biti na štetu, nije bio beskoristan; upravo iz historijskih razloga moramo uvažavati njezin rad, videći, kamo razvoj smjera, da naime iz prvotne mitologije preko teologije izlazi stroga znanost o religiji. Analogno, kako iz alkimije izlazi kemija, iz astrologije astronomija, iz magike fizika i sl. Ponavljam: filozofija i teologija nisu religija.

I dalje velim, da i vjera nije religija. To je govornik preda mnom dobro shvatio i razložio, kako je teokratički srednji vijek duševnim i fizičkim nasiljem sačinio formalno, jer nasilno, jednotni nazor o svijetu; fizičkim (žrtve inkvizicije!) i duševnim nasiljem zahtijevala se vjera, poslušnost. Što traži poimence rimska crkva od svojih priznavalaca? Povjerenje i slijepo povjerenje, jer da je razum nedostatan, da odlučučuje u religiji; treba da imamo povjerenje u — riječ božju. Da, imao bih u nju povjerenje, ali to bi morala biti riječ božja, a ne riječ papa i ljudi, koji se izdavaju za tumače i poslanike božje; zar da slijepo vjerujemo ljudima, koji su pokazali svoju nesposobnost i neopravdanost svim tim duševnim i fizičkim nasiljem? Quod non — mi ne možemo samo vjerovati, mi hoćemo takodjer razloge; vjerovati mogu razlozima i zato ne slijepa vjera, besrazložna, već vjera, koja se ne može uzdrmati argumentom, uvjerenje treba da bude temelj religiozne nauke.

I u znanosti moramo vjerovati. Vi vjerujete profesorima, ja vjerujem drugima; imamo tradiciju i tu tradiciju velikim pietetom historijski tražimo i dalje podajemo. Znanstvena kritika niječe samo lažnu tradiciju, ali istinitu tradiciju nikada. Protiv teologije postavljamo razloge i razloge tražimo, nipošto granice. Istina danas su ljudi civilizovani, ne postavljaju se granice fizičke, ali duševne; teološki jezuitizam — to je ta moderna granica. I zato smo protiv slijepe i neobrazložene vjere, protiv duševne pasivnosti i protiv lažnog racionaliziranja stare teologije.

Religija takodjer nije ćudorednost. To je važan dio. Upravo naša češka reformacija bijaše ponajviše ćudoredna. Počevši od Husa, poimence na vrhuncu reformacije češke braće, pokazao se ćudoredni obrat; ali naša reformacija niti bijaše odmah niti bijaše potpuno religiozna reformacija. Usudjujem se reći, da je Hus u bitnosti religijozno osjećao katolički; dakako dobro je razumio, da prije svega religija mora biti ćudorednom, da religija, koja ne učvršćuje, ne usavršava ćudorednosti, nije religija čista. Mnogi novovjeki mislioci (Kant, koji je u tome kao nastavljač naše reformacije — moderni etički pokret) pokušaše postaviti na mjesto religije ćudorednost. Plemenit je to pokušaj, posve opravdan, gledamo li na to, kakova je danas crkva, ali sama ćudorednost nije religija.

Takodjer kult nije religija, nikako nije taj proštenički fetišizam sa svojom grubom i povrijedljivom nećudorednosti. Kult pa bio još tako lijep i umjetnički, promišljen, za nas je samo simbol, koji nam prikazuje samo religijozne istine; sigurno je kult opravdan, bit će raznih formi i vrsta kulta, ali kult nije religija, nikako ne može nadomjestiti religijoznu ćudorednost.

Takodjer umjetnost nije religija, i ako sačinjava bitni dio kulta. Nedavno bijah vani te sam čuo pripovijedati, kako da su poimence žene „religiozno" uznesene tim, što župnik u crkvi električnom rasvjetom postizava razne šarne efekte. Razumljivo je, da nas kras i umjetnost dira — glazba, pijev, slikarstvo, arhitektura i slično djeluje na nas, ali sve to nije religija.

Zato takodjer nije religija ta kvazireligija, koja nam se u modernoj literaturi tako obilno pruža.

A da na koncu ne zaboravim: i crkva i pripadnost k crkvi nije religija

I filozofija i teologija i vjera i ćudorednost i t. d. nije religija, sve to i svako o sebi je samo elemenat religije, i to elemenat mrtav, kako se podavaju za religiju isključivo i sami o sebi.

U religijoznoj vrtoglavici hvataju se danas ljudi, i baš ljudi obrazovaniji, toga ili onoga elementa religije, ali to su samo promjenljivi surogati religije bez životne harmonije; svi ti pojedini elementi moraju biti sačlanjeni harmonijski i životno prema svojoj duševnoj vrijednosti.

To teoretski dovesti u sklad uzela si je kao zadaću spomenuta znanost o religiji (danas obično zvana „filozofija religije"; samo što je oficijelna filozofija religije odviše kompromisna, jezuitska, posve kao teologija).

Što se tiče sadržaja, religija je riješenje problema vječnosti; nipošto samo teoretičko riješenje, već ujedno praktično, jer prodlem vječnosti mora čovjek proživjeti. Čovjek ne može samo razmišljati o smislu svoga života, taj život mora se živjeti. Religija je život sub specie aeternitatis — ona je svijest o našem odnošaju prama svijetu, svijest o smislu života, zbilja. Religija je centralna i duševna životna sila vodilja, težnja za novim životom, za novim i višim životnim vrijednostima.

Zato religija nije misticizam. To je važna stvar upravo kod nas, budući da je u našoj češkoj reformaciji misticizam igrao veliku ulogu, a imade i danas mnogo ljudi, koji misle, da religija nije moguća bez misticizma. Ne mogu stvar opširnije tumačiti. Za razjašnjenje sjetite se barem na romantiku na početku 19. vijeka, kako je težila za mistikom u svim strukama a poimence u religiji. Schleiermacher je u ono doba redukovao nabožnost na čuvstvo. Romantici su s tim religioznim čuvstvom spajali „toplinu" svega maglovitoga, revoluciju razdraženoga sanjarstva! Bijaše to reakcija protiv jednostranog racijonalizma preporodnog doba. Danas opet t. zv. moderni (novokatolici, simboliste, dekadenti i slično) donose kao religiju razna čuvstva i mistirizam. Mistik želi doseći najviše istine jednim mahom bez logičkog i znanstvenog rada. Misticizam je uvijek signum nekakove slabosti. Mistika i mit idu rukom o ruku. No mi ne ćemo religiju samo za slabe i bolesne; religija, koju trebamo, ne može biti romantička literarna pilula, koja se progutne, da budeš na sve vjekove spašen. Ne ćemo živjeti u religijoznoj bolnici, hoćemo religiju za zdrave, energične, za ljude, koji misle jasno, dakako za ljude oduševljene za istinu; ako to nije moguće, onda ne ćemo izaći iz krize. Uvjereni smo, da je religija čista od svake mistike, čarobne i materijalističke baštine staroga mitskoga vijeka. Najveći primjer čiste religije imamo u Isusa: Isus bijaše neobično jasna glava, barem misticizam i ekstaza ne davahu njegovoj religiji isključivo obilježje; zato nalazimo mistiku već u bolesnome Pavlu; s toga je tako velika razlika izmedju religije Isusove i Pavlove. Takodjer n pr. Luter, koji se držaše Pavla, nije nam u tome uzor. Kako je Pavao bio razdražen a razdraženi ljudi, pa bilo i proroci i reformatori, podavaju religijoznu razdraženost; Isus je dao religiju čistu, mirnu i jasnu. I mi hoćemo religiju jasnu, čistu, nemaglovitu.

Kad govorim o misticizmu, potsjećam na to, da mnogi protivnici misticizma u pretjeranome i jednostranome intelektualizmu proglašuju za misticizam složenija čuvstva i intimna duševna iskustva, dosadanjoj školskoj psihologiji slabo pristupna. Osjećanje i opažanje našega odnošaja k svijetu i bogu jesu empirijski fakat kao što opažanje svijeta i pojedinih duševnih procesa; razmišljati o smislu života, opažati svoju individualnost i njezinu istovjetnost u kolu historijskih pojedinosti, proosjećati to cjelovito životno raspoloženje — to i vaskoliki intimni osobni duševni život nije misticizam.

U nesvršenoj modernoj religijoznoj krizi crkve neprestano pokušavaju zadržati nas kod stare nauke i svog religijoznog života. No svi pokušaji, da se stara religija održi, promašeni su. To je tužno, žalosno, ali neprestano stičemo uvjerenje iz nova i dublje, da je stara religija prevladana idejno i životom. Stara je religija ispunila svoju veliku kulturnu zadaću; za vodstvo modernog života ne dostaje i ne dostaje. Tko ne će živjeti bez religije (a danas već živi mnogo ljudi bez nje), mora htjeti novu religiju a ta ima drugu zadaću, no što je imala religija u staro doba. Imamo znanost, koja se predaje već u pučkoj školi. U srednjem vijeku ne bijaše znanosti, samo nekoliko samostanaca bijaše obrazovano; najveća se gospoda nisu znala potpisati; i bijahu proglašeni svetim ljudima oni, koji se nisu htjeli učiti, da se ne pokvare. Danas čovjek, koji kaže, da se ne će učiti, jest nemoguć medju pristojnim ljudima; konačno mi

ga silimo, da se uči. Na jednoj strani ga silite, da se uči, a ujedno na drugoj strani mu dajete, što mu razum otklanja i otklanjati mora.

Kao što znanost, njegujemo danas sustavno umjetnost, literaturu (zbirke, izložbe, kazališta i t. d,), djelujemo politički i gospodarski, imamo kodifikovane zakone i silni pravni i upravni državni red, svijesni smo si o ćudorednim zadaćama pojedinaca i društva — može li kod takvih novih a sadržajem bogatih i viših kulturnih uvjeta dostajati stara religija, koja je proizašla iz doba bez svih tih nama već životnih uvjeta? Odveć je veliki taj spor i sve lukavstvo jezuitske teologije ga već poštenim ljudima, ljudima iskrenim ne će zastrijeti; danas ima religija posve druge funkcije i zadaće, no što ih je imala stara religija.

U srednjem vijeku je crkva dugo vrijeme vodila društvo kulturno u svim područjima; no pojedine se kulturne sile u kasnije i novo doba razvile samostalno, oslobodile se crkvenog područja i kao svagdje tako je i ovdje, diobom funkcija nastao napredak. Napredak u svim područjima kulturnog nastojanja zahtijeva naravno takodjer napredak u religiji. Kako se crkvenom vodstvu izmakla ostala područja kulturnog djelovanja, tako već i religija prestaje biti crkvenom. Naše doba hoće drugu religiju nego doba staro, religiju savršeniju, višu, plemenitiju; imamo nove religijozne idejale.

Te idejale mogu ovdje samo u kratko označiti. No prije mislim pred vama istaknuti jednu misao. Govorim o razvoju i kulturnom napretku. Ako danas vjerujemo u razvoj i napredak u svim područjima kulturnim, u znanosti i filozofiji, u umjetnosti i ćudorednosti i t. d. nije moguće pomisliti si, da je svagdje napredak, samo religija da ostaje na starome stupnju. Suvislost i cjelina duha i kulture zahtijeva paralelni razvoj i napredak sviju kulturnih moći, dakle takodjer religije.

Mnogi nastoje izvesti iz ideje razvoja i napretka, da se napredak temelji na odumiranju (degeneraciji i sl.) religije. To je neispravan sud. Kako se od samoga početka razvija znanost, umjetnost i t. d. tako se razvija takodjer religija. Pad stare religije nije pad svake religije u opće, nego preporod, prelom od stare religije k novoj.

Biće nove religije, tko pozornije motri novodobni kulturni razvoj, pojavljuje se već dosta odredjeno.

Naša religija mora biti u v j e r e n j e ne vjera. To znači otkloniti svako slijepo povjerenje. Znam dakako, da će malo dijete, mlad čovjek i svatko imati povjerenja, da će prihvaćati od drugih, da, ali čim nastane potreba obrazlaganja i argumenata, mora biti i sloboda razloga; ne smije se, jer se ne može, ništa narivavati, što se ne da kritički održati. Zato velim: Uvjerenje, vjera obrazložena, ne slijepa.

(Nastavit će se.)

Iz djačkoga života

REFORME NA SVEUČILIŠTU.

Dne 8. ožujka obdržavala se u sveučilišnoj auli izvanredna glavna skupština potpornog društva, koja je sazvana radi promjene pravila, pa se je ta zgoda upotrijebila, da se — kad je već toliko drugova na okupu — riješe neka viseća opća sveučilišna pitanja, koja već duže vremena, kao da sama na se prstom pokazuju, i predlože neke reforme, koje nisu već davno prije predložene samo radi nespretnosti i komičnog idealiziranja naših predšastnih sveučilišnih generacija.

P r a v i l a p o t p o r n o g d r u š t v a promijenjena su jednoglasno samo obzirom na iznos semestralne članarine te ista povišena semestalno za 1 K.. kojim se iznosom kani bar donekle smanjiti teret, što ga društvo imade s plaćanjem lijekova i bolnice. Zatim se prešlo na pitanje menze, te je predsjednik društva Vodvaržka razložio drugovima svoju r e f o r m n u o s n o v u o a k a d e m s k i m m e n z a m a. Zdrava misao, na kojoj se ta reforma temelji jest vlastito kućanstvo i sjedinjenje menze academicae sa menzom potpornog društva, koje će srušiti stari sistem menza po poduzetnicima i stupiti po svoj prilici već do godine u život. — Tu reformnu osnovu kolege Vodvaržke, koja znači prvi al odlučni korak k budućem djačkom domu donijei ćemo u cijelosti u budućem broju. — Po predt logu kolege Tićaka, odlučilo se osnovati p o-

sebni pjevački i tamburaški zbor potpornog društva, koji će društvu stajati uvijek na raspolaganje i znatno mu povećati prihode osobito obzirom na provinciju. Prijavio se odmah priličan broj članova, tako da će i ta nova institucija moći još ove, a najkašnje početkom buduće godine stupiti u život. Time je skupština potpornog društva zaključena i otvorena opća djačka skupština, kojoj je predsijedao drug Oršanić. Na toj je skupštini izneseno nekoliko važnih djačkih pitanja i predložen način, kako da se riješe, a ovisit će samo o ustrajnosti, inicijatorâ i sveukupnog djaštva, da se doista i ostvare.

Prvi je uzeo riječ drug Vodvařka i progovorio o reformi sveuč. iskaznica. o pogodnostima glede posjeta kojeg lista i stručnim naukovnim knjigama na sveučilištu.

Današnje naše svučilišne iskznice ne odgovaraju više svojoj svrsi, a niti su na visini modernijih institucija na drugim sveučilištima. To je komadić redovito zamazane platnene krpe, koju je upravo ženantno izvući i reći: Ja sam akademičar taj i taj i kojima se na štetu našeg ugleda služe šegrtčići i kojekakvi ljudi po tramvajima i u kazalištu. Domogli su ih se Bog zna na koji način i služe se lijepo kao akademičari svim pogodnostima, što ih takova iskaznica pruža. Sve modernije svjetske univerze imadu akademske iskaznize s fotografijom, koja u svakoj zgodi zajamčuje identitet, pa valja da si takove iskaznice nabavi i naše sveučilište. Govornik se je već obratio na rektorate sveučilišta u Pragu i Berlinu, da mu se pošlje po jedan uzorak njihovih akad. iskaznica, prama kome će se ustanoviti i format i materijal naših novih iskaznica. Predlaže zato, da se akad. senatu našeg sveučilišta podnese predstavka, da što prije ukine stare iskaznice i uredi pitanje iskaznica sa fotografijom. Predstavka se jednoglasno prihvaća. Govornik izjavljuje, da je o toj reformi već razgovarao sa rektorom, tajnikom i nekom gospodom profesorima, koji su joj se pokazali potpunoma skloni i žele, da je već do godine provedu.

Govornik nastavlja dalje o pogodnostima glede posjećivanja kazališta. Do sada je kazališna uprava u pola cijene davala samo članovima potpornog društva 13. i 14. red parqueta, što je teškom mukom pred nekoliko godina uredjeno. Ali ove godine počela je kazališna blagajna, da upravo bezobzirno šikanira tu našu povlasticu i davala je popusne karte samo onda, kad bi joj se htjelo. Naše je pravo bilo, da počam od 3 sata popodne podižemo te popusne ulaznice, a sad da uvodi novu praksu pa u nedjelju i blagdane, kad se nada da će kuća biti rasprodana jednostavno veli: „Dodjite u 7 sati — ako bude koja ostala, dat ćemo Vam." Potporno društvo obratilo se je već dvaputa pismeno na kazališnu upravu, da to pitanje uredi, no uprava je upravo bezobzirno i neuljudno šutila. I drugi sveučilišni gradovi imadu kazališta. pa se obazrite, kako se drugdje postupa i nastoji, da ta razmjerno svagdje slabo situirana buduća narodna inteligencija što lakše dodje do uživanja sviju narodnih kulturnih institucija, a osobito kazališta. A ovo naše kazalište je hrv. zemaljsko kazalište. Želeći, da i naše sveučilište dodje obzirom na kazalište na onaj niveau, na kojem stoje druge svjetske univerze, predlaže da se preko akad. senata podnese vladinom odjelu za unutarnje poslove predstavka, u kojoj će se vlada zamoliti, da upravu kazališta uputi: da u buduće svi akademičari zagr. sveučilišta bez razlike imadu pogodnost popusne cijene ulaznice za sva mjesta u kazalištu osim lože i naravno partera, kojemu se cijena ne može da snizi. Predstavka je jednodušno prihvaćena i bit će ovih dana podnesena vladi.

O stručnim, a naročito o pravničkim naučnim knjigama — nastavlja govornik — govori se već deset godina po svim djačkim skupštinama, što su se kroz to vrijeme obdržavale. Hrvatski akademičar u opće nema štampanih knjiga. Pravnik se muči i kvari oči s izblijedjelim litografskim skriptima, a filozof svojim bilješkama. Do sada je štampom izdano tek pet pravničkih stručnih knjiga! (Hvala Bogu da Hrvatska imade štampane zakonike!) Tom starom i teškom nedostatku valja da se doskoči, a ima nade, da bi nova vlada bila sklona, da toj potrebi doskoči, dok nema sumnje, da gospoda profesori osjećaju svoju dužnost, da stručnim svojim radnjama dadu vladi u ruke materijal, koji valja da se izdade. Predlaže za to, da se upravi predstavka na akadmski senat, neka bi se pobrinuo oko što skorijeg izdanja stručnih osobito pravničkih djela, te umoli vladu, da što u svojoj nakladi izda. Taj je predlog prihvaćen s osobitim odobravanjem. (Govornik je nakon nekoliko dana imao prilike da o tom pitanju izvijesti odjelnog predstojnika za bogoštovlje i nastavu g. Rojca i on mu je pouzdano obećao da će u najskorije vrijeme dokazati, da taj opravdani zahtijev akademske omladine uzima u svoj program).

Nakon toga izvijestio je drug Vernić o pitanju sveučilišne zastave te prema dogovoru s nekim kolegama, koji su akciju glede zastave vodili, izneo pitanje o riješenju toga pitanja te predložio statut o uporabi zastave. O tom pitanju donosimo na drugom mjestu potanji communique, iz kojega se vidi stanje toga pitanja.

Kao zadnja točka došlo je još na red pitanje o djačkom kreditu, o kojem je govorio kolega Vodvařka. Ne misli se pod tim kavanski ili krčmarski kredit, već kredit siromašnog akademičara, u času kad valja da polaže stroge djačke ispite, a nema odakle da smogne visoke takse. Nema uza svu svoju naobrazbu i spremu

sredstava, da si već napokon pribavi kvalifikaciju za samostalan kruh. Predlaže, da se po privatnu uzoru „češke djačke banke“ kao grana potp. društva ili u krilu zagrebačke štedione stvori slična institucija, za koju će pred svoje kolege iznijeti preciznu osnovu na glavnoj skupštini potp. društva u studenom ove godine. Nakon što su izabrana četvorica kolega, da provedu stvorene zaključke, zaključena je skupština.

NOVA SVEUČILIŠNA ZASTAVA.

Već od godine 1895. kada je stara naša sveučilišna zastava na nalog grofa Kuena po vladi konfiscirana, pa sve do danas neprestano se je kroz djački naš život povlačilo pitanje te nesretne naše sveučilišne zastave, koja je pala u tako dugotrajno ropstvo. To je pitanje prešlo sve moguće normalne i abnormalne faze u koje ovakovo pitanje obično dolazi, no rezultat je sve do godine 1904. ostao isti: zastava nam se još ne može izručiti. Te godine izbije fama da sveučilišna zastava više ne postoji, da je jednostavno nema! Obdržavale se bezbrojne djačke skupštine, podnosile se bezbrojne predstavke na vladu i na akademski senat, odilazila su bezbrojna djačka odaslanstva k vladi da traže zaplijenjenu zastavu hrvatskog sveučilišta, no ona se nije mogla nigdje pronaći. Okrivljivao se zbog tog misterioznog iščeznuća svatko, tko god je bio blizu utamničenog našeg stijega, no opet naravno bez uspjeha. Nitko nije znao, kamo je ta naša zastava. Napokon g. 1906., kada je to pitanje bilo najakutnije, jer se je svom žestinom tražio krivac, ustanovljeno je, da zastave nestalo, odluči sveukupno djaštvo, da podnese na vladu svoju predstavku, u kojoj pita vladu, neka se glede zastave konačno izjavi i neka izjavi, što kani u tom pitanju učiniti. Uvidjelo se napokon, da obnavljati svake godine jedn" te istu akciju i dobivati neprestano iste odgovore — nema nikakove svrhe.

Baš u to vrijeme preuzela je poslove današnja vlada te je intervencijom akademskog senata već za nekoliko dana u sveučilišnom vestibulu visio kratki precizni i jasni odgovor vlade, da se sveučilišna zastava unatoč najpomnije potrage nije mogla pronaći. Vlada je spremna dati sveučilištu novu zastavu i moli rektorat neka u tom smislu stavi svoj predlog.“ Sveučilišna omladina primila je taj odgovor vlade na znanje, jer zahtijevati još jednom isti odgovor značilo bi ne biti ozbiljan. Ali jedno neka nam bude ipak dozvoljeno konstatovati: Hrvatska sveučilišna omladina osjeća i zna, da je krivac toj poraznoj anomaliji, da je stara sveuč. zastava uništena — onaj sveopći krivac sviju anomalija prama hrvatskom narodu unatrag 20 godina, i samo je zato obustavilo svoju akciju radi zastave, jer se proti svrgnutima, nije dostojno boriti. Tom svojom izjavom smatra hrvatska omladina pitanje stare svoje zastave za se časno riješenim!

Dne 8. ovog mjeseca obdržala se u sveučilišnoj auli sveopća akademska djačka skupština, na kojoj su iznesena i riješena neka aktuelna djačka pitanja, pa se je tako napokon želilo konačno riješiti i pitanje zastave. Nekoliko dana prije urgirala je naime vlada rektorat, da stavi svoj predlog glede nove zastave, a to znači, da ga preko rektorata stavi djaštvo. Nakon kratkog izvještaja druga Vernića o historijatu toga pitanja stvoren je zaključak kakav se predlog ima staviti vladi i taj je predlog kao predstavka podnešen akademskom senatu. Vladi se predlaže, da za hrvatsko sveučilište u naknadu stare zastave samo i jedino iz zemaljskih sredstava nabavi novu zastavu, a ujedno je vladi na potvrdu podnešen: „Statut o uporabi sveučilišne zastave“, da se ne bi zlorabila u nedolične svrhe.

Ta je predstavka po akademskom senatu jednoglasno prihvaćena i po rektoru već podnešena vladi, koja je posvema sklona, da to pitanje u smislu predstavke riješi u što skorije vrijeme.

PABIRCI

RADNI PROGRAM VLADE, ODJELA ZA BOGOŠTOVLJE I NASTAVU.

Za tečaja proračunske rasprave u hrvatskom saboru u sjednici obdržavanoj dne 9. ožujka o. g. razvio je predstojnik odjela za bogoštovlje i nastavu g. Milan Rojc svoj radni program kao uvod u specijalnu raspravu o IV. poglavlju našega državnog proračuna: Odjel za bogoštovlje i nastavu.

Kako je ovaj program muževna i patriotična

besjeda sa vladine stolice, kakova se za prijašnjih vlada nije nikada čula, a kako ona zajedno sa besjedom odjelnog predstojnika za unutarnje poslove te odjelnog predstojnika za pravosudje sačinjava radni program čitave naše državne autonomije, iscrpit ćemo za sada besjedu odjelnog predstojnika za bogoštovlje i nastavu, da naše prijatelje širom domovine informirano, kako većinu temeljnih misli našega programa zastupa i današnja vlada, što znači, da se u dogledno doba smijemo nadati i faktičnoj njihovoj provedbi.

Odjelni je predstojnik prije svega istaknuo, da se proračun bogoštovnog i nastavnog odjela za god. 1907. brojčano u bitnosti ništa ne razlikuje od prijašnjih proračuna. Obzirom na svoje brojke on je baština od prije, uvjetovana posljednjom financijalnom nagodbom izmedju Ugarske i Hrvatske, koja je desetgodišnji dvostrani ugovor, na kojemu se prema tomu unutar toga roka ne da ništa mijenjati.

U čemu je dakle razlika izmedju prijašnjih i sadašnje vlade? U svotniku nije, jer je u glavnom isti, u novčanom rukovanju u velikom i cijelom takodjer ne, jer proračun detaljno odredjuje upotrebljavanje novaca, kojemu treba da odgovaraju zaključni računi. U čemu dakle? U nutarnjem sustavu, u praksi, u provadjaju i namirivanju narodnih potreba unutar opredijeljenih brojčanih granica.

Krasno je to obrazložio sam odjelni predstojnik. »Duboko je moje uvjerenje, da se i s onim sredstvima, koja su za naše državno kućanstvo unapred opredijeljena, može učiniti mnogo zla individualno i općenito, da su ta sredstva dovoljna, da se demoralizira nastava, da se uzgoje slabi i mlohavi značajevi, ukratko, da se budućnost naroda zagnjavi...«

Tako su radili magjaroni.

„Isto je tako duboko moje uvjerenje, da se istim sredstvima može učiniti vrlo mnogo dobra individualno i općenito, da se istim sredstvima može narod podići etično i kulturno, da mu se može podati vjeru u poštenje svijeta i vlasti, da se može u nauci lijepo unadrediti narodni naraštaj, te uzgojiti za radine, poštene i značajne muževe, te marljive, požrtvovne i patriotične žene.« (Vidi: Stenografski zapisnik LVIII. saborske sjednice dne 9. ožujka ove godine. Prilog Nar. Novinama broj 59).

Tako radi sadanja vlada.

U tom je idejna strana radnog programa vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu.

Ne možemo, a da već sada ne upozorimo na golemu važnost ove razlike po snagu i budućnost našega naroda. Činjenica je, da je ove misli i to bezuspješno do sada isticala samo oporba, dočim se je službeno u istinu demoralizirala nastava, uzgajali štreberi i sustavno potkapala čitava narodna budućnost. Istina je doduše, da je uvijek bilo elemenata, koji su privatnim radom nastojali paralizovati demoralizatornu praksu bivše vlade, ali sa kakovim izgledom u uspjeh, svako si može lako predočiti, ako si dozove u pamet netom minulo vrijeme bespravlja, korupcije i tiranije na svim područjima našega javnoga života. A kako je demoralizatorni sustav imao i svojih uspjeha, razumljivo je, da se je krug ovih elemenata, koji su radili u narodnom pravcu sve više suzivao t. j. što dalje to više je i kakvoća našega društva odgovarala kakvoći javnoga života. Ako sve to uvažimo, onda ćemo tek moći dolično procjeniti golemu činjenicu, da danas vlada sa svojih stolica zastupa one iste misli, što ih je dosele zastupala samo iščezavajuća manjina, a ne samo zastupa, nego ih i provodi. U tom je golema važnost političkog preokreta u nas i raison d'être onoga snažnog pokreta, koji je proizašao iz samog naroda, a koji je prvih dana svibnja prošle godine maknuo sa pozorišta našega javnoga života magjarone i prekinuo sa narodnim zatiranjem a započeo sa postepenom, ali sustavnom izgradnjom bolje narodne budućnosti.

Stvarni dio radnog programa vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu, potpuno odgovara idejnom stanovištu vlade. Idimo redom.

Sveučilište. Odjelni je predstojnik govoreći o sveučilištu u prvom redu istaknuo, da vlada respektira i da će respektirati autonomiju sveučilišta. Dakle sasvim obratno od prijašnjih vlada, za koje je presizanje u autonomiju sveučilišta bilo pravilo, a respektiranje iznimka.

Vodeći brigu o pomlatku naučnih sila na sveučilištu omogućuje vlada, da mladji učenjaci, koji su u državnoj službi, preuzimaju docenture na sveučilištu, time što im skraćuje službovne sate i za obavljanje njihovoga posla namješta privremeno druge sile.

Osim toga će vlada odsele u većoj mjeri izdavati glavne naučne knjige o pojedinim sveučilišnim disciplinama. Do sada je u dugom nizu godina izdano samo kojih deset naučnih knjiga za slušatelje na sveučilištu, tako da je hrvatski sveučilišni gradjanin nakon 33 godine opstanka hrvatskog sveučilišta još uvijek u najvećoj mjeri upućen lih na skripta i stranu literaturu, što u velike otešćava pripravu za ispite. Dakako da je sveučilišni gradjanin dužan pratiti i stranu literaturu, ali mu ona ne bi smjela služiti za ispitno gradivo, nego samo kao pomagalo.

Vlada ozbiljno radi oko toga, da ishodi potpun reciprocitet našega sveučilišta sa onima u Cislitavi, zahtjev, koji je hrv. djaštvo u posljednje vrijeme ponovno uporno naglašivalo.

Podulje se odjelni predstojnik zabavio prostornim prilikama na našem sveučilištu. Prostorne prilike na našem sveučilištu ni iz daleka ne dostaju svedjer rastućim potrebama. O tom smo pobliže govorili u drugom broju našega lista u članku: „Gradnja nove sveučilišne biblioteke.“ Ne htijući se ponavljati upozoravamo čitatelje na onaj članak. Danas možemo konstatovati, da je hrv. sabor prihvatio zakonsku osnovu za gradnju nove sveučilišne biblioteke, pa će se sa gradnjom jamačno započeti odmah čim zakon zadobije vladarevu sankciju. Odjelni je predstojnik važnost sveučilišne knjižnice za cijeli naš kulturni i narodni život potkrijepio ovim podacima: »U knjižnici ima oko 120.000 primjeraka, što knjiga, što rukopisa (rukopis vinodolskoga zakona, rukopis Tome arcidjakona spljetskoga, glagolski misal od g. 1483), imade i mnogo „unica“. (»Unica« su jedini primjerci dotičnih djela, što još postoje. Op. Ur.) U toj se knjižnici nalazi jedina zbirka svih političkih i zabavnih novina i časopisa, što je sve nenadoknadivo, kao i zbirka sredovječnih statuta dalmatinskih gradova.«

Sveučilišnom bibliotekom, koja je u ljetnom semestru otvorena 7, a u zimskom 8 sati, poslužilo se god. 1905./6. 38.000 čitalaca, koji su upotrijebili 60.376 knjiga.

Nu odjelni predstojnik pošao je i dalje. On je bez svakoga ustručavanja istaknuo, da ni sama univerza više ne zadovoljava. Doduše time, što će se sagraditi nova sveučilišna biblioteka, doskočit će se provizorno potrebi nužnog prostora na našem sveučilištu, ali samo za kojih 5 do 10 godina, pošto broj sveučilišnih slušatelja vrlo raste.

Ovu svoju tvrdnju potkrijepio je odjelni predstojnik slijedećim statističkim podacima. God. 1875. dakle druge godine nakon što je naše sveučilište osnovano bilo je upisano 73 bogoslova, 189 pravnika i 46 filozofa, ukupno 308 sviju slušatelja. A god. 1906./7. upisano je 112 bogoslova 779 pravnika i 371 filozof, ukupno 1262 slušatelja t. j. za 964 slušatelja više, nego g. 1875.

Nužna posljedica ove činjenice jest potreba gradnje i nove sveučilišne zgrade, koju je odjelni predstojnik otvoreno konstatovao, tim više, što sadanja sveučilišna zgrada nije uopće gradjena prema potrebama nauke, pošto je prvobitno bila opredijeljena za bolnicu. Moramo priznati da nas se ne malo ugodno dojima ova iskrenost i zauzetnost odjelnoga predstojnika za najviši hrvatski prosvjetni i naučni zavod, naročito, kada se sjetimo, kako smo još prije dvije godine morali slušati »dokazivanje« prijašnjeg odjelnog predstojnika za bogoštovlje i nastavu, Čavraka, da je n. pr. na mudroslovnom fakultetu sasvim dovoljno prostora i dvorana za sve potrebe.

Anketa, koju je vlada u tu svrhu sazvala, izjavila se jednodušno zato, da bi se današnja gimnazijalna zgrada u dolnjem gradu posmatrala kao buduća glavna sveučilišna zgrada, a na prostoru do tvornice duhana, da bi se prema unapred stvorenom planu postepeno nanizale zgrade za ostale sveučilišne institute, a medju njima i za knjižnicu.

Napose je odjelni predstojnik obećao u dogledno vrijeme osnutak tehničkoga fakulteta kao četvrtoga na našem sveučilištu. Nasuprot je izjavio, da se za sada ne može još pristupiti osnutku medicinskoga fakulteta, jer će se u jednu ruku za to potrebna moderno gradjena bolnica početi graditi tek god. 1908,. a u drugu ruku zaklada za medicinski fakultet, koja iznosi 2,060 000 kr. još uvijek nije dostatna za uredjenje i uzdržavanje medicinskog fakulteta.

A ima nade, da će se brigom vlade doskora pristupiti i gradnji nove zgrade za zemaljski prirodopisni muzej, za koju je gradsko zastupstvo već besplatno ustupilo mjesto na Zapadnom perivoju. Sada raspoloživa glavnica za ovu gradnju od 506.989 kr. još je premalena. Podignućem muzealne zgrade bio bi i prirodopisni muzej iz gornjega grada premješten bliže sveučilištu, što

bi u jednu ruku u velike pogodavalo slusateljima prirodnih nauka, dok bi u drugu ruku i sam muzej, koji je danas sti snut u zgradi, koja j prvobitno bila opredijeljena za stanovanje, a čijae je znanstvena i naučna vrijednost velika, dobio i na svojoj općenoj cijeni.

S r e d n j e š k o l e. Mi smo već do sada u više navrata imali prilike konstatovati, da naše srednje škole ne odgovaraju savremenim potrebama. A to je konstatovao i odjelni predstojnik naglasivši potrebu reforme srednje škole obzirom na naučnu osnovu, naučne knjige i učiteljsko osoblje. U nas je do sada baš srednja škola bila onaj nastavni zavod, koji je bio predmetom neprestanoga eksperimentiranja, a da je to bilo od neizmjerne štete po čitavu srednju narodnu nastavu, dokazuju porazni rezultati srednjoškolskoga odgoja. Odjelni predstojnik bio je primoran konstatovati, da u nas postoje ništa manje, nego č e t i r i razna tipa općih srednjih škola. Jednoga su tipa realne gimnazije u Osijeku, Petrinji, Zagrebu, Vukovaru i Zemunu. Drugoga su tipa realne gimnazije u Bjelovaru, Mitrovici i Karlovcu. Trećega je tipa realna gimnazija u Senju. A četvrtoga su tipa gimnazije u Osijeku, Gospiću, Vinkovcima, Požegi, Varaždinu, Sušaku, Zagrebu gornjem i dolnjem gradu. Š e s t n a e s t općih srednjih škola a č e t i r i razna tipa! Pa onda još više pučke škole! Tolike r a z d r o b l j e n o s t i srednjoškolske nastave boje se i veći, brojniji i napredniji narodi, te mi vidimo, da se danas moderni pedagozi drugih naroda intenzivno bave pitanjem j ed i n s t v e n e srednje škole. A u nas je za dosadašnjih vlada baš obratno napredovalo drobljenje nastave! U tom se dokumentirala ne samo pogubna eksperimentacija s narodnom nastavom, nego i nesposobnost onih elemenata, u čijim rukama bijaše nastava, a podosta i izravna tendenca, da se čitavi sustav nastave što više razdrobi, pa da tako urodi sa što manje pozitivnih rezultata usprkos sve većim troškovima. Ovom praksom imao se u zastoju podržavati intelektualni niveau naše srednje inteligencije, a to znači u poredbi s napretkom u drugih naroda sustavno nazadovanje.

Samo se sobom razumijeva, da se sve ove pogrješke i grijesi ne dadu naprečac ispraviti. Ipak treba da je jedna od najvažnijih zadaća nove vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu, temeljita reforma čitavoga sustava naše srednjoškolske nastave. A to je odjelni predstojnik u svom govoru i obećao. Tako je vlada već započela radnje oko toga, da se postojeća četiri razna tipa općih srednjih škola svedu na sama dva : gimnazijski i realni. Istina je doduše, da ni ovom reformom ne ćemo dobiti jedinstvene opće srednje škole, ali svakako jedinstveniju, a to znači korak napred. Ideal jedinstvene opće srednje škole ne oživotvoriše do sada ni drugi veći narodi, pa ćemo i mi najbolje učiniti, ako ćemo nastojati, da se bar približno paralelno s drugim većim narodima postepeno približujemo idealu jedinstvene opće srednje škole. Time da se postojeća četiri razna tipa svedu na sama dva, bit će u tom poslu učinjen prvi zamašan korak. Medjutim odjelni je predstojnik još više obećao. On se nada, da će mu poći za rukom stvoriti j e d i n s t v e n i t i p o p ć e s r e d n j e š k o l e z a 4 n i ž a r a z r e d a. Tako bi se naša nastava dijelila u humanističnu, gimnazijalnu i praktičnu, realnu, tek u višim razredima. U nižim razredima stekao bi učenik opću naobrazbu, potrebnu svakom našem čovjeku za razumijevanje svjetskih i domovinskih prilika, dok bi se u višim razredima više specijalizovao i stekao osnovnu pripravu za sveučilište. Ne ćemo se za ovaj put pobliže baviti činjenicom, koliko bi se ovako zamišljenom reformom u slučaju provedbe digla srednja opća naobrazba našega naroda, navlastito, kada bi nižu srednju školu u nas svršavalo ne 800 kao sada, nego 8000 učenika, koju je želju izrazio i sam odjelni predstojnik, nego ćemo samo upozoriti na to, da bi ovakovom reformom postala doista suvišnom neplodna i izolirana institucija opetujućih viših pučkih škola. Institucija opetujućih viših pučkih škola čini utisak, kao da je stanovitim krugovima bilo do toga, da širim manje imućnim slojevima na oko podadu prigode za daljnju izobrazbu, a de facto da im oduzmu mogućnost dalnje i više izobrazbe. Opetujuće više pučke škole nisu ni približno jednakoga karaktera sa nižim realnim odnosno gimnazijalnim zavodima, tako da učenik, koji je svršio opetujuću višu pučku školu, ne može preći u više razrede realke ili gimnazije bez kojekakovih dopunbenih ispita. Stoga je posve u redu, da vlada postepeno obračunava sa ovom institucijom, te će u napredak u manjim gradovima za vrijeme, dok ne bude uveden jedinstveni tip niže opće srednje škole, osnivati niže realne gimnazije, kako je to n. pr. učinila u Koprivnici. Ujedno se vlada

bavi mišlju, kako bi već postojeće opetujuće više pučke škole n. pr. u Sisku, Ogulinu, Otočcu, Krapini, Brodu pretvorila u niže realne gimnazije tim više, šta su tu preinaku spomenuti gradovi i mjesta sami zatražili.

Kao dalnju važnu reformu misli vlada na srednjim učilištima uvesti obuku u stranim živim jezicima „u tolikoj mjeri i takovim načinom, da učenici srednjoškolci budu naučili dotični živi jezik praktično rabiti i u govoru i u štivu". Odjelni je predstojnik sa našega nacionalnog stanovišta vrlo ispravno na to još nadodao, da poznavanje stranih jezika ne smije nama biti svrhom, nego tek sredstvom da se stranom literaturom uzmognemo služiti za svoje koli znanstveno toli i praktično usavršivanje, kao i da se njima uzmognemo služiti u svom trgovačkom, obrtničkom ili kojem inom zanimanju. Tu bismo upozorili na potrebu, da se na realkama veća briga posveti hrvatskom jeziku, jer je redovita činjenica, da realci ne nauče pravilno i potpuno hrvatski pisati uključivši ovamo i sastavke.

Još misli vlada u srednje i u pučke škole uvesti i nauku o higijeni, a na ova će se predavanja pozivati i roditelji, skrbnici te stanodavci djece. Prema tomu će zavedenje nauke o higijeni u škole biti istodobno i širenje zdravstvene pučke prosvjete u opće.

Naravno da je vlada kod zavedenja ovih reformi dužna paziti, da učenike ne preoptereti, pa se zato osjeća potreba nove zakonske osnove o srednjim školama. Odjelni predstojnik je izjavio, da je ova zakonska osnova jur dogotovljena, pa će što skorije biti predložena društvu srednjoškolskih profesora, da se o njoj izjave. I u tom vidimo dokumenat novoga doba i duha, koji prožima muževe na vladinim stolicama.

Što se tiče ženske srednjoškolske nastave, vlada stoji takodjer na modernom stanovištu ravnopravnosti naobrazbe za muškarca i ženu. Provadjajući ovo načelo misli vlada postojeći privremeni ženski licej pretvoriti u definitivan zavod. Nasuprot će po ostalim gradovima dopustiti koedukaciju kroz sve razrede srednjih škola. I ovo je jedna važna reforma. Samo kratak pogled u prošlost. Najprije se stajalo na stanovištu, da žena ne ima prava na jednaku naobrazbu kao muškarac, pa joj se podavala ili nikakova ili sasvim površna naobrazba i to potpuno izolovano od muške djece. Danas se iz materijalnih i moralnih razloga počima drugačije postupati. Ženi je priznato pravo na jednaku naobrazbu kao i muškarcu. Na tom osnovu dozvoljena je iz materijalnih razloga koedukacija u nižim razredima, dok za više razrede nije dozvoljena jamačno uplivom predstavnika crkve, koji u brizi za »moral« vole, da naša žena bude neobrazovana, nego da se izobražava zajedno s učenicima. Današnja je vlada obračunala s ovom praksom i to po našem sudu iz materijalnih i moralnih razloga. Ona namjerava dozvoliti koedukaciju kroz sve razrede srednjih škola, »time će se podati prilika djevojkama za nauku i u onim gradovima, gdje neima više djevojačke škole, a uštediti će se trošak na podizanje novih viših djevojačkih škola.« Odjelni predstojnik nije doduše naveo, da za koedukaciju govore i moralni razlozi, ali mi smo uvjereni, da ih i on dijeli. Nije istina, da je koedukacija u višim razredima opasna po moral, nego baš nasuprot stoji, da je manje opasna od izolovane obuke, pače koedukacija povoljno djeluje na ponašanje učenika i oplemenjuje ih. Uz to ona približuje i privikava medjusobno učenike obojega spola, čime se i njihov medjusobni saobraćaj stavlja na posve nove osnove. Neka nam je dozvoljeno ovom prigodom upozoriti na saobraćaj slušatelja i slušateljica na sveučilištu. Taj je saobraćaj kolegijalan, prijateljski, srdačan i bliz, pa ipak je slušateljica na svećilištu, u predavaonama, na skupštinama, sastancima, djačkim zabavama poštovanija i sigurnija, nego na uobičajenim birokratskim plesovima, koji nisu no tržišta ljudskom robom.

Prema statistici, koju je odjelni predstojnik u svom govoru izložio, polazi danas srednje škole u svemu 6242 djaka i to gimnazije 4497, a realke 1745, što je nesumnjivo nepovoljan razmjer. To je konstatovao i odjelni predstojnik. Nadamo se, da će vlada i tomu s vremenom doskočiti. Nižu gimnaziju i realku svršava godišnje 800 djaka a višu nešto manje od 400. Od ovih posvjećuje se oko 200 višim naukama na našem sveučilištu, dočim se ostala polovina raštrkava po stranim sveučilištima ili ide u druga zvanja.

Učiteljske škole kani vlada podići na viši stepen naučanja u opće, a napose misli dati kandidatima prilike, da nauče općenite temelje praktičnoga gospodarstva i pravila opće higijene.

Što se tiče posebnih srednjih škola želi vlada nautičku školu u Bakru podići na niveau pomor-

ske akademije. Trgovačke škole namjerava vlada pretvoriti u četverorazredne, a ujedno im kani podati naslov i sadržaj trgovačkih akademija. Uz to nastoji osnovati što više novih, dakako u okviru proračunskih sredstava. Vlada nadalje kani reformirati postojeću obrtnu školu u Zagrebu, koju polazi do 150 učenika. a uz to misli i po čitavoj zemlji »prema pojedinim prirodnim odnosima pokrajine i pučanstva" otvoriti što više škola za pojedine grane obrta i zanata. Tako se nada, da će već za god. 1907./8. moći otvoriti u Osijeku obrtnu školu za strojare i bravare, a u Novom kolarsko-zidarsku.

(Svršit će se,)

ZNAČENJE DRAGOJLE JARNEVIĆEVE.

(Adela Milčinović: Dragojla Jarnevićeva, životopisna studija. Zagreb 1906. 223 str. Cijena 1·50 K. Nakladom „Hrvatske knjižare i industrije papira Lav. Kleina)

Povijest Evrope ima samo jedan veličanstven momenat, u kome se snažnim odrazom očitovao sav život, na svim svojim granama i svim problemima, a to je francuska revolucija. Značenje je njeno tim veće, što nije ostala u granicama svoje domovine, već je u ponovnom odrazu odjeknula svom Evropom, zahvatila sve narode, pa tako i naš. Samo što je kod nas glas te jeke bio polarizovan, stegnut na jedno kulturno područje: narodni jezik i književnost; političko značenje toga procesa je sekundarnoga porjetla.

I u doba preporoda, vrijeme silnoga oduševljenja i iskrenoga nastojanja, rodi se prva naša žena, žena javnosti i historije, Dragojla Jarnevićeva. Imasmo ih već i prije, tako Katarinu Zrinjsku i Cvijetu Zuzorićevu, ali rad njihov nije bio direktan, aktivan, a i po svome značenju nijesu bile specifične Hrvatice, dočim je Jarnevićeva u čitavoj svojoj pojavi slavensko dijete, Hrvatica.

Prepiru se decenija o značenju i odredjenju žene. Problemi: udati se, ili ne, posvetiti se više intelektualnoj strani života nego čuvstvenoj ili obratno, ostaju i nadalje problemi. Odsjeći se to ne da, jer u svakom specijalnom slučaju odlučuje baš specijalnost njegova. S druge strane prevladava mišljenje, da u životu svakoga pojedinca mora biti svega pomalo (tj. — podosta), i društvo ne smije sprečavati nikoga, ni muža ni ženu, da ne razviju svoje sposobnosti, kako to njihove individualitete zahtijevaju. Medjutim nam neprestana aktuelnost ženskoga pitanja jasno pokazuje, da je baš ženin položaj u društvu nenaravan i nepravedan, a snažni induvidui, u tom trzanju često neharmonički razvijeni, svjedoče da je značenje samoga problema daleko dublje, nego se na prvi mah i čini. Jedan je primjer tome Dragojla Jarnevićeva.

Rodi se u doba, kad je našim društvom počeo provejavati dah novoga života. Ilirski preporod nije bio, kao dosada sve, u rukama privilegovanih plemića i aristokrata, već je sasvim naravno plod nastojanja plebejskog. Od onog se doba stvara u nas dosada nepoznati društveni razred, činovnička inteligencija, ali jednako i literarni naraštaj.

Dobivši svoj jezik mogli su preporoditelji naći odjednom obilno potpore od svojih pristaša, jer su ovi učeći taj jezik, doduše mučno, ipak voljeli na domaćem govoru iznositi svoje radove. Od svih se strana domovine javiše radnici - a i nastojanjem pojedinih kolovodja dobismo mnogi prilog; Trnskome zapada hvala, da smo dobili i prvu svoju književnicu.

Značenje je Dragojle Jarnevićeve dvostruko; ona je prva naša književnica, prva žena javnosti, ali je ujedno jedna potpuno razvita individualiteta, koja nam po snazi i obliku svoga razvoja, ne po sadržaju, podaje mnogo pouke.

Književni njezin rad — na koji se Milčinovićeva nije dovoljno obazrela, jer je htjela podati tek biografski prikaz — je obilan. Kroz 35 godina pisala je ona u noćnoj tišini svoje pripovijetke, novele i drame suradjujući u mnogo naših listova. Andrić [1]) joj daje u zaslugu, da je u našu književnost unijela protančano psihološko analiziranje, kakovo dosada nijesmo imali; u tom je njena snaga i važnost.

Znamenitiji od toga književnoga rada je njen dnevnik, u koji je 42 godine upisivala dan na dan ženskom točnosti sve zgode i raspoloženja svoga senzitivnog i veoma tmurnog života. Radnja Milčinovićeve je uopće tek studij ovoga dnevnika — no o tom poslije. I u tom se dnevniku očituje sva njena ženska natura; ne mogući naći u društvu povjerenja, ne našavši nikada muža, srcu i duši blizoga, povjeri svu svoju tužnu unutrašnjost upravo strasno iskrenim načinom — mrtvom slovu.

[1]) Andrić: Pod apsolutizmom, Mala knj. »M. H. II.«

Tijelom bijaše pristala i lijepa, srca vreloga, a uz to intelektualno biće, pa su oba ova elementa gonila neprestanu borbu i tako Dragojla na kraju svoga života ne nadje u njemu utjehe — do u književnom svom nastojanju.

Rodi se 4. siečnja 1812. u Karlovcu od Janka Jarnevića, trgovca željeznom robom i Ane rodj. Mlinac; imadjaše dvije sestre, Ljubosavu i Minu, i dva brata, Ignjata i Josipa. Mladost joj prodje tužno; u dvadeset i sedmoj godini otputi se od kuće u tudjinu i probi nekako u Gracu, Trstu i Mljecima, kao švelja i odgojiteljica djece, ali zamalo, jer se nakon godinu dana vrati u domovinu, gdje poživi 35 godina u mukotrpnom i bijednom životu, dok 12. ožujka 1875. ne umre. Pokopana je na Dubovcu kod Karlovca, a nadgrobni joj kamen staviše njeni sugradjani, Karlovčani, na poticaj učitelja Janka Tomića, koji (mislim g. 1878.) prvi iznese malen prikaz njena života u programu karlovačke djevojačke škole.

Život se njen raspada — kako spomenuh — u tri odsjeka: mladost, boravak u tudjini i ostatak do smrti, a svaki od njih bilježi po jedan snažan momenat u njenom razvoju; to je prva njena ljubav, zatim prijateljstvo i ljubav k Trnskome, koji je upozna sa svijetom domovine i poezije, a treći momenat provejava čitav njen život, ali se tek za trećega odsjeka razvi u ono grozno susprezanje strasti i vječno otimanje, da se ne poda „nevrijednom“ mužu, koje bilježi svu pojavu njenu, i koje nalazi odraza na svakoj stranici Dragojlina dnevnika. I u sva tri smjera stiže je razočaranje, teška bol i konačno p o r a z.

Neoplemenjena majčinom ljubavi, radi nekoga tjelesnog nedostatka potisnuta izmedju braće i osamljena u školi počne čitati knjige, romane, pripovijetke, putopise i poučno štivo, sve s reda, kako joj je dopadalo ruku — i u tom leži zametak njene duševne snage, iz koje poteče Dragojlin značaj, ali je taj momenat ujedno krivac svemu tužnomu i bolnomu usudu. Napunivši glavu fantazijama stvori nastrani pojam o životu i htjedne da živi prema tome uzoru. Zato nije nikada zadovoljila svoga srca, nikada se predala veselju, već umujući uvijek nešto zaustavljala onu vedru stranu života, koja je jedini ustuk nenaravnim elementima, a glasi: život je da se živi, i žarke strasti i hladne refleksije, i tuge i veselja, i rada i odmora, svega mu treba. I stoga je ona prava usidjelica, svijesna usidjelica, kako to Andrić dobro opaža.

Upravo tu stranu njena života izložila je autorica najpomnije u svojoj studiji; podala nam je sliku, koja nam u mrkom tonu iznosi razvoj jedne žene od djetinjstva, djevojaštva, zrelosti sve do starosti i smrti. Razvoj taj je potpun, a smjer napredovanja od početka do konca sveudilj isti — pogrješan — i u tom baš jeste značajka Dragojline pojave.

Najveća je njena pogrješka u krivom shvatanju morala; uzela ga je naime samo s formalne strane. Odrediv stroga načela, pazila je, da ih ne prestupi, a nije opažala, da je sam život tjera, te ih pogaziti m o r a. Kad se je primjerice prvi puta sastala s Gajem, on ju je svojom pojavom tako očarao, da je ona sva uznemirena odmah — pobjegla iz njegove sredine, ali nije crpila odatle nauke, da tako ne će uspjeti, nije razabrala, da je time samo odgodila, što nadoći mora. Nije opažala, da će najbolje naći mira u zagrljaju ljubljenoga muža, već je prepuštala, da godine i razvoj pomalo otkidaju i sljedne ostanke mladenačkih ideala, dok se ne rasplinu kao da ih nikada nije ni bilo. Tražila je duha, a srca odbijala, i priroda joj se zato osvetila.

Položaj je njen bio veoma težak; muževi su je ili poštovali radi njene darovitosti ili je smatrali takmicom na n j i h o v o m polju rada, a žene ju nenavidjale. Taho se našla kao pobijeljena vrana, koje golubovi ne će, a ni medju vrane ne pristaje.

Dešava se, da čovjek upravo u onom, što mu je najvjerdnije, mora prepatiti prijelom. Tako je i s Dragojlom; kako god je sazdala strogu osnovu života, sama ju je najteže pogazila. Još u tridesetim godinama zamišlja, da ljubi onom ljubavi, kojom je zavoljela prvi puta Redingera, ali jadna ne opaža, da je elemenat njenoga uzbudjenja nešto sasvim daleko od ljubavi. U samoj blizini muža nalazi zadovoljenje, ona je traži i tako u pogrješnom shvatanju na koncu zazire samo od jednoga, od jednostavnog prirodnog akta — da i to u momenat nemoći zaboravi i odbaci.

Tako se njeno otimanje završi potpunim porazom, Što je godinama zanemarivala, nastoji pod konac života popraviti — ali je prošao njen čas. Ne zadovoljava je niti strast običnoga seoskoga momka, niti toplo privrženo srce — pod

stare dane živi samohrana u uspomeni na prošle, burne časove.

Ovakova je sudbina Dragojle Jarnevićeve; poučna je baš s negativne strane. A kako je autorica finom psihologijom umjela da odredi i iznese tok čitavoga procesa — možemo prežaliti, da nije jednakim shvatanjem izložila i pozitivnu vrijednost Dragojlinu — njen književni rad.

Savršeno prikazivanje i potankosti čini cijenu studije i tako zaokupljuje čitatelja, da udubljen u štivo ni ne opaža, kako je čitav Dragojlin život ipak pust i nastran; to će biti ujedno uzrok, da je i autorica propustila iznijeti jedan momenat. Za poznavanje muža nužno je znati njegovo etičko stanovište, dočim je za ženu najznačajnije njeno estetsko shvatanje. I baš kod estetske ocjene Dragojlina rada mogli bismo razabrati njeno shvatanje ljepote i ukus.

Primjenivši isto na samu autoricu, treba naglasiti, da nam ne bi nikakovo sistematsko razlaganje i teoretizovanje bolje podalo dubinu njenoga psihološkog oka, da nam nije u ovoj studiji, baš na djelu, sama pokazala, što ono vidi i opaža.

A kako je radnja gdje Milčinović jedina ove vrsti u našoj književnosti, to svakako očekujemo, da ne će biti — zadnja.

A. F.

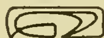

LUDWIG VAN BEETHOVEN.

(Prigodom 80-god. smrti).

Dne 26. ožujka navršilo se 80 godina, da je najveći glazbeni genij — Ludwig van Beethoven (1770 – 1827) — preminuo. Već ime toga velikana radja u nama neko neobično čuvstvo, neko posebno počitanje. Ime se toga glasovitoga muža danas dosta spominje; te ćemo i mi — osobito sada prigodom 80-godišnjice njegove — prozboriti koju o njegovu životu i radu. —

L. v. Beethoven rodio se 1770. u Bonnu na Rajni, od glazbene porodice. Cio je njegov život pun borbe protiv okrutne sudbine, koja ga je pratila do konca života. Svoju je mladost veoma tužno sproveo u rodnom mjestu, kamo mu se djed iz Nizozemske doselio. Već za rana učio se glasoviranju, te dok su se ostala djeca igrala, morao je on plačući sjediti kod glasovira i izradjivati svoje zadaće. Otac mu se često kasno u noći vratio kući, tada morao bi se mladi Ludwig ustati, te bi zajedno vježbali kod glasovira do jutra. Ovako je vježbanje doprinjelo mnogo do tehničke uvježbanosti mališa, tako da je sa 6 godina počeo koncertirati. — No u ovim i sličnim prilikama možemo već tražiti klice budućoj ogorčenosti prema životu i ljudima. Od 1792. boravio je u Beču, gdje mu je bio medju ostalima i Haydn učitelj u kompoziciji. Djak i učitelj slabo su se slagali, jer se Beethoven počeo samostalno razvijati, a i učitelj nije bio dobar pedagog. Kasnije mu je bio učitelj kontrapunktista Albrechtsberger. Naskoro se upoznao sa visokim plemstvom, gdje je postigao vanredne uspjehe kao pianista i kao skladatelj. Tu se je našlo i mecenâ, koji su ga znatno podupirali (kao ruski grof Browne, njega zove Beethoven »le premier Mécène de sa Muse«), tako da se je mogao sasma kompoziciji posvetiti. No kako je već od naravi naginjao samoći, tako se i sada povukao u zabit. Samoća mu ta postade konačno nesnosnom; osobito od kada je sve vise glušio, te je pod uplivom duševnih i tjelesnih depresija često zdvajao. Ali baš iz te dobe imademo njegove najveće i najduhovitije skladbe. Te su skladbe pune izražaja mukotrpna života. Kompozicije su njegove razne vrsti kao: pjesma, kor, opera, oratorij i misa, sonata, trio, quartet i symphonia. Ali ipak pored sve te raznovrsnosti on je majstor instrumentacije, koju je nada sve gajio. Njegove nam skladbe je pod konac života prikazuju Beethovena na vrhuncu svoga umjeća. Nekoja od njegovih djela bila bi slijedeća: sonata op. 31. Nr. II. D-mol, Apasionata op. 57., sonata fis-dur op. 78, Kretzerova te patetična sonata, cis-mol quartet a od simphoniâ 3. i 5. i nadčovječna »deveta«. Tu on riješava najdubije probleme života, prikazuje nam beskrajnost, tajinstvenu dostojanstvenost. Beethoven je dakle glazbenik duše, pjesnik, filozof (jedini se R. Wagner poslije njega u te tajinstvene sfere podigao). Beethoven je usprkos mnogim klasičnim elementima, što u njega nalazimo, posve moderan glazbenik. Jednu jedinu je muzikalnu dramu skladao — »Fidelio«. Ali zato mnogovrstne mu instrumentalne radnje možemo smatrati kao dramatske umjetnine prvoga reda. Najveća ga slava ide kao skladatelja symphoniâ. Skladao je 9 symphonia, sve su to grandiozna djela vanredne vrijednosti. »Deveta« je najdostojanstvenije djelo u čiravoj glazbenoj literaturi. Za nju kaže R. Wagner: to je vrhunac symphonične glazbe, to je brijeg, koji se ne da više natkriliti. U Beethovenovim se

djelima smiješala nečuvenom vještinom poezija sa glazbom. Zaista se nijedan pjesnik nije više digao od njega. (Najbolje symphonije poslije Beethovena skladao je I. Brahms). Kada je Beethoven umro, nije tugovala samo njegova rodbina već čitav naobraženi svijet, jer je umro »umjetnik umjetnikâ«.

U glazbenoj će literaturi njegovo ime ostati zlatnim pismenima upisano, za sve vijekove. Dok bude ljudi, — koji će imati smisla za dostojanstvenu, uzvisenu glazbu — spominjat će se ime Ludwig van Beethoven. **F. D.**

BILJEŠKE.

Nešto o spljetskoj gimnaziji. Kad pomislim na onu staru spljetsku gimnaziju, gdje smo zatvoreni — kô u škrinji — gubili zdravlje u tami i prahu, pa kad pogledam na ovu sadašnju, moram da se sa zahvalnošću sjetim vrijednog upravitelja g. Lušića. Njegovom zaslugom gimnazija je danas zgrada fino uredjena, zračna, svijetla i svim potrebitim učilima opskrbljena. Njegov način postupanja prama učenicima i brižno nastojanje oko njihovog zdravlja i izobrazbe upravo je uzorno. I nije on samo svijestan svoje dužnosti kao upravitelj i profesor, nego i kao pravi sin svoje domovine, kojoj nastoji da pribavi iz mladih ljudi rodoljuba, karaktera i učenih boraca.

Nego kako je naša gimnazija pod okriljem dvoglavog orla i crnog plašta, a naš upravitelj na žalost pop, dogadja se da on i proti svojoj volji i uvjerenju propušta neke stvari, koje se ne bi imale propustiti.

Svatko zna dobro, da se djeca šalju u školu radi izobrazbe, a ta se izobrazba postizava u gimnaziji proučavanjem raznih jezika i literatura, raznih znanstvenih struka, a osobito klasičnom historijom, filozofijom i poezijom. Pa da vidimo, na koji se način poučavaju u našoj gimnaziji neki klasični i znanstveni predmeti:

Pobožni upravo sveti pop, prof. M. govori n. pr. za svog predmeta — latinskog — obično čitav sat o B. D. M. i Kristu, o svecima i sveticama, dok izostavlja po čitave, a to obično najljepše, paragrafe i stihove klasičnih pisaca, jer da govore o poganskim bogovima, a tim da se kvari mlado srce katolika monoteiste. Njegove su zadaće uvijek uzete iz života svetaca i sv. biblije; sad daje učenicima prevadjati »Oče naš«, sad »Slava ocu«, sad »Miserere . . .« Priprave njegovih učenika pune su pobožnih usklika i izraza kao „O dulcis Mater, ave!“ »Omnia ad maiorem . . .« ect. Njihove su bilježnice ispunjene diktiranim (po njemu) psalmima, carmenima, litanijama. Pa on vam zna govoriti i o neznabožnim naprednjacima kako „takovi ljudi imaju posla ne samo s oružništvom, nego i s vragom paklenim“. Ovo bi vam bila klasična izobrazba nekih razreda.

A znate tko predaje filozofiju? Dr. Ante, kateheta i dušobrižnik sjemeništa, utemeljitelj „katoličkog socijaliste“ u ovo predizborno doba, pisac onih lijepih prispodoba, opisa i orisa u »Danu«, protektor onih, koji skupljaju mlade djake u katoličkoj čitaonici i izobražavaju ih svojim podlim uvredama i fanatičnom mržnjom na naprednjake. „Djecu treba za se pridobiti, treba spasiti i privesti u krilo katoličke crkve njih barem, kad su stariji krenuli neznabožnom stazom“. Tako misli naš doktor. Stoga, ako se dozna, da je koji djak slušao kakovo naprednjačko predavanje, eto ti jadnoj djeci za vratom §. 32. školskog pravilnika; ako je pak bio u katoličkoj čitaonici, ne mari »tu se može mnogo šta naučiti«. Pod egidom je don Ante sva klerikalno-čista struja na našoj gimnaziji, a u svetom nastojanju oko uzgoja mladeži pomaže ga fanatični čisti i uvjereni katolik suplenat Mr. On takodjer predaje djacima u školi o pogubnom radu naprednjaka, neprijateljâ katoličke crkve, a tim i svog naroda. A ipak je to čovjek znanstvene struke: učitelj prirodopisa! Punim pravom možemo se dakle i mi nadati velikim prirodoslovcima — à la Darvin — kad imamo ovakovih učitelja prirodopisa!?

Što ćemo, kad tako mora da bude. Dok bude ovog školskog sistema, a pod ovim zastavama, glavnu će riječ u učiteljskom zboru voditi uvijek don, a dok nad knjigom bude krilio crni don, imat ćemo i ovakovih uzgojitelja. Uzalud su tu energični i savjesni upravitelji. **Akademičar.**

Iskrice. Ceremonijar gosp. nadbiskupa i pročelnik kongregacije dr. Lončarić priča svojim gojencima, kako ne smiju čitati »Pokreta« ni »Hrv. Djaka“. No jedan je protiv toga, jer veli da i zlo štivo moraju čitati, da tako upoznaju naprednjake. Lončarić ga povlači na stranu te mu povjerljivo kaže: »Vi slobodno čitajte, ali kad Vas tko upita, da li čitate, a Vi recite, da ne čitate“. I onda se srde, kad im se kaže furtimaši!

*

Dr. Lončarić priča dugu klobasu, no »ljubazni“ ga ne slušaju. Na koncu će: »Ja znam, dragi učenici, da me vi ne razumijete, ali vjerujte mi, jer tako jest!« Punctum!

*

Gosp. kateketa dr. Ćukac se strašno srdi: ta nitko ne sluša, sve brblja i misli bogzna na što. Tad se digne on. Nasta tišina... »Kad svećenik govori... pa ako pametne stvari govori... morate ga slušati...

*

Tumači profesor zemljopis. »U Austriji imade toliko i toliko rimokatolika«. Tada se digne jedan marljiv čitaoc »Luči«: »A molim, jesu li tu ubrojeni i indiferentni katolici?“

Hakon Hakonson

Privilegovanom piscu „Luči“. Ne smatram vrijednim, da na „ono“ odgovaram. Dokazali ste perlidno denuncirajući, da posjedujete kongregacionističke vrline u najvećem stepenu. Potiče na smijeh ono razbacivanje: ja sam to, ja — tajnik kongregacije, koji to pišem, a još je smiješnije poslije svega toga potpisati se »neprivilegovani«.

— **Mučić.** —

Pismenost kod raznih naroda. Njemački su učenjaci, sredjujući podatke o pismenosti kod raznih naroda, utvrdili, da u nekim njemačkim zemljama, u Bavarskoj, Virtenbergu i Badenu, nepismenosti uopće nema. U Švedskoj i u Danskoj takodjer nema nepismenosti. U Švici ima nepismenih ljudi 2·5%, u Škotskoj 7%, u američkim sjedinjenim državama 8%, u Holandiji 10%, u Engleskoj 13%, u Irskoj 21%, u Austriji 39%, u Belgiji i u Francuskoj 15%, u Madžarskoj 43%, u Italiji 48%, u Španjoiskoj 63%, a u Rusiji, Srbiji i Bugarskoj 70%. Kod nas Hrvata preko 53%.

»Pučka Prosvjeta«.

Poziv na pretplatu! „Moje Simpatije«. Prvi dio hrvatske antologije čeških pjesnika posvećen J. S. Macharu već se tiska. Pretplata kr. 1 šalje se g. Emanuelu Stivin, knjigotiskaru Myslikova ul. č. 259. Praha.

P. Sabić, stud. jur.

Na adresu kazališne uprave. Najrevniji posjetioci kazališta bez sumnje su djaci; ako išto, a to je svakako djački parter gotovo dnevice pun. Mislimo s toga, da bi kazališni bozi mogli sa svoga Olympa svrnuti svoje milostive oči malko i na bijednu raju u djačkom parteru. Po dvije tri ure stajati neprestance nije baš najugodnije, te se čovjek mora sve protiv volje namiještati s jedne noge na drugu. A to škripi i buči, te smeta ostale; ovi psiču na to — i tako vam ide neprestance u djačkom parteru (bit će da i u susjednom nije bolje!). Ako već ne možemo da dobijemo u »stajaći« parter sjedala (?!), trebalo bi bar, da nam pod noge stavite linoleum prostirače, da se ne čuje štropot nogu.

Trovatelji naroda (Istinita bilješka). Vozio sam se s jednim drugom iza božićnih praznika natrag u Zagreb. Na postaji X.... unidju i tri druga djaka, i to, kako odmah razabrah, „starčevićanci“. Putem se upoznamo i začnemo po djačkom običaju »politizirati“. Kad su ova trojica čula, da smo mi naprednjaci, udri na nas. Jedan od njih, „Joža« odvergla nam filipiku, pa završi ovako svoje umno razlaganje: »Ta Vi naprednjaci samo trujete naš dobar i mukotrpan narod, otimljući mu vjeru i moral«. Ja mu htjedoh protivno dokazati, no uzalud! Kad eto na, na slijedećoj postaji unidje njihov znanac. Začnu oni razgovarati o zabavama preko praznika. Tada će »Joža« svom novom drugu: »E, amice dragi, dodji ti k meni, pa da vidiš, kako se ja fino zabavljam! Ima ti u nas (isti je Joža iz »Slavonije ravne«) finih snašica, gospode Bože! E, naužio sam se ja tog zabranjenog voća preko praznika! Ha, ha, ha...

*

Ej, vi naprednjaci, vi trovatelji našeg naroda — — —!

D. Shakespeare.

Naša djačka knjižara ima od sada biti »Knjižara i papirnica u korist društva svetoga Ćirila i Metoda za Istru«, što je nedavno otvorena na Preradovićevu trgu br. 4. To solidno rodoljubno poduzeće, koje je osnovano pod geslom »Za hrvatsku Istru!« uredjeno je posve moderno i spremno, da uvijek zadovolji svim zahtjevima svojih kupaca, mora biti svakomu na srcu, tko pojmi što znači oteti nekomu materinji jezik, što znači potalijaniti našu hrvatsku Istru. Naročito upozorujemo mladje drugove srednjoškolce, da i u toj knjižari mogu dobiti sve svoje učevne knjige kao i sav pisaći i risaći materijal. Kupujte dakle odsada sve što vam treba u toj našoj djačkoj knjižari pod njezinim geslom: Za Hrvatsku Istru!

Od uredništva. U posljednje vrijeme dolazi nam vrlo mnogo naročito beletrističkih priloga. Uz najbolju volju nije nam moguće svijh uvrstiti, jedno radi nedostatka prostora, a drugo, što podosta ovih priloga nije još za štampu. Kako je tih priloga vrlo mnogo, ne možemo svakom pojedinom autoru odgovarati na ovom mjestu, pošto bi nam to zapremilo previše prostora, koji nam i onako ne dostaje. Urednik opet preopterećen raznim poslovima ne dospijeva, da na sve pošiljke napose odgovori. A kako ipak smatramo svojom dužnošću, da na svaki poslani rad, ako ga već ne možemo štampati, bar odgovorimo uz kratku ocjenu i uputu, gdje je takova potrebna, povećat ćemo već ovoga mjeseca broj članova redakcije, kojima će uz ostalo biti zadaća, da posebnim pismima odgovaraju na sve pošiljke i tako podržavaju kontakt s našim prijateljima, koji ćute u sebi dispoziciju za produkciju. Medjuto molimo sve one, kojima dugujemo odgovor na dostavljene pošiljke, da se ustrpe.

HRVATSKI DJAK

GLASILO HRV. NAPREDNOG DJAŠTVA

„Hrvatski Djak" izlazi svaki mjesec. Pretplata mu je na godinu 5 kruna, a pojedinom broju 40 filira. Plativo u Zagrebu. Rukopisi i pisma neka se šalju na adresu Jurislava Janušića, Nova Ves 29. prizemno, desno, a pretplate na adresu Martina Duića, Kukovićeva ulica 8/a.

Rukopisi se ne vraćaju, a neplaćeni se listovi ne primaju.

BR. 5. U ZAGREBU MJESECA SVIBNJA 1907. GOD. I.

J. J.:

NAŠ POKRET.

U brošuri „Novo doba u Hrvatskoj i hrv. napredna omladina" rekosmo prvu svoju javnu riječ. Priznajemo, da je u njoj mnogo toga neodredjeno i nesigurno rečeno, ali ako je shvatimo kao nesavršenu doduše, ali ipak ozbiljnu objavu jednoga pokreta, koji hoće da ima u prvom redu djačku a onda i opće-kulturnu te narodnu važnost, mora da nam je ta naša brošura mila kao prvo poglavlje naše povijesti. U programnom članku na čelu prvog broja našega glasila već smo jasno i sigurno formulovali naše djačko pitanje, ako i samo programatički uz tek najnužniju kazuistiku, t. j. nastojali smo izraziti ga kao organičku cjelinu zgusnuto i sustavno. A pokušali smo opredijeliti mu i m j e s t o u kompleksu sviju onih pitanja, koja zajedno sačinjavaju u posljednje doba u nas toliko naglašivani hrvatski problem te istaknuti njegovo z n a č e n j e po naš kulturni i narodni život uopće kao i p u t, kojim valja da podjemo u riješavanju toga našeg pitanja. Nije nam namjera, da se u ovom članku pobliže pozabavimo sa strukturom i analizom našega programa, učinit ćemo to jamačno već u narednom broju, naročito da obeskrijepimo neka kriva i skroz površna mnijenja o njemu, što su nam privatno saopćena, ali već danas hoćemo da naglasimo, da našu brošuru i naš program smatramo prilično potpunom teoretičkom podlogom za naš pokret, koji uz svoje eminentno djačko značenje hoće da u svojoj daljnjoj tendenci bude i od opće-kulturne te narodne važnosti.

Ovim člankom hoćemo da naše prijatelje širom domovine u najkrupnijim crtama izvijestimo o našem dosadašnjem radu i sadašnjem stanju. Rad u samom glasilu našim je prijateljima poznat, pa se ne ćemo pobliže njime baviti, samo konstatujemo, da ovaj svoj rad smatramo daljnjim i detaljnijim razvijanjem naših misli, poznatim koje iz naše brošure, koje iz našega programa. Priznajemo doduše, da smo ovim svojim radom do sada mnogo manje podali nego bismo morali, ali ako naši prijatelji uvaže, da je broj naših radnika ograničen, da nas većina uz svoja studija mora raditi i za kruh, onda će razumjeti, kako je uz ove naše okolnosti teško savjesno zadovoljavati svima zadaćama jednoga ozbiljnog pokreta; onda će priznati, da smo razmjerno dosta podali. I mi uvidjamo, da u našem dosadašnjem teoretičkom djelovanju ima nedostataka, a samo se sobom razumijeva, da o njima vodimo ozbiljna računa, da smatramo svojom dužnošću doskočiti im, zato ćemo u buduće postepenim usavršivanjem organizacije ovoga našega rada nastojati, da naše glasilo uredjujemo odredjenije sustavnije, punije, tako da ćemo nakon prve godine svoga izlaženja moći pred svoje prijatelje izaći sa prilično obilnom bilancom. Kod toga naravno da računamo i na intenzivnu potporu naših brojnih prijatelja.

Naš pokret datira još od prošle školske godine. Kroz dobar broj mjeseci bijaše čisto privatnog i p r i p r a v n o g karaktera. U prvom je redu valjalo izmijeniti i ustanoviti neke temeljne misli, koje nas vežu, istaknuti temeljnu okosnicu naše zadaće i nabaciti dajbudi u najkrupnijim crtama skicu plana našega rada. Kako prvi počeci našega pokreta padaju u doba izdisanja tiranije palog sustava, dakle u doba najvećeg pritiska, samo se sobom razumijeva, da je naš pokret u svojoj tendenciji prvobitno nužno

morao biti naperen i protiv toga pritiska. Jasno je dakle, da smo morali računati sa činjenicom, da će naš pokret biti izvrgnut svima mogućim šikanacijama, da će ga se svima raspoloživim silama nastojati onemogućiti, uništiti. Sudbina dosadašnjih srednjoškolskih pokreta, u kojima smo dobrim dijelom i sami sudjelovali, ponukala nas, da našem pokretu udarimo temelj u sveučilišnim krugovima, odakle će moći lakše prkositi tiranskoj šaci, a opet efemernost pokreta naših starijih radi nedostatne i neuredjene materijalne strane, kao i radi toga, što su pretežno niknuli izvan domovine, poučila nas da ne započnemo bez neke čedne glavnice i da sav pokret bezuvjetno usredotočimo u Zagrebu. U tu smo svrhu u svojoj sredini otvorili privatnu supskripciju dobrovoljnih prinosa, koje je valjalo do odredjenog roka uplatiti. Mislili smo sakupiti svotu od kojih 300 kruna, a onda započeti s izdavanjem svoga glasila u sasvim ograničenom opsegu. (Za polovicu manjem od „Hrv. Djaka“!) Medjutim stari je režim prvih dana svibnja prošle godine na biralištima srušen, a ta nas je činjenica ponukala, da modificiramo pravac našega pokreta u jednu a u drugu ruku, da započnemo i s manjom glavnicom od napomenute a ipak u većem opsegu. Do početka listopada prošle godine uplatilo se od supskribiranih prinosa u svemu 162 kr. 30 fil. S ovim novcem izdali smo u listopadu prošle godine brošuru: „Novo doba u Hrvatskoj i hrvatska napredna omladina“. Brošura je štampana u 2000 primjeraka. Tisak je stajao 120 kr., a ekspedicija 16 kr. 88 fil. Do 15. travnja ove godine raspačano je, ako ne i unovčeno, u svemu 1750 primjeraka. U svemu je do 15. travnja unišlo za brošuru 92 kr. 20 fil. Prema tomu iznosi deficit brošure 44 kr. 68 fil. Ovaj deficit nadamo se sigurno pokriti utrškom preostalih primjeraka brošure, koja se još uvijek traži, kao i time, što ćemo energično utjerati zaostali dug, koji je još uvijek znatan, a tim prikorniji, što je cijena pojedinom istisku brošure ciglih 10 fil.

Prije no što je izašao prvi broj „Hrv. Djaka“ unišlo je za brošuru u svemu 76 kr. 60 fil., (Ostalih 15 kr. 60 fil., što je kasnije stiglo uračunato je u prihod „Hrv. Djaka“, jer otkada izlazi „Hrv. Djak“ vodimo sve prihode skupno.) što sa sakupljenom glavnicom od 162 kr. 30 fil. čini 238 kr. 90 fil. Od ove svote, kako je jur spomenuto izdano je za brošuru i njezino raspačavanje 136 kr. 88 fil. Ostalo je dakle 102 kr. 2 fil. S ovom svoticom započeli smo izdavati „Hrv. Djaka“. U prvi broj uložili smo unapred 100 kr. Kada je dakle u oči božića prošle godine izašao prvi broj „Hrv. Djaka“, bijaše u našoj blagajni u svemu 2 kr. 2 fil. Prvi je broj štampan u 1000 primjeraka. Tisak je stajao 200 kr. Od toga je polovica bila jur namirena. Drugu polovicu namirismo od prihoda prvoga broja. Tijekom mjeseca siječnja unišlo je u svemu 167 kr. 35 fil., što sa prijenosom (ostatkom) od 2 kr. 2 fil. čini 169 kr. 37 fil. Rashod je tijekom mjeseca siječnja iznosio 152 kr. 74 fil. Od toga je sa 100 kr. namiren dug za prvi broj, 30 kr. izdano je kao prvi obrok za drugi broj, dok je 22 kr. 74 fil. potrošeno na ekspediciju prvog broja i redakcionu te administrativnu korespondenciju. Prema tomu je koncem siječnja bilo u blagajni 16 kr. 63 fil. Prvoga je broja do 15. travnja u svemu raspačano blizu 900 primjeraka.

I drugi je broj „Hrv. Djaka“ štampan u 1000 primjeraka. Tisak za drugi broj stajao je 162 kr., dakle za 38 kr. manje nego prvi broj. To je zato, što je prvi broj radi navale posla pred božić slagan većim dijelom po noći, a noćni rad se razmjerno znatno skuplje plaća. Račun za drugi broj iznosio je 180 kr. Ali je ova svota nakon dogovora sa tiskarom obaljena na 170 Kr., dok je 8 kr. ustegnuto kao globa, što je drugi broj krivnjom tiskara nekoliko dana kasnije izašao. Tijekom mjeseca veljače unišlo je u svemu 157 kr. 20 fil., što sa prijenosom (ostatkom) od mjeseca siječnja, koji iznosi 16 kr. 63 fil. daje 173 kr. 83 fil. Rashod u mjesecu veljači iznosio je ukupno 159 kr. 37 fil. Od toga je isplaćeno za tisak ostatak računa za drugi broj od 132 kr., 10 kr. dano je unapred za treći broj, a 17 kr. 37 fil. potrošeno je za ekspediciju i korespondenciju. Prema tomu bijaše koncem veljače u blagajni 14 kr. 46 fil. Drugoga je broja do 15. travnja raspačano oko 715 primjeraka.

Pošto se pokazalo, da je naklada od 1000 primjeraka za sada prevelika, stvoren je na sjednici redakcionog i upravnog odbora zaključak, da se u buduće svaki broj štampa u 800 primjeraka. Ujedno je sa tiskarom sklopljen u neku ruku ugovor, u kojem je ustanovljeno kao stalna cijena za pojedini broj našega glasila

švota od 150 kr. te postignut sporazum glede formata, slova, sloga, omota i kakvoće papira. Tijekom mjeseca ožujka unišlo je u svemu 197 kr. 95 fil., što sa prijenosom (ostatkom) od mjeseca veljače u iznosu od 14 kr. 46 fil. čini 212 kr. 41 fil. Rashod u mjesecu veljači iznosio je ukupno 165 kr. 34 fil. Od toga je plaćeno za tisak trećega broja preostalih 140 kr., 10 kr. dano je unapred za četvrti broj, a 15 kr. 34 fil. potrošeno je za ekspediciju i korespondenciju. Prema tomu bijaše koncem ožujka u blagajni 47 kr. 7 fil. Trećega je broja raspačano 686 primjeraka.

Od 1—15 travnja, dakle za četvrti broj, unišlo je u svemu 82 kr. 25 fil., što sa prijenosom (ostatkom) od mjeseca ožujka u iznosu od 47 kr. 7 fil. daje 129 kr. 32 fil. Rashod do 15. travnja iznosi 72 kr. 20 fil. Od toga je 50 kr. uplaćeno kao dalnji obrok za četvrti broj, 10 kr. je izdano za redakcioni lokal (organizaciji uzajmljena svota), a 12 kr. 20 fil. potrošeno je za ekspediciju i korespondenciju. Prema tomu imalo bi 15. travnja biti u blagajni 57 kr. 12 fil. Medjutim je od ove svote pozajmljeno nekolicini naših prijatelja, koji su še nalazili u momentanoj materijalnoj nuždi 29 kr. 20 fil., pa je 15. travnja bilo u blagajni gotovog novca 27 kr. 92 fil. Kako je za tisak četvrtoga broja plaćeno iz blagajne u svemu 60 kr. to ostaje još nenamiren dug od 90 kr. Od ovoga duga plaćeno je za tisak do 15. travnja dalnjih 50 kr., ali ne iz blagajne „Hrv. Djaka", nego iz naših privatnih dohodaka. Prema tomu iznosila su dne 15. travnja p a s i v a „Hrvat. Djaka" 90 Kr. (40 kr. tiskaru, 50 kr. privatnoj osobi iz nase sredine), a neposredna a k t i v a 57 Kr. 12 fil (27 kr. 92 fil. u gotovom, a 29 kr. 20 fil. osobnih tražbina), što čini d e f i c i t od 32 kr. 88 fil. Medjutim ovaj nas deficit ne smije zabrinjivati, jer „Hrv. Djak" imade preko 500 kr. većinom utjerivih tražbina. Osim toga prihod, ako i pomalo, r a s t e, a izdaci se ne većaju. Broj pretplatnika raste takodjer, ako i pomalo. Što je broj raspačanih primjeraka za prva dva mjeseca znatno veći, to je zato, jer je znatna suma prvih brojeva b a d a v a razaslana u svrhu reklame i ponude, dok je kod trećega i četvrtoga broja broj primjeraka, koji se badava razašiliu stegnut gotovo isključivo na zamjenu i neke suradnike. Mjerilo, da broj naših pretplatnika uključivši ovamo i predbrojnike — raste, jest činjenica, što je do 15. travnja raspačano 682 primjerka, dakle samo za 4 primjerka manje, nego je raspačano kroz čitav mjesec ožujak.

Sav p r i h o d od brošure i „Hrv. Djaka" iznosi do 15. travnja ove godine 843 krune 65 fil., a r a s h o d 786 kruna 53 fil. D i f e r e n c a pokazuje + 57 kr. 12 fil, o kojoj smo napred izvijestili.

U tom je naša p r o m e t n a b i l a n c a do 15. travnja ove godine.

Ako se zamislimo u ove čedne brojke, držimo, da ne trebamo biti pesimistični. Prihod je do sada redovito tolik, da spajamo kraj s krajem ne baš s nategom; broj pretplatnika i predbrojnika može da nas takodjer zadovolji, a ako uvažimo, da svaki pretplaćeni odnosno predbrojeni broj čitaju bar dvojica, onda možemo sasvim razložno reći, da kad progovorimo, progovaramo za najmanje 1500 čitatelja, a to je broj, s kojim se u našim prilikama mora računati.

Najveći je kontingenat naših čitatelja na srednjim zavodima. Ne ima gotovo hrvatskoga srednjeg zavoda, gdje se naše glasilo sada u većem sada u manjem broju ne bi primalo i čitalo. Broj naših pretplatnika i predbrojnika na srednjim zavodima iznosi oko 450. Ova činjenica nesumnjivo dokazuje, da je »Hrv. Djak« na našim srednjim zavodima uhvatio čvrst korijen. A to je i razumljivo. Srednji zavodi postaju sve više terenom intenzivne borbe napredne sa reakcionarnom misli. Već je sam osnov naših srednjih zavoda reakcionaran, kako smo to do sada u više navrata imali prigode naglasiti. Dužnost je stoga naprednih elemenata našega društva, da izvanškolskim odgojnim djelovanjem nastoje paralizovati duh reakcije na našim srednjim zavodima. Medjutim, otkada „lahar slobode" stidno miluje i ovu našu zlopatnu otadžbinu, dakle i naše nastavne zavode, udvostručenom žilavošću djeluju i mantijaške hrpe, da pomoću zloglasnih kongregacija što veći broj naše hrvatske djece sapnu u duševno ropstvo, ne bi li im ovako „odgojeni" pomladak poslužio u njihovom radu za protunarodne. protukulturne i protudržavne svrhe. Postojeće kongregacije brojne su stanice goleme klerikalne organizacije, koja po svojoj tendenciji znači negaciju svega, što je razumno, moralno i istinito,

po svojem radu negaciju svake slobode, napretka i poštenja, a po svojim ciljevima negaciju svakog slobodoumlja, kulture i narodnog individualiteta. Osim klerikalaca jagme se iz svih sila i pristalice dra. Franka, da pod cimerom starčevićanstva primame mlade duše u krda mameluka, koja imadu da budu narodnom dekoracijom najgorem političkom švindlu, što se promišljeno kao trostrukim oklopom zaštitio čelik - značajem, slavnim imenom i svetom uspomenom dra. Ante Starčevića. Najveće svjetsko svetogrdje, što ga ljudska povijest pozna jeste švindl, što ga tjera crkvena organizacija pod cimerom Krista i Boga. Najveće hrvatsko svetogrdje, što ga novija naša povijest pozna, jeste švindl, što ga tjera dr. Frank pod cimerom starčevićanstva. A što dalje to biva sve jasnije, kako se reprezentanti obiju ovih golemih švindla na našem teritoriju udružuju u zajedničku tvrtku, koja će da pazari našom krvi, srećom i budućnošću kao robom u korist svoju i tudjinskih mušterija svake ruke. Brojne kongregacije i organizacije nisu no sredstva za dobavljanje žive hrvatske robe u spomenutu tudjinsku tvrtku. S ovom činjenicom valja najozbiljnije računati. Mi to i činimo. Izmedju nas i reakcionaraca bije se na svim našim srednjim zavodima neprestana bitka za pomladak sa jasnom sviješću, da će sadašnji pomladak kao buduća narodna inteligencija udaviti biljeg i čitavom našem javnom životu. A 450 naših što pretplatnika što predbrojnika, a bar još jednom toliko čitatelja na našim srednjim zavodima, svjedoči, da nakon ovo malo mjeseci, što izlazimo, možemo konstatovati, da naše glasilo nije tek organ izolovane kakove skupine i jedan od tolikih naših efemernih pojava, nego da već danas po svom broju, idejama i radu oko oživotvorenja tih ideja značimo jedan pokret, koji ne će i ne može ostati bez posljedica i u našem javnom životu.

Dok to konstatujemo moramo priznati, da smo do sada prema broju naših čitatelja na srednjim zavodima daleko premalo brige posvetiti baš pitanjima srednje škole. U svojem smo programu naglasili, da će „Hrv. Djak" biti u „jednakoj" mjeri i glasilom srednjoškolskog djaštva, ali te svoje riječi nismo do sada potpuno iskupili. Stoji doduše, da je čitav pravac našega glasila, svaka riječ, što smo ju dosele napisali gledom na srednjoškolsko djaštvo koje odgojnog, koje informativnog karaktera, ali uza sve to ne ima sumnje, da su opravdane neke žaobe naših prijatelja na srednjim školama o nedostatnoj našoj brizi za srednjoškolska pitanja. Zato smatramo svojom dužnošću, da u buduće posvetimo više pažnje srednjoškolskom djaku i radi toga, što smo si to kao zadaću postavili u svom programu, i radi toga, što je najveći kontingenat naših čitatelja baš na srednjim zavodima, a osobito radi toga, što su baš srednji zavodi arena, gdje se bije boj za to, hoće li naš javni život zadobiti karakter slobodoumlja i naprednosti, ili će još više, nego dosele, biti stegnut lancima duševnog ropstva.

Na sveučilištu nije naše glasilo i naš pokret ni iz daleka naišao na tolik odziv kao na srednjim zavodima. Na visokim školama u i izvan domovine raspačava se našega glasila u svemu kojih 150 primjeraka. Pa dok moramo priznati, da snažan odziv na srednjim zavodima daleko nadmašuje našu brigu za srednjoškolskog djaka, dužnost nam je konstatovati i to, da odziv na visokim školama baš naprotiv daleko zaostaje za brigom, što je posvećujemo sveučilišnim pitanjima. Ako u svom radu i ne pravimo nikakovih posebnih razlika izmedju djaštva na sveučilištu i djaštva na srednjim školama, ipak nas gornja činjenica sili, da se što intenzivnije bavimo prilikama srednjoškolskog djaka, tim više, što je srednjoškolsko djaštvo budućnost sveučilišnog, tako te kakvoća budućeg sveučilisnog djaštva stoji do kakvoće srednjoškolskog. Nasuprot nameće nam se dužnost, da sveučilišne djačke prilike podvrgnemo u napredak zasluženoj kritici, da započnemo s djelom obračunavanja gledom na premnoge pojave medju sveučilišnim djaštvom, koje su štetne ili bar ništa ne doprinose razvoju hrv. inteligenta u onom pravcu, koji odgovara savremenim potrebama i prilikama. A ne ćemo i ne smijemo štediti kod toga ni redova hrv. napredne omladine, jer se i tu nakupilo toliko toga, što je u izravnoj protimbi sa temeljnim osnovima naprednjaštva, te nas upravo sili, da već jednom prema njima odbacimo dosadašnji jalov obzir.

Medjutim rad u našem glasilu niti smije niti je dosele iscrpljivao naše djelatnosti. Mi doduše svoje glasilo smatramo za naš pokret važnim, ali ne i jedinim sredstvom, i to samo sredstvom, a nipošto ciljem. Kada bi se naš rad

ograničivao samo na rad u i preko glasila, onda, pa ma bio odziv još tako snažan, ne bismo imali nikakova prava govoriti o kakovom našem pokretu. No mi se nismo služili i ne služimo se samo glasilom, nego i razgovorima, sastancima, predavanjima, korespondencijom i to u prilično izdašnoj mjeri. I tako mi u dovoljnoj mjeri iskupljujemo gledom na to u svom programu zadanu riječ. Sav je ovaj rad doprinio, da mi danas u Zagrebu i u provinciji možemo pokazati na snažne skupine naših prijatelja, koje se ne dadu ni raspršiti, ni omesti, ni potisnuti. Ove skupine naših prijatelja, živo su — neka nam se oprosti ova nezgodna riječ — gradivo, koje teži, da dobije odredjenije oblike, da se formira. U tom je samonikla potreba organizacije. Prvi je zametak tomu uredjenje čedne redakcije. Navala redakcionog i upravnog posla i gledom na samo naše glasilo, a osobito gledom na kontakt sa našim prijateljima u Zagrebu i provinciji, diktira potrebu diobe i organizacije rada. Tomu je za sada tako udovoljeno, da je organizacijom posebnih prinosa iznajmljen čedan redakcioni lokal, a redakcija i administracija povećana na 8 članova. Redakcioni i administrativni odbor sačinjavaju uz radne članove i neki suradnici te prinosnici, a sastavnim je njegovim dijelom i 5 povjerenika srednjih zavoda u Zagrebu sa potpunim pravom ingerencije.

U Zagrebu osnovana je i posebna srednjoškolska organizacija, koja se dijeli u skupine po pojedinim srednjim zavodima, a broji za sada oko 150 članova. Organizacija bazira na načelima izloženim u posebnom spisu. koja su dalnji, detaljniji i praktični razvoj naših misli izloženih u našoj brošuri i programu, a tiču se naročito samonaobrazbe i uzgoja srednjoškolskog djaka u intelektualnom i fizičkom pogledu, te dužnosti i pravca njegovog rada u narodu.

Nadalje se osjetila živa potreba naše posebne knjižnice, koja je takodjer u zametku. Knjižnica našega glasila i organizacije u Zagrebu, koja je smještena u redakciji, broji sada oko 350 svezaka, a bit će naša briga da se u što kraće vrijeme poveća i upotpuni po odredjenom sustavu za napredan i slobodouman odgoj. Naši prijatelji već sada tako izdašno izrabljuju ovu našu postojeću knjižnicu, da nam je upravo neotkloniva dužnost, da ju u što kraće vrijeme tako upotpunimo, da će svaki naš prijatelj u njoj naći sva ona djela, koja su nužna za solidnu intelektualnu podlogu današnjeg čovjeka.

Otvorit ćemo i posebni njemački tečaj, kojemu će biti naročita zadaća, da naše prijatelje potakne na izučavanje bar jednoga svjetskog jezika kao pomagala u sticanju što šire naobrazbe.

Pokušali smo već i s predavanjima, pa ćemo s njima i nastaviti u skroz modernom pravcu i duhu.

Za ljetnih mjeseci priredjivat ćemo i skupne izlete, koje takodjer smatramo jednim od sredstava za podržavanje medjusobnog kontakta a ujedno i higijenski potrebnima.

U istom pravcu počima se raditi i u provinciji. Na pojedine skupine naših prijatelja u provinciji razaslasmo već spomenuti naš organizacioni spis s pozivom, da se prema načelima u njemu izloženim urede. A i sami smatramo svojom dužnošću prema razpoloživim radnim i materijalnim silama ovaj proces i rad izravno pospješivati. Tako ćemo, čim nam to okolnosti dozvole, obaći neke naše provincijalne gradove i ondje već postojeće naše organizacije urediti prema zagrebačkoj. Pročelnici organizacija i povjerenici u provinciji imadu postati članovima središnjeg odbora čitavog našeg pokreta sa istim pravima i dužnostima. Ujedno ćemo i po provinciji osnovati naše djačke knjižnice, a u slučaju potrebe stoji i zagrebačka naša knjižnica na raspolaganje i našim prijateljima u provinciji.

Nedovoljan odaziv na sveučilištu ne smije nas i ne će nimalo smesti u našem radu. Pa kao što se već prošle godine dosta ozbiljno pokušalo oko organizacije naprednoga djaštva u Zagrebu, tako ćemo i mi u najkraćem roku započeti predradnjama oko organizacije naprednog djaštva i na sveučilištu, na osnovu posebnog organizacionog štatuta, koji će se onda protegnuti i na srednjoškolske organizacije, jer sadašnji naš organizacioni spis više je načelan, a manje štatut, koji je na mjestu onda, kad jedan pokret ima već posve izrazite oblike. Time se nadamo, da će i hrv. napredna omladina na sveučilištu zadobiti takodjer solidniju i odredjeniju bazu, kakove danas još ne ima, premda se ta potreba živo osjeća.

Naš kontakt sa hrv. naprednim elementima na stranim sveučilištima nije doduše takav, kakav

bismo željeli, ali on ipak postoji, a to znači, da postoji i baza za daljnji rad. Napose ističemo, da nam je od strane nekih naprednih elemenata na stranim sveučilištima što izravno, što neizravno saopćeno više prigovora naročito gledom na naš program. Naša je želja, da se o tim prigovorima na posebnom sastanku ozbiljno i stvarno porazgovorimo, jer dok dolaze onako pojedinačno, od osoba, koje sa našim pokretom nisu u nikakvom kontaktu, ne možemo im priznati nikakove važnosti, tim više što su većinom skroz površno bez dovoljnoga razloga nabačeni, a neki upravo izbačeni na način, na kakav ne dopuštamo, da se o nama i s nama govori. Nadamo se, da će nam biti u skoro moguće posredstvom posebnog sastanka doći do sporazuma sa hrv. naprednim elementima i na stranim sveučilištima u kojem slučaju naravno, da bi i tamošnje skupine imale biti sastavnim dijelom . našega pokreta, a njihovi pouzdanici članovima središnjega odbora čitavoga našeg pokreta sa jednakim pravom ingerencije, te istim pravima i dužnostima.

Kako se naš rad ne ograničuje samo na užu Hrvatsku, to se samo sobom razumijeva, da stojimo u živom kontaktu i sa našim istomišljenicima u Dalmaciji, Istri, Bosni i Hercegovini.

Žalimo, što do sada nismo uz najbolju volju dospjeli, da stupimo u izravan kontakt sa kolegama Srbima u Hrvatskoj, koji smatramo neotklonivim za posvemašnje odstranjenje našeg narodnosnog spora, kao i za uspješan zajednički rad u budućnosti.

A nismo napustili ni misao kontakta sa Slovencima, Srbima, Bugarima te ostalim Slavenima monarkije, naročito Česima. Samo što ćemo se u tom obziru najprije ograničiti na medjusobno upoznavanje te ćemo u bratskim glasilima objelodanjivati informativne članke o našim prilikama i našem pokretu. Tako mislimo pomalo utirati put našem medjusobnom zbliženju u duhu našega programa.

U tom je okosnica našega dosadašnjeg rada, u koliko je uputno o njemu u javnosti progovoriti. Obećajemo, da ćemo svoj rad u ovom dosadašnjem pravcu i nastaviti, samo još intenzivnije, odredjenije, sustavnije, produbljenije, tako da već danas možemo izraziti nadu, da bismo za godinu ili dvije mogli imati i svoj prvi sveopći zbor, na kojem bismo onda udarili čvrste osnove i posve odredjen pravac i našem javnom radu, posljedica kojega treba da bi bili takovi rezultati, koji bi važili i u formiranju te tijeku našega javnog i narodnog života uopće.

Pavao Fröhlich (Beč)

DEMOKRATIZAM.

„Ako nijesam jednak s najnižim, nijesam ništa; i kad ne bih pouzdano znao, da je najludji pijanica u selu meni ravan, pa kad ne bih bio ponosan, da on kao prijatelj ide samnom, ne bih ni riječce dalje pisao — jer u tome je moja snaga“. (Edward Carpenter: Demokracija).

U ovim dubokim riječima čuvenog modernog engleskog socijologa sadržano je pravo biće i veliko značenje demokratizma. Nijedna definicija, ma kako učena i oštroumna bila, ne bi ga mogla tačnije i vjernije prikazati, nego ga prikazuje citirana značajna ispovijest Edwarda Carpentera. Za to sam je i metnuo na prvo mjesto, da bude uvod i ključ za naše razmatranje.

Demokratizam je po tome ideja jednakosti sviju i svuda. Ta ideja još i danas, u dvadesetome vijeku, treba pobornika i — borbe. Kad ne bismo znali, da je to jedna činjenica, mislili bismo, da se, govoreći danas o borbi za demokratizam, bavimo jednim anahronizmom. Ali na žalost je to pitanje još i danas posvuda a pogotovo kod nas skroz i skroz aktuelno. Mi ćemo ga dakako raščiniti poglavito s našega, sa djačkoga stajališta.

U zapadnoj se Evropi uopće demokratski pokret živahno razmahao u drugoj polovini prošloga vijeka, a k nama je došao tek preporodom naše politike pod kraj devedesetih godina. Snažnome napredovanju socijalne demokracije i realizma, koji su à tout prix bili pobornici potpune slobode i jednakosti sviju članova naroda i države, nijesu se mogle oteti ni naše stare političke stranke usprkos svojem dogmatizmu. Hrvatska stranka prava, primivši na kratko vrijeme u svoju sredinu naprednjake, primila je time barem izvana i rečeno pojimanje prava i dužnosti sviju pojedinih gradjana. Ona nije time dakako postala iskrenom pobornicom demokratizma, ali nije više mogla da bude ni njegovom protivnicom. O kuenovcima ne ću ni da govorim, ali

je svakako značajno, da su i pristaše dra. Fanka — „radikalna opozicija“ — u stvari jednako stajalište zauzeli prema demokratskome pokretu u nas, nazvavši ustavna prava, tu prirodnu prvu posljedicu novoga naziranja, — „pokućstvom“. No prema vani nijesu se ni oni pokazivali protivnicima demokratizma, jer nijesu smjeli. Sve u svemu, naše političke grupe, izuzevši kuenovce, formalno nijesu priječile stvaranja i napretka demokratskog pokreta u Hrvatskoj. Ako ga već nijesu, poput naprednjaka i socijalnih demokrata, aktivno podupirale, a ono su barem, makar i preko svoje volje, svojim pasivnim držanjem omogućile mladoj generaciji, da svima silama poradi oko tih za naše prilike posve novih ciljeva. Pa ako se često i to formalno pasivno potpomaganje u praksi konzervatizmom jednih, a krajnim strančarstvom, koje je već pomalo postajalo spekulantstvom, drugih grupa ispoljilo kao znatna zapreka demokratizaciji naše politike, ona ipak danas napreduje, hvala snazi ideja i pobornika novoga pokreta.

No uza sav taj napredak u politici, demokratizam je još uvijek u nas u povojima. Odakle to? Prosto odatle, što demokracija nije pojava eminentno politička već eminentno socijalna. Društvo je pak naše prema demokratskim idejama novoga doba ostalo u glavnom jednako apatično, kako je bilo i prije. Ono je još uvijek društvo razredâ, koji su, makar i isticali svoj teoretski demokratizam, u istinu jednako ekskluzivni. To je jedna činjenica, koje zacijelo nitko ne će htjeti a ni moći poreći. Tko još o tome sumnja, neka podje malo u naše urede, pa neka pogleda, kako se ondje često i prečesto postupa sa seljacima, radnicima pa i obrtnicima i malim trgovcima. Onda neka zaviri u naše trgovine, kako se u njima ponizno prima činovnike i imućnike, a kako surovo radnike i seljake. Isto će s malim varijantama vidjeti i kod obrtnika. I onda će se uvjeriti, da je napredak demokratizacije socijalnog života u nas još uvijek jedna — laž. Društvo, koje je prvo zvano, da usiše ideje novoga doba i da se njima osvježi i pridigne, to društvo svojim konzervatizmom i apatijom, svojom umišljenošću i polovičnom obrazovanošću baca klipove pod noge nastojanjima mladih generacija.

A hrvatsko djaštvo? Ono je dok je djaštvo, dakako — osim rijetkih izuzetaka — vazda demokratično, jer sirotinja je uvijek demokratična. Radnik i djak bili su oduvijek i bit će dovijek demokrate. Ali upravo zbog toga, jer je taj demokratizam u djaštva plod momentanih prolaznih prilika, on se — ako nije postao po inteligenciji dotičnikovoj dijelom njegova bića — redovno raspline, kad djak s tla akademskoga teoretizovanja stupi na tlo zbiljskoga života. Neizbježiva posljedica tog oduševljavanja za jednu veliku ideju bez potpune apercepcije njezine u duševnost mora dakako biti — daljnje stvaranje buržoazije, ako i ne u punom smislu riječi, a ono ipak u nekom opsegu tog pojma, koji je apsolutni antipod pojmu demokracije.

Ideja demokratizma je velika. To svi priznajemo. Ali hoćemo li, da ne ostane tek ideja, već da postane sastavni dio duševnosti hrvatskoga društva, pa da se provede i u životu, treba da se baš djaštvo i u tome postavi na nove osnove. Demokratizam od mode treba odbaciti i zamijeniti ga demokratizmom realnim. Za to pak treba dvoje: obrazovanost i potpuno pojimanje naše zadaće u narodnom životu. To su dva uslova, koje moramo ispuniti, ako nam je do toga, da budemo demokrate u punom smislu ne samo po pisanim programima i kavanskim razgovorima nego i po svojemu rodjenomu „Ja“. Istina, demokratizam sam po sebi ne traži apsolutno spomenute uslove, no ne traži ga kod onih, koji po svom materijalnom položaju prirodno moraju da budu pa stoga i jesu u istinu prožeti idejom jednakosti sviju i pred svima. To je, kako se i sam zove, proletarijat. Ali djaštvo se u normalnim prilikama po svojem budućem društvenom i materijalnom položaju ne može brojiti u proletarijat. A osim toga djaštvo, buduća narodna inteligencija, nije samo zvano da poput proletarijata bude pasivni nosilac tih velikih ideja već aktivni širilac njihov medju nesvijesne razrede i aktivni provadjač njihov u svagdašnjemu životu i u konzervativnom našemu društvu. Za tu pak tešku zadaću mora ono biti obrazovano i mora potpuno pojimati svoje dužnosti prema zapuštanim narodnim masama. Ako nam pak uspije, da iz sebe stvorimo jedan skup solidno obrazovanih jedinica, svijesnih svojih dužnosti, onda je i ideja demokratizma i demokratizacije našega društva dobila skup pouzdanih i sposobnih pobornika. A taj naš u praksu provadjani demokratizam bit će

po našoj obrazovanosti uz svoju trajnost i istančan, oplemenjen.

Od toga smo svega, budimo iskreni, još vrlo daleko. U pretežnom dijelu naše inteligencije prevladava još danas ona stara a ničim neopravdana odvratnost prema „nižim“ razredima, napose prema seljacima i radnicima. Na skupštinama i u stoloravnateljskim zdravicama svi smo dakako puni žarke ljubavi prema tim od nas samih kroz vjekove zanemarivanim masama, ali kad nas ne vežu javnost ni križevački statuti, onda vrlo radi dobacimo onu našu omiljelu a do odvratnosti ciničku rečenicu: „muž je bedak, dok je borovica zelena“. I ni najmanje se ne žacamo, da izvalimo tu užasnu osudu samih sebe, a da uz to ni nijesmo svijesni, da mraz, što ga seljaku namijenjujemo, pada na — naš obraz. Tome treba odmoći, a treba odmoći što prije, jer — kako je lijepo primijetio dr. Branimir Livadić — nama se žuri živjeti.

Uočivši potrebu demokratizacije našega cijeloga društva s jedne, a kulturnog podizanja krivnjom inteligencije zaostalih narodnih razreda s druge strane, treba da se hrvatsko djaštvo, kao najzgodniji materijal za tu rabotu, svim silama baci na to vrlo slabo obradjeno polje. Početi ćemo dakako od samih sebe. Nastojat ćemo da se što bolje obrazujemo; težit ćemo za obrazovanošću stručnom — koja je mnogo važnija, nego se kod nas često shvaća — i za obrazovanošću općom, kojom se na žalost takodjer ne možemo mnogo pohvaliti. Ali uza to morat ćemo već jednom ozbiljno početi da se bavimo studijem živoga naroda na vrelu, njegovih životnih prilika i njegovih potreba. Taj studij će sam pokazati najbolji i najpouzdaniji put, kojim treba da naše djelovanje krene. Svakako treba da pri tome mislimo na naš dvostruki položaj: sadašnji kao djaštva i budući kao inteligencije. Prema tome stvorit ćemo i dva stadija našega rada, stadij spremanja i demokratizovanja samih sebe i stadij praktičnog primjenjivanja stečene spreme i demokratizovanja naše bliže i daljnje okoline. O prvome stadiju govorili smo već i istakli potrebu obrazovanja i proučavanja naroda. Ali nije to sve, jer to je samo teorija. I u praksi treba da se spremamo, a za to imamo dovoljno prilike. Osnivajmo pučke knjižnice i čitaonice, stvarajmo ferijalna prosvjetna društva i putujuće pučke knjižnice poput Slovenaca, množimo tečajeve za pouku analfabeta, stupajmo u „Sokol“, zalazimo u narod. Sve su to sredstva nesumnjivo uspješna a vrlo lako ostvarljiva — ostvarljiva tim lakše, što je daleko pretežni dio hrvatskoga djaštva iz pokrajine, gdje uvijek ima svako prilike, da dodje u neposredni doticaj i s radnicima i sa seljacima.

Ova u kratko spomenuta sredstva — u teoriji obrazovanje, proučavanje narodnoga života i shvatanje naših zadaća prema narodu, u praksi prilikama primjereno aktivno ostvarinanje tih teoretskih zasada — ta sredstva, uz dobro poznavanje nedemokratskog našeg društva pa prijeke potrebe njegove demokratizacije, bila bi kadra da od nas sačine idealne apostole — neka mi se dopusti ova možda nešto hiperbolična riječ — zdrave i medju naprednim narodima sve jače ideje demokratizma. A taj ideal nije neostvarljiv, jer nijesu ni sredstva do njega neostvarljiva. Hoćemo li se prihvatiti tih sredstava? Ne znam, ali se nadam. Bilo bi barem krajnje vrijeme, a bilo bi i prirodno, da dopru veliki pokreti novoga doba i do nas sada, kada je posljednja spoljašnja zapreka njihovu prodiranju pala, kada su za uvijek popucale negve silničke reakcije. Hoće li se i naše društvo i cijeli naš narodni život doista a ne samo formalno demokratizovati, to stoji samo do nas. Neka mi bude slobodno, da na svršetku ovih redaka za tu tvrdnju pozovem kao svjedoka velikoga demokratu, koga sam i odmah na početku citirao, Edwarda Carpentera, koji u svojoj „Demokraciji“ u tima krasnim „Pjesmama na osvitu slobode“ govori:

„Ta riječ (demokracija) putuje dalje — i putovat će dalje.

Nekoliki vijekovi ne će iscrpsti njezina značenja. U tebi a i u meni, neminovno, iščekuje njezino značenje svoj razvitak.

Nikakvi stari zakoni, ono što je prije bilo, sveze ljudi i oružja ne mogu ga zadržati; nikakvi novi zakoni, sistemi, savezi, obreti ne mogu ga pospješiti, **nego samo preporod u duši, u tebi i u meni.**“

Hrvatsko djaštvo treba da se preporodi u smjeru novoga doba, u smjeru kulture, demokratizma i slobode. Pospješenje toga unutrašnjega preporoda, koji treba da bude samo preteča preporoda čitavoga naroda, u rukama je njega samoga, djaštva.

Dragan S.:

JADNICI.

(Istinit dogadjaj).

Moj drug Mirko bude namješten na pučkoj školi u J., selu udaljenom dva sata hoda od kupališta D., našeg rodnog mjesta. Na sam veliki petak otputim se, da ga posjetim. On me naravski povede po selu, da mi pokaže sve „znamenitosti“ svog mjesta, osobito stare ruševine tvrdjave, koja se okolo diže na brežuljku iza J. Narod priča, da se je tu nastanio Crnojević, kad je došao sa svojim Hercegovcima. Putem mi je pripovijedao o velikoj bijedi i zapuštenosti ondjašnjega naroda. Seli se u Ameriku — krade i robi od gladi prisiljen — ali za to će općina da gradi novu crkvu i posebnu župu da dobije! — Vraćali smo se opet u selo. Najednom začujemo veliku graju, zvonjenje zvonca na dvrenom zvoniku i galamu. Začudimo se, što se je dogodilo, da na veliki petak zvono zvoni! Dodjemo pred zvonik, a ondje ljudi sa sjekirama i batinama stoje i viču, a lugar bježi prema šumariji praćen kletvama i kamenjem! A tek kolika li galama pred šumarevim stanom! Šumar se na prozoru grozi revolverom. Mi zapitamo par seljaka, što je na stvari, a oni nam u ljutini sve pripovjede. Općinska šuma gori, pa se je šumar usudio dati zvoniti, da narod upozori! Zvoniti na veliki petak! Ta to je težak grijeh! Badava ih šumar miri i moli, badava i mi: „Ta ljudi, izgubiti ćete za boga šumu, pustite to zvonenje sada na stran, pa idite gasiti svoju sirotinju! Ta šta ćete bez ono malo šume medju tim kamenjem!“. „A da, ne idemo mi, šumar bi opet zvonijo, a šta b' naš plovan reka, ko je kršten vidio — na veliki petak — zvoniti“.

Pa ni makac! Ne dugo iza toga stignu i oružnici iz D. te narod kundacima potjeraju, da ide gasiti svoju šumu! No već bijaše kasno! A spahija (njegove šume su graničile sa općinskom) već je dao isjeći i iskopati jarugu — njegovo je spašeno!

Župnik pohvali svoje župljane radi čuvanja svetinja i adeta — a šumar (isti je protestant) bude premješten, jer da narod izazivlje! A u novinama bude oglašeno, da se primaju dobrovoljni prinosi za podignuće nove crkve u J.!

Ne crkve — nego odgoja, škola!

Ante P.:

VLASAN.

Stupio sam u poznatu krčmu. Nije me smetao njezin dim i zagušljivost; to me baš nasuprot privlačilo . . . Moji stari znanci: radnici i radnice; stari, izmoždeni uz mlade djevojke, koje gledaju pospano, a iz umorenih udova kipi im mladenački život i snaga . . Oči im se krijese, kao zrake slabog svijetla, što se lome, dolazeći od prašne svjetiljke, u čaši crvena vina.

Sio sam za svoj stol. Čekao sam. Imao sam se sastati sa svojim najnovijim znancem. Tek od sinoć ga poznam. Zanimao me, pa sam ga čekao . . .

Kad sam ga sinoć upitao rastajući se s njim, gdje da se opet sastanemo, — pogleda me čudno svojim sivim, promicavim očima:

„Ta, . . . valjda ne u crkvi! . . . Tamo se griješi, prijatelju! . . . a ovdje . . . ovdje . . . ovdje se — živi! . . .“

To me je još više privuklo k njemu.

U selu zvala ga djeca „Vlasanom“. Imao je dugu kosu; bio je liekarnik starih hamova i prijatelj rakije.

*

Sio je kraj mene; pripit. Na dugoj kosi ostalo mu nekoliko kapljica kiše, što je tiho vani rominjala po umornoj zemlji i suhom, žednom lišću . . . Ispod oboda stara šešira, virile su njegove sive oči i čudno me gledale, kao da mi njima mjeri obujam glave.

Počeo se obazirati. Vidio sam . . . Zadnju sam mu dvogrošku dao za rakiju.

Potegao dobro i otro si tankim, od mastila pocrnjelim prstima, podstrižene brkove, gotovo mi šapne:

„Ne znam pričati . . . Tek, ako ćete dio priče mog života . . . Bolje krpu života . . .“ „Bili ste u gradu . . . medju svijetom? . . .“, nagovorim ga.

„Mladost me je odvela u grad: medju ljude. Postao sam čovjekom . . . kao i drugi s razlikom, što sam htio da postanem boljim čovjekom. Da, a za tu čast trebao sam da postanem varalicom, bezsavjesnikom i — slugom . . . Ipak su me volili i zvali u društva. Ponosili se sa mnom! . . . A, ja . . . ja sam se sam sebi zgadio . . .“

Iz ugla sobe čuo se prigušeni smijeh mlade djevojke. Krepak mladić držao jê za ruke i htio ju poljubiti. Ona se otimala . . . „I ženu sam imao . . . Tijelo ko vuna . . ., a pamet! . . . Htjela je dvojicu . . . a ja ga nisam trpio. I rastali smo se. Na rastanku kupio sam joj molitvenik. Plakala je . . . Pozvao sam je poslije na rakiju, — nije došla . . . Da! — žena je ko rakija . . . dok je piješ — Eh . . . a onda . . . Bila je pametna ta moja ženica! . . .“

„Pijete rado?“ i pružim mu ostatak u boci.

„Pijem li?! Da, čudno je to, kad čovjek pije, a još čudnije i gadnije, kad ne — pije. Moj otac je molio i krao, a ja pijem i — kradem. Ta da, kradem: sebe kradem Dane, život kradem. I krasti je ugodno. — Moj je otac bio zadovoljan. Sad radim u selu. Seljaci kao moji hamovi: na njih prišivam i otkidam . . . kao na hamove: stare krpe i puceta. Oni mi vjeruju i vole me. A ja zašto da ih odbijam, kad me vole? I onda nastojim da ne mislim na život.“

Gosti se počeli razilaziti. Bilo je kasno, tamno. Blizu pol noći.

Kopao sam po džepovima. Razumio me.

„Sutra ćemo!“ i naglom se kretnjom digne, kao da se želi otresti neugodnih misli.

Izašao sam za njim. Nebo je bilo naoblačeno, — tek gdje gdje sjala je po koja zvijezda, daleko gore u svemiru . . .

Stao je pred jednim sjenikom.

„Tu spavam . . .“, i pruži mi ruku.

Naglo zaokrene za ugao.

Duboko sam udahnuo čistog zraka i potražio u džepu ključ . . .

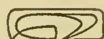

Stevo Slatinčan:

Slobodna škola i demokracija.

Despotička država treba podanika: ljudi, koji se njezinoj moći ne samo pokoravaju, nego se i rado, ili dajbudi lako pokoravaju. Biti podanikom u pravom smislu riječi uvjetuje u sebi i stanovita obilježja karaktera: ponajprije podaništvo, pak zavisnost, te nemogućnost pouzdati se u sama sebe. Radi toga je uzgoj u despotičkoj državi nužno uzgojem zavisnosti i podaništva. Takav je uzgoj u obitelji, u školi, svuda.

U školstvu reprezentiraju taj uzgojni princip svećenik i učitelj staroga tipa. To su organi, koje upotrebljuje despotička vlada, da joj uzgoje ljude, kakove ona treba. Medju učiteljstvom nestalo je pomalo reprezentanata toga tipa, a oni, kojih je nestalo, žive još u našim uspomenama. Ponizni, odani službenik župe, uživaše takav učitelj neograničeno štovanje u školi, a ako je bio već ostar, i u općini. Njegovi su mu djaci ljubili ruke, kao i mnogi od onih, što su već izašli iz škole. U društvu je sjedio odmah kraj gospodina župnika. Ljudi su mu nosili milošte. U njegovoj školi vladaše egzemplarno ljeskova šiba. Djaci ga se bojahu kao žive vatre. Njegov je osobiti ponos bio, ako su učenici znali odgovarati bibličke i ćudoredne bajke i duge deklamacije. Još i danas ćete se sastati s ljudima koji će vas iznenaditi time, što znadu na izust duge deklamacije, onako po „djački“ i besmisleno, kao što su ih i besmisleno naučili. Djak nije trebao razuma, jer je sva mudrost dolazila odozgo — iz čitanaka i katekizma. Bilo je nužno samo pamtiti, a jao onomu, koji bi se usudio kritizirati. Pamćenje — zapravo zavisnost od tudjih misli — bijaše svima strana intelektualna, kao što je bila poslušnost strana ćudoredna; to je dvoje činilo djaka uzornim. Takav je djak mogao biti dobar podanik: cijeli je život opetovao naučene uloge, živio je samo od tradicija, a riječ župnika ili drugoga gospodina bijaše mu evangjelje. Svagdje se znao podrediti, ugnuti, poslušati, bio je pokoran i odan sluga gospodaru, te je bio kroz cijeli život zahvalan svojim učiteljima, koji su ga naučili umjetnost, da svagdje ustupi, a nigdje ne nasrne. Još i sada ima ljudi, koji u tim prošlim vremenima vide svoj idejal, i tuže se na pokvarenost mladoga pokoljenja, što više ne ljube ruke ni svećeniku, a kamo li učitelju. Šteta stare škole, vele, šteta staroga učitelja!

Ali su sada drugi, koji u tom idejalu starih vremena vide samo karikaturu — sada su drugi učitelji, koji bi se zgražali nad djakom, koji bi im htio poljubiti ruku. No medju te ne spada svećenik. Pa kad bi i spadao, ne može slobodno izreći svoje mijenje, a uči li u školi, ne može učiti u drugom smjeru, nego u onom koji sam gore označio. On je u službi despotičkoga uredjenja, a dok je u toj službi, mora služiti i

raditi tako, kako zahtijeva interes njegovih gospodara.

Pogledajmo njihovo djelovanje. Što se odgoja razuma tiče, vodi on djecu k tomu, kako ne bi imala vlastitog rasudjivanja i kako bi ga se bojali imati. Vodi ih samo k vjeri; udaljiti se od nje je grijeh. Vodi ih k vjeri nerazumljivim poučcima i fantastičkim pričama, da vjeruju u ono, što im se pripovijeda s propovjedaonice. Uči ih priče, ali ne radi toga, da im budi samo fantaziju, jer to ne bi bilo baš zlo, budući da se dječja fantazija rado bavi takovim pričama, već sili učenike, da vjeruju u istinitost tih priča, a time ubija razum i stavlja mu granice razvitka i djelatnosti. Predstavite si dijete, koje pažljivo prati to učenje: opazi jednoga dana, (što baš nije teško opaziti), da sunce svijetli i da sunčano svjetlo čini dan — najednom se pak sjeti, da je po bibliji svjetlo bilo prije stvoreno nego sunce i da je „nastalo veče i jutro — dan prvi“ itd. prije, nego je sunce svijetlilo, pak da je grijeh u to nevjerovati. Zar se ne će takovo dijete bojati misliti? A i kad se ne bi bojalo, zar ne će biti smeteno i izgubiti stalnost razumnoga rasudjivanja? Uči ih poučke iz katekizma, no djeca ih ne razumiju i ne mogu razumjeti, a to se napokon od njih niti ne traži. Od njih se traži samo to, da ih znadu odgovarati. Obuka u katekizmu s uzgojnoga gledišta sili upravo djecu, da ne razmišljaju: „riječ božja“ s propovjedaonice jest uzgoj k pasivnom pouzdavanju u tudju — veoma čudnovatu — istinu. Što se odgoja ćudoredja tiče, uči svećenik djecu, da je najveća krijepost poslušnost, iz koje proizlaze sve dužnosti, a dužnost mu je samo izvršivanje zapovjedi duhovnih i svjetskih poglavara. Vodi djecu na ispovijed utuvljujuć mu tako u svijest, da za svoje čine nijesu odgovorni sebi nego tudjemu čovjeku, svećeniku. Najviše mu je do toga, da učenik umije odgovarati neke molitve i biblijske priče, da znade neko mimičko gibanje (klečanje, klanjanje, udaranje u prsa itd), da u odredjeno vrijeme dodje na odredjeno mjesto (u crkvu), da čini naredjene pohode (procesije, puteve). Ukratko: to je uzgoj k pasivnosti, k ropskom podaništvu.

Kao što naše političko uredjenje nema više tako despotičkoga obilježja, kao što je to bilo prije, već je oslabljeno, ako ga još i nije sasvijem nestalo, tako i uzgoj ne može više biti takav, kakav je bio prije. Stoga i čitavo današnje djelovanje svećenika u školi sliči uzaludnom nastojanju ploviti protiv struje. Radi toga je njegovo djelovanje i teže, nego što je bilo prije. Nije samo doba drugo, nego su i djeca druga. Nijesu više tako odana pasivnosti, pamet im nije više tako pasivno pažljiva kao što u njihovih djedova, kad su proživljavali svoj djetinski vijek. Sklonija su samovolji, samostalnom radu i vlastitom rasudjivanju. Radi toga se svećenik ne ćuti u školi „kod kuće“; ne zna zašto, ali ima dojam, kao da su ga djeca prerasla. Poznam i savjesnih svećenika, koji baš radi toga zanemaruju školu, a moraju li ipak onamo ići, idu kao u — neprijateljski tabor.

Svojstva, koja demokratičko državno uredjenje suponira u svojih državljana, veoma se razlikuju od onih, koja su temeljem vlade privilegiranoga autoriteta. Demokracija, kao vlada svih ili kao društvena samovlada i samouprava, suporira kod svojih sugradjana ona svojsta, koja su baš potrebna za samostalno i razumno uredjenje općih stvari. Tu se baš pokazuje istinitim, da uredjenje ili ustav ne čine samo zakoni, već u prvom redu ljudi: narinite demokratičko uredjenje ljudima ropskih svojstava, raspasti će se za kratko vrijeme sve.

Prostranost zemlje i sam veliki broj stanovnika ne dozvoljava, da bi svi neposredno sudjelovali kod uredjenja državnih stvari, kod zakonodavnoga djelovanja itd., a osim toga, kad bi takova neposredna vlada svih i bila moguća, ne bi bila pogodna, jer razdijeljeni rad ima uvijek prednost pred nerazdijeljenim. Oba ta uzroka zahtijevaju dakle od gradjana, da se dadu zastupati od ljudi, koje sami izaberu (parlamentarna vlada) i da se zadovolje s kontrolom, što je nad svojim zastupnicima vrše. Gradjani slobodne države ne mogu biti ljudi, koji bi se zadovoljavali pukom nekritičkom vjerom u tudje mnijenje, jer takovo slijepo pouzdavanje u druge otvara širom vrata demagogiji, a ova je grob demokracije. Daljnja je stvar, — a nužno ju je spomenuti, — da se demokracija, za razliku od vlade privelegiranoga autoriteta, najmanje miješa u privatni život pojedinaca ostavljajući svakomu najveću samostalnost i slobodu; pojedincu nije samo dozvoljeno, da se brine sam za sebe i za svoje stvari, nego je on to i dužan činiti.

Za to je pak potrebno, da se znade sam svjetovati, da zna sam, što će i kako će raditi i da se ne mora oslanjati na druge. U pravoj demokraciji ne tuže se gradjani peticijama i tužbama na vladu radi onoga, što mogu sami postići vlastitom moći i vlastitim radom.

Nije li već iz toga, što je rečeno, jasno, kakovu zadaću daje demokracija uzgoju r a z u m a? Uzgojiti djaka tako, da od njega postane samostalan gradjanin, koji s e z n a s a m s v j e t o v a t i i stvoriti si vlastiti sud o svim stvarima. Takova i nikakova druga mora biti zadaća demokratičke škole. Učenje na pamet ne smije više biti cilj, već samo puko sredstvo za više djelovanje razuma: da samostalno obradi tudje, na pamet naučene misli, i da ih zna upotrijebiti. Idejal uzgoja razuma ne smije biti nipošto djak, koji mnogo znade, jer je mnogo naučio — mali učenjak — već onaj, koji znade stvari opažati, promatrati i o njima bistro suditi: mali mislilac. Uzgoj mora dakle izgubiti gromadno obilježje, a dobiti obilježje individualno. Ima se učiti samo to, što djak može pojmiti i razumiti, stoga abstraktne nauke imadu doći istom poslije onih, koje traže primitivniji rad razuma. Jasno je, da u takovom uzgoju nema mjesta vjerskoj metafizici i svakoj drugoj nauci, koja zahtijeva puko i slijepo vjerovanje. Poglavito u pučkoj školi, gdje se radi sa još slabim i nerazvitim dječjim razumom, treba oštro paziti na sve, što bi moglo smetati zdravom razvoju razuma. Ne ne misliti, ne samo pasivno primati istinitost ili neistinitost često nerazumljivih poučaka, nego učiti misliti i razumijevati, mora biti zadaća uzgoja sugradjana demokratičke države.

Označeni cilj, uzgajati ljude, koji se m o g u s a m i s v j e t o v a t i, ne znači samo uzgoj razuma teoretički, nego i praktički, uzgoj k d j e l a t n o s t i u opće. Uzgoj u demokratičkoj školi mora biti uzgoj za r a d, pa je i s te strane protivan uzgoju škole autoritativne, koji možemo, radi njegovoga siljenja djece na pasivnost, nazvati uzgojem neradinosti. Osim toga znači demokracija ravnopravnost, dakle odstranjenje staleških predsuda. Pogledamo li na značaj tih predsuda, vidjet ćemo, da za to, da ih uklonimo nema zgodnijega sredstva od uzgoja za rad. Za to u školi ne može biti mjesta naukama, koje označuju rad kao sramotu i kazan, a uči oslanjati se na tudju, bilo ljudsku ili nadljudsku pomoć više nego na svoju vlastitu snagu.

Time smo već prešli na polje ćudorednoga uzgoja.

Poznato je, da su ćudoredne vrijednosti, kao i sve ostale, podvrgnute promjeni i razvoju; nijesu ni u čemu apsolutne. Tako i ona promjena društvenoga uredjenja, koja je učinila iz nevoljnika slobodnoga čovjeka, provadjana je samo promjenom opće i privatne moralke. Izraz „d o b a r g r a d j a n i n i č o v j e k“ odgovara dvjema gotovo protivnim pojmovima prema tomu, imamo li na misli uredjenje autoritativno ili demokratičko. U obima je doduše dobar gradjanin onaj, koji se pokorava zakonima; ali razlog toga pokoravanja je različit. U državi, gdje vlada privilegovani autoritet, pokoravaju se ljudi zakonima m e h a n i č k i, bez promišljanja, ne ispitujući razloge zašto je zakon izdan: zakon je prosto z a p o v i e d božanskoga ili bogom ustanovljenoga autoriteta, pak joj se mora pokoravati. Tako je i kod privatne moralke: najveća je vrlina p o k o r n a p o s l u š n o s t. Naprotiv u demokratičkoj državi nemaju gradjanski zakoni onoga značaja tudjih zapovjedi. Zakon je zapravo zapovjed v l a s t i t a, akt s a m o v l a d e, čovjek mu se pokorava s v i j e s n o, zna, zašto je izdan, jer je i sam sudjelovao kod izdavanja, zna njegovu korist itd. Tako i u individualnoj moralci ustupa poslusnost t u d j i m z a p o v j e d i m a pred svjesnim i samostalnim vršenjem v l a s t i t i h zapovjedi, koje si čovjek postavlja, jer zna njihovu cijenu, korist ili ljepotu. U kratko rečeno: što je bilo prije — u društvu autoritativnom — zapovjedajući autoritet, bio on ljudski ili (na oko) nadljudski, to je u demokratičkom društvu o p l e m e n j e n a s v i j e s t. Što iz toga slijedi za uzgoj, jasno je. Uzgoj u demokratičkoj državi ne može i ne smije biti uzgojem za puku pasivnost, poslušnost, nego ima biti uzgoj k s a m o s v j e s t i, s a m o v l a d i i v l a s t i t o j o d g o v o r n o s t i. Tu nije povod za dobro djelo nada u odmjenu ili strah od kazne, nego vlastiti značaj i stečene posljedice dobrih i zlih čina. Sve to, što bi smetalo razvoju samosvijesti, mora biti izlučeno iz uzgoja.

Takova je dakle suvislost izmedju slobodne škole i demokracije. Zaključak, koji iz toga proizlazi, ako promatramo današnje stanje stvari, jest jasan: sav rad, što se danas čini za demo-

kraciju, dakle i nastojanje za opće pravo glasa, jest indirektno i rad za slobodnu školu, jer demokracija treba ljudi razumnih i slobodno odgojenih. I obratno borba za slobodnu školu je borba za demokratičko uredjenje društva, jer slobodni ljudi ne mogu podnijeti političku tiraniju. Ništa nije vjerojatnije od pobjede tih dvaju nastojanja, ali nije manje vjerojatno ni to, da će prije toga biti velike i krute borbe sa življima reakcijonarnim.

J. J.:

Prava svrha srednjoškolskih kongregacija.

U posljednje vrijeme opaža se sve intenzivnije nastojanje, da se na našim srednjim školama osnuje što više t. zv. kongregacija. To su religijozna srednjoškolska društvanca osnovana većinom inicijativom kateheta dotičnih zavoda, koji su im redovito i poglavari. Na prvi se pogled čini, da su ta religijozna društvanca sasvim nedužnoga karaktera, da su dapače poželjna; ta kateketa, učitelj vjeronauka, dušobrižnik, može samo povoljno djelovati na mlade duše članova ovih društvanaca. Nu ako dublje zagledamo u taj recimo, kršćanski pokret, doći ćemo do nešto drugačijih rezultata. Što se u glavnom u tim kongregacijama radi, koji im je sadržaj? Prije nego pokušamo odgovoriti na ovo pitanje, treba da pripomenemo, da rad kongregacija nije baš tako otvorena knjiga. To su sasvim zatvorena izolovana društvanca, te se upravo svom brižljivošću nastoji, da se što manje sazna o njihovom životu. Dakle su to društvanca bez javne kontrole, koja kao da se boje svjetla i dana, pa je sasvim razumljivo, da već ova okolnost pobudjuje sumnju. Iz pravila dakako proizlazi, da su ta društvanca čisto nabožnoga, i donekle naobrazbenoga karaktera. Ali pitajmo se, jesu li potrebe nabožnosti, i naobrazbe u nas u istinu dovoljni razlozi za osnivanje takovih društvanaca, zar su gospoda katekete i ostali duhovnici, kojima su ove kongregacije toliko na srcu, doista tako zauzeti za naročito duševno zdravlje svojih pitomaca? Nesumnjiva je činjenica, da društvo gotovo isključivo osniva naobrazbena udruženja ili da državu u poslu odgoja podupre, ili da paralizira štetnost njezinoga odgojnog sustava. U tom je najdublji razlog i našem pokretu. Naša je zadaća, da u živom kontaktu sa srednjoškolcima na njih odgojno djelujemo, i to tako, da državni školski uzgoj, u koliko ga smatramo dobrim, upotpunimo te proširimo, a u koliko smo uvjereni, da je po današnjeg i našeg hrvatskog čovjeka jalov i štetan, da ga paralizujemo. Mi smo već imali prilike spomenuti u koliko i zašto smatramo naš državni uzgoj nedostatnim i štetnim, pa ne ćemo da to i opet ponavljamo. A jesu li isti uzroci izazvali i srednjoškolske kongregacije? Nipošto. Prije svega kongregacije nisu samoniklоga karaktera, ne osniva ih naše društvo, nego isključivo službeni članovi crkvene hijerarhije, crkvene organizacije. A to znači, da je u interesu crkvene hijerarhije i organizacije osnivanje takovih kongregacija. Tu kao da smo već na pravom tragu kongregacionističkog pokreta. Interes crkve onaj je ostan, koji potiče na sustavno osnivanje kongregacija. A posljedica toga mora da je činjenica, da interes crkve nije u posvemašnjem skladu sa postojećim našim uzgojnim sustavom. Pa ipak ako itko, baš crkva ne ima razloga, da se tuži na naš nastavni sistem. Sav je vjerski odgoj na našim školama u rukama crkve. Taj je odgoj bez svake svjetovne kontrole. Neprestane vjerske ceremonije nesnosna su dužnost naše učeće mladeži. Sam nastavni sustav brižno je udešen prema crkvenim načelima, a osim toga crkva preko svojih pouzdanika budno bdije nad sveukupnom obukom. Po konkordatu ona ima potpunu ingerenciju na polju nastave. Čemu dakle još osnivanje kongregacija? Mogu li one u principu značiti ustuk protiv postojećeg nastavnog sistema? Ne, jer bi to značilo, da je crkva sa samom sobom u ratu. Dakle ga podupiru i proširuju? Ni to, jer rade isključivo u pravcu posebnog interesa crkve. A interes crkve stavlja se nad interes države, zato se odgojem u kongregacijama ide za tim, da se paralizira ono odgoja, što ga je crkva na nastavnom polju prinuždena koncedirati državi dijeleći s njom nastavnu interesnu sferu. Odgojna praksa kongregacija znači potenciranje crkvene strane našega postojećeg nastavnog sustava. A ako uvažimo, da je sva naša nastava baš zato, što je skroz na skroz prožeta crkvenim načelima, u velike u

opreci sa zdravom, modernom, znanstvenom pedagogijom, **onda odgojna praksa kongregacija znači škopljenje intelektualne snage naše mladeži.** O tom su na čistu svi moderni pedagozi, pa je stoga i razumljiv i snažan pokret za **slobodnu školu.** Ali, ako je tomu tako, onda je odgojna praksa kongregacija zločinačka, protivna narodnim i državnim odgojnim interesima, a kao takova ne samo nedopustiva, nego i kažnjiva. A mi vidimo, da se kongregacije ne samo trpe, nego upravo favoriziraju. Kongregacijama su na čelu po državi plaćeni duhovni činovnici. Sve su po svojim poglavarima u medjusobnom savezu. Njihova su centra sjemeništa, jezuitski samostani, a vrhovni poglavar, general sviju jezuita, t. zv. crni papa u Rimu. A to će reći, da su kongregacije sitne stanice goleme ultramontanske organizacije, kojoj je zadaća, da u interesu vlastite egzistencije i vlasti svima raspoloživim silama zaustavlja ljudski napredak. **Ova golema organizacija mora da vodi strogi račun i o našim prilikama, mora da joj je stalo, kako će si od sinova našega naroda odgojiti vjernu fanatizovanu vojsku, koja ima da u skoroj budućnosti čitavom našem javnom životu udari klerikalni biljeg.** Naša sudbina ima da dodje u ruke klerikalne vlade, a za tu svrhu radi se već sada na svim linijama proračunano i sustavno. Ali kako da toga mjerodavni faktori ne uvidjaju, kako da to dopuštaju? Jednostavno tako, jer je to u interesu Beča i Austrije. Beč i Austrija igračka su u rukama jezuita i klerikalne politike. A za ovu politiku sondira se u čitavoj monarkiji teren. Ovoj politici više nego ičemu ima Austrija zahvaliti uvedenje općega prava glasa, jer ona računa sa neznanjem, konzervativnošću, i zaostalošću najširih slojeva naroda. Plodovi ove politike razabiru se već i iz izborne borbe u Austriji, jer je gotovo sigurno, da će klerikalci biti u novam carevinskom vijeću najjača skupina. A svatko će lako dokučiti, što to znači. Ova ista politika u tečaju je i kod nas. A kako joj moćna organizacija crkve stoji potpuno na raspolaganje, jasno je, da je ovoj organizaciji i politici vrlo teško suprotstaviti jednako moćnu novu organizaciju i politiku. Jedina je država to kadra u punom opsegu kao već postojeća snažna organizacija. Zato je svagdje, gdje crkva i država idu ruku o ruku njihova moć nepobjediva i zato to pogubnija, tako n. pr. u Austriji, dok u sukobu sa državom crkva mora da uzmiče kao n. pr. u Franceskoj. Hrvatska je na polju nastave potpuno autonomna, pa su joj u suzbijanju klerikalne politike slobodne ruke. Ali kako ovo suzbijanje znači sukob države i crkve, te potrebu rastavljanja crkve od države, a ovoj je današnja naša reprezentativna politika sasvim nesklona, razumljivo je, što naša vlada u tom pravcu ne pokazuje nikakva znaka energije. Istina, prava slobodoumna vlada ne će zabraniti osnivanje kongregacija kao takovih, ali samo dotle, dok one nisu po svojem djelovanju protivne postojećem državnom poretku. Slobodoumne nastavne oblasti ne će nadalje priječiti učeniku, da privatno bude članom takove kongregacije, **ali da njih osnivaju sami državni službenici, školski dušobrižnici, to je ne samo nedopustivo, nego i protuzakonito, jer oni kao školske oblasti raspolažu sredstvima, da mladež upravo prisile na članstvo u tim kongregacijama, a to je tim pogubnije, što su oni po postojećim prilikama izvan dosega svake svjetovne kontrole.** A kako je država u interesu naroda i svojem dužna brinuti se za solidan odgoj svoga podmlatka, dužna je i svojim duhovnim činovnicima zabraniti obrt škopljenja intelektualne narodne snage. To vrijedi i za našu vladu odio, za bogoštovlje i nastavu.

Mi, držeći se načela našega programa, smatramo svojom zadaćom, da svim rasploživim silama uzradimo protiv osnivanja kongregacija, jer su one proračunani zločinački import naših narodnih neprijatelja. Zato ne ćemo naše srednjoškolsko djaštvo prestati upozoravati, da se kongregacije osnivaju inicijativom Rima, čija je povijest, povijest zločina, a uz pogodovanje Beča, čija je povijest identična onoj Rima. Zato ne ćemo naše srednjoškolsko djaštvo prestati upozoravati, da pravo hrvatstvo ne ima ništa zajedničkoga sa izvještačenim katoličanstvom, da je katoličko hrvatsko jedna nova laž historičkog zločinca, a kongregacije samo podružnice za širenje ove laži. Zato ne ćemo naše srednjoškolsko djaštvo prestati upozoravati, da su kongregacije peda-

goški i moralni korov, a njihovi osnivači svećenici laži i tmine. Zato ne ćemo naše srednjoškolsko djaštvo prestati ne samo odvraćati od kongregacija, nego i pozitivno raditi protiv njih i njihovih osnivača na svakom koraku i svim sredstvima, jer smatramo svojom dužnošću, da prema svojim silama pomognemo istrgnuti naš narodni pomladak iz vlasti ovih intelektualnih bludilišta i njihovih predstavnika, poučivši ga, kako treba da sin Strossmayerova naroda sudi i postupa sa službenicima reakcije.

T. G. Masaryk.

U BOJU ZA RELIGIJU.

(Nastavak).

Naša će religija biti d u š e v n a, duševno o s o b n o iskustvo; nama ne dostaje primati i činiti, što mi netko naloži, to može činiti časnik, od kojega se traži slijepa poslušnost, to može činiti kapral, vojnik, ali kako mogu ja tako slijepo nekomu vjerovati i slušati i činiti religijozno, što mi drugi nalaže, a ne uvjeriti se? Kako je moguće takovom posve mehaničkom funkcijom steći vječno spasenje?! I zato velim, hoćemo religiju duševnu, životnu.

Hoćemo religiju d u š e v n u, ne m a t e r i j a l n u. Ne ćemo svega tog crkvenog i kultnog formalizma, koji već nema smisla, ne ćemo u opće formalizma, već život duševni. Oficijelna nam je religija materijalistička, cijelo njeno naziranje nije dosta duševno ni po učenju ni po praksi.

Hoćemo višu ć u d o r e d n o s t! Naša religija mora se izražavati u višim i plemenitijim ćudorednim nazorima; ćudorednost ima biti nad kultom. U tome nam je lijep primjer Isus. Isus nije držao s farizejima, nije tražio mnogo riječi, — u tišini, gdje ga nitko nije vidio, molio se; nama nije religija pokazivati se na javnim mjestima, pa bio to i hram.

Od Isusa ćemo se naučiti ljubav k bogu usredotočiti u bližnjemu.

Za nas je ćudorednost ćudorednost humanitna; to nas učahu naši preporoditelji. To danas znači viši nazor o obitelji i obiteljskom životu. U tom pogledu je poimence katolicizam svojim asketizmom grub i materijalistički, ne dostaje riječi protiv njegovoga poimanja ženidbe; zato su katolički narodi tako ćudoredno pokvareni i mi takodjer, jer nemamo čistoće i prirodnosti. I zato upravo ovdje se moramo oprijeti oficijelnoj religiji posve svijesno i zahtijevati viši nazor o cijelom obiteljskom životu, više, plemenitije poimanje ženidbe, žene, a nada sve se radi o tome, da se priznadu prirodne dužnosti ne samo majke, nego i oca. To je danas jezgra tako zvanog ženskog pitanja. Dakle: viši ciljevi i čišći ciljevi ćudoredni!

Ako će obitelj biti druga, bit će i socijalni zajednički život drugi. Mi prije svega potpuno priznavamo državu. Crkva je najprije nije priznavala, poslije ju sebi utjelovila, te je postala svеopćom teokratskom državom; danas opet vojuje protiv države, ali je ipak znade lukavo izrabljivati, a poimence kod nas — austrijsku državu. Austrija je samo igračka gospodujuće crkve. Mi priznavamo državu kao prirodnu potrebu društva, ali to ujedno znači, da na državu stavljamo ćudoredne zahtjeve; mi ne ćemo priznavati svemogućnost države, kako ju priznavaše liberalizam, mi ne ćemo priznavati njezinu nepogrješivost, dižemo se protiv papine nepogrješivosti, ali nam ne smeta, ako država propovijeda istu nepogrješivost i ako s istom nepogrješivosti postupa. U tom pogledu je sigurno religijozna dužnost naprednih ljudi postaviti se protiv kulta i fetišizma države. Naravski religijozna se kriza pojavljuje upravo ovdje politički i socijalno; zato, jer crkva ništa ne vrijedi, može država uzeti na se toliko funkcija. Moderna država uz svoje predjašnje administrativne funkcije ne samo da upravlja školstvom, ona je već preuzela filantropiju a pristupa i k socijalnome zakonodavstvu i t. d., malo ne sav život i religijozni već se reguluje državom, budući da crkve za to ne dostaju. Ako crkva što nastoji oko socijalne politike, to ne će nikoga tko predvidja prevariti.

Moderna religija ne će biti proti nužnim gospodarskim i socijalnim reformama vremena, ona mora biti socijalna, mora biti religija takodjer za te bijednike (ne velim samo za bijednike); danas je od potrebe svakome narodu misliti socijalno, od potrebe je sjećati se na te goleme mase, koje nemaju kruha. Kakova je to religija, koja služi samo bogatima, bi li to kapitaliste ili monarhi? To već nije Isusova religija. Isus je

tražio bijedne, i ako je takodjer gdjekad sjedio za stolom s bogatima.

Oficijelna religija brine se za spas pojedinca; no kakova je to ljubav k bližnjemu, kad se spustim k oltaru i zovem vječno spasenje (odmah vječno!) a ravnodušno mi je, hoće li se spasiti — takodjer drugi? Tražimo zbiljsku jednakost, jednakost pred bogom, jednakost pred ljudima.

Mi priznajemo potpuno narodnost, ne ćemo religiju protunarodnu, hoćemo religiju svoju, češku. Ja sigurno nisam za slijepi nacionalizam, samo to kažem, da će religija, čim će biti izražaj u istinu naše unutarnjosti i cijelog bića, biti narodna, kako je bila češka u reformaciji.

Pojmovi o bogu i našem odnošaju k njemu ne će biti mitički (antropomorfijski, sociomorfijski), čuvstva njegovana prama bogu ne će biti mistička, religijozno čuvstvo usredotočit će se u muževnoj ljubavi našeg sučovjeka, suradnika.

Naše relig. zadaće izlaze iz ovih naših idejala.

Do sada se kako tako govorilo proti crkvama; proti klerikalizmu, ali to nije dosta. Ako nam je misliti, dakle treba domisliti, i prama tome raditi. U tome imamo primjer u Husu. Hus budući religijozno i crkveno nezadovoljan, pokušao je popravljati. Protiv crkve daje sv. pismo kao izvor spoznaje, Krist mu je glava crkve. A ja sam ne jedanputa već rekao: Držim Isusa do sada za našega najvećega učitelja u religiji, Isusa historijskoga, ne dogmatskoga Krista, ne boga, već čovjeka i upravo kao čovjeka ga možemo ljubiti, poštivati, nasljedovati kao našeg učitelja, uzor, idejal. Naravski to nasljedovanje ne će biti slijepo, već u suglasju s našom filozofijskom spoznajom i ćudorednim razvojem.

Od Husa se moramo učiti ne vjerovanju, već uvjerenju. To je danas zadaća naše inteligencije. „Proklet onaj, koji za koricu kruha ostavi istinu!" rekao je Hus. Ali to činimo mi, češka inteligencija. Mi sakrivamo uvjerenje. Predstavimo si samo, da bi danas učitelji na pučkim školama, srednjim, visokim, da bi ljudi u uredima, u kratko mi sva inteligencija rekli, što religiozno vjerujemo, a što ne vjerujemo — kakova bi bila istinitost češkoga života! No što vidimo danas? Sami kompromisi u najsvetijim stvarima čovjeka i društva. Javna je to tajna medju nama svima, da nam do oficijelne religije nije ništa stalo, ali toga otvoreno ne kažemo. No minimum poštenja u stvari jest, da češki inteligent ne sakriva svoje religijozno uvjerenje, već da ga uvijek i svagdje otvoreno priznaje. Ne velim, da nam je dražiti; Havliček nam je dao pouku za politiku; ne dražiti — to vrijedi takodjer u religiji. Na nas već ne moraju klerikalci djelovati kao crveno sukno na bika, postavimo se više; to znači stajati u spoznanoj istini i svagdje, gdje je od potrebe, istinu priznati. I samo tako ćemo doći dalje.

Naš preporod ne bijaše — kako Denis ispravno piše — nego sakriti i tihi, ali to dublje i trajnije djelovanje Komenskoga i reformacije sve do Husa. Denis kaže: „Uza sve djelovanje jezuita sačuvao je (Komensky) čistu narodnu tradiciju a njegovim posredovanjem preporoditelj Dobrovsky pruža ruku kostničkome mučeniku"; „poštovanje savjesti, ljubav k istini, gorljiv studij prošlosti i narodnoga jezika, vjeru u napredak i pomirenje narodâ u znanosti — — to nasljedstvo upravo primiše savremenici i nastavljači Dobrovskoga". Je li to danas istina? Naš preporod bit će dokončan u nastavljanju djela Husovog i Braće; češko pitanje jest relig. pitanje u ovom punome smislu ovdje prikazanom.

To ne znači napustiti politiku, ne mariti za gospodarske probleme, ne raditi u opće, već to znači u svakome radu, u sitnome radu imati ćudorednu direktivu s gledišta vječnosti i beskonačnosti; naš narod, kao i svaki drugi napredan i dorastao narod, mora si biti svijestan svoje zadaće, budući da i religijozno ima svaki narod svoju zadaću.

Pojedince i zajednički moramo riješiti tu nažu religijoznu narodnu zadaću ne samo teoretski, nego životom, životom konačno ne samo fizičkim, nego i duševnim.

B.

Naša religija ne smije biti materijalistička. Ne dostaje dijeliti duh i dušu od tijela, ako se duša i duh shvaćaju tako materijalistički, kako to shvaća većina kršćanskih teologa počevši od starih crkvenih otaca do danas, predstavljajući nam dušu i posmrtni život zapravo samo kao život profinjene, nježnije materije (uskrsnuće tijela).

Materijalizam javlja se takodjer u asketskom necijenjenju tijela i materije. Materija nije izvor ćudorednog zla, već duh; zato ćemo svladati

materijalizam višim ćudorednim i religijoznim životom, životom duševnim. Duh mora svladati svijet, nije dosta pred njim uteći. U kršćanstvu je snažan elemenat negativnosti: svijet se prepušta samome sebi a duševni se život vidi u negaciji svijeta — no upravo ta inteligencija pretpostavlja taj svijet, bez njega mnogi kršćani ne bi imali pozitivnog sadržaja. Slično kršćani za pravo više vjeruju u zlog duha, nego u dobrog boga.

Duševni život će svladati religijozni antropomorfizam i sociomorfizam. Do sada sva dogmatika svojim učenjem o bogu i njegovome odnošaju prama čovjeku i svijetu ne bijaše no naopaka politika. Bog bijaše i sada je kršćanima absolutistički gospodar; i nazori o očinskome — patriarhalnome — odnošaju boga i čovjeka često su grubi satrapizam. Mitska kristologija čini teizam materijalističkim; misticizam, tražeći boga u čovjeku smeta duševnosti i jačem sveukupnom nazoru o historijskom razvoju i zadaći čovječanstva te čovjeka.

Već je Stari Zakon zabranjivao uobličivati boga; pa ipak teolozi ga uobličuju do sada; tu nema razlike izmedju fetiša drvenog ili korovog ni skolastičko dogmatskog.

Bog shvaćen duševno odgovara našoj ćudorednoj potrebi za usavršenjem i ćud. razvitkom, za ćud. napretkom. Taj napredak znači ojačanje čovječnosti, ojačanje ljubavi. Već je Ivan (Ep. I., 4, 20) znao: „Ako tko reče: ja ljubim boga, a mrzi na brata svojega, laža je: jer koji ne ljubi brata svojega, kojega vidi, kako može ljubiti boga, koga ne vidi?“

Vaši kršćanski predji nisu još zamijetili divan red svijeta historijskoga razvoja; zato vjerovahu u prigodna božja čudesa, poimence u vračarska čudesa. Mi imamo o bogu više nazore; znamo, da nam je dao sposobnost opažanja a s njom znanja i predvidjanja, pa ne čekamo na čudesa, ali smo se odlučili da sudjelujemo kod razvitka čovječanstva i svemira. (Determinizam — synergizam).

Molitva prozbena i slično je antropomorfijska; molitva može biti samo izlijev pobožnosti, ispitivanje savjesti, usredotočenjem duševne i životne energije. Sve to pak se može postići i drugom formom duš. usredotočenja i odluke duševne.

Stara vjera u boga previše je objektivistička; moderan je čovjek subjektivniji i individualniji. Naša religija ne postavlja vjeru u boga na prvo mjesto, ali nadu u vječni život; čežnja za vječnošću je glavno poticalo našeg ćud. razvoja, nada u besmrtnost jača nam duševnost.

Ta nada ne pozna straha, što izlazi iz sociomorfijskoga, političkoga teizma.

Individualizam, koji se jača, obranit će nas od panteizma političkog, socialnog, religioznog.

Oficijelni teistički aristokratizam zadržava ćudoredni razvaj i napredak. Taj razvoj i napredak ne će nastati očekivanjem i primanjem milosti i oproštenja, po gotovo ne milosti i oproštenjem uz p sredovanje bližnjega sučovjeka; to je sociomorfijski nazor — absolutistički bog podijeljuje slabašnome podaniku aristokratski milost i otpuštenje. Prava religija nastoji oko usavršavanja, oko napretka onoga, koji je pogriješio; grijeh se ne može oprostiti, ne može se zaboraviti ali griješnik može raditi drukčije i bolje. Samo pozitivni ćudoredni napredak je moguć za čovjeka religijozno svijesnoga; samo ćudoredni napredak će svladati nezaboravni pad. Žaljenje, kajanje nema vrijednosti, ako ne vodi bolji životni sadržaj iz tamne prošlosti u jasniju ćudorednu budućnost.

Boj protiv grijeha mora biti ne samo individualan već takodjer kolektivan, rad oko popravljanja pojedinca i cjeline i buduće generacije.

Duševna religija postavlja se protiv svakoga nasilja čovjeka nad čovjekom; protiv nasilja duševnoga i fizičkoga. Upravo zato propovijeda religija otpor protiv nasilja i svega zla dosljedno, uvijek, svagdje a glavno odmah u počecima: kao obrana ne smije biti opet novo nasilje, ne smijemo nastavljati u nasilju. Prama neprijatelju moramo biti pravedni.

Zato zahtijevamo slobodu religijoznu iz ćudorednih i religioznih razloga. Zato, jer je religija veoma sociomorfijska (politička, „državna“), rad oko političkog oslobodjenja je ujedno rad oko religijoznog napretka.

Ljubav k bližnjemu mora biti ne samo političko nastojanje, već takodjer gospodarsko i socijalno. Isus je podigao staru zapovijed: Ne ubij! na zapovijed, da se na svog brata ne gnjevimo bez razloga; staru zapovijed: Ne čini preljuba! podigao je Isus na zapovijed čistoće srca i duše; slično moramo mi danas staru zapovijed:

Ne kradi! podignuti na socijalnu zapovijed, biti si svijestan u svakome času političke, socijalne i gospodarske nejednakosti, prouzročene nasiljem, i raditi prama tome neprestano i dosljedno za jednakost. Nije dosta da smo sentimentalno ganuti, kada vidimo brata u gospodarskoj i ćudorednoj bijedi i nevolji (to je samo časovito uzdrmanje nerva), nasilničke nejednakosti moramo si biti neprestano svijesni i u toj svijesti moramo neprestano raditi za jednakost.

Jednakost mora biti ne samo politička i socijalna, već takodjer religijozna. To znači srušenje svakoga aristokratskoga svećenstva i crkve kao političke institucije uz i nad državom. Religija prirodno združuje i spaja ljudstvo, ali to združenje ne smije biti političko, ne smije biti država u državi i nad državom — (dostaje nam država) — već slobodno združenje ćudoredno i religijozno.

Ni jedna oficijelna crkva ne udovoljava tim zahtjevima ni iz daleka. Najmanje rimska crkva; i protestantizam nam ne dostaje, budući da svojom ortodoksnom dogmatikom i svojom crkvenom hierarhijom drži katolicizam, i ako ga ujedno uništava. „Dalje od Rima“, koji se upravo sada razlijega cijelom Evropom, znači ujedno dalje od ortodoksnoga protestantizma.

Rastava od oficijelnoga kršćanstva ne znači zabaciti nauku Isusa, u koliko se znanstvenom kritikom i tumačenjem još dade ustanoviti kao sigurna i očistiti od grubih mitijskih privjesaka evandjelja i neispravnih tumačenja sviju crkvi. Kao što Isus nije rušio zakon, nego dopunjao, tako ne možemo zabaciti ćudorennu nauku Isusovu, jer je dobra, već ju moramo ispuniti, dopuniti.

Medju naprednim teolozima pojavio se nedavno literarni spor, da li se Isus mogao varati. Isus nam je sam rekao, koliko se puta u danu najpravedniji čovjek može prevariti i pogriješiti. Nauka Isusova nam posve ne udovoljava. U riječi evandjelja dade se do duše mnogo interpretirati, ali taj je posao u ludo: ta su tumačenja prama današnjim religijoznim potrebama, a te potrebe odlučuju i ucijepljuju nam nove i više idejale — čemu dakle sva ta umjetna stranputica preko evandjelja?

Kako je stari Zakon prevladan novim, tako svladavamo i Novi Zakon; samo što je korak od objavljenoga boga k neobjavljenome, od religije objavljene k neobjavljenoj mnogo teži.

Osim već razloženih zastranjivanja od učenja evandjelja, izričito još ističem, da nam ne dostaje nauka Isusova o objavi. Evandjelja podavaju mitijski aristokratski idejal, čudotvornog nadljudskog dobročinca u pojedinim teškim situacijama, naš je idejal demokratski radnik i suradnik, koji predvidja. Isus bijaše veliki mislilac, mislilac silan; ali u njegovoj nauci nemamo direktive za znanost i njezino značenje za život pojedinca i društvo. U ono vrijeme znanosti ni ne bijaše. Ne bijaše u opće današnje kulture i njezinih brojnih i važnih elemenata; zato takodjer kod Isusa nema pouke o harmonijskome njegovanju sviju duševnih sila. Crkve, poimence crkva kat., nasljedujući ga pretjerivala je religijoznu vrijednost, a tom svojom jednostranosti škodila je religijoznom i kulturnom razvoju. Religija je kulturna i prvotna centralna sila, nije jedina sila. Ne dostaje nam nauka Isusova o obiteljskom životu i njegove asketske misli; ne dostaje nam tješiti se tim, da dajemo caru što je carevo, ako hoćemo u istinu davati bogu, što je božje — savjest nam gdjekada kaže ne slušati svjetske i duhovne vlasti. Isus je vjerovao, da ćemo uvijek imati uza se siromaka, mi nastojimo oko toga, da siromaka ne bude; Isusu je dostajala filantropija, mi nastojimo oko socijalnih zakona i ograničenja siromaštva; Isus je tražio vjeru, mi već ne vjerujemo i ne možemo vjerovati i ne ćemo, jer smo shvatili, da vjerovati u boga uvijek znači vjerovati čovjeku, drugomu ili sebi.

(Nastavit će se.)

Josip Lacković (Zagreb):

Pogled na savremenu filozofiju.

1. U filozofiji osamdesetih godina prošloga stoljeća nalazimo u glavnom dvije velike struje, struju eklekticizma i struju, koja se obično zove: „Stimmungs-philosophie“. Prva udešava svoje mišljenje prema uzorima prošlih vijekova, a druga ga nastoji svesti u sklad sa mislima i čuvstvima, koja istodobno dominiraju u književnosti i umjetnosti. Često nalazimo i spoj ovih struja — tako kod Schopenhauera. Ovim dvjema strujama možemo pribrojiti još jednu: filozofiju

autoriteta. Kako novokantovci nadovezuju svoj rad na Kanta — tako nastoje i pristaše filozofije autoriteta obnoviti skolastičnu filozofiju 13. vijeka. Razumije se — pristaše ove struje jesu čisti katolički filozofi. Filozofija sv. Tome postala je oficijelnom filozofijom katoličke crkve. Ova je medjutim struja od malenog upliva na daljnji razvoj filozofije.

Glavna oznaka savreme filozofije jest njezina težnja, da se ma bilo na koji način riješi svake spekulacije. Jače nego prije ističe se potreba opažanja, analize, kritike i objektivnog sklada — jače nego prije naglašuje se subjektivni izbor gledišta i izlazišta. Filozofija nastoji, da se riješi onog prigovora, e je ona tobože puka „pjesma pojmova" (Begriffs-dichtung). O n a n a s t o j i, d a d o b i j e k a r a k t e r z n a n o s t i — ona hoće, da postane potpuno znanstvena disciplina. I baš ta težnja za znanstvenošću — koja već danas i nije samo težnja, nego i realizacija te težnje — ta oznaka osjegurava filozofiji budućnost i veliki upliv na cjelokupni razvoj ljudstva. Već je Th. Fechner naglasio, da filozofsko spoznajno vjerovanje mora biti u skladu sa rezultatima pozitivnih znanosti — a za tim filozofija u posljednja dva decenija općenito teži, izuzmemo li filozofiju Friedriha Nietzsche-a i ostalih, koji svoju filozofiju ne temelje na znanstvenim podlogama, nego više na podlogama subjektivnog raspoloženja.

Lijepu karakteristiku savremene filozofije napisao je Harald Höffding u uvodu svoje knjige „Moderne Philosophen". Savremene filozofe — veli tu Höffding — vode u njihovu istraživanju sad više objektivni, sad više subjektivni uzroci. W. Wundt i E. Mach prelaze od prirodnih nauka k filozofiji, a i oni prirodoslovci — kao Clerk Maxvell i Heinrich Hertz — koji nastoje ostati unutar granica svoje struke, ćute ipak potrebu, da si rażjasne premise, koje si u svojoj struci kao temelj postaviše — a tim već dolaze u dodir sa filozofijom. Robert Ardigò prelazi od katoličke teologije ka kritičkoj i pozitivističkoj filozofiji. Prijelaz taj dogodio se bez velikog prijeloma: dugi misaoni rad neopazice ga priveo na osobito pozitivističko stanovište. Nietzsche počinje kao filolog i kulturni historik. Ali kulturni problem, kako ga je on gledao u okviru povijesti, uzbudio je u njem strastveni misaoni rad, koji na svom vrhuncu spaja misao s fantazijom i čuvstvom. Imade mislioca, u kojih se filozofsko mišljenje direktno porodilo, ali i tuj su oblici njegovi različiti: individualni.

Höffding je najznatnije filozofijske pojave zadnjih 20 godina podijelio u tri grupe. Za temelj razdjelbe uzeo je tri najznatnija problema, kojima se savremena filozofija bavi: p r o b l e m b i t k a, p r o b l e m s p o z n a j e i p r o b l e m e t i č k i h v r i j e d n o t a.

P r v i m problemom bave se ljudi kao Wundt, Ardigò, Bradley, Fouillée. Oni nastoje rasvijetliti problem bitka, a ujedno nastoje, da nam podadu skladni nazor o svijetu. To je smjer s i s t e m a t s k i.

P r o b l e m o m s p o z n a j e b a v i s e s p o z n a j n o t e o r e t s k i — b i o l o š k i s m j e r. Ovaj smjer ide za tim, da pronadje najednostavnije putove, na kojima bi se tražbinama duševnoga života udovoljiti moglo. Taj smjer smatra duševni život specialnom vrsti života, koja je podvrgnuta općenitim zakonima života. Ovomu smjeru pribraja Höffding prirodoslovce Maxvella, Hertza pak Ernesta Macha.

T r e ć i s m j e r bavi se ponajviše p r o b l e m i m a e t i č k i h v r i j e d n o t a. To je t. zv. Wertungs-philosophie. Ona istražuje temeljne etičke i vjerske probleme — nastoji ih s novih gledišta razjasniti i riješiti. Tu valja spomenuti Guyan-a, Nietzsche-a, pak Rudolfa Eukena i Williama James-a.

2. Najznamenitiji zastupnik savremene filozofije je svakako W i l h e l m W u n d t. Njegov rad oko filozofije jest velik i mnogostran — a osobito na području psihologije je njegov rad niz velikih uspjeha. On je psihologiji prvi udario izrazito znanstveni temelj. Wundtova su djela — pravo veli Beetz (Einführung in die moderne Psychologie) — lijep primjer sustavnog razvojnog procesa: ona su ujedno povijest modernih psiholoških istraživanja.

Wundt se rodio 16. augusta 1832. blizu Manheima, učio je medicinu. Najviše se bavio fiziologijom, možemo kazati, da ga je upravo ova nauka privela k filozofiji, ponajpače k psihologiji. Prva veća radnja su mu „Vorlesungen ueber die Menschen und Thierseele" (1862.) Nekoliko godina bio je profesorom fiziologije u Heidelbergu, g. 1874. profesorom induktivne filozofije u Zürichu — a od g. 1875. djeluje kao profesor filozofije u Leipzigu. God. 1874 izdao

je svoju „Phisiologische Psychologie", koju možemo uz Fechnerovo dielo: „Elementen der Psychophisik" nazvati biblijom experimentalne psihologije. „Grundriss der Psychologie" (1896.) jest dopunjak i tumač principa postavljenih u „fiziološkoj psihologiji". Da poveća i ojača znamenitost experimentalne psihologije, utemeljio je Wundt u Leipzigu prvi experimentalno psihološki laboratorij, kakovih danas ima već više, osobito u Americi. Od g. 1883 — 1903. izdaje časopis „Philosophische Studien", a od 1903. nastavak njegov pod naslovom: „Psychologische Studien".

Temeline principe, koji vode Wundta u psihologiji izložio je on u uvodu k svom djelu „Grundriss der Psychologie". Ti su principi slijedeći: 1. Nutarnje ili psihološko iskustvo nije nikakvo posebno područje iskustva pokraj ostalih, nego ono i jest samo neposredno iskustvo. 2.) To neposredno iskustvo nije mirni sadržaj, nego svez procesa. Ono se ne sastoji iz objekata, nego iz procesa t. j. općenitih ljudskih doživljaja i njihovih pravilnih suvezica. 3.) Svaki od tih procesa ima s jedne strane objektivni sadržaj, a sdruge je strane on subjektivni proces.

Tako Wundt u spomenutoj knjizi. Inače on rado ističe, da je psihologija samostalna znanost, neovisna kako od fiziologije tako i od metafizike. Experimenat i opažanje ima u psihološkom istraživanju najveću vrijednost. Centralom svega duševnog života možemo smatrati volju. Psihologija ide za tim, da postane samostalna znanost, ali je u tom sprječavaju ponajprije neki pokušaji, da se obnove stariji spekulativni sistemi — a zatim i to, što mnogi psiholozi nalaze za zgodno, da — prem pristaše empirizma i eksperimenta — već u prvim radovima svojih psiholoških istraživanja razviju svoje metafizičke nazore. U svom članku „Ueber die Definition der Psychologie" (Phil. Studien XII.) govori Wundt opširnije o definiciji psihologije, a osobito o njezinom odnošaju naprama prirodnim znanostima. Svako iskustvo — veli on tuj — ima u sebi dva nerazlučiva faktora: subjekat i objekat. Prirodoslovlje mora kod promatranja nekog iskustva abstrahirati subjekat, koji nešto promatra od posmatranog objekta. Taj je dakle način spoznaje posredan. Psihologiji nasuprot nije potrebno apstrahiranje subjekta — ona istražuje iskustvo u njegovoj neposrednoj zbiljštini. Predmet psihologije je dakle neposredno iskustvo, dočim je predmet prirodoslovlja: spoznaja objektivne zbiljštine t. j. spoznaja objekata bez onih svojstava, koja im naša predodžba pridijeva. Pošto tako prirodne znanosti analiziraju sadržaj iskustva abstrahirajuć subjekat od objekta, potrebno je tu — kao nužna dopuna — takovo znanstveno promatranje, koje to apstrahiranje otklanja i koje istražuje objektni sadržaj iskustva u njegovoj svezi sa subjektom. Ta popunjujuća i prirodoslovlju koordirana znanost jest psihologija. Ona analizira neposredno iskustvo u njegovu postanku i izmjenične suvezice (Wechselbeziehungen) sastavnih mu dijelova — njezina je zadaća empirična, pak je prema tomu psihologija strogo empirična znanost, neovisna o ikakovom nazoru o svijetu.

I snošaj psihologije prema fiziologiji filozofičkog je značenja. Taj snošaj odlučuje u riješavanju pitanja: kakov je odnošaj izmedju duševnosti i materijalnosti. O tom govori on u „Grundriss der Psych.", a osobito u raspravi „Ueber psychische kauzalität u. das Prinzip des psychophysischen Parallelismus" (Philos. Studien 1894.) Wundt nije poput Fechnera čisti paralelista. Paralelizam je njemu samo pomoćna hipoteza, potrebna, jer se ne može zanijekati neka medjusobna sveza izmedju psihičkih i fizičkih pojava. Osobita je Wundtova teorija o fizičkoj i psihičkoj energiji. Fizička je energija konstantna, dočim psihička može rasti. No čini mi se, da pravo misli Höffding, da tu ne valja govoriti o nekom prirastu, nego o koncentraciji i organizaciji psihične energije.

Duševni život je osebujan — različit od materijalnoga. Svaki duševni sadržaj je neki proces, neko djelovanje, u trajnoj uzajmici sa drugim procesima. Duša nije nikakva „stvar" ili „substanca," nego je djelatnost, aktivitet. Nasuprot supstancielnom pojmu duše, kako ga postaviše neki predšasnici Wundtovi, nazvao je Wundt svoj pojam duše: aktuelnim. Külpe je nazvao Wundtov smjer voluntarizmom, a taj je naziv Wundt prihvatio. Voluntaristička psihologija Wundtova smatra udržinu psiholoških iskustva svezom procesa (Zusamenhang von Vorgängen). Psihološke činjenice jesu dogodjaji, a ne objekti; oni protječu u vremenu poput svih dogodjaja, te nisu u nijednom zasobičnom času

jednaki. U tom smislu imadu voljni procesi tipično, za shvaćanje svih psihičkih procesa, mjerodavno znamenovanje. Voluntarizam ne tvrdi tim, da je hotnja jedini realno egzistirajući oblik psihičnih radnja, nego tek tvrdi, da hotnja sačinjava sa onim s njom usko svezanim čuvstvima i afektima takav nepromjenljiv i sastavan dio psihološkog iskustva kao i oćut i predodžbe i da valja analogno prema voljnim procesima shvaćati sve ostale psihičke procese — valja ih shvaćati kao jednu radnju, koja se u vremenu vazda mijenja, a ne kao evokaciju stalnih faktora, kako to tvrdi intelektualizam.

Valja nam spomenuti još jednu osebitost duševnog života, koju Wundt često ističe. To je t. zv. „stvaralačka sinteza." Pod tim razumijeva Wundt onu sposobnost duševnog života, kojom on može spojem nekih elemenata stvoriti kvalitativno novi sadržaj. — Osobit je takodjer Wundtov pojam apercepcije, koju on dijeli na pasivnu i aktivnu apercepciju. Pasivnoj odgovara naš obični pojam nehotične pažnje, a aktivnoj naš pojam hotične pažnje.

Glavno je Wundtovo filozofsko djelo „System der Philosophie" (1889.) To je njegov svestrani i sustavni filozofski credo. U 1. odsjeku toga djela govori o oblicima mišljenja i zakonima mišljenja, koji se u tim oblicima nalaze. U 2. odsj. govori o problemu spoznaje, a u 3. o pojmovima razuma (Verstandesbegriffen), koji se tiču oblika i sadržaja iskustva, te koji ujedno sačinjavaju temelje matematici, a i empiričkim prirodnim i duševnim znanostima. U 4. odsj. govori se o transcedentnim idejama, koje nam imadu konstruirati onu jedinstvenost u promatranju svijeta, koju nam upoznaja pojedinosti ne može podati. U 5. ods. govori se o prirodnoj filozofiji, a u 6. o temeljima filozojije o duhu.

Što se tiče odnošaja filozofije naprama drugim znanostima, to ona ne sačinjava temelj ostalim znanostima, nego mora težiti za tim, da sve znanosti učini svojim temeljem. Tako će filozofija biti regulator i ispravljač ostalih znanosti — pak prema tomu potrebno je definirati znanstvenu filozofiju ovako: „Filozofija je ona općenita znanost, koja mora spoznaje, stečene pomoću pojedinih znanosti, spajati u skladan sustav, te koja mora od pojedinih znanosti uporabljene metode i premise spoznaje na njihove principe svadjati." (Einleitung in die Psilosophie strana 19.)

Potrebno je, da se ovdje malo osvrnemo, na način, kako je Wundt obradio problem spoznaje (Erkenntnisproblem) i problem bitka (Daseinsproblem). Spoznaja je ili opisna ili pripovijedajuća; ona ide djelomice za tim, da nam prikaže svojstva, djelomice pak da ustanovi dogodjaje (činjenice). Opisivanje prikazuje ono, što je statično i konstaktno, a pripovijedanje ono: što je dinamično i promjenljivo. Spoznaja počinje vazda u osvjedočenju o realnoj vrijednosti predodžbi. Taj spoznajni oblik nazivljemo naivnim realizmom. Taj spoznajni oblik ne razlikuje samu spoznaju od njezinih objekata. Do te razlike dolazi se istom refleksijom, koja nas vodi do kritičkog realizma. Na putu od naivnog realizma do kritičkog valja razlikovati tri stadija: stadij opažanja, stadij razumne i stadij umne spoznaje. Ovaj posljednji stadij je najzamašniji. Umna spoznaja diže nas nad iskustvo, budući da traži neograničeni svez, dočim je svez svih iskustva vazda ograničen. Ideje uma nastaju nastavkom procesa, koji razum privodi k stvaranju svojih pojmova.

Umna spoznaja može na dva načina preći preko granica iskustva. Ili tako, da ono, što iskustvom spoznamo, kvantitavno povećamo u neizmiernost — n. pr. brojni, vremenski red, dimenzije prostora. Takav prelaz preko iskustva naziva Wundt realnom transcedencom. Ali umna spoznaja može popuniti iskustvo i takim nizovima pojava, kakih u iskustvu ne sastajemo. Kod realne transcedence bilo je govora o kvantitativnoj beskonačnosti, dočim se ovdje uvodi kvalitativna beskonačnost. Primjer za ovu vrst transcedence, koju Wundt zove imaginernom transcedencom, jest mišljenje Spinozino, da bitak (Dasein) ima beskonačno mnogo atributa, a ne samo ona dva, za koja iskustvom doznajemo — naime duh i materiju.

Samo ovim putevima možemo doći do općenita nazora o svijetu. Valjana metafizika može nastati samo ili nastavkom ili nadopunom empiričke spoznaje. Ta dva puta vode nas takodjer od problema spoznaje k problemu bitka.

Metafiziku nalazimo već u specijalnim znanostima. Biva to onda, kad koja znanost postavlja principe ili hipoteze, koje se ne dadu empirički dokazati, ali koje su potrebne, da se

empirički utvrdjene istine svežu. Motiv metafizike leži u potrebi sveze, u potrebi, da se njezinom pomoću razumije empirični sadržaj — napokon u potrebi, da si stvorimo skladan nazor o svijetu. Metafizika bavila se od vajkada trim pojmovima: pojmom substance, materije i duše. Iz tih se pojmova onda razvile tri ideje, koje su temelj svemu našemu promatranju pojavnoga svijeta: ideja univerzalne sveze svijeta, ideja o substratu tjelesnog svijeta i ideja o posljednjem temelju svih onih duševnih procesa, koje čovjek vidi u sebi ili u djelima drugih sebi sličnih bića. Iz tih temeljnih pojmova metafizike razvila se tri nazora o svijetu, tri nazora, kojim je glavni temelj u riješenju pitanja o odnošaju materije i duha: to je materijalizam, idealizam i realizam. O tom govori Wundt pobliže u „Einleitung in die Philosophie" na st. 347. i d.

Tri su skupine metafizičkih ideja, do kojih možemo doći realnom ili imaginernom transcedencom i na kojima možemo temeljiti svoj nazor o svijetu. To su k o z m o l o š k e, p s i h o l o š k e i o n t o l o š k e i d e j e. K o s m o l o š k e su i d e j e č e t i r i: ideja beskonačnog prostora, beskonačnog vremena, neograničene materije i neprekidnog kauzaliteta medju pojavama. U metafizic najvažnije su p s i h o l o š k e ideje. Kako Wundt shvaća dušu i duševni život — o tom je već bilo govora. Valja dodati još ovo: Wundt smatra reprezentantom našeg nutarnjeg života neku „nutarnju volju" (innere Wille), koju često zove „reine Apperception." Tu nutarnju volju ne valja smatrati čistim bitkom, nego ju valja pomišljati kao vječito nemirnu djelatnost, za to nije pojam iskustva, nego u m n a i d e j a, t r a n s c e d e n t n i p o j a m, koji zahtijeva empirička psihologija kao temelj duševnih procesa. Tako valja shvatiti aktuelni pojam duše naprama substancijelnom pojmu. Duša i tijelo različni su samo po našem poimanju, no iskustvo nam pokazuje, da je duševna organizacija s tjelesnom jedna te ista. Taj e m p i r i č k i pojam duše puti nas, da svakom fizičkom dogodjaju tražimo i popratni psihički proces. No za to ne valja fizičnost smatrati direktnim uvjetom svakom psihičnom procesu, a ni obratno, uzrok i posljedica sačinjavaju ovdje jednu cjelinu, kojoj su oba ova procesa, fizički i psihički, samo dijelovi.

Spoj ideja kozmoloških i psiholoških sačinjava o n t o l o š k i p r o b l e m. Svaki bitak moramo si po kozmološkim idejama pomišljati kao neko beskonačno mnoštvo j e d n o s t a v n i h j e d i n o s t i (Einheiten). Sadržaj pak bitka po psihološkim idejama sačinjava mnoštvo v o l j n i h d j e l a t n o s t i (Willenstätigkeiten). Ove pak voljne djelatnosti vežu se medjusobno predodžbama. O d a t l e s l i j e d i, d a j e s v i j e t s k u p i n a v o l j n i h d j e l a t n o s t i, k o j e p r e d o d ž b e n a d j e l a t n o s t v e ž e i v r s t a u j e d a n r a z v o j n i r e d v o l j n i h j e d i n i c a r a z l i č n o g o b j a m a.

Etički problem obradjuje Wundt u djelu „Die E t h i k" (1886.). Psihologiju naroda smatra on temeljem etike. Jezik, običaji, religija i druge društvene uredbe, sve to uvjetuje kvalitet društva ljudskoga. Wundt u etici ističe važnost z a j e d n i č k e v o l j e (Gesamtwille), te se u tom približuje spekulativnom idealizmu — ponajpače Hegelu. Ipak se Wundt od Hegela razilazi u tom, što svijesti p o j e d i n c a p r i p i s u j e t v o r a č k u m o ć, produktivnost, a zajednici samo sposobnost, kojom ona održaje tu produktivnost pojedinaca. Wundt u ostalom rado ističe neovisnost etike od metafizike s razloga toga, što i ona ima veliku riječ u izgradnji općenitog nazora o svijetu. No Wundt ne ostaje uvijek jednosljedan ovoj svojoj tvrdnji, jer često etiku popunjuje metafizikom, a i radi toga, jer smatra etiku prijelazom u filozofiju religije.

Ovo su glavne misli Wundtove iz područja psihologije, metafizike i etike. O Wundtu se do sada pisalo dosta malo, uzmemo li u obzir kvalitetu i kvantitetu njegova rada. Lijep prikaz njegova rada podao nam je H a r a l d H ö f f d i n g u knjizi: „Moderne Philosophen", a tom sam se radnjom i ja najviše služio kod sastavljanja ovog referata. Druge su radnje: „Ueberweg-Heinze" u svojoj povijesti filozofije, pak Beetz u „Einführung in die moderne Psychologie". Još su izašle neke manje radnje o Wundtu u „Zeitschrift für Philos. u. philos. Kritik" god. 1887., „Philosophische Monatshefte" od g. 1891.

3. W u n d t o v a š k o l a. Od Wundtovih učenika najpoznatiji je Münsterberger. On sačinjava s R. Avenariusom, Exnerom i W. Heinrichom lijevo krilo Wundtove škole. Münsterberg je začetnik p s i h o f i z i č k o g m a t e r i j a l i z m a, struje, koja veli, da fizički pojavi teku bez iznimke pravilno i da oni uvjetuju nastup psihičkih pojava. Red djelatnosti svijesti bio bi

dakle uvjetovan tokom tjelesnih procesa. Druga se strana Wundtove škole bavi više subjektivnim istraživanjem, a inače se približuje idealizmu. Ovamo spada Kraepelin, Lange, Axel Oehrn. Posrednički smjer zastupaju Külpe i Horwiz, a donekle i Ziehen.

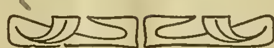

Iz djačkoga života.

Grupe hrv. djaštva na univerzi i njihovi medjusobni odnošaji.

Kako se hrvatsko djaštvo na univerzi dijeli i kako se ti dijelovi medju sobom odnose, mislim da je jedno od glavnih pojava u životu našega djaštva; jedno od glavnih za to, što u jednu ruku od toga zavisi i dalnji razvoj hrv. djaštva, a u drugu ruku, što se samo po tome može valjano procijeniti položaj i važnost naše sveučilišne omladine u narodnoj našoj organizaciji i u areni javnoga života hrvatskog naroda. Naglasujem odmah, da ne mislim nipošto govoriti o raznim djačkim društvima — to je izvanjska razdioba, koju je izazvala bilo životna potreba, bilo zabava; meni je stalo do toga, da se osvrnem na nutarnju, rekao bih: misaonu, idejnu razdiobu našega djaštva dandanas. Medjutim, da razumijemo današnje stanje, nužno je, da letimično prodjemo barem zadnje faze razvoja našeg djačkog života.

Za dobe svesilnog pravaštva sasvim je razumljivo, da je hrvatsko sveučilišno djaštvo bilo samo odraz općih narodnih prilika. Kakogod se političke stranke pravaške malo brinule za socijalne i kulturne potrebe naroda, koje su podredjivale političkom radu, formulovanom u programu od g. 1894., tako je i sveučilišna omladina smatrala svojim pozivom sudjelovati aktivno u tom javnom političkom životu, sudjelujući po tom i u onim stranačkim raspramama, koje su tada gotovo cijeli naš politički „rad“ i sačinjavale. Sudjelovanje u slavama i manifestacijama, protesti, priznanice „žarkim rodoljubima“ i izrazi prezira raznim „izdajicama“ bio je patriotski rad, koji je sasvim naravno domala postao jednom velikom frazom bez trunka sadržaja. Da je tome tako, dokazuje okolnost, da su se iz te najpatriotskije omladine vrlo uspješno regrutirale kasnije sluge Khuenove tiranije, bilo je to naime lako, dok se patriotizam nije sastojao u nekom duševnom sadržaju svakog pojedinca, nego je to bio ogrtač blistavih fraza, koji si mogao uvijek skinuti i zamijeniti drugim.

Neplodnost ovih odnošaja morala je uroditi reakcijom, koja se doskora pojavila u formi napredne omladine. Ova je počela isticati kao svoj program sve one strane, koje je pravaštvo zanemarivalo. Ona je postavila aksiom, da se politička sloboda ne može izvojštiti i da ne vrijedi mnogo, ako uz to nema narodne gospodarske slobode i valjane socijalne organizacije. Težište narodnoga razvoja jest individuum; ovaj se mora svestrano i slobodno razviti, jer bez ovakovih individua ne može ni narod napredovati. Iz ovoga slijedi po naravi same stvari zahtjev za slobodom odgoja, slobodom uvjerenja, vjerskog, kao i svakog drugog, oštar istup protiv klerikalizma, demokratsko shvaćanje društvenih i političkih odnošaja u našem narodu, a ovomu se pridružuje i realna politička taktika, koja računa s okolnostima i na temelju ovih dalje gradi. Sve su ovo bile ideje, koje su se tada u djaštvu rodile i iz ovoga prešle u javni život, tako da su znatno utjecale u njegov kasniji razvoj.

S ovim idejama započela je napredna omladina žestoku borbu s pravaštvom na našoj univerzi i po prvi put pobijedila u izborima za „H. A. P. D.“ u jeseni g. 1901. Po dalnji život djački bio je ovaj istup veoma važan. Do sada se je tražilo od svakoga samo da prisiže na razne političke dogme, dok se za njegovo mišljenje o raznim općim i specijalno našim narodnim, kulturnim i socijalnim pitanjima nije marilo; istupom pako napredne omladine stvorio se je novi kriterij, po kojemu su se ljudi počeli razlučivati i dijeliti. To je mnogo doprinijelo diferenciranju djačkih sila i stvorilo situaciju jasnijom, jer je podiglo na površinu razne sile, koje su se dosele skrivale kojekuda.

Danas na univerzi nalazimo ove grupe: hrvatsku naprednu omladinu, starčevićance, pristaše hrv. stranke prava (sasvim malobrojni), socijaliste (tek nekolicina), klerikalce (takodjer sasvim malobrojni) i t. zv. štrebere, t. j. one, koji o svim tim pitanjima ne vode računa niti se za njih brinu. Dok ovu potonju grupu ispuštamo iz računa kao posve indiferentnu, možemo ostale (osim klerikalaca) podijeliti na dvije odjelite skupine: u jednu spadaju naprednjaci i socijaliste, a u drugu starčevićanci i pristaše hrvatske stranke prava. Bitna razlika izmedju prve i druge skupine leži u tom, što prva uzima kao glavno svoje obilježje mišljenje pojedinca o raznim kulturnim i socijalnim pitanjima, dok druga stavlja težište u političko mišljenje pojedinca bez obzira na druge njegove nazore. Klerikalci su skupina još prilično neizrazita, pa je već sada teško označiti njihovo mjesto u sveučilišnim grupacijama. Po svojim osnovnim načelima stoje na

jednostranom vjerskom i to specifično katoličkom stanovištu, dok se po političkom svome mišljenju, u koliko vode o njemu računa, približuju starčevićancima i pristašama hrv. stranke prava. A baš po razlici svojega vjerskoga i kulturno-socijalnoga stanovišta čine n. pr. naprednjaci (sa socijalistima) prema klerikalcima oštru opreku. Glede svih tih pitanja vlada opet u redovima starčevićanaca i pristaša hrv. stranke prava potpun kaos, jer politički programi stranaka, na koje se ove grupe prislanjaju, glede tih pitanja ništa ili malo spominju. Tako dolazi u njihovim taborima do abnormalnosti, da n. pr. uz klerikalca može u istoj organizaciji posve mirno stajati liberalac, uz pristašu evolucionizma pristaša dogmatizma, a da se njihov rad medjusobno ne kosi; a kada se dogodi koji sukob, pokrije se to sve jedino spasavajućim programom od godine 1904. i t. zv. patriotskom dužnošću, da se konflikti u „interesu domovine" (recte: stranke) ne izazivaju. Razlog tome leži opet u odnošaju ovih djačkih grupa prema političko-stranačkim organizacijama; dok naime naprednjaci i klerikalci stoje prema strankama malo slobodnije, čine starčevićanci i socijaliste, a jednako i pristaše hrv. stranke prava, upravo sastavni dio političke stranke.

Takav odnošaj skroz je nezdrav. Vidimo jasno, da ono diferenciranje, započeto istupom napredne omladine, nije još dovršeno, gotovo bismo rekli, da je na pol puta. Dosadanji pozitivni njegov rezultat leži u ovom: s jedne strane izazvala je napredna omladina istup klerikalaca, koji su se danas već organizovali, a s druge strane donijela je u djaštvo demokratske i napredne ideje, ali bez revolucionarno-socijalističke akcentuacije, tako da je socijalizmu otela terrain, koji se je baš radi naprednjaštva malo mogao do sada raširiti medju djaštvom. Uz to prisilio je naprednjački istup doduše i starčevićance i pristaše hrv. str. prava (koji su se u ostalom tek pred godinu dana opet pojavili) da se ozbiljno pozabave idejama, nabačenim po naprednjacima, ali nije još toliko postigao, da je važnost tih pitanja i kod njih u prosudjivanju položaja prevagnula.

I baš u ovome leži izlaz iz današnjeg našeg odnošaja. Dijeljenje, koje se počelo provadjati na temelju onih ideja, ima se što upornije nastaviti, dok se potpuno ne provede. Dužnost je napredne omladine, da ove ideje konzekventno dalje naglasuje i provodi, izazivajući svoje protivnike, da na njih odgovore i uskorujući tako i medju njima proces ovoga diferenciranja. Jer jedno nam mora biti jasno: djak kao takav u postojećim prilikama nije nikakav politički faktor u životu svog naroda, nego ima u njemu da bude faktor kulturni. Prema tome kriterij, po kojemu se ima djaštvo da dijeli, ne smije da bude političko mišljenje pojedinca, nego njegovo mišljenje o kulturnim i socijalnim narodnim pitanjima. Svrnuvši medjusobnu borbu na ovo polje, ukinut ćemo medju sobom dva zla: onu divlju strančarsku mržnju, koja nam gotovo priječi i društveno općenje, a često iz neznatno sitnih razloga; a drugo: učinit ćemo, da medju nama ne će moći biti ljudi polovičatih, koji hoće da vode glavnu riječ, a nijesu ni sami u sebi, ni u najglavnijim nazorima, ustaljeni.

Medjutim, da se ovo provede, nužno je u prvom redu potpuno odijeljenje svih djačkih grupa od pojedinih stranačkih organizacija. Mislim ovdje poglavito organizacijono odijeljenje; neka stanovita idejna srodnost uvijek će postojati, jer smo svi dieca svoga vremena, svoga naroda i svojih prilika. Samo ako se to provede, moći će u jednoj organizaciji biti ljudi raznog političkog mišljenja, ali iste kulturne misli. Sveza sa strankama otešćava samo naš rad, jer često taktične odnošaje i pogrješke političkih stranaka moramo uzimati u obzir odnosno na svoja ledja i time modificirati svoje ideje, koje bismo inače mogli slobodno usavršivati i propagirati.

Kako rekoh: ovaj proces je započeo i naša je dužnost, da se i nastavi. On se mora nastaviti i prije ili kasnije morati će o njemu definitivno odlučiti i kolege starčevićanci i pristaše hrvatske stranke prava. Tada će se naše djaštvo moći dijeliti u jedino opravdanu diobu: s jedne strane elementi napredni, a s druge strane elementi reakcionarni. Ova dva tabora moraju na svim linijama započeti odlučnu borbu i samo takva borba dostojna je položaja jednog akademičara.

V. Čć.

Red i polazak sveučilišnih predavanja

Započeo je drugi semestar. Red sveučilišnih predavanja, ako i u svojoj jezgri odgovara redu predavanja prošlih godina, sadržava i gdješto novoga. Tako čitav red nauka na pravo i državoslovnom fakultetu upravo prožima osobiti obzir na austrijsko zakonodavstvo. A nije to tek pusti dodatak, nego se dotični profesori u svojim predavanjima doista trude, da naslovima njihovih kolegija odgovara i sadržaj. Napose upozoravamo na kolegije dra. Spevca, dra. Vrbanića, dra. Čupovića, dra. Kriškovića, te dra. I. Maurovića. Nadamo se, da će ova donekle nova praksa na pravo- i državoslovnom fakultetu našega sveučilišta potpuno obeskrijepiti prigovor profesorskih zborova na austrijskim sveučilištima, da je glavna zapreka potpunom reciprocitetu našeg sa austrijskim sveučilištima slab ili nikakav obzir na austrijsko pravo i zakonodavstvo na našem sveučilištu.

Dok to konstatujemo kao jednu vrlo povoljnu činjenicu, koju će navlastito radosno po-

zdraviti kolege iz Dalmacije, ne možemo prešutiti prigovor, što se n. pr. u drugom tečaju predavaju pandekti u opće 8 sati na nedjelju, a onda još stvarna prava panderata napose 4 sata na nedjelju. Valjalo bi nastojati oko toga, da se predavanja o rimskom pravu ograniče, a ne još proširuju. Za današnjeg pravnika, držimo, da je sasvim dovoljno općenito poznavanje rimskoga prava kao baze današnjega. Stoga mislimo, da bi se i naš red predavanja na pravo- i državoslovnom fakultetu imao u glavnom bazirati na načelu savremenosti i potrebe naročitog poznavanja današnjega prava.

Još upozoravamo na kolegije dra. Milera (Socijologija), dra. Polića i dra. Košutića.

Na filozofskom fakultetu, uz neka i prečesta ponavljanja (dr. Arnold) i dosta sasvim starih slabo korisnih kolegija, objavljeno je i po nešto doduše specijalnih, ali modernijih kolegija. Naročito se iz objavljenih kolegija nekih privatnih docenata, te izvanrednih profesora za matematiku, fiziku, te prirodne znanosti, razabire, da dotični profesori prate i najnoviju teoriju.

Što se tiče polaska sveučilišnih predavanja, žalosna je činjenica, da naše djaštvo predavanja vrlo nevoljko, nerado i rijetko polazi. Iznimku čine predavanja dra. Šilovića. Ali njegova predavanja ne polazi naše djaštvo radi njihovih privlačivosti, nego od straha(!) pred drom. Šilovićem, koji o polasku svojih predavanja vodi strogu kontrolu, pa na tom u neku ruku bazira i svoj sud o spremnosti kandidata. Istina je doduše, da je vrlo velik broj, naročito pravnika, koji za vrijeme predavanja moraju raditi za kruh, pa im je tako naprosto nemoguće, da polaze i predavanja, ali uza sve to još je uvijek dovoljan broj i onih, koji bi mogli redovito polaziti predavanja, a toga ne čine. Tako n. pr. krasna i korisna predavanja dra. Kriškovića redovito sluša tek nekolicina. Naše djaštvo već bi jednom moralo biti na čistu o tom, da se predavanja drže radi njih, te da sustavno nepolaženje predavanja znači golem gubitak u spremanju za svoje buduće zvanje. A kako mi stojimo na stanovištu, da je nama potreban što veći broj potpune i spremne inteligencije, smatrali smo svojom dužnošću, da u duhu svoga programa upozorimo i na ovaj težak nedostatak u životu našeg djaka. Stoga polazimo predavanja!

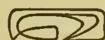

Za zdravstvo djačkoga spolnoga života.

Na izvanrednoj skupštini H. A. P. D. koja se obdržavala dne 8. ožujka o. g. konstatovao je predsjednik društva kolega Slavko Vodvařka, da je 98% od onih društvenih članova, koji su ove godine obolili, bolovalo odnosno boluje na veneričnim bolestima. Ovo je tako užasan fakat, da smatramo svojom dužnošću osvrnuti se nanj. On nam u pravom svjetlu prikazuje seksualni život hrv. djaka. Bakanalija i seksualni izgredi gotovo su isključiv sadržaj seksualnog života našeg djaka, a naravna je posljedica toga nečuven postotak spolno zaraženih. Ovo je krvava rana djačkoga socijalnog života, pa je već krajnje vrijeme, da se na nju izravno upozori. Da nas se krivo ne shvati, naglašujemo, da nismo propagatori asketstva, koje smatramo jednako štetnim kao i seksualne izgrede. Nego bacimo li pogled na ovu stranu djačkoga života sa našega naprednoga gledišta, dolazimo do zaključka, da su toliki seksualni izgredi našeg djaka posljedica sasvim krivo shvaćene akademske slobode. Ako itko, to smo baš mi naprednjaci najodrješitiji zastupnici što potpunije akademske slobode. Ali akademičar je dužan, da tu svoju slobodu upotrijebi pozitivno, na svoju korist, a ne negativno, na svoju štetu i propast. Nije sloboda u pijančevanju i seksualnim orgijama, nego u punom, ali i razumnom njezinom proživljavanju. U nas je pravilo, da se „brucoš" stresav sa hlača i cipela srednjoškolski prah baci kao pomaman u vrtlog ove najcrnije i najžalosnije strane našega djačkog života, jer hoće da se „izživi". Tome je u velike kriva i gvozdena srednjoškolska disciplina u jednu, a nikakav seksualni uzgoj u drugu ruku. Djak, kada prestupi sveučilišni prag, osjeća kao da se upravo oslobodio okova i našao na slobodi. A s kakovom pripravom dolazi on na tu slobodu? Što on znade o seksualnom životu, zdravlju, izgredima? Što on znade o tolikim veneričnim bolestima, te teškim njihovim posljedicama po onoga, koji na njima oboli a nerijetko i po njegovo potomstvo? Sav je naš uzgoj na srednjim školama tako udešen, da se svom strogosti pazi na to, kako djak ne bi uopće ništa saznao o toj tako važnoj strani ljudskoga života. A narav ipak traži svoje. Već srednjoškolac u najvišim razredima osjeća neodoljive seksualne porive, pa je stoga razumljivo, da se, čim dodje na sveučilište, bez svakoga opreza baci u život i nerijetko — nastrada. Zato ovih 98% venerično bolesnih kolega od čitavoga broja bolestnih živa je i teška optužba našega uzgojnog sustava na srednjim školama. Stoga ne možemo na ino, nego da i opet ponovimo svoj jur istaknuti zahtjev glede uvedenja seksualnog uzgoja u naše srednje škole.

Ovom prigodom upozorit ćemo i na jednu neoprostivu manu krivo shvaćenoga naprednjašta. Naprednu kritiku bolesnog asketstva shvatiše mnogi površni pristalice naprednih misli kao akcentuaciju anarkije na području spolnoga života. Ovo je krivo shvaćanje zadobilo dapače i svoj izraz u formuli: „Život je tu, da se izživi". I doista se našlo dosta kolega, koji su konstantnim seksualnim izgredima, bakanalijama i orgi-

iama snažno pregnuli, da ovoj formuli podadu i sadržaj. Ova anarkija spolnoga života pravom je naprednjaštvu sasvim tudja. Naprednjaštvo polaže jednaku važnost na pojedinca i na društvo. A pojedinac, koji živi u društvu mora da ima i svojih dužnosti prema tom društvu. Ponajglavnija je od tih dužnosti, dužnost da čuva vlastito zdravlje i radja zdravi porod. Anarkija spolnoga života negacija je obojega. A ako još uvažimo, da mi imademo i svojih narodnih dužnosti, onda nam se obzirom na temu ove bilješke, nameće poput kategoričkog imperativa i opet dužnost, da zdravi i radjajući zdravo potomstvo vodimo ozbiljnu brigu i o budućnosti vlastitoga naroda, te da si budemo svijesni, kako je samo zdrav i sposoban narod kadar, da izdrži utakmicu sa čilima i jakima. Stoga u interesu vlastitom, u interesu društva i naroda svoga treba da se postojano brinemo za zdravstvo svoga spolnoga života.

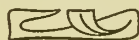

Kronika

30. travnja. Ove je godine hrv. djaštvo 30. travnja kao obljetnicu smaknuća Petra Zrinjskog i Krste Frankopana svečanije nego obično proslavilo. Korporativno pošlo je, da prisustvuje zadušnicama u franjevačknj crkvi, odakle je takodjer korporativno otišlo u veliku dvoranu „Hrv. Doma," gdje je prof. dr. Šišić držao predavanje o dobi Zrinjskog i Krste Frankopana, njihovoj uroti i kobi.

Istoga dana našlo se u samom Bečkom Novom Mjestu sveučilištaraca sa sviju univerza, gdje ima Hrvata. Iz Zagreba pošlo ih sedam.

I djaštvo na nekim našim srednjim školama proslavilo je taj dan. Nama je iz Zadra stigao slijedeći brzojav: „Zadarska gornja gimnazija svetkuje ovaj dan na uspomenu narodnih mučenika. Uz bratski pozdrav: Srednjoškolci."

Djačke kapice. Kako čujemo, odlučila su neka sveučilišna društva u Zagrebu, uvesti za svoje članove posebne kapice, odozgo crvene, sa strane smedje, koje će nositi i u privatnom životu.

Nova sveučilišna zastava. Nova sveučilišna zastava već se izradjuje, pa će biti dne 19. svibnja posvećena. Na ovu novu zastavu bit će stavljen i komadić zlatnih resica, jedini ostatak stare sveučilišne zastave, što ga je našem djaštvu poslao g. Mato Segher, profesor mitrovačke gimnazije. On je isti čuvao još od godine 1892., kada se prigodom otkrića Gajevog spomenika u Krapini otrgao sa stare historičke sveučilišne zastave.

S ovom slavom spojena je i proslava 35-godišnjice opstanka „H. A. P. D.", te otkriće poprsja začetniku našega sveučilišta J. J. Strosmayeru. Čitavo slavlje trajati će dva dana, dne 18 i 19. o. mj.

PABIRCI

RADNI PROGRAM VLADE, ODJELA ZA BOGOŠTOVLJE I NASTAVU.

(Svršetak)

Pučka škola. I na području pučko-školske obuke osjeća današnja vlada potrebu temeljite preudezbe postojeće naučne osnove. Tu nam je spomenuti, da posljednja naučna osnova za pučke škole potiče od Čavraka, neposrednog predšasnika sadašnjega odjelnog predstojnika za bogoštovlje i nastavu. Za kratko vrijeme svoga predstojnikovanja dao je Čavrak izraditi nove naučne osnove za srednje škole, za pučke škole, za opetovnice. A rezultat? Novi odjelni predstojnik već je dao izraditi novu naučnu osnovu za srednje škole, a izradjuje se u krilu vlade i nova naučna osnova za pučke škole i opetovnice. Što to znači? Znači, da Čavrakove »reforme« ne odgovaraju potrebama, da je energija i novac potrošen u te »reforme«, bačen u pusto. A to je i razumljivo. Bivši režim bijaše režim nasilja, koji se pred svoju smrt, za Čavrakove vlade, izrodio u karikaturu policajnog sistema. Čavrak bijaše epigon Kuena, policaj. Posve je dakle prirodno, da je kao odjelni predstojnik za bogoštovlje i nastavu, nastojao čitavu našu nastavu reformirati u policajnom duhu. Ovom duhu odgovarahu u teoriji i njegove naučne osnove. Praksa bijaše još gora. Mjesto slobode doušništvo, mjesto predavanja strogo ograničenje na tekst suhih, pustih, besočnih školskih knjiga, mjesto što jedinstvenije nastave, što veća razdrobljenost i razlučenje pučko-školske obuke na selu od one u gradu. A nije se u tom dokumentirala samo nesposobnost bivšeg odjelnog predstojnika kao nastavnika, nego i dosljedna tendenca škopiti intelektualnu snagu naroda na svim linijama. Mimogred potpunosti radi spominjemo, da je Čavrak u istom pravcu i duhu postupao i kao odjelni predstojnik za unutarnje poslove, a ujedno je jednaku nepovlasnu ingerenciju vršio i na pravosudni odio,

dočim je dobroćudni dr. Luka Marjanović bio zapravo samo strohman. Ako sve to uvažimo, onda će nam biti razumljivo, da je srušeni režim na svim područjima naše državne autonomije sustavno išao za tim, da svim razpoloživim sredstvima zagnjavi budućnost hrvatskoga naroda. Povijest srušenog režima povijest je najtežih zločinstava na tijelu našega naroda. A nova vlada preuzela je tešku zadaću, da postepeno sav naš javni život postavi na sasvim nove osnove i tako na svim linijama u punom opsegu diže narodnu snagu. Jedan detalj ovoga rada jest i izradba nove naučne osnove za pučke škole. Ova je izradba već u tečaju. U njoj će se — prema riječima samoga odjelnog predstojnika — posvetiti veći mar naročito patriotizmu i praktičnoj obuci. Već god. 1907./8. misli vlada uvesti novu početnicu, ukinuti razliku knjiga za gradove i sela i razdijeliti knjigu za 2. i 3. razred u dvije: za svaki razred posebno.

Rijetkom iscrpivošću izložio je odjelni predstojnik rezultate polaska pučkih škola. Tu je odjel. predstojnik poslužio statističkim podacima. Primorani smo konstatovati, da su rezultati ovih podataka tako porazni, da sile svakoga misaonog člana našega naroda, da se u njih zadubi, vodi o njima račun i nastoji od svoje strane pridonijeti njihovom saniranju. Pòdaci, kojima je odjelni predstojnik poslužio našu javnost o polasku pučkih škola, upozoravaju nas na užasnu činjenicu, da preko polovice našega naroda ne zna ni čitati ni pisati, a ujedno nam omogućuju uvid u razloge, koji uvjetuju tolik kontingenat analfabeta u nas, kao i spoznaju posljedice toga: zašto je prosječni intelektualni niveau našega naroda tako nizak.

Evo tih podataka.

God. 1905. bijaše u nas za školu sposobne djece u svemu 338.947, od toga je polazilo školu samo 222.291, dok je 116.656 djece ostalo bez školske obuke. Ili u postocima: školu je polazilo samo 64·63%, dok je 35·37% ostalo bez svakog školskog odgoja.

Kada je odj. predstojnik iznio ove podatke, kliknuo je zast. dr. Ante Pavelić: »Grozno!« Držimo, da je zast. dr. A. Pavelić baš pravom riječi označio gornje činjenice. Za svakoga Hrvata, koji si je svijestan, od kako je porazne važnosti po intelektualni niveau i snagu jednoga naroda, činjenica, da je više od jedne trećine čitavoga njegovog pomlatka izvan mogućnosti, da nauči čitati i pisati, mora da je to grozno. Ali još je groznije, da je tomu jedva moguće u dogledno vrijeme doskočiti. Evo zašto. Odjelni predstojnik poslužio je još ovim podacima. Svake godine raste broj za školu sposobne djece za 4500. Zato, da nam već sam broj onih, koji ostaju bez obuke ne raste, nužno je, da se svake godine bar za taj broj osnuje novih učiteljskih mjesta i sagradi novih školskih prostorija. A to će reći, ako računamo 100 djece na jednoga učitelja (po postojećem školskom zakonu ide na jednoga učitelja 80 djece) godimice 45 novih učiteljskih sila i 45 novih školskih zgrada s jednom sobom za 100 djece. To iznosi, računamo li beriva učitelja poprijeko sa stanarinom itd, na 1200 Kr. (u stenografskom zapisniku stoji pogrješno 1500 Kr.) na godinu, godimice više 54.000 Kr.; a računamo li jednu školsku zgradu sa jednom školskom sobom za 100 djece po 4000 Kr., onda će to reći godimice više daljnjih 180.000 Kr. Ukupno 234.000 Kr. svake godine više, a samo zato, da nam broj djece, koja ostaju bez obuke, ne raste.

Ovoj se nuždi dosele samo nepotpuno zadovoljavalo. Svake se godine dosele osnivalo oko 50 novih učiteljskih mjesta, a sagradilo oko 20 novih škola, dok se 20 postojećih proširivalo, dakle 40 mjesto 45. T. j. za dosadašnjih je vlada broj djece, koja su ostala bez obuke, rastao.

A da uzmogne i ono 116.656 sada neškolajuće se djece polaziti školu, valjalo bi — računajući 100 djece na jednoga učitelja —. da se osnuje 1.166 novih učiteljskih mjesta i 1.166 novih školskih soba. (Točnije 1167 novih učiteljskih mjesta i 1.167 novih školskih soba za 56 djece, koja bi i po ovom računu ili ostala bez obuke, ili bi 56 učitelja moralo podučavati po 101 dijete.) A to će reći — računajući poprečno po 1200 Kr. — najedanput trošak od 1,400.000 Kr. (Točnije: 1,399.200 Kr., ili sa troškom za još jednu učiteljsku silu od godišnjih 1200 Kr. = 1,400400 Kr.) i 4,600.000 Kr. za 1.166 novih školskih soba po 4000 Kr. (Točnije: 4,664.000 Kr., ili sa troškom za još jednu školsku sobu po 4000 Kr. = 4,668.000 Kr.); što iznosi ukupno 6,000.000 Kr. najedanput, a onda svake godine 1,400.000 Kr. više, nego do sada! (Točnije: 6,063.200 Kr. odnosno 6,068.400 Kr. najedanput, a onda svake godine 1,399.200 Kr., odnosno 1,400.400 Kr. više nego do sada!)

Danas iznose beriva pučkog učiteljstva (poprečno po 1200 Kr.) od prilike 3,200.000. (Točnije: 2638 što muških što ženskih učiteljskih sila prosječno po 1200 Kr. = 3,165.600 Kr.). k tomu svakogodišnji prirast od 250.000 Kr., ukupno Kr. 3,450.000. (Točnije: 3,415.600 Kr.) A da uškolamo svu djecu sposobnu za školu, potrebno je još za beriva okruglo 1,400.000 Kr. ili ukupno svake godine 4,850.000 Kr. (Točnije: 3,415.600 + 1,400.400 = 4,816.000 Kr.), a osim toga za izgradnju manjkajućih školskih soba najedanput okruglo 4,600.000 Kr.

Iz redovitog našeg proračuna daje se za pučke škole u svemu 370.000 Kr., dakle razmjerno dosta malo. Sav ostali trošak pokrivaju općine iz svojih prihoda.

Ako do sada rečeno skupimo, onda stojimo pred ovim činjenicama:

1) Broj za školu sposobne djece raste svake godine za 4500. Da se svu tu djecu

uškola, treba svake godine okruglo 250.000 Kr. više troška.

2) Osim ovoga svakogodišnjeg prirasta ostaje 116.656 za školu sposobne djece bez svake obuke, jer ne ima ni dovoljno školskih prostorija, ni dovoljno učiteljskih sila, a što je najglavnije ni dovoljno novčanih sredstava, da se ovoj nuždi uškolanja djece zadovolji. Potreba u tu svrhu iznosi: i to a) za godišnja učiteljska beriva okruglo 1,400 000 Kr. pretpostavivši za svaku učiteljsku silu poprečno — plaću od 1200 Kr., što je za današnje prilike bezuvjetno nedostatno; b) najedanput za izgradnju potrebnih školskih prostorija okruglo 4,600.000 Kr.

3) U ovim golemim svotama pod 1) i 2), u koliko se tiču učiteljskih beriva, sadržana je nedopustiva pretpostava, da pojedini učitelj dobiva poprečno godišnje plaće u iznosu od 1200 Kr. To će reći, da gornje većim dijelom hipotetične svote pretpostavljaju, da bi se 2638 sadašnjih učiteljskih sila, što učitelja, što učiteljica te 45 + 1166 novih, koje bi valjalo namjestiti, dakle ukupno 3849, moralo i u napredak zadovoljiti sa poprečnom plaćom od 1200 Kr.! Jasno je, da je to obzirom na skupe prilike, u kojima živimo, naprosto nemoguće.

4) A to znači, da osim gornjih činjenica stojimo pred činjenicom potrebe, da se učiteljska beriva razmjerno povise! Uzmimo kao mjerilo provizorno uredjenje učiteljskih beriva, čije uzakonjenje neposredno predstoji, a po kojem se beriva oženjenih učitelja imadu povisiti za 400 Kr. godišnje. T. j. uzmimo, da se sva učiteljska beriva poprečno izjednače sa 1600 Kr. godišnjega dohotka To iznosi za povišicu postojećem broju učiteljskih sila 1,055 200 Kr. svake godine više, a za povišicu onim silama, koje bi se imale uvesti 484.400 Kr. svake godine više, ili ukupno Kr. 1,539 600 svake godine više za učiteljska beriva; a to u zbroju sa prijašnjim svotama iznosi 6.389.600 Kr. redovite svakogodišnje potrebe uz 4,600.000 Kr. momentane potrebe za izgradnju manjkajućih školskih prostorija!

Kako misli ovaj u pravom smislu riječi problem dovoljne pučkoškolske nastave riješiti naša današnja vlada?

Ovaj »dug kulturi«, da se poslužimo frazeologijom samoga odjelnog predstojnika, misli vlada »amortizirati« za 44 god.

Samo se sobom razumijeva, da se ova amortizacija ne tiče onih 4500 djece, za koliko svake godine raste broj za školu sposobne djece, jer je vlada dužna najbrižnije paziti, da se ovoj potrebi zdušno i savjesno zadovoljava.

Radi se tu o ono 116.656 za školu dorasle djece, koja sada ostaju bez obuke. Da se taj broj konstantno smanjuje i konačno za 44 god. izgine, misli vlada svake godine osnovati 25 novih učiteljskih mjesta i 25 novih školskih zgrada sa bar jednom školskom sobom, što sa potrebom redovitog porasta čini svake godine 70 novih učiteljskih sila i 70 novih školskih zgrada za vrijeme od 44 god., dok bi se nakon izmaka toga vremena imalo zadovoljavati samo redovitoj potrebi porasta.

Ako uvažimo, da se je potrebi porasta i do sada u glavnom zadovoljavalo, onda se radi samo o najmanje 130.000 kr. svakogodišnjih izvanrednih troškova za pučke škole.

Uvjereni smo, da je odjelni predstojnik sa boliu u srcu priznao, da je današnja vlada doduše voljna i kadra amortizirati ovaj dug kulturi, ali u 44 duge godine. A onda odjelni predstojnik nije ni jednom riječi spomenuo, kako će se namaknuti potrebna svota od 130.000 kr. i to svake godine na novo. Priznajemo doduše, da to nije tako golema svota, ali tko pozna naš ograničeni proračun, pa ima samo nešto pojma i o našim potrebama, bit će mu jasno, da će samo s mukom biti moguće namaknuti ovu svotu. Pa još te beskrajne 44 godine. Većina današnje generacije već će se za uvijek smiriti, a naše vlade još će uvijek biti boj sa hidrom analfabetizma, a sve to uz pretpostavu, da će za vrijeme od 44 god. biti redom sve naše vlade bar tako zauzete za pismenost i prosvjetljivanje najširih slojeva našega naroda, kao što je današnja. Bit će da je ova hipotetična perspektiva mutila pogled i odjelnom predstojniku, kada je ustanovio ovaj 44 godišnji rok. Kao da je predvidjao teški dojam, što će na našu javnost učiniti priznanje vlade o svojoj problematičnoj snazi u borbi protiv analfabetizma. Pa je jamačno zato i tako toplo pozdravio nastojanje samoga našeg društva, koje — ako i sporadično — ipak i to iz vlastite incijative vodi brigu o poučavanju analfabeta te pučkoj prosvjeti i tako od svoje strane ozbiljno pomaže suzbijati analfabetizam paralelno s vladom.

Mi medjutim moramo priznati, da nas po odjelnom predstojniku istaknuti 44 god. rok zabrinjuje, tim više, što je, kako smo već upozorili, ne samo dug, nego i hipotetičan. Valjalo bi stoga odlučno uznastojati, da se nabave sredstva, kojima bi bilo moguće i u kraćem roku uškolati svu za školu doraslu djecu, jer to je jedna od temeljnih dužnosti narodne vlade. A kako je to na osnovu našega redovitog proračuna naprosto nemoguće, treba pronaći nova vrela sredstava. To po našem mnijenju nije nemoguće.

Prvo: po našem općinskom zakonu ona vlastelinstva, s kojima je do 1848. god. bilo spojeno pravo sudovanja, plaćaju bez obzira na veličinu svoga posjeda samo toliko nameta, koliko najbogatiji seljak u istoj općini. Ovo je ne samo golema nepravda, nego i zakonom sankcionirano prikraćivanje općine. Nar. zast. dr. Lorković podnio je stoga u hrv. saboru poseban predlog o reformi općinskog nameta, po kojoj bi i vlastelinstvo plaćalo općinski namet razmjerno prema svojem posjedu. U slučaju prihvata ovoga pred-

loga, ako se namet razmjerno prema većem općinskom dohotku ne bi snizio, nego samo prema potrebi, namaknuo bi se jedan dio sredstava za pučkoškolsku obuku. Prigovor, da bi ova reforma mogla ruinirati neka vlastelinstva, nije mjerodavan jer je bolje, da i neka vlastelinstva propadnu, od kojih ne samo, da naša otadžbina ništa ne ima u narodnosnom pogledu, već eto ne ima ni u poreznom, koliko bi je po pravdi išlo, nego da toliki broj naše djece ostane bez obuke. A osim togá, ne stoji, da reforma općinskog nameta znači u svakom slučaju ruinu velikih vlastelinstava, nego će ih ona samo prisiliti na intenzivnije i racionalnije gospodarenje. Bilo kako bilo, za svakoga, tko si je svijestan, da je intelektualna snaga jedan od temeljnih uvjeta i narodne snage uopće, mora da je reforma općinskog nameta prava conditio sine qua non.

Drugo: Iz našega redovitog proračuna daje se godišnje u bogoštovne svrhe preko 600.000 kruna t. j. na dotacije za svećenstvo, na svećenička obrazovališta, na gradnju i popravke crkvi, na svećeničke putne troškove i t. d. Od svega toga ne ima narod nikakove realne koristi, a ipak stoji to 600.000 K na godinu. Crkva ima u Hrvatskoj golem imetak, možda desetinu čitave površine naše domovine, ima bogatu hrv. slav. vjerozakonsku zakladu i drugih prihoda, pa je prava nepravda, da se u čisto njezine svrhe još iz proračuna daje preko 600.000 K na godinu, što takodjer osjetljivo doprinosi tomu, da preko 100.000 za školu dorasle djece mora ostati bez svake obuke. Stoga bi svaki pravi prijatelj naroda i prosvjete širokih slojeva puka, bez obzira na svoje stanovište prema crkvi, morao dignuti svoj glas, da se ovaj redoviti doprinos za crkvu iz našeg proračuna briše na korist podizanja pučkih škola.

Treće: Kad mi posve realno uočimo vaše potrebe pa naš skučeni proračun, onda razabiremo svu abnormalnost naših prilika. Svaka druga država ustanovljuje svoj proračun prema svojim potrebama, samo smo mi radi svoga odnošaja prema Ugarskoj primorani prema unapred opredijeljenom proračunu opredjeljivati svoje potrebe. Istina, financijalaa nagoda s Ugarskom je sklopljena, pa se na njoj do njezinog iz minuća god. 1914. ne da ništa mijenjati, stoga je posve razumljivo, da i današnja naša vlada mora stajati na stanovištu financijalne nagode s Ugarskom, premda je ona baština srušenog režima. Ali mi moramo biti na čistu, da je naš napredak bez financijalne samostalnosti nemoguć, da je i naša financijalna odvisnost od Ugarske kriva, što mi nismo kadri, da uškolamo preko 100.000 naše za školu dorasle djece! Dakle pitanje financijalne samostalnosti za nas je životno pitanje, pa sve naše nastojanje valja da je k ovom cilju upravljeno. Mi vrlo dobro znademo, da za izvojštenje financijalne samostalnosti nije dosta tek radikalan zahtjev iza kojega ne stoji niko, nego ozbiljna i snažna natega čitavoga našega naroda, zato smatramo uputnim ne deklamacije za financijalnu samostalnost, nego postepen, sustavan i solidan rad u narodu za vrijeme obvezatnog trajanja postojeće financijalne nagode. Samo onda će se izaslana regnikolarna deputacija, u kojoj treba da budu prije svega pošteni, nekoruptivni a onda i sposobni ljudi, biti kadra staviti na stanovište financijalne naše samostalnosti, kada će joj biti zaledjeni čitav narod kao jedan čovjek. A to je moguće postići samo intenzivnim i sustavnim odgojem naroda i to po našem čvrstom uvjerenju već do časa, kada ćemo doći u priliku, da sklapamo novu financijalnu nagodu s Ugarskom. U najgorem slučaju moći će se nagadjanje zavući do god. 1917., kada će Madjari obračunavati s Austrijom, a na nama je, da tom prigodom obračunamo s Ugarskom.

U ovom pravcu mislimo raditi mi kao budući javni radnici. a držimo, da je jednako dužna raditi i svaka prava narodna vlada.

Odjelni predstojnik se nadalje skroz nepovoljno izrazio o sadašnjem uredjenju opetovnica, koje je takodjer »reformirao« njegov predšasnik Čavrak. Opetovnice, kakove su danas, ne odgovaraju svojoj svrsi, te postzavaju vrlo slab rezultat. »Za to vlada smišlja o sredstvima, kojima bi pobudila veće zanimanje za štivo i pobudila potrebu čitanja u našeg čovjeka. U tu svrhu pomišlja vlada »na izdavanje maloga lista za pouku i zabavu, koji bi se u opetovnicama svakog tjedna čitao uz tumačenje učiteljevo, a k tomu čitanju imali bi pristup i odrasli.«

Ovo stanovište vlade u pitanju opetovnica smatramo posve ispravnim. Prava najme svrha opetovnica može biti samo u tom, da u polaznicima podržavaju živom potrebu čitanja, a budu li u ove opetovnice doista imali pristup i odrasli, onda će opetovnice biti prava narodna institucija sa plemenitom zadaćom širenja pučke prosvjete. Osim toga misli vlada ponajbolje članke iz ovih novina za opetovnice skupiti u knjigu za narod, »u kojoj bi naš ratar, zanatlija i radnik našao ne samo duševne hrane, nego i pouke u svakovrsnim prilikama života.«

Kad ovakove izjave slušamo sa vladinih stolica, onda doista počimamo vjerovati u bolju budućnost našega naroda. Ta to su pred godinu bilo tek puste želje nekih »usijanih glava.«

S ovim smo u glavnom iscrpli ovaj opsežni radni program vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu. Željili bismo doduše, da je odjelni predstojnik štogod pobliže rekao o naučnoj osnovi za srednje škole, zatim o šumarskoj akademiji, kazališnom pitanju, ali i ovo, što je rekao i obećao, dužan je s nehinjenom radošću pozdraviti svaki Hrvat, tim više, što je dosta od obećanoga već u tečaju provedbe.

Ovaj svoj referat, mislimo, da ćemo najbolje završiti krasnim citatom iz istoga radnog programa vlade: »Narod hrvatski i srpski

traži i očekuje od ovog sabora ovo: opće, jednako i tajno pravo glasa; svi dakle i učitelji i laici i sva inteligencija treba da prionu svom požrtvovnošću, da obukom u čitanju prošire prosvjetu u narodu tako, da on, kad bude došao u brojnim gomilama pred izbornu žaru, bude i znao, kako je odlučan svaki njegov pojedini glas za budućnost hrvatske domovine, da bude sam znao prosuditi, kakove ljude treba birati, a da ne bude u neznanju svom primoran slijepo se i na sreću povadjati za ovim ili onim agitatorom.«

Laska nam, da smo ovu istu misao i mi već ponovno u našem glasilu naglasili.

J. J.

IZDANJA „MATICE HRVATSKE" ZA GOD. 1906.

Dr. A. Bazala: Povijest narodne filozofije grčke.

Ta je knjiga izašla ljetos u nakladi »Matice Hrvatske« kao I. svezak opće povijesti filozofije, koju piše dr. A. Bazala. Tim je prva hrvatska povijest filosofije došla na svijet, i to kao djelo popularno. To dvoje mora svaki ocjenjivač te knjige na umu držati. To su dvije velike poteškoće ovakovome radu. Tko pozna i malo filosofski rad, taj dobro zna, kako je to teško pisati povijest filosofije u jeziku, koji još nema ustaljenih i obilježnih termina, koji su opet tako apsolutno potrebni filosofiji; a kako je jednako teško pisati filosofsko djelo popularno. Dakako da imade u knjizi mjesta, koja su pravo razumljiva samo čovjeku nešto upućenu u filosofiju, ali je u glavnome pisac i u tome pogledu uspio.

Ovaj I. svezak sadržaje uvod u cijelo djelo i I. knjigu, koja radi o helenskoj filosofiji do smrti Aristotelove. Sva je gradja lijepo razredjena, razdijeljena na manje paragrafe i odjele, te je tako sva lako pregledna. U uvodu govori pisac najprije o tome što je filosofija. Vrijedno je, da se tu istakne — po mom sudu — dobra definicija filosofije: »Filosofija kao najopćenitija nauka na osnovi znanstveno utvrdjena nazora o svijetu, koji mora zadovoljavati zahtjevima uma, stvara nazor o životu, koji će zadovoljiti potrebama ćudi i srca« (str. 18.) Dalje govori o zadaći povijesti filosofije, koja ima da tumači filosofske sustave, da ih kritizuje, i to sa stajališta imanentne kritike; onda o vrstama filosofijskih problema, te o razdiobi povijesti filosofije. Taj je dio potpuno uspio i spada medju najbolje dijelove knjige. Treći dio uvoda čini prijegled — i to prebrzi — istočnih filosofija. Tu je naravno najveći obzir uzet na indijsku filosofiju, dok su drugi filosofski miti i vjere istočnih naroda vrlo u kratko obradjene. To kao da se ne slaže sa odredjenjem zadaće, kako ga je sam autor odredio, da je povijest filosofije „razvoj općene svijesti, slika svijeta i života ovisna i o pretečama pojedinim naukama i njihovoj visini, ovisna i o značaju i o ćudi naroda" (st. 23), ali to autor opravdava tim, da te filosofije nijesu imale utjecaja na našu zapadnu filosofiju. Tako je u uvodu rečeno sve, što treba, samo držim, da bi istočnim filosofijama bilo trebalo dati posebno mjesto, a ne da su stavljene u uvod.

Iza uvoda dolazi »knjiga prva«. Tu se govori najprije općeno o helenskoj filosofiji, crta se njezina samoniklost, a u dostatnoj mjeri i značaj starih Helena, pa »prosvjetne prilike u Grčkoj prije nastanka filozofije«. Tu sam čisti historički momenat nije dosta istaknut. Krivo je mislim i to, da se tu već govori o Pitagori, jer on i po vremenu dolazi kašnje, i jer mu je nauku teško dijeliti od nauka njegove škole. Drugi odsjek opisuje kozmologijsku periodu helenske filosofije, u kojoj je objekt umovanja svijet, a čovjek tek u drugome redu. Radi se dakako o Jonskim filosofima, gdje naslov „problem tvari" daje njihovu glavnu karakteristiku, onda o Heraklitu i Elejcima — naslov »problem bitka i bivanja — i o posrednim filosofskim sustavima — podnaslov: Elementi. Atomi. Broj«. Svi su filosofski sustavi prikazani točno i jasno; dobro je provedeno i pragmatično tumačenje sustava (kako jedan iz drugoga izviru) ali psihološkoga tumačenja vićinom nema, a kulturno historijsko je gotovo svagdje zanemareno. To je i glavni nedostatak cijele knjige. Kao sjajno uspjelo moram da spomenem prikazivanje Heraklita i onda Empedokla. Tek još jedno moram da kažem, da je sav taj odsjek kraj drugih dobrih i lošijih strana nešto prekratak. Autor kao da se žuri k prikazivanju Platona i Aristotela.

Treći odsjek opisuje antropologijsku periodu helenske filosofije, sofiste i Sokrata. Prikazivanje i tumačenje je doista lijepo uspjelo, tek mjestimice kao da autor nije posve objektivan u kritici i prikazivanju sofista. Četvrti odsjek: »Doba sustava«, opisuje Platona i Aristotela. Na njih je pisac koncentrirao sav svoj mar. Oba su sustava prikazana dobro i uspjelo, tek je i opet — osobito u Platona — zanemaren faktor kulturno historijski, a nema ni prave kritike Platonovih ideja.

Na koncu su knjige dodane dosta obilne bilješke. To mislim da moram kao pohvalno istaknuti.

Da skupimo sve u jedno! Svi su sustavi prikazani vjerno i dobro, te se svako može čitajući knjigu dobro uputiti u helensku filosofiju. Glavni je nedostatak, što je zanemarena kulturno historijska pozadina tih sustava. Uza sve to ne podaje nam knjiga sama slike razvoja općene svijesti do onoga doba, nego si je mi sami moramo stvoriti. A to kažu, da nije najveći ukor za taku knjigu.

Zdenko Vernić.

PROGRAM „SLOBODNE MISLI“

»S v o b o d n a M i s e l«, glasilo slovenske sekcije »Slobodne Misli«, donosi u prvom svom broju ovaj svoj program:

I d e a l je »Slobodne Misli«, medjunarodne sveze za obranu pravde za slobodno izražavanje svake ljudske misli na vjerskom, političkom i sojalnom polju, od prilike ovo društveno stanje:

I. Z n a n o s t, kao težnja za apsolutnom istinom, neka ravna i uredjuje odnošaj pojedinca prema društvu i prema cijelom svemiru; neka vodi čovječanstvo k radu, uzorima, radosnom živovanju.

II. Njezina p r i r o d n a posljedica bit će moral, suglasan sa znanstvenom spoznajom i društvenom sviješću, moral prožet čovjekoljubljem i čovječjom solidarnošću sa svakim od naših bližnjih, te učeći razumno omedjenje osobne slobode na korist cjeline.

III. Ova etika dolazi s o c i j o l o š k i do izraza u društvu, kojim će upravljati volja ljudi bez nasilja staleških ili razrednih povlastica, i to u svrhu gipkije i pravilnije društvene organizacije, koliko je moguće u malim federativnim oblicima.

Sredstva i metode za postignuće ovoga ideala »Slobodna misao« ne propisuje, jer ne će da bude dogmatična; ona će se brinuti za sintezu težnji, koje vode do toga cilja, a prepušta svakomu sumišljeniku, da bi radio za nj po svojoj snazi i svijesti; ona stoji izvan stranaka, te zahtijeva od njih samo slobodu mišljenja, jer je uvjerena, da se jedino slobodnim razmišljanjem mogu naći faktori i zaključci, na kojima će biti moguće snovati bolju budućnost čovječanstva.

Kao n a c r t z a d j e l o v a n j e postavlja si »Slobodna Misao« ovo:

I. Svakovrsna potpora svakoj težnji, kojoj je namjena prosvijetljenje, plemenitost i blagostanje čovječanstva, kako u etičkom, tako i u društvenom obziru; koliko je moguće širiti sve misli, kojima je cilj prirodno, razumno i tjelesno podignuće čovjeka.

II. B o r b a p r o t i k l e r i k a l i z m u t. j. bilo kojem nasilju, proti mislima ili njihovim nosiocima na korist bilo koje dogme kao zapreke razvitku, a po tom i zadržavanju čovječanstva na putu k usavršenju; ta borba neka se vrši s poticanjem misli na samostalno razmišljanje kao najbolje sredstvo protiv upliva i moći dogmi, ili opet s nužnom obranom.

III. Posvemašnje odstranjenjnje nasilja koli na polju djelovanja, toli i osobne slobode; samo se sobom razumijeva, da „Slobodna Misao“ osudjuje kapitalističko i militarističko lastovanje pojedinaca, jer to smatra za evolucioni stepen dosele barbarskoga čovječanstva, koji će biti prevladan i zamijenjen savršenijim. »Slobodna Misao« ne postavlja nikakovih nacrta u tom nastojanju, te prepušta budućim vremenima, njihovo obistijenje i izvedbu, ali podaje svima pomoćnicu ruku, koji rade za taj cilj.

Ovaj ideal i djelovanje, koje se u svojim osnovima upire na neuništivo čeznuće čovjeka za srećom podaje »Slobodnoj Misli« pravo, da postoji jer je uslijed obojega logična i nepobjediva potreba dosadanjeg misaonog razvoja čovječanstva.

BILJEŠKE.

6. i 7. broj „Hrv. Djaka.“ Prvoga lipnja izaći će 6. i 7. broj našega glasila na 48 stranica Kako oprema ovoga dvobroja iziskuje osjetljivog troška (225 kr.!), molimo sve svoje prijatelje, koji još nisu podmirili pretplatu, da to što prije učine.

Naša predavanja. Da kontakt izmedju nas i srednjoškolaca bude što življi, odlučili smo prirediti niz predavanja u duhu naših načela. Prvo predavanje: »O psihičkim osnovima naprednosti« držao je kol. E i s e n t h a l dne 20. travnja poslije podne u prostorijama »Naprednjačke čitaonice«. Predavanju prisustvovao je lijep broj srednjoškolaca i nešto akademičara. Nakon predavanja, koje je trajalo preko jednog sata, razvila se dosta živa diskusija o istoj temi.

Tko je protiv napredne omladine u Spljetu. Za t. zv. hrvatsku stranku radila je u Spljetu sve do nedavna takodjer i malobrojna i maloljetna „čista“ stranka. I dok se je ona čudna smjesa pristaša »hrv. stranke« onakovim napadajima i klevetama služila proti naprednoj pučkoj stranci, dotle su se „čista“ djeca zabavljala krojeći članke pune laži i napadaja proti agilnoj i zauzetnoj akademskoj mladeži, koja pristaje listom uz naprednu stranku. Oni su sve to dakako radili, jer su „morali“, budući da izmedju dva zla treba birati manje (Borčić!?), a raditi proti većemu (Dr. Smodlaka?!)

I doista tko može biti opasniji po njih, nego li stranka, koja je razdvojeno težaštvo združila i ujedinila; proti komu treba najviše raditi, ako li ne proti mladeži, koja puk uči čitanju, pisanju, računanju, koja mu predaje i koja ga poučava o svemu, što mu je potrebito i korisno?! Grijeh je na nama velik, što nijesmo narod sebi prepustili,

(kao naša gospoda do sada) da ga onda možemo nazivati divljom i nerazumnom stokom.

Pa zar se može biti veći rodoljub od onih „velikih Hrvata“? Zar je moguće, da tkogod može raditi za puk radi njega, a ne radi sebe? To je potpuno nerazumljivo našim protivnicima. Nijesu li, po njihovom mnijenju, naše „pučke štionice“ dućani dra Smodlake, a mi „zeleniši“, koji imamo od njega svaku moralnu i materijalnu potporu i koje on „za svoja načela izrabljuje“?! O tom će vas uvjeriti »Hrv. Kruna« sa svojim bjesomučnim člancima iz pera svoje dječurlije. Ipak tko ne zna, da ovaj pokret u mislima i srcu spljetskog puka nije kakav fanatizam u masi, kako bi to „čisti“ htjeli prikazati, nego razumno osvješćivanje, pokrenuto od dra. Smodlake i njegovih prijatelja, u koje se narod pouzdao, jer ih u dušu pozna. I najgori „Dujko“ nije tako zastao, da ne bi mogao one mališe „H. K.“ poučiti u mnogo čemu, osobito u bistrom shvaćanju, poštenju, snošljivosti i istini. A da »štionice« nijesu kakovi politički dućani, to će vam najbolje dokazati baš ona „nepoćudna“ gg. akad. starčev. A. i K. kojima su težaci spriječili pristup u štionice, jer su svoja politička predavanja o Franku u štionicama završavali — boni exempli causa — psovkama i pljuskama.

Nego naš je rad samo prevara i „spletkarenje“, naše su riječi »proste izmišljotine«, „obične laži“, mi samo „drljamo“, „denunciramo“!? Ovakovim franko-furtimaškim cvijećem iskićena je „H. K.“ Pa ako mi prezirno predjemo preko ove dječje krike, uzobijeste se mladi „Olsi“ i eto ih sa slaninarskim izrazima na javu. Tvrdoću naše stranke prispodabljaju s tvrdoćom cvikera akademičara A. B. (Bijedni cviker važnu li ulogu igra u „čistoj“ politici!). Govore i o tvrdoći glava — po vlastitom iskustvu dakako. Jedan od njih, nakon što je — „u koliko srednjoškolac može“ — nakitio svojim kratkim(?!) člankom (od dva stupca skoro!) pročelje „H. K“. priznaje napokon, da je sasvim malo rekao i žao mu je, što „H. K.“ nema (!?) prostora za takove trice.

Što su se samo dala u javnost ta mlada gospoda! Pa još da se boje školskih paragrafa i disciplinarnih propisa! Imaju pravo: za njih su kvake paragrafa tupe, jer je crni plašt nad njima. Eno neki dan bila su djeca III. A. razreda kažnjena zatvorom, jer su se pozvana od starijih telića — sakupila u katol. čitaonici i odgovorila bukom i krikom na napadaje proti nama! Pa ipak ta se „kulturna“ (prije „politička“) predavanja u kat. čitaonici još uvijek drže na radost onih mladih učitelja, koji nas pred djecom nazivlju lažama, neznalicama i nezahvalnicima. Na svu sreću nijesu ni djeca slijepa: velika je većina razumjela, kamo smjeraju ta „kulturna“ predavanja i napustila ih s prezirom. Jer ako ima onih, koji znadu pod izlikom patriotizma djecu zaglupljivati, ima zato i onih, koji su kadri da sa nekoliko dobrih riječi odvrate mlade djake od tih širitelja franko-furtimaških načela.

Neka dakle ti mladi „čisti“ slobodno napreduju „polako i sigurno“, ali neka malo paze i na sredstva, kojima se služe pa neka se napokon ne srde, ako im kad i kad opet ometemo poslove takove vrsti!

Sa pakračke preparandije. U Pakracu je srpska autonomna učit. škola, koju polaze sami Srbi, što je trn u oku pakračkim frankovcima. Gledali su na svaki način, ne bi li kojeg siromaka uništili po starom svom »junačkom« običaju. Uvrijedili oni jednom zgodom pripravnike, a ovi ih utuže preko svoga ravnatelja sudu i jedan od slavne čete bude odsudjen. E, al tko se ne osveti, taj se ne posveti — pa tako i frankovci u Pakracu. Sastao se zbor, pa će da vijeća, kako bi »Vlahe opalili«. I eto odvjetnik Matijević tuži 3 maturanta, da su u nekoj gostioni grdili sliku pok. kraljice, a jedan da ju je dapače nožem probo! Ova trojica niti se ne sjećaju te slike, a sam je krčmar pripravan posvjedočiti, da je slika već 15 god. razderana. Osim toga, slika je sva crna i tako zamazana, da se ne može raspoznati ni lice. Ali glavno je to: Treba prikazati pakračku školu kao leglo ljudi opasnih po kralja i državu . . . . . pa napokon: Finis sanctificat media!

Rat na život i smrt u ime Boga. Tako nas je pozdravila inače poštovana naša katolička kolegica »Luč.« Ona nam u ime Boga naviješta rat na život i smrt. Taj Bog naše inače kolegice mora da je strašan Moloh, kad je zaštitnik rata i smrti protiv nas. U ostalom nama je taj navještaj rata posve ravnodušan. Mi ćemo svojim udarenim putem bez obzira na to, je li to našoj inače kolegici »Luči« pravo ili ne. Bilo bi doduše dosta razloga, da se s njome pobliže pozabavimo, da n. pr. upozorimo na razna njezina izvraćanja, tako glede Hikčeve: Ljubavi, Kozarčeve crtice: Djeca i t. d., gdje nam podmiće upravo onaj nemoral, koji se u rečenim našim prilozima žigoše i osudjuje, ali nama ne dostaje prostora za polemiku s našom inače kolegicom »Luči.« Mi volimo svoje stupce ispuniti pozitivnim gradivom. Stoga neka nam oprosti naša inače kolegica »Luč,« ali nama nije do zabave s njom, jer mi nismo krivi, što je ako svi znanci ne varaju, naša kolegica — jalova.

HRVATSKI DJAK

GLASILO HRV. NAPREDNOG DJAŠTVA

„Hrvatski Djak" izlazi svaki mjesec. Pretplata mu je na godinu 5 kruna, a pojedinom broju 40 filira. Plativo u Zagrebu. Rukopisi i pisma neka se šalju na adresu Jurislava Janušića, Nova Ves 29. prizemno, desno, a pretplate na adresu Martina Duića, Mihanovićeva ulica 38. I. kat.

Rukopisi se ne vraćaju, a neplaćeni se listovi ne primaju.

BR. 6. i 7. U ZAGREBU, MJESECA LIPNJA 1907. GOD. I.

C. F. i S. J. **Jurislav Janušić (Zagreb)**:

PRED PRAZNIKE.

Ovo je prije praznika i prije nove školske godine posljednja naša riječ djaštvu širom hrvatskih krajeva. Bilo bi preuranjeno, da već sada pokušamo pred svoje prijatelje izaći s nekom bilancom svoga dosadašnjeg nastojanja. Kratkoća vremena, u koje djelujemo, morat će uvjeriti svakoga, da sadržaj našega djelovanja ne može biti tolik, kolikim ga želimo. Njegov torzo poznat je svakomu, koji čita naš list, iz posljednjeg broja. Velimo torzo, premda predvidjamo, da bi se mogao naći tkogod, te nam prigovoriti, zašto tek torzo, zašto ne iznosimo sviju i najsitnijih detalja sadržaia našega djelovanja? Na ovakav ili sličan eventualni prigovor primjetit ćemo unapred, da smo o svom pokretu progovorili detaljnije, otvorenije i iskrenije, nego je to u nas do sada uopće učinjeno. Iznesene činjenice stoje na raspolaganje svačijoj kontroli, a ne otimamo se ni bilo čijem uvidu u sva dokumenta našega pokreta. Konačno ne valja zaboraviti, da je i sam naš pokret za sada tek torzo.

Naša je teorija poznata, naša praksa i taktika vidljiva. A da smo u posljednjem broju uza sve to obećali podati strukturu i analizu našega programa, nismo to učinili možda poradi naših protivnika. Njihova kritika naših misli, našega idejnoga sustava anahronistička je, slaba i jalova, tako te ne osjećamo potrebe, da je pobijamo. A onda naša je dužnost, da ne gubimo vrijeme u pusto, da dolazimo pred svoje prijatelje s pozitivnim gradivom, koje ujedno uništuje nemoćnu i anahronističku kritiku naših protivnika. Jednom za svagda reći ćemo samo to, da se ljuto vara svatko, tko se nada, da će nas prisiliti na umjeru, ustup i slično. Ne poznamo modifikacije svojih misli ni udvospoljenja svoje prakse. U svom dosadašnjem pravcu nastavit ćemo svoje djelovanje, oprezno, ali i sustavno te odlučno. Znajući što hoćemo naći ćemo se na biljezi u životu, na djelu uvijek nekompromisni i spremni. Dopuštamo, da nas kakova vis major može potresti, ali ne i uništiti, jer — neka nam se oprosti možda preuzetna riječ — idejno stojimo i padamo sa hrvatskim narodom. Zato nam jamče brojni veliki momenti njegove prošlosti, njegova prirodna nadarenost, njegovi interesi, njegov ponos, kultura i budućnost.

Našu odluku, da u posebnom članku izložimo strukturu i analizu našega programa, izazvaše što izravni, što neizravni prigovori naprednih naših prijatelja, naročito na stranim sveučilištima. Medjutim ova je potreba za sada otpala. Kako svjedoči ovaj dvobroj, u našem se kolu evo nadjoše i napredni naši prijatelji na sveučilištima u Gracu i Pragu. Upravo njihovi prilozi podaju mu obilježje veće punoće i praktičnosti. A neka nam bude dopušteno istaknuti da je to postignuto bez svake službene formulacije, što pismeno, što izravnim kontaktom. Da je pako to omogućeno, to je zato, što je sva naša teorija i praksa daleko od svakoga dogmatizma, svake ukočenosti. Naše naprednjaštvo, naše slobodoumlje i čitav sustav naših misli postao je evolutivnim putem, pa je kao takav i nužno podvrgnut neprestanoj evoluciji. Zato ne može za nas biti odlučna ova ili ona individualna ili provizorna formula, nego zajedničke misli u velikom i cijelom, potreba zajedničkog djelovanja za zajed-

ničke ciljeve. A u tom je i naša s n a g a. I tako možemo malenu našu djelatnu prošlost skupiti u kratku rečenicu: P o č e l i s m o r a d i t i! Obradjivali smo i obradjujemo tlo za svoje misli sijući zmajske zube. Z m a j s k e z u b e! To neka znadu svi oni, koji nas osudjuju na smrt.

*

Stojimo na pragu školskih praznika. Ovo vremena, što nas još od njih dijeli, dužni smo posvetiti isključivo svojem studiju. Zato i izlazimo pred svoje prijatelje s dvobrojem, da im se unapred odužimo i za naredni mjesec. Tom prigodom smatramo umjesnim, da nanižemo neke svoje opaske o korisnom djačkom praznikovanju.

Praznici su u prvom redu dani o d m o r a od učevnog napora. Krivo će ipak učiniti svaki djak, koji će se praznicima poslužiti s a m o za odmor. Svatko, tko si je svijestan, da mu je i kao pojedincu i kao članu svoga naroda potrebna što solidnija naobrazba, nastojat će, da za praznika dosta č i t a. Kako nam je najbliže ono, što je naše, neka nam naši naročito mladji prijatelji dopuste, da ih u tu svrhu upozorimo na izdanja „M a t i c e H r v a t s k e", napose starija, zatim na brojna godišta „V i e n c a", „N a d e" pa na velikim dijelom doduše fragmentarnu, ali uza sve to važnu n a p r e d n j a č k u literaturu. Tako poimence na knjigu „N a r o d n a M i s a o", list „N a r o d n a M i s a o", prašku „H r v a t s k u M i s a o", „N o v o D o b a", bečki „G l a s" „M l a d o s t", zagrebačku „N o v u N a d u", karlovačko „S v j e t l o" (god. 1899.—901.), zagrebačku „H r v a t s k u M i s a o", književnu smotru „Ž i v o t", Jelovšekov praški „Z b o r n i k z a b a v e i p o u k e", zagrebačku „M l a d u H r v a t s k u", brošure: „K a k o s e r a z v i j a o m o d e r n i s v j e t o v n i n a z o r", H a e c k e l i z a m i D a r v i n i z a m", „R e n e s a n c a", „P o r a z i S l a v l j e", „H r v a t s k i D j a k" itd., a sada naročito na književni mjesečnik „S a v r e m e n i k" i politički dnevnik „P o k r e t". Napose još upozoravamo na Marjanovićev „H r v a t s k i p o k r e t" u dva dijela, te njegovo djelo: I z a Š e n o e", gdje je vjerno i opširno prikazan gotovo sav naš noviji književni („Iza Šenoe"), društveni i politički život („Hrvatski pokret"). Već ovo, što smo ovako na brzu ruku, površno, po pukom pamćenju citirali, sadržava jednu čitavu i to našu, h r v a t s k u kulturu, a tu je dužan poznavati svaki hrvatski, a pogotovo napredan djak.

Sistemačnije i detaljnije ne mislimo za sada ulaziti u pitanje: Š t o t r e b a d a č i t a m o; učinit ćemo to, čvrsto se nadamo, u posebnom našem d j a č k o m k o l e d a r u, u kojem ćemo uz ostalo gradivo pokušati našim prijateljima podati pregled sve naše glavne bibliografije, uz najvažniju jugoslavensku, slavensku, a donekle i stranu zajedno sa imenima autora, naznakom godine izdanja, nakladnika i cijena.

Uz preporuku, da čitaju, upozoravamo naše prijatelje, da se razmjerno mnogo kreću u p r i r o d i. Tako primjerice, da r a n o u s t a j u, mnogo š e ć u, k u p a j u s e, upriličuju i z l e t e, a eventualno i polaze na poveća djačka p u t o v a n j a. Ovakova shodna izmjena intelektualne sa fizičnom djelatnošću od neprocjenjive je koristi po duševni i tjelesni razvitak svakoga pojedinca. Nasuprot najozbiljnije preporučamo djaštvu, da se u vlastitom interesu i za vrijeme praznika suzdržavaju od s e k s u a l n i h i a l k o h o l i č k i h i z g r e d a. Upućujemo ih na literaturu te ruke, da se uzmognu na primjerima uvjeriti o neizrecivoj štetnosti takova života.

Konačno, kako većina našeg djaštva za vrijeme praznika živi u narodu, sasvim je prirodno, da će svaki naš prijatelj, svijestan svoje uloge u narodu, po mogućnosti što više s njime o p ć i t i. Gdjegod to okolnosti dopuštaju, neka drži bar jedan t e č a j z a p o u k u a n a l f a b e t a, jedno ili dva p u č k a p r e d a v a n j a o pitanjima, koja se neposredno tiču kože svakoga našeg narodnog člana, tako o pitanju obitelji, pitanju plaćanja poreza, potrebi čitanja i pisanja, važnosti izbornog prava, higijeni itd. A u koliko je to moguće neka svaki nas pokuša u svom kraju potaknuti i misao osnutka p u č k e k n j i ž n i c e te upozoriti narod na korist, što će je od nje imati, ako će se njome sustavno služiti. Tako će svaki prema svojim silama pridonijeti širenju p u č k e p r o s v j e t e te pridignuću intelektualnog narodnog niveau-a.

*

Ovako od prilike bi trebalo, da svaki naš prijatelj sprovede predstojeće školske praznike. A nakon praznika čeka nas opet daljnje širenje, produbljivanje i organizovanje našega pokreta. Naš pokret treba da intenzivno i ekstenzivno

ojača. Intenzivno ima da postane jaka intelektualna sila, a ekstenzivno moćna i solidna organizacija. Kao intelektualna sila ima da vodi računa sa svim područjima našega javnoga i narodnoga života, a kao organizacija treba da u prvom redu uhvati korjena na svima visokim školama, gdje ima Hrvata, te svima našim srednjim zavodima, a onda treba da stupimo u izravan kontakt i eventualnu zajedničku organizaciju sa Slovencima, Srbima i Bugarima. Ove godine to ne bijaše moguće, jer eto nismo dospjeli ni da svoje vlastite sile skupimo u jedinstvenu i čvrstu falangu. Ali se sigurno nadamo, da će nam do godine intenzivnim radom u svojem dosadašnjem pravcu sve to poći za rukom. Samo ako će svi naši prijatelji jedrakom žilavošću poraditi oko ove naše zajedničke stvari. Na svakoj visokoj i srednjoj školi treba da se osnuje naša posebna organizacija, kojoj će biti zadaća da propagira naše misli i širi naše glasilo. Budemo li raspolagali dovoljnim brojem spremnih sila a porastom pretplatnika usolidili svoje materijalno stanje, moći ćemo upriličiti po svim našim srednjim zavodima i visokim školama, gdje ima Hrvata, svoje posebne sastanke, koji su za napredak naše stvari od prijeke potrebe. A mogli bismo eventualno posjetiti Ljubljanu, Beograd i Sofiju. Sve to stoji do a g i l n o s t i, s p r e m n o s t i, z n a č a j n o s t i i p o š t e n j a naših povjerenika i istomišljenika. Naš pokret treba da postane p o t r e b a ne samo nekolicine, nego svakoga nas. A onda ćemo za godinu dana moći izvijestiti o svom radu na osnovu činjenica i uspjeha, a ne pretežno tek teoretično. U to ime do vidjenja do godine na okupu i djelu!

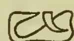

Stud. Jur. Vladimir Čaldarović (Zagreb):

Socijalizovanje.

Veliki filozof Spencer, proučavajući u svojim sociološkim djelima razvoj čovječanstva i njegove pojedine faze, došao je do zaključka, da proces toga razvoja odgovara valovitom gibanju, kojemu brdo i dol sačinjavaju diferenciranje i integriranje, ili — recimo — analiza i sinteza. I doista, ako pozorno motrimo istoriju razvoja ljudskog s jedino opravdanog stanovišta evolucionizma, vidimo, da je Spencer taj razvoj dobro označio, jer se sve pojave toga razvoja dadu svesti na ove dvije temeljne pojave: s jedne strane analizu i diferenciranje, a s druge strane sintezu, integriranje. Osvjedočimo se općenitim primjerom: Postoje stanoviti odnošaji, politički, kulturni i dr., i ljudi su isprva s njima zadovoljni; no doskora vidjet ćemo, da će ustati pojedinci i početi iznositi nove ideje, te polazeći s tih novih ideja kritizovati će sadašnje stanje, i sadašnje odnošaje. Ti pojedinci će se umnožiti, kritika će biti sve opsežnija i dublja, iznosit će sve više nedostataka u sadanjim odnošajima, otvarati nove poglede i sve jače naviještati borbu nosiocima sadašnjeg stanja. To je pojav analize, diferencijacije. — Medjutim, na mjesto nečega pozitivnoga treba postaviti opet pozitivno, i zato će kritika, htijući srušiti dosadanji sistem, morati iz svoga dosadanjega negativnog rada skupiti glavne misli, temeljne ideje, upotpuniti ili prema potrebama vremena i tako iz njih izgraditi novi sistem, na temelju kojega će započeti odlučnu borbu protiv starog sistema i napokon pobijedivši uvesti taj novi sistem u život. To je pojav sinteze, integracije. Dakle: najprije se sistem ruši, a onda se grad novi; onda se opet taj ruši i iz ruševina ovoga i novih misli gradi novi . . . i tako to ide neprestano. Ovaj proces doista odgovara slikovito valovitoj crti; ali ovdje vidimo još nešto: nijedan novi sistem nije apsolutno posve nov, jer je svaki sagradjen na ruševinama staroga, pa je u sebe preuzeo njegovu baštinu, modificiravši je novim idejama. Samo tako si možemo rastumačiti kontinuitet u ljudskom razvoju, a možemo i najjasnije upoznati, zašto „priroda ne pravi skokova“ u svome razvoju.

Ako sada potanje promotrimo ove dvije faze ljudskoga razvoia, diferencijaciju i integraciju, i njihove faktore, vidjet ćemo, da su to dvije potpuno oprečne radnje ljudskoga duha, koje svakako zahtijevaju i različite nosioce; jer rijetko će se u jednoj osobi naći i valjani analitik i isto tako valjani sintetik. I dok se u analitičkoj fazi razvoja ima individuum da bori p r o t i v društva, u sintetičkoj fazi izlazi individuum i z društva. Time je ujedno označena i uloga i karakter pojedinca u stanovitoj fazi razvoja: za analitičku fazu traži se jak i svestran individuum, koji će znati i moći provesti kritiku društva, a za sintetičku fazu traži se jak socijalni individuum, koji će znati gotove ideje

skupiti, dati im pozitivni karakter i smjer i znati ih prenositi na druge individue. — Pripominjem za bolje razumijevanje, da granice ovih dviju faza nijesu nipošto točno, a ni svagdje jednako razdijeljene; lakši ili brži, jednaki ili nejednaki njihov razvoj zavisi svakako od prilika.

Ustanovivši ovako općenito glavne karakteristične oznake razvoja ljudskoga društva uopće, aplicirajmo to na nas same i promotrimo, u kojoj fazi razvoja se nalazi naprednjaštvo danas i kakove prema tome dužnosti vežu pojedince, kakovu ulogu treba da pojedinci zauzmu u propagiranju naprednjaštva.

U razvoju naprednjaštva vidimo jasno obje faze razvoja, koje smo do sada općenito ustanovili. Naprednjaci su istupili svojedobno žestoko protiv nosilaca tadanjega društvenoga stanja na svim poljima našeg narodnog života, kritikujući veoma uspješno odnošaje političke, literarne, socijalne i gospodarske, rušeći različite predrasude, a sve to sa stanovišta moderne znanosti, demokratizma i individualne slobode. To je bio rad čisto analitički, koji e išao za tim, da prodre do jezgre pojedinih odnošaja, ustanovi u njima sve, što je (prema njihovom naprednom stanovištu) zlo i nezdravo, i da tako uzdrma zgradu tadanjega općega stanja. Taj je rad bio dakle posvema kritički, negativan, ali to je i naravno, jer svaki rad za budućnost mora početi kritikom sadašnjosti, i što se ta kritika dublje i svestranije provede, to je rad za budućnost potpuniji i snažniji. Medjutim, kako je trebalo kritiku provadjati na svim gotovo područjima našeg života, vidimo, kako se posao dijeli medju pojedince, nastaje diferenciranje sila i rada. No za takav rad prvi uvjet jesu jaki i i svestrano izgradjeni pojedinci, pa zato vidimo, da naprednjaci naglasuju kao svoje temeljno načelo: da se sloboda i napredak naroda ne da ni pomisliti bez svestrano izgradjenih i svijesnih narodnih jedinica, individua; to im je diktovalo i njihovo demokratsko stanovište, a i potreba njihove borbe. Odatle ono naglašivanje individualizovanja u prvo vrijeme naprednjačkoga istupa, a i danas.

Medjutim je nastupila — silom okolnosti — nova faza razvoja naprednjaštva, faza sintetična. Iz raštrkanih elemenata naprednjaštva stvorila se politička stranka, formulovale su se pozitivne ideje i počela je propaganda tih ideja te organizacija njihovih pristaša u svrhu uspješne borbe protiv različitih protivnika, ostanaka staroga sustava. Jasno je, da su na propagatore naprednih ideja izbili u ovom novom radu novi zahtjevi: nastala je potreba organizacije, organizacionog duha i sposobnosti propagiranja pozitivnih ideja u društvu. Ovi zahtjevi i potrebe javljaju se uvijek i svagdje u istoj fazi razvoja i valja im znati udovoljiti, kada se silom kategoričnog imperativa pojave, jer inače neizbježivo nastaje zaštoj ili barem mlitavost u daljnjem razvoju. Zato nam se namiće pitanje, dali je naprednjaštvo do sada odgovorilo ovim zahtjevima. Držim, da nije.

Reći ću odmah, zašto mislim da nije Razlog je jednostavan: sintetička faza razvoja nastupila je prebrzo, okolnosti su je prisilile na nastup prije, nego što je dozrela. S jedne strane nije kritika na svim poljima potpuna, a ni dovoljno provedena. Mnoga veoma važna pitanja samo su ostala nabačena, a da se glede njih nije mnijenje iskristalizovalo, niti se javnost na rješavanje tih pitanja pripravila. Tako su postale programatičnim u novoj sintetičnoj fazi i takova pitanja, glede kojih još ni sami u sebi nijesmo bili na čistu, glede kojih smo tek morali steći uvjerenje, a već smo ih morali propagirati i braniti. Svakako su i to bile konzekvencije naših temeljnih načela, ali do tih konzekvencija još nijesmo — naime u cjelini — bili došli.

S druge strane pako isti oni ljudi, koji su provodili analizu i kritiku prijašnjeg društva, morali su sada radi toga provesti sintezu novoga društva, koje de facto nije još u sebi bilo na to dovoljno pripravljeno, kako sam gore istaknuo. Ti su isti ljudi morali provesti i organizaciju, a nijesu imali organizacionoga duha, baš za to, jer su bili prejaki individui, koji su svome individualizmu podredili socijalno djelovanje: — bili su naime sami sebi dosta i nijesu za se vidjeli koristi, koje bi im mogla pružiti valjana organizacija. Navest ću i primjére: ne ću da govorim o političkoj stranci, ali eto ni mi na univerzi, premda već petu godinu dominiramo, što rado inače ističemo, nijesmo još dospjeli, da se organizujemo, pa su se dosadanji pokusi u tom pogledu izjalovili. Istina je, da svaka organizacija znači donekle ograničenje individualnosti, a i to je istina, da smo mi svaki pojedini svojom sviješću znali, što nam treba činiti, pa smo se u

odlučnom momentu našli skupa. Medjutim to je bio samo agregat individua, koji su se od slučaja do slučaja našli skupa u radu, ali svatko će morati priznati, da to nije nipošto solidna baza za daljnji razvoj. Nesolidnost ovoga odnošaja vidi se jasno i odatle, što će slobodno i svestrano razvijeni individui o gdjekojem pitanju imati skroz oprečna mišljenja, pa ako nijesu organizovani — gdje bi volja većine predstavljala volju cjeline — ne će moći u opće ni istupiti kompaktno, pa ma kako bili inače brojni.

Time, što se naši protivnici sve više okupljuju i organizuju, predstoji nam duga i teška borba. Za takovu borbu treba i nama čvrste organizacije, jer nesumnjivo je, da u bici dobro disciplinirana vojska lošijega kvaliteta pobjedjuje vojsku makar i boljega kvaliteta, ali dezorganizovanu. Kako nas iskustvo uči, stariji napredni elementi na našem sveučilištu slabo su pokazali i interesa i talenta za to, ali s toga na nas mladje elemente pala sav teret ovakoga rada. Držim, da ćemo mi znati i moći ovo i shvatiti. Iz prikrajka, pripravljajući se tek za život, gledali smo i pratili svu borbu starijih naprednih elemenata, koji su imali da izvojuju najtežu bitku i usisali smo u se sve ideje, koje su njih vodile, ali smo i sve rezultate njihova istupa baštinili. Sada se tek otvara polje plodonosnoga rada, jer imamo jasne ciljeve, ali za taj rad se valja pripraviti, a to se može postići samo odgojem. Cilj toga odgoja ima biti ne samo jak, svestrano izgradjen individuum, nego i socijalni individuum. Neka se to ne učini možda paradoksnim, to je zahtjev socijalnog života, to mora biti i može biti. Danas nam mora biti idealom odgoja s jedne strane individuum, svestrano obrazovan sa samostalnim pogledom na cijeli kompleks savremenih pitanja, a s druge strane individuum socijalan, koji će znati i htjeti svoje ideje prenijeti na drugoga, s drugima stvarati čvrstu falangu na propagiranje i obranu zajedničkih ideja i što je glavno, koji će u toj organizaciji znati svoju volju — a to nije identično s mišljenjem i uvjerenjem — pokoriti volji većine. To je zahtjev današnjeg stadija našega razvoja, a to ćemo — ako se ne varam — u skoroj budućnosti moći i provesti.

Stud. Jur. Martin Duić (Zagreb):

Čemu da se posvećujemo?

Konac je školske godine. Nakon osam godišnjeg studija stupit će naskoro nekoliko stotina mladih života u naš javni život, stupit će prvi puta u priliku, da odluče o svom daljnjem udesu kao i o svom životnom zanimanju. Kako je ovo važan korak za svakoga pojedinca, a važan pogotovo i s narodnoga gledišta, ne će biti suvišno, da se netko iz naših redova tom prigodom osvrne na pitanje sadržano u naslovu ovoga članka. Tom prilikom valja svratiti pažnju i na jedno važno narodno pitanje, pitanje današnjega našeg gospodarskoga položaja i krize, u kojoj se naš narodni organizam u tom pogledu nalazi. U uskom je savezu pitanje odabiranja životnoga zvanja i pitanje narodne gospodarske snage; stoga čovjek govoreći o jednom pitanju mora se nužno osvrnuti i na drugo. Oba ova pitanja valja da najozbiljnije pretresamo, a po mogućnosti i riješavamo osobito stoga razloga, što naš narod — ako nas svi znaci ne varaju — ulazi u tešku i dugotrajnu borbu, a kako smo mi započeli ovaj naš pokret s jednom izrazitom tendencijom, označenom dijelom u ovom listu, a po gotovo u pismu, poslanom na naše prijatelje u provinciji, to treba da tom prigodom izvedemo neku smotru naših narodnih sila, pa da se na onim pozicijama, koje nam ta smotra pokazuje najslabijima, što prije ojačamo. Jedna takova vrlo nepovoljna pozicija jeste ona gospodarska, koja čitavi naš narodni organizam stavlja u tešku krizu. Crtajući ovu krizu ne će biti suvišno osvrnuti se u krupnim crtama na gospodarski razvoj ostaloga svijeta.

Čovječanstvo ide u glavnom za dvojakom svrhom: u prvom redu ide za tim, da sebi što više olakša život i da fizičku svoju snagu zamijeni različitim strojevima; nadalje za tim, da snagom svoga uma prodre što dublje u tajne svijeta, prirode i svemira i da tako izobrazi duh i stekne stalan nazor o svijetu i životu. U oba ova smjera čovječji je um u zadnjih sto godina u toliko pokročio napred, da se današnji moderni čovjek — gledajući u budućnost čovječanstva — napunjava upravo prometejskim nadama. Osobito u gospodarsko-tehničkom pogledu čovjek je već u toliko napredovao, da nema gotovo posla, kod koga ne bi on svoju fizičku snagu mogao za-

mijenili snagom stroja. Sve je to urodilo silnim porastom industrije, ali i žestokom gospodarskom borbom, gdje se jedan narod natječe s drugim, jedna država s drugom, tko će više i bolje proizvode proizvesti i na svjetskom tržištu tudje proizvode kakvoćom i jeftinoćom svojih u pozadinu potisnuti. I čitav naš moderni život odiše nekom užasnom i grozničavom borbom, utakmicom i žurbom tako, da nam se čitavi svijet prikazuje kao neka golema arena, u kojoj se ljudi neprestano natječu, rade i uz zaglušnu buku bore prelazeći preko satrtih i slabih pojedinaca, ni ne osvrčući se na njih.

Tako biva u ostalom svijetu, a kako biva kod nas? Život preko naših glava prolazi, a da ga mi gotovo ni ne zamjećujemo ili ako ga i zamjećujemo, nijesmo voljni da ga poradi velike lagodnosti slijedimo. I kao što u društvenom pogledu mi većinom samo kopiramo napredne zapadne narode, tako biva i u gospodarskom pogledu, i to ne kopiramo ih u njihovim bitnim stranama, nego samo u formalnim, tako, da u gospodarskom pogledu nemamo nikakove zdrave i solidne tvorevine, ne zato, što je ne bi mogli stvoriti, nego zato, jer nijesmo voljni, da je stvorimo. U kratko mi smo poprimili sa zapada samo vanjski sjaj. „Mi se požurili podići lijepe zgrade, a zaboravili na strojeve“, kaže Kozarac u svojim „Mrtvim kapitalima“ (str. 89).

Što je krivo toj gospodarskoj zaostalosti? Krivo je u prvom redu neko neoprostivo pomanjkanje praktičnoga smisla, nadalje neka besprimjerna nehajnost, kojom mi promatramo gospodarska pitanja. Dosljedno tome, kad stupamo u život, odabiremo zvanje, koje je najlagodnije, gdje ne treba osobitog duševnog naprezanja ili kakovoga težeg rada, odabiremo u nerazmjerju sa ostalim praktičnim zvanjima život činovnički, gdje smo u ogromnom postotku ne slobodni gradjani, već puki strojevi, no zato je po sudu našega društva činovničko zvanje ipak najbolje, jer ako plaća i nije bog zna kako velika, ali je stalna. Tako ono sudi o ljudskom zvanju! I tako smo dobili neki osobit, dosta mnogobrojan društveni sloj, koji nema nikakova smisla za narodno društvo, za njegove prilike i potrebe, k tomu tašt do zla boga usvojio si je neke otmene manire zapadnoga svijeta, ali ne i njegove inteligencije, voli se kititi nekim sjajem, koji nipošto ne odgovara njegovu dohotku, u kratko diže se u neko više, ukočeno gospodstvo, a često mu čitaš iz očiju samo — glad. I doista možda nema u modernom svijetu sloja društvenog, koji bi više težio za nekim visokim gospodstvom, a tako malo imao smisla za praktični život, za rad, naprezanje, čim se doista dolazi do pravoga gospodstva, do gospodarske snage društvene, a po tom i narodne. Naše društvo ne pojmi, da se onaj sjaj, kojim se mi kitimo i kojim resimo naše odaje, može pomišljati samo u narodu s visoko razvijenom kulturom i industrijom. Odatle ono derutno gospodarsko stanje, koje nalazimo u našim porodicama.

„Kad se isporedi duševni i ekonomski razvitak naše zemlje s luksusom naših prostorija, onda se mora stranac zapitati: Tko je taj luksus zaslužio, gdje su ti veliki dusi, gdje su ta velika djela, taj veliki trud, koji nakon tolikoga duševnoga i tjelesnoga napora mora da otpočine u tim zlatom i svilom urešenim sobama, da se okrijepi tim odabranim jelima? ... Zar su to zaslužili oni, kojim polovina zemlje stoji neobradjena, gdje najplodnije tlo gnije pod vodom, gdje se duševna snaga samo dotle napinje, dok ne dodje do korice kruha, a onda se sav rad i mišljenje objesi na klin!... (Kozarac: Mrtvi kapitali, str. 90).

Medjutim život ne čeka, nego hrli dalje, ostavlja na nama to veće tragove zaostalosti, što više ostali svijet odmiče u kulturi i napreduje gospodarski. Toga radi može se reći, da čitav naš narod predstavlja jedno ogromno neobdjelano polje, mrtvi kapital, gdje će trebati mnogo praktično naobraženih radnika, dok ga obdjelaju i stvore od njega živi, plodonosni kapital. A kada će to biti i dokle će naša domovina predstavljati mrtvi kapital? Nato nam opet odgovara Kozarac: ... doklegod hrvatska inteligencija bude svoje sinove slala samo u profesore, pravnike itd. a prezirala trgovačke i gospodarske škole, doklegod ti sinovi budu volili životariti od onih devet sto forinti godišnje plaće, doklegod budu volili biti proletarci i kruhoborci, doklegod budu prezirali ovaj kapital ovdje, koji jedva čeka ljudskih ruku, da pod njima oživi i i zlatom urodi, ... Kad bi se samo polovica onih, koji hrle činovništvu, posvetilo gospodarskoj struci, naša bi domovina bila za dvadeset godina druga zemlja, jer niti bi tada bilo ovoga

mrtvoga kapitala. . . . . niti bi jedna polovica činovničkih mjesta bila takodjer mrtav kapital“ ... (Mrtvi kapitali, str. 50.).

Ovo oštro crtanje činovničkoga staleža ne smije se naravno uzeti ekskluzivno, kao da se misli mladež odvratiti u opće od posvećivanja činovničkom zvanju. Činovništvo je vrlo važan sloj u državnom ustroju svakoga naroda i o kvalitetu ovoga sloja mnogo ovisi udes svake države. Stoga i te kako treba, da činovnička mjesta zauzmu sposobni pojedinci i treba da postavivši svoje ljude na ova mjesta unesemo novi, demokratski duh u upravu i ukinemo onu užasnu birokratsku ukočenost i ograničenost, što se sve može uzeti kao značajka najvećega dijela našega činovništva. Ali ovo zadnje ne smije da apsorbira sve naše sile, a na uštrb ostalih praktičnih zvanja, eo ipso na uštrb narodne zajednice.

Mi ulazimo, — kako je već rečeno — u jednu tešku i dugotrajnu borbu, koja će se u glavnom koncentrirati i odlučiti na gospodarskom području i to u pitanju gospodarske samostalnosti. Je li smo mi ikada pomišljali na to, kako ćemo mi ovu financijalnu samostalnost steći? Ili mislimo li mi, da se danas državne zajednice riješavaju pukim htijenjem? Nasuprot iziskuje ova težnja za samostalnošću ljute borbe, a da bude ova borba uspješna, potreban je što veći broj gospodarski i praktično naobraženih pojedinaca stručnjaka, koji će u ovom razriješenju sudjelovati i uspješno ga riješiti. — Ovo treba da ima na umu osobito današnja mlada generacija, jer konačno će na nju pasti čitavi ovaj teret i ovo pitanje postati aktuelnim baš onda kada će ona preuzeti narodno kormilo u svoje ruke.

Zadaća je ovih redaka pobuditti u našim mladim krugovima što veću pažnju gospodarskom narodnom položaju, a iz prikazivanja ovoga položaja slijedi jasan odgovor na pitanje, čemu da se posvećujemo. Imajući na umu sve grane narodnoga života, treba da se posvećujemo osobito praktičnim i gospodarskim strukama, koje odgovaraju današnjem položaju i potrebama naroda. Samo onaj, koji je obezbjedjen, može se uspješno boriti i u borbi ustrajati, dogodilo se ma što i samo takovi pojedinci mogu izvojštiti narodu slobodu i gospodarsku i političku.

Ing. Cand. Janko I. Benigar (Grac):

Abiturijentima o tehničkom studiju.

Zadnjih je godina kod nas silno porasla produkcija pravnika i filozofa, pa nije čudo, da se sve češće javljaju glasovi, koji našoj mladeži preporučuju praktična zvanja — u prvom redu inženjerstvo. I to je posve pravo, jer inženjera po svoj prilici ne će biti nikada odveć. Ako im domovina ne daje dosta hljeba, otvoren im je čitav svijet. Pa i kultura naroda može se suditi po broju inženjera, koje producira. Pogledajmo samo Francuze, Nijemce i Čehe, pa ćemo se lako o tomu uvjeriti.

Ali ne može se svakomu svjetovati, da se posveti tehnici.

Tehnički je studij vrlo naporan. Na sva predavanja valja polaziti, jer su inače ispiti izvanredno teški. K tomu dolazi crtanje. Neki profesori daju djaku prividnu polakšicu tim, što primaju i one crtarije, koje nijesu izradjene pod njihovim nadzorom, ali se pametan djak tom „polakšicom“ ne će nikad služiti. S toga je tehničaru potrebna baš željezna ustrajnost.

Ali ni svi ustrajni djaci ne će na tehnici napredovati kako valja. Tehničke su znanosti ogromnim dijelom upotreba matematike. Matematičke formule dadu se nabubati, ali ne njihova upotreba. Tu treba mnogo samostalnosti, a samostalnost može steći samo onaj, koji uči s razumijevanjem.

Za to neka se ne posvete tehnici oni djaci, koji su u srednjim školama dobivali sad dobru sad lošu svjedodžbu — oni nemaju ustrajnosti. Isto tako neka se okane tehnike oni, koji su imali neprilike s matematikom ili s fizikom, jer ti ljudi ne mogu učiti s razumijevanjem. Dobar tehničar mora da je u prvom redu vrstan matematičar.

Kako se univerza dijeli na fakultete, tako se tehnika dijeli na škole i to: 1. škola za inženjerstvo (zgrade, drumovi, mostovi, željeznice i vodogradjevine); 2. škola za strojarstvo; 3. škola za arhitekturu i 4. škola za kemiju.

Škola za inženjerstvo traje 9, a druge tri škole 8 semestara. Prvi više teoretični državni ispit pravi se koncem četvrtoga semestra, a valja ga položiti najkasnije koncem petoga, jer se inače gubi godina dana. Iz predmeta toga ispita može se prije kolokvirati i tko je dobio na ko-

lokviju ocjenu dobar, veoma dobar ili izvrstan, oprašta se od polaganja dotičnog predmeta na državnom ispitu. Drugi praktični državni ispit polaže se iza svršenih nauka. Tko je iz svih predmeta kolokvirao barem sa dobrim uspjehom, pravi na tom ispitu četiri pismene radnje, a usmeno odgovara samo iz dva predmeta.

Na svakoj tehnici postoji osim toga dvogodišnji tečaj za geodete s jednim državnim ispitom. Taj se tečaj može preporučiti onim djacima, koji nemaju dosta novaca za duge nauke.

U domovini najlakše dobivaju mjesta inženjeri, arhitekti geodeti (mjernici), dok su strojari i kemičari većinom upućeni na inozemstvo (u narodnom smislu).

Što se tiče izbora tehnike, ja sam odlučno za njemačke tehnike, jer su naši ljudi većinom slabi u njemačkom jeziku, koji je inženjeru Slavenu gotovo potrebniji od materinskog radi velike i vrsne tehničke literature, s kojom se ni franceska ne može mjeriti. Češka je literatura neznatna, a magjarska je tekar u povojima. I oni, koji kane učiti u Pragu ili u Brnu, neka se upišu na njemačku tehniku. Oni mogu uza sve to biti dobri Slaveni.

Za študije na inozemskim tehnikama ne mogu se oduševiti, jer znam, da će radin djak i na najneznatnijoj domaćoj tehnici postati vrstan inženjer.

Najzgodnija su mjesta za študij Grac i Brno. To su mirni gradovi — kao stvoreni za intenzivan rad, dok se u Beču ili u Pragu djak izvanredno lako zapušta. U zabavama vrijeme odmiče neopazice, pa djak na jednom opazi, da bi već mogao biti svoj čovjek, a nema još ni prvog državnog ispita.

Život je u Gracu, Brnu i Pragu jednako skup, a za 20—30% jeftiniji nego u Beču. Minimalna mjesečnina, s kojom se može u gornja tri grada izlaziti iznaša 50 K. Ali se s tom svotom smije usuditi na nauke samo izvanredno ustrajan, oduševljen, inteligentan i zdrav djak, jer, vjerujte mi, neizmjerno je teško kuburiti, gladovati, a uz to učiti i crtati. Sa 60 K može se živjeti kako tako pristojno, a najbolja je mjesečnina 70 do 80 K. sa potporom za izvanredne troškove, kao za školarinu (u Gracu 30, u Pragu 50 K), za ekskurzije (u šestom semestru tri sedmice, u osmom 10 dana), za upis i za risaće spreme.

Veće mjesečnine na štetu su djaku. Naši djaci rijetko mogu da se svladaju, a štedljivih gotovo u opće nema. Djak, koji je pokazao, da može pristojno živjeti sa 50 K, ne će moći izziti sa 100 i više kruna. To mu je premalo. Ne mislite, da pretjerujem. Iskusio sam to sam na sebi i na mnogim drugovima. Za to su štipendiji od 1000 K, što ih daje naša vlada, preveliki. Kako će djaštvo morati prije ili kasnije povesti akciju, da se štipendiji reformiraju, morati će se postaviti na to stanovište, jer će inače reforma biti samo prividna. Valja računati s ljudima kakvi jesu, a ta kakvoća najbolje će se pokazatl putem statistike, kojom bi valjalo što prije početi.

Tko je tako nesretan, da ima preveliku mjesečninu, najlakše će napasti i pogibelji izbjeći, ako kupi knjiga za par stotina kruna, pa ih u obrocima otplaćuje. Kod toga mi valja spomenuti, da prenatrpavanje strukovnim knjigama nije korisno, jer djaku stoji na svakoj tehnici bogata tehnička biblioteka na raspolaganje. Jednu knjigu iz svakog strukovnog predmeta dobro je imati. Tako preporučam za prve dvije godine slijedeće knjige:

Kiepert: Differential- und Integralrechnung, 32·40 K.

Keck: Vorträge über die Mechanik, 51·15 K.

Rohn und Papperitz: Lehrbuch der darst. Geometrie, 33·60 K.

Müller-Pouillet: Lehrbuch der Physik und Meteorologie, 68·64 K. Ukupno 185·79 K.

U tim knjigama ima i više nego je potrebno za prvi državni ispit, a marljiv će ih djak do ispita lako pročitati — jer tehničke knjige se čitaju, a ne bubaju. Tko pročita više strukovnih knjiga, moći će ono malo novoga, što u njima nadje, bez muke upisati u bilježnice, a za novac će mnogo pametnije nabaviti knjige za opću naobrazbu, koje ni tehničar ne smije zapustiti.

Realac ne treba za tehniku nikakve daljnje spreme, dok mora gimnazijalac da položi odmah početkom godine (izmedju 1. i 15. listopada) dva prijamna ispita: iz prostoručnog crtanja i iz deskriptive (darstellende Geometrie.)

Na ispitu iz prostoručnog crtanja dobiva se jednostavan model iz gipsa, koji valja u jasnim i glatkim konturama nacrtati, dok se sjene ne

zahtijevaju. Posao je to najviše od četvrt sata, te ne treba nikakvog spremanja.

Deskriptive se zahtijeva toliko, koliko se uči u realci. Čitav se predmet može lako proučiti za 45 do 50 dana, ako se dnevno radi 2—3 sata. U manje dana s više satova rada ne može se solidno svladati. Tko u to vrijeme ne može da svlada materijala, neka se tehnike okani, ako ne će da se razočara.

Najbolje je učiti bez tudje pomoći, a za nauku smatram najzgodnijom knjigu „F. Smoliks: Elemente der darstellenden Geometrie. Ein Lehrbuch für Oberrealschulen. Neu bearbeitet von Josef F. Heller". Knjiga stoji 4 K, a može se naručiti u svakoj knjižari.

Tko se bori s njemačkim jezikom, neka ne ispisuje nepoznatih riječi, kako se to u srednjim školama radi, jer je to neracionalni gubitak vremena.

Pravila i poučaka ne valja na pamet učiti. Glavno je, da si djak znade stvar u prostoru predstaviti, pa će i najteže zadaće lako rješavati, dok će bubant, koji znade čitavu knjigu na izust i pred najlakšim zadatkom stajati nemoćan kao da ima riješiti neriješivi znanstveni problem.

Tko malo teže shvaća dobro će učiniti, ako izreže iz kartona (makar i sasvim grubo) modele, pa ih promatra. Doskora mu ni toga više ne će trebati.

Smolikovu knjigu valja proučiti čitavu osim dodatka (Anhang), dakle 286 stranica. Na tehnici se valja u sekretarijatu prijaviti početkom listopada (najbolje oko sedmoga). Sekretar daje sve nužne upute, koje ću ovdje u kratko razložiti. (Ovo ne vrijedi za peštansku tehniku. Ne znam kakvi su propisi tamo, a upute se mogu dobiti od kojeg tehničara, koji tamo uči ili najbolje izravno od rektorata. Te upute valja što prije zatražiti — svakako prije odlaska. U Beč valja doći već 1. listopada).

Abiturijent hrvatskih srednjih škola valja da u sekretarijatu preda molbenicu za primitak upravljenu na „k. k. Kultus- und Unterrichtsministerium" u Beču. Biljeg 1 K. Prilog maturalna svjedodžba s njemačkim prijevodom. Njemački prijevod ovjerovljuju profesori slavistike u mjestu (u Gracu doktori Murko i Štrekelj) i to besplatno. Isto vrijedi za prijevod svjedodžbe siromaštva, koju neka svatko ponese sa sobom. Molbenice na ministarstvo ostaju u Beču često bez uspjeha, dok se u drugim mjestima uvijek povoljno rješavaju za kojih 14 dana.

U sekretarijatu uplaćuje se odmah 10 K za prijamni ispit, a iza prijamnoga ispita drugih 10 K za imatrikulaciju.

Upisni papiri stoje nešto preko 2 K. Najbolje je već sa sobom donijeti nenapetu fotografiju (vizit), koju valja prilijepiti u indeks.

Preporučam svakomu, da uloži na profesorski kolegij molbenicu za oprost od školarine, koju valja uložiti do 15. listopada. Prilozi: maturalna svjedodžba i svjedodžba siromaštva. Prilozi se mogu i naknado priložiti. Na potpun oprost mogu računati samo odlikaši, dok je za polovičan oprost dostatna dobra svjedodžba. Polakšice vezane s oprostom jesu: popust na željeznici, kad se o praznicima putuje kući i oprost od takse za državni ispit (potpun ili polovičan). (Za kolokvije koji se prave u prvom terminu, ne plaća se ništa. Kasnije se plaća 10 ili 20 K prema predmetu.)

Upozoravam abiturijente, da se odmah iza svoga dolaska u mjesto jave u akademskom hrvatskom društvu („Zvonimir" u Beču, „Hrvat" u Pragu, „Hrvatska" u Gracu i „Perun" u Budimpešti). Tamo će naći starijih kolega, koji će im pomoći kod upisa, kod traženja profesora slavistike, eventualno i kod traženja stana itd. Preporučam ujedno svakomu, da se u ta društva odmah zapišu (tko ne može da plaća članarine, oprašta se na pola ili potpuno), jer će na taj način biti u svezi s domovinom. Samo se ne valja odveć posvetiti društvu, da se ne zanemaruje svojih nauka.

Mislim, da će to biti dosta onom, koji želi da u glavnim crtama upozna, što ga čeka na tehnici. Neka nitko ne gradi kula u zraku, jer bi se znao ljuto razočarati. Izbor staleža važan je za čitav kasniji život, a ako je ikomu potrebno svladavati momentana čuvstva i momentano oduševljenje i puštati riječ samo razumu, to je sigurno potrebno tehničaru. Kurz ist der Wahn, lang ist die Reue . . , Tehnički je studij težak teret i nitko neka ga lakoumno ne uzme na ledja, ako ne će da naškodi u prvom redu sebi, a u drugom redu i svom narodu.

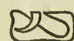

Stud. Fil. Josip Kraišćan (Zagreb):

Djačka ferijalna društva.

Svaki je djak osobito djak na sveučilištu dužan da radi poglavito na dva polja. Jedno je polje njegovom radu i to prvo vlastito obrazovanje. To je — da tako kažemo — dužnost djačkoga zvanja, kao što je ima i svako drugo zvanje. Tu se djak obrazuje i sprema za svoje stručno zvanje. Taj je rad u pravilu prepušten svakom pojedincu, pa ga on prema svojim sposobnostima sam eventualno pod utjecajem profesora opravlja. Ali ima i za taj rad već raznih udruženja (kao seminari, stručni klubovi itd), koja i tu djaka pomažu. Drugo je polje djačkomu radu, polje, na kojem sudjeluje sva demokratska inteligencija zajedno. Taj rad opravlja djaštvo redovito u manjim ili većim skupinama. I to u raznim akademijama, skupštinama, manifestacijama, a napose u udruženjima sportskim, pjevačkim, literarnim, političkim, kulturnim itd.

Jedna i druga strana djačkoga života jednako je važna, pa kao što zamjeravamo inteligentu izvan djačkih krugova, koji se tudji vanjskomu i društvenom životu, moramo jednako tražiti i od svakog djaka, da prema svojim silama u njem sudjeluje.

Ako pogledamo, kako naše djaštvo u svojoj većini radi na ta dva polja, vidjet ćemo, da ne možemo biti zadovoljni s radom na prvom, a još manje na drugom. Puštajući sada s vida prvi tako reći stručni rad našega djaštva, pozabavit ćemo se malo s njegovim radom vanjskim. Do sada očitovao se taj rad poglavito na političkom i pučko-prosvjetnom polju. O političkom ne ću da govorim, jer je i dosta dobro poznat, a i nije ostavio za sobom nikakovih jačih tragova, a u većini svojoj ograničivao se na same djake. Rad oko pučke prosvjete ne datira odavna, a donijela je smisao za nj svojim nastupom napredna omladina. Od kako se pojavila na sveučilištu, napredna je omladina isticala, da nije politički rad pravo polje djačkog nastojanja, nego rad socijalni. Djak ne smije, da troši svoje sile bilo za koju stranku, nego samo za opće narodne stvari.

I ako nije toj misli uspjelo još ni do danas da zavlada cijelim djaštvom, opet se može jasno opazati, kako joj se ono sve više i više priljubljuje. Samo prirodna posljedica te misli bio je rad oko prosvjete najširih slojeva narodnih. — Bilo bi suvišno dokazivati, da je pučka prosvjeta — rekao bih — najsavremeniji a ujedno i najaktuelniji zahtjev slobodoumne demokracije.

Mi ne ćemo još tim demokratizovati društva, ako najsiromašnijeg mu člana p r i z n a m o jednakim najbogatijem, nego ako ga i u č i n i m o jednakim. A uz demokratizam zahtijeva to od nas znanost, koja je u tako zvanim višim krugovima svojim brzim napretkom promijenila čitavo mišljenje i naziranje na život, ljude, svijet itd. Ne ćemo li dakle, da jaz izmedju nižih i viših bude još i veći, moramo da ih sebi približimo, da ih upoznamo sa onim, što smo i sami spoznali. Tek onda će se naše misli i naše težnje podudarati. — Ali neka bude dosta o tome, ta i onako se o tom u nas i odviše — govorilo i pisalo.

Kod nas je taj rad tim nužniji, što će još lijepi niz godina trebati, dok ćemo imati najnužniji broj osnovnih pučkih škola, a još je daleko vrijeme, kad će se moći misliti na ostale više škole za ratare, radnike, obrtnike i druge.

Da u tom poslu mora i djaštvo sudjelovati, ne trebam dokazivati, kad se složimo, da je taj rad nuždan, i da djaštvo može s uspjehom raditi, a ja bi baš ovim recima i želio pokazati, kako bi djaštvo najuspješnije moglo tu da radi. —

Da djaštvo mora da sudjeluje u tom radu istaknuto je i u programnom članku 1. broja našega lista. Tamo su naznačena dva načina, kako će djak udesiti svoj rad za puk. To su p o u č a v a n j e a n a l f a b e t a i š i r e n j e p u č k e p r o s v j e t e i to sudjelujući u radu „Društva za pouku analfabeta“ i „Društva za pučku prosvjetu“.

Ja ću ova dva načina analizirati i onda nastojati pokazati, kako bismo im najbolje udovoljili. Sudjelovati u radu „Društva za pouku analfabeta“ može svaki i sveučilištarac i srednjoškolski djak (dakako iz viših razreda). Raditi se može ili poučavajući analfabete ili sabirući prinose za društvo i šireći smisao na njegove ideje. Poučavati će analfabete moći redovito samo sveučilišni gradjani, jer su srednjoškolci za vrijeme, kad se tečajevi mogu obdržavati (u zimsko doba), zaposleni svojim školama. Sabirati će prinose moći i srednjoškolci. Širiti smisao za društvene ciljeve, napose raditi medju inteligencijom, da se i ona prihvati posla

oko suzbijanja analfabetizma, moći će takodjer u teoriji i sveuč. gradjanin i srednjoškolac, ali će u praksi redovito učiniti malo ili ništa. Jednako, ako ne i slabije, stoji s radom u „Društvu za pučku prosvjetu". Rad u tom društvu sastoji u osnivanju pučkih knjižnica i držanju pučkih predavanja. Jedno je i drugo posao za koji treba više sila i složnog rada nekolicine, a tek jače razviti pojedinci moći će i sami nešto učiniti.

Drugo bi bilo, kad bi već — recimo — u svakom kotaru postojalo društvo za pučku prosvjetu ili podružnica zagrebačkoga. Tada bi dužnost djaka bila, da stupi kao aktivni član u to društvo i da radi u zajednici s ostalima. Ali dok ovako stvari stoje, svatko će mi lako vjerovati, da će pojedinac prepušten sam sebi malo, vrlo malo moći učiniti. —

A i ono, što je spomenuto o radu za društvo za pouku analfabeta, napose što se tiče držanja analfabetskih tečajeva, vrijedi samo u teoriji, dok će u praksi pojedinac naići na stotine i stotine raznih zapreka, koje će teško moći svladati. Za jednu i drugu ideju (polaženje analfabetnih tečajeva i pučkih predavanja) treba najprije sam narod predobivati i nagovarati.

Uz svu dobru volju ostat će rad pojedinaca neznatan i neopažen. Stoga ako djaštvo uvidja, da je taj rad nuždan i da je ono pozvano, da u njem sudjeluje, mora naći i način, kako će s uspjehom raditi i kako će ti uspjesi biti u razmjeru sa potrošenom energijom. To pak ne će moći nikad sam pojedinac, već je potrebna veća skupina. Za to se ne smije cijela zajednička akcija djaštva svršiti tim, da se naglasi nužda toga rada i da se pozove svekoliko djaštvo, da sudjeluje u njem, a ostalo da se prepusti pojedincu, već djaštvo mora i u samoj akciji sudjelovati zajedno. Tim će postići to, da će svi, koji će raditi, djelovati po istim načelima kao i to, da će javnost taj rad opažati, a prema tomu znati i cijeniti. Ujedno će razdiobom posla moći mnogo lakše i uspješnije raditi. Djaštvo se dakle mora za taj rad organizovati i onda zajednički raditi. —

Jedan bi način bio, kako bi se mogla ta organizacija provesti, da se u Zagrebu organizira sveukupno djaštvo. Ova ideja neprovediva je s mnogih razloga, napose političkih, a ne bi bila ni zgodna, što pokazuje i to, da se nijedno slično djačko udruženje nije moglo održati, a i sadanji analfabetski klub ne može, premda je u svakom pogledu dobro vodjen, okupiti oko sebe znatniji broj djaštva. Ja držim, da je tomu razlog, što društvo ovakovo po svojoj prirodi mora imati preširoku zadaću i što je predaleko od onih, s kojima mora da radi, pa se stoga najvećim dijelom mora posvećivati teoretičkom spremanju i proučavanju svoje zadaće, mjesto da neprestano aktivno radi. K tomu pridolazi još i to, da će većina djaka moći raditi bilo poučavajući analfabete, bilo držeći pučka predavanja na ferije i to svom rodnom mjestu ili obitavalištu. A tamo je onda opet osamljen, i daleko od društvenog žarišta, — od vodstva, koje će ipak uvijek biti najspretnije u samom radu. Stoga držim, da je za uspješan rad nužno, da se djaštvo organizira po svojim ferijalnim boravištima, pa d a s e s t a n u o s n i v a t i f e r i j a l n a d j a č k a d r u š t v a, koja bi uzela za svoju zadaću u prvom redu sudjelovanje u radu „Društva za pouku analfabeta" i „Društva za pučku prosvjetu". Razumije se od sebe, da se ne treba strogo vezati na upravu tih dvaju društava, nego je posve dovoljno, da se radi za iste ciljeve. Ali će biti po samo društvo od koristi, da se stavi u sporazum i dogovor sa gornjim društvima. Osobito će mnogo zgodnih uputa i podataka moći dobiti taka društva od kluba za pouku analfabeta, koji imade statističke podatke o svim analfabetima u Hrvatskoj i to za svaku općinu posebno, a osim toga imadu osobito stariji članovi mnogo iskustva za samo poučavanje, pa priredjivanje tečajeva.

Ovaka ferijalna društva mogla bi se osnovati u svakom većem sjedištu kotara, a članovi bi im bili svi djaci i sveučilišni gradjani i srednjoškolci iz cijeloga kotara. Tim bi se osim uspjeha, što bi ih takav klub postigao na pučko-prosvjetnom polju, polučio i jedan negativan uspjeh, a taj bi bio, da djaštvo ne bi praznike provelo u tutanj, a i narod bi ih više zavolio, kad bi vidio, da se oni za njega brinu. U prvom bi se redu dakle ovaka društva brinula za pučka predavanja, osnivanje knjižnica, držanje analfabetskih tečajeva, ali bi uza to mogla raditi takodjer medju svojim članovima, brineći se za njihovo obrazovanje, zgodnim predavanjima starijih mladjima, medjusobnim posudjivanjem zgodnih knjiga i drukčije.

Neka nitko ne kaže, da je to teško ili čak možda i nemoguće. Treba samo malo sjeknuti voljom, skupit sve zajedno i društvo će biti brzo osnovano. A rad? Rad ne mora isprva biti bogzna kako opsežan niti velik. Mali i čedni počeci bit će dovoljni, da budu osnov, na kojem će se što dalje to bolje moći graditi. Ta eto susjedno nam slovensko djaštvo radi nekoliko godina u mnogo težim prilikama u sličnim društvima, pa je već osnovalo lijepi broj knjižnica i održalo više nizova predavanja, a u najnovije vrijeme počelo je i ono s poučavanjem analfabeta. — Malo u jednom kotaru, malo u drugôme, više u trećem itd., pa će sve u jedno sakupljeno biti lijep prinos, što će ga doprinijeti hrvatski djak kulturi svoga naroda, a po tom i njegovom napretku. —

Počnimo dakle već ovih ferija osnivati takova društva, radimo najprije medju sobom i spremajmo se, a onda izadjimo i u javnost. Kad se više takovih društava osnuje i kad će već raditi, moći će u Zagrebu osnovati centralu, koja će se brinuti, da teoretički sprema svoje članove za rad na ferije.

Ovoliko u glavnim crtama o našim novim ferijalnim društvima, a nastavak ovim recima neka budu izvještaji o radu društava, koja će se ovih praznika osnovati. —

Stud. Fil. Milivoj Blažeković (Prag):

PRAG.

Mislim, da nije nužno dokazivati, kako boravak na bilo kojem vanjskom sveučilištu povoljno utječe na duševni razvoj djaka, koji je dosele studirao jedino u Zagrebu. Isto je tako priznata potreba, da što veći broj naših ljudi ide van, iz sitnih naših malomještanskih prilika u svijet, veliki svijet moćne kulture i napretka. O tom je uvjeren svatko, tko napredno i savremeno misli.

Ja bi htio, da podam našem djaštvu (osobito pišem za skore abiturijente) prikaz specijalno praških prilika i to koliko intelektualnu, toli i materijalnu stranu života u Pragu.

Prije svega Prag je češki, dakle slavenski grad. Ono malo Nijemaca gotovo iščezava u češkom moru. Prema tomu ne samo da je hrv. djaku brzim poznavanjem češkoga jezika znatno olakšan boravak u intelektualnom pogledu (predavanja, knjige), pa materijalnom (velika susretljivost i naklonost Čeha u svim zgodama*), nego se u Pragu naš čovjek živeći u slavenskom milieuu kulturno bogatog češkog naroda otima njemačkom utjecaju, koji nam je baš u Hrvatskoj učinio dobar dio inteligencije nenarodnom i za našu ekonomsku, a po gotovo kulturnu političku borbu naprosto izgubljenom (aristokracija, pa osobito naše žene!)

Što se tiče kulture u najširem značenju, u tom Prag ni malo ne zaostaje za Bečom, Gracom i drugim sveučilišnim mjestima monarkije, ako ih možda i ne nadvisuje. Spomenut ću samo neke činjenice. U Pragu gotovo svaki čovjek drži ili barem čita bilo koje novine. (Analfabeta naprosto nema). Mnogobrojna praška kazališta većina sa literarnim repertoirom dnevno su krcata općinstvom. (U Zagrebu je samo „Vesela udovica“ kadra napuniti kuću!) Nadalje u Pragu ima svaki dan desetak pučkih, stručnih i inih predavanja, gotovo svaki dan koncert, od kojih ni jedan nije slabiji od onih u glazbenom zavodu, dok su neki n. pr. oni češke filharmonije, čeških kvarteta i dr.) daleko bolji. Svi se ti često vrlo jeftini koncerti davaju pred rasprodanim gledalištem, a publika ih sluša sa pravim glazbenim razumijevanjem i s uživanjem, jer nije došla radi toileta ni da za vrijeme izvadjanja „trača“ sa susjedom, kao što je to na žalost u Zagrebu omiljeli običaj. Ako se još spomenu razni muzeji, stalne i periodičke umjetničke izložbe, javne čitaonice i knjižnice, pa druge kulturne i humanitarne institucije (n. pr. društva za besplatnu pravnu i liječničku pripomoć itd.), držim, da se je svatko uvjerio o visokom kulturnom nivou glavnoga grada Češke.

No Prag je i eminentno demokratsko i slobodoumno mjesto. Vidjelo se to najbolje kod netom obavljenih izbora, kada se u Pragu klerikalci nisu usudili ni kandidirati, osim u dva kotara i tu su — propali. Demokratizam i naprednost Praga svjedoče nam i mnogobrojna pučka predavanja (organizirana „pučka sveučilišta“), mnoštvo redovitih predstava za radništvo

* Dok na njemačkim univerzama hrvatskog djaka gotovo nikad ne opraštaju od školarine, u Pragu je obratno, većina hrvatskih djaka ne plaća školarine. Isto je s ispitima, odnosno s kolokvijima.

u svim kazalištima, razne demokratske institucije, u kratko svagdje se opaža ono iz pravog demokratizma potičuće nastojanje, da se popularizira znanost i umjetnost i socijalizuje sve ono, što čini čovjeka boljim, sretnijim i slobodnijim. U tom je prispodoba sa Zagrebom naprosto nemoguća. (Vidi o tom člančić „Patriotski sport" u 2. br. „Hrv. Djaka.") Naš djak može se u Pragu lijepo upoznati i pripraviti za budući svoj pučkoprosvjetni rad. Saobraćajem sa inteligentnim radništvom na skupštinama, predavanjima i dr. nužno se demokratizuje.

U Pragu je centrum češke sekcije „Slobodne misli", koja ovdje razvija vanrednu djelatnost, a koju bi već jednom trebalo i kod nas osnovati.

U Pragu izlazi većina čeških listova i revija, od kojih je najviše uredjivano u smjeru naprednom i slobodoumnom.

Kao sveučilišni grad Prag zauzima jedno od prvih mjesta u Evropi. Stručna sprema profesora češke univerze daleko je poznata.

Kao karakteristične spominjem naslove nekih kolegija od općeg interesa:

Masaryk: Filozofija Dostojevskoga u savezu s misaonim razvojem novodobne Rusije.

Dr. Krejči; Nitzsche i nitzscheanizam.

Dr. Foustka: Socijalna patologija.

Dr. Drtina: Razvoj školstva u XIX. vij., Čitanje i tumačenje „Emila" i t. d.

Dr. Zibrt: Kulturna povijest češka itd.

Dok se kod nas gotovo nikad ne predaje češka povijest, predaje poznati prijatelj Hrvata dr. Kadlec vrlo savremen kolegij: „O državopravnom odnosu Hrvatske k Ugarskoj."

No profesori ne samo da imadu veliku priznatu stručnu naobrazbu, već su i ljudi širih vidika, slobodoumni i napredni, što znadu, da budu u neku ruku i odgojitelji svojih djaka. Profesori privatno mnogo opće sa svojim slušateljima, dok su n. pr. neki seminari uzor uzajamnog rada djaka i profesora. Spominjem samo Masaryka i Drtinu, koji su jedni od prvih i najboljih ljudi svoga naroda.

I u tom je jedva moguća prispodoba sa Zagrebom. Djački život je u Pragu vanredno razvijen. Imade bezbroj djačkih društava, stručnih, obrazovnih, patriotičkih i dr. — Imadu nekoliko vrlo dobro uredjivanih djačkih listova, izdaju svake godine više almanaka i djačkih kalendara — malo piju, više rade. U opće češki studenti ne shvaćaju akademsku slobodu kano slobodu alkoholističkih i sexualnih ekscesa, već kao u prvom redu slobodu rada, naobražavanja i spremanja za budući narodni rad. Svi su napredni i slobodoumni, dakle antiklerikalni. Svete kongregacije u opće nemaju. —

A sad da vidimo, kakove su materijalne prilike za hrv. djaka u Pragu. Moram odmah istaknuti, da su vrlo povoljne, te se može reći, da tko može živiti u Zagrebu, može za iste novce živiti i u Pragu, dapače jeftinije.

Ponajprije stan. U studentskoj četvrti na Kral. Vinohradyma su stanovi po 8—15 for. za jednoga, ako su dvojica, za svakoga 6—9 for. Stan s opskrbom dobije se od 25 for. dalje. Objed u menzi stoji 28 novč., a dobije se dobra i zdrava hrana u dovoljnoj količini. U boljim gostionama su objedi po 30—35 novč., a u pučkim „jidelnama" dobije zdrav i dostatan objed za 20—25 novč. Uz to je izvrsno pivo vanredno jeftino („krügel" 7 novč.). Kako vidimo stan i hrana je ko i u Zagrebu, odnosno jeftinija.

Glavno češko djačko potporno društvo je Husov fond, koje dijeli i našim djacima potpore. No kako je velik broj čeških molitelja dobiju naši djaci tek u krajnjoj nuždi. „Svepomoc" posreduje kod stanova, instrukcija, dok je „Svaz československog studentstva" glavni pretstavnik djaštva i zastupnik njegovih interesa. „Svaz" vodi svaku opće djačku akciju, te je i nedavno sazvalo opću djačku skupštinu proti teološkom fakultetu, držeći da je to stvar svih akademičara. Češkom djaštvu mora se priznati, da je znalo zainteresovati javnost za svoje socijalno stanje, te je n. pr. nedavno dobilo na dar 10.000 K za djački dom.

Hrvatski djaci, u koliko trebaju potpore, upućeni su najprije na „Hrv. potporno društvo u Pragu". To je mlado društvo osnovano pred 2 godine darom Strossmayerovim od 1000 kruna.

Društvo u glavnom može podupirati najnužnije, te izdaje potpore najviše do 20 for. Na čelu su društva praški Hrvati — gradjani, dok je tajnik redovno djak. Društvo je osobito ljetos razvilo lijepu akciju, te naišlo na priličan odziv. U prvom je redu na djaštvu samom, da u domovini što više agitira i steče društvu što više prijatelja i darovatelja.

Ako uzmemo sve u jedno može se reći, da je absolutni minimum potreban za život u Pragu **50 kruna**. Uz potpore različitih društava, besplatnu menzu itd. može se izaći i sa polovicom te svote (25 kruna).

Kako vidimo i materijalna je strana života u Pragu za našeg studenta vrlo povoljna.

Ako usporedimo narav Čeha i Hrvata vidimo, da Česi imaju neke prednosti, vrline, koje kod nas absolutno manjkaju. To je u prvom redu njihov praktični, realistični duh, što je njima reć bi prirodjen. U tom im nema medju Slavenima premca. Dok kod svih nas drugih Slavena preteže u javnom radu čuvstvo, pojedince pak polovičatost i lijenost, to su Česi hladni, proračunani ljudi marljivi i ustrajni. Tom svojstvu imadu zahvaliti većinu svojih uspjeha, kano i to, da su potisnuli češke Nijemce i kulturno i ekonomski, te je n. pr. Prag, još pred nekoliko decenija njemački grad, danas gotovo sav češki. Realistički Česi već su odavna uvidjeli, da se tek postepenim sitnim radom dolazi do većih pozitivnih rezultata. Dok se u nas gotovo sva narodna energija trošila i troši lih, samo na državopravna pitanja, u Češkoj nema gotovo stranke bez izradjenog socijalnog, kulturnog, a po gotovo ekonomskog programa. Za to i je kod njih tako bujna pučka prosvjeta, dok gospodarski — istina samo buržoazija i nešto seljaštva — bivaju sve jačim. Doduše njemački „burševi“ u Pragu nazivlju češke djake kukavicama, što ne reagiraju na njihove izazove sredovječnim duelom, dok im imponiraju vatreni Jugoslaveni, što „kao pravi kavaliri“ primaju dobačenu rukavicu (obično poslije kakove tučnjave) i drugi dan šalju svjedoke za „vitešku zadovoljštinu“. No ti isti „burševi“ ko i čitava njemačka javnost najbolje osjećaju, kako se emancipira češki narod od njem. upliva, ekonomskog i kulturnog i kako se je već gotovo sasma oslobodio. A može li se i za nas isto reći? I u tom pogledu baš je Prag vrlo dobra škola za naše ljude, da vide, kako se danas bori za narodna prava, ne samo starim pergamenama iz historije, već da historičkom pravu daje tek sadanja ekonomska i kulturna narodna snaga pravu vrijednost. Kad će se to već jednom i kod nas uvidjeti?

Prikazao sam u glavnom sve, što je karakteristično za Prag, prilike ondje s intelektualne i ne manje važne materijalne strane. Mislim, da se je svatko mogao uvjeriti, da su vrlo povoljne i da je Prag najzgodnije sveučilišno mjesto za hrvatskog djaka.

I zato je pravo čudo, da uz ovako povoljne prilike tako malo naših ljudi ide u Prag. Ima ih istina više, nego li prijašnjih godina (70 i to najviše tehničara). Ali sve je to malo. Baš nama, koji živimo tako ograničenim sitnim životom maloga naroda, i baš sada, kad reakcija gordo diže svoju glavu, treba nam što više ljudi širokih vidika, modernih nazora i novih, savremenih ideja. A tko je jednom živio u Pragu, upio svu njegovu kulturu i upoznao realizam i naprednost Čeha — taj se ne može vratiti, nego kano čovjek napredan i demokratičan, kano onaj dio narodne inteligencije, koja će voditi narod napred, novim putevima, a ne natrag. Ne bi smjelo biti hrvatskog djaka, koji nije bar jedan semestar proživio u Pragu. Ostali Slaveni, a osobito mi Hrvati možemo se mnogočem naučiti od najnaprednijeg slavenskog naroda od Čeha. A to je vidio i jedan od svakako najboljih naših ljudi, biskup Strossmayer, kad je u pismu, kojim je popratio svoj dar od 1000 K napisao: „Dragi prijatelji! Od sve duše odobravam Vašu nakanu, da stvorite fond, iz koga bi siromašniji djaci iz Hrvatske primali potporu i tako se odlučivali za nauku u Zlatnom Pragu, kamo i valja da mladost naša ide i svakomu se dobru med braćom priučava. Česi sve što imadu, stvorili su si svojom vrijednoćom. Oni su danas med svima Slavenima prvi gospodari i prvi umjetnici, pa je Prag njihov pravi muzej svake vještine i umijeća . . .“

I time mislim, da sam najbolje svršio članak o Pragu.

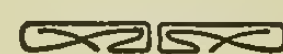

Cand. Jur. Petar Vranković (Grac):

Sveučilišno pitanje.

Jedno eminentno djačko pitanje je sveučilišno, te bi po djacima moralo biti držano uvijek živo i rasvijetljeno sa svih strana. No kako kod nas svuda prevladava diletantizam i površnost, tako i tu vidimo, da se o sveučilišnom pitanju samo onda raspravlja, kada to pitanje iznese koja od narodnosti u Austriji. Onda se i mi sjetimo, da i kod nas postoji to pitanje neriješeno, pak izdamo rezoluciju, priopćimo ju

novinama i tim cijenimo da smo našu patriotsku dužnost izvršili, te možemo opet da se podademo našem neradu.

Kad se spominje naše sveučilišno pitanje onda se uvijek pomišlja na potpuno priznanje sa strane Austrije ispita i rigoroza položenih u Zagrebu po pravnicima i filozofima iz Dalmacije i Istre. I u istinu, to je glavni postulat u našem sveučilišnom pitanju.

Taj postulat Hrvata iz Dalmacije i Istre opstoji otkad se otvorilo hrv. sveučilište u Zagrebu, te je osobito izbio, kad je talijansko djaštvo počelo da energično radi za postignuće talijanskog sveučilišta u Trstu. Tad se je hrv. djaštvo obratilo predstavkom na dalmatinski i istarski sabor kao i na carevinsko vijeće za uredjenje sveučilišnog pitanja. No kao obično pri tome je i ostalo. Ali ne samo da je pri tome ostalo, već se je dapače počelo da i slabi naš zahtjev traženjem jugoslavenskog sveučilišta u Ljubljani u ime Jugoslavena, te dapače i isticanjem nekog reciprociteta, o čemu ću kasnije govoriti.

Kako sam prije spomenuo naš zahtjev traži sa strane Austrije potpuno priznanje položenih državnih ispita i rigoroza, a diploma stečenih od pravnika, kao što i položenih ispita usposobljenja, te diploma stečenih na zagrebačkom sveučilištu, od filozofa iz Dalmacije i Istre. Za taj naš zahtjev imamo podloge u samom temeljnom državnom zakonu od 21./XII. 1867. D. Z. L. broj 142, koji u § 19. odredjuje: ravnopravnost svih narodnosti i jezika u školi, uredima i javnom životu, kao što i da svaka narodnost ima pravo da dobije potrebita sredstva za odgoj u svom materinskom jeziku, a takva pripada nama iz Dalmacije i Istre, budući da je u istima hrvatski jezik, priznat zemaljskim. Naravno je pak da mi imajući već univerzu u Zagrebu, a ne puštajući s očiju ni našega narodnog cilja, ne ćemo tražiti jednu svoju univerzu u zemljama i kraljevinam zastupanim na carevinskom vijeću, kamo provizorno pripadamo, — što mimogred rečeno ne bi ni dobili — već ćemo nastojati, da se to naše pravo oživotvori u skladu s našim narodnim interesom. Ne samo što postojeći zakon govori u prilog našem zahtjevu, već i pedagoški razlozi, koji nastoje da nauku čim moguće olakšaju a to nije sjegurno učeći srednje škole u jednom, a više u drugom, k tomu nepoznatom jeziku. Ako ovaj razlog vrijedi uopće, napose se na nj mora imati obzira kod filozofa, koji ne samo što moraju učiti u drugom nepoznatom jeziku, već i kasnije kao profesori predavati jezikom u kojim nijesu učili, a to je sjegurno na štetu povjerene im mladeži, njima pak od velikog truda.

Novčane prilike, ambijenat iste narodnosti, to su sve razlozi koji govore u prilog našeg zahtjeva.

To naše pitanje, koje već trideset godina opstoji, našlo je svoje riješenje naredbom od 10.X. 1902. br. 32.212 i od 24.IV. 1904. br. 34.288 kojim je pok. ministar za bogoštovlje i nastavu Hartel mislio, da je potpuno udovoljio našem zahtjevu. Dapače je njemačko djaštvo i njemačke stranke proti tim naredbama ustalo kao da Austriji prijeti opasnost.

Pogledajmo, da li je zbilja naš zahtjev ispunjen i da li gori spomenute naredbe riješavaju naše sveučilišno pitanje. Možemo odmah odgovoriti, da niti je naš zahtjev ispunjen nit je pitanje riješeno, te se tim naredbama ne smijemo zadovoljiti, premda ih moramo smatrati kao prvi korak riješenju našeg pitanja.

Ne zadovoljavaju nas, jer su provizorne te kao takove ne pružaju nikakvu garanciju za budućnost. Ne udovoljavaju našem zahtjevu, koje traži „potpuno priznanje svih ispita, za pravnike i filozofe“, jer ne priznavaju već samo prvi državni ispit za pravnike, a za drugi i treći traže naknadni ispit pred posebnom komisijom u Beču istina na hrvatskom jeziku. Rigoroze i diplome ne priznaju, već za njih treba redovite nostrifikacije, a na filozofe se niti ne osvrću. K tome, ako se sjetimo izjave bivšeg ministra Dr. Körbera na interpelaciju njemačkih zastupnika: da će oni pravnici, koji budu pravili ispite u Zagrebu moći biti namješteni samo u Dalmaciji i Istri vidimo jedva nedovoljnost i štetnost istaknutih naredaba.

Istina za pravnike nije lako riješiti pitanje priznanja, jer tu mora da država traži od svojih činovnika, kao što i ljudi, koji se posvećuju slobodnim pravničkim zvanjima poznavanje prava i zakona vrijednih u državi, te kvalifikaciju tog poznavanja, no kod filozofa toga nema. Znanost

ostaje znanost, pa gdjegod se predavala, a k tome je filozofski fakultet u Zagrebu uredjen poput onih na sveučilištima u kraljevinama i zemljama zastupanim na carevinskom vijeću. A razlozi, koje smo gori spomenuli govore dovoljno za to priznavanje.

Što se pak tiče pravničkih ispita, to naš zahtjev mora da ide za tim, da austrijska vlada, budući da smo mi vlasni samo od nje tražiti i jer se o n a mora da brine za naš odgoj u materinskom jeziku, d a s e a u s t r i j s k a v l a d a p o b r i n e, da bi nam bilo moguće na zagrebačkoj univerzi slušati one predmete, kojih se tamo ne predaje, a u zemljama i kraljevinama zastupanim na carevinskom vijeću trebaju, te tamo položiti ispite pred posebnim komisijama, koje bi nas ispitivale iz predmeta vrijednih za Austriju. Tomu nastojanju austrijske vlade sigurno da će hrvatska vlada udovoljiti, kako je i predstojnik za bogoštovlje i nastavu g. Milan Rojc izjavio na interpelaciju nar. zast. dra. Gj. Šurmina u XIII. saborskoj sjednici dne 23. XI. 1906., jer već opstoji za prvi državni ispit takova uredba, da ga Hrvati iz Dalmacije i Istre polažu u jedan put, a ne kao oni iz Banovine u dva dijela, te da bivaju reprobirani na šest mjeseci, dotično godinu dana, a ne na dva mjeseca, sve po austrijskim propisima.

Naknadni ispit, koji se po prije spomenutim naredbama zahtijeva, obuhvaća toliki opseg materijala, da je to u istinu četvrti ispit. Država pak, koja se mora da brine za odgoj svojih državljana i ako ima pravo tražiti od svojih činovnika poznavanje zakona vrijednih u državi i kvalifikaciju tog poznavanja, ona mora da olakoti odgoj, ona ne mora da to poznavanje, dotično kvalifikaciju otešča, kao što je u istinu sada slučaj. Pravnik naime iz Dalmacije i Istre, koji hoće da se posluži pravom, da u svom materinskom jeziku sluša predavanja, te položi ispite, mora da izvrši i tu apsurdnost, da iste predmete prama zakonima dvaju država uči i iz njih ispite položi, t. j. mora da uči i one zakone, upotrebljavanje kojih mu nikad trebati ne će, dapače se za službu niti ne traže, buduć da u zemljama i kraljevinama zastupanim na carevinskom vijeću ne imadu zakonske snage, kao drugi civilni parbeni postupnik, drugo upravno pravo itd. A to je silno otešćavanje.

U toliko što se tiče ispita državnih. Što se pak tiče rigoroza, tu je po srijedi i druga stvar, a to je, budući da su rigorozi jedna akademska stvar, u prvom redu pitanje dotičnog zavoda. No i tu mi moramo tražiti, da nam se priznadu. Kad jednom postignemo priznanje državnih ispita, a to ćemo postići samo na prije izloženi način, tad nema razloga, da nam se istodobno priznadu i rigorozi, kad već nijesu no ponovljenje državnih ispita. A doktorske diplome, te ćemo morati nostrificirati, no moramo tražiti na isti način, na koji se nostrificiraju doktorske diplome liječnika na zagrebačkom sveučilištu, t. j. sa samom uplatom takse. Tim će se obdržati zakon, da diplome stečene na inozemnim univerzama nemaju vrijednosti bez nostrifikacije, ostati će ta akademska čast, čast pružena od stanovitog sveučilišta i udovoljiti će se našem opravdanom zahtjevu.

U tome sastoji naš zahtjev i to je put, kojim moramo ići, da ga riješimo, a sad ću se osvrnuti na p i t a n j e r e c i p r o c i t e t a, kako često zagrebački kolege nazivaju naš zahtjev, da li, jer im se čini predugo nabrajanje cijelog našeg zahtjeva ili jer traže nešto drugo — nemoguće, ne znam.

Reciprocitet ili kako obično dolazi p o t p u n i* r e c i p r o c i t e t z a g r e b a č k o g a s v e u č i l i š t a sa onima u Cislitaniji bi značio, kad bi mi Hrvati iz Dalmacije i Istre tražili. jer smo samo mi vlasni tražiti, da 1. austrijska vlada prizna ispite, rigoroze i diplome, stečene u Zagrebu za sve austrijske državljane, dakle i za Poljake i Talijane n. pr., a za to nam nije stalo, još više, da prizna ispite, rigoroze i diplome stečene u Zagrebu svima, po tom i drugim državljanima, a to nijesmo vlasni; 2. da i hrvatska vlada prizna sve ispite, rigoroze i diplome, stečene na univerzama u kraljevinama i zemljama zastupanim na carevinskom vijeću, a to nemamo pravo.

Traženje dakle reciprociteta mi niti hoćemo, niti možemo, već isticanjem tog pitanja pokazujemo, da niti sami ne znamo što hoćemo, pokazujemo kako na laku ruku shvaćamo naš zahtjev, te stavljamo sami sebi zapreka, budući da nas austrijska vlada može da lijepo odbije samom riječi: n e m o g u ć e.

N a š z a h t j e v n i j e r e c i p r o c i t e t v e ć j e t r a ž e n j e p o t p u n o g p r i z n a n j a

---

* Sa stanovištem kol. člankopisca u ovom pitanju mi se potpuno ne identifikujemo, te ćemo svoje stanovište svojedobno obrazložiti. Ur.

svih položenih, državnih ispita i rigoroza te doktorskih diploma stečenih od pravnika, kao što i položenih ispita usposobljenja i doktorskih diploma stečenih od filozofa iz Dalmacije i Istre na hrvatskom sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu po austrijskoj vladi u kraljevinama i zemljama zastupanim na carevinskom vijeću.

Taj se pogrješni izraz udomaćio i u interpelacijama i govorima zastupnika na carevinskom vijeću, a to nam može samo da škodi.

Nego kad govorimo o reciprocitetu, spomenut ćemo, da djaštvo iz Banovine na zagrebačkom sveučilištu može da traži od hrvatske vlade, da ishodi reciprocitet pojedinog fakulteta sa istim fakultetom na drugoj kojoj univerzi, kao što n. pr. imaju austrijski medicinski fakulteti sa napuljskim ili filozofski sa nekim u Njemačkoj, no to je sasvim druga stvar i to se nas ne tiče, budući da mi ne možemo od hrvatske vlade to tražiti.

Još hoću da spomenem drugo jedno pitanje, koje je s našim u svezi. Slovenci zahtijevaju za sebe svoju univerzu u Ljubljani. Kolikogod nam to može ne biti drago, ipak oni imaju to pravo, dapače mi ih uvijek moramo podupirati u takvom zahtjevu, stojeći na stanovištu, da svaki narod ima pravo tražiti za sebe sve što mu koristi za napredak. No često se dogadja, da Slovenci traže u ime Jugoslavena neko jugoslavensko sveučilište u Ljubljani, a taj zahtjev ne samo da ne smijemo poduprijeti, već smo dužni proti tome uvijek i svagdje ustati, budući da se tim zahtjevom krnji i oslabljuje naš zahtjev, a toga se moramo čuvati. Neka oni, t. j. Slovenci, traže u ime svoje i za sebe što hoće, ali u ime naše i k tome za nas, to ne smijemo dozvoliti, ako ne ćemo da sami sebi škodimo.

Kad sam pri pitanju slovenskog sveučilišta, osvrnut ću se i na pitanje, koje je s njime u svezi, na zahtjev Slovenaca, koji je često i od naše štampe usvojen, a kojega oni postavljaju kao protutežu talijanskom sveučilištu u Trstu t. j. slovenske paralelke po nekima slovensko-hrvatske paralelke, akoprem je slovensko narodno-radikalno djaštvo odlučno protiv talijanskog sveučilišta u Trstu.

U pitanju talijanskog sveučilišta mi moramo da stojimo na stanovištu, da Talijani imadu pravo na nj, a svakako da će ga tražiti u svom središtu, kao što ga traže, a to im je Trst usprkos ono 40 do 500.000 Slavena. U tom pitanju mi moramo, ako hoće naše pomoći tražiti kompenzacija drugdje, možemo i poduprijeti zahtjeve Slovenaca u kompenzacijama, koje oni traže za sebe, ali to ne mogu biti slovenske paralelke u Trstu, još manje slov.-hrvatske, što bi samo oslabilo naš zahtjev. Naš je zahtjev: Zagreb. U tom zahtjevu budimo nepomični i zahtjev ne oslabljujmo, ni rad čijeg obzira. Kanimo se svega, što bi moglo dati prigode, da se naš zahtjev krivo shvati. Radimo na tome, da naše pitanje učinimo aktuelnim. Ustrajmo, pak ćemo i pobijediti.

Ing. Cand. Vladimir Maravić (Prag):

Klub hrvatskih tehničara u Pragu.

Od hrvatskih študenata u Pragu najviše je tehničara. Prošloga mjeseca združiše se oni u udruženje gornjega imena.

Študentskih društava imade danas mnogo, ali ih je malo, koja imadu neko veće značenje, a to zbog toga, što žive samo od običaja, a ne od potrebe t. j. nemaju programa rada. U ovakovom društvu, ako se i pojavi kakav rad, ubijaju ga preživjele formalnosti. Nije društvo zbog društva, niti zbog funkcionara, nego je sredstvo za razdiobu i olakšanje stanovitog rada. Društva bez programa, ta čisto paradna društva, imadu prestati. A kako veliko polje rada čeka naše študenstvo! Najžalosnije je kod toga, da imade i takovih društava, koja se očajno osvrću za nekakovim „radom," za nekakovom „akcijom," radi bi poboljšavali, reformirali, kad bi samo znali što i kako!

I ako se razvitkom gospodarskih i kulturnih odnošaja umanjuje apostolska misija študenstva, kao učitelja i jednog važnog faktora u svojoj okolini, raste za to dužnost, da iz života, iz te okoline sam uči i spoznaje ono, što se iz knjiga naučiti neda.

Bila su vremena, kad se je rad študenstva naprosto odbacivao, a djake upućivalo samo na škripta i predavanja. Drugi se je put djački rad i precjenjivao. A i danas nije kontakt izmedju nas i ostale javnosti onakav, kakav bi imao da

bude, nije iskren, nema medjusobnog poznavanja, a to je zlo. Rad študenstva ima da bude jedna pozitivna komponenta u razvitku narodnom. Ne računati s tom komponentom ili braniti joj izražaj, znači jedan veliki gubitak, gubitak jedne znatne duševne snage. Ishodište i temelj svakog študentskog rada ima biti princip, da je dužnost študenta svršiti študija na vrijeme, postati što prvo produktivnim članom ljudskoga društva, što je prvi dokaz narodne i socijalne svijesti, a slobodno vrijeme upotrijebiti na svoju općenitu naobrazbu i u kulturnom radu za narod. Taj princip akceptovaše hrvatski tehničari u Pragu i na njem osnovaše svoje udruženje.

Već samim medjusobnim općenjem ljudi iste struke, poticati će se na rad oko stručne naobrazbe. Medjusobnim razgovorima izmjenjivat će se misli, upozoravat će se na dobre stručne knjige. Ne mislimo tu na paradne govorancije, nego na diskusije, na sporove (dakako stvarne!) a sve to bez preživjelih formalnosti, koje treba odbaciti. Ista svrha postizati će se direktno čitaonom, stručnom knjižnicom, predavanjima, poučnim izletima itd. Sve je to planovito razdijeljeno u detailnom programu.

Potrebe raznih naroda u pogledu „tehničkoga rada" su razne, a prema tim potrebama su udešene ili barem imale bi biti udešene visoke tehničke škole. Kao što se tehnička znanost i potrebe u tom pogledu razvijaju, tako rastu i zahtjevi reforma tehničkih škola. U Austriji se najveća pažnja obraća reformi kemijskog i strojarskog odijeljenja. Isto je u Njemačkoj. Kad bi se kod nas osnivala visoka tehnička škola, morali bismo naravno računati s potrebama naših krajeva, osobito Dalmacije, Bosne i Hercegovine t. j. najveću pažnju obratiti gradjevnom (cestogradnje, vodogradnje, željeznice, mostovi, tuneli itd.) i kulturno tehničkom odijeljenju. Hrvatske tehnike nemamo, a niti takove, koja bi s tim specifički našim potrebama računala u onoj mjeri, kako im to odgovara. Tehničko će udruženje nastojati, da se taj manjak u našem stručnom odgoju nadopuni.

Pitanje osnutka hrvatske visoke tehničke škole javljalo se kod nas periodički. Pojavilo se — izginulo. Pred kratko vrijeme bilo je i opet aktuelno. Iz svega naučili smo to, da se tomu pitanju nije obraćala ona pozornost, koju zaslužuje. Općeniti nazor kod nas u pogledu osnutka hrvatske tehnike je taj: Koliko bi zemlju stajala takova škola? Ako je s te strane osnutak moguć, dobro, osnujmo je! No važnije pitanje, da li imamo, da tako kažem, duševno jamstvo za osnutak takove škole t. j. spremnih ljudi, malo nam je brige zadavalo. Koliko se narodnoga novca potrošilo na štipendije za tehničare, ali bez ikakvog sistema, bez ikakve perspektive. U novinstvu našem našli ste katkada članak o visokoj tehničkoj školi, ali obično nije to bilo ništa više, nego skraćen program kojeg austrijskog učilišta. Zaludu tražite malo dubljega, kritičnijega pogleda na čitavu stvar. Zaludu tražite mnijenje, koji tip visokih tehničkih škola odgovara najviše našim prilikama, njemački, engleski ili švicarski. Negdje se pisalo, da bi tehnika mogla biti spojena s filozofijskim fakultetom. Zaludu ste očekivali, da će se jedan od naših stručnjaka oboriti pravednim gnjevom na to i dokazati, da je to zlo. Prije, davno prije, nego što se je vlada izjavila za osnutak visoke tehničke škole, morala su ta pitanja biti pročišćena. Davno smo morali imati taj cilj pred očima i raditi za nj. Prvi princip svakoga kulturnog grada imao bi da bude: postavljati si velike i daleke ciljeve, misliti ne na dvije, nego na dvije sto godina napred. Zgodno je to rekao češki kritičar Šalda: „Čim počnete misliti sto godina napred, napredovali ste za čudo u dvije godine mnogo bolje, nego kad biste mislili samo na te dvije godine." Naš klub raditi će i u tom smjeru prema svojim silama. Proučavati to pitanje, popularizirati ga, probuditi za nj interes u svima vrstama, u čitavoj našoj javnosti. Držim, da bi to pitanje za nas, gospodarski zaostao narod, moralo imati to značenje, koje ima u kulturnom i političkom pogledu osnutak univerze.

Na visokim tehničkim školama uče se neki vrlo važni predmeti nedostatno, a drugi naprosto manjkaju u programu. Spreman tehničar morao bi na primjer proučiti narodno gospodarstvo mnogo savjesnije, nego što to od njega traži tehnička škola. Od osobite je važnosti za nas, kao sinove još agrarnog naroda, proučavanje razvitka industrije. Mnogo zgodne prilike daje nam se za to ovdje u Češkoj, koja se iz agrarne tako brzo i snažno razvija u zemlju industrijalnu. I baš u promatranju toga razvoja pruža nam se

mnogo više poučenja, nego što bismo ga našli recimo u Engleskoj, gdje je industrija već na najvišem stupnju. U tom smjeru razvit će naše udruženje svoju djelatnost.

Veliku važnost polagat ćemo na proučavanje života radništva*, razreda danas najviše tlačenog, prema kojemu ćemo imati kad stupimo u život teške dužnosti, hoćemo li biti u službi čovječnosti, a ne samo vladajućeg sistema.

Stud. Fil. Ivo Sporčić (Zagreb):

Zadaci srednje škole.

Prosvjeta oslobadja čovjeka one primarne nesamostalnosti, u kojoj je dok se ne umije služiti svojim razumom bez upute i vodje; a često je baš nedostatak slobode i odlučnosti, da se poslužimo svojim razumom, uzrokom našoj nesamostalnosti — češće nego li pomanjkanje samoga razuma. Sapere aude! Pouzdaj se u svoj razum! Budi svoj! — to su gesla prosvjete.

Lijenost i kukavnost podržavaju mnoge ljude i nadalje, pošto su dobom već davno postali slobodni, u stanju neke nesamostalnosti; to su ujedno uzroci, koji im postavljaju druge, jače individue za vodje i zaštitnike.

Nastojanjem tih štitnika, koji se nametnu nesamostalnom društvu i podržavaju ga u njegovoj neslobodi, biva i pojedincima njegovim teško, da u svom radu budu svoji i slobodni, jer ih ona većina, koja je već otupljena i brižno nadzirana, da ne podje nego baš odredjenom joj stazom, smeta i sprečava u samostalnom djelovanju.

Pokuša li ipak koji pojedinac poći svojom stazom, prijeti mu odasvud opasnost, da nastrada; mogao bi joj možda izbjeći i nakon nekoliko posrta sasvim bi sigurno koracao — ali ga svaki takav pokus „otrežnjuje“ i odvraća, da se unapredak otimlje vlasti društvenoga štitništva. Postao je gotovo nesposoban služiti se svojim razumom, bespomoćan je, jer ga na svim linijama izdaje neznanje. Zasade i formule, mehaničko orudje u razumskom radu, postaše zloporabom naravnih njegovih sposobnosti jedinim razumskim radom, pa su jedini dopušteni koraci u umjetno podržavanoj nesamostalnosti.

Ali ako je pojedincu teško, gotovo nemoguće, da se prosvijetli i oslobodi nasilnoga štitništva, skupu je to veoma lako; to je neizbježivo, ako mu se samo da potrebna sloboda. Tu slobodu dobiva skup (društvo) od onih pojedinaca, koji samostalnom misli ipak odbace štitništvo i šireći oko sebe samosvijest i slobodni duh uče, kako da cijenimo vlastiti, slobodni razum. Taj nas duh uči, da sami — oslobodjeni tako — ne postavimo svoga štitništva. Revolucijoniranjem duhova zbacit ćemo možda despotu i oteti se njegovom gospodstvu, ali revolucija sama ne će nikada reformirati način mišljenja, već će iznesti nove predrasude, koje će — jednako kao stare — u novom stanju postati mehaničkom uputom i vodjom nesamostalnoj skupini; ne ćemo li novog toga štitništva, treba revolucija da prosvjetljuje, ili bolje treba prosvjetom stvarati revoluciju.

Da se skup prosvijetli ne treba ništa nego slobode i to slobode najbezazlenije, što je ima — slobode, da se svuda smije javno služiti svojim razumom. Militarizam veli: ne rasudjuj, vježbaj! — religija: ne rasudjuj, vjeruj! — državna vlast dopušta: rasudjuj, ali se pokori! Ovamo ćemo primijeniti našu riječ: Služiti se svojim razumom slobodno i javno. Državljanin se ne smije oprijeti odredbama zakona i privatnom svom slučaju služiti se svojim razumom radeći prema njegovoj uputi; javno može: iznoseći u javnosti manjkavosti i nepravde zakona može stvoriti mnijenje, koje će ga oboriti. Vojnik se mora pokoriti višoj odredbi, kao stručnjak usuprot može je u javnosti osuditi.

A samo tada, kad zakon traži nemoguće i u nama ništi čovjeka, samo tada nam je slobodno, dapače moramo — oprijeti se tome zakonu.

Primjenimo li ove misli o slobodnom i prosvijetljenom društvu (Kant: Was ist Aufklärung?) na srednju školu i njenu zadaću, naći ćemo, da njena metoda nije prema zahtjevima prosvjete; tome treba doskočiti, bilo promjenom naučne osnove, bilo već prije toga osobitim privatnim radom samih srednjoškolaca.

Prva je dužnost svakoga pedagoga, da razvije i odgoji mladež sposobnu za samostalni rad. Osnovna škola — gradska — zadovoljava

* O tome u posebnom članku.

tome zahtjevu, a na sveučilištu predavač ne mora prije svega biti pedagog; srednja učilišta u tom pogledu ne valjaju ama baš ništa. Nastavnici sami — sve da i hoće — ne mogu pomoći, budući sam osnov srednje škole protivnom cilju teži. Uz ovaj unutrašnji razlog pridolazi i izvanjski: političke i društvene prilike u Hrvatskoj.

Srednja je škola odgajala dosada samo valjane činovnike, koji će raditi prema zahtjevima vlasti, valjane državljane, koji se ne će ni moći ni htjeti oprijeti toj vlasti. Budući da je već u naravi same stvari, da većina ljudi voli ostati neslobodna, to je i srednja škola odgajala samo nesamostalne radenike, plaćenike bez snage i volje, plahe podržavatelje statusa quo. Disciplinarni red zato i sprečava svaki pokus, svako samostalno nastojanje mladeži zabranjujući joj i najnevinije literarne klubove; sjećam se profesora, koji je idiotskim načinom naglašavao: „djak neka bude prije svega djak“ — što je prema njegovom shvatanju jednako značilo, kao da reknemo: „non vitae, sed scholae discimus“.

Iznutra je nedaća srednje škole u tome, što svojim osnovom udaljuje naše nastojanje od života. Ma da je već pred više decenija naglasio Spencer (Nauk o uzgoju), da u školi moramo prije svega učiti ono, što nam je direkte potrebno za život (praktična medicina-filozofija, kemija i prirodne nauke, zatim indirektna pomagala u životnoj borbi (životna praksa i staleško zanimanje), a tekar poslije toga predmete o odgoju mladeži u školi i obitelji, u društvu i javnosti, a kao sljednji dodatak nauk o ugladjenostima života (umjetnosti i zabave, naše srednje škole idu upravo protivnim smjerom. Odgajajući djaka tekar za estetika u životu, ne nauče ga niti pravom logičnom, a kamo li etičnom načinu života.

Mjesto filozofijsko - znanstvenoga smjera prevladava literarno estetska tendenca; zadaća je srednje škole da odgoji valjane vjernike, poznavatelje staroklasične kulture i političke historije sviju naroda i sviju vremena, a tekar u drugom redu naučiti nas misliti, upoznati nas sa čovjekom i njegovom naravi, približiti nas prirodi i njenim zakonima. Pa baš od one karakteristične strane ne ostaje srednješkolcu u glavi redovno ništa drugo, van nekoliko fraza, brojeva i imena; naliči arkivu, u kome su pohranjene sve samo po jedna sveska iz različnih područja ljudskoga znanja, i niti ne čitava sveska, već tekar po koja stranica, redak ili riječ. Jednako je neplodno učenje modernih jezika i literatura; jezike naprosto ne naučimo, a u književnosti se više pazi na bibliografijsko pamćenje pisaca i njihovih djela, nego li na to, čita li djak i da li je uopće sposoban s razumijevanjem pročitati ovo ili ono kardinalno djelo iz lijepe ili poučne knjige.

Prije stotinu i više godina bijaše zadaća tada jedine srednje škole, gimnazija, da nauča latinski jezik, jezik učenjaka i uredovanja; otuda studij latinskih klasika i antikne povijesti. A humaniste su iznijeli za onda najbolju i najorganičniju literaturu grčku i tako pomalo prokrčili put grčkome jeziku. Znanosti tada nije bilo u školi; na bečkom se na pr. sveučilištu koncem srednjega vijeka učilo računati s decimalnim brojevima; i dugo kasnije nije bio nivô sveučilišta viši. Živjeli su već besmrtnici Kopernik, Galilej, Kepler, Dekart, Hajgens, Njuten i drugi, ali su tvorili zasebni stalež učenjaka i samo je Galilej pripadao sveučilištu.

Latinski je jezik izgubio medjutim svoju znamenovnost, a i logičnu čistoću njegovu možemo jednako naći i naučiti u francuskom jeziku. Osim historika danas je malo kome u životu potrebno znanje toga jezika, jednako kao i znanje grčkoga.

Svako doba čita svoje knjige. Znanost starih Grka i Rimljana daje nam osnove našoj znanosti, ali ih (osim u pravnoj nauci) ne nalazimo u originalu, već u formi, kako su danas znanstveno definirani; njihova je epika i dramatika tako udaljena od danas usvojenog načina i tehničkih formi, da je gotovo i ne shvatamo. Pa dodamo li k tome, da tu literaturu možemo čitati u valjanim prevodima, otpada sasvim potreba poznavanja tih jezika. Dobaci li nam mudro koji klasični filolog (i pedanta): „Tacit je psihološki tako dubok, savršeno kratak u svojem prikazivanju, da ga do danas nije nitko valjano preveo; treba ga čitati samo u originalu“, treba mu još mudrije odgovoriti: eto, kad ni to nije postigla sva sila učenjaka, filologa i najtanjih poznavalaca stare kulture, kako će obični čovjek, najpače djak, koji se redovno bori s formom i nedospijeva dalje od riječi i gramatičkih krasota (poteškoća), upo-

znati te nijansirane vrline Tacitova stila. U životu dakle ne trebamo tih jezika — taj studij neka predje u kolo pasijonista, koji će se za posebni svoj studij baviti njime.

Da je tako tečajem vremena otpala s ledja srednje škole zadaća, da nauča te jezike, — a ona ih još uvijek nauča — nadodjoše druge, nove zadaće — koje ona nikada ne preuze.

Već slabe prometne prilike našega naroda traže, da osim svoga jezika učimo bar jedan veći kulturni jezik, njemački ili talijanski, a da je u nas smisao za trgovinu i industriju veći, učili bismo i dva. Ali od naravi nijesmo trgovci, pa smo prepustili sav promet u ruke samo jednoj struji, koja ga je tako monopolizovala, da upravo vlada svim našim životom poput vladajućeg perčina u Kitaju. Budući nadalje duh našeg naroda ne podnosi težinu njemačkoga jezika, koji je pojmovno supstantivan, dočim su slavenski jezici verbalno konkretni, trebalo bi odvraćati naše ljude od literature njemačke i uputiti ih na bližu romansku literaturu; osim toga bi trebalo iznijeti misao, da je dužnost svakoga inteligentnog Hrvata poznavati jedan od glavnih slavenskih jezika (češki, ruski ili možda poljački).

Nameće nam se i ovo pitanje (dr. Kleinpeter): a jesu li fizika, kemija, botanika ili zoologija, medecinske nauke, eksperimentalna fizika i algebra tehničke? I medicinar i tehnik i farmaceut mora veći dio svoga vremena potrošiti u tom, da naknadi, što nije u srednjoj školi naučio. Medicinski studij kao da počima poslije prvoga rigoroza!

Visoka škola treba da služi znanstvenom istraživanju i pripravljanju za samostalni stručnjački rad. Sveučilište nije mjesto, da se na njemu predaje sva sila znanstveno utvrdjenih činjenica; tome treba didaktički spremnih učitelja, treba — škole. Treba ih naučiti u mladjim godinama, gdje je pamćenje još svježe i želja za općenim znanjem velika.

Dodamo li srednjoj školi još onaj posao, koji dosada nije nikako preuzimala, neka socijalna pitanja i nauku o temeljnom državnom ustrojstvu, to vidimo da smo u kaosu zahtjeva, kojima reformom srednje škole ne ćemo nikada zadovoljiti; treba tu potpune reorganizacije, s temelja se mora promijeniti njezin smjer.

Srednja škola mora nam podati općeno obrazovanje, ali samo njegove elemente; treba nas odgajati za rad i život, treba nam podati nužne znanstvene temelje, na kojima ćemo na višem učilištu nastaviti. Ideja jedinstvene srednješkolske obuke čini nam se najzgodnijom od svih drugih, ali se obuka u višim razredima mora granati — osim općene nauke treba nam podati dobre temelje za daljnje stručno obrazovanje. Metoda univerze, da se predaju i obligatno slušaju kolegiji, koje ne moramo odgovarati na ispitu; mogla bi se promijeniti u srednjoj školi tako, da se uvedu neki predmeti, koje bi svatko morao učiti, ali ocjena njihova ne bi bitno utjecala na kvalifikaciju za prelaz iz jednoga razreda u drugi; tako bi se mogla uvesti dvogodišnja obuka navedenih slavenskih jezika i jedan od njih morao bi svatko slušati, a zadovoljiti samo bolji, uzmimo odlikovani djaci.

Zbacimo li tako sa srednje škole sav prah prošlih vijekova, naći ćemo, da je „jedino duh nesavremen, odgoj formalističan, beskrvan, šablonski bio i jest kriv, da nam je velika većina inteligencije bila neslobodna u svojoj duši i spremna da se pokorava malo jačoj volji“. Ovaj nepovoljni utjecaj srednje škole paralizira u drugih naroda kultura i obrazovanost društava, obitelji i javnosti, ali u nas toga ne ima. Naša srednja škola mora tek stvarati te pomoćne faktore, zato je njen rezultat i bivao tako slab.

Treba je dakle reorganizovati u jedinstvenu srednju školu; time se ujedno staje na put nezgodnom uzusu, da ona mladež, koja se kasnije posvećuje trgovačkom i obrtničkom radu, ne uči stvari posve nepotrebne. Uzmemo li uzorak rasporeda nauke u njemačkim srednjim školama, gdje se posao cijepa tek u 4. razredu — to upravo prva tri razreda dostaju za onu mladež, koja ne misli svršavati srednje škole.

Još je nedostatak naše srednje škole prenatrpanost nižih razreda, pa tako nastavnik prosto ne može da se dovoljno posveti onima, kojima treba dati sigurne temelje za uspješno napredovanje u višim razredima; veći dio (u 1. razredu od 60 gotovo četvrtina) izostaje doduše tečajem godine, ali je zato ipak smetao — i to neopravdano — pravom napredovanju boljih djaka; mislimo, da je 30 djaka dosta za jednoga nastavnika — a vidimo, da su gotovo

svi razredi brojniji (u Zagrebu ide broj sve do 60 i više !).

Preživjeli način ocjenivanja na temelju nekoliko odgovora u semestru je takodjer jedan posljedak prenatrpanosti razreda, jer nastavnik gotovo ne može da prozre, što mu pojedini djak zna i m o ž e znati. Ovo potonje je osobito znatno; kod nas je nekako uvriježen način, da svatko, ako ikako može, šalje djecu školati, da mu postanu gospoda i u lakom na oko duševnom radu kruh služe, pa se dogadja, da na sveučilište dolazi balast, koji se tamo sve s reda ništiti ne može, jer je već nesposoban za drugi način života — a u trgovinu ne ide. Mnogi sveučilišni profesor pita svoga srednjoškolskog druga: ta šta nam šaljete takove ljude, koji nikako ne mogu zadovoljavati; rušite ih u srednjoj školi — kad dodju na univerzu mi to više ne možemo; padne jednom, dvaput, dolazi i treći put, mnogo više ne zna, ali se redovno propušta.

Trebalo bi ujedno preinačiti filozofijski fakultet na sveučilištu, koji nije dostatan; ne zadovoljava ni onomu, čemu bi jedino mogao — da odgaja učenjake i valjane stručnjake — a kamo li da daje valjane nastavnike, koji će znati moći odstranjivati nedostatke srednje škole. A uredjenje profesorskih plaća je takodjer prvo i prvo pitanje, na koje treba odgovoriti; kao profesor mora da se kinji instrukcijama, ne može oduševljeno raditi u školi ne imajući van nje dovoljno odmora.

A dok se čitav ovaj skup nedostataka ne odstrani, treba uputiti srednjoškolsko djaštvo, da samo, privatnim radom naknadi, što mu škola ne može da poda. Pa ako mu to disciplinarni red — koji je nesavremen i sam kao da traži zamjene, budući je u navali novih prilika nemoćan — ne dopušta, neka se ne da smesti, već slobodno poradi na svome obrazovanju.

Neka si stvara svoja djačka udruženja, pa bilo i samo literarna društva, u kojima će zamjenitim pomaganjem naučiti barem jedan strani jezik (njemački ili kojega većeg slavenskog naroda); u kojima će pregnuti da čita, ne mnogo niti brzo, ali najbolje i poveće knjige i to temeljito i kritički. Neka se organizuje u kružoke za nabavljanje knjiga; neka zatraži, da joj se uz nadzor jednoga profesora, dosada knjižničara, preda u ruke uprava školskih knjižnica — koje su, mimogred spomenuto, nepotpune, jer strogo zabavne i literarne — da može i u školi na odredjene sate proboraviti medju knjigama i uz knjigu. U tim bi društvima djaštvo na svojim sastancima debatovalo, predavalo, recitovalo osobita mjesta iz lijepe knjige i priučavalo se pozitivnom, konkretnom i samostalnom duševnom radu.

Djaštvo treba napokon, da se što uspješnije služi s kulturnim institucijama, kao što su muzeji, umjetničke i druge izložbe, kazalište, koncerti i slični javni nastupi, zatim zavodi á la Panorama internationale u Zagrebu, astronomijski opservatorij (koji i onako nije nego za nestručnjačko općinstvo); treba ga voditi u tvornice i druga industrijalna zdanja, da vidi znamenovanje i veličinu svega tehnicizma i industrijalne produkcije, pa tako već u mladjim danima privikne na misao, da nije sve, jedini život u birokratskom neradu, već da ima i ljepših, dostojnijih zanimanja.

Približi li se tako naša mladež životu, postajat će samostalnija i sposobnija za rad, jer „snage i energije imamo u sebi, ali je latentna i treba ju razriješiti. No nije dosta, da energija kipi, treba je znati i umjeti upotrijebiti". Prijašnji djački pokreti ugušivani su marljivo i to nasilnim sredstvima, pa je djaštvo moralo potajno raditi, a samo kad je mjera prevršena bila, izbijalo je na površinu ekstremnim pokušajima, gdje se je „uzavrela" energija gubila u ništa.

Danas mislimo ne će biti tako. Mladež treba trijeznim naćinom pregnuti, da što bolje upotrijebi svoje mlade dane, kad je narav još svježa, apercepcija golema, pa da oduševljenim radom, van škole i udruženim pomaganjem razvije što jače i slobodnije individue, neslomive karaktere i samosvijesne, odlućne radenike.

Stud. Fil. Matej Košćina (Zagreb):

JEDNA LJUBAV.

(Iz ostanaka jednog dnevnika).

2. VII.

U samu noć donio je Beppo pismo od strine. U nas je tih strina, a s njima stričeva na tucete, pa me njihova ljubezna pisma baš mnogo ne zanimaju — — U ovom se slažem s ocem — — Ali ovo! — — Eh! možda ipak jer nam

strina šalje za koje vrijeme svoju Marinu. Zaintačila gospodjica — u morske kupelji. — Pa i s voljom joj — samo kad joj ne bih morao ustupiti svoju sobu. U njoj se božanski spava — — nada sve sada, gdje smo u pučini ljeta — Ali — naravno — valja da si uslužan — galantan — ha! — ha! — Kavalir! O! dakako, dakako, veoma rado — —

Dakle dolazi — Marina. Ne znam, što me to baš ovoliko zanima — — Bit će valjda „stara" ljubav — — Pred deset je, naime, godina Marina imala šest godina, a ja sam joj bio — vjerenik." Od tada je više nijesam vidio — — Danas joj je dakle šestnaest godina — a možda i samo četrnaest ili dajbudi petnaest! — — Pitam kakva je, a svi mi složno odgovaraju, da ću je već vidjeti — — Pa dobro! Vidjet ću je. — — Doista! Htio bih znati za što ja „vodim" dnevnik — — Zar da u njem registrujem pisma svojih ljubeznih raznih strina i stričeva? — A eto! Da nije ovoga pisma o Marini ne bih danas imao što da zabilježim — Stari „kapetan Joso" shvaća stvar praktičnije. Nekad je bio nostromo, a sada, bilježi u svojoj „Danici" koliko je koji dan ulovio sipa, hobotnica i t. d., koliko su mu kokoši snijele jaja, koliko je gusjenica iz vrta istrijebio. Možda bi imalo smisla, kada bih ja — na primjer — bilježio koliko dekagrama butine izjedem i koliko decilitara „grka" popijem. Ili recimo, koliko je danas stupanja Celsiusovih bilo u moru, a koliko na kraju, koliko u sjeni, a koliko na žalu, pa onda i sutra tako ili koliko kabala kiše padne u našem mjestu, jer se i to danas točno znade. Moglo bi to komu danas — sutra i poslužiti kojemu odborniku „društva za poljepšavanje," kad bude našoj glasovitoj varoši pravio reklamu recimo u „Pressi," „Figaru," pa i u „NewYork Heraldu" kao najnovijem „Curortu." — I moja zasluga ako Sir Gordon Benet sprovede koje ljeto u nas. U to ću ime biti imenovan „začasnim članom" društva, izabran prvim prisjednikom općine, počašćen „fabricierstvom" i t. d.

Što si ti „odbornici" sve ne umišljaju. Dakle, dolazi — Marina — —

10. VII.

— — I danas mi je „kapetan-Joso" govorio o mornarskom jestveniku na kojem je uvijek samo po jedno jelo ili frikando ili žgvacet ili kalandraka ili frakaća, a k tomu suhe galete. Gospodja mi je pak Fanina pripovijedala kakve su bile plesne toalete za njezina djevojaštva. (I sada bi zaigrala „kontradancu.") Od onda je prošlo doduše pedesetak godina, ali na koncu konca, što je pô vijeka u mirijadama — vijekova! — Inače zanimiva predavanja, a još zanimivije želje. — Dakle. sutra dolazi Marina parobrodom pod Korčulu, a ja imam poći po nju ladjom. — Majka mi je preporučila da ne budem — „grubijan." — O! doista — ne ću. — Jui i galantan! — a na „ladanju" si čovjek štošta dozvoljava. Ide n. pr. u samoj košulji — bez ogrlice, čita službene novine, vodi i dnevnik, a može se i zaljubiti. — Ladanjska ljubav. — Ljetno sijelo — —

11. VII.

Danas kao i svaki dan — tek sam se ustao — — već u 3 sata — — Učio sam i mreže krpit — — Iz športa — — dakako! Tā, pitaj danas prvoga na koga se namjeriš: molim — — i t. d. Vaše zanimanje — —? Odgovarati svijesno, muževno sportsman: — — sport — —! I kad se cijeli dan peče na suncu kraj mora loveći za večeru, da želudac ne bude prazan sitne, mršave ribice — veli ti da riba iz športa. Inače ništa — to jest! Došla je . . ! Bio sam je uzeti na Korčulu — Zato sam i ustao onako rano — Još iz ladje opazio sam na krmi parobroda elegantnu, strojnu žensku — Bila je naslonjena na ogradu i gledala je put ladje — Kad sam se uspeo na palubu došla mi je fino u susret — pozdravila i t. d. i t. d. — — Poljubio sam je u usta . . . moram reći kao da sam imao na ustima sočnu jagodu najplemenitijega groždja.

Zbilja! Lijepa djevojka — Odmah sam pomislio, kako glasi pravilo o „zlatnom rezu" Pa da škola ne ostavlja dojam u čovjeku — — i zaključio sam, da je doista sadjelana po zlatnom rezu — Sve je u nje razmjerno — simetrično: stas, pas, struk, bokovi, ledja, prsa — sve! Crnka je. I kosa joj je crna — i bujna i valovita — Oko kao naumice — plavo.

Podsmjehava se milo, ugodno — Govori mnogo i brzo — Još u ladji počela mi je o krasnim samarkandskim zavjesama, lijepim secesionističkim smirnaskim tapetama što ih je opazila u jednom izlogu u Z. Svidja joj se secesija . . .

Odmah me je pitala ima li u nas je što zabave i kakva je.

Rekao sam joj da je ima u izobilju — — prave, naravne, nepatvorene. Danas se patvori i — — Može naime po mrkenti fićukati i matati rake — kosmeće pa i nabost ih može na za rdjalu vilicu ako se polakome za račićem na štapiću. — Može ako joj je s voljom kišati cio dan u moru ili se peći na suncu i žalu — — sunčana jeftina kupelj. — Pod večer može promatrati zapad a u noć brojiti zvijezde — ili sjediti na predkućju pa se nasladjivat onim što je bilo i onim što neće biti — Ako je sve ovo ne zadovoljava može pisati i stihove — ako umije.

Pitala me je ima l' čitaonica jer je nužno znati, što se u svijetu dogadja.

— Ima politički bureau — no samo za visoku politiku — a igra se i domino, tombolu — koji put i makao — — —

Nije joj se svidilo. Najviše ju je zanimao zapad — Veli, da je o njem samo čitala — — I doista večeras je zapad bio cijeli problem prelijevanja i miješanja boja — Bila je uprav očarana, zanesena a meni se još čini, da sam uprav ja za to zaslužan — Bit će valjda s toga što sam joj govorio o zapadu — U ostalom, ova mi je pomisao nekako — no — ugodna mi je — — —

18. VII.

— — — čudo — —. Jedva je osam dana u nas a nema časa, da mi nije pred očima — — Kudagod upravim svoje lijene misli — strjelimice se svraćaju njoj — Postaju nekako i laganije, gipkije. — Jutros sam opet ustao ranije — Sreo sam „Kapetan Josa“. — Nosio je košaricu s nešto malo ribe i s nekim hobotnicama — — Mjesto pozdrava nagnuo je košaricu da vidim, a ja sam pomislio: bi li ih o n a rado jela. — Kad je večeras gospodja Fanina pripovijedala o nekadanjim suknjama s obručima opet sam pomislio: kako bi o n a u takim suknjama izgledala — K tomu sam osjetio čudnu, bizarnu želju, da budem ja taj obruč — — a ovake se želje svaki dan radjaju. Sad mi se čini da je moj dnevnik dobio neku sankciju, da je potreban. Baš, eto, radi nje. A opet radi nje prodje i po više dana a u nj ne vrgnem ni slova. — Bojim se da nebi pročitala i — nasmijala se — — Ovo je doista smiješno — — !

19. VII.

Mamica se i sestra krasno zabavljaju. — Svaki dan iznadju nešto nova a ja kao da u nešto tonem — — Cijelo sam prije podne bio na moru u pučini. — Ja sam uprav utekao na more a u kući vele, da hoću da se pokažem — — Za čudno im je što svaki dan mijenjam ogrlicu i što mi je redovito cvijet u zapućku — Marina me progoni, da je prvi put povedem sobom u pučinu — Hoće da vidi kako je na otocima. Veli, da joj izgledaju tako lijepi — — divlji — romantični kao u pričama — — —

Poslije podne zadesilo me je osmo čudo. Izvukao sam iz debele prašine — Horaca — — a kad sam ga bacio u ormar mislio sam, da će ga negdje tek moji sinovi odanle izvaditi — — — U školi mi je ipak bio dosadan. Tražio sam cijeli sat odu, gdje su oni stihovi — —: prius insollentem — serva Briseis, niveo colore — movit Achillem — — za što? ne znam ni sada jasno. Listao sam i listao do pod samu veče — a nijesam je našao. Marina me je potražila da joj reknem, kada ćemo se odvesti na otoke — — Naslonila se na moje rame i stala čitati — zadahnjivala me je svojim dahom u kojem sam osjećao miris ruža — I doista u kosi je imala prekrasnu krvavu ružu. — Tijelom mi se prosula vatra. — Oganj mi je bio udario u lice — još mi slijepe oči gore — a ruke, ruke su mi polijetale za njezinim tijelom, da je sjednem na svoja koljena. Nije se dala već je zapitala što su one pjesme. Mislila je, da su samo psalmi i evandjelja napisana latinskim jezikom. Ovako glupo pitanje u — onom času. Razljutio sam se na nju, na sebe i rekao sam joj — da znače, — — da sam — i zapleo mi se jezik — Imao sam reći: poglupio — poludio — kako ju volja — — a ona je prasnula u grohotan smijeh — — Bio sam bijesan. Činilo mi se, da sam se taj čas grdno osramotio. Bio bih je — bio — ćušnuo — Činilo mi se, da mi se izrugava — a ona mi je obijesno, koketno izbila knjigu iz ruke, — uhvatila me pod ruku — potegnula, da izidjemo šetati — —

I šetali smo —

Svaki sam korak bio ljući — bijesniji — Ona uživa u mojoj nespretnosti —

23. VIII.

Zaboravio sam na zlatni rez. Više ne mjerim — Osjećam — Osjećam. Da mi ponudi lice na cjelov — osjećam — ne bih ga mogao poljubiti — Ni kao rodjak — ne bih.

— — Krasna je — krasna — kao ona ruža — u njezinim kosama — kao — kao najljepši cvijet — — Najdivnija medju ženama — Zamamna — U njoj je najljepša krv — Oh — u naponu snage djevojačke — i tajnih djevojačkih želja — Pogled joj prožiže grudi, srce — sažiže pamet — kao vatra usahlo žuto lišće — glas je potresuje dušom — — ne gledam je a osjećam.

25. VIII.

— — Ljubim je — Ljubim je — ljubim je — Divlje — Drugo ne umijem reći — ništa Ovo mi se je kradom uvuklo u dušu. — Ljubav! — Kako je velika ova riječ — — Kao svemir. Veća nego je i neizmjernost — —

30. VII.

— Ovo je više od ljubavi. Bolest žudnje, velike, divlje žudnje — — Strast — strast — žedja — —

2. VIII.

— — Glupljí sam, glup — nego top. Ona je sa svakim onaka. Sa svakim očijuka. I s Lukom što goni drvo na magarcu što prenosi vreće. Luduša je. Hoće joj se zabave, uživanja pod svaku cijenu, sa svakim, neka je samo muškarac, sa svakim! Uf! U meni se bude krvnički osjećaji — Zadavio bih je da je nestane. Onda bih je možda mrtvu cjelivao. Kao Saloma glavu Ivanovu. Kao Saloma. Zagušio bih je. Vješao bih sve, sve, što se na nju nabacuju pogledima, drskim svojim pogledima, što požudno gutaju njezine oblike. Smijao bih se kad bi vjetar zanjihao njihova tjelesa prokadjena parfemima. Pljeskao bih kad bi im orlovi mozak kljuvali. Uh — ! — Mučio bih je, krvnički šibao do krvi — i krv bi jezikom otirao — gutao je. — Danas me je zapitala zašto sam grub s njom. Skoro je zaplakala — —

6. VIII.

— noć. Ležiš na vrh prove, nauznak. Ispružiš noge, razbaciš ruke, a prsa se nadimaju, pune se zdravlja, života, što ga daje čisti morski vazduh, miris mora. Prisluškuješ valovima, što dolaze i odlaze, tiho šume — nestašno poigravaju ladjom. Motriš zvijezde. Jedne odmiču, druge se javljaju, prelijeću preko neba, a sve drhću kroz čisti vazduh. Trepere na tamnom svodu. Snatriš, usneš, sanjaš najljepše sne, a kad se probudiš istežeš mreže. Gledaš, gdje se u njima na ribama prelijevaju boje, bijeli biser, ljeskaju zlatne i srebrene ljuske. Veseo si! Zadovoljan! Ne pomisliš na povratak. Nemaš kad. Tri noći na velikom otvorenom moru. Morao sam otići da mi ohladni krv, da se slegnu čuvstva — bojim se krvi. Dočekala me je na obali. Smiješila se — mislila je, da sam se utopio. Ugrizla me je ova riječ a njoj je bila smiješna moja ribarska oprema. Pitala me kad ćemo opet poći na ovako ribanje. I ona bi rado s nama, jer joj se čini, da je lijepo — zabavno. Ah! zabavno. Da, da. Svugdje traži zabavu i samo zabavu.

9. VIII.

— Je li me draži? Dok sam bio na moru, sanjala je o meni. Nije mi drago, veli — da se zabavlja pa se od srca smije a mene opet obuzimlje nemir — — davi me šutnja. Moram! Moram pa što bilo.

10. VIII.

— na prozoru. Tako smo pugo stajali. Pripovjedao sam joj izmišljenu pripovijest iz svoje prošlosti. Ta za pravo još nijesam ni doživio „važna“ u svom životu. Tek počinjem. Nad glavama suštile su nam usahle polomljene grane davno već neočišćene paome. Kroz tamnu, ljetnu noć ječilo je zvono: jedan, dva, tri, — ponoć, a ja sam baš svršavao svoju izmišljenu priču. Je li opazila? Zapinjao sam, ta morao sam izmišljati, a misli su se oko nje plele — —

— I ti si joj vjerovao? upitala me je pa odmah:

— Kako titra ona velika sjajna zvijezda, ona nad paomom. Sad jasnom zelenom bojom. Vidi!

— Smaragdovom.

— A sad jakom crvenom.

— Kao tvo —

— Kao? Pogledala me. Je li razumjela?

— rubin — Jest vjerovao sam joj.

— Kako su nemirne zvijezde, nastavila je veselo, djetinski gledajući zvijezde gdje visoko drhću kao i moje misli, rekao sam joj a ona je opet upitala mislim li još na onu. Bio sam već zaboravio svoju izmišljenu pripovijest. Sve mi se misli bijahu skupile oko nje i zapitah na koju? a ona se je slatko smijala.

— Ta onu. Kako si ono rekao! ha — ha — baš kao i ja. Marina — na Marinu ha — ha. Ne sjećaš se više ha —, ha. Smijala se je, a za što?

— Sjećam. Doista — na Marinu.

— Ne na ovu kraj tebe. Ovo ti je rodi-câ Znaš li?! opet se je nasmijala, opet me e pogledala, a lukavo je zažmirila. Uprô sam svu svoju snagu, kao konj, kad ima maknuti eška kola. Izgubio sam se i rekao — — promucao sam.

— Ne, ne. Kako bih! Drhćući čekao sam njezinu prvu riječ, a ona je progovorila mirno, tiho, kao da svoje riječi i osjeća.

— Kako je mirna noć. Nastavila je glasno, brzo, žurno:

— Ponoć je prošla! Svi su zaspali.

Htjela je zatvoriti prozor. Pomislih, da je zadržim, da joj rečem, odahnem, i rekao sam joj ha — ha — kako se je nebom pružio svijetli vijugav pâs kao pramen mliječnog oblaka.

— Ono se zove i kumovska slama — rekla je. Idi! Kasno je! I ti doista na nju misliš govorila je dalje a meni je u grudima bilo gorko, gorko — —

Taj je čas na tamnom, uspavanom moru sijevnuo tračak žutog svjetla. Ladja! Iz nje se izvila jaka, strastvena pjesma. Odjeknula o crne kuće uz obalu. Zamrla u pučini u mraku, a vesla zapljuskala, a voda zažuborila u tišini.

— Kako žubori more.

— Ah! Pjesma! I ja bih nekad onako zapjevala. Kako se iskri more — — fosforira.

Odmaknula se i opet od prozora i opet sam je htjeo zadržati. Nekom nehotičnom, instinktivnom kretnjom.

— I tvoje oči onako se iskre tek more ne pali, a moje oči sažižu. Ja to doduše ne osjećam ali mi je rekao i jedan kavalir na plesu. Ah! Ples! Rekavši usrknula je vazduh, kao da u njem usrkava svu opojnu slast bezsvijesnih onih i pomamnih kretnja. Vrhovima palca i kažiprsta dohvatila je haljinu, kao što bi latice ruže dohvatila, podigla je, a drugu je ruku pružila nad glavu i okrenula se dva puta, tri put.

Rekao sam joj: ti voliš ples. Odgovorila je: Oh! volim!

Silno ga voli! Sjajni plesni saloni, svila što šušti i omamljuje razgrijane kavalire; zlato i dragulji što na golim vratovima i otvorenim grudima gore medju stotinama svijeća, što gore i zablješćuju pa mahnita glazba, što raspinje strasti — u jednu vatru strasti i žednie podražene mirisom cvijeća i parfema onim golim ramenima lijepih gospa i bijelim grudima svježih gospodjica — ah! — to je zanaša, to je i sada omamljuje i bi letila — letila, išla bi na drhtavim muškaračkim rukama kao vjetar dvoranom. A meni je odvratno. Shvaćam onaj pjani užitak — i još mi je odvratniji. I pod dojmom ove odvratnosti, svladan žestokim ljubomorom, što je u meni usplamtio, uhvatio sam je snažno za oblu, punu do lakata golu ruku. Podrmao sam je. Rekao joj:

— Ti ne ćeš više na ples! Nikada!

— Što ti znaš? odgovorila je, nasmiješila se. Idi! Idi! Kako lude riječi govoriš — a onda je htjela, da izadjem. Zaželila mi je laku noć, i prinijela ruku pod grlo, da raskopča haljinu. Zadrhtao sam. Stegnule su mi se mišice, izišao sam.

Paoma šušti — i zvijezda nad njom titra — u sobu mi ulazi hladni povjetarac — — Kako je govorila! Obijesno! Veselo. Ne opaža? A mene je strah. Već je mjesec dana u nas — a ja? Tajnim u grudima misao, što me peče — izjeda. Još petnaest ostaje. Petnaest kao i jedan — kao i nijedan.

Gdje je snaga? Dušu bih joj cjelovima posrkao — pohlepno — pohlepno, a izmišljam pripovijesti — ha! ha! Doista! Ne opaža! — Ništa i baš ništa. — Oh! — Obijesna je, a ja bih htio da bude kao kip kameni ozbiljna, lakomislena. — Niti me se boji. — Ne haje. Vidi da joj nijesam pogibeljan. Ruga mi se! — — — Sviće! Novi dan. —

13. VIII.

Lina mi je danas predbacila ludovanje, neozbiljnost. Njoj ništa ne izmiče. Sreća je, da je Marina, onaka. — Neka, ipak ne činim škandala. — Tako je rekla, — a ja sam je istjerao.

— Udario sam je. — Planuo sam bio kao dijete, kad mu hoćeš oteti igračku, ona zakriči, a ja sam je — udario — i to me sada boli. — Rodica je! Za to zar sacrosanta. — Uf! — — Morao bih otići kamogod, da se samo ne izdam Nju bi poslali kući — a ja? Za njom ne bih mogao. — Lina će šutiti, ali ona mora biti moja. Mora — mora — mora — u mojoj krvi struji ognjica — u mojem mozgu gori — žudnja — žudnja. — Kukavica sam. Osjećam, kao da sam izgubio svako daljnje pravo na nju. — Mogu možda samo muhe na staklu ubijati, vući iz mora ribice, što ih je meka prevarila. — Uh! To mogu i smijem, a dalje ništa — ništa pod nebom. — Ipak. Glavno je, da razumije — da zna —

21. VIII.

Tandem! Tandem! — Ne mogu se dosjetiti nečemu zgodnijemu, nego li je ova otrcana fraza — onoga staroga balavca. Zatekao sam je samu. — Popravljala je svoju bujnu kosu s krvavom ružom. — Pogledala me je kao da mi ima reći nešto, što ne može bez pomoći izgovoriti, pa me moli, da prvi rečem onu riječ. I rekao sam joj: što me onako gleda? — I progovorila je.

— Ti ne znaš što činiš — rekla je — ponizno, krotko, prikorno, osječajući pri tom, da ipak nije rekla pravu riječ. Ja ću morati otići. Radi tebe.

— Radi mene! Pa za što? rekao sam joj. Ta vidiš, da ti se uklanjam, kolikogod mogu, da nemam snage, da jasno reknem, što bih ti imao reći, da učinim što žudim. Nemam. Ne idi. Zabavljaj se veselo, sa svakim. Otići ću ja, a reći ću im i zašto sam otišao, jer — jer ne ću škandala — znaš škandala, jer ne ću — — Polazit ću na more. Ostajat ću na njemu po cijele sedmice. Tamo ću misliti, kako se ti zabavljaš, plakat ću, pjevat ću od ljutine i ljubomora, pa dodje li čas, da više ni to ne ću moći — onda — onda spustit ću se u more tiho kao što se mreža spušta. — Zaplakao sam toplim i uzaludnim suzama, Ona je rekla:

— Zao si! I ti bi to radi mene učinio. Ne vjeruj. Čini ti se. I ja sam jednom htjela skočiti u bunar, ali je bio dubok, pun vode.

— Hoću! Iz inada. — Iz inada — ne radi tebe —

— Ne Ivo! Ne luduj. Uhvatila mi je ruku. Približila mi se je, kao da će me poljubiti. Već sam osjećao prelest tog cjelova a ona — ona tek mi je kosu pogladila. Što hoćeš od mene? Pa i volim te. Prvi si mi — najmiliji rodjak. Kako te ne bih volila?

— Ne! Nije to dosta. Znaš. Ja tebe — razumiješ — ja te drugčije volim — drugčije. —

— Ivo! Kakav si! Što ti je, što ti se je dogodilo? Što hoćeš?

Hoću — hoću, da i ti mene drugčije voliš. Da, zadrhćeš kad te se rukom primim. Da drugoga ne gledaš. To, to hoću, da, da to hoću

Branila se je. Govorila je: rodica sam ti — ti tražiš nemoguće. — Njezine su riječi zvečile kao u milosrdnice, što tješi bolesnika, što ga odvraća od neke crne. grozne namisli. Nikada nije onako govorila.

Rodica! Ta je u meni raspirila vatru, u moje žile uštrcala otrov, što me sada pali, grize. Ustuk treba, ustuk što se pravi od tvoje krvi, od cjelova žudnja tvojih.

Šutila je. Gledala je ukočeno preda se, dok joj nije u oku zasjala suza. Zajecala je tiho, a jecaje je gutala. I te suze, što sam ih prvi put vidio, padale su mi na grudi kao rastaljeno olovo. Još čas i bio bih se pokajao, postao nježan kao krugljice sapunice, što ih ispuhuju djeca i što se, puhneš li samo, raspuknjuju i izčezavaju. Ali sam se taj isti čas pobojao svoje slaboće. Učinilo mi se, da sve, sve visi o jakosti toga trenutka. I ta nježnost pokazala mi se je kao nešto patvorena, sugestionisana. Hotio sam biti jak kao oluja, što ne pazi je li na njezin prvi udarac tugaljivo zašušti, zahuji lišće u visokim krošnjama stabala, nego lomi i tvrde grane i panj s žilama, guli i obara. Popustiti, odreći se ovoga časa, značilo je, odreći se nje, sebe — za uvijek.

— Plačeš — rekao sam. — Pa kakve su to suze? Jesu li suze samilosnice, jesu li suze što ih plače uvrijedjen ponos, taština.

— Ti ne znaš što hoćeš. Ne znaš! plakala je. Pitala me imam li srca.

— Gdje je tebi srce? Gdje su sada oni pogledi, kojima hraniš gladna, pohlepna srca svojih obožavatelja? Gdje je sada onaj posmjeh, što ti titra na usnama, kad gledah, kako se jadni prosjaci otimlju o tvoju milost kao dječurlija o novčić

— o slatkiš? Gdje su? Gdje? Njima je to danguba, sujeta, a meni život — život. Da, da. Ti to ne razumiješ, jer i ne znaš, što je to ljubiti. Imala si na desetke udvarača. Jedni su ti bezimeno slali najljepše cvijeće, što ga je bilo u prodavačice. Drugi su ti ga sami donosili. Svačije si darove i poklone primala, a jednomu si rekla, da ti je on ipak najmiliji. Sutra si se predomislila i bila si s drugim zadovoljna, sretna. Mislila si da doista ljubiš, a na ljubav nijesi nikada ni pomislila, jer je nijesi poznavala. U ovom vrtlogu ona je prošla mimo tebe i možda da se više i ne vrati.

A ja? Ja? Nikada nijesam ženi rekao jedne riječi, ako nije bila ujedljiva, ako je ta riječ nije imala povrijediti ma u kojem njezinom svojstvu. Mrzio sam ruže i uzdahe, smijao sam se zaljubljenim pogledima i osmiesima i to se, evo, sada ljuto osvećuje. Iznevjerio sam se sebi. S mojih je usana nestalo onog zagrižljivog posmjeha i ništa nije na njima ostalo, tek što nekad grčevito zadrhću. Govori! — Govori! — Ti si Marina, nijesi ne rodica, jer nije nigdje zabilježeno, a Marinu — tebe — osjećam u grudima. Tu se je pretvorila u zabijeljeno gvoždje i gori — izgara. Lijepa si, u tebi ima snage. Ima želja neispunjenih, što ti često najljepše sanje truju. Čežnja imaš — imaš pravo — nijesi rodica mi — Marina si —

Podigla je zaplakane oči, pogledala me je. A oko što je prije sjalo dobrotom, samilošću, sad je planulo vatrom, sijevnulo je strašću, žudnjom.

Dohvatio sam je za ruku, časak dva privinuo je sebi. Oko pasa, što je drhtao, ovila se moja ruka, posegla gore — gore, gdje su grudi i privinuh je jače, čvršće. I priljubila se uza me kao more ono uz hridinu, tištila se meni, a usne su zatitrale. Ruke joj se prelile u čvrsto nadao, što me je steglo kao obruč, kao okovi. Strast je i žudnja prohujila nad nama kao vihor, od kojeg se potresaju kuće. Zadrhtasmo, a onda se je trznula, odtiskivala me, da pobjegne iz mog zagrljaja, da sakrije lice krvavo, žarko.

— Pusti! Dolazi netko.

— Ne! Ne! Marina! Neka ih, neka dodju, neka nas nadju. Ja ne umijem drugčije govoriti, ne umijem.

Izvinula se je iz mojeg zagrljaja, pobjegla je, da opere lice i oči, da izbriše trag svemu — svemu — — —

23. VIII.

— Opet kao i prije. Marina se opet zabavlja. Očijuka, dapače kao za okladu, intenzivnije. Svu je svoju energiju uložila u zabave i toalete, a mene se kloni. Moja je prisutnost uznemiruje. Lina me je pitala, što je medju nama, a u kući me gledaju s nepovjerenjem. Svakomu je mučno dirnuti u osinjak. Medjutim onaj trenutak blijedi, čini mi se kao netko tek modelisano djelo u umjetnikovu atelijeru, umjetnika, nepočeto — nedovršeno. — — —

26. VIII.

Medju nas povraća se mir, zbližujemo se i pomalo zaboravljamo. Zaboravljamo i ja i ona, ali se ne odričem. Onaj mi se prizor prikazuje kao prizor usred igre. Ljubim je s manje zanosa s više energije s poznanja. Žudim je kao divljak, a ona šuti — — šuti — — ne odaje se — —

30. VIII.

Lina ima migrenu, ne izlazi. Pratio sam Marinu na kupanje. Silazeći na žal, dobacila mi je koketno „rodica" i zaprijetila prstom. Kad smo se vraćali, počeo sam joj opet govoriti. Rekao sam joj kako je ljubim, kako iza onoga prizora većom čežnjom za njom čeznem. A ona mi je odgovorila mirno, promišljeno, da je pogriješila.

— Zatekao si me u mojem slabom času, kad su u meni bile probudjene sve želje života i mladosti. Podražio si mi taštinu i znaš, no što da ti govorim — treba. Nije nužno. Zaborav sve liječi, sve, rekla je, pogledala me je kao i onaj dan. Moramo se čuvati, da se ne odamo, nastavila je blago svoje prijašnje riječi. Šutio sam. — Šutio, a srce mi je zadrhtalo.

Pod večer našao sam je samu u vrtu. Bijasmo sami u kući, jer je majka bila na ispovijedi. Marina me je zapitala, za što i ja ne idem, kad sam tolik grešnik, pa hoću ljubit i svoju rodicu, onako drugčije. Nasmijala se je slatko, srdačno. Pošli smo zajedno u kuću. Sunce je zapadalo, a na obzorju u dnu nicali su kao da iz mora niču crni, gusti oblaci. Tamnio je suton, a nebom su nicale zvijezde. Spuštala se tiha ljetna noć — ulijevajući u dušu liiepo neko osjećanje, budeći čuvstva, što željama niču, a žudnjom radjaju.

— Marino! Marino!

Pitala me što je zovem, kad je uza me, a ja je zovnuh i opet tiho — tiho. Marino! opet sam joj govorio, da je ljubim, da ne mogu bez nje, a eto, uvijek smo blizu, pa ne možeš bez mene, rekla je zadovoljno i veselo.

— Ah! nijesi, moja Marino! moja — onako drugčije. Ne mogu bez tebe, jer si me omamila, jer si me opila. I više još, u dušu si mi bacila baklju, da izgori. I izgaram, čuješ Marino.. Čuješ li?

— Čujem Ivo, pa?

Prisloni se na moje grudi. Podaj mi svoje svježe, skrletne usne. Prinesi ih na moje vrele, suhe. Ljubim te, Marino, daj, daj i svoje tijelo, da ga milujem, cjelivam, jer je tako lijepo, lijepo je. Za što se treseš? Daj, ne otimlji se, ne zaklanjaj rukom lice, mrak je i onako, ne, ne, ne ćeš me viditi. Oh! Moja si, moja. Ubrao sam te kao zlatnu sočnu naranču, hoću, hoću, da te prinesem ustima, da sišem sok, mladost, ljepotu. Ne otimlji se. U mraku se, ah! slatko se... cjeliva, — — slatko.

Drhtale su žile. Tekla je krv dvostrukom silom, a srce, tuklo je, tuklo. Podrhtavala su koljena, oh, bio je čas velikog, silnog užitka, kad sve gasne, samo krv gori.

Marina je počivala na mojim koljenima kao zaspalo dijete, ko tijelo iz kojeg je taj čas života nestalo.

Svijest je ginula, sve, samo je u žilama krv ključala, srce tuklo, želja bivala sve jača, sve veća.

Drhtala je ruka, pod njezinim vratom niz grudi, drhtala, spone su već popuštale.

— Ah! Ne, ne! Vrisnula je, skočila je kao iz groznog sna, gdje razbojnik na nju navaljuje. Ja te ne ljubim, ne! Odrinula me je. Pobjegla je. Grčile su se pesti. Zaškripali zubi. Ili moja ili — grozno! —

5. IX.

Opet je gasnulo rumenilo. Prelazilo je u sumračje. Morem uz kraj širile su se tamne sjene. Poigravale u moru. Kako je mrak bivao gušći crniji nad Dingačem, dizao se je mjesec žut, krvav. Blijedio je, sve manji i manji i u pučini je zatitrao, zaljeskao se sjajni njegov trak. Lukom je plovilo više ladjica. Plovila je i naša ljuska orahova, a tiha kao da duhove nosi. Izmamio sam je na more. Vozio je lagano, mirno. Mirno! Mirno! Ha! ha! S vesala, što su zadirala u tamnu pučinu, ronile su se žive kaplje kao svijećnice. Zabavljala se je, gledajući, prisluškujući romonu vode. Šutili smo dugo, dugo. Pustio sam vesla niza bokove ladje, što se zazibala na tihom moru i sjeo sam uza nju na krmu. Rekao sam joj:

— Marino! Ti me dakle ne ljubiš.

— Ljubim Ivo, kao rodjaka.

— Drugčije Marino, drugčije, budi moja...

— Ivo! Ne, ne mogu.

— I ne ćeš moći?

— Ne! odgovorila je. U glasu joj je zadrhtala neka bojazan, strah pred tom riječju.

Ušutismo obojica.

— Ne ćeš, rekao sam joj mirno, doista mirno. Čeznuo sam za tobom uzaludnom besplodnom čežnjom. Žudio sam te ispraznom jalovom žudnjom. Ohrabrila si me, privukla me. Obećala mi slast i užitak, a kad sam ih htio, odrinula si me. Vješto si glumila. Pa vidiš! I ja sam često pomišljao, jer ni sebi nijesam više vjerovao, da nije možda ova moja ljubav samo igra, a ja dobar glumac, kojemu je uloga prošla u krv, a pred njom je iščeznuo njegov svagdanji život — čovječji život. Činilo mi se je, da sam glumac, koji ne odlaže više ni maske, što mu u igri služi, nego je posvuda nosi, posvuda izgovara one riječi, što su mu u ulozi napisane.

— Nijesi me dakle ljubio, kriknula je uvrijedjena, a za što uvrijedjena? I ladja se zazibala. Htio si me zavesti.

— Nijesam Marino. Ja sam te doista ljubio.

— Više me ne ljubiš?

Ludo je ljubiti uzaludno, pak u grobu nema ljubavi, jer nema života.

Zagrlio sam ju. Privinuo na grudi. Cjelunuo sam je, a ladja se zaljuljala, zazibah je jače, više. Vazduhom i pučinom tamnom sjeknuo je krik života, što se dijeli. Grčevito se je uhvatila moga vrata, trzala se je u zadnjim trzajima. Skupljeni u grčevito klupko, tonuli smo.

Ipak . . . ipak . . . Drugčije nijesam mogao, jer mi ni sada nije dostajalo snage . . . Spasismo se.

Već četiri dana leži u ognjici, a meni se nameće ružna misao, sve jače i jače, da sam odigrao svoju ulogu, da je more opralo obrazinu s moga lica. — U moj se dnevnik vraća „kapetan Joso“ i gospodja Fanina — vraćam se sam sebi.

T. G. Masaryk:

U BOJU ZA RELIGIJU.

(Svršetak).

III.

Religijozna kriza.

Kršćanstvo bijaše u prvim počecima prevladavanje židovske religije i njezine theologije* na kulturnome tlu židovskome; to bijaše svjetsko značenje Isusovo, kojega nam je nauka i osobnost sačuvana istom u drugoj polovici I. i u počecima II. stoljeća u tradiciji, uhvaćenoj pismom. Evandjelja su već slika religijoznih težnja tog doba. Raširenjem kršć. religijoznoga pokreta medju narode rimskoga imperija, poimence medju Grke i Rimljane, recepcijom grčko-rimske kulture osobito takodjer znatnih elemenata politheizma i grčko-rimske filozofije, razvila se crkva katolička u sredovječnu theokraciju. Theoretski bijaše crkva osnovana na theologiji, napredovanju grčko-rimske mithologije i filozofije. Crkva s papom i hierarhijom bijaše političko i socijalno utjelovljenje socijomorfijskoga monotheizma, koji je još veoma protkan politheizmom.

Potpuna, slijepa vjera bijaše dosljedan zahtjev crkvenoga i potitičkoga absolutizma nasilničkoga doba, političkoga i duševnoga nasilja nad neobrazovanim masama, nasilje, koje dodržava umjetno jedinstvo i općenitost (katolicizam), zahtjev okrunjeni koncilom vatikanskim vjerom u absurdno dogma o papinoj nepogrješivosti.

Ćudoredno i religijozno uzvišena nauka Isusova je ostala samo kras u crkveno-političkom redu sredovječnom. Od samoga početka u crkvi, osnovana ne od Isusa već od Pavla, borio se smjer orthodoksno konzervativni s raznim naprednijim smjerovima, otpadnici odredjivahu njezin pozitivan razvitak više, no što si je toga nepogrješiva orthodoksija svijesna.

Svojom sholastikom i nekim samostanskim redovima odgajaše katolicizam narode za reformaciju pozitivno a svojim ćudorednim nenapretkom i nazatkom negativno.

Pad katolicizma se javlja već u 12. stoljeću, u 14. st. je već veoma očit; u „Češkome Bratstvu“ je dotjeralo preporodno religijozno nastojanje do uzorne savršenosti. Njime bijaše dan smjer novome religijoznome nastojanju: ćudoredno praktički.

Po češkoj reformaciji slijedjahu reformacije i revolucije kod ostalih naroda. Našu je reformaciju Rim pomoću Austrije i katoličke Europe ugušio, no iz engleske, njemačke i dr. revolucije razvile se protestantske crkve.

Protestantizam je zamijenio autoritet papin autoritetom biblije; slomio je autoritet rimske theokracije, no sam je opet sagradio autoritetni orthodoksni sistem theologijski, zato što je nekritički i nedosljedno, zabacivši tradiciju, primio od Rima ne samo bibliju, već takodjer tradicionalni credo i u opće mnoge tradicicije i nauke. Uz rimsku theokraciju organizovale se nove drž. crkve, obično absolutističke, budući da bijaše u ovo doba država absolutistička.

Nova se država postavila na mjesto sredovječne crkve, država je postigla prvenstvo, a po malo i kulturno, danas i ćudoredno i socijalno vodjenje naroda.

To je prvenstvo preuzela absolutna država i u zemljama katoličkim — koncesija novome duhu doba te odmjena za pandurstvo protureformačno.

Protestantizam se ćudoredno i religijozno dignuo nad katolicizam, ali se nije tako dignuo, kako je to tražilo i traži novo doba i njezine složitije i više zadaće te neprestana i prirodna promjena i razvoj. Reformacija se ne može provesti na jednom i za uvijek — protestantizam je svojim absolutizmom pokvario reformaciju. Prot. bijaše nedosljedan i polovičast, preuzevši theologijski a do znatne mjere i crkvene temelje katolicizma. Luter je više, no što uvidjaju protest. historici i biografi, uzeo uza sve razlike iz rimske moralke.

Protestantizam je neprestano do znatne mjere negativan, t. j. negacija katolicizma, nikako samo nadkatolički pozitivni razvoj reformni. Protestantizam (ne samo „Kreuzzeitung“) živi još poput katolicizma i katoličkoga klerikalizma, imajući još biljeg svojih grubih mithijskih nazora. A jest poimence radikalizam orthodoksni i bojovni — svojim neprestanim bojem protestantizam i katolicizam se prilagodjuju i izjednačuju; protestantizam nije dostatno shvatio, da se novi religijozni život ne pojavljuje tijem, što iz sta-

* Pošto kol. prevodilac drži, da je upravo u duhu fonetike, da se prema grčkom izvorniku piše ne: teologije, nego. theologije, te pošto je i naše mnijenje, da je njegovo stanovište opravdano, to ostavljamo njegov način pisanja ovaj put nepromijenjenim. Ur.

roga izbacuje oveće pogrješke i da jača, što bijaše u starome dobro.

Katolicizam sam proti protestantizmu a naskoro takodjer proti svjetovnome nazoru znanosti, filozofije i modernoga nastojanja političkoga i socijalnoga usredotočio se i ustalio u jodnostavnoj negaciji; katolicizam jest od Tridentina u theoriji i praksi u obrani, vodjenoj u glavnome jezuitizmom, koji u ludo nastoji oko rekatolizacije t. j. oko uvedenja sredovječne theokracije.

Protestantizam je novome nazoru o svijetu i novome političkome redu skloniji, ali svojom orthodoksnom i svojom crkvenom organizaciiom postaje takodjer nenapredan, protureformačnim. I u protestantizmu se razvio paralelno svoj jezuitizam sa sličnim protunaprednim i protukulturnim ciljem. Po tome je jasno, da se u katoličkim zemljama novi red uvadja radikalnije, nego u protestantskim zemljama.

Crkva i theologija ne mogahu se održati protiv moderne znanosti, filozofije, umjetnosti politike. U 18. stoljeću u preporodu i humanizmu pojavljuje se prelom već posve očito; politička (francuska i dr.) revolucija dovršuje taj prelom.

Danas su katolicizam — (vrijedi takodjer o pravoslavlju) — i protestantizam (orthodoksni) theoretski i praktički, ćudoredno i socijalno prevladani; oficijelne kršć. crkve nemaju već ni u čemu kulturno vodstvo (već niti u filanthropiji!).

Protestantizam je tu i tamo došao n. pr. k unitarstvu, k t. zv. slobodnim crkvama, ali to su pokusi slabi idejno i praktički; o t. zv. reformnom katolicizmu ne može se ozbiljno i govoriti. Svi ti pokušaji ostaju obično na staroj bazi, njihovi vodje ispuštaju dijelove staroga, no nisu kadri postaviti se na novo stanovište, ne mogu religijozno stvarati. To vrijedi i za t. zv. naprednu protestantsku theologiju, previše theologičku, no koja malo religijozno stvara.

Theoretska i ćudoredna situacija uz takove odnošaje je žalosna: crkve sa svojim nazivom i redom jedva da zadovaljavaju danas djecu — svaki barem nešto misaoni i energični čovjek nužno dolazi s crkvom u theoretski i praktički konflikat. Najžalosniji plod te situacije jest ćudoredan i religijozan indiferentizam i jezuitizam, jezuitizam u theoriji i praksi, jezuitizam u tisuću nuanca od Loyole preko Liguoria sve do „moderne“ theologije i „reformista“.

Rašireni skepticizam za razvoj religiozni nije tako poguban, kako indiferentizam — mnogi, koji sam misli, da je svladao religiju i da je atheista, više je religijozan, nego mnogi, koji vjeruje. Crkovnjaštvo i njegova vjera je često najgori religijozni indiferentizam.

Iz te krize pomoći ćemo si samo otvorenošću i iskrenošću k sebi i bližnjima. Kad to ne bi bilo odviše žalosno, bilo bi smiješno — društvo uzdržava državnu ćudorednu i religijoznu organizaciju, u čije temelje ne vjeruje, i propise, koje ne vrši. K onima, koji ne vjeruju i ne vrše pripadaju takodjer oni, koji crkve drže, reprezentuju i vode; same se crkve već davno zadovoljavaju matrikovim kršćanstvom, služeći svojim bogatim i moćnim članovima. Politički je liberalizam već davno sistem religijoznoga indiferentizma, nadvisujući hierarhiju u kultu zlatnoga teleta.

Religijoznu krizu svi osjećamo, i ako ju još malo razumijemo. Jedni opažaju samo stranu političku, monarhistički aristokratizam, što slabi, drugi se boje za svoje zlato i nestajanje gospodarskoga robstva; mnogi takodjer osjećaju religijoznu revoluciju, ali ju opet nejednako tumače. Ovima izmiče svijet, onima umire bog, zdvojnost ili časovito, titansko pouzdanje rasplamčuje duhove. Mnogo negacije — smrt.

Na prijestoljima i na zlatu ne počiva vječni život. Ne izmiče svijet, ne umire bog, ne rodi se nadčovjek — dogadja se mnogo, mnogo više: budi se čovjek. Eto čovjeka — čovjeka osviještenoga!

Religijozna se kriza javlja u padanju staroga reda i poretka; no taj se stari red i poredak mora odstraniti te nadomjestiti redom i poretkom novim i savršenijim.

No religijozna se kriza javlja takodjer mnogo intenzivnije u to doba uzrujanosti, duševnog nemira, nervoznosti, psihoze, pesimizma, samoubijstva. To je duboka kriza, kriza, što zahvaća cijelu dušu — zbiljski prelom staroga svijeta.

Religija ili nihilizam — to je krvava disjunkcija našega doba.

Tu krizu može svladati samo religija, religija oduhovljena, religija istinska i viša. Do sada imadjahu ljudi religiju samo za svetac, ča-

sovitu; moderna se duša bori za neprestanu religijoznu naladu,*) koja se uvijek izražava, svagdje i u svim okolnostima energičnoga života.

Da se stari svijet lomi, tomu nije uzrokom samo revoluciono nastojanje mod. čovjeka, nego takodjer i prije svega kvietistički nazor i red čovjeka staroga i zastarjeloga.

Svi pokusi, stari red i nazor uzdržati, su u ludo. Stari svijet nije spasilo niti crkveno i političko nasilje, ne će ga spasiti niti theološki jezuitizam t. zv. moderna theologija, zaštićujući ruševine ortkodoksije svojim tumačenjima riječi.

Religijozna revolucija, započeta reformacijom, ojačana političkom i socijalnom revolucijom te dovršena revolucijom znanstvenom, filozofijskom i umjetničkom 18. i 19. st., ne da se zaustaviti, samo svršiti i organički prevladati. Lomi se mithijski nazor o svijetu i red društveni na njemu osnovani a lomi se posvema.

Na značenje našega doba u historijskoj perspektivi valja nam ovako motriti: Staro doba jest kulturna historijska cjelina od početka razvoja preko klasičkih naroda i srednjega vijeka do st. 12,—14. Ovdje počinje prelaz, koji postizava u 18. i 19. stoljeću svoju najveću intenzivnost i općenitost. Novo doba imamo dakle tek od 18. st., od 12. do 14. st. je doba prelazno, srednji vijek je dio staroga doba, religijozno i kulturno u opće.

Da nastaje novo doba, to moramo spoznati, osjećati, dovesti si u svijest. Novost će biti zajamčena tim osviještenjem i energičnim nastojanjem uzdignuti se nad starije doba. Svijesno se moramo razvijati i napredovati nad staro, a napredovati možemo u opće samo svijesno. Poimence ćudoredno i religijozno. Nije dostatno samo odstranjivati stare pogrješke i jačati, što smo valjano i krasno naslijedili, razvoj i napredak ćudoredni i religijozni postaje stvaranje života novoga, višega. („Preporod".) Energičan studij historije te jačanje historijskoga smisla, karakterizujući upravo novo doba, ćudoredno i religijozno dosljedno vodi k tvorenju i stvorenju novoga duševnoga života.

Današnja religijozna kriza izlazi u glavnome od nasilja i jezuitizma, koji nastoji uzdržati što se uzdržati ne da; tai jezuitizam često vara samoga sebe, ali u bićnosti i mirni i nesvijesni jezuitizam u raznim formama renanovskoga diletantizma, historizma, reformnog katolicizma, napredne theologije i t. d. jest pomoćnikom svijesnoga nasilja i jezuitizma rimskoga.

Današnja religijozna kriza izvire iz laži, religijozno pitanje je danas prije svega pitanje poštenja.

Sigurno nije svaki čovjek nadaren jednakim smislom za religiju, kako je nejednaka nadarenost za umjetnost, znanost i t. d.; sloboda savjesti će učiniti, da ljudi ne će religiju hiniti, prestat će trgovina savjesti,

„Puk treba religiju", u toj i sličnoj formi je danas najčešće čuti prigovore ne samo političara, nego i theologa i praktičkih duhovnika.

Puk treba religiju, ali ju trebaš takodjer i prije svega ti — puk će imati religiju, ako ćeš imati religiju ti, i ti, mi svi. Puk treba istinu i poštenje i zato budi prije svega pošten svaki sam prama sebi.

Za misaonoga i svijesnoga duhovnika je danas situacija naravski teška. Malo koji duhovnik si je svijestan, kako mu je težak ured, kako je težak njegov položaj prama crkvenima, da naime svećenstvo religije antropomorfijske i sociomorfijske samo sobom vodi k samoobmani, neiskrenosti, pretvaranju, augurstvu. Ako je to vrijedilo za doba, kad je crkva bila čvrsta i silna, tim više vrijedi to za današnje. kad je crkva religijozno i ćudoredno slaba. Žalosno je to, ali se mora reći: ozbiljno pitanje duhovnika je danas već u golemoj većini slučajeva pitanje obrta, kruha, ništa više.

I napredni duhovnici ne shvaćaju historijski razvoj, da se cijelo društvo, sve moći kulturne i takodjer religija izmiče ispod moći crkve. Pozitivan razvoj religijozni već davno vode laici; theologija i upravo theologija napredna živi od reminiscenca, jest historijska, utkana u prošlosti. Živa religija, religija je sadašnjosti i budućnosti.

Religijozna kriza u našem narodu je tijem osobita, što smo kao narod započeli crkvenu i religijoznu revoluciju, no nismo svoju narodnu religijoznu zadaću svršili, već upravi ostavili. Pošteni Čeh, Čeh osviješteni, ne može se smiriti protureformačnim katolicizmom, i ne će se zaustaviti na orthodoksnome protestantizmu, već će

*) Stimmung. Upotrebljavam riječ češku, nalada, jer hrv. jezik za taj pojam nema bolje. Prev.

nastojati oko religijoznoga preporoda u smjeru naše reformacije poimence „Bratstva“, u duhu težnji novih ljudi najpravednijih i najduhovnijih. A nada sve je zadaća upravo nas Čeha religijozni razvoj pozitivan, nipošto negativan.

S češkoga preveo:
Cand. Fil. **Eustahije Jurkas** (Prag).

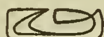

SASTANAK JUGOSLAVENSKIH ABITURIJENATA I APSOLVENATA U DUBROVNIKU

Ove će se godine držati u Dubrovniku jugoslav. abitur. sastanak, o kojem se do sada vrlo malo pisalo, pak da i ostala djačka javnost dozna nešto o sastanku. a zatim da uvide oni, kojima se hoće, da „po mogućnosti spriječe jugoslav, abitur. sastanak,“ da im to ne će poći za rukom, obrazložit ćemo, u koliko se oko njega poradilo.

Prije toga da spomenemo, za što je baš sastanak jugoslavenski.

U prvom nas redu prilike u domovini tjeraju na to, da se približimo ostalim Jugoslavenima. Prvi smo na udarcu germanizacije, koja je već kod nas uhvatila dosta duboki korijen (Srijem). Pak da nije potrebno, da se sastanemo, da se posavjetujemo o sredstvima, kojima ćemo najveću pogibao ne samo za Hrvate, nego i za ostale Jugoslavene od sebe odvratiti?

Kod nas se u posljednje vrijeme mnogo govori, da treba raditi oko što većeg zbliženja jugoslav. naroda. Da se ovo zbliženje postigne, mislimo, da je mladež prva pozvana, da oko toga poradi. Držimo, da najprije treba nastojati oko kulturnog jedinstva, a onda istom misliti na političko zbliženje Jugoslavena. Stoga ne ćemo nipošto na našem sastanku riješavati kakova politička pitanja, nego ćemo prikazati stanje jugoslavenskog djaštva, što je najvažnija točka sastanka, a zatim i kulturne prilike pojedinih jugoslavenskih naroda. U tom se sastoji i glavna svrha našem sastanku.

*

U Zagrebu postoji centralni odbor, koji vodi sve poslove, što se tiču sastanka.

Iza stvorenih zaključaka, da sastanak ima biti jugoslavenski i da se ima držati u Dubrovniku razaslani su pozivi na sve hrvatske i srpske maturante u Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji, Istri, Bosni, Hercegovini i Ugarskoj (Novi Sad, Zombor) da pristupe u naše kolo. Kad su nam stigli najpovoljniji odgovori sa svih spomenutih zavoda, javili smo i ostalim Jugoslavenima o sastanku, koji nam se takodjer odazvaše.

U svakom je glavnom gradu (Ljubljani, Beogradu i Sofiji) stvoren centralni odbor, koji je uvijek u savezu s hrvatskim centralnim odborom u Zagrebu i s ostalim maturantima svoje zemlje. Medju zadnjima javili su se Bugari, te je s njima stvar dosta zaostala zbog poznatih njihovih dogodjaja u domovini, kako su nam se sami u pismu ispričali.

Koliki je interes za sastanak ne samo u hrvatskih, nego i u ostalih jugoslavenskih maturanata, dokazuje predsastanak, koji je s najboljim uspjehom držan u mjesecu ožujku o. g. u Zagrebu. Stiglo je mnogo drugova, hrvatskih maturanata, zatim jedan drug iz Sarajeva, jedan iz Dubrovnika, dva iz Srbije, tri iz Kranjske i Štajerske. Na tom su se predsastanku raspravila sva pitanja, koja se tiču sastanka kao program, putovanje itd.

Program kongresa primljen je ovako:

1. O jugoslavenskoj ideji.
2. O kulturnim prilikama Slovenaca, Srba, Bugara i Hrvata. (O kulturnim prilikama Bosne i Hercegovine referirat će se posebno).
3. Stanje jugoslavenskog djaštva. (Djak i srednje, visoke te praktičke škole; djelovanje djaka u narodu; djak prema politici; buduće zvanje).
4. Naš budući rad.

Kad već govorimo o programu, odmah pozivamo sve drugove, da pristupe čim prije k izradjivanju referata o pojedinim točkama programa. Referati (hrvatski) se imadu poslati centralnom odboru u Zagrebu najkasnije do 15. srpnja, koji će sve referate složiti u jedan, jer će o svakoj točki programa izvijestiti po jedan Srbin, Slovenac, Bugarin i Hrvat.

Da na sastanak mogu ići i djaci, koji su u slabijim materijalnim prilikama, odlučeno je, da se u Zagrebu sabiru prinosi. a vanjski da priredjuju pod godinom u tu svrhu koncerte.

Za popust na željeznici brine se takodjer odbor, te će se upravo ovih dana poslati molbenica u Budimpeštu, da tu pogodnost dobijemo. Zamolit ćemo i neke od hrvatskih delegara na hrv.-ugar. saboru, da nam tu molbu podupru.

Za parobrod ćemo se takodjer pobrinuti i gledati, da dobijemo svoj posebni, koji će prema tomu biti svakako jeftiniji. Obratili smo se na drugove na Sušaku, da nas pouče, što nam je činiti u toj stvari. Poseban nam je parobrod svakako potreban, jer javljamo osobito drugovima, koji „hoće naš sastanak spriječiti,« da će nas po našem minimalnom računu biti oko 500.

Da se podupru siromašniji maturanti, držati će se koncerat na Rijeci i Dubrovniku, pak se i u tom pogledu čine marljive priprave.

U opće je trošak za sastanak izračunan na 50 K za pojedinca. Ovo nije velika svota, kad

se i onako u ovoj prilici, naime poslije svršene mature nešto žrtvuje, da se ona „proslavi." Ovako ćemo je proslaviti barem korisno ne samo po sebe, nego i po svoj narod.

Poslije sastanka bit će izlet O njem još nije odlučeno, jer čekamo savjete od drugova iz Dubrovnika.

Na sastanak su pozvane i kolegice, abiturijentice, koje su odgovorile, da se s nama glede svrhe i u svakom pogledu slažu, ali zbog današnjih društvenih prilika ne mogu sastanku prisustvovati, no imajmo nade, da će i njih nekoliko biti na sastanku zastupano.

Što se tiče sveučilištaraca, to se ne će nitko napose pozivati, ali je svakako poželjno, da i neki od njih sastanku prisustvuju.

Sastanak bi se imao obdržavati 20.—22. kolovoza. Prije nije moguće, jer drugovi u Dalmaciji i Slovenci imadu istom u srpnju maturu.

Na koncu da se osvrnemo na ostale abiturijentske sastanke. Najprije na sastanak u Zagrebu. Poznato je, da ga priredjuju maturanti — Starčevićanci. Ovaj se sastanak ima promatrati s političkoga gledišta, jer će se na njem „uzeti osobiti obzir na Bosnu, Hercegovinu, Dalmaciju i Istru." Raspravljat će se dakle o visokoj politici, stvarati Velika Hrvatska!

U ostalim se stvarima svrha podudara s našom.

Drugi je sveopći katolički (!) sastanak djaka Hrvata i Slovenaca u Zagrebu. Svrha mu je, da u prvom redu „osvoji Zagreb za katolička načela," a zatim da se bori „za vjeru katoličku i hrvatski dom." (Vidi „Luč" br. 4. II. str. 101). Kad ovo pročitamo, vidimo, da je ovakav sastanak skroz nepotreban i znamo odmah, odakle mu je potekla inicijativa.

Tako sada stvari stoje. Na koncu još pozivamo drugove na što veći rad oko jugoslavenskog sastanka, a skoro će vrijeme pokazati, koji će od ovih sastanaka najbolje uspjeti.

Zagreb. centralni odbor za priredjenje sastanka jugoslav. abit. i apsol.

Sastanak Istrana.

Kolege u Pazinu, kao prvi maturanti te gimnazije, svijesni si svoje zadaće, koja ih čeka poslije svršenih škola, odlučiše, da uz drugove sveučilištarce sazovu sastanak svih hrvatsko-slovenskih istarskih djaka u Pazin. „Pošto su naše prilike u svakom pogledu veoma loše, te pošto nam je već iskustvo pokazalo, da pojedinci ne će nikada sami za sebe uspijevati, već se redovito izgube, to je prva i glavna svrha toga sastanka, da se upoznamo, medjusobno oduševimo i organizujemo.» Sastanak će biti oko 20. kolovoza,* a trajati će dva dana. Referati su već razdijeljeni, što medju sveučilištarce, a što opet medju maturante u Pazinu. Davati će i zabave u korist družbe ili pripomoćnog društva. Evo programa: I. Narodna svijest. II. Kulturno-gospodarske prilike: a) škole i vjerski život i b) gospodarstvo. III. Narodna prosvjeta: 1. pučke knjižnice, 2. pučka predavanja, 3. ostala sredstva za širenje prosvjete. IV. Istarsko djaštvo: 1. stanje na 4 sveučilišta Zagreb, Prag, Beč, Gradac; 2. razgovor o ekonomskim momentima, koji odlučuju za izbor staleža 3. naša zadaća i dužnost. 4. hrv.-slov. istarsko djaštvo u Pazinu, Zagrebu i Beču.

Želimo braći sretan uspjeh!

S. Mina (Srednjoškolac):

POSLIJE ISPLATE.

Mršavi, gladni, izmučeni konji čekaju i čekaju . . . Gazde im se svratile samo na deci, da se okrijepe. I oni su mršavi, izmučeni napornim poslom, a rakija tako krijepi, godi.

U tamnoj sobi „barake" sjede oni, kiridžijaši. Već davno se okaniše rakije, pa sad udaraju po vinu, onako po „gospocku." Kohn trči svaki čas i vraća se s punom flašom i sa slatkim smiješkom na grabežljivom licu.

U pročelje se uvalio Marko Marinov i drži govor. Ej! Bio je on u soldačiji, zna on, kako to gospoda rade.

„Ti kume Ivo, ti braca Pajo, ti imenjače — i — svi vi — i dižem ovu čašu — i daj Bože, da se u ponedjeljak opet sastanemo, da služimo taj pusti novac. A sad da se napijemo!"

„Da se napijemo!" ponavljaju mršavi, mršavi i izmučeni ljudi.

Sipa se novac nekom tupom ravnodušnošću, kao da su bez nevolje na posao išli. A kod kuće stoji na polju još neuveženo žito, traljav krov, prazno dvorište, kći, koja mora imati dukata do pojasa, makar se uzajmilo na zemlju, a poslije vratilo — kirijajući. Novac se sipa, iščezava rad cijele nedjelje, muke teških dana, muke nesnosnih noći u gustoj šumi punoj komaraca, u otrovnom isparivanju baruština, kojima obiluju mjesta tamo oko Spačve i Studve.

A vani čekaju gladni, izmučeni konji, čekaju, dok „gazde" ne zapiju sav novac, dok ne

*) Držimo, da ovaj rok nije definitivan, tim više, što je indentičan s rokom abiturijentskog sastanka u Dubrovniku, na kojem, uvjereni smo, da ne će manjkati ni kolege iz Istre. Ur.

posjednu u kola i potjeraju u divljem trku bez odmora . . .

*

Kroz crnu noć lete „gazde“ sa „zasložbe.“ Polegli konji po zemlji, lete kao očajnici, kojima je svejedno, da li će naletiti na hrast ili ne . . . lete kao četa duhova kroz crnu noć — —

A iz zadnjih se kola oglasilo jecajući hrapavo grlo:

„Ej a — laaj smoo — se ši — lje — ra na — tuuklii — —

Stud. Fil. M. Radošević (Zagreb):

U LUDNICI.

Lutao sam, bilo je to u zimi, kojekuda izvan grada. Moždjanima mi je strugalo, kao odjek izgubljene i prolumpovane noći. Jeza me je hvatala i najednom sam nijesam znao kako nadjoh se pred ludnicom. Odmah na ulazu vidjeh kako nekaka kretenski izbekeljena lica vuku kola, a iza njih jedan brkajlija sa rukama prekriženim na plećima. Ostavih ih i odoh do sluge, pak ga umolih, da me povede k Dragiću mome drugu iz gimnazije.

I on me odvede do njega.

Zdravo Dragiću!

Zdravo! Zdravo! pozdravi me on resko i ljupko i stisne mi čvrsto desnicu. Sluga nas povede u jednu sobu, gdje smo uz njegov nadzor mogli nasamo razgovarati. U prvi mah gledajući njegovu uslužnost, njegove jezeraste oči, što su me doduše teško, ali ipak milo gledale, njegovu gipkost i slatki smiješak, što mu je zaokružio usne — malo da se ne upitah čemu je taj u ludnici? Bijah u neprilici kako da ga nagovorim.

— „Kako, Dragiću, kako?“

Pogledao me svojim praznim i zastrašenim očima, žmignuo svojim lepezastim trepavkama, plačno i čudnovato ludjački se nekud nasmije, pak mi uze cigaretu iz ustiju i zapuši.

— „Kako ti je?“ upitam ga po drugi put.

— „„Ja pozitivno s potpunom znanstvenom sigurnošću tvrdim, da je u nas sve zeleno, a ne kao tu snijeg““.

„Nego, nego otpovrnem mu“, premda sam znao, da je negdje u Bosnoj rodjen, gdje zagruva snijeg kao u Sibiriji.

„„Pa i ljudi su se u nas sasma promijenili. Zagreb su neki dan odnijeli djavoli, a Rijeka je zaplovljena krvavim morem na kome se bani krst pohote, strasti, tamjana i bezboštva““.

Podvornik mu se je na sve to porugljivo smješkao.

„„Eto vidiš, to je onaj pakleni duh — pokazuje na slugu — koji je uništio moje djelo, djelo koje bi spasilo i svijet i narod. I znaš eto . . .

Nekud se je zagledao u vis i privukao me k sebi.

„„I znaj, eto ja sam se pojavio na sve četiri strane svijeta i pomolio se kao Krist, ruski kraljević i engleski princ! Eto došao sam da spasim i svijet i narod, pak . . . eto me zatvoriše! Uh . . .

„Dragiću, što si eto zamislio, Perica je umro!“

„„A–a? Mi smo Slavjani! I ja znam sve one koji protiv mene rovare i znam sve što oni misle! I prošlo je dvije stotine godina i dva mjeseca i dva dana, što oni mene strpaše ovamo! I proći će još drugih dvije stotine, dva mjeseca i dva dana, da ja palim na oltaru misli za spasenje svijeta i naroda“.

„Pa je si li što napisao?“

„„Veliko i veliko je djelo moje! Ta kažem vam svima: zašto ne bih istinu ja svoju napisao, dok drugi i svoju neistinu hoće da opravda? . .

„Pak što pišeš? Roman, pjesme?“

„„Krv? Umorstva?““. i sav se potrese.

„„Ne! To ne vodi čovječanstvo njegovom spasenju . . Ne . . Zaista, dok nas bije pravedna kojekakva nepravednost, dok u tom drugi uživaju slast i radost, a svijet i narod na milijune i milijune čeka konačni rezultat za posljednjih čudesa i istine, koja je zaista u svijetu mnoge ponukala na vjeru . . .““

Nijesam znao što hoće taj čovjek, što se tako plašno ogledava, a utrnulim, ludjačkim svjetlom svojih očiju turao je u mene nešto teška, olovna, gromadna. Osjetih umor i kano da sve to ludilo i sve te razderane i okrvavljene misli šaraju po meni i potresoh se i upitah ga samo da nešto upitam:

„Ti se valjda baviš filozofijom?“

„„Ne! . . Ja sam propovjednik boga živoga, boga vojske neba i zemlje, koji drži

pravdu u rukama svojim, rukama nevidljivim ali silnim i jakim, te nepobjedivim i čvrstim rukama boga svedržitelja!"" . . .

Prestao je i zagledao se za vranom, što je poletila kraj prozora.

„„Nijesam ti namislio govoriti o promjeni vremena, nego o istini! Dok sve to drugi drže za smijeh i za izrugavanje, dotle sve to više istina pobudjuje veću radost medju svijetom i narodom . . . .

I počeo zauzimat sve više i više pozu proroka, koji gleda u nešta daleka, duboka i visoka, smješkajući se čas djetinje, a čas mu zaokruži usne pakleni smijeh i smijeh propala genija.

„„I, gle, kako tamo tone u more ono zvijere, ranjena smrt sa kljova pedeset, na kojima nosi imena hulna: — lakomost! Ovdje je mudrost i znanje"", i pokaže na svoje čelo, „„Ko ima razuma, da izračuna broj zmija i liječnika, jer je broj moj tri stotine trideset i tri. I napio se svijet vina gnjeva paklenoga i došao sam „ja", da ga spasim. I zaoto i ta — misli sebe — velika sila zemaljska uz koju je sve prionulo od najmanje životinjice do najveće silazi s neba, koje imaše moć veliku careva zemaljskih"".

Rukama je uzmahao nekud daleko, daleko i kano da za nečim traži nastavi:

„„I mnogi će od vas tražiti, tko je taj? I ja Vam kažem, zaista Vam kažem, a da Vama ne laskam, niti sebi što utvaram: bio sam ja i dušom i tijelom. Ja, koji sam po riječi i po djelu svome dozvao vas, ja sin Boga živoga!""

Umuknuo je za čas. Ja si pripalih cigaretu i gledah ga sažalno, bolno. Gledah ludoga prijatelja, što je obećavao biti najvećim našim čovjekom. On se je prošetao sobom i počeo, da nastavlja svoj govor. Osobito se je zagledao u dim cigarete.

„„I osušio sam najednoč stakleno more smiješano žedju i pijano od krvi matere moje. Ne hulite za to na boga, spasenje jerbo sam ja. — Vidjeh žigove bezvjerja i bluda i rekoh: veseli se bože, jer si oprao svijet u suzi mojoj. Pa prem ja ne idem za slavom, svejedno po cijelome svijetu prolazi slika moja i svako osjeća, da je vječna duša moja, što zveči ko mjesec u sili svojoj . . . I kad se vidjeh padoh k nogama svojim i rekoh: Ti si prvi i posljednji! I otići ću i vratit ću se i kad se vratim ne će biti više ni dobra ni zla. I reći ćete: aleluja, uskrsnuo je"" . .

Malo je ušutio i izgledao kao da s nekim razgovara i kao da mu netko nešta šapće.

„„I dok se ja ovdje na nebesima dijelim s cijelim svijetom, dotle dolje mnogi upiru oči odozdo u zjalo nebesko i čekaju taj već odavno očekivani, vječni mir za čovječanstvo! — — Da ja odavle iz nebesa pustim medju svijet i narod pokoljstvo? Ne, ne i ne! Prije moram, da postanem iz boga čovjek i eto: Ecce homo! I povući ću onda mač ognjeni, mač andjeoski, mač Hristov i cijepat ću u ljubavi svojoj. I ne ću vojevati samo mačem, već i srcem i umom svojim"".

I on se je umorio, sjeo na stolicu, zgrčio šake i kano da škripuće zubima.

„„Ti si bezvjerac?""

„Ne", Dragiću, odgovorim mu s ugušenim plačem u grlu, zagledam se ponovno u njega i ponovno mi tuga oblije grudi.

„Vrijeme je razgovora prošlo!" upozorio me sluga.

Ustanem i počnem se praštati s Dragićem. On me je nekim naivnim smiješkom djeteta pratio do vratiju, tuj mi stisnuo desnicu, pritisnuo na grudi, poljubio u čelo i odrinuo. Na rastanku mi je još govorio, da kani u ime spasenja čovječanstva u pakao.

„„Da, hoću da spasim čovječanstvo od svega, da bude čisto ko suza!"" . .

Iza mene su se zatvorila vrata. U duši mi se burkahu neka čudnovata, teška i sumorna čuvstva. A onamo vani u bjelini snijega podigla se crna točka, bila je to vrana i zakriještila tamo daleko u gluhi zimski dan prema zalazu sunca:

Kvar! Kvar!

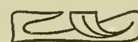

Stud. Jur. B. Dobroslav (Split):

Prva ljubav.

Dok je tako nemirno prevrčao stranice svog djačkog koledara, opazio bi sad koju ocjenu, sad ime kojeg profesora ili bivšeg kolege, sad račun kojeg duga i svaki bi se put zadovoljno osmjehnuo.

Na jednom zapne mu o oko veliko i dobro naznačeno slovo M.

— Vidiš — on će na to svom prijatelju — pod ovim M krije se moj mladenački ideal, moja prva ljubav. Ovo je početno slovo njezinog imena.

Bio sam onda u petom razredu. Prevadjao sam Homera, a to znači mnogo; Livija sam već i kritizirao; Cezar i Ovid izgubili su bili za me svaku važnost, ta njih sam čitao dok sam bio još dječak, lani u nižoj gimnaziji. Sad sam počeo čitati i novine, baviti se politikom. Počeo sam i sam štogod slagati, pisati, sastavljati. Bio sam jedan od glavnih suradnika našeg razrednog ilustrovanog šaljivog lista, koji je nosio na svom pročelju — kao zaštitnu marku — gojnu glavu našeg duhovnog pastira, a zvao se „Glavardo." Taj list bio jo bič gg. profesora, a glavnu ulogu igrao je u njemu „ugojeni ovan" — naš kateketa. Ukratko, imao sam već tada dosta ugleda, pa sam mogao da bacim pogled i na koju djevojčicu.

Vidio sam i nju i zaljubio sam se. Bila je dražesna. Srce bi mi zatreptilo svaki put, kad bi je vidio.

Jednog dana sjedio sam u perivoju. Ona je tu šetala sa svojom prijateljicom. Živahno se svijala, veselo i žurno koracala. Proždirao sam je očima. Svaki put kad bi mi se primakla bio sam u neprilici, u koji položaj da stavim noge, ruke, čitavo tijelo; kakav izraz da dadem licu, da joj se što većma svidim. Kad bi kraj mene prošla, te ja osjetio žar onih crnih očiju i gotovo ćutio njeno biće, ukočio bih se sav, lagano drhtao u čitavom tijelu i — uživao. Zatim bi se ona udaljila, a ja ponovno počeo disati.

Najednom, dok su prolazile, prileti njezina prijateljica k mojoj sjedaljci, sjede, te pozove i nju, da se odmori. Ona je imala da sjede baš do mene. Počeo sam se bio već smrzavati. Ali spasila me ona sama. Primakla se lagano sjedaljci, pogledala me i porumenila, uhvatila zatim prijateljicu za ruku i odletila.

Bio sam blažen; ona me je volila.

Poslije toga živio sam samo za nju. Uvijek sam je tražio, uvijek o njoj mislio. Po ledu i kiši, po danu i po noći, lutao sam oko njezinih prozora. Moje silno mišljenje na nju bilo je valjda uzrok, da sam je svugdje susretao: na šetnji, po prirodi, u kazalištu, a i u samoj crkvi.

Motrio sam je više puta s mog prozora —, bila mi je susjedkinja —, kako po svom vrtu šeta i mislio: Sretan li bih bio, kad bih mogao uz nju onako lagano koracati, nagibati se svaki čas nad njezino lice, na svom čelu osjećati dodir tankih uvojaka njezine kose, motriti iz bliza one fine poteze crnkasta joj lica, fino zavijene usnice, bijele zubiće — — —

Ljeti, na kupalištu, vidio bih je često, kako veselo skače s „trampolina" u more. More se nadigne, zabijeli, ustalasa, a njezino dražesno tijelo iščezne pod vodom.

Ali nikada mi nije tako potresla srcem kao onog vedrog dana ovdje, — na Marjanu —, baš tamo dolje, gdje je najgušći borov gaj. Lijevim koljenom klečala je u travi i nježno se nagibala trgajući cvijeće. Bila je u tankom, skoro prozirnom ljetnom odijelu, te sam mogao dobro razabirati dražesne joj oblike, Drhtao sam na pomisao, kad bih mogao priletiti k njoj, ogrliti je i obasuti cjelovima mekane joj usnice. Ona veličanstvena slika na Marjanu bit će mi uvijek u pameti.

Ovo je bila era mojih čistih idealnih snova. Uživao sam, jer sam je ljubio, blažen sam bio, jer me je volila. Za drugo nijesam mario. U onoj dobi prošlost je mnogo, sadašnjost sve, za budućnost nitko i ne pita.

Tako je prošlo nekoliko godina. Rasla je ona, rasle su i moje želje. Stao sam čeznuti za njezinom ljubavi, za njezinom blizinom i sve više i više.

To je ono doba, kad se po našem mozgu stanu rojiti razna filozofska razmišljanja, problem svijeta i života. Oko razuma počima se čistiti magla maštanja i poezije, a duševno oko prodire sve dublje u vir života. Onda i ideali gube od svoga sjaja.

Ona je stajala preda mnom ne više kao neko biće uzvišeno, božansko, nepristupno, nego u svojoj realnoj slici. Vidio sam sada sve njezine mane i nedostatke. Ipak — ljubio sam je i dalje.

I počeo sam snijevati o sretnoj budućnosti.

No baš tada opazio sam, da me ona sve manje voli. Nije više bila niti onako otvorena, živa i vesela kao prije; postala je strožom, ozbiljnijom. Prolazila bi pokraj mene ukočeno i naduto. Pogledavala me samo kad i kad, a i to nekako s višega.

— Naravno! — drug će mu na to. — Bio si još učenik, a ona već odrasla. Suviše, ona

je kći aristokratskog kova; ima par tisuća. A i učila je dosta, kod „morâ," dakako i to — kao aristokratkinja — na talijanskom. Glavno je i to da ima privatnih učitelja i učiteljica, pa će jednom moći kazati svom zaručniku: „Učila sam i njemački i povijest i glasovir i francuski i mnogo toga." Ne pita se, zna li štogod, dosta je, da je imala skupih učitelja. Zar da takova gospodjica daje nade jednom učeniku, koji, bio učen, plemenit, razborit koliko te volja, ostaje uvijek samo „studente?" Treba njoj čovjeka dobra položaja. Kad se taj nadje, nastaje kratko ugovaranje, pa predaja djevojčinog srca, onda prodaja, dotično kupnja ili najbolje — udaja. Zatim kako bilo.

Pa kako ćeš da naše djevojke imadu slobodnijih misli, uzvišenijih osjećaja, svojih odluka, kad ih onako uzgajaju. Samo vanjštinom nalaze se one u modernom svijetu i samo tijelom proživljuju ovaj vijek kulture i napretka, dok im duh lebdi tamo daleko u vjekovima legenda i priča, u tami vjerskih dogmi i tajna, — u neznanju.

— Ne gnjavi me, molim te, više tom tvojom filozofijom! Pusti me da svršim!

Vidio sam dakle, da je prama meni ohladnila i bio sam u očaju. Onda sam se posvetio krasoti prirode, za grad i gradske zabave nijesam mario. Improbe amor quid non mortalia pectora cogis!

Jednom nijesam vidio grada za čitava dva mjeseca. Obala morska, a osobito ovaj gaj na Marjanu, bila su moje pravo uživanje. Koliko sam puta odavle zadivljen motrio, kako sunce tamo iza Čiova zapada, kako je rumen oblila rubove brda i oblačića, kako su zvijezde stale treptiti na nebu, treptiti u moru, kako mjesečevo svijetlo stvara na lagano ustalasanoj površini morskoj milijune igrajućih srebrnih iskrica!

Iz idealnih snova prešao sam tako u još idealnije. Sanjao sam o tome, kako će me ona, kad se vratim gradu, opet zavoliti, opet ljubiti, kako ću biti sretan — —

I vratio sam se. Rekoše mi, da ona s drugima očijuka i ljubaka, a da je tako još i prije radila. „Zlobni jezici!" mislio sam u sebi i nijesam vjerovao.

Susreo sam je. Nije se na me ni obazrela. Za njom je išao neki mladić, a ona ga pogledavala — —

Sad sam tek dobro shvatio onu Vergilovu: „Varium et mutabile semper femina."

I moji idealni snovi propadoše.

I. R. R. (Srednjoškolac):

MIŠA.

— Miša, za Boga, pazi na se, nisi sada u Šaškovcu. — Ukorio bi starina župnik dječaka, kad bi se ovaj zablenuo od velegradske mase. Napokon su ipak srećno prošli bučne gradske ulice i ušli u stari i mrtvi dio grada. Zamalo se nadjoše u crnoj i staroj kućerini. Župnik predade Mišu jednoj suhoj milosrdnici:

— Hvaljen Isus! Evo vam, sestro, jednog derana pod skrb. —

Slijedeći dan počeo je Miša polaziti gimnaziju. Bilo mu isprva mučno i dosadno onako samu i osamljenu. No doskora ga umirila mila ćud njegovih sudrugova. Znali bi se oni šaliti i smijati.

Drugovi bi Miši posudjivali knjiga, a tako je i sam g. kateheta dao Miši razne bogoljubne spise.

Često bi zvao g. kateketa Mišu, to darovito momče, k sebi u stan. A vrijeme je prolazilo i Miša je svršavao razred za razredom.

Jednog ljetnog večera — a bio je Miša već u četvrtoj gimnaziji — sjedio je u kući g. katehete.

— A ne bi li ti, sinko, za dvije godine u sjemenište?

Misa se zbunio.

— No reci: Bi li?

— Vi znate — drhtnu Mišin glas — da sam uvijek vjeru Kristovu skromno ispovijedao, ali u sjemenište ne idem!

— A — za — što — ne??

— Jer svećenik je mučenik! Posudili ste mi, prečasni, „Život svetaca" i ja sam ga pročitao.

— Zrelo misliš, sinko. Svećenik je od vajkada trpio klevete i muke.

Dva dana za tim upisao je g. kateheta Mišu u Marijinu kongregaciju.

* * *

Miša je počeo čitati malo otvorenije knjige i to ga je smutilo. Nije tako rado posjećivao g. kateketu i već nije s tolikim užitkom išao na večernjicu.

Bilo je jednog dana vrlo veselo u školi.

— Sutra na izlet!

I zbilja krenula je noću grupa kongreganista željeznicom u K. Bilo je i svećenika. Miša nije ni sanjao, kako će u K. biti veselo. Pošli su najprije u crkvu, ta to se razumije! Nego po misi nastupio je onaj sjajni i raskošni život. Ljubav, djevojke, miomirisni duhan, vino — ma gozba! A svećenici obilazili: „Pijte, pušite, uživajte samo!

Zdravice letile jedna za drugom, vino se prolijevalo, a život se razgalio, onaj snažni, raskošni život, po zelenom šljiviku. Tek pod večer stali se vraćati u onaj magleni velegrad.

Miša je bio presretan, kao u devetom nebu.

— A molim te, otkuda popovima novaca? Ta to je danas stajalo stotine!

— Ta popovi ti imaju silnog novca. Bogataši su oni. — Odgovori mu kolega.

Miša nije vjerovao. Ali ovi su drugovi to potvrdili. I tim se mahom potrese duša Mišina. Svećenici nisu, dakle, više mučenici i siromasi, već ponosni bogatuni! — Još na povratku iznenadio je drugove riječima;

— Boga mi, htio bih biti popom!

Okamenili se svi, kako je Miša brzo promijenio svoje nazore. — — Te noći nije Miša mirno spavao. Sutradan napiše kratko, ali radosno pismo ocu si u Šaškovac.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Za mjesec dana ušao je Miša u sjemenište.

Iz djačkoga života.

Naprednjaštvo i »napredniaštvo«.

30. travnja.

U posljednjem smo broju zabilježili, da je naše djaštvo ove godine svečanije, nego obično proslavilo uspomenu na Zrinjskog i Frankopana. Korporativno je prisustvovalo zadušnicama za njih i predavanju prof. dra. Šišića o njima, dok je posebno odaslanstvo na njihov grob u Bečkom Novom Mjestu položilo dva vijenca, jedan u ime hrv. djaštva iz Banovine, a drugi u ime hrv. akademičara iz Dalmacije.

Ovaj put mislimo ovu proslavu popratiti sa nekoliko kritičkih opaski. Služenje zadušnica na obljetnicu smaknuća Zrinjskog i Frankopana stari je, — a do nedavna — osim ono nekoliko prigodnih novinskih fraza o narodnim mučenicama — i jedini način proslave njihove uspomene. Predaleko bi nas odvelo, kad bismo htjeli izložiti sam postanak ovakove proslave, koji je u ostalom sadržan u samoj riječi: zadušnice, kao i to sa koliko se svijesti o *smislu* ovakove proslave prisustvuje zadušnicama. Zadušnice su u opće danas naivan anahronizam, a zadušnice za Zrinjskog i Frankopana, koje je smaknulo, jer su se sa našega narodnoga gledišta borili za veliku i *pravednu* svrhu, pravi pravcati je nonsens. A kad *tako* slavi uspomenu Zrinjskog i Frankopana i *napredno* djaštvo, onda je to ne samo u gruboj opreci sa temeljnim načelima naprednjaštva, ne samo pomanjkanje naprednjačke svijesti, nego i pojava, za koju nam ne dostaje prava riječ.

*

Predavanje na dan 30. travnja o dobi i kobi Zrinjskih i Frankopana nov je, a po našem mnijenju ispravan i savremen elemenat proslave toga dana. Nastojanje, da se borba Zrinjskih i Frankopana protiv Beča, a napose *ideja*, koje nosioci bijahu, popularizuje, nama blizom učini; nastojanje, da tu ideju općenito usvojimo i pregnemo, da je u duhu današnjega doba i oživotvoravamo, mislimo, da je i savremena i dostojna proslava uspomene na Zrinjskog i Frankopana. Tako bi imalo da slavi njihovu uspomenu u *istinu napredno* djaštvo.

*

Pohod u Bečko Novo Mjesto, kada bi se onamo pošlo s mišlju, da se djaštvo dogovori, kako će već sada, a osobito u buduće organizovati tihi, ali sustavan rad u pravcu ideje, (potpuna narodna sloboda), koje su nosioci bili Zrinjski i Frankopan, bio bi od velikog značenja. Koliko je nama poznato, gradački djaci htjeli su ovakav stvaran pohod. Medjutim ostalo djaštvo shvatilo je i izvršilo ovaj pohod kao pustu paradu. Odaslanstvo iz Zagreba ponijelo je i položilo na grob Zrinjskog i Frankopana dva *vijenca*! Mislimo, da ne trebamo istom upozoriti na to, kako je danas običaj polaganja vijenaca zastario, plitak i besmislen. A onda, dok su kolege iz Dalmacije u napisu na vrpci vijenca, što su ga oni položili, izrazili bar jednu

misao, djaci iz Banovine nisu ni toga učinili, njihov je napis bez sadržaja i značenja.

Nismo za licitiranje, ali nas tolika praznina i plitkoća u akciji, u kojoj je sudjelovalo i napredno djaštvo — boli. Još je karakteristično, da je odaslanstvo iz Zagreba, kada je jedan kolega iz Graca htio, da se vijeća o organizaciji djaštva, izjavilo, da za to ne ima mandata, te nije smatralo uputnim, da se upusti u bilo kakovu raspravu o ovom pitanju. I tako su i naprednjaci otklonili nešto, za što bi se po svojim načelima bili upravo dužni zauzeti!

Nova sveučilišna zastava.

Na duhove, kako smo to u našem glasilu unapred zabilježili, posvećena je nova sveučilišna zastava, otkrivena busta začetniku našega sveučilišta J. J. Strossmayeru i proslavljena 35-godišnjica opstanka „Hrv. akad. potpornoga društva." Središte čitave slave bijaše posveta nove sveučilišne zastave. Otkriće Strossmayerove buste i proslava 35-godišnjice „H. A. P. D." bijaše sporednog karaktera. To jest, sveučilišno je djaštvo posvetom nove sveučilišne zastave odigralo veliku, a otkrićem Strossmayerove buste, te proslavom 35-godišnjice „H. A. P. D." malu paradu. Kako je inicijativa za ovu sveučilišnu slavu potekla od strane naprednoga djaštva, ogledat ćemo naročito idejnu njezinu stranu nešto iz bližega.

Pitanje je zastave doduše postojalo, ali u nizu tolikih važnih sveučilišnih pitanja, ono po našem mnijenju nije za današnjeg djaka moglo biti programatične naravi. Još kako tako, dok se je radilo o potrazi stare, historičke sveučilišne zastave, ali kad se je s priličnom vjerojatnošću ispostavilo, da je stara zastava uništena, onda je pitanje nove sveučilišne zastave, umetno potisnuto napred, učinilo na doista napredno djaštvo dojam suvišnosti. Forsiranje i to inicijativom naprednog djaštva, da se ovo pitanje — premda bez pravoga sadržaja i značenja — riješi, imalo je karakter nastojanja, da se naprednjačka načela u praksi postave upravo na glavu. Ovo čisto paradno i vanjsko pitanje, zapravo ne bi smjelo da za naprednog djaka i bude pitanjem, kraj toliko socijalnih i kulturnih sveučilišnih pitanja u pravom smislu riječi.

Medjutim nova je sveučilišna zastava zaslugom naročito g. B. Csikoša jedna umjetnina, koja kao takova ima i svoju vrijednost. Ali baš ova strana nije za slave gotovo nikako afirmirana. Tu potisnuše: lampionada, posveta, procesije, paradni fetišizam, što se sve po onoj kiši možda i komično dojimalo. Doista sveučilišnom rektoru g. dru. Baueru, kojemu je, kako se čini, uz priredjivače bilo najviše stalo do uspjeha ove posvetne slave, uspjelo je, za neumjesnu demonstraciju naročito naprednog djaštva prigodom njegove instalacije, ne samo zadobiti zadovoljštinu na djelu, nego i prikazati napredno djaštvo kao nedosljednu, strasti i efektima podatljivu mladost bez uvjerenja i načela. Što više, znači izvrći se ruglu, kada napredno djaštvo priredjuje i sudjeluje u jednoj lampionadi, administrira besmislici kao što je posveta zastave, udioništvuje u procesiji sa zastavom i adorira zastavi; kada danas bez dovoljnoga razloga demonstrira protiv rektora, a sutra mu takodjer bez dovoljnoga razloga pravi ovacije. Svatko, tko je do sada imao razloga, da naprednu omladinu na sveučilištu prosudjuje kao jednu misaonu skupinu, morao se uvjeriti, da to naprednjaštvo nije dublje od imena, fraze i mode.

Dok se je tako parada sa posvetom zastave odigrala u crkvi, na ulici i sveučilištu, posvećen je otkriću Strossmayerove buste, te 35-godišnjici „H. A. P. D." tek koji čas, pa i taj u formi sasvim obične parade. Nitko nije ni pomislio na to, da se na uspomenu velikog začetnika sveučilišta izda n. pr. spomenica, u kojoj bi se kratko i snažno prikazalo značenje činjenice, da je Strossmayer začetnik našega sveučilišta, njegove misli i rad u pravcu narodne kulture, važnost sveučilišta po naš narod, te dužnosti akademski naobražene narodne inteligencije. Nitko nije ni pomislio na to, da se prigodom 35-godišnjice opstanka „H. A. P. D." pokuša posebnom brošurom popularizovati svrha ove institucije, te da se na osnovu realnih činjenica pokuša i široku javnost zainteresovati za ovo naše društvo, koje je tolika potpora materijalno bijednom djaštvu. Ali čemu to i spominjati. Za takovu nešto ozbiljniju i dublju podvigu ovo je napredno djaštvo i nesposobno i plitko, t. j. to i nije napredno, nego „napredno" djaštvo.

Djačke kapice.

Naše je djaštvo počelo da nosi posebne djačke kapice. Sklonost ovoj uvedbi datira još od prošle godine. Mogao bi tko pomisliti, da je ova uvedba čisto praktične naravi. Ali ako te djačke kapice ogledamo, uvjerit ćemo se, da tomu nije tako. One niti brane ljeti od sunca, niti zimi od zime. Kao praktična nošnja one ne mogu konkurirati običnom šeširu. Nu možda je kod ove uvedbe bio odlučan estetski momenat. Ni to. Prije svega same šare nisu ni u kakovom šarnom skladu. Postrance su smedje, a gore svjetlo crvene, a ove dvije šare, to će nam svatko priznati, nikako ne harmoniraju. A tek obzirom na šarje i kroj uobičajenog odijela. Pravi neukus. Pomislimo studenta u njegovom istrošenom odijelu, sa ovom bizarnom makaradom! Čemu dakle ta nova uvedba? Čini se, da je sušta imitacija stranog, naročito njemačkog pa talijanskog djaštva. Već bi to bilo do-

voljno, da se izjavimo protiv te nove uvedbe u našem djaštvu. Ali, ako uvažimo, da je ovoj uvedbi pravi smisao jamačno neko isticanje, neki separatizam, neko kastovsko obilježje, onda smo primorani ovu uvedbu i osuditi. Naše si djaštvo samo utvara, ako misli, da je ono za ovo prolazno vrijeme svoga djakovanja kakav poseban stalež, kakav poseban razred, koji ima i nekih posebnih razloga, da se već nošnjom ističe. Čemu to odjeljivanje, kad nam je uz vrlo rijetke iznimke još djed nosio opanak, i to u času, kada Evropom u triumfu prolazi geslo približenja narodu? Ili zar je našem djaštvu do toga, da svraća na se pozornost općinstva? Doista žalostan znak, kada je u tu svrhu primorano uteći se — kapicama! I tako nam se ta nova djačka uvedba, s koje god je strane ogledamo, pokazuje — apsurdnom. A karakteristično je, da je i napredno djaštvo čisto oduševljeno ovom novom uvedbom. Bijednog li naprednjaštva, kad je i kapica kadra, da ga potisne u zaborav! Što može o tom naprednjaštvu suditi trijezna i ozbiljna javnost, kad se i ovo upinje, da kapicama reprezentira najviši prosvjetni naš zavod?

* * *

Upozorili smo na ove tri činjenice, koje naprednjaštvo na sveučilištu prikazuju u sasma nenaprednjačkom svjetlu. Ovakovi pojavi ne smiju i u napredak ostati bez kritike. Ne možemo nikako dopustiti, da poradi ovakovih i sličnih slučajeva trpi čitavo naprednjaštvo. Gospoda treba da uvide, da je ovakova praksa u diametralnoj opreci sa načelima naprednjaštva. U protivnom slučaju neka se radje ne nazivaju naprednjacima. Bolje, da nas je malo, ali doista naprednih, nego mnogo, a samo po imenu. Za to ćemo se odsele brižno čuvati ovakovih kompromitujućih primjesa, te u svojim redovima obzirno, ali i odlučno obračunavati s „naprednjaštvom", a za naprednjaštvo. J.

Sveučilišno djaštvo i zabrana «Prokletstva».

Dne 25. svibnja ove godine obdržavalo je sveučilišno djaštvo povodom zabrane prikazivanja Milčinović-Ogrizovićeve drame „Prokletstvo" sastanak u restauraciji „Kola". Sastanku prisustvovahu i gg. autori, te više drugih hrv. književnika.

Na sastanku je prihvaćena slijedeća rezolucija:

Sveučilišno djaštvo, sakupljeno na skupštini, obdržavanoj dne 25. svibnja g. 1907. u restauraciji „Kola" u Zagrebu, povodom odluke hrvatske zemaljske vlade, kojom je, porekavši već danu privolu, zabranila u hrvatskom zemaljskom kazalištu prikazivanje Milčinović-Ogrizovićeve historijsko-socijalne drame „Prokletstvo,"

uvjereno je,

da je ova zabrana posljedak sustavnog intrigiranja klerikalaca i jezuita, koji posredovanjem svojih zloglasnih kongregacija, navlastito utjecajem na ženske članove iz reprezentativnih naših krugova, vrše još uvijek protunarodan i protukulturan upliv na naš javni život i prilike.

Na osnovu ovoga svoga uvjerenja sveučilišno djaštvo

konstatuje,

da je hrvatska vlada, podlegavši spomenutom svojom zabranom klerikalno-jezuitskom uplivu, pogazila svoja jasna obećanja pred licem naroda na biralištima, da će biti vlada slobode, u jednu, dok je u drugu ruku činom utjerala u laž svoje obvezatne izjave, dane sa svojih stolica u hrvatskom saboru, poimence obećanjem zakona o slobodnom očitovanju misli i tako se — ako i možda protiv svoga boljeg uvjerenja — faktično stavila na stanovište, koje je oprečno kulturnom napretku i interesima hrvatskoga naroda.

Sveučilišno djaštvo doduše priznaje, da prema svojem mjestu u našem javnom životu nije u položaju, da hrvatsku vladu poziva na kakovu odgovornost, i žali, što poradi prekinuća zasijedanja hrvatskog sabora ne može zamoliti narodno zastupstvo, da kao pozvani čuvar slobode i kulture hrvatskoga naroda bezodvlačnom interpelacijom na vladu izvrši svoju zastupničku dužnost, tim više, što su baš elementi, čijim interesima hrvatska vlada ovom svojom zabranom pogoduje, frivolni protivnici postojeće političke situacije. Medjutim sveučilišno djaštvo smatra ipak uputnim, da hrvatskom saboru podastre temeljito obrazloženu predstavku, da tako bar svojedobno bude ovo pitanje predmetom rasprave u hrvatskom narodnom predstavništvu; a „Društvo hrvatskih književnika" kao par excellence kompetentan forum u tom pitanju, te ostale interesirane krugove poziva, da takodjer učine svoje.

Osim toga sveučilišno djaštvo, svijesno, da je ova zabrana samo jedna karika u lancu uspješnog provadjanja dobro promišljene klerikalno-jezuitske ratne osnove u Hrvatskoj, a početak popuštanja, pače možda i prilagodjivanja hrvatske vlade pritisku reakcije, pa imajući kao buduća narodna inteligencija pred očima golemu odgovornost za kakvoću i duh našega javnoga života i prilika, drži — premda još u stadiju spremanja za svoje buduće djelovanje — svojom dužnošću, da o ovom i sličnim pojavima vodi ne samo najsavjesniju brigu, nego da i već sada

— izgubivši pouzdanje u vladu, da će kao službena predstavnica hrvatskoga naroda i države biti kadra i voljna paralizovati protunarodno i protukulturno djelovanje klerikalno-jezuitske organizacije — uznastoji prema raspoloživim silama oko organizacija svojih i narodnih slobodoumnih elemenata kao ustuk protiv klerikalnoga pokreta u Hrvatskoj.

Za to sveučilišno djaštvo

zaključuje i obvezuje se,

da će na osnovu dosadašnjeg svoga rada u tom pravcu, u što skorije vrijeme pristupiti organizaciji klubova i društava, eventualno u duhu i suglasno sa medjunarodnim udruženjem „Slobodne Misli," te tako solidarno sa svim slobodoumnim elementima u i izvan domovine započeti u znaku velikih antiklerikalnih momenata iz povijesti hrvatskoga naroda, od kojih jedan riše i zabranjena drama „Prokletstvo" — odlučnu, ustrajnu i sustavnu borbu sa kerikalizmom u teoriji i praksi, svima raspoloživim silama i na svim područjima našega javnoga i privatnoga života, pozivajući sve slobodoumne za kulturu i napredak hrvatskoga naroda zauzete elemente, da na svakom koraku javno i privatno djeluju u istom pravcu.

Praško djaštvo protiv teološkoga fakulteta.

Češko djaštvo ustrajno i sustavno nastavlja borbu za odstranjenje bogoslovnoga fakulteta s univerza. Nije taj pokret u Češkoj nov, već seže čitava tri decenija unatrag. Započeli su naime bili tu akciju još g. 1876. čuveni prof. T. G. Masaryk i današnji mladočeški vodja, zastupnik dr. Kramař. Ali prvi počeci tog skroz kulturnog pokreta nijesu bili od tolikog zamašaja, jedno, jer su ovakve napredne misli i u Češkoj za onda imale još vrlo malo odlučnih pobornika, a drugo za to, jer je čitava ta akcija u prvo vrijeme bila upravljena tek protiv teološkog fakulteta češkog sveučilišta u Pragu. Danas se naprotiv upravo čitavo češko djaštvo nalazi u taboru izrazito kulturno naprednom i po tom izrazito antiklerikalnom, a njegova borba upravljena je u opće na odstranjenje spomenutog fakulteta sa svih sveučilišta u monarkiji. Time cijela ta dostojno i odlučno vodjena akcija postaje kulturnim pitanjem prvoga reda.

Krajem prošle (1906.) godine pokrenulo je praško češko djaštvo ponovno sistematsku borbu za taj svoj napredni cilj. U 2. broju „Hrvatskog Djaka" donijeli smo bili memorandum djaštva akademskome senatu češkoga Karlo-Ferdinandova sveučilišta u Pragu. Na tu mirno i stvarno obrazloženu predstavku odgovorio je akademski senat posve neizrazito, vodeno. Jezgra tog odgovora jest, da se „senat, koliko smatra zahtjeve djaštva opravdanima, pobrinuo za shodne korake." Na taj posve prazni odgovor sazvao je „Svaz československého studentstva" (najveće češko djačko društvo, koje i vodi cijelu akciju) za 30. pr. mj. skupštinu, koja je imala raspravljati o odgovoru akad. senata i o daljnjim koracima, a na tu je skupštinu „Svaz" pozvao i njemačko djaštvo, koje se i odazvalo. Ali skupština je bila po policiji raspuštena. Kao ustuk na tu presiju sa strane vlade, priredilo je ukupno češko, slavensko i njemačko djaštvo drugi dan — 1. svibnja — impozantan manifestacioni ophod protiv teološkoga fakulteta. Osim toga sazvao je „Svaz" za 9. o. mj. ponovno javnu skupštinu, a u odboru za priredjenje te skupštine bili su već uz češko-slavenske sazivače i zastupnici čitavoga skoro njemačkoga djaštva. Potanji izvještaj donosimo malo dalje i iz njega će se vidjeti, kako je čitava akcija ozbiljno povedena i kako je baš uslijed toga u Češkoj do danas pitanje odstranjenja bogoslovnog fakulteta već dozrelo za riješenje. Mi mislimo, da ne će biti zgorega, ako se napose osvrnemo na neke momente, koji su za češke prilike karakteristični, a za nas — poučni. Prije svega je vrijedno zabilježiti, kako se u ovom odlučno kulturnom pitanju svekoliko češko djaštvo bez razlike stranačkih i inih grupacija skupilo u jednu složnu i jedinstvenu falangu. A još je značajnije, da su i Nijemci i Česi u toj stvari odbacili sve svoje velike nacionalne protivštine i istupili jedinstveno i to baš u onaj čas, kadno se na svim linijama bila razmahala najžešća politička borba jednih protiv drugih. Potpuni sklad u mišljenju i govorima, složno isticanje s obiju strana, kako protiv zajedničkog neprijatelja treba zajednički se i boriti, dokazali su zrelo shvaćanje jednih i drugih. Zanimljivo je najposlije i to, da se ponajbolji profesori češkog i njemačkog sveučilišta — Krejči i Ehrenfels — bez ikakovih obzira izjavljuju odlučnim pristašama djačkog pokreta za odstranjenje neznanstvenog bogoslovnog fakulteta sa najvišeg znanstvenog zavoda, sa sveučilišta. Ogledajmo ta tri istaknuta momenta i usporedimo ih s našim prilikama. Rezultat će biti za nas malo ne porazan, ali ćemo opet jednom uvidjeti, kako bi trebalo da se od Čeha učimo živjeti i raditi.

*

U četvrtak 9. o. mj. u 10 sati prije podne održala se u velikoj dvorani „Plodinove burse" spomenuta manifestaciona skupština djaštva svih

praških (čeških i njemačkih) visokih škola protiv teološkog fakulteta. Dvorana je bila već rano dupkom puna, u skupštini je učestvovalo oko 2000 studenata, a od državne vlasti prisustvovala su joj dva redarstvena komisara. Makar je akcioni odbor bio na skupštinu pozvao profesorske zborove sviju visokih škola, došao je u istinu jedino profesor njemačkog sveučilišta dr. Ehrenfels, dok nije bilo ni jednog češkog profesora. Za neke se od njih dade odsutnost opravdati izbornim poslovima (Masaryk, Drtina), a prof. F. Krejči izvinuo se opsežnim pismom, u kome se bez ikakvih skrupula izjavljuje posve solidarnim s tim djačkim pokretom. Rektor češkog sveučilišta dr. Hlava takodjer se ispričao, ali se o samom pitanju nije nikako u svom pismu izjavio.

Skupštinu je otvorio predsjednik „Svaza československého studenstva" kol. Gebauer, koji je pozdravio napose ovaj zajednički istup Slavena i Nijemaca. Na njegov predlog izabrani su u predsjedništvo skupštine kol. Turzicky i Kudela (Česi), te Osborn i Schüller (Nijemci). Na to je referent dr. Bartošek (urednik „Slobodne misli") u oduljem govoru stvarnim razlozima dokazivao opravdanost borbe protiv bogoslovnog fakulteta kao dijela univerze. On je potanko i jasno obrazložio ona tri zahtjeva, koja su sadržana u rezoluciji. Osvijetlio ih je sa znanstvenog i s praktičkog gledišta. Zatim je vrlo uspješno polemizovao s izjavama nekih profesora praškog njemačkog sveučilišta, koji su se izjavili protivnicima tog djačkog pokreta s razloga njemačko-nacionalnih. Dr. Bartošek je naglasio, kako je to jedno kulturno pitanje, koje je svima narodima zajedničko. Pozabavio se po tom napose s teološkim fakultetom praškog češkog sveučilišta, te je tvrdom logikom dokazao ne samo suvišnost već i štetnost bogoslovnog fakulteta kao dijela univerze.

Poslije njegova govora, koji je popraćen jednodušnim odobravanjem, uze riječ drugi referent „Freie Schule," dr. Hartmann (Nijemac) iz Beča. On je citatima iz čuvene enciklike i još čuvenijeg „Syllabusa" pape Pija IX. dokazao, kako je bogoslovni fakultet prava opreka onome načelu, koje gospoduje u znanosti i sveučilišnom školstvu, naime načelu istine i vrhovnog vodstva države. Temelj teološkog fakulteta, reče govornik, jest tridentinska ispovijest, koja zabranjuje slobodno istraživanje i kritiku; kakva je to dakle znanost? Naučati se smije jedino ono, što objavljuje crkva i na to se mora prisegnuti, a time je uništena nepristranost znanosti, čistoća, vlastito znanstveno uvjerenje. A sada crkva objavljuje syllabus, encikliku pape Pija IX., u kojima se osudjuje sva moderna znanost i svaka spoznaja! U silabu je zabranjena kritika t. j. studij biblije, koji baš ima da bude na prvome mjestu! Istraživanje je tamo bezvjerstvo, studij filozofije je tamo proklet ... Tko se bavi studijem papinstva, studijem ocijepljenja istočne crkve, taj je — proklet! U opće su ondje prokleti svi državni zakoni, koji se tiču bogoštovlja; a možemo si prema tome predstaviti, u kakovom se duhu uči na teološkom fakultetu — crkveno pravo. Govornik je istaknuo, kako se nikako ne dadu složiti crkva i znanost, syllabus i znanstveno istraživanje. Dužnost je države, da fakultete sebi neprijateljske ukine i zakonima svojima, koji su od papinstva prokleti, pribavi krepost. Danas vlada drugčiji koncil od papinskoga, koncil znanosti i slobodoumlja i taj će pobijediti po unutrašnjoj svojoj sili, po istini. A i sillabu doviknimo, slaveći Husa i Schillera, te naše pobornike slobode, svoj: Reprobamus! — Kad je dr. Hartmann svršio, nastane dugotrajno i burno pljeskanje i tek poslije nekoliko minuta mogao je da prozbori kol. Auspitzer (Nijemac). Dotaknuo se ciljeva modernog sveučilišta i nemoćnosti bogoslovnih fakulteta, koji se opiru školstvu i svim zahtjevima socijalnim. Slobodna škola vodi do slobode narodne, a univerza kao najviši znanstveni zavod mora po gotovo da bude slobodna. — Na to je prof. dr. Ehrenfels rekao: „Došao sam ovamo, da vam držim dugi govor. Htio sam vam reći, da se u načelu slažem s vama, ali sam ujedno htio govoriti protiv vašega radikalizma, napose protiv vašeg zahtjeva za odstranjenjem teološkog fakulteta. Ali poslije današnjih razlaganja, naročito poslije onih citata iz „Syllabusa," koji mi doista nije bio pobliže poznat, vidim i sam, da nema druge, već učiniti ono, što vi činite: tražiti, da se bogoslovni fakultet ukloni sa sveučilišta. Za to se posvema slažem s predloženom rezolucijom." Ove muževne riječi jednog odlučnog profesora izazvale su dakako oduševljeno odobravanje, koje te potrajalo nekoliko minuta. Na to je predložena rezolucija, kojoj je smisao isti kao i onoj predstavci češkog djaštva na akad. senat češke univerze, (prosvjeduje se protiv crkvenih obreda na sveučilištu, traži se odstranjenje bogoslovnog fakulteta i osnutak stolica za komparativnu bogoslovnu znanost i povjest vjera i crkvi na filozofskom fakultetu). Rezolucija je prihvaćena sa svima (oko 2000) glasovima protiv 1 glasa jednog — klerika. Rezolucija će se na dotičnim jezicima poslati djaštvu sviju sveučilišta u monarkiji. Skupština je na to u 12 sati zaključena i djaštvo se mirno razišlo.

Stud. Jur. Pavao Fröhlich (Prag).

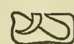

PABIRCI

INTELIGENCIJA I RELIGIJA

Treći broj »S v o b o d n e M i s l i«, glasila slovenske sekcije medjunarodnog udruženja »Slobodne misli« u Pragu, donosi oveći članak pod natpisom »N a š e r a z u m n i š t v o i n r e l i g i j a«. Pisac toga članka iznio je dobrih i zdravih misli, i pokazao, da potpuno shvaća bit modernoga evropskoga naprednjaštva. Sve da mu je članak u prvom redu i namijenjen slovenskom djaštvu, on je tako općenite naravi, da bi gotovo u cijelosti vrijedio i za naše djaštvo. Evo glavnih misli toga članka.

»Što je naša inteligencija i kakova bi trebala da bude? Ona je plod našega natražnjačkoga srednjega školstva i izobrazbe na visokoj školi u slobodi, za koju srednja škola ne podaje nikakove priprave, jer naše srednje školstvo jest sve drugo prije, nego li priprava za slobodu, u koju kao kroz noć upadne višeškolac poslije mature. Ne upuštajući se u kritiku srednjega školstva svatko znade: koju zadaću ono imade. Naše višeškolsko djaštvo i akademički obrazovana inteligencija nije samo plod naše slabe srednjoškolske izobrazbe, nego takodjer rezultat samoizobrazbe na podlozi mnogih inicijativa, koje prima srednjoškolski djak izvan škole, u svojem privatnom životu. Izvanškolski uplivi imadu da popune, što je škola ostavila praznim, i da poprave ono, što je škola pokvarila.

Za moralni uzgoj srednjoškolaca skrbi kod nas po starom školskom sistemu crkva i kateheta (dok u Americi i u Franceskoj skrbe za to roditelji, a u Njemačkoj sama izjava roditelja oslobadja djecu od vjerske obuke u školi), a raison d' être svake moralke je za našega srednjoškolca vjera i crkva. Poznata je već činjenica, da poprečno petoškolac izgubi vjeru, bilo u autoritet crkve, bilo u osobnoga boga, te postane tako »ateist«. Znajući dobro kako je došlo do toga, dolazi nehotice na um važno pitanje: čime da nadomjesti izgubljenu religiju; jer nipošto ne slijedi samo po sebi, da ako se tko emancipuje od katoličke vjeroispovijesti, da ne treba više nikakove religije. Zar da zaniječemo u kratko svaki moral (što ni najdosljedniji determinizam ne čini), te da priznademo postojanje samo društvu, njegovim paragrafima i njegovoj egzekutivi u obliku oružnika, vojnika i policista? I zaista možemo konstatovati činjenicu' da velik postotak naše inteligencije ne nadomjesti izgubljene religije ničim, te da šuteći bez svake kritike pripoznaje »društveni poredak« t. j. oružnike i policiste, premda ih inače veoma malo poštuje.

Imade dosta ljudi, koji su posvema lakomisleno izgubili religiju, bez svakoga duševnoga boja. Osobito gdje je danas u modi, da je svaki inteligent i — bezvjerac! Pa oni, koji iz toga razloga napuste vjeru, ne gube nade, da će se u smrtnom njihovom času smiliti »dobri bog« (u koga sada ne će da vjeruju), te dati, da se griješnik pokaje. Velikih ljudi imade, koji tako misle, a moglo bi ih se naći i u našoj najbližoj okolici. Osobito to vrijedi za one, koji su bili katolici. Neka se ne misli, da sam time nezadovoljan, te da okrivljujem bezvjerce, da su premalo bezvjerski. Naprotiv! Onaj, tko još nije dozrio, da se emancipuje od vjere, treba da vjeruje tako dugo, dokle mu se ne pokažu autoriteti nečim tako apsurdnim, da ih m o r a napustiti.

Pogledajmo takovog inteligenta, koji nema nikakove religije i koji si nije svijestan, iz kojih motiva što radi, već radi samo »po navici«. Takovi ljudi misle, da imadu isto tako pravo vikati, da rade za narod i za napredne ideje, kao što ljudi, koji si stvoriše svoju vlastitu religiju na osnovi vlastitog aktivnoga mišljenja, i koji započimlju djela na osnovi nazora, kojih nijesu uzeli ni od jedne crkve i ni od jednoga autoriteta. »R a d i t i z a n a r o d« jest u nas moderna fraza. Mnogi misle da rade dosta za narod, ako se specijaliziraju u kojoj struci, te kao činovnici ili stručnjaci služe državi, zemlji ili općini. Tako radi i svaki poštar, samo si inteligencija umišlja, da se smije nazvati vodićem naroda u boju za opstanak i u napredovanju u kulturi. Drugi se ne zadovoljuju s tim, pa »r a d e z a n a r o d« i izvan službe, za koju su medjutim masno plaćeni, po različnim društvima, sazivlju skupštine, pišu bolje i slabije članke itd., ali sve to nisu nego malene osobnosti pod titulom »r a d a z a n a r o d«. U istinu nalazi se naš inteligent blizu onog stupnja razvitka, u kojem čovjek nije bio čovjek u današnjem smislu te riječi i gdje je primao sve bez razmišljanja i kritike. Današnja masa nije inteligentna, te na-

prosto poprima sve, što vidi u svojoj blizini, osobito manji narodi rado poprimaju običaje većih naroda. O tom će se svatko lako uvjeriti, ako upita jednoć svoje znance i prijatelje, zašto pušiš, zašto piješ alkohol, poradi česa obdržavaš ovu ili onu etiketnu glupost, poradi česa zagovaraš najvećim oduševljenjem ovu ili onu konvencionalnu laž? Zašto opetuješ stare fraze ne misleći ništa kod toga? Poradi česa hvališ bez kakove kritike ono, što drugi hvale, a kudiš ono, što drugi kude? Zaista samostalno misliti se ne nauči čovjek u nijednoj našoj školi. Dapače: protivno! Stari školski sistem jest uz topove, bajunete i policiju najjača utvrda starim predsudama, dogmama, starim običajima i društvenom »redu«. Što bi se dogodilo narodu, u kojem se ne bi rodio ni jedan individuum, koji bi se uzdigao nad običnoga, prosječnoga čovjeka i koji bi rekao: »odi profanum vulgus«? Što bi se zbilo sa narodom, u kojem bi se kroz dugo vrijeme našlo samo nekoliko takih individua, tako malo, da bi ih masa ili vladajući sistem prije zatrli, nego li bi oni mogli uspješno djelovati? A koliko takovih »škodljivih« i »nevjernih« individua uništi vladajući sistem! Nekritična masa mu samo pomaže. Što reprezentira u narodu jedan individuum ili atom, koji teži samo za tim, da postane i ostane što sličniji ljudima, koji ga okružuju? Ako Marxovo načelo „pojedinac je ništica“ igdje vrijedi, vrijedi ono za te tipične, šablonske individue, kojih je ogromna većina; pa ne zaboravimo, da su dvije ništice, tri, tisuću, milijun ništica opet samo ništa, a iz ničesa ništa ni ne postaje, te samo kršćanski bog umije tu vještinu, da iz ničesa stvori — svijet. Jao si ga narodu, u kojem su pojedinci bez iznimke same ništice! A naš inteligent sa izobrazbom i uzgojem bez glave i repa nema, već eo ipso, jer jest inteligent, pravo da tvrdi: „ja nisam ništica“. Svaki „Gewohntheitsmensch“ je socijalna ništica, sve da i u narodno-gospodarskom pogledu imade vrijednost neznatnoga stroja.

Tko hoće da imade neku socijalnu vrijednost, treba da imade i neku pozitivnu etiku, koja je plod njegove vlastite religije, stvorene na osnovu vlastitoga aktivnoga mišljenja. Značajan kršćanin je prema bezvjercu, koji nema nikakovih načela, više vrijedan, jer imade nešto pozitivna; a imade svoju vrijednost obzirom na to, da nije dozrio za nešto savršenije i logičnije, nego li je ova ili ona crkvena autoritativna dogmatična vjera. Koliko li imade medju našom inteligencijom bezvjeraca, koji se ni na jedan način ne mogu osloboditi od dogmi i autoriteta. Razlika je medju njima i vjernima katolicima samo ta, da su vjerske dogme zamijenili modnim dogmama, koje još manje razumiju, nego li vjerske i što su crkveni autoritet zamijenili autoritetom bon-tona. Važna razlika je u tom, što crkvene dogme i moralna načela zahtijevaju više moralne sile nego li društveni običaji i etiketni propisi, koji su sami po sebi personifikacija udobnosti i zanijekanje svakog prosudjivanja baš kao i crkvene dogme.

Do takih nazora o našoj inteligenciji mora doći svatko, tko ju pozorno motri. Iz jednoga inteligenta izvukao sam priznanje, da se boji misliti. Nekoji bezvjerci ne htjedoše mi nikako vjerovati, da je moguće: da netko u smrtnoj uri ne pozove svećenika. Medjutim moramo priznati, da sadanje slovensko djaštvo nije ni iz daleka jednako sa onim pred 10—20 godina i usporedjeno sa mladom inteligencijom drugih austrijskih naroda tako da se nadamo, da će prirodjena nadarenost, (koja nipošto nije rijetka u slovenskom narodu) konačno pomoći.

U zadnje vrijeme se naše djaštvo stalo više starati za samoizobrazbu, poimence bavi se rado socijologijom, koja je došla u modu. Čuo sam zanimiv razgovor u nekom akademskom društvu medju nekim članom i predavačem iste večeri; neki oduševljeni narodni radnik rekao je predavaču: „Doma zadjemo u gostioni često o tom predmetu (socijologija) u živahnu debatu, pa se poradi toga moram dobro „potkovati“, da se mogu upustiti u debatu, a da se ne blamiram.“ Drugima riječima: u nas jest u modi socijologija, stoga se treba njome baviti. Upitao sam jednoć nekoga narodnoga vikača: zašto si Ti na narodnom stajalištu i kakove motive imadeš za to stajalište? A na to mi nije mogao odgovoriti. U tom se primjeru dobro vidi pomanjkanje religije: čovjek sam sebi ne može dati račun o onom, što radi i govori. Uz ovakovu polovičnu i jednostranu izobrazbu velikoga dijela naše inteligencije ne smije se čovjek čuditi zagriženosti političara ili „telićima“ ove ili one stranke.

Slovenski djak bi trebao, da čim prije steče inicijativu, da si izgubljenu autoritativnu vjeru nadomjesti razumnom, kritičnom znanstvenom religijom, filozofskim nazorima, koje je sam aktivno

preradio i proživio, tako da ih lako u svom životu izvija i po njima se ravna.

Podjimo sa narodnog gledišta, da li donosi što pozitivna svojemu narodu inteligent, koji je izgubio vjeru, a ničim ju nije nadomjestio, ili ju nadomjestio još nečim slabijim nego li je bila ona? Katolik si umiruje savjest odriješenjem grijeha, što će ga dobiti od svećenika, a čovjek bez principa i bez religije može si savjest ublažiti samo alkoholom, nikotinom, trivijalnim doskočicama po kavanama i gostionama i — »radom za narod«. Ono malo pozitivnih strana vjere zamijenjuje potpunom negativnošću. Ne treba se čuditi, da naša inteligencija sa svojom negativnošću ne može predobiti naš narod, a svećenik mu donese barem nešto pozitivna, — duševnu utjehu — te ga tako predobije za se. Naši svećenici znadu izvrsno: „Wasser prädigen, und Wein trinken", a toj činjenici imadu se jedino pripisati i uspjesi napredne inteligencije kod seljaka. —

Nipošto ne bi smjela naša društva, koja imadu obrazovnu svrhu prezirati i omalovažavati religiju' kao da je „religija privatna stvar." Što se tiče naziranja svijeta, nikomu ne smijemo poreći slobode, ali inicijativu za razmišljanje mora podati svako društvo svojim članovima sa obrazovnim programom.

Zanimiva je pojava, da se svaka religija u svom prvotnom, nepokvarenom obliku bavi, što da čovjek jede, pije, kako da se oblači i gomba, jednom rječju: skrbi se za higijenu. Čime će si sada jedan bezvjerac zamijeniti tu dobru stranu religije (koja je medjutim kod kršćanskih vjera potpuno u praksi izgubljena).

Bezvjerac si ne da više ni od jedne religije propisati, što da jede, pije itd., ali si dade propisati od liječnika, pa i u tom jest neki napredak. Mističnoga, sakritoga, nekoliko tisuća godina staroga autoritativnoga liječnika zamijenio je živim liječnikom, koji ga liječi nekim kabalističkim tajnim umiječem — za laika. Učinili smo korak, ali samo polovičan; stari autoritet zamijenismo novim. Ako naš djak mora „probavljati" toliku množinu potpuno nepotrebnih znanosti, zašto da se ne obrazuje u higijenskom smjeru? A zanimalo bi svakoga djaka, koji nije tako zaglupljen, da ga zanimaju samo trivijalne, neslane gostioničke i kavanske šale.

Iz istoga područja spominjem samo u kratko, da je pokret proti alkoholu sabralo skroman broj naših inteligenata, a medju njima i nešto djaka, — za prvi čas dostatni broj. Značajno je za našu inteligenciju, da su upravo svećenici donijeli taj korisni pokret, a naši vodje u brzo vidješe, da sa vjerskoga gledišta ništa postići ne će, te se staviše na znanstvenu osnovku. Naš napredan inteligent ne smije prezirati toga pokreta, a najmanje iz razloga, jer su nam ga donijeli katolici. Žalostan je znak za našu inteligenciju, da ga je katolička crkva u tom pretekla. Kršćanin se drži riječi: »ne brinite se, što budete jeli i pili«, a toga se drže uz male iznimke svi naši napredni inteligenti. Profesor Masaryk rekao je u nekom javnom predavanju »o alkoholu s etičkoga gledišta« slijedeće: »Moderna znanost započinje svoj rad time, da se stanemo zanimati za ono, što jedemo i pijemo i drugim takovim na oko malenkostima«. Pogledajmo u krajeve, gdje se najmanje alkohola potroši, a najviše pazi na tjelesni uzgoj — na Švedsku i Norvešku, tamo je moral na najvećem stupnju, socijalne rane današnjega dana se najmanje poznaju i najviše veselja za rad je ondje — jednom riječju: najsretniji narod. Kako je istinita Büchnerova rečenica: Čovjek jest ono, što jede i pije!

Što je ideal slovenskog inteligenta? Čovjek, koji poznaje dobro svoj narod i njegove potrebe, te koji ga vodi najbližim putem do sreće i pomaže mu savjetom u moralnom i materijalnom obziru. Kako će pomagati svojem narodu čovjek, koji jedva zadovolji svoje materijalne potrebe, a duševne potrebe nadomješćuje alkoholom i mišlju, da uz to radi za narod. Kako će pomagati svojemu narodu čovjek, koji sam sebi ne može pomoći. Neki njemački sveučilišni profesor je negdje kazao: naše škole nam uzgajaju pravnike, liječnike, profesore i činovnike, ali ne uzgajaju nam ljude. Ja bi rekao: uzgajaju nam ništice u socijalnom obziru, nama pako treba ljudi. Treba nam praktične filozofske izobrazbe, ne poradi toga, jer je to možda sada u modi, nego životna inicijativa treba da sama čovjeka do toga dovede.

Maleni smo narod, ali to ne znači ništa. Maleni narod, koji imade dosta vrijednih ljudi, više je vrijedan nego li veliki, koji sastoji iz samih socijalnih ništica. Slovensko (hrvatsko) djaštvo neka upotrijebi više vremena za samoizobrazbu i samoodgoj, a manje vremena potrati po krčmama, kavanama, čitanjem šund-literature i u frazerskom

trivijalnom „društvenom“ životu, pod tim uvjetom bit će nam svaki uspjeh zajamčen, a naprednim životom steći ćemo pravo, da se nazivljemo — naprednima.

Nešto iz Silabusa.

Sylabus je čuveni prilog još čuvenijoj enciklici, što ju je papa Pio IX. izdao u prosincu god. 1864., a kojom je osudio čitavu modernu civilizaciju i kulturu.

Syllabus sadržaje napose navedene pojedine zasade intelektualnoga i znanstvenoga nastojanja, što ih je papa u ime crkve i Boga prokleo.

Evo ih nekoliko.

Neka je proklet:

Tko niječe jedinoga, pravoga Boga, stvoritelja i gospodara sviju stvari vidljivih i nevidljivih;

tko se ne ustručava tvrditi, da ne postoji ništa do materije;

tko kaže, da je bivstvo Boga i sviju stvari jedno te isto;

tko kaže, da su konačne stvari tjelesne kao i duševne, ili makar samo duševne, emanacije božanske supstance, ili da božansko biće producira sve stvari manifestacijom ili samoizražavanjem. (Selbstentäusserung);

tko ne priznaje, da je bog iz ništa stvorio svijet i sve u njemu sadržane stvari;

tko kaže, da vlastitim trudom i trajnim napretkom može, pače mora čovjek konačno steći sve istine i dobra;

tko ne će priznati svetima i kanoničkima knjige svetoga pisma u njihovoj cjelokupnosti i u svima njihovim dijelovima, kako ih je označio sveti tridentinski koncil, ili tko poriče njihovu božansku inspiraciju;

tko kaže, da ljudski um posjeduje takovu neodvisnost, da Bog ne može od njega zahtijevati vjeru;

tko tvrdi, da božanska objava ne može vanjskim dokaznim sredstvima steći na vjerodostojnosti;

tko tvrdi, da ne ima čudesa, ili da takova nije nikada moći s jamačnošću spoznati, ili da božanski iskon krsćanstva ne može biti dokazan čudesima;

tko tvrdi, da božanskoj objavi ne pripadaju nikakova misterija i da sve vjerske zasade moraju biti umu, koji je kako treba razvijen, razumljive i dokazane;

tko tvrdi, da se ljudske znanosti imadu gajiti na tako slobodouman način, da se njihove zasade smiju smatrati kao da su na istini osnovane, ako i protuslove nauci objave;

tko tvrdi, da napretkom znanosti možemo jednom dotle doći, da će se nauka, što ju postavlja crkva, morati drugačije shvaćati. nego što ju je crkva dosele uvijek shvaćala i još shvaća. (Vidi: John William Draper: Geschichte der Conflicte zwischen Religion und Wissenschaft, 1875. str. 357 i 358).

Za ovaj put ne ćemo se ovim prokletstvima pobliže pozabaviti, nego samo upozoravamo na njih svoje prijatelje, koji će, ako se u njih udube, nužno morati doći do zaključka, da je sva prava inteligencija, a i dobar dio širokih slojeva, koji još danas sačinjava rimokatoličku crkvu, po svom vlastitom predstavništvu — proklet!

BILJEŠKE.

8. broj „Hrv. Djaka“. Za vrijeme praznika ne će »Hrv. Djak« izlaziti. Novi broj izaći će prvih dana rujna.

Dužnicima. Sve one, koji se predbrojiše na naše glasilo, a ne platiše ga, molimo, da nam svoj dug što prije podmire.

Povjerenici „Hrv. Djaka“. Sve naše povjerenike molimo. da nam saopće svoje ferijalno boravište. One srednjoškolske povjerenike, koji ljetos svršavaju, molimo, da za na godinu nadju svoje zamjenike, koji neka nam se jave.

Progoni. Bijasmo uvjereni, da pod sadašnjom vladom ne ćemo imati prilike govoriti o progonima protiv nas. Medjutim prevarismo se. Uplivom katehete raspuštene su tri srednjoškolske organizacije, jer se o njima posumnjalo, da su naprednjačke. Na tri srednjoškolska zavoda provedene su i istrage, do sada doduše bez osobitih rezultata. Na jednoj gimnaziji ravnatelj (kuenovac) i kateheta uporno operiraju kao pozitivnom činjenicom, da je vlada naše glasilo zabranila, premda nama, kao ni na ostalim srednjim zavodima nije o tom ništa poznato. Na jednom opet srednjem zavodu sustavno nam neka crna ruka hvata naša pisma i zaustavlja te ne dopušta, da se izruče naše pošiljke, tako da već dulje vremena uzalud križaju naše i onamošnje urgencije. Konstatiramo za sada samo fakta bez pobliže oznake. Nasuprot se starčevićanske srednjoškolske organizacije trpe, a kongregacije upravo favoriziraju, dok se »Luč« nesmetano širi. Ne možemo vjerovati, da kod toga udioništvuje i vlada preko svojih faktora. Jer ako u

ikoga, imala bi današnja vlada s pouzdanjem gledati baš u naprednu omladinu. Ta na vladinim stolicama sjede danas muževi, koji dobrim dijelom zastupaju i provode iste misli, kao što ih zastupa i naše glasilo, što smo već imali prilike i konstatirati. A držimo, da jednoj dalekovidnoj i poštenoj vladi ne može biti svejedno, kakav je narodni pomladak. Istina je doduše, da mi ne propagiramo samo one misli, koje i vlada, da se mi ne žacamo izreći i oštar sud o jednom činu vlade, za koji držimo, da to zaslužuje, n. pr. zabrani »Prokletstva«, ali sve to ne smije biti dovoljnim razlogom, da nas se s njezinim znanjem progoni.

Mnogo je vjerojatnije, da ove progone upriličuju na svoju ruku razni khuenovski nastavni pigmeji, radi kojih teško griješi na narodnoj kulturi današnja vlada već time, što ih drži na njihovim mjestima, te razni mantijaški intelektualni i moralni sankiloti, koji na žalost još uvijek imadu više moći, nego svi svjetovni učitelji skupa. Upravo nas je stid priznati, da je u nastavnoj službi već sada daleko više naših istomišljenika, nego crkvenih špijuna i trovatelja mladeži, pa ipak ne nalaze načina, da paralizuju njihov poguban i protupedagoški upliv i odgoj. Sramota.

Konačno nekoliko riječi našim srednjoškolskim istomišljenicima. Boli nas, kada vidimo, da medju našim prijateljima ima i takovih, koji prekidaju kontakt s nama već na sam progon kakove kuenovske kreature ili lažno i proračunano zavadjanje suvišnih dušobrižnika. Što bi tek bilo u slučaju promjene političke situacije. Stoga poručujemo svojim prijateljima, da je svaki naš istomišljenik dužan biti pripravan i na žrtve. Ako su njihovi stariji mogli pretrpjeti za svoje uvjerenje ponovni 16 satni zatvor, mogli izgubiti svoje štipendije, biti protjerani, sjediti pače i u zatvoru, te biti lišeni mogućnosti, da obnašaju državnu službu, mogu, držimo, naši istomišljenici i danas pretrpiti koji sitniji progon. Bez žrtava rijetki su uspjesi. To neka naši prijatelji upamte i toga neka se drže.

Društvo hrv. sveučilišnih gradjana za pouku analfabeta obdržavalo je dne 1. o. mj. u svojim prostorijama (Zagreb, Kačićeva ul. br. 21., I. kat) izvanrednu glavnu skupštinu. Na skupštini se medju inim raspravljalo i o promjeni društvenih pravila. Predsjednik društva kol. Šandor Banfić podnio je i obrazložio svoj predlog, po kojemu bi se društvo, kojemu je sada isključiva svrha držanje tečajeva za pouku analfabeta, pretvorilo u pučko-prosvjetno sveučilišno društvo sa naročitom svrhom, da potiče i sprema hrv. sveučilišnu omladinu na pučko-presvjetni rad u narodu. Rasprava bijaše i opsežna i iscrpiva, ali pošto nije postignuta jednodušnost, povukao je kol. Banfić za sada svoj predlog.

Praktični tečaj za učenje bugarskoga jezika. Inicijativom kolega Bugara osnovan je na našem sveučilištu privatni praktični tečaj za učenje bugarskoga i hrvatskoga (za Bugare) jezika, gdje se u malim grupama od 5—6 ljudi šetajući konverzacijom uči istodobno i uzajamno bugarski i hrvatski. Svaki će se tjedan držati po jedan zajednički sastanak. U tečaju ima 50—60 članova Bugara, Srba i Hrvata.

K popunjenju sveučilišne stolice za latinsku filologiju Slušatelji klasične filologije održali su dne 10. svibnja na našem sveučilištu sastanak, na kojem je prihvaćena predstavka na vladu, kojom slušatelji klasične filologije traže, da se definitivno popuni stolica za latinsku filologiju, koja je smrću neprežaljenog profesora dra. M. Šrepela ostala ispražnjena.

Iskrice.

Ljubav k bližnjemu na djelu. Naša gospoda katehete uvijek su puni riječi o »ljubavi prama bližnjemu«. A da se toga u istinu drže, pokazati ću na jednom primjeru. Stariji brat bio je dvije godine u klerikatu — pa je onda pobjegao na slobodu i sada živi sasma pošteno. No njegov nekadašnji vjeroučitelj (koji imade maniju da čuška i da nagovara s »ljubazni« te rado u afekte pada) pozove njegovog mladjeg brata pred sebe, pa će mu medju ostalim: »Recite Vi vašem bratu, da mu ja ne želim sreće u životu«! —

*

Utješljivo za vinogradare! Ne ima straha, da će nam vinogradi ikada propasti, otkada se naš kateheta duboko zamislio u budućnost — vinograda i pronašao, da ne mogu propasti do sudnjeg dana — jer treba vina za pretvorbu kod mise!

Gimnazijalac — Zgb.

Na dan, tko je pošten! Naša nas inače kolegica »Luč« bez svakoga povoda s naše strane pod geslom: Na dan, tko je pošten — poziva, da joj dozvolimo uvid u svoje račune uz dodatak, da će u pozitivnom slučaju ona to i nama dozvoliti. Mi smo doduše već u posljednjem broju otvoreno i iskreno prikazali svoje materijalno stanje, ali, kako se čini, ova naša iskrenost ne utažuje grješne ženske znatiželjnosti naše inače kolegice »Luči«, zato joj mi, imajući obzira prema griješnoj (špijunskoj) znatiželjnosti, otporučujemo, da nas doduše njezino materijalno stanje ne interesira, te da ne imamo baš nikakove volje, da se odazovemo makar i zavodljivom pozivu na tako intiman domjenak, ali da smo njezinom izaslaniku u svako doba spremni poslužiti uvidom u sve naše račune i odgovoriti na sva stavljena pitanja. Amo Vas dakle poštenjaci!

Dopisi uredništva.

Mařenko Vladkin. Izvolite nam javiti svoje ime. Anonimne dostave iz principa ne uvrštujemo.

e. R. K. u Z. Pjesma je prerazvučena. Pripovijest ćemo eventualno uvrstiti. Pozdrav.

HRVATSKI DJAK

GLASILO HRV. NAPREDNOG DJAŠTVA

„Hrvatski Djak" izlazi svaki mjesec. Pretplata mu je na godinu 5 kruna, a pojedinom broju 40 filira Plativo u Zagrebu. Rukopisi i pisma neka se šalju na adresu Jurislava Janušića, Nova Ves 29. prizemno, desno, a pretplate na adresu Vladislava Kettiga, Duga ulica broj 64.

Rukopisi se ne vraćaju, a neplaćeni se listovi ne primaju.

BR. 8. i 9. U ZAGREBU, MJESECA LISTOPADA 1907. GOD. I.

NAKON PRAZNIKA.

I.

Na svima našim nastavnim zavodima osim na sveučilištu već je otpočelo redovito djelovanje. Život u njima teče opet svojim strogo regulisanim tokom. Zahvatimo li mišlju sav ovaj život naših nastavnih zavoda u jedinstvenu sliku, pričinit će nam se golemom radionicom sa mnogo odjela, strogom diobom rada, svrsi shodnim uredjenjem i jasno opredijeljenim ciljem; pričinit će nam se golemom k u l t u r n o m radionicom ž i v i h k a p i t a l a sa svima svojim vrlinama i manama. U ovu radionicu šalje sav narod u obliku, da tako kažemo, slatkog poreza u krvi narodnoj našoj kulturi svoje najmilije, svoje sinove i kćeri, a šalje s najvećim i najljepšim nadama, očekujući da mu se taj porez svojedobno vrati kao — kako rekosmo — živi kapital, kao predstavnik narodne vrijednosti, snage i visine od kojega će i posljednji naš čovjek imati koristi i koji će biti sigurna garancija ljepšoj narodnoj budućnosti. Nu govorimo bez slika. Hoćemo da ponovno podsjetimo na nebrojeno puta spominjanu i znanstveno utvrdjenu sociološku činjenicu, d a d o k a k v o ć e m l a d o s t i i š k o l a o d n o s n o n a s t a v n i k a j e d n o g a n a r o d a s t o j i i k a k v o ć a i n t e l i g e n c i j e, a d o k a k v o ć e o v e i k a k v o ć a s a m o g a n a r o d a. Svijest o tom radja čislom najozbiljnijih dužnosti. Te dužnosti jesu koje individualne, koje socijalne. Individualne jesu one, što ih pojedinac ima prema sebi, a socijalne opet one, što ih pojedinac ima prema millieu-u, u kojem živi, tako otac prema svojoj obitelji, a napose prema djeci; nastavnik prema školi pa onda inteligencija kolektivno uzeta prema širokim slojevima naroda Predaleko bi nas vodilo, da se upustimo u analizu ovih socijoloških dužnosti. Spomenut ćemo samo, da se u našem javnom životu shvaćanja o m e t o d i, k a k o da se postigne što viša narodna kakvoća kao jamstvo za što bolju narodnu egzistenciju, daleko razilaze. Razne struje lome koplja za svoja načela, hoće da zadobiju prevagu te podadu novom dobu svoje obilježje. U ovoj borbi sudjelujemo i mi, h r v a t s k a n a p r e d n a o m l a d i n a. Mi imamo svoj pozitivan, znanstven nazor o čovjeku, svijetu i životu, propagujemo načela slobode, napretka i demokracije, namićemo si individualne i socijalne dužnosti, provadjamo ih kao pojedinci i kao skupina, a imamo i svojih narodnih te opće ljudskih ideala. Kao takovi priznajemo svakomu pa i najljućem protivniku pravo na opstanak i razvoj, ali ujedno hoćemo, da naše misli i naša načela steku što više pristaša, da pobijede. Kao takovi stojimo u borbi sa svima onima, koji slijede drugu metodu i idu drugim putevima.

Kao djaci svijesni smo si, da naš djelokrug nije identičan sa djelokrugom sveukupnog narodnog života i djelovanja. Zato se ograničujemo na k u l t u r n o područje, gdje jesmo i hoćemo da budemo faktor. I kao takovi imademo mnogo toga reći, a sve što kažemo, kažemo sa željom, da se i realizuje. Sada na početku školske godine obraćamo se u prvom redu na srednjoškolsko djaštvo. Nakon praznika skupilo se ono na novi rad. Namjera nam je, da sve naše prijatelje širom domovine upozorimo, da je rad, što ga imaju obaviti diljem nove školske godine, r a d n a j o z b i l j n i j e n a r a v i. Iz ove činjenice proizlazi zahtjev, da je svaki srednjo-

školski djak dužan što je moguće savjesnije zadovoljavati svojim školskim dužnostima. Dogodilo se, da je naša kritika postojećeg nastavnog sistema urodila sporadično sasvim krivim posljedicama. Dok smo mi svojom kritikom postojećega nastavnog sistema htjeli u jednu ruku upozoriti pozvane činbenike, da porade oko njegove promjene u savremenom pravcu, a u drugu ruku svoje prijatelje na srednjim školama uputiti, da nedostatke škole nadoknade naobrazbom, crpanom izvan škole, bijaše ih, koji su našu kritiku sasvim naopako shvatili te na osnovu samovoljno potenciranog suda o nevaljanosti naše škole obračunali sa svima školskim dužnostima. Ovo je posljedak analogan onomu iz sada već historije naprednjaštva u nas. Kada je naprednjaštvo svojom kritikom počelo kidati lance na svim područjima našega narodnog života, bijaše ih, koji su ovo kidanje shvatili kao navještaj individualne i socijalne anarkije i — postradali. U tom pogledu treba da nastupi revizija načela i prakse. Naprednjaštvo ne znači podrezivanje životnih žila, nego njihovu regeneraciju. Zato ponovno upozoravamo svoje prijatelje, da savjesno zadovoljavaju svojim školskim dužnostima. S tim u svezi hoćemo da se s temelja promijeni i gledanje našeg djaka na svoje profesore. Djak danas gleda na svoje profesore ne kao na svoje prijatelje nego kao na svoje dušmane. Ne ima sumnje, da su tomu možda najviše krivi baš sami profesori. Ali i djak treba da od svoje strane promijeni svoj pogled, shvaćanje i odnošaj prema svojim profesorima. Djak i profesor ne smiju da budu dvije ratne stranke, nego dva prijatelja, da ne kažemo druga, sa važnim uzajamnim dužnostima. I djak ima da sa svoje strane doprinese sanaciji odnošaja izmedju sebe i profesora, dakako u koliko nije postupak profesora prema djaku u istinu neprijateljski i njegovom odgoju štetan, što na žalost nije prerijetki slučaj.

Što se tiče samih profesora i oni su dužni svoj odnošaj prema djacima postaviti na sasvim novu bazu. Obraćamo se na mladje, jer stari su ciknuti i teško popravljivi, pa je sve, što im možemo poručiti, da što prije odu u mir i načine mjesta mladjima. Mladji profesori dijele dobrim dijelom naše misli. Istina je, da su te misli u praksi naišle na mnoga razočaranja. Ali to ne smije da bude dovoljnim razlogom, da i oni podju starom kolotečinom. Ako nove misli, koje su oni pokušali unijeti u školske hramove nisu naišle na onaj odaziv, koji su očekivali, to je zato, što je djaštvo staroga millieu-a još nesposobno, da zahvalno i sa shvaćanjem prima novu hranu. A preko toga držimo, da će naš pokret i naš upliv na djaštvo mnogo doprinijeti i tomu, da će napredni mladji profesori u buduće moći raditi s većim uspjehom nego do sada. Izmedju nas i njih potrebna je u neku ruku neizravna uzajamna pomoć. Za uspjeh u tom pravcu od neotklonive je važnosti još jedno. Napredan profesor ne smije se dati sputati ni nalozima pretpostavljenih ni otporom starijih. Ne ćemo time da kažemo, da napredan profesor mora prkositi višima. Ali ponosan profesor, a takav treba da je svaki napredan profesor, ne smije nikada da postane puki šaraf nastavne tvornice, nego će uvijek znati sačuvati svoju slobodu kao odgojitelj, a kao intelektualno spremniji znat će i podati svoje obilježje zavodu, na kojem djeluje. Kako su se naše javne prilike preko praznika promijenile na gore, svi mi stojimo u vatri, u kojoj treba da okušamo svoje ideje i praksu. Napredni profesori na našim srednjoškolskim zavodima danas su skoro u većini. Svijesni toga počinit će golem grijeh na narodnoj kulturi, budu li se po primjeru naših starih dali pacificirati. Mi, koji smo dobrim dijelom svjedoci i mladji drugovi njihova razvoja, očekujemo od njih muževnost i dosljednost, koju imaju da iskupe u slučaju potrebe i — žrtvama. Samo tako ne ćemo se povratiti na staro, samo tako moći ćemo u dogledno doba govoriti i o vidljivim uspjesima. Čvrsto vjerujemo u svoje starije drugove, napredne profesore, pa se nadamo, da ih se nikada ne ćemo trebati stiditi kao ljudi bez — značaja.

*

Izvan škole upućujemo svoje prijatelje na srednjim školama na što življi kontakt s nama i osobni i pismeni. Kao članovi hrvatske napredne omladine dužni su čitati, držati i širiti naše dakle i svoje glasilo. Kao takove pozivamo ih nadalje, da se na svima srednjim zavodima udruže u izvanškolske klubove. Zadaća ovih klubova ne smije da bude neprijateljska školi, nasuprot u tim klubovima treba da naši prijatelji porade u duhu naših misli oko

izvanškolskog nadopunjenja svoje školske naobrazbe. To će polučiti čitanjem, razgovorima, predavanjima i t. d. Osim toga svaki naš prijatelj treba da je i propagator naših misli. Nije dosta ograničiti se na rad medju svojim istomišljenicima. Na srednjim zavodima ne djelujemo samo mi. Ondje intenzivno rade i klerikalci i starčevićanci. Kako se naše misli kose s njihovima, to je dužnost svakoga našeg prijatelja, da nastoji paralizovati njihov upliv, a neosvojeni teren obraditi u našem, naprednom duhu i tako svakom zavodu podati naš, naprednjački biljeg. Kako su naši prijatelji u pravilu intelektualno moćniji mogu oni vrlo blagoslovno djelovati i na mladje. Uz pomoć u školskim stvarima moći se im protumačiti značenje i svrhu n. pr. klerikalnih kongregacija, koje ubitačno djeluju na samostalnost i slobodan odgoj svakoga srednjoškolskog djaka i dakako — odvraćati ih od sudjelovanja u tim štetnim udruženjima. Jednako će im moći protumačiti značenje i svrhu starčevićanskih srednjoškolskih udruženja, koja su čisto političke naravi u vulgarnom smislu ove riječi. Ova udruženja isto su tako štetna po samostalnost i napredan odgoj srednjoškolskog djaka kao i kongregacije, ako i u drugom pravcu. Ova udruženja radjaju praznim vikaštvom, surovošću, uličnjaštvom i nekulturom. Dakle baš protivnim od onoga, što mi hoćemo i propagujemo. Naši prijatelji neka znadu, da je svaki i najneznatniji uspjeh ovoga rada jedan korak bliže u pravcu napretka, slobode, kulture i doprinos k pobjedi naprednjaštva. Ako je ovaj rad mogao uroditi pozitivnim uspjesima na visokim školama, moći će i na srednjim zavodima, za koje se sada bije boj. Sredstva u ovoj borbi neka su takodjer naša: intelektualna i kulturna, jer mi i vojujemo za kulturu, slobodu i toleranciju i u djačkim i u narodnim redovima.

II.

Na sveučilištu počima naukovna godina mjesec dana kasnije, nego na ostalim našim nastavnim zavodima. Ova okolnost kao i to, što se sveučilište po svom sastavu i uredjenju bitno razlikuje od ostalih nastavnih zavoda, ponukalo nas, da o životu na sveučilištu napose progovorimo ne puštajući kod toga s vida ni ostalih visokih škola izvan domovine, gdje ima Hrvata.

Sveučilište kao najviši prosvjetni zavod posve je drugoga karaktera, nego n. pr. srednja škola. Na sveučilištu vlada posve druga disciplina i posve drugi odnošaji n. pr. izmedju djaka i profesora. Sveučilištarac nije učenik, nego „slušatelj“, „akademski gradjanin“, „gospodin“. Kao uvjet za upis u sveučilište traži se, da je srednjoškolac proglašen „zrelim“, pa se prema tomu s njime i postupa. Sloboda — to je oznaka života na sveučilištu. Koje čudo dakle, da je sveučilište raskošan san svakoga srednjoškolca. Život na sveučilištu za nj je nešto novo, neokušano. Tu ne ima razrednice, lekcija, i tolikih drugih opravdanih i neopravdanih spona i ograda. Profesori su vrlo učtivi, predavaju doduše redovno nešto suho, ali zato ne pitaju jesi li baš prisutan ili ne. A tek ona vreva po hodnicima, vestibulu pa pred sveučilištem. Poklici, prepirke, galama. Sve kipi mladenaštvom, neistrošenošću, živahnošću ... U biblioteci opet evo mogućnosti, da se poslužiš za svoj studij istim onim djelima, iz kojih sami profesori crpaju gradivo za svoja predavanja. I — sit venia verbo — „brucoš“, koji je možda došao iz provincije pun očekivanja, zanosa, nada i ideala, što će nego zaploviti punom strujom, koja teče i teče noseći te od predavanja do djačkih skupština, od skupština do lumpacija pa u gustu tamu, ili ako hoćete, poeziju tolikih šarenih djačkih avantura.

Ne ćemo da nemilosrdnom rukom dirnemo u ove iluzije i osjećaje prvih dana sveučilišnog djakovanja, jer ako i skroz prožeti naivnošću ipak su svakom pojedincu nada sve dragi. A onda i onako i odviše brzo ohladne i rasplinu se. Medjutim mi, koji se dijelom primičemo kraju svojih studija, a dijelom i ostavljamo sveučilište — neka nas se ne pita, s kojim osjećajima i „iluzijama“ — gledamo na sveučilište i život na njemu, na studij i djakovanje, na zadaću i cilj mu posve drugačije, a u prvom redu mnogo hladnije i trezvenije. Zato i želimo, da sada na pragu nove sveučilišne školske godine na osnovu vlastitoga iskustva naročito najmladje svoje drugove upozorimo na više toga, ne bi li im tako prištedili mnogo razočaranje i mnogi porstaj.

Hoćemo da naglasimo, da način, na koji

veći dio djaštva sprovodi život na sveučilištu nije onakav, kakav bi trebao da bude. A to je i razumljivo. Odakle se rekrutira kontingenat našega sveučilišnog djaštva? Iz naših srednjih škola. Time je sve rečeno. Spremaju li naše srednje škole za život, za slobodu? Ne. Naš srednjoškolac živi životom prošlosti. Savremen život za nj je terra incognita. Sloboda? Riječ, koja se ili u opće ne nalazi u riječniku srednjoškolskog djaka ili joj je podan sasvim krivi smisao. Život na našim srednjim školama zapravo je negacija slobode, a naša je srednjoškolska disciplina karikatura odgojne discipline, koja je na srednjim školama nužna. Zabrana i kazna vječne su Erinije na svima našim srednjim zavodima, a srednjoškolac do danas nije upućen, zašto mu se toliko toga zabranjuje i zašto ga se radi toliko toga kazni. Kistareći tako kroz dugih osam a često i više godina izmedju zabrane i kazne kao Scylle i Haribde koje čudo ako naš srednjoškolac dolazi na sveučilište bez prave predodžbe o slobodi i bez ispravnog shvaćanja njezinog značenja. Krivnjom srednjoškolskog odgoja dolazi on na sveučilište i slobodu iz srednje škole kao iz robije, a što je još gore: dolazi za sveučilište i slobodu posve nepripravan, posve neodgojen. I tako su godine života na sveučilištu za našeg djaka tek godine prolaznih saturnalia u životu roba, iza kojih slijedi još gore, doživotno robstvo bez odaha ponovnih saturnalijskih epizoda. Ovaj sarkazam sudbine hrv. inteligenta, koji je primoran, da nudi na prodaju svoju intelektualnu snagu frapantno je sličan sudbini našeg radničkog proletarca, koji opet mora da prodaje svoju fizičnu snagu. Oba robuju, da li kapitalizmu ili birokratizmu, ne odlučuje; oba ljubomorno njeguju svoja saturnalia, iza kojih još pognutiji tegle. Ali dok si je proletarac izvojštio jedan dan u nedjelji kao svoj, hrv. inteligent ima samo svoje djakovanje, ako i ovo ne odnadničari u kojoj kancelariji; dok radnički proletarac pokazuje danomice sve više svijesti i otpora, da se oslobodi svoga robijaškoga položaja, naš inteligentni proletarac ne pokazuje ni toga. Medjutim značilo bi počiniti propust, kad ne bismo spomenuli, da je ovaj sarkazam sudbine, koji podaje svoje obilježje čitavom životu hrv. inteligenta, opažen i od onih, koji su odgovorni za odgoj narodnog pomlatka. A rezultat? Konstatovana je potreba, da se sveučilišna sloboda stegne, pošto se pokazalo, da hrv. akademičar nije za nju dovoljno zreo. A da se to i pokuša provesti, dvojimo, da bi ih se našlo, koji bi se mašili poput Krista biča i maknuli nedostojne iz hramova narodne nastave doviknuvši im zasluženi: Quos ego!

Mi, koji gledamo na život i slobodu na sveučilištu kao na logičnu i prirodnu konzekvencu odgoja i priprave na srednjim školama za život i slobodu, naravno da smo dužni najodlučnije pobijati herostratizam pigmeja, koji, jer žive od robije, nisu kadri shvatiti, da se zloporaba slobode dade i drugačije ukloniti, a ne samo njezinim ugušenjem. Zato i ne prestajemo upozoravati na potrebu reforme naših srednjih škola i to in capite et in membris. A za vrijeme, dok naša srednja škola ne vrši ove svoje dužnosti, hoćemo da izvan škole spremimo preporod hrv. djaštva, preporod, koji će narodu rekrutirati takovu inteligenciju, koja će za njegov udes i budućnost važiti ne kao sapeti, nego kao oslobodjeni Prometej! Koju svrhu ima sveučilište? Sveučilište ima da bude sjemenište spremne i slobodne narodne inteligencije. A je li naša inteligencija doista takova? Nije. Proučimo li razne grane našega državnog života, našu upravu, sudstvo, škole itd, uvjerit ćemo se, da su njegovi funkcionari osim rijetkih iznimaka, sve sama nesposobna čeljad, rodjena i odgojena, da robuje. Zašto? Zato, jer u koliko nisu Titi Dorčići, pripadaju medju one, koji su s oprostivom djetinjskom bezazlenosću preturili robiju srednje škole, život na sveučilištu sproveli kao saturnalia a onda sa neoprostivom ravnodušnošću pošli u definitivno sužanjstvo. Spremni i osposobljeni tek za nuždu, što će nego robovati onima, koji su spremniji i sposobniji! Da se ovaj krvavi circulus vitiosus vječno ne ponavlja, hoćemo da naročito najmladjim svojim drugovima doviknemo, da godine života na sveučilištu ne smiju da budu saturnalia, nego vrijeme ozbiljnoga i zdušnog spremanja za život, jer samo u istinu spreman i sposoban hrv. inteligent može da uščava svoju individualnu slobodu i brani narodnu. Ovo je pravilo. Zato ne koncediramo, da nas se pobija iznimkama. Moglo bi nam se doduše prigovoriti, da je n. pr. i jedan Goethe sveučilišni svoj život sproveo skroz dionizijski. Da, ali Goethe bijaše intelekat, u kojem se udobno

mogao smjestiti čitav svemir, a takovi ne propadaju. Možemo li mi pokazati na slične? Dodat ćemo i Byrona. I on je svoju mladost sproveo u noćnim orgijama, gdje se je nazdravljalo i pilo iz mrtvačkih lubanja! Ali Byron bijaše na sve strane nezavisan čovjek, koji je bez rizika mogao svojoj slobodnoj domovini za uvijek okrenuti ledja, da umre poput heroja u borbi za tudju slobodu. A onda to bijahu pojedinci i to veliki pojedinci. A kad si sličan luksus hoće da dopusti veći dio mladosti jednoga malenog i zaostalog naroda, onda se to dojima kao preludij mnogo spominjane tragikomedije biča i zobi. Ne, iznimke poput Goethea i Byrona nisu sretne isprike za naše sveučilišne prilike i njihove posljedice. Tipove naših sveučilišnih prilika naći ćemo u romanu Gjalskoga: „U noći", pa u Novakovoj pripovijesti: „Tko je kriv?" Gjalskijev junak polazi bez ispita uz devotnu izjavu onima, koje je dosele mrzio, u državnu službu! Novakov propali djak, da se ulaska svojim pretpostavljenima, denuncira vlastitu majku! To je naš millieu i naši „junaci", junaci, koji su na svojim ledjima podržavali dvadesetgodišnji režim nasilja i bezakonja, a prijeti pogibao, da će ga i opet podržati. Kad to znamo, onda je za nas upravo kategorički imperativ, d a s v e u č i l i š n e g o d i n e u p o t r i j e b i m o z a s a v j e s n o i o z b i l j n o s p r e m a n j e, k a k o ć e m o u ž i v o t u s v o j a m j e s t a š t o d o s t o j n i j e z a p r e m a t i n a s v o j u i n a r o d n u k o r i s t. Da to postignemo potrebno je, da redovno polazimo p r e d a v a n j a, da više boravimo u b i b l i o t e c i nego u kavani, a svoje slobodno vrijeme, da posvetimo svojoj o p ć o j naobrazbi, te narodnoj k u l t u r n o j službi.

Ovo nastojanje treba da od svoje strane potpomognu i sveučilišni profesori, koji su takodjer mnogo krivi, da su naše sveučilišne prilike nepovoljne. Odnošaj djaka prema profesorima i njihovim predavanjima na našem sveučilištu sve je prije, nego savremen. Profesori i njihova predavanja ukočena su, službena, birokratska. Djak i profesor dva su svijeta, koji su doduše u medjusobnom odnošaju, ali uvijek iz izvjesne distance. Dok su djak i profesor na srednjim školama neprijatelji, na sveučilištu posve su si strani. Profesor predaje, jer je za to plaćen ili i ne predaje, djak opet sluša, jer to profesor pod prijetnjom posljedica traži, ili i ne sluša. Nastojanja da profesor djaka privuče svojim načinom općenja, kakvoćom svojih predavanja u pravilu su pia desideria. Sva srdačnost, možemo reći, sadržana je u konvencijonalnom nagovoru: „Gospodo". Kako su daleko naši profesori od načina jednog Masaryka! Inicijativa, da se ovaj odnošaj promijeni, imala bi poteći od strane samih profesora, kao što je to učinjeno n. pr. u Pragu, ali pošto su ovi pokušaji od strane profesora jedva zamjetivi, primorano je djaštvo samo, da ovaj zahtjev postavi. Odnošaj djaka i profesora imao bi se s temelja promijeniii. Djak nije učenik, a profesor nije uzvišen nad djaka. Prirodno bi dakle bilo, da je njihov odnošaj srdačniji, prijateljskiji, bliži. Ne pozivom na propise, prozivanjem, itd. nego ljubeznošću i savremenošću svojih predavanja imao bi profesor djaka zainteresovati za studij. Profesor morao bi nastojati, da predmet, koji predaje, dovede u što uži kontakt sa savremenim životom, da ga djaku učini što bližim, omiljenijim, čemu jednako doprinosi i srdačno općenje i to ne samo na sveučilištu, nego i u društvenom životu izvan sveučilišta. Djak treba da je profesoru bliz i mio i obratno. Profesor i djak valja da su si svijesni važnosti svoga odnošaja po svoj narod, za čiju službu je djak dužan, da se sprema, a profesor da ju obnaša.

Istoj zadaći i svrsi imao bi biti namijenjen i naš rad kao h r v a t s k e n a p r e d n e o m l a d i n e. Dosadašnji rad hrvatske napredne omladine koli u Zagrebu toli i na ostalim visokim školama, gdje ima Hrvata, nije u nikakovom razmjeru s njezinim brojem. Dakako da se ovaj prigovor tiče u prvom redu Zagreba, gdje je matica hrvatske napredne omladine. Do sada se osim rijetkih iznimaka sav rad gubio u efemernom i besciljnom ispoljivanju suviška mladenačke energije, koje nije bilo od koristi ni po individualni razvoj, niti je u drugu ruku bilo kakav uteg na tezulji narodnog napretka. Pojedinci i pojedine omanje skupine, premda u širem smislu sastavni dijelovi iste veće napredne struje, ne bijahu medjusobno — izuzevši akcije od hoc — gotovo u nikakovom kontaktu. Svi dosadašnji veći istupi bijahu više slučajni, nego sustavno pripremljeni, a takovi bijahu dosljedno i uspjesi. Inokosni pojedinci ne osjećahu potrebe bližeg medjusobnog saobraćaja, omanje opet skupine vezahu

medjusobno misli i rad, koji u pravilu nije prelazio periferije te skupine. Tek u momentima, kada je kakav snažan val zahvatio u život na sveučilištu, našli smo se zajedno, znak, da je već postojala baza, na kojoj bi se dalo i raditi i izgraditi. Tako bijaše u Zagrebu. Izmedju Zagreba i ostalih visokih škola, gdje ima Hrvata ne bijaše posve nikakovog kontakta ni poznavanja, da o kontaktu sa Slovencima, Srbima te Bugarima i ne govorimo.

Skupina oko našega glasila namijenila si je zadaću, da postojeće komponente hrvatske napredne omladine, koje su se dosada sporadično i križale odnosno i razilazile, malo po malo poveže sa posljetkom jedinstevene rezultante u pravcu individuanog i skupnog razvoja u jednu, a narodnog rada u drugu ruku.

Zato držimo, da je nužno, jasno označiti s a d r ž a j i n a č i n kako da se ova zadaća riješi.

Ono i k onomu, što smo prošle godine što istaknuli, što opet proveli, upotpunjujemo i dodajemo još ove misli.

Za svoju stručnu naobrazbu potrebno je, da naši prijatelji osim polaska predavanja i rada u biblioteci osnivaju odnosno udioništvuju u već postojećim s t r u č n i m s v e u č i l i š n i m k l u b o v i m a. Takovih klubova ima više na filozofskom fakultetu u Zagrebu, a osjeća se potreba, da se privedu u život i na pravničkom fakultetu. Isto vrijedi i za ostale visoke škole, gdje ima Hrvata. Upozoravamo na klub tehničara u Pragu.

Da se oživotvori misao socijalizacije u našim redovima potrebna je postepena provedba organizacije djaštva u Zagrebu te na ostalim visokim školama, gdje ima Hrvata, tako u Gratzu, Beču, Pragu, Budimpešti, Innsbrucku, Leobenu, Lavovu i t. d. A imala bi se ova organizacija proširiti i na sve naše srednje škole.

Po sadržaju svoga rada i djelokrugu sastojala bi se ova opća organizacija od pojedinih manjih udruženja i odsjeka.

To traži princip r a z d i o b e r a d a.

Srednjoškolska udruženja morala bi biti isključivo n a o b r a z b e n o g karaktera.

Briga oko osnivanja, podržavanja i djelovanja ovih udruženja imala bi se povjeriti posebnom o d s j e k u z a s r e d n j o š k o l s k a u d r u ž e n j a sa sjedištem u Zagrebu, u kojem bi djelovao najmanje po jedan naš prijatelj sa svake naše srednje škole.

Posebni odsjek imao bi se baviti m a t e r i j a l n i m p r i l i k a m a djaštva. Zadaća ovoga odsjeka bila bi: djelovanje u Hrv. akad. potpornom društvu; ispitivanje tko uživa i tko bi morao uživati mensu akademičku; proučavanje pitanja fuzije menze akademičke i hrv. akad. potpornog društva u novu instituciju na osnovu zajedničke glavnice; sabiranje podataka o postojećim stipendijima, tako koliko ih ima, koliki su i tko ih uživa, pa koliko i kolike bi ih trebalo i tko bi ih morao uživati; vodjenje evidencije uredskih mjesta pa instrukcija i t. d. I sjedište ovoga odsjeka bilo bi u Zagrebu, a na svakoj visokoj školi izvan domovine mogao bi imati dajbudi po jednoga izvjestitelja.

Unutar ovoga odsjeka ili odsjeka za srednjoškolska udruženja mogao bi se obrazovati pododsjek z a o d a b i r a n j e z v a n j a, koji bi naročito abiturijentima bio na ruku savjetom i svima potrebnim podacima u odabiranju zvanja. Napose bila bi briga ovoga pododsjeka, da najmladjim drugovima preporuče praktična zvanja te predoče pogibao i posljedice hiperprodukcije na jednim, a nestašice na drugim područjima.

Poseban odsjek imao bi se osnovati z a h i g i j e n u, a mogao bi funkcije ovoga odsjeka obavljati i s t r u č n i k l u b h r v. s l u š a t e l j a m e d i c i n e. Zadaća ovoga odsjeka odnosno kluba bilo bi proučavanje seksualnog pitanja, dakle pitanja spolnog odnošaja muškarca i žene, zatim suzbijanje spolnih bolesti, suzbijanje alkoholizma, nikotinsko pitanje i t. d. Sjedište ovoga odsjeka odnosno kluba imalo bi biti i z v a n Zagreba, u Beču, Gratzu ili Pragu, sa referentima na svima visokim školama, gdje ima hrv. slušatelja medicine.

Propagandu za udioništvovanje u sokolskim društvima mogla bi preuzeti organizacija kao takova, dok je za suzbijanje dvoboja već osnovana posebna liga.

Ovo bi bili posebni odsjeci za eminentno djačka pitanja.

Gledom na pitanje našega n a r o d n o g a rada polažemo osobitu važnost na osnutak posebnoga š k o l s k o g a o d s j e k a, koji bi imao proučavati pitanje narodne nastave i to cio njezin kompleks uključivši ovamo i pučke i srednje i vi-

soke škole i to i opće i posebne. Napose bi u djelokrug ovoga odsjeka spadalo proučavanje i propaganda za slobodnu školu.

U naš par excellence narodni rad ide i glasna potreba osnutka posebnog odsjeka za narodnu obranu. Uzorne takove odsjeke već odavna imadu Česi i Slovenci. Njegova bi zadaća bila briga oko stanja i potreba naših narodno izloženih krajeva, tako Slavonije, Istre, Bosne, Medjumurja, Zadra, Rijeke, Hrvata u Ugarskoj i Moravskoj i drugdje.

Konačno je jednako nuždan i osnutak posebnog odsjeka za pučku prosvjetu. Dužnost ovoga odsjeka bilo bi suzbijanje analfabetizma, držanje pučkih predavanja, osnivanje stalnih i kolajućih pučkih knjižnica, briga za pučku literaturu i t. d. Sva ova tri odsjeka za rad u narodu imala bi svoja sjedišta u Zagrebu sa referentima na svima visokim školima, gdje ima Hrvata.

Realna egzekutiva čitavoga ovoga rada imala bi biti djačka ferijalna društva, koja bi se imala po primjeru slovenske „Prosvjete“ u Ljubljani, ferijalnog društva „Tomislav“ u Varaždinu pa ferijalnog hrv. akad kluba u Karlovcu — osnovati bar po svima našim gradovima, gdje ima dovoljan broj sveučilištaraca, i to u svezi i sa starijim srednjoškolcima.

Za samu organizacionu stranu sviju ovih odsjeka i društava kao i za medjusobnu vezu imao bi se brinuti posebni organizacioni odsjek, koji bi osim toga imao dužnost, da posvuda, gdje ima djaka, provede napredne djačke organizacije, a eventualno i osnuje daljnje odsjeke, u koliko bi njihova potreba postala evidentnom. Ovaj bi odsjek imao shodno podijeliti rad sa odsjekom za srednjoškolska udruženja te bi u neku ruku imao karakter egzekutivnog odbora čitave organizacije, dakle matica organizacije. Sjedište bi mu bilo u Zagrebu. Članovi ovoga odsjeka bili bi naročito stariji drugovi te oni, koji su već ostavili sveučilište. Ovaj odsjek rukovodio bi redakciju našega glasila, reprezentirao organizaciju, podavao u ime hrv. napredne omladine inicijavu općedjačkim akcijama, n. pr, za pitanje priznanja ispita dalmatinskih i istarskih kolega položenih na zagrebačkom sveučilištu, u Austriji i t. d., u kratko ovaj organizacioni odsjek imao bi kao matica organizacije voditi čitav pokret.

Time bismo u glavnom iscrpili pitanje sadržaja i djelokruga organizacije hrv. napredne omladine. Držimo, da bi ovakav rad i udruženja imala u buduće postepeno zamijeniti većinu postojećih udruženja na sveučilištu u Zagrebu te ostalim visokim školama izvan domovine, gdje ima Hrvata.

Realizacija ovoga plana imala bi biti, kako je jur rečeno, postepena, ali solidna i sigurna. Naša je skupina već počela svoje djelovanje oko njegova oživotvoravanja, pa će u dosadašnjem svome pravcu i nastaviti. Zato se i čvrsto nadamo, da će naša organizacija postepeno napredovati, a s njome i svrsishodna dioba rada u označenom pravcu i duhu.

Ovo je naša riječ djaštvu na početku nove srednjoškolske i sveučilišne naukovne godine.

Pr. Vć. (Gratz):

Hrvatsko djaštvo i rad za narod.

Osim brige za svoj odgoj i svoje prilike, hrvatski djak ima i dužnosti prama narodu. Ta njegova dužnost sastoji u promicanju narodnih interesa. No prama svome položaju, dobi i spremi, djak nije sposoban ni zvan, da aktivno sudjeluje u svakom smjeru narodnog života. On mora da drži pred očima, da nije nikakav politički faktor, već kulturni, u drugom pak redu, da ne smije kao takav sudjelovati aktivno u stranačkom radu, već u narodnom. Držeći to pred očima, odmah će nam biti jasno, u kakom se pravcu mora da kreće rad djaštva.

Pitanje narodnog održanja i pitanje pučke prosvjete to su dva smjera, kojima treba u prvom redu, da hrvatsko djaštvo uputi svoj rad. Pod narodnim održanjem razumijevamo u prvom redu rad u narodno izloženim krajevima kao što i rad za te krajeve. U nas se osim Istre ništa ne radi u napomenutom pravcu, te se ni ne misli na Medjumurje i Rijeku, a da ne spominjemo Slavoniju, čije su županije postale narodnosno pomiješan teritorij. Što se tiče pučke prosvjete, to se o

tom pitanju toliko raspravljalo, da bi bilo suvišno isticati njenu korist. Rad pak za pučku prosvjetu i za narodnu obranu mora, da ide uporedo s tom razlikom, da se rad oko pučke prosvjete treba da proširi i na narodno neizložene krajeve.

Ako ispitujemo dosadanji rad hrvatskog djaštva u napomenutom pravcu, to ćemo naći veoma slabe pojave, i to većinom sporadične. Izuzevši svijetlu pojavu „Hrv. ak. kluba za suzbijanje analfabetizma“ te koje predavanje ak. klubova u Karlovcu i Varaždinu ne nalazimo nigdje drugog rada hrv. djaštva oko pučke prosvjete. Pitanje pak narodne obrane kod nas počinje i prestaje sa sakupljanjem par kruna za „siroticu“ Istru. Mi, koji smo u tom pogledu u tako slabom stanju, ne možemo ne samo, da se usporedimo sa našim kolegama Nijemcima i Talijanima, već niti sa Česima i Slovencima, koji mogu pokazati na sjajne uspjehe svoga djačkog djelovanja u tom smjeru.

Djelovanje pak u tom pravcu kolikogod se nazivalo „sitnim radom“ treba da bude sistematično.

Radi toga u prvom redu treba točno poznavati prilike, te raditi postepeno i u zgodan čas, a da se uspjesi mogu postići.

Pokušat ću, da navedem neke misli, kako bi naše djaštvo moralo u tom pravcu raditi i kojim sredstvima.

Što se tiče pučke prosvjete klub za suzbijanje analfabetizma bi morao proširiti svoje djelovanje i na širenje pučke prosvjete drugim sredstvima, kao pučkim predavanjima i pučkim knjižnicama.

Ne mari, da opstoji općenito „Hrvatsko društvo za pučku prosvjetu“. Širenje pučke prosvjete kod nas ima toliko terena neobradjeno, da je i više društava, da bi sva imala dovoljno posla. K tomu mogu obe organizacije uporedo raditi. Drugo hrvatsko akademsko društvo za pučku prosvjetu ne bi samo imalo, da praktički djeluje, već bi moralo i da prouči načine, koji su najzgodniji za širenje pučke prosvjete prama našim prilikama. Tako bi moralo proučavati, koji je način pučkih knjižnica zgodan za pojedine krajeve, da li stalnih ili kolajućih. Koje vrsti knjiga pojedini kraj najradje čita. Kakve da se teme pučkih predavanja uzimlju prama potrebama i kulturnom niveau-u pojedinih krajeva. Osim toga bi jedna od važnih zadaća napomenutog društva bila, da bi sastavio popis knjiga zgodnih za pučke knjižnice. Kao što je to društvo moglo pribaviti podatke o analfabetizmu u pojedinim općinama, tako isto bi moglo putem ankete kod već osnovanih pučkih knjižnica i suradnjom drugih osoba, koje su se pučkom prosvjetom bavile, sastaviti potpun popis knjiga za pučke knjižnice. Provadjanje pak ovoga djelovanja moralo bi biti ne diletantski i sporadično, već sistematski. Osnovane pučke knjižnice bi moralo češće pregledati i popunjati, te stečena iskustva neprestano pri daljnjem radu upotrebljavati.

Društvo bi moralo nastojati, da osnivanje svake pučke knjižnice bude popraćeno zgodnim predavanjem. Moralo bi nastojati, da i pučke zabave sa predstavljanjem uvede, što je od osobite atrakcije, a ujedno i od velike odgojne koristi. U gradovima bi se morale urediti javne gradske knjižnice, a u nekim i takozvane „Leih-Bibliothek“ za obrazovanije razrede. Ta i slična pitanja bi društvo moralo da riješi, te prema tome i djeluje.

No glavna bi zadaća djačkog društva bila širenje pučke prosvjete u narodno izloženim krajevima, što bi moralo radi svoga sjedišta u Zagrebu, da provadja u pokrajini putem ferijalnih društava, koja se i tako u prvom redu bave širenjem pučke prosvjete. Tim bi se uredilo, da čitava djačka akcija bude jednolična, a drugo da bude sistematska. Ne bi trebalo da akademska ferijalna društva napuste svoju autonomiju, već bi trebalo da djeluju po jednakim principima i u sporazumu sa središnjim društvom, koje bi moglo biti kao savez, a ne samo kao matica. Naravno, da bi bilo potreba osnovati novih ferijalnih društava osim postojećih kao n. pr. u Osijeku, Požegi, Zemunu, Vinkovcima Sušaku Volovskom, Spljetu, Dubrovniku i drugdje.

Ovakovo bi uredjenje bilo i provedivo i racijonalno. Jer bi preko godine većina tih članova bila u Zagrebu, a preko ferija u pokrajini. Za rad oko pučke prosvjete već obstoje počeci, treba samo izgraditi, a pri tomu upotrebiti r a c i j o n a l n o sva sredstva, koja nam na raspolaganje stoje i nastojati, da se čim jednovitije i sistematskije djeluje.

Što se pak tiče djelovanja u smjeru narodne obrane, tu bi trebalo osnovati posebno akademsko društvo na univerzi. Kad mogu da obstoje 3 sportska kluba i nekoliko pjevačkih sjegurni smo, da bi takvo društvo moglo da obstoji, a imalo bi svoj raison d' être u radu za naše žalosne prilike.

Našom se narodnom obranom naša javnost veoma malo bavila, te osim školskog društva „Sv. Ćirila i Metoda za Istru" mi nemamo nijedno društvo, koje bi izravno u tom smjeru radilo. Ne moguće radi toga što se ne bi imali bojati gubitka našeg narodnog teritorija, već radi neshvaćanja pogibelji i radi nespremnosti naše inteligencije, da uzradi na tom polju. Ako hoćemo dakle da naše prilike u tom krenu na bolje, treba da se mi kao buduća inteligencija za to spremimo. Ali ne samo spremimo već i djelujemo, budući da takav rad i kod drugih naroda u prvom redu omladina obavlja. Društvo dakle bi u prvom redu imalo da proučava djelovanje sličnih društava, naših ~~naravnih~~ neprijatelja, koja djeluju na našem teritoriju kao madjarskog „Julijana", njemačkog „Bund zur Wahrung der Interessen der Deutschen in den Länder der Stephanskrone" te „Lega Nazionale". Djelovanje, ustrojstvo i napredak tih društava bi moralo budno paziti i voditi pregled svih ustanova i rada tih društava na našem teritoriju. Osim toga bi moralo proučavati djelovanje društava za narodnu obranu kod drugih naroda osobito Čeha, te njihovih ustanova „Ustředni Matica Školska", „Severo-Česka Jednota", „Čeho-Šumavska Jednota", „Narodní Rada", te dviju jednota u Moravskoj, ne isključujući i djelovanje „Adolf Verein", „Südmark" i „Deutscher Schulverein" kod Nijemaca. Rezultate svog proučavanja imalo bi na zgodan način objavljivati javnosti.

Druga bi pak zadaća toga društva bila, da bi proučilo stanje narodnosno i ekonomsko u našim ugroženim predjelima, te pratilo iseljivanje i doseljivanje i rad doseljenika tudje narodnosti, te nastojalo, da našu javnost zainteresira za narodnu obranu.

To bi bila tako reći pripravna zadaća tog društva, a djelotvorna bi morala sastojati u prvom redu u propagiranju interesa za „družbu sv. Ć. i M. za Istru", kao što i u traženju novih izvora dohodaka, dotično u širenju onih proizvoda, od kojih dio prihoda ide u korist te družbe. Zatim u nastojanju, da bi se i za druge krajeve osnovala obranbena društva na široj podlozi, a treće u djelovanju u narodno izloženim krajevima. Kod Čeha i Nijemaca djaci su baš glavni pokretni i agitacijoni organi u ovim društvima, te su im pojedinima dodijeljeni stanoviti krajevi, za koje se brinu i koje drže u evidenciji. To se može vremenom i kod nas provesti.

To bi bio u glavnome rad hrvatskog djaštva za narod, a to u Zagrebu. Na drugim pak visokim školama, gdje nema toliko djaka, tu bi se već postojećim akademskim društvima uz izobrazbeni klub, koji bi morao u svakom postojati, osnovati i „klub za narodnu obranu", te podijeliti rad sa društvom u Zagrebu.

Nego rad hrv. djaštva za narod ne bi tim bio iscrpljen, djelovanje u „Sokolu" i rad u svakom društvu preko ferija bila bi takodjer dužnost hrv. djaštva. Sve što djeluje potpomoći, a što spava probuditi, to je zadaća djaštva.

U ovo par redaka nabacili smo neke misli o našem narodnom radu, te kad ih budemo oživotvorili, tad ćemo jedva moći reći, da smo faktor, koji ispunjava svoje dužnosti prama narodu.

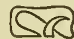

J. P. (Zagreb):

Za demokratizaciju inteligencije i odgoj naroda.

„Oni vas plaćaju, a vi ste ipak protiv njih!" Ove je riječi upravio jedan viši činovnik zajedničkih ureda na neke mladje sebi podredjene činovnike kada su ovi demonstrirali protiv madjarske državne ideje na našem teritoriju. Riječi su, u kojima se natječu birokratska bahatost, plaćenička podlost i nedemokratsko shvaćanje — sve ostaci dugotrajnoga tiranskog režima i posljedice prilikâ, koje je taj režim stvorio. Kada bi se one riječi ticale samo našega javnog života, morali bi se na njih osvrnuti već zato, što se kao djaci pripravljamo za taj život te ga stoga moramo upoznati kao što i sredstva, kojima se ono zlo, što je u njemu, uklanja. Ali one se tiču i naših posebnih djačkih

prilika, pa je tim više opravdano, da ih se podvrgne kritici u našem listu.

Dok bît modernih država sastoji u tome, što je njihov ustav sagradjen na demokratskom temelju, što su gotovo sve njihove uredbe demokratske a naravski prema tome je i shvaćanje u njih takovo, sastoji se naša modernost u tom, što se nose moderna odijela, grade moderne zgrade i cvatu pseudo-moderni običaji... Vičemo, neka nam se dade slobodniji i demokratski ustav, a nemamo onoga, što je njegov nužni preduvjet, bez čega i najslobodniji ustav ostaje besplodan, a to je demokratsko shvaćanje. Da je narod suveren u jednoj državi, da je on izvor sve vlasti, kao fraza lebdi to mnogima na na ustima, kao duboko i osnovano uvjerenje nalazi se kod malo njih. A, tog uvjerenja, te svijesti moralo bi kod nas biti: ondje, gdje spava, valja je probuditi, ondje, gdje se nalazi kao forma, kao fraza, valja ju popuniti, dati joj sadržaj, ondje, gdje je nema, valja ju stvoriti. Istodobno s nastojanjem, da djake prožme demokratsko shvaćanje, mora ići nastojanje, da se to isto dogodi i u redovima naše inteligencije, pogotovo našega činovništva. Dok ne bude tako, lažan je naslov inteligencije, u koju ih broje. Činovnik ne smije vidjeti u sebi gospodara i slugu istodobno: prvoga prema narodu a drugog prema svakom sebi nadredjenom. Zadnji dnevničar isto tako kao što i ministar predsjednik jesu za to, da služe narodu. I plaća, koju činovnik bere, ne potječe od nikakvog ministra, nego je nagrada naroda za službu njemu, bio sad taj ministar ili niži činovnik. Nikako ne smije i ne može da bude ta plaća lanac, kojim se sputa misao i uvjerenje, niti sredstvo, preko kojega hoće jedna vlada da prisili činovnike, neka podupru stolice, na kojima ona sjedi. Naprotiv: dužnost je svakog činovnika kao čovjeka, koji služi jedino interesima naroda, da zbaci sa vladinih stolica one, koji rade protiv onih interesa. Jedino uz ovakovo shvaćanje i vršenje službe moguće je, da se razviju zdrave narodne prilike i da se njegovim potrebama zadovolji. Bude li djak ovako shvaćao svoje buduće, a činovnik svoje sadašnje zvanje, ne će se naći činovnika, koji bi se usudio ponoviti robsku formulu na početku članka.

Karakteristično je, da na ovu birokratsku uvredu svoga chefa nije niko od njegovih podredjenih reagirao. Znači li to samo, da je kod činovnika demokratska svijest nerazvijena a osjećaj ponosa i samosvijesti slab ili je tome još koji uzrok? Jest, još je toj činjenici jedan uzrok, jedna krivnja. A ta krivnja leži ne samo na već jednom pokopanom nasilnom režimu, već i na narodu samom, ili još bolje na onima, koji su propustili narod odgojiti. Tko su oni činovnici? To su većinom seljački sinovi, koji su nakon svršenih srednjih škola, a neki i nakon viših, obično pravnih nauka, stupili u ured. Otac, vidi u gospodinu ideal, pa kad nije on postigao taj ideal, želi da ga sin postigne. I otac se muči, samo da sina protura kroz srednje škole, koje su njemu samo stepenice, što vode u gospodski stan. Otac seljak, koji ne zna cijeniti svoju slobodu, pati se, da možda učini od sina još većeg patnika, duševnog roba. Jer ni otac ni sin ne vide, da imade malo „gospodskih“ slobodnih zvanja u nas, već da su gotovo sva „gospoda“ činovnici. Ni otac ni sin ne vide, da uskoća činovničkog cilindra označuje krug, u kojem se smiju kretati njegove misli i da istrošenost rukava i hlača činovničkih nije tolika, kolika je ona njegovih duševnih i tjelesnih sila. A sin je upravo primoran prilikama, da odabere činovničko zvanje. Jer mu srednja škola — dakako uslijed poznatog utjecaja — ne daje toliko naobrazbe, da bi oćutio volje za ikakvu specijalnu naobrazbu, a ako i ima te volje, nema sredstava, da je ostvari. Farmaceutika i šumarstvo dabome ne iscrpljuju sve znanosti i zanimanja. I onda stupa takav apsolvent srednjih škola tamo, kamo većina hrli, što mu je tik pred nosom, stupa ili u ured ili na pravni fakultet. Tako naše srednje škole fungiraju poput tvornica. Producira se mnogo, pa tu nastaje nužna primjena gospodarstvenog zakona: čim veća ponuda, tim manja cijena. Dakako da je poznata vlada upotrijebila te prilike te sama diktirala cijenu i uvjete, pod kojima prima u ured. A ti su glasili: valja uzdržati vladu; u tu svrhu valja sve učiniti i misao skučiti i osjećaje zatajiti i poštenje pogaziti. A gladan želudac i pogled u beznadnu budućnost nisu dopuštali, da se pazi na kakvoću uvjeta. Prihvatilo se sve. Posljedice osjećaju se i previše.

A lijek ovome zlu? Nije tako lako ostvariti ga, kako ga je lako reći. Potpuno demokratizovati sav život i misli u svim slojevima naroda;

otvoriti ovome oči, neka vidi naš položaj i zla, kojim ovaj radja; razgraniti djelatnost djaka, pružiti ovome prilike, da svoje sile ne troši samo u uredu ili na dva, tri fakulteta, već da ih iskuša na drugom polju. Dakako da je vlada glavni faktor u ostvarenju ovih ciljeva. Ali opstanak vlade stoji do volje naroda, kod nas napose činovnika. Svijesno i za život spremno djaštvo jest garancija narodu, da će i njegova inteligencija, a činovništvo kao dio njezin, biti takovi. Svim mogućim srestvima učiniti djaštvo takovim, a preko njega utjecati i na ostale slojeve naroda, jedan je od ciljeva našega pokreta.

S. Parmačević (Zagreb):

Kroz san u zbilju.

(Škica).

Zvali su ga Andrej — u čitavom je selu bio bez imenjaka. Danas je baš gledajući kroz prozor niske očinske kućarice mislio: Zašto se on zove Andrej, on jedini u čitavom selu? Možda su već na krstu slutili, kako će njegov život biti nesretan, kako osebujan i različan od svih drugih života u selu. Valjda su osjećali, da on ne treba imenjaka. Na ovu se misao sam nasmije. Ujedno mu se u dubokim, tamnim kolobarima obrubljenim očima, nešto zacakli. To nije bila suza.

Nije mogao dokučiti, zašto baš sada misli na svoj mladi, nesrećni, bolesni život. A s druge je strane osjećao, da o njemu i ne prestaje nikada misliti. Toliko puta je već odlučio kidisati sam na se. Time ne bi nanio nikome nikakove štete. A sebi — korist. Tek roditelji, da... Oni bi plakali gorko, gorko... Neko vrijeme...

Evo jučer na večer — još danas osjeća bol u ustima — sva mu je koža ko spaljena i krvari. Uzeo je jaki otrov u namjeri, da umre... Legao je u krevet — no otrova nije još progutao, kao da premišlja — bi li, ne bi li. Napokon ga ispljune. Usta su mu ipak ostala ranjena.

On osjeća, da je slab, kukavan, da se sam usmrti. Najbolje bi bilo, da se dogodi kakova nesreća, kojoj bi uzrok bio izvan njega. Da... na primjer, da ga udari grom, da se utopi, da se prevali željeznica... Da eto — željeznica. On će sjutra, ne — još danas... odmah poći na put. Možda će se što dogoditi — možda će ipak umrijeti. Andrej poželi tako žarko i iskreno, da umre, kao nikada. Nije to bila sentimentalna želja mladoga djačeta, već želja umorna, a tek dvadesetgodišnjega života u proljeću, koji nije nikada osjetio topline proljetne i sunca njegova, već ga je uvijek zalijevao suzni dah vlažne jeseni. Andrej mirno ustane, podje iz prve sobe kroz kuhinju u drugu sobu. Mati mu je bila okrenuta ledjima. On je i ne pogleda — samo je osjećao, da je ona u kuhinji. Nije ni stao, već idući kroz kuhinju zapita tiho i muklo:

„Gdje je otac?"

Mati je čula mukli glas njegov — no nije se okrenula, već onako radeći dalje oko ognjišta odgovori suho:

„Eno ga u dvorištu — daje svinjama napoj!"

Andrej nije čuo toga odgovora, jer je već zatvorio za sobom vrata druge sobe, a kroz prozor je opazio oca i viknuo:

„Ja odlazim danas — odmah..."

„Zašto odmah? Nijesi prije ništa rekao. Nijesu mi ni konji kod kuće, da te povezu do kolodvova."

„Uzmi ih od susjeda!"

Ocu očevidno to nije bilo pravo. Odbijao je guste dimove iz lule.

Andrej pokupi svoje najnužnije stvari za put i . . .

. . . U to se probudi. Probudili ga poklici: Vatra! Vatra! Gorjelo je u prvom katu, a on stanuje u drugom. On, koji je na javi i u snu želio, da umre od kakova vanjskog uzroka, naglo se trgne, omota se dobro jorganom i bjež' dolje. U prvom ga katu dočeka lelek ljudi i žena i djece i silni vrući požar. On jurne, da će kroz oganj. Usred ognja pomisli na hip, da ostane ovdje --- pa ga za nekoliko časaka ne bi bilo već medju živima. No nije ni za taj hip stao, već dok je tu misao domislio do kraja, bio je već dolje na ulici. Osjećao je, da mu je lice blijedo, da division čitavim tijelom od straha.

Malo se sabrao --- obuzela ga studen. Bolno se nasmije, gotovo zajeca nad mišlju: Evo, sad sam mogao biti mrtav, da sam bio malko jači --- a ovako još sam tu. S ogavnošću pljune --- tražeći u misli, kuda da se skloni, da se ne smrzne na ovoj studeni. Opet se sjeti

sebe, koji tako iskreno želi smrt --- a tako je se boji. I zgadi se opet sam sebi --- pričinivši se tako smiješan u svom čudesnom odijelu ogrnut jorganom --- osobito gledajući svoju protegnutu sjenu na svjetlu, što ga je činio požar.

„Gospodine, vi ćete se prehladiti!“

„Da . . . da . . . doista, a treba da si čuvam život“ pogleda Andrej čudnim očima visokoga mladića, koji mu je progovorio. Nije ga prepoznao. Tek mu se pričinilo, da je to jedan njegov sveučilisni drug. Ipak — nije se mogao dosjetiti, čemu mu govori „vi“.

„Evo --- izvolite k meni --- mogu vam dati svoju sobu za ovu noć.“

— — — — — — — — — — —

Andreja su mučile isprekidane teške sanje. Sav se uznojio jecajući i zovući u snu smrt. Sad se opet grčevito smijao rugajući se sve u snu sam sebi: „Da, da — treba da si čuvam život! Ha, ha, ha!“

Pjesme Stjepana Parmačevića.

Žuta kuća.

A. H-u.

Crni krov se spušta, a nad zidovima,
što su žuti kao bolesnička lica;
povrh granja uz nj'h rijetko poje ptica
bojeć se tjeskobe, što se srca prima,

kad prolaziš mimo ovog tmurnog stana
razburkanih misli, razigranih snova;
kad prolaziš tuda, ko sred čempresova
pored groblja plodna žića isisana.

Hladni stanak to je — u njem Tragedija
savršena živi sve bez pozornice;
tu se divlja miso u bolima svija.

A noć čežnju nosi u tamnijem skutim
u tu kuću jadnu ko bolesno lice:
sa crnijem krovom i duvarom žutim . . .

Tragika.

Snažne misli vatrom gore
i satiru sve idole,
vijući se nad ponore
tamne noći, duše gole.
Obaraju nade naše
— digosmo ih u visinu —
i vatrom nas svojom plaše,
u njoj lude čežnje ginu.

Oboriše misli sreću,
oboriše i nas same —
ali one opet lijeću
kroz naslage guste tame —
i traže nam opet ono,
razorile što su same.
A vrativ se teško, bono,
poleta se svoga srame . . .

Sarkazam smrti.

Dati ću ti svoje tijelo
bijelo šećerno,
zbacit ću si ovo velo,
milje sladjano,

čim zamiri suton strasni,
momče od oka,
čim pokaže sijevak jasni
zvijezda visoka.

Dati ću ti oči svoje,
oči ispite,
dati ću ti grudi svoje,
grudi svenute.

Moje momče, milje moje,
hajde živi de,
eto vidiš — ja sam dobra,
ja ti dajem sve . . .

Šutnja.

Kad umorna šutnja pane
na krovove tamno-sive,
ja prekapam zakopane
uspomene, što još — žive.

Iz grobova trulež ćutim
zakopanih uspomena
i umornom mišlju slutim
rasap žića neživljena.

Gledam, gdje se tamna vije
krajina, a bez ljepote —
i gle: ništa žao mi nije,
što baš ona sve mi ote.

Ljubav.

Dvije ruke me glade — ja ne ršćem niti
sanjljivo čeznem cjelov i grudi;
ah moje su želje: da prestanem biti —
jedino duša što varana žudi.

Da, tiho ugasnut, tek brzo i hitno
poći u tamu svilne na žale.
nek ne jekne zvonce ni pljačljivo, sitno
za mnom i neka očice male

ne proplaču tvoje — jer dobro će biti
onamo, kamo duša mi žudi —
ti gladiš me tiho — ja ne dršćem niti
ne čeznem meku put ti i grudi . . .

Nad jazom.

(Satiričke aluzije).

Na rubu jaza pogledah još jednom,
da l' ima, što da požalim il' ništa;
nasmijavši se tad si hladno rekoh:
Već prema tome, s kojeg stanovišta
stvar promatraš . . . A na kraju krajeva
baš ovaj svijet nije tako jadan,
da u njem čovjek mora tek da — zijeva;
ta budi reformator — sreće gladan,
rad neuspjeha tad se možeš svijat
od bola. Pokoljenje možeš trulo
i plakat, nad njim plačući se smijat
i trpko gledat ljepote rasulo —
pa eto zabave ti. A još ima
ej mnogo, mnogo zanimivih stvari —
gle jedan primjer: starac biskup klima,
a dukatima hrane ga oltari,
a Hristos vrh oltara eno nagi —
o što se vrijeme mijenja, bože dragi;
i »nema evolucije« još kažu!
A najljepše je, kad ti mudro lažu
(o oni znadu mnogo lijepo reći):
to činit treba — sami ne čineći.
I eto u tom dosta zabave ti,
pa čemu ideš onda hladno mrijeti?
A dosadi l' ti sve to već na kraju,
gle onamo ti crne oči sjaju
sve zovući te a na milovanje,
u slatke duge zaboravi sanje,
o tamo zove strast i meko krilo,
da bude, čega jošte nije bilo,
da bude plesa, pijana užitka,
da udariš tu pečat svoga bitka,
o tamo, tamo, kad omrzne sve ti,
pa tamo bučno nesvijesno mrijeti!
Uz curu treba ponapit se vina,
a grijeh bi bio, da se domovina
uz vino ne spomene — ta Hrvati
»antemurale Christianitatis«
sve domovinskom daju milovanju
i vijek su spremni — opiti se za nju.
Da, vidiš dom . . . a pravi patriota
zar lišit smije svoga se života?
Ne — živjet mora, ma u hospitalu,
i domu pjevat »requiem« u koralu,
tek živjet, da, on živjet, živjet mora,
i ako dom od njega ništa nema,
pa ma je on sred domovinskog kora
tek jedno ništa, suvišno posvema.
Jer glavno je sred narodnog života,
da bude više jedan — „patriota".
I to je razlog, da ima sve više
tih »patriota« — gljiva iza kiše.

*

Na rubu jaza ja sam, spreman poći
u mrku tamu jedne vječne noći.
Ne promislih tek, da je put daleki,
da ondje ne će ni jastučac meki
ni postelja me mekša dočekati,
ni šapnut draga nit me ljubnut mati.
Bez svega htjedoh. a da preko Lete
što lakše stignem do neznane mete.
A onda baš se sjetih, da je lane,
to jest jesenas, tek u Feričane
zaputila se strina — sat tek hoda —
gostovat da će poći kod svog roda.
I opet htjede da ponese sobom
baš cijelu kuću . . . A to medju grobom
i kratkim putem razlika je velja;
interes ište promislit sve prije,
no što me posve jaka svlada želja,
da spustim tu se niz jaz med harpije.
Pa onda — rekoh — nije sve tol grko
na svijetu ovdje, ne treba tek mrko
sve gledeć ne dat smiješku da se javi —
sredstava dost je duge zaboravi.
E pa kultura . . . Moram da se šutke
nasmijem: drug mi brojo prostitutke, —
i to mu bješe za kulturu mjera.
Tim do tog dodje, da smo mi Hrvati
kulturno snažni; nek ne klone vjera:
ta jošte ćemo u povjesti sjati.
A ja brojah samoubice
i slične trice.
Al prestadoh se baviti i time,
kad vidjeh: moj drug posve pravo ima —
a sam se predah iskreno sasvime
tek misli: najljepše je umrlima,
pa — i ja ću se spustiti u tamu,
i ostavit dom i svoju madamu.

*

Eto iz jaza dvije vatrene oči
u očnicam šupljim, a miso mi žustra
najednoć se sjeti, što čitah onomad:
Tako reče Zaratustra!
A zašto se tog u taj mah baš sjetih
i što to zapravo učitelj reče —
tog časa ne znadoh, tek mišlju poletih
u jaza dubinu, Leta gdje teče,
i sjetih se, da nemam mine ni ništa,
da podmitim strogog Cerbera tamo —
a ne znah bome ni njegva stanovišta,
da l' hoće što primit od stranca. Samo
da znadjah, da vlada silna i dolje
korupcija — tad krasne podjoh volje!

*

. . . Eto me isprati kateheta,
kad sam onomad maturiro

i bano na širna vrata svijeta
bez mjenice, jer nitko mi nije žiriro . . .
Isprati on me zelenim riječima,
bakrenim obrazom, odvratnim smijehom,
nešto mi reče o nekim knjigama,
štono su skopčane s kajanjem, grijehom
i nešto slično, a mladićka misao žustra
onda ga zapita eto:
»Gospodine kateheto,
a znate li, što ono reče Zaratustra?«

*

Nad jazom titra maglica
gusta kao mlijeko,
na polju guče grlica
strastveno i meko.

I — to mi srce raduje
napunja ga miljem,
i što sam čas pre proklinjo,
sada blagosiljem.

Eto živ ti vraćam se,
ljubo moja, seko: —
žao mi je maglice,
guste kao mlijeko.

Zdenko Vernić (Zagreb):

PRAVA TIJELA.

Dijalog.

Ona, mlada udova.

O. Ambrozij, jezuita.

On, filosof kritik.

(Govori se jednoga lijepoga ljetnoga jutra u sjenici obrasloj cvijećem.

Ona se onako na pola ležeći pružila u udobnome vrtnome stolcu i drži u krilu knjigu — posebno izdanje — s napisom: „Prava tijela", s kojom si katkada zasjeni oči i kradom gleda na ulaz sjenice, kao da nekoga očekuje.

Jezuita se sjeo na mali stolac njoj nasuprot, i živahno govori. Sav se ražario od uzbudjenja)

Jezuita (sav u žaru): Vi znate, milostiva, govorim Vam kao prijatelj, kao čovjek, kojemu nije svejedno, da li ste Vi sretni ili nijeste. A take knjige, kao što je ova, samo smućuju čovjeka, otimlju mu mir, a ne da mu ga daju, kako obećaju. Lažne su dakle!

Ona (gleda ga zavodljivo): A zar su možda i Vama otele mir?

J.: Ne, to ne, ali ja mislim onako — općenito . . .

Ona: Pa zašto onda meni, baš meni, svjetujete, da ih ne čitam? Ili zar se bojite, da će moj mir ova knjiga pomutiti? Onda se varate, patre Ambroziju! --- Ja predobro poznam Slavka, a da bi mi njegova knjiga otela mira. Pače, ona me raduje i umiruje. Iz nje mi govori iskrena duša bez krinke i laži.

J.: Iz drugih bih to usta uzeo kao uvrijedu, kao neku aluziju na mene, milostiva; ali ja znam, da je tako niska sumnja, kakva bi to bila ova u iskrenost i nesebičnost mojih posjeta, daleko od Vas; zato moram uzeti te riječi samo kao izraz nešto prevršene obrane autora.

Ona: O ne, nikakove obrane, oče. Ta knjiga ne treba obrane, ona se već sama brani.

J.: Gle, kako Vas je osvojila.

Ona: I jest, ja toga i ne tajim. A vi se eto čitav sat već mučite, da je pobijete, pa Vam to ipak slabo polazi za rukom! . . .

J.: E, teško je to, milostiva, govoriti ovako neizravno i (s čuvstvom) s Vama, milostiva! Nego da imam pisca pred sobom, to bi onda drugačije išlo.

Ona: Ta bi Vam se želja možda mogla i ispuniti.

J.: Kako? Zar će on možda amo doći?

Ona: Tako mi se nekako čini . . . Nego, znate što. Evo, Vi se, oče Ambrozije, ja ću Vam posve iskreno reći, naprežete, da me predobijete za svoju stvar, za interese svoje i svoga reda, a možda (koketno i zamamljivo) i za sebe, a vidite, on, Slavko, hoće opet da me predobije za svoje ideje i, ne tajim Vam, za sebe. On me hoće za ženu. I ja sam ga pozvala za danas ovamo. Vi ćete evo s njime zapodjeti debatu o toj knjizi o pitanjima, o kojima smo govorili, pa --- --- --- koji pobijedi, njegova ću biti. Razumijete me, patre, njegova ću biti!

J. (žarko): Tim me možete samo smutiti, milostiva!

Ona (hladno): Ne, patre, budite samo mirni i sabrani. I njemu i Vama, pardon, i Vama i njemu dolazi ta debata nenadano. Dakle, držite se! --- Ali, evo i njega, čujem mu korake!

(J. se hladno ispravi na stolcu.

Ona zadrži svoj položaj, tek joj se oči jače sjaju, a grud nešto od nemira division dršće.

On udje. Mlad, živahan čovjek, pridje k njezinoj ruci, koju s osobitim žarom poljubi

(--- jezuita zatisne zube u usnicu ---) i s nekom se vedrom nebrigom pokloni jezuiti.)

On: Ja sam se, kako vidite, radosno odazvao Vašem pozivu, koji me je (s osobitim naglaskom) vrlo usrećio. (Sjeda komotno u slamnati naslonjač).

Ona: Lijepo od Vas, doktore! I baš ste me zatekli u debati s patrom. Debatiramo, kako vidite, o Vašoj knjizi. To jest, pater Ambrozije se vrlo žesti na nju, a ja tek tu i tamo reknem po koju.

J. (koncilijantno): Oprostite, milostiva, ja se ne žestim. Ja hoću tek da ove (tvrdo) pretjerane tvrdnje na pravu mjeru svedem.

On (gleda veselo nju i patra, nju s osobitim pogledom): Vrlo zahvalan posao! Kao autor ću svakako uživati u tome. Izvolite samo nastaviti, ja ću se već braniti!

Ona: O ne, tu debatu morate Vi dokrajčiti sam s patrom. To će onda biti istom zanimivo. A možda i još nešto više . . .

On (se trgne): E, kad je tako, onda --- Počnimo patre, znam, da Vi imate negdje pun koš toga, što ovoj vrlo iskrenoj knjizi prigovarate.

J.: Da, vrlo iskrenoj. Ali (s finim smiješkom) iskren i istinit dva su različita pojma, gospodine filosofe!

On (isto tako): Svakako, patre, svakako. I Vaša to opaska svjedoči; je li, gospo domaćice? --- Nu počnimo već jednom, patre. Napred, jezuito!

J.: Gospodine!

On: Molim, bez uvrijede. Ta vi ste jezuita. Ili zar se možda varam.

J.: No, dakle. Ima toga toliko, što se opravdano, opravdano, gospodine, mora toj knjizi prigovoriti, da bismo zaista umorili milostivu gospodju, kad bismo o svemu tome raspravljali.

Ona (veselo): O molim, oče Ambrozije! Samo izvolite.

(On se nakloni u znak pristajanja. Kod toga je opet značajno i dugo pogleda.)

J.: Držimo se dakle glavnih stvari!

On (Opet se nakloni): Posvema se slažem s Vama.

J. (uvrijedjeno): Meni ne imponiraju ovake komedije, gospodine doktore, kad ozbiljno raspravljam.

Ona: Ta nemojte biti uvrijedjeni, patre, za svaku tricu. To su Slavkove (nasmije se), doktorove geste.

On: Ne pozna me jošte, gospo! Ništa zato!

J.: Počnimo dakle! Prvo je i glavno, mislim, Vaše relativističko stajalište. Tu Vi ističete, što se morala (etike) tiče, da Vi kao kritik i skeptik ne priznajete normama morala obvezatnosti i obvezatne moći, dokle god ta obvezatnost nije točno i strogo dokazana. U najboljem biste slučaju za sadanji javni i opći moral priznali, da je historički nastali moral srednjega staleža, buržoazije, i to teoretski njihov moral, ali općenim ili općeno vrijednim odredbama Vi njegovih normi priznati ne možete.

On i Ona (u isti mah): Tako je, patre! On ju na to živo i zahvalno pogleda.

J.: Da i ne spomenem, koliko se protivi nauci crkve i nauci Božjoj ---

On (prekine ga vrlo ozbiljno): Manimo se toga, patre!

J.: Da toga i ne spominjem, rekoh, to moram istaknuti, da je taj Vaš princip u sebi zao i pogriješan.

(On se ispravi.)

J.: Jer, mladi gospodine, fakat je to, da svi ljudi osjećaju — i Vi, gospodine doktore! i Vi — da su odredbe etike, odredbe morala, nešto svetoga, nešto velikoga, nešto nepovredivoga, da su one osnov svega našega društvenoga i kulturnoga života. I toga fakta Vi naprosto poreći ne možete. Vi možete tek tvrditi protivno, ali ovoga pobiti ne možete.

On (tobože odahne): O Alfa i Omega sve Vaše mudrosti, gospodo moraliste i etičari! Ali ja bih rekao, da je taj fakat samo za Vas fakat, koji ga hoćete imati i vidjeti i naći, gdje ga i nema. I ako dozvolite, ja ću Vam u kratko spomenuti moje razloge.

J.: O molim, ja to i želim. To i jest ono, što bih (ironički) ja tako rado saznao.

On: Evo! Etičke norme nijesu nešto veliko, sveto, nepovredivo, nego su nešto, što se je tijekom vremena razvijalo, mijenjalo i uvijek i uvijek kršilo! To očito i nedvojbeno dokazuje i povijest i svagdanji život. Ja ću Vam priznati, da ima medju tim — u ostalom većinom mutnim i prilično neodredjenim — normama nekih, koje su se diljem najvećega dijela povijesti i kod najvećega dijela ljudi priznavale svetima i veli-

kima, a to su one, koje su, kako Vi velite, osnov društvenoga života. Ali odatle slijedi samo to, da tih normi ne smije kršiti nitko, tko hoće da očuva red društava, kaki on u glavnome jest, i tko se tome redu društvenome hoće da pokorava. Za onoga pak, koji je pripravan prkositi tome redu i zato dakako trpjeti osvetu društva, ta svetost tih normi ne postoji. Ona bi postojala samo onda, kad bi se moglo dokazati, da red društveni bez tih normi, koje bi sada valjalo pobliže odrediti, ne može nikako postojati; i onda, što je mislim glavno, trebalo bi dokazati, da je taj red društveni, kaki je u glavnom, doista nešto, što je po sebi dobro i što apsolutno valja uzdržati. Jest, onda bi, moj patre, svaki čovjek bio obvezan u svojoj najdubljoj nutarnjosti, da bezuvjetno drži i priznaje bar ove osnovne norme.

J.: Dalje, dalje, gospodine doktore!

On: Drage volje, patre! Onda bi svaki čovjek bio obvezan. Ali, toga dokaza, kojega ja tražim, do dana današnjega još nijedan čovjek nije pružio, a ja mislim, da ga i ne će moći pružiti, pa zato tvrdim odlučno, da nema niko prava nikakvoga tražiti od mene, da mu ja priznam obvezatnost ili čak apsolutnu obvezatnost ma bilo kojih normi. Od mene može samo svako tražiti, ako ne ću da dodjem u konflikt s društvom, t. j. sa zakonima, da se držim onoga, što zakon propisuje, ali u svojoj nutarnjosti ja sam posve slobodan. Od mene se može tražiti samo legalitet, vršenje zakona, a ne moralitet, t. j. da ja u svojoj nutarnjosti držim i priznajem moral. To bi bilo jedno.

Ona: Bravo, doktore! No čujmo sada patra Ambrozija.

J.: S Vašim dobrostivim dopuštenjem, milostiva gospodjo! — Kad bih i dopustio — što ja ni sa svoga ni s kršćanskoga stajališta ne mogu dopustiti — da se na ovakav način smije argumentirati obvezatnost etičkih normi, morao bih ipak istaknuti, da mi se ovo dokazivanje čini vrlo sumnjivim. Vi tvrdite, da bi trebalo dokazivati vrijednost etičkoga reda društvenoga. A to je baš ono, što je najočitija neistina. Toga naprosto ne treba dokazivati. Dokaz za to leži već u srcima našima, u savjesti našoj. A, kad bi se i išlo dokazivati, mislim, da bi povijest i etnografija dosta materijala zato pružila, gospoi ne doktore filosofije!

Ona (živahno): Napred, doktore! Odgovor!

On: Evo ga, gospo! Tu je pobjeda moja! Jer, mi smo oba učili nešto psihologije, patre! I tu Vi dobro znate, kako je nesigurno i varavo ovako nutarnje osjećanje, ovakav zakonik savjesti; i kako u njemu ne leži nikakovo jamstvo, da je ispravno ono, što nam on nalaže ili svjetuje, jer su mu uzorci mnogobrojni, posve raznovrsni, a i dobrim dijelom posve izvan područja etike.

J.: E, stojte, zakon savjesti jest od Boga!

On: Dragi moj patre, nemojte tako. Jer pozovite se sada još i na Vaše sveto pismo i proroke i crkvene oce, pa je debata odmah gotova. Na tom temelju, koji se baš na tim etičkim normama temelji, lako je dokazivati vrijednost i obvezatnost etičkih normi. Ali tako ne možemo. I to me baš vodi k onome drugome, što Vam imam da odgovorim.

J.: A, čujmo dakle!

Ona (gleda cijelo vrijeme Njega živim pogledima): Da čujmo! pa da onda vidimo.

On: Kako je naime savjest u različitih ljudi različita, tako je i njihovo moralno shvaćanje, njihov moral. I zato, na temelju toga fakta, ja i tvrdim, da moral, koji Vi zovete općenim, nije općeni moral, nego je moral, koga svojim priznaje srednji stalež, buržoazija, da je to moral, koji sadržaje u sebi vrlo oprečne i različite elemente i koji je neka mutna sredina izmedju oba Vaša morala, patre Ambroziju.

J.: Što? Oba naša morala?!

On: Da, patre! Jer i Vi naučate dvostruki moral, jedan obični za obične ljude, i jedan savršeniji, „kojega neka primi, koji može", koji bi po svojim konzekvencama doveo do toga, da bi uslijed uzdržavanja od spolnoga života nestalo ljudskoga roda, koji je, moj patre, baš po tome najljuće uperen protiv samoga osnova svega reda društvenoga, jer gdje nema ljudi, nema ni toga poretka. Prema tome baš Vaš „savršeniji" moral govori u prilog meni, kad tvrdim, da poredak društveni i opstanak ljudstva nije ništa tako velikoga ni svetoga ni apsolutno dobroga, pa prema tome da to nijesu ni koje etičke norme.

J.: E, pa ne traži crkva ovakav strogi kršćanski život od svih svojih vjernika.

On: Ali dakako da ne, nego (s velikom ironijom) samo od svojih odabranih. Ali to baš

i jest ono. Moral kršćanski odviše je neljudski, a da bi se moglo tražiti od ljudi, da ga vrše. I baš tim, što je postavila taj dvostruki moral, sama je crkva priznala, da bar onaj jedan nije za ljude, da radi pače protiv interesa ljudskoga roda, od kojih je svakako prvi život sam, bitak. A ni onaj blaži moral nije u biti drugačiji. Samo što je manje konzekventan i logičan.

J.: Pa zašto ste Vi onda protiv gradjanskoga morala? Tu je onda za Vas asketski samo izlika!

On: Oho! Naš pater već podvaljuje! Molim, molim, ne žestite se patre! To je bila formalna podvala, ovo posljednje, što ste rekli. A onda, ja sam protiv gradjanskoga morala zato, jer je on na vrlo mutan i farizejski baš način naprosto recipirao Vaš moral u velikoj mjeri. Kako je historički do toga došlo, mislim, da ne trebam Vama izvoditi. Da me pak ne biste možda pograbili za jednu riječ, moram još reći, da se moj izraz, da sam protiv gradjanskoga morala, mora tako uzeti, da se ja samo ogradjujem protiv toga, da se od mene traži priznavanje obvezatne moći etičkih normi i prema tome moralitet, ali da nipošto ne diram u to, da ga drugi vrše i drže, kojima to naime treba.

J.: Pa zašto ste onda napisali tu knjigu? Ha, gospodine doktore?

On: Ta nije moguće, da me Vi možete takova šta pitati! Ta zar nijeste knjige možda pročitali?

J.: O, jesam, i to pozorno.

On: Onda ste morali opaziti, što ja ondje velim, da se od naš, dok smo u dobi skepse ne smije tražiti logički, da priznajemo etičkih normi, osobito, ako nam se čine traljavima!

J.: Dakle iznimno stanje!

On: Da, baš tako. Jer se mi i nalazimo u nekom iznimnom stanju. Danas su take prilike, da svaki mladić manje više dolazi u jedno doba, gdje počinje u sve sumnjati. To je posve prirodni proces. I što je mladi čovjek darovitiji, to je sumnja jača. I u takovo doba tražite Vi da Vam taj mladi čovjek prizna naprosto istinitim, vrijednim nešto, što se možda skroz opire svim zakonima zdravoga mišljenja. Ta to je užašan anakronistički apsurd. To se moglo još prije pol tisuće godina tražiti, ali ne više sada. Mi tražimo sada dokaze; dokaze, a ne riječi, ne dogme! Ja velim tu mi, jer i ja sam još uvijek u toj dobi, ma da sam u godinama baš već i poodmakao. I zato ja tražim, da se na nas ne čini nikakov ludi ni suvišni pritisak, zato sam i napisao ovu knjigu kao živi protest protiv take lude tiranije; kao uputu svojim drugovima!

J.: I baš ste izabrali sjajan tema!

On: Najobilježniji, koji sam mogao naći, i najpotrebitiji. Jer dok Vi učite, da je tijelo nešto zla, da je ono izvor grijeha i neurednih griješnih sklonosti, dok se javni opći moral još sada zavija od časa do časa u koprenu farizejske stidljivosti, osobito što se tiče upute mladeži u spolni život, te se iz toga tako strašno radi neznanja, jest većinom radi neznanja, tako strašno širi sifilis, dotle ja hoću da Vam doviknem: Stoj! snimite, gamadi lažna, koprenu s lika istine, ne skrivajte nam sjajnoga lika života, ne trute naš život lažju i pretvaranjem! Nije naš život, nije naše tijelo, taj najočitiji biljeg našega života, ništa zla. I ako Vi govorite o vrijednosti duha, hoću ja da govorim i o vrijednosti tijela, hoću ja da naučim svoje ljude vedrome užitku, da znadu uživati, pravo, mudro, i s mjerom uživati, da ne drže dobro zlim, da se ne kaju radi plodnoga užitka, ali da i n e u ž i v a j u o n a k o, d a b i s e p o s l i j e m o r a l i k a j a t i. Evo, zato sam pisao ovu knjigu. Ali i zato, da oborim jednu Vašu laž. Vi uvijek tvrdite, da je tijelo nešto zla, a da toga, gospodo, nigdje niste dokazali. Dakako, da bi onaj, koji bi samo tijelu svome služio postao jednostrana karikatura čovjeka, ali baš tako kao i onaj, koji samo duhu služi. I zato sam pisao tu knjigu!

J.: A konsekvence toga, moj mladi gospodine doktore! Kad bi svi išli uživati, kako bi onda bilo.

On (se naglo sabere): U toj knjizi imate na to odgovor, gdje sam jasno pokazao, da ne može biti pravoga užitka, bez pravoga rada, koji unapredjuje i usavršuje i duh i tijelo, a ne možda jedno na štetu drugoga!

J.: Ali ipak tim priznajete, da Vaša nauka o moralu nije za sve!

On: To i jesam uvijek isticao. Ta vrijedi samo za ljude, koji su poput mene u stadiju skepse, i dok su u tome stadiju. A na to mi ni Vi nijeste mogli protivno dokazati.

J.: Dakako, kad se ništa ne priznaje, onda je vrlo lako debatirati i argumentirati.

O n: Oprostite, patre. Ali baš to, da Vi ni Vi svi za tolike stvari, t. j. za sve gotovo, nemate dokaza, najbolja je potvrda, da mi imamo pravo da sumnjamo, da mi moramo sumnjati, ako hoćemo da budemo ljudi razumni, koji štujemo jedan auktoritet, a to je auktoritet razloga i dokaza!

J.: Tako se dakako naši putevi sve više razilaze —

O n: Jest, patre, moj k istini, a Vaš k tmini, k nazatku, k sljepoći.

J.: (ustane naglo i veli kladno): No, o tome ćemo drugi puta. Za danas smo i onako odviše umorili milostivu gospodju.

O n a (živahno): O ne, nimalo!

J.: A glede onoga, milostiva, bit ću tako slobodan, drugi puta doći.

O n a: A, glede onoga dara Vašoj crkvi. Ne, patre Ambroziju, tim se zbilja ne trebate više amo truditi. Šteta truda.

J. se hladno nakloni i ode.

O n gleda najprije za njim prijezirno i podrugljivo, a onda se naglo okrene k njoj: Tome sam mislim dobro kazao!

O n a (na oko mirno): Da, i time stekao mene. To je bila nagrada boja.

O n: Ženo moja!

O n a (šaljivo): Da, ali ne po novome moralu, nego znaš onako po staroj teoriji: Moraš biti samo moj.

O n (s veseljem i ironijom): Da, po staroj t e o r i j i!

(Privija je k sebi.)

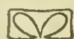

Janko Polić-Kamov (Rim):

Ad peccata damnatis.

I.

Kad istina stare dobi novim vijekom zatumara,
onim trenom posta laža: kroz znanost se mota
vjera;
na tribunske pada riječi kiša beke sa oltara;
na laičke pljušti misli marazmički pljusak klera.

Jadno čudo! Jadno čudo! Varalica, što ne vara
i bludnica što prisiže, da je čista poput lijera
i ledena usna strvi, gdje prosipa cjelov žara
i nevjera što se kune, da je ona samo vjera.

Tad vjerujte Behuancu, kada stegno majke žvače
vjerujuć u svoje djelo milosrdja i pjeteta
i logiku svog želuca: nosi majku, što ga zače.

I vjerujte bistroumlju tvrdoglavog govečeta,
nepogrešnoj svetoj riječi maksimusa pontifeksa,
naduvanju svake žabe, škapulara i indeksa!

II.

Vi bijednici, što vam oči pati vječna padavica,
vi mantije, u kojim se koti jedna trulež skrita —
a imate cente mesa i nemate mrve lica
i — Dante je pleo vijenac klerika i sodomita.

Vas ne pljucnuh! Ta sućut mi kroz pisaljku dah
golica,
na lubanju čovjek kuca i moždane milost pita:
. . . bolesnici, što im oči pati vječna padavica
i muževi, što im briše mušku snagu ženska svita.

Svi vi! Svi vi! Amo! Amo! Vi bijedniji same bijede!
Vi jadniji samog jada! — prazna jeka praznom
zvonu,
oledjeni vječnim ledom manastiri što ga lede,

napitani tudjom mukom, vrijedni niti za klaonu —
na svijet k svijetu ma stegnuli bočni remen, ma
kroz škulje,
ma ko i ja radje goli no obuti kao hulje!!!

A. Pecikozić (Zagreb):

Na Hristovu grobu.

Sumrak . . .

Ulice pune, nabujale.

Ljudstvo — glava do glave — u dugoj šarenoj povorci kreće se, gmiže u jednom pravcu i nestaje ga ispod surog, kamenog portala u vlažnoj polumračnoj udubini — crkvi. Unutrašnjost hrama bila je u tami, tek kandilo pred glavnim oltarom bacalo je slabu, drhtavu svjetlost oko sebe i davalo okolišu još tajinstveniji, tjeskobniji lik. Mramorno stupovlje i sveci oko zidova sličili su u polutami velikom izdjelanom komadu leda, a veliki kristalni lusteri i višeručni kandelabri — ledenim svijećama, što nepomično vise sa stropa ledene, mračne špilje, po kojoj se prigušeno razlijegao mrmor ljudstva, kao potmuli udari bezbroj kapljica, kad se skližu sa ledenih svijeća i lupkaju o kameni pod. I srce se počima bolno stezati, a dušu napuni čežnja,

čežnja za svijetlom, slobodom, čežnja za plavetnim nebom, za cvijetnim poljanama — za onim slobodnim hramom, gdje svaki cvijetak, svaka travka ljubavlju odiše i himne sreće — himne ljubavi ko magle prozirne viju se pred prijesto višnjega — ali badava, nebo je prazno, njega nema tamo, njega su moćni, moćniji od njega zatvorili u mrak, u pustoš, u ovu ledenu tamnicu, na čiji su kameni portal urezali blistave riječi: „Domus Dei" —

U pokrajnoj ladji kamo me mnoštvo zanese, ležao On — Krist. Na niskom podiju, pokritom šarenim, zlatom izvezenim sagom, okružen čitavom šumom svijeća, ležao crno oličen krst, a na njemu bio razapet On — komad žutog, zamazanog voska, kome je nečija nevješta ruka dala oblik čovjeka, postavila mu trnovu krunu oko čela i nezgrapnim kistom nabacala nekoliko crvenih mrlja po glavi, prsima, nogama i rukama, a trgovci iz hrama Jerusolimskog polegli ga na zlatni sag, okružili ga morem svijeća i: — Evo vam ljudi Spasitelja i Otkupitelja, gledajte, dobro gledajte njegov izmučeni lik, ali za otkup vaših griješnih duša ne zaboravite spustiti mali obol u tas, što smo vam ga do njega postavili!" — i oči vjernika pobožno su i glupo piljile u voštani lik — od duge molitve suha usta ljubila su zamazani vosak — otkidali se uzdasi — potmulo odjekivali udari u griješna prsa, a naslaga u tasu sve više i više rasla — —

A da komedija dobije što ozbiljniji i dostojanstveniji vid, postavili uza nj na stražu vojnike, čiji se pogledi čas po čas drhtavo i zvjerski upijali u bujne, strojne oblike pognutih vjernica — —

Sa ulice čuo se jednoličan, odmieren glas molitve. Udjoše sestre milosrdnice. U dugom redu, sve dvije po dvije, pognutih glava, sa suhim mrtvim licima i nekim fosfornim, idiotskim svjetlom u upalim očima, bacale se na zemlju pred bešćutnim, voštanim kipom i onako nepomično ležeći, izgledale su kao mrtvaci, pogušeni cijelim vrećama, koje su im nabili na glavu, a bijela crkva sličila je kao nekoj sveljudskoj klaonici, gdje u ime onog raspetog voštanog kipa crni dželati vode na stratište tisućljetnim lancima ropstva i tmine sputanu dušu one pokorne životinje, što se ponosi imenom „Čovjek."

Pri pogledu na tu groznu tragediju duha ljudskog misli počeše blijediti, iščezavati — osjećah, kako mi nešto crno-gusto kao blatna baruština zapljuskuje dušu i dodje mi od jednom da trgnem krst sa zlaćanog podija i da ga herojskom snagom mlatnem o glavu onog crnog dželata sa zelenkastim, mačjim očima i uvelim tankim usnama, što se kao bešćutna kamena statua ukočio tamo u klecalu.

— Čemu — trgoh se — jednog ćeš ubiti, a slijepo ljudstvo naći će si stotinu drugih, koji će mu još jače pritezati lance. Okove, same okove treba polako, oprezno pilati, tako oprezno, da čovjek, rob, to i ne osjeti, tek kad jednom oćuti, da je slobodan, da ga ništa više ne sapinje, onda će tek nestati i njegovih dželata bez traga.

Glasni pijev lamentacija osvijesti me. Još jednom obuhvatih pogledom groznu sliku i žurnim, čvrstim korakom pobrzah van — na svijetlo — u život!

Karlo Häusler (Zagreb):

NA KORANI.

Ja ostah sam. Oj, što je ljepše tuga oholih? Ja čekah, a nje nema
Nit bješe Suze već — — — Ah, zašto sve su redom
Ljubice mi svele?! — Ti — o Ti — o Bože, ledom
Zaledi grud mi Ti, nek hladna je posvema!

Kud veslam to? — Ladjareve su ladje
Na vidiku već. — Zakrenuh čunom svojim
U zaborav si hrleć; u kolu djeva stojim,
Zaplesah ples djavolâ . . . hej! sad zbogom, draga! Eno sunce zadje.

Večernja zvone zvona. Grla skladna
Djevojačkom stidnom žudnjom otkrila se:
Natpijevaju milotom slavuljev mio pijev . . .

. . . i minu san. Na povratku mi noćnog sunca sijev
Sad prati čun . . . Zašutje talas . . . Stanem. Slušam drage glase:
— Oj Korano, Korano, tiha vodo hladna . . .

Stud. med. Artur Sok (Innsbruck):

PAMĆENJE I MOZAK.

Nekoć je općenito vrijedilo „teleološko“ shvaćanje životnih procesa, po kojem se svi pojavi života zbivaju pomoću neke svrhunaravne životne sile. Tada se nije mnogo znalo o odnosu t. zv. duševnog svijeta prema njegovoj materijalnoj podlozi, t. j. prema cijelom živčanom sustavu a mozgu napose. Vladala je tada teorija, da je mozak tek posrednik medju izvanjim svijetom i imaterijalnom dušom. Tek kad je ta teleološka teorija t. zv. „svrhunaravne životne sile“ zabačena bila, te se učvrstilo uvjerenje, da je organski svijet podvrgnut istim prirodnim zakonima kao i t. zv. mrtva priroda, nastao je i u pitanju odnosa duševnog svijeta prema tijelu preokret.

Proučavanje je strukture mozga pokazalo potpunu ovisnost duševnih procesa o spomenutom organu. Nepobitna je danas činjenica, da se pojedini duševni procesi zbivaju u stalno za to opredijeljenim dijelovima mozga. Tako poznajemo stanovita mjesta na mozgu, gdje se sabiru podražaji vidni, slušni, njušni itd. Takova se mjesta zovu „moždana centra“. Uspjelo je dakle lokalizirati pojedine duševne procese na stanovita moždana centra i tako dokazati potpunu ovisnost spomenutih procesa o mozgu.

Osim toga je u najnovije vrijeme uspjelo fiziolozima pronaći, što se zapravo kod svih tih pojedinih duševnih procesa u samome mozgu zbiva. Istražujući naime potanje pojave u mozgu došli su fiziolozi do rezultata: u mozgu se kod svih duševnih radnja u glavnom zbivaju ista dva temeljna procesa kao u svakom drugom organu za vrijeme njegove funkcije. Ta dva procesa jesu: Stanovite se substance iz stanica onog organa, koji baš obavlja neku radnju, spajaju s kisikom, što se nalazi u krvi; te dakle substance izgaraju a produkti ovog izgaranja izlaze kao izlučevine (ekskreti) iz tijela. Taj se proces zove „disimilacija“. Da nadomjeste izgaranjem potrošenu materiju grade stanice iz hranivih čestica u krvi novu živu materiju. Taj se proces zove „asimilacija“.

Ta važna činjenica, da kod svakog duševnog procesa nastaje asimilacija i disimilacija u stanicama mozga, pomogla je Verwornu, profesoru fiziologije u Göttingenu, da fiziološki protumači proces pamćenja.

Boljeg razumjevanja radi treba da imamo na umu, da mozak u glavnom sastoji 1) iz t. zv. ganglijskih stanica i 2.) iz živčanih niti. Živčane niti prenašaju sve moguće vrste podražaja od ćutila do ganglijskih stanica, koje prema tomu davaju impulse za različite procese i kretnje tijela. Ganglijske stanice u mozgu pobudjuju sve svijesne pojave tijela.

Dugo je već bila poznata činjenica, da se od svih stanica u tijelu jedino ganglijske stanice ne renoviraju; one ostaju kroz cio život jedne te iste, a sve ostale tijekom vremena propadaju i nadomješćuju ih druge. Ta se činjenica dovadja u savez s pamćenjem pa se uzelo tumačiti, da mu se podloga valjda nalazi u ganglijskim stanicama. Ta je naime činjenica dovela fiziologe do mnijenja, da su spomenute stanice nositelji utisaka, što ih proizvode podražaji. A baš na tim se utiscima temelji pamćenje, kako to psihologija uči. Pa se zaključivalo, da baš s toga razloga i ostaju ganglijske stranice uvijek jedne te iste, jer bi inače pamćenje bilo nemoguće.

Istraživanja Verwornova, o kojima je potanje izvijestio znanstveni svijet u „Zeitschrift für allg. Physiologie, VI. Bd. 4. dokazala su, da je to mnijenje fiziologa bilo posvema ispravno. Ganglijske stanice tako reći čuvaju utiske, što su ih od podražaja preko živčanih niti primili, tako, da ih novo nadošli slični podražaji mogu opet dozvati u jasnu svijest.

Nameće se sada pitanje, u čem sastoje ti utisci u ganglijskim stanicama? Pomnim istraživanjem uspjelo je Verwornu i na to pitanje odgovoriti.

Čestim funkcioniranjem nekog organa njegove stanice više asimiliraju, nego što disimiliraju. Masa se stanice (a po tom i masa čitavog organa) poveća i time uporedo biva takodjer intenzivnost njegove funkcije veća. Treba se samo sjetiti jačanja mišica mnogim vježbanjem. Verworn je dokazao, da se i ganglijske stanice povećavaju u onim dijelovima mozga, koji često funkcijoniraju. Prema tomu što češće dolaze podražaji do ganglijskih stanica, tim više će se one povećati i uporedo s time biti će takodjer njihova reakcija na te podražaje (duševni procesi) intenzivnija. Prema tome, jer se i pamćenje

može vježbanjem usavršiti, došao je Verworn do rezultata, da baš u spomenutom povećavanju ganglijskih stanica leži fiziološka podloga za razvoj pamćenja.

Verworn je dapače istražio, od kakovog je utjecaja povećavanje ganglijskih stanica na razvoj pamćenja. Proučavanje strukture mozga dovela je već otprije fiziologe do zaključka, da svaka ganglijska stanica ima svoju t. zv. specifičnu funkciju t. j. svakoj ovakovoj stanici opredijeljene su stanovite vrste podražaja, koje ona prima i na njih reagira. Poveća li se stanica radi veće asimilacije, ona ne će onda više samo intenzivnije reagirati na stanovite podražaje, nego će izvadjati svoju specifičnu funkciju i iza podražaja, koji se s njenim stalno opredijeljenim više ili manje dodiruju. Tako će n. pr. riječ „livada", gdjegod je čuli izgovoriti, probuditi u nama predodžbu o zelenoj boji. Tu je dakle podražaj nadošao iz uha i on će potaći na funkciju ganglijsku stanicu opredijeljenu za podražaje, što ih dobivamo iz oka, kad gledamo stanovitu boju. Znamo, da pamćenje nastaje reprodukcijom predodžbi, (a po tom i reprodukcijom podražaja, koji su stanovitu predodžbu pobudili u nama) pomoću drugih, koje stoje s onim prvim u nekakovom savezu (dodiru). Iz toga biva jasno, u koliko je ovisno pamćenje o povećavanju ganglijskih stanica. Čim je veća stanica, tim prije će ona reagirati već i na podražaje, koji se s njenim specifičnim podražajima dodiruju, tim laglja će prema tome biti i reprodukcija predodžbi. Iz toga slijedi, da „utisak", što ga svaki podražaj ostavlja i koji omogućuje pamćenje, sastoji u tome, da se ganglijske stanice povećavaju pa radi toga već na dodirne (slične) podražaje izvode specifičnu reakciju (pomisao itd.). Otuda biva takodjer jasno zašto treba za pamćenje vježbe (a to nije ništa drugo nego opetovanje podražaja), jer se inače veličina stanice smanji — one slabije reagiraju. Posljedica toga jest zaboravljanje.

Ali u tom još ne sastoji sva važnost veličine ganglijskih stanica po pamćenje. Pamćenje je još i u drugom nekom pogledu ovisno o veličini tih stanica. Dokazano je naime, da podražaji ne dolaze kroz živčane niti odmah do onih ganglijskih stanica, koje su baš za te vrste podražaja opredijeljene. Prije nego li će neki podražaj prispjeti k stanici, koja je opredijeljena za taj podražaj, dolazi on k drugim ganglijskim stanicama, koje ga preko živčanih niti prenašaju jedna do druge Tako tek proputovavši kroz druge stanice dolazi podražaj prenašanjem konačno do svog cilja. Put, što ga proputuje podražaj od ćutila pa do specifične stanice može se usporediti s putem vlaka, koji takodjer prolazi kroz više postaja prije nego li će prispjeti k cilju. Svaka dakle ganglijska stanica ne proizvadja stanovite procese iza specifičnih podražaja, nego ona prenaša takodjer tudje podražaje k drugim stanicama. Verworn je eksperimentima dokazao, da stanice tim tudjim podražajima stavljaju neki otpor, koji biva tim manji, čim masa stanica veća. Prema veličini ovog otpora podražaj će manjom ili većom intenzivnošću podražiti specifičnu stanicu. Na spomenutom prenašanju podražaja od jedne ganglijske stanice do druge temelji se fiziološki proces „asocijacije". Razumljivo je s toga razloga, da će asocijacija i reprodukcija predodžbi (a po tom i samo pamćenje) tim bolje biti, čim će manji biti otpor u ganglijskim stanicama. Čestim se funkcioniranjem, kako već znamo, stanice povećavaju; time će i otpor u njima bivati manji ili kako fiziolozi vele „asocijativni će se putevi izgladiti."

Resumiramo li sve, što je bilo o odnosu pamćenja prema stanicama mozga rečeno, tad dolazimo do slijedećeg resultata: Tako zvani „utisci", na kojima se temelji pamćenje, sastoje u povećavanju mase ganglijskih stanica. To naime povećavanje spomenutih stanica prouzrokuje: 1). da stanice reagiraju (proizvode stanovite duševne procese) već na podražaje, koji se s njihovim specifičnim podražajima dodiruju i 2). da se olakša prenašanje podražaja (asociiranje).

Razumljivo je, da je usavršavanju pamćenja dana od prirode stanovita granica time, što se ganglijske stanice kao i sve druge stanice mogu tek do neke maksimalne veličine povećati.

Jur. Dr. i Phil. Dr. **Bohumil Baxa**:

Rastava države od crkve u Franceskoj.

Pravom je danas pozornost svih slobodoumnih i naprednih ljudi upravljena spram Franceske jer se u njoj praktički provodi jedan najznatniji zahtjev modernoga razvoja — rastava države od

crkve. Taj je zahtjev konačni cilj u tisućljetnom razvoju zajednice države i crkve, a u samoj stvari znači pravo, prirodno i temeljito riješenje dugovječnoga problema o odnosu države prema crkvi.

Nastojanje, da se taj problem riješi, staro je koliko i on sam. Pitanje je, na koji način treba urediti odnos države prema crkvi, da to ne naškodi ni jednoj od sudioničkih stranaka, ni državi ni crkvi? Najsposobnije glave kušale su riješiti taj problem, ali je rješavan dosada redovno samo na pola — faktičnom silom ili premoći samo jedne stranke. Pokušaja, da se riješi to pitanje, bilo je mnogo, a sve bez uspjeha, prijepor o uredjenju samoga medjusobnog odnosa ne može da se dovrši, a to sve s toga, što se na tom polju sukobljuju dvije, u razvoju čovjeka najznatnije ideje, vjerska i politička, i prema tome i dvije organizacije, crkva i država. Koja od navedenih dviju ideja u toku povijesti pretegne, utieče, razumije se, više na uredjenje odnosa države te prema crkvi: premoć vjerske ideje donosi porast crkvene moći nad državnu, a razmah političke ideje znači ne samo emancipaciju države od područja crkve, već i podpunu njenu pobjedu.

Crkva, ili što je zapravo isto, oficijelno papinstvo, preturivši kršćanska progonstva, sretno preživjevši nebrojene unutrašnje i vanjske nemire, istupi u povjesti čovječanstva kao vlast eminentno medjunarodna; ujedinjuje naime u svom opsegu sve privrženike kršćanske nauke bez obzira na pripadnost njihovu nekom narodu. Spram crkve su svi narodi jednaki, nijedan nije preči od drugoga: crkva ne pozna narodnosno pitanje; i ovo je doista ispravni princip, pa mu neima prigovora. Ali crkva ne osta kod toga; nastojala je, da ga i dalje protegne, pa je pokornost svojih članova spram vidljive svoje glave na zemlji — spram pape — učinila sasvim neovisnom o njihovu državnu pripadnost; drugim riječima: crkva postade internacijonalnom vlasti i u političkom pogledu tražeći od svojih članova beziznimnu pokornost, bez obzira na zakone države u kojoj živu, biva dapače, i protiva njih. Pokornost spram pape je prema učenju crkve preča i viša kršćanska dužnost od pokornosti vladaru, dosljedno tome je papa gospodar nad svima vladarima, jedina i isključiva glava svega kršćanstva. I doista je u vrijeme, kad je crkva taj princip podržavala (od konca XI. do početka XIV. vijeka) papa držao svojim pravom riješavati sporove izmedju vladara, zvati ih pred svoj sud, lišavati ih dapače i prijestolja, a njihove podanike riješavati dužne pokornosti spram nevjernog vladara.[1]) Jasno je, da je po ovom uredjenju vlast svjetskih vladara, državna vlast bila iluzorna i to je natjeralo državu u energičnu borbu. Ta borba države protiv premoći papinske vlasti u svojim osnovima ne znači ništa drugo, već borba za samoodržanje i pravo samoodredjenja unutar sfere same države, borbu za državni suverenitet.

Izlagati ovu borbu države s crkvom nije ovdje mjesto; tek treba spomenuti, da je država ostala pobjednicom, pa je usuprot prijašnjoj premoći crkve nad državom nastupila sveopća premoć države nad crkvom, država je osvojila pače i pravo odluke u čisto crkvenim pitanjima; ovamo brojimo osobito i pravo vrhovnoga nadzora u crkvenim stvarima, pravo samostalne odluke, da li će crkvene odredbe (bez obzira na njihovu vrst) proglasiti na svom teritoriju (t. zv. placetum regium); crkva je spala sasvim u državno područje. Ta promjena nastaje tek početkom prošloga stoljeća utjecajem tzv. koordintne teorije, po kojoj su država i crkva suverene, medju se ravnopravne vlasti, što je dalo posljedak, da svaka, i država i crkva, ima svoju samostalnu sferu djelovanja, koja se ne može jednostrano omedjiti, ni crkveni, a niti svjetskim gradjanskim zakonima, već je nužno obje sfere djelovanja opredijeliti uzajamnim ugovorom obih vlasti. Takav ugovor zove se konkordat, a XIX. vijek bilježi doista čitav niz takovih konkordata, ustanovljenih izmedju crkve i pojedinih evropskih vladara.[2])

---

[1]) Taj je momenat vrhunac tzv. teokratičnog principa ili sistema, po kome je papa kao božji namjesnik na zemlji glava svega kršćanstva, pa jer sve, što je nebesko i vječno, treba da ima prednost pred zemaljskim i povremenim, mora i svjetska vlast ustupati crkvenoj. Papa može porušiti svaki zakon, dakle i zbaciti svakoga vladara, a podanike riješiti dužne pokornosti. Bog je dao crkvi dva žezla: duhovno i svjetsko; duhovnu je vlast crkva zadržala za se, a svjetsku predala vladarima; tako izvodi taj princip vlast svih vladara od vlasti crkvene, pa drži svjetovnu vlast podredjenom vlasti crkvenoj. (Poznata je bula *Unam Sanctam* pape Bonifaca VIII. (1294. do 1303. g.).

[2]) U Austriji je konkordat izmedju crkve i države sklopljen 18. VIII. 1855., a državnim zakonom proglašen patentom od 5. XI. 1855.; prvi članak glasi: »Vjera katolička uzdržat će se u čitavom carstvu austrijskom s onim pravima i privilegijama, koja joj po božjoj volji i uredbama crkvenih zakona pripadaju«. Glavna je točka toga konkordata bila na području bračnoga

Ali ni ovaj odnošaj nije se održao; država je uzela samostalno uredjivati i ono, što je iz područja gradjanskoga života ustanovama konkordata bilo rezervirano crkvi; dosljedno tome je kasnije i čitav konkordat otkazala. (U Austriji je to provedeno ručnim pismom vladarevim 30. VI. 1870.) Djelovanje moderne države prelazi i na područja, za koja se prije država nije osobito ni otimala; vjerski liberalizam izdiže princip, da je vjera privatno osvjedočenje svakoga pojedinca i suglasno tome prevladavaju načela, da crkvu ne smijemo, kao dosada, držati ni suverenom vlasti, ravnopravnom državi, već pukim vjerskim udruženjem; a država, koja treba da je akonfesijonalna, mora upravljati uredbe svake vjerske udruge isključivo prema svojim zakonima, pa ne smije pripuštati nikakav utjecaj vjerskoga društva, dakle ni crkve, u pitanjima, koja se odnose na bilo koje pitanje gradjanskoga ži- života. Ovi nazori vode očito do potpune rastave države od crkve, kako to upravo biva u Franceskoj.

Razumije se, ovaj misaoni smjer mora zapodjeti žestoku borbu s crkvenom vlasti, jer bi se varao, tko bi mislio, da današnja crkva nije još uvijek u potpunoj vlasti nad duševnim životom naroda. Još i danas ima, ma da je njezin utjecaj spram nekadašn'ega stanja znatno manji, veliku znamenovnost i opsežnu vlast; ima jaku organizaciju i svoje tisućljetne tradicije; a upravo te crkvene tradicije jesu jedan od ono malo faktora, kojima crkva još i danas podržava prisvojenu vlast. Borba protiva tih tradicija treba uz dobranu misaonu naprednost i sposobnost odrvati se njihovom utjecaju još i razvoj protivnih tradicija, što je veoma znatno, jednako u državi, gdje smo na domaku ovome cilju, kao i tamo, gdje ga (sc. rastavu) treba tek indirektno pripravljati. S ovoga gledišta nije dakle bez osobitog značenja fakat, da je na evropskom kopnu upravo Franceska prva, koja tu rastavu provodi; ona je i kulturno najnaprednija, a ima za rastavu i svoje tradicije, bez kojih ne bi rastavu gotovo ni provesti mogla.[3])

zakona, ukinuće gradjanskog zakona za brakove katolika i uvedenje crkvenog prava; po tome su bračna pitanja potpala crkvenim sudovima. Ipak su već 1868. g. povraćena civilnim sudovima i konkordat g. 1870. ukinut.

[3]) Zato treba na pr. glasanje ruskih revolucijonaraca za rastavu drvave od crkve držati geslom, koje oni (pa bilo to samo u nekoj većini) prihvaćaju tek stoga, što ga ni sami pravo ne razumiju.

I budući je za razumijevanje današnjega stanja u Franceskoj nužno poznavati te tradicije, izložit ćemo najprije u kratko razvoj odnosa franceske države spram crkve, a zatim sam rastavni zakon, njegovo značenje i doseg.

I.

Francezka je na evropskom kopnu prva država, koja je još u srednjem vijeku stekla neku premoć nad crkvom; to je posljedak tzv. galikanizma, tj. teorije, koja je franceskoj crkvi pribavila posebni privilegovani položaj, prava i sloboštine galikanske crkve — pa je u Franceskoj papinska vlast bila dvojako omedjena: u samoj crkvi i svojim odnosom prema državnoj vlasti.

U samoj crkvi stezala je papinsku vlast težnja, da se uprava crkve iz ruku papinskih preda biskupima[4]), a zatim osobito i učenje kardinala d' Ailly (de Alliaco)[5]), koje je tražilo, da papa bude podredjen crkvenom zboru, koji ima pravo i suditi mu. A u odnošaju prema državnoj vlasti bilo je papi zabranjeno uplitati se u svjetska pitanja, država je omedjila pravomoćnost crkvenih presuda u čisto crkvenim stvarima; različnim je sredstvima ograničila obogaćivanje, navlastito sticanje nekretnina i zadobila direktni utjecaj i vrhovni nadzor nad crkvom. Izdan bi tzv. placetum regium (kako spomenusmo) i appel comme d' abus, prema kome se svatko, tko je mislio, da je po crkvi oštećen, mogao prizvati na državnu vlast i svoj spor predati svjetovnom sudištu, ma da bi taj inače spadao pred crkveni forum.

Tako je franceska država sasvim podredila crkvu svom utjecaju, još u srednjem vijeku. Ove teorije galikanizma dobiše formalnu potvrdu u tzv. pragmatičkoj sankciji Karla VII. g. 1438., sačinjenoj u francezkom parlamentu. Na ovoj zakonskoj osnovi temelji se sav daljnji napredak; već u slijedećem stoljeću sastavi franceski advokat Pierre Pithou († 1596.) djelo o

[4]) Ovaj princip naglašuje tzv. episkopalni sistem, u opreci s papalnim sistemom, koji upravu crkve svojata isključivo za papu otimljujući je biskupima.

[5]) I to je jedan protivnik i sudac Husov na koncilu u Konstanzu i »reformator« crkve. Zanimljivo je, da je baš on zastupao ideju podredjenosti papine spram crkvenoga sabora kao i Hus. Nauk Husov proglasiše heretičkim na onom istom koncilu, koji je sam držao svojim pravom suditi papi i konačno ga svrgnuti; drugim riječima: teorije Husove proglasi heretičnima onaj isti koncil, koji ih je u praksi prihvatio i sam do kraja nesmetan proveo.

slobоštinama galikanske crkve — les libertés de l' église Gallicane — koje su općenito priznate, a za Ludovika XIV. dobiše i zakonsku sankciju. Na zboru franceskog svećenstva g. 1681. formulovana su u deklaraciji od 19. ožujka 1682. poglavita prava franceske crkve u četiri članka, uglavnom ovako: kraljevi franceski ne potpadaju ni u kojem svietovnom pitanju vlasti crkvenoj; prava, običaji i uredbe, priznate i državnom i crkvenom vlasti u Franceskoj, ostaju i nadalje na snazi; konačno, opseg papinske vlasti ograničuje se na čisto duhovna pitanja. Ta je deklaracija dobila kraljevsku sankciju (u ožujku 1862.), uvrštena bi u spise parlamenta i ujedno bi odredjeno, da se u smislu te deklaracije predaje u seminarima i na teološkim fakultetama. Protest papin ostale bez svake vrijednosti, tako da je i Ludovik XV. g. 1766. izričito potvrdio samu deklaraciju.

U tom je smjeru pokročila i franceska revolucija, ali radikalnim načinom; ustavotvorna skupština proglasi crkvena imanja vlasništvom čitavog franceskog naroda, pa jer je njihova prodaja bila znatno otešćana, izda na njihovo ime državne naputnice (asinjate); samostani bijahu porušeni, a crkvene organizacije uredjene u skladu s državnim ustrojstvom; crkveni uredi bijahu proglašeni vjerskim magistratima, a plaćanje svećenstva preuze država; broj dieceza reduciran bi na broj departmana (83), biskupe i župnike imaju birati franceski gradjani, jednako kao i druge državne činovnike i poslanike, jednostavnom većinom glasova; kaptoli bijahu porušeni, kanonici zamijenjeni vikarima. Sve te mjere nijesu ipak ticale crkvenih dogma ni kulta[6]) pa ipak je protiv njih i crkva i francesko svećenstvo navjestilo žestoku borbu, ali bez ikakva uspjeha.

A tri godine iza toga pristupi konvenat k novim reformama uvedenjem nove ere od početka franceske republike (22. rujna 1792.) uklonjen bi dosadanji kršćanski kalendar i zamijenjen republikanskim; godina bi razdijeljena na 12 mjeseci po trideset dana, mjesec na tri dekade od deset dana; nedjelje i crkveni sveci bijahu ukinuti. Kult katolički bi zabačen, a zamjeni ga poštivanje Razuma; crkve bijahu zatvorene ili pretvorene u svetišta Razuma; u svim su mjestima uvedene svečanosti u ateističkom duhu; biskup pariski i njegovi vikari moradoše se pred konventom prisegom odreći kršćanstva. Crkva katolička izgubi u franceskoj državi svu vlast, postade preživjelim nazorom i mrtvom vlasti. Time izgubi galikanska crkva sva svoja prava, privilegija i znamenitost.

Ovo stanje prestade tekar poslije g. 1799., kad postade Napoleon franceskim konzulom i svojim oštrim okom razabra, koliko mu može koristiti crkva; zato odmah krene pomirnim putem: izagnani svećenici smjeli su se vratiti u Francesku, ako bi položili prisegu pokornosti, a katolički kult bude opet dopušten. O tome je raspravljao Napoleon s papom Pijom VII., a rezultat toga bio je poznati konkordat, potpisan u Parizu 15. srpnja 1801., a prihvaćen u kuriji rimskoj 15. kolovoza 1801.; njime se je franceski narod formalno povratio u krilo katoličke crkve i utemeljeno bi 9 nadbiskupija, 41 biskupija, iznova podignuti kaptoli, stalež svećenički u Franceskoj iznova restaurovan i predan izvanjskom autoritetu pape. Ipak su nekadanja prava i slobоštine galikanske crkve bila aksiomatički uključena kao zadnje granice toga konkordata i stoga je Napoleon već g. 1802. dao tzv. **organičke članke**, kojima je uredio crkvene prilike u Franceskoj, u očitoj opreci prema konkordatu; nekadanje omedjenje crkve, posljedica mnogogodišnjega povjesnog razvoja u Franceskoj, koje je crkvu učinilo posvema državnim područjem, bilo je naročito obnovljeno, zatim je bilo naloženo, da svi učitelji u seminarima imaju potpisati deklaraciju od g. 1682. (vidi gore) i po njoj predavati, svaki napadaj na slobоštine i običaje galikanske crkve proglašen bi zloporabom duhovne vlasti, koja potpada pod državno vijeće (zakon 8. travnja 1802.). A dekretom od 25. veljače 1810. proglasi Napoleon deklaraciju od g. 1682. temeljnim državnim zakonom.

Konkordat (g. 1801.) i organički članci (g. 1802.) vrijedili su u Franceskoj sve do najnovijega rastavnog zakona; ali se tečajem vremena ipak mnogo toga u osnovima promijenilo. Neposredni je motiv tome bio — ne samo u Franceskoj, već u svim uopće evropskim državama

[6]) U tom je pogledu bio Josip II. mnogo radikalniji od početaka same revolucije; on provede sasvim drugačije svoje protucrkvene reforme; odnošaj u crkvi uredi iznova; nizom dvorskih dekreta preudesi bogoslužje propisavši, kako treba propovijedati, kako voditi procesije i vršiti bogoslužje, kako pokapati, kakove i koliko svijeća paliti kod mise, koju čast treba iskazivati relikvijama, kakovim se čislima služiti, kakove litanije moliti itd.

— najnoviji vatikanski koncil (1869.—70.), koji navijesti novu, bojovnu politiku papinske kurije. Povodom toga promijenjeno bi i u Franceskoj, jednostrano, samo sa strane državne, mnogo na odnosu same države prema crkvi, čime je položaj crkve veoma nepovoljno promijenjen.

Zakonom od g. 1880. bijahu sve škole, koje su bile u rukama jezuitskog reda, zatvorene; zajedno bi uredjeno pitanje redova: redovi državom nepriznati bijahu naprosto izagnani iz zemlje, a redovi priznati, zadržani, ali opterećeni novim državnim porezima. Zakonom od g. 1881. bude obligatno naučanje vjere u srednjim školama ukinuto, a uvedeno samo fakultativno i to prema odluci roditelja; g. 1882. bilo je učenje vjere u javnim školama uopće ukinuto i posvema prepušteno roditeljima, da li će svoju djecu privatno dati poučiti u vjeri. G. 1884. proglašen bi katolički brak u svoj vezi raziješivim, a g. 1886. isključeno svećenstvo i svi članovi vjerskih korporacija iz javnih narodnih škola, a već pred tim ukinuta sva privilegija, dana svećenstvu pogledom na izvršivanje vojničkih dužnosti, pa su po tome i članovi vjerskih i duhovnih udruga dužni stupiti u prezentnu vojsku, i to, budući u Franceskoj ne ima jednogodišnjeg dobrovoljaštva, na dvije godine. Protesti franceskih svećenika, ma da su uvjeravali o potpunom priznavanju republikanskog državnog sistema, ostali su bezuspješni.

Vidimo iz svega toga, da je položaj crkve u „katoličkoj“ Franceskoj, čiji je kralj slovio kao „le roi très catolique“, veoma nepovoljan, da ni u jednoj drugoj evropskoj državi ne ima slične situacije; tradicije crkve su tu doista već jako mnogo izgubile, a dosadanji razvoj uništuje i posljednje njihove ostatke. Zato je dosada odista samo u Franceskoj bilo moguće, da se pristupi k principijelnom riješenju problema o odnosu države prema crkvi, k potpunoj rastavi, što ćemo u drugom dijelu članka izložiti.

II.

Rastava države od crkve, odnosno crkvî,[7] provedena je zakonom od 9. prosinca 1905., koji je prihvaćen dne 12. prosinca 1905.; na nj se oslanjaju kao provedbene naredbe dekreti od 29. prosinca 1905., 2. siječnja 1906., 20. veljače 1906. i 14. ožujka 1906.

Svima tima zakonima i dekretima dokinula je država sa svoje strane konkordat od 15. lipnja 1801. i t. zv. organičke članke od god. 1802. (vidi naprijed) i provela do kraja potpunu rastavu posala državnih i crkvenih, tako da u napredak ne ima država nikakve pravomoćnosti ni utjecaja na pitanja naravi crkvene, osim koliko to potpada pod zakon o javnom miru i poretku; država i crkva idu odsada svaka svojim putem ne brinući se jedna za drugu. Rastavni zakoni bili su veoma mnogo proglašivani i tumačeni kao nečuveni napadaj na čitavo uredjenje katoličke crkve, dapače i na samu vjeru; ali to je naskroz pogrešno mišljenje, jer će svatko, tko temeljito pročita ove zakone i naredbe, razabrati da doista ne znače drugo, već samo dosljedno i jasno provadjanje davnoga zahtjeva slobode savjesti i slobode osvjedočenja, kako ćemo to odmah pokazati.

Zakon od 9. prosinca 1905. izriče već u prvim člancima četiri osnovne misli, četiri principa, na kojima se temelje i čiji smisao provode ostali članci toga zakona i kasnijih provedbenih naredaba.

Te osnovne misli jesu:

1. Sloboda savjesti i osvjedočenja; čl. 1. glasi: Republika jamči za slobodu savjesti; ostavlja slobodu izvršivanja bogoslužja, uz ograničenje, koje traži interes javnoga poretka (ovo ograničenje je takodjer, kako ćemo dalje još iznijeti, izneseno u samom zakonu); obvezuje se čuvati slobodu bogoslužja, te prema čl. 31. i 32. kazni globom od 16 do 200 fr. ili kaznom od šest dana do dva mjeseca svakoga, koji bilo kakovim načinom sili koga na vršenje bogoslužja ili ga u tom smeta i isto tako svakoga, koji na mjestima, odredjenim za bogoslužje, bilo kako priječi izvršenje njegovo;

2. vjerska neutralnost države; čl. 2. glasi „Republika ne priznaje[8])

[7]) Naslov zakona glasi: Séparation des églises et de l' état (rastava crkvî od države); a budući je dosada u Franceskoj privilegovani položaj imala samo katolička crkva, znači taj zakon rastavu države od crkve katoličke.

[8]) Izvorni tekst komisije je bio: »republika ne pomaže (protéger) nijedne vjere«, ali je prema predlogu ministarskoga vijeća ta riječ zamijcnjena sa »ne priznaje« (recónnaitre), te je u oba čitanja nakon dugih, dijelom veoma žestokih debata tako i primljen. Zanimivo je, da čl. 1. konkordata od god. 1801. glasi: Vlada franceske republike priznaje, da je vjera katolička, apoštolska i rimska najvećim dijelom vjera franceskih državljana.« Kolike li razlike za vrijeme jednog stoljeća!

nikakve vjere." Odatle slijedi, da nestaje svaka razlika izmedju priznatih i nepriznatih vjera i da je naprosto isključeno, da se državna vlast kakovim god načinom uplíće u nutrašnju organizaciju crkvenu ili crkvenu disciplinu, osim u koliko to ne zasiže u interes javnoga poretka;

3. ukinuće stavaka u proračunu (državnom, općinskom itd.) u korist neke vjeroispovijesti; čl. 3. glasi: „Republika ne plaća niti podupire nijednu vjeru." Prema tome otpadaju od 1. siječnja 1906 u proračunu stavke u korist neke vjere, država ne smije podupirati nijednu vjeroispovijest, pa su i departmani i općine u svom dispozicijonom pravu omedjene u toliko, što ne smiju od općinskih novaca ništa izdati u korist neke crkve. Dopuštene su u tim proračunima tek stavke, odnosno prinosi odredjeni u korist siromaštva i za osjeguranje slobodnoga vršenja bogoslužja u javnim institucijama, kao što su gimnaziji, liceji, škole, bolnice, ubožnice, utočišta i zatvori;

4. ukinuće javnih vjerskih ili crkvenih oblasti (instituta)[9]; budući zakon izriče, da ne priznaje nikakove vjere, ukinuće svih javnih vjerskih oblasti, kako ga izriče čl. 2., jest samo dosljedno provedena temeljna misao. Pod tim se ne razumijeva potpuno njihovo uništenje, već im zakon oduzima njihov javnopravni biljeg, ostavljajući im biljeg privatno-pravne osobe, tj. na mjesto ovih crkvenih oblasti uredit će se nove udruge, koje će odsele imati privatni biljeg kao sva druga privatna udruženja.

Ova četiri principa provejavaju čitavi rastavni zakon i sad treba pristupiti k riješenju drugih pitanja: šta će biti od crkvi i crkvenih oblasti, što će doći na njihovo mjesto, što će postati od crkvenih organa, kojima je dosada država zajamčivala platu, što će biti s vjerskim zgradama, na pr. crkvama, komu će pripasti crkvena imanja i na koncu, kako će se urediti unapredak obavljanje bogoslužja.

Prema rastavnom zakonu prestaje u Franceskoj egzistenca crkve, kao suverene vlasti, ravnopravne s državom i republika crkve ne priznaje niti pozna.[10]) Time prestaje egzistenca javnih crkvenih oblašti, ali da bogoslužje ne pretrpi nikakove štete, ustanovljuje zakon, da sve javne oblasti mogu medjutim tako dugo vršiti svoje funkcije sve dotle, dok na njihovo mjesto ne stupe privatne vjerske udruge, koje će zatim preuzeti obavljanje vjerskih obreda, ali to se mora izvesti najdulje za godinu dana, računajući od dana proglašenja zakona, tj. do 12. prosinca 1906. Da ovakova vjerska udruga može značiti zamjenu za ukinutu crkvenu oblast, a to je znatno, kako ćemo dolje razložiti, gledom na to, može li preuzeti imanje ukinute oblasti, nužno je, da bude uredjena za isti kraj, u kojem je bila ukinuta oblast, da ima s njom isti predmet i istu zadaću, nadalje da s gledišta dogmatike, moralke i discipline priznaje autoritet najvišeg organa svoje ispovijesti. Ako je dakle katolička vjerska udruga, mora dokazati, da je uredjena po svećenicima, koje je posvetio biskup i da priznaje autoritet papin; protestantska vjerska udruga ima dokazati, da su joj pastori izabrani po redovnim konzistorijima itd. Presuditi, da li je neka vjerska udruga uredjena doista na osnovima i u duhu odnosne vjere, imaju crkveni dostojanstvenici, dakle napr. za katoličku vjersku udrugu biskup itd.

Samo vjerske udruge uredjene prema tim propisima smatra država nasljednima za ukinute crkvene oblasti i samo tima će predati imanje njihovo, koje im za to vrijeme oduzima (o čemu niže).[11])

A što se tiče crkvenih službenika, koji su

---

[9]) Te javne oblasti u Franceskoj jesu: nadbiskupije i biskupije, kaptoli, seminari (veliki ili diecezanski, odredjeni za pripravu svećeničkom staležu, i mali, odredjeni za odgoj aspiranata za velike seminare), pomoćne ili diecezanske blagajne i domovi za utočište ostarjelih i bolesnih svećenika, župni dvorovi i kapele.

[10]) Stoga ne može odsele rimska kurija imati svoga poslanika na pariškom dvoru; jer ga franceska država ne bi naprosto ni priznala niti primila.

[11]) Rastavni zakon dodaje još daljnje uvjete; obzirom na broj članova takovih udruga odredjuje, da u općinama sa manje od 1000 stanovnika mora biti u vjerskoj udrugi najmanje sedam članova, u općinama s 1000—2000 stanovnika bar 15, u općinama s više od 2500 najmanje 25 člana, koji svi treba da su punoljetni i stanovnici kraja. za koji je vjerska udruga uredjena. Svaki član može po volji istupiti, ali mora iskazati. da je sve dužne prinose za tekuću godinu namirio. Najmanje jednom na godinu mora takova udruga održati glavnu skupštinu, koja treba odobriti sav rad, a osobito financijalno djelovanje zakonitih zastupnika udruge. Isključeno je, da vjerska udruga dobije potporu od države, departmana ili općine, bilo to u kakovoj god formi učinjeno; vlastitim imanjem može udruga raspolagati po volji nesmetano nikako od zakona. Daljnje ustanove su manje više neznatne, pa ih stoga ne iznosimo u ovom članku.

dosada vršili funkcije plaćani od države, rastavni zakon odredjuje ovo: službenici, kojima je u vrijeme proglašenja zakona više od šezdeset godina, a funkcije su vršili barem trideset godina, dobivaju od države doživotnu godišnju mirovinu u iznosu triju četvrtina dosadanje plate, oni od preko 45 godina života i barem dvadeset godina službe u iznosu polovice dosadanje plate; ova mirovina ne smije ipak ni u kojem slučaju nadmašiti 1500 for. godišnjih. Službenici, koji ne imaju gornjih uvjeta, dobivaju od države još četiri godine potporu, prvu godinu čitavu svoju platu, drugu dvije trećine, treću polovinu, a četvru godinu trećinu njezina iznosa. Jednakim načinom mogu i departmani i općine urediti stanje crkvenih službenika, koje su do sada sami plaćali, bilo doživotnu mirovinu ili četirigodišnju potporu; samo se općinama s manje od 1000 stanovnika rečena četirigodišnja potpora podvostručuje. Te su potpore i mirovine neustupive i nezapljenive.

Najglavnija ustanova rastavnoga zakona i koja je — nepravom, kako će poštovani čitalac umah razabrati — zadala najviše jada i najviše povoda, da se vjernici zakonu žestoko usprotive i opru, bila je ustanova, koja odredjuje, kome da pripadne imovina ukinutih crkvenih oblasti. Općenito treba se ta imovina prosudjivati s dva gledišta i to obzirom na njezino o d r e d j e n j e (svrhu) i obzirom na način njezina s t e č e n j a, t. j. na način, kako ga je crkva dobila.

S prvoga se gledišta (svrha) crkvena dobra dijele u dva dijela: ili su za za vršenje bogoslužja, kao crkve, kapele, relikvije svetaca, misne odore, posvećeno orudje itd., ili su pripala crkvi, da njima služi svome cilju, da plaća službenike itd.; ovu drugu imovinu treba joj dakako oduzeti. Pogledom na način stečenja imamo imovinu, koju je crkva dobila od države, općina i privatnih osoba, ili ih je nabavila iz svojih sredstava. Ovo dvostruko lučenje u rastavnom je zakonu veoma potrebno, jer se u njemu dijeli sva imovina crkvenih oblasti poprečno u dvije kategorije:

1. imovina crkvenih oblasti, dobivena od države ili ona, što doduše otuda ne potječe, ali koja služi za crkvene ili druge svrhe, što se ništa ne odnose na vršenje bogoslužja, i

2. imovina, čije uživanje (a ne i vlasništvo) imaju crkvene oblasti, kao što su crkve, kapele, posvećeno orudje i zgrade za stanovanje crkvenih službenika.

Da se dakle točno ustanovi vrsta crkvene imovine, naredjuje rastavni zakon, d a d r ž a v a o d m a h p o s l i j e p r o g l a š e n j a z a k o n a p r i s t u p i (p o s v o j i m d r ž a v n i m č i n o v n i c i m a) k p o p i s u i k o n s i g n a c i j i č i t a v e c r k v e n e i m o v i n e. Taj inventar ima ujedno sadržavati i približnu vrijednost svega crkvenog posjeda, a sastavlja se u dva primjerka i u prisutnosti zastupnika crkvene oblasti uz saslušanje svih tangiranih stranaka ovako: ubilježiti treba pokretnu i nepokretnu imovinu same oblasti, zatim imovinu, što pripada državi, departmanima ili općinama, a samo je na uživanje predana dotičnoj oblasti, i konačno arkive i njezine biblioteke.

Ti inventari moraju jasno opredijeliti, što pripada crkvenim oblastima, što državi, zatim koja imovina služi bogoslužnim ciljevima, a koja se na bogoštovje ništa ne odnosi.

Pitanje je sada, po kojim načelima i kojim načinom treba odrediti pravo vlasništva te imovine, osobito na pr. vlasništvo države.[12]) Ne smijemo najme zaboraviti ovo:

Za vrijeme revolucije su dekretom od 2. studenoga 1789. sva crkvena dobra proglašena vlasništvom države, a dekret od 23. listopada 1790. je odredio njihovu prodaju (s izvjesnim iznimkama); ali ipak nijesu sva crkvena dobra bila prodana, a konkordatom od 1801. je franceska država dala crkvi opet neka dobra. Medjutim budući da dekret od 2. studenoga 1789. nije ipak izgubio svoje pravovaljanosti, moramo ipak sva dobra, konkordatom dana crkvi, smatrati vlasništvom države. Odatle nastaje znatna pravna presumpcija, da sve imanje ukinutih oblasti, koje su one stekle prije sklopljenog konkordata, treba smatrati vlastništvom države, a imanje stečeno poslije njegova sklopljenja, vlasništvom tih oblasti; a tko tvrdi protivno mora svoje tvrdnje dokazati pravnim putem, pred redovnim sudištem.

Z a d a ć a j e d a k l e p o p i s a i n v e n t a r a, d a z a b i l j e ž i s v e, š t o s e o d n o s i

[12]) Pitanje, kome doista pripadaju crkvena dobra, ne možemo ovdje raspredati, tim više, što se ni teoretski ne slažu svi pravnici u tom pitanju.

na vlasništvo crkvenih dobara i ustanove, koja dobra pripadaju državi, departmanima ili općinama, a koja crkvenim oblastima.[13]) Kad se dakle sva ta prava dostatno odrede, moguće je pristupiti predaji dobara, koja su dosada imale crkvene oblasti. Tu odredjuje rastavni zakon, da dobra, koja su vlasništvo države, departmana ili općina budu vraćena, a dobra, koja su pravo vlasništvo crkvenih oblasti, imaju pripasti novo uredjenim vjerskim udrugama.

Potanje rečeno: dobra, koja su u vlasništvu crkvenih oblasti, koja nijesu stečena kakovim darovanjem, koja se nikako ne odnose na vršenje bogoslužja[14]), treba u roku od jedne godine dana poslije proglašenja rastavnoga zakona oduzeti vjerskim društvima. Osnuje li se dakle tečajem te prve godine vjerska udruga, koja sasvim odgovara propisima zakona, provodi se oduzeće direkte izmedju zakonitih zastupnika (ukinutih) crkvenih oblasti i novo uredjenih vjerskih udruga, i to u formi jednostavnog zapisnika i bez ikakovih biljegovnih pristojba i bez intervencije državnih organa. Taj zapisnik imaju potpisati zakoniti zastupnici obih stranaka, a jedan prepis njegov treba u roku od mjesec dana poslije oduzeća izručiti prefektu dotičnoga upravnog okružja, koji će primitak napose potvrditi, a protokol uvrstiti u arkiv prefekture; izvadak iz protokola treba oglasiti u službenim novinama. Tim je predaja imanja provedena i državnoj vlasti ne pristoji nikakovo pravo sankcije ili kolaudacije.

Ne provede li se u roku od jedne godine ta predaja na temelju ugovora izmedju crkvene oblasti i vjerske udruge, odredjuje država za upravu samo toga dobra posebnoga sekvestra, a tečajem slijedeće godine (dakle ukupno u roku od dvije godine nakon proglašenja zakona) ima vjerska udruga, uredjena prema propisima zakona, pravo zatražiti u prefekta dotičnoga upravnog okružja predaju dobra. Prefekt šalje molbu ministru prosvjete, koji posebnim dekretom šalje svoj otpis. Ima li kod predaje crkvenih oblasti, o vjerskim udrugama, bilo kakovih sporova (na pr. da se zato dobro pru dvije vjerske udruge), taj spor se rješava putem državnoga vijeća.[15])

Ne javi li se ni u roku od dvije godine nikakova vjerska udruga, da preuzme imanje, predat će se posebnim dekretom sveopćim dobrotvornim institutima ili ubožnicama, utemeljenim u okružju ukinute crkvene oblasti. Navlastito je isključeno, da vlasnikom toga imanja postane država.

Vjerska udruga prima preuzimanjem imanja crkvenih oblasti i sve obveze, što se vežu na njih, odgovara dakle i za dugove. Ako je to crkveno imanje prezaduženo, ustanovljuje rastavni zakon u korist vjerskih udruga, da produktivno imanje, koje je vlasništvo državno i trebalo bi ga vratiti državi, ostane još tako dugo u posjedu vjerske udruge, dok ona odnosne dugove ne isplati; tek tada prelazi to imanje u posjed državi. Ne treba dodati, da predajom imanja prelazi u neograničeno vlasništvo vjerskih udruga, koje s njim mogu slobodno raspolagati; predje li u ruke novoga vlasnika, prelaze i na nj sve obveze, dake i eventualni dugovi.

Dobra, koja su vlasništvo države, departmana i općina, a što su ih dosada uživale crkvene oblasti, vratit će se odnosnom vlasniku; to vrijedi dakako za t. zv. produktivna dobra, t. j. ona, koja se nikako ne odnose na vršenje bogoslužja; iznimka je, kako je gore spomenuto, ako je dobro predano vjerskoj udrugi prezaduženo. Nasuprot tome će se dobro, koje je odredjeno za vršenje bogoslužja, — jednako nepokretno (crkve, kapele itd.), kao i pokretno (posvećeno orudje, relikvije svetaca, misna ruha i t. d.) predati novo uredjenim vjerskim udrugama u besplatno i trajno uživanje[16]); samo će vjerske udruge morati same iz svojih sredstava

[13]) Čitalac valjada vidi i sam, da je sastav inventara sviju crkvenih dobara bio veoma nuždan, posvema na mjestu i pravedan. Zašto je zapravo kod sastava tih inventara bilo sa strane vjernika zapreka i otpora protiv državnih činovnika, koji su dobra popisivali, svakom je kritičkom i nepristranom prosudjivaocu doista neshvatljivo.

[14]) Na pr. ako su bila predana ili darovana dobra s odredbom, da crkva podijeljuje milostinju; ova se dobra, kako će biti još izneseno, imadu predati dobrotvornim svjetskim institutima u kraju, u kome je crkvena oblast ukinuta.

[15]) Razidje li se ili raspusti uredjena vjerska udruga, ponestane li joj dovoljan broj članova, njezina se imovina ima predati novoj vjerskoj udrugi ili — ako te ne ima — općim dobrotvornim zavodima.

[16]) To pravo uživanja prestaje — a treba zato uvijek posebni dekret, protiv koga se može prizvati utokom na državno vijeće — raspustom vjerske udruge, prestane li vršiti bogoslužje na dulje od pô godine dana (izuzev nepredvidive slučaje, na pr. rat), ne bude li imala sredstava za uzdržavanje zgrada i predmeta odredjenih za vršenje bogoslužja, prestane li ispunjavati svoju zadaću i ne bude li ispunjavala zakonom postavljenih uvjeta i propisa.

namicati za potrebne popravke i uzdržavanje. A što se tiče zgrada za stanovanje crkvenih svećenika (a vlasništvo su države, departmana ili općina), i te se predaju jednako vjerskim udrugama na uživanje, ali ne definitivno, nego samo privremeno: zgrade za stanovanje nadbiskupa i biskupa na dvije godine, ostale zgrade na vrijeme od pet godina; poslije toga roka pripada državi, departmanu ili odnosno općini pravo slobodnoga raspolaganja.

Zakon još odredjuje, da se dobro, predano samo u svrhe, koje se nikako ne vežu na vršenje bogoslužja, kao n. pr. zaklade za dijeljenje milostinje, za podupiranje bolnica ili škola, oduzme crkvenim oblastima i preda svjetovnim dobrotvornim zavodima, koji imaju istu zadaću s odnosnim zakladama. Ovu predaju treba svakako signirati okružni prefekt kraja, u kome je bila crkvena oblast, a uskrati li svoju privolu, odlučuje državno vijeće.

Time je sasvim iznesen sadržaj zakona, u koliko se odredjuje preuzeće imovine ukinutih crkvenih oblasti, i sad treba još spomenuti, kako će se unapredak vršiti bogoslužje.

Spomenuto je već bilo, da će na mjesto javnih crkvenih oblasti stupiti privatne vjerske udruge, Obavljanje bogoslužja svake vjerske udruge je odsele unutrašnja stvar njenoga djelokruga i država ne ima dužnosti niti je vlastna, da stanovitu vjersku udrugu brani i zastupa ili presudjuje protiv vjerske udruge koje druge konfesije. Sve su vjerske udruge od sada jednakopravne, i ni jedna od njih ne ima više prava ili dužnosti od druge. Odatle slijedi i to, da država utječe, to jest vodi brigu o vršenju bogoslužja svake vjerske udruge samo u toliko, u koliko je dužna da se stara za održanje javnoga poretka. Na osnovi toga ustanovljuje zakon, da je skupljanje članova neke vjerske udruge, koje se odnosi na vršenje bogoslužja na za to odredjenim mjestima, javno. Oproštene su doduše od vršenja propisa čl. 8. zakona od 30. lipnja 1881, po kome treba svaka skupština birati predsjednika itd., ali trebaju svakako skupljanje članova na vršenje bogoslužja unapred prijaviti; ova je dužnost olakšana još time, što za izvjesno skupljanje na vršenje bogoslužja, koje je periodično tj. na odredjene dane (nedjelje, svece itd.) ustanovljeno, dostaje jedna prijava unapred za čitavu godinu. Na mjestima, odredjenim za vršenje bogoslužja strogo je zabranjeno držati političke sastanke. Procesije, javno sakupljanje i javni provodi te sve javne manifestacije moraju biti dopuštene, zvonjenje osobito je uredjeno propisima municipija zabranjeno je stavljati vjerske znakove na spomenike i druga javna mjesta, izuzev zgrade za vršenje bogoslužja i groblja. Poučavanje vjeronauka odstranjeno je iz javnih škola već zakonom od 28. ožujka 1882. i dopušta se samo na privatnim školama. Ustanove kazni, što se odnose na one, koji smetaju bogoslužje, vršeno na odredjenim mu mjestima, i kazne protiv onih, koji se bilo kakovim načinom ogriješe protiv slobode savjesti i ispovijedanja, — već su spomenute na početku članka. Crkveni činovnici gube u općinama svoga djelokruga osam godina nakon proglašenja rastavnoga zakona pravo biti biranima u općinsko vijeće. Ujedno je odredjeno, da se već samim zakonom svi ini članci, koji se tiču odnosa države k crkvi, u koliko su u protuslovlju s njime, ukidaju.

To su u cjelosti temeljne ustanove rastavnoga zakona. Ne treba napose istaknuti, da je u tom članku iznesen više manje tek krupni nacrt, budući upuštanje u pojedinosti zakona ne dopušta omedjenost prostora, niti zadaća samoga članka. Radilo se samo o tome, da čitatelji zadobiju pogled na netom nastali odnošaj države, prema crkvi u Francuskoj, pa da onda na temelju toga izvedu svoj sud, a više je nego sigurno, da će taj sud doista biti drugačiji, nego što su ga mogle podati novinske vijesti, često tendencijozno donesene. Jedno naime stoji, a to je, da rastavni zakon ne znači nikakov napadaj ni na katoličku crkvu, niti protiv njenih vjerskih članaka, a najmanje na njenu imovinu. Taj je zakon tek temeljita provedba zahtjeva, koji je često izrečen ali koji dosada, osim Francuske, nije nigdje proveden, zahtjeva, da u slobodnoj državi bude i slobodna crkva, pa je stoga veoma interesantno, da ima i u redovima crkvenih činovnika jaka struja za rastavu države od crkve, jer da se samo takovim načinom može crkva lišiti okova, koji ju tište, pa da se posveti svojoj zadaći i budne samo duhovni institut.

Nema sumnje, da samo podpuno odijelenje, potpuna rastava države od crkve znači konačni stadij u razvoju odnosa države prema crkvi potrebna je potpuna neodvisnost obih i zajamčeno pravo na samostalno upravljanje svoga djelokruga. Crkva se mora svakako odreći svojih dalekosežnih planova, vjerske udruge mogu imati tek biljeg privatnoga udruženja — to je prirodni rezultat razvoja. Državna vlast, kao isključiva sila u području svoga djelovanja, ne će i ne može dopustiti kakovo omedjivanje, koje joj je do sada diktovala crkva, pa će ojačanje državne moći, kao misli političke, dati joj prirodno i veći upliv na vjersku misao. Rastavom će državna vlast samo porasti, ima doduše glasova, koji vele, da će država, lišena svoje premoći nad vjerskim udrugama, izgubiti sav utjecaj na njih, ali je vjerojatno, da su te misli neispravne — no o tom će nas poučiti budućnost.

Prof. Dr. Franjo Krejči:

FRIEDRICH NIETZSCHE.

Kad netko hoće govotiti o Nietzscheu, nadje se s obzirom na stanoviti dio javnosti u takovoj situaciji, kaošto kada u vrijeme političke agitacije govori o kakovome akutnome pitanju ili kada mu je glasovati za kakav predlog. Govorio kako mu drago, uvijek se tumači to za ili protiv, ili učine od njega anti- ili filo-.

Nietzsche je takodjer takovo pitanje za širu javnost; ako o njemu govoriš, drže te ili za njegova protivnika ili za Nietzscheanca. Očekuje se od tebe ili da se slažeš s njegovim mislima, ili da ih zabacuješš. No takodjer je moguće objektivno razložiti njegove misli, nastojati oko toga, da se kako valja shvate, oprovrgnuti neopravdane prigovore, a to ću pokušati, i ako to stanovitim ljudima znači s njegovom se filosofijom poistovjetiti, proglašivati se njegovim sljedbenikom.

Nietzsche je stanovitim ljudima zlo, što se mora iskorijeniti, nesreća za ljudstvo, i tko ne pomaže protiv njega, potpomaže ga, Nietzscheanac je — takodjer komadić te nesreće. Koja pomoć? Moramo zahtijevati priznanje slobode za historijsku kritiku. Nužno je unijeti objektivno svijetlo u zagonetku, koja se zove Nietzsche.

A za to je prije svega potrebno osloboditi se nekih predrasuda, koje su nastale uslijed javnih diskusija, a smetaju pravome shvaćanju njegovoga značenja. Najgrublja predrasuda je ta, kad se njegova filosofija zabacuje kao plod bolesnoga duha, neubrojivoga, budući da je poludio. To je zloban argumenat, jer se tijem hoće misli Nietzschea odmah unapred omalovažiti, budući da se tijem svraća pozornost od njihova sadržaja k osobi, koja kod logičkoga ispitivanja ispravnosti misli ne znači ništa.

To je vrlo lagodan argumenat, jer nadomiješta stvarne razloge te pomaže iz neprilike, kako je nekada pomagalo neprijatne protivnike proglašivati drugovima djavla, opsjednutima djavlom, čarobnjacima, i kako pomaže do danas proglašivati protivnike izdajicama i plaćenim slugama neprijatelja. Taj inkvizitorski obrt obavljaju danas liječnici; nema z amenitijega mislioca, kojemu ne bi nekada kakav psihiatar izdao svjedodžbu za kliniku; mjesto Parnasa, Valhale učinili nekim duhovima osobiti paviljon u nebeskoj ludnici. Od filosofa poslaše tamo Schopenhauera, Stirnera, Nietzschea i Tolstoja. To je neispravan argumenat, jer nije isključeno, da i ludjak može reći istinu. Ta, katkada upravo toga, koji kaže istinu bezobzirno, u okolnostima, u kojima bi se drugi ustručavao ju iznijeti — upravo toga nazivamo ludjakom. Nietzschea je stigla neblaga sudbina, da je posljednjih deset godina njegov duh bio zastrt mrakom. Bolest se pripravljala dugo i ne bijaše bez upliva na njegovo duševno stvaranje. No tako dugo dok ga nije učinila nesposobnim, da logički sudi, dotle nemamo prava prosudjivati njegove sudove inače nego opet logički. Ako ga je bolest učinila krutim, bezobzirnim, da si je utvarao, nepravednim, da je bio uvrijedljiv, tijem nije dokazano, da to, što je rekao kruto, bezobzirno, utvarajući si, uvrijedljivo, nije istina. Koliko je ljudi s tim sposobnostima, koji nijesu poludili, a koliko se reklo neistina milo, skromno, sa svim mogućim obzirima, s licem nevinim i s pathosom najveće pravednosti! Na koncu Nietzsche nije odmah poludio, bijaše godine profesor na univerzi, godine nije nitko znao, kakova ga sudbina čeka, a da je mjesto ludila došla smrt, bili bi njegovi spisi, barem ti glavni, takodjer ovdje: i sigurno ne bi se nitko odvažio tim argumentom protiv njega. Comte bijaše takodjer u ludnici. Dakle, što se

tiče sadržaja njegovih misli, ne odlučuje njegova neblaga sudbina, a što se tiče forme misli u posljednje doba, može biti prije isprika.

Druga je neispravnost, koja ne može voditi k valjanome shvaćanju Nietzscheove filosofije, pokazivati na protuslovlja izmedju pojedinih spisa, te na temelju toga omalovažavati sve, što od njega polazi. Ništa nije laglje no to. Mnijenja Nietzscheova često si diametralno protuslove, njegovi nazori se mijenjaju od spisa k spisu; kad poredimo prve spise s posljednjima, zaista može se reći, da, što je Nietzscheu danas crno, sutra mu je bijelo. Kad bismo htjeli nazore raznih Nietzscheovih spisa svrstati pod obične filosofske pojmove, našli bismo kod njega realizam uz idealizam, materijalizam uz misticizam, fatalizam uz indeterminizam. Ako si postavimo stanovita pitanja, naći ćemo kod Nietzschea odgovore na njih jesne i niječne. N. pr. jednom veli, da nam je pod svaku cijenu nastojati oko istine, drugi put pobija korist istine. Jedanput nas uzdiže prema gore i napred, drugi put nas usupne povikom: Es giebt kein vorwärts, kein aufwärts. No nije dosta protuslovlja naći, valja ih osvijetliti. Samo takovo protuslovlje imade za filosofa osudjujuće značenje, kojega si nije svijestan, ili koje je posljedica pogrješnoga stanovišta u temeljima. Kod Nietzschea imade takodjer takovih protuslovlja; no kod njegovih načelnih opadača se ne radi o njima, već o tijem drugima, koje skupljaju ne mareći, kako su nastali i da li ih Nietzsche sam nije vidio, samo ako ih imadu mnogo, da ga mogu na temelju toga optužiti zbog nedostatka misli i beskarakternosti, i bog zna zbog čega jošte. Tih dviju predrasuda dakle moramo se osloboditi, da budemo sposobni Nietzschea objektivno prosuditi, a k tomu možemo pristupiti sa uvjerenjem, da na njemu nešto jest, što je vrijedno razmatranja, jer uzbuna, što ju je izazvao svojim mislima, tako je moćna, tako neobična, tako trajna, da mora ipak imati uzrok, koji se ne može tražiti samo u slučajnim okolnostima, po kojima postaju preko noći i nule popularnima.

Ako hoćemo Nietzschea razumjeti, moramo poznati njegov razvoj. Samo tako ćemo uvidjeti, da li imade kakovu ideju, koju bi rekao ljudstvu. U tome, u čemu je njegov razvoj postigao vrhunac, naći ćemo njegovu pravu filosofiju. Nietzsche nije izašao s gotovom filosofijom, već ju išao tražiti; s tijem, što je najprije našao, nije se smirio na dugo, upoznao je, da to nijo ono, što je tražio; povjerio se vodji, poslušao savjete — prevario se; to mu je rekao unutarnji glas, nekakav filosofijski instinkat, kojega si ne bijaše dobro svijestan. Kako je uvidio, da se vara, nije bio u neprilici i s istom odlučnosti, s kojom se bacio na traženje istine, zabacio je sve, što mu bijaše dotad idejalom, i tražaše iznova. Ako je isprva išao na desno, dao se sada na lijevo, i uzeo si drugoga vodiča i s istom odlučnosti je nastojao proniknuti istinu pod svaku cijenu, išao je dalje, no što mu mogaše vodič dostajati, domislio je sve do posljednjih izvoda, i prevario se opet; nije našao, što tražaše. Zalutao u guštari, otkuda ne bijaše moguće dalje napred. Konačno zasvijetlilo mu svijetlo u daljini u drugome smjeru, zamijetio je cilj puta, i pustio se za njim mahnitom gorljivosti ne brinući se, da li je varavo svjetlo ili zbiljsko, i zvao je za sobom one, koji su htjeli slušati; bacio se ravno preko svih zapreka, sravnio je sve oko sebe, ne mareći koga će oštetiti, dok nije iznemogavši klonuo. Nama je na volju poći smjerom, kojim je on pošao. Ne moramo se prenagliti, imamo vremena ispitivati, kamo vodi taj put, ako nema drugi bolji. Isprva je išao Nietzsche utrtim putom, kako mi ostali; religija bijaše njegova filosofija, htio je biti svećenik. No prije nego si odabrao odredjeno zvanje, nego se odlučio, što će študirati, svršio se u njemu proces skepse, probudjen sporom vjere i znanosti, tako te bijaše s religijom posvema gotov. Schopenhauer, koji mu je došao slučajno u ruke, doprinio je k tomu. Nietzscheu bijaše na početku puta posve jasno, da si čovjek mora odabrati jedno od dvoga: ili izabere vjeru te potpiše sve njezine članke, koje mu namriješe njegovi djedovi, i naći će u subjektivnoj zapovijedi vjere pokoj i duševni mir, ili izabere osamljeni i bolni put naučnjaka, koji ne će ni mira ni sreće, već istinu, pa bila kako mu drago kruta i grozna.

I kako je to uvidio, ne bijaše za njegovu narav drugoga izbora, no to drugo. Potpuno se odrekao vjere i pošao za istinom. Najprije je mislio naći ju u šopenhauerovskoj filosofiji, samo što mu se protivili pesimistički izvodi. Temeljna crta njegove naravi bijaše aristokratsko nastojanje: svoju volju izvesti, istaknuti se; uspjesi u svemu, što je poduzimao, jačali ju; studij kla-

sičke filologije mu pokazao u životu aristokratskoga naroda helenskoga idejal, kojemu približiti sadanje ljudstvo činilo mu se vrijednom zadaćom svakoga nastojanja velikoga duha, umjetnički instinkat silio ga htjeti život, a glazba, koju strastveno ljubljaše, izmirivala je disharmoniju života u njegovoj duši umirljivim akordom. Zato se pridružio Wagnerovskome optimismu, a u Wagneru umjetniku je vidio genija, vodiča ljudstva na putu za idejalom pravoga čovještva, a sebe je učinio njegovim pretečom, kojemu je ravnati put i uklanjati zapreke, društvene predrasude, koje se pojavile degeneracijom uslijed toga, što je razum previše vladao nad instinktom, znanost nad umjetnošću.

Umjetnošću, osobito glazbom, uzdiže se čovjek do ushićenja, u kojemu si postaje svijestan svoje prave bitnosti, suvislosti i svoje istovjetnosti s cjelinom, umjetnošću shvaća život i svladava pesimizam; razumom raspršuje tu iluziju, kroz koje koprenu blista prava spoznaja i koja mu omogućuje radost života, razum oslobadja čovjeka religijozno umjetničke atmosfere, iz koje se jedino vode geniji. Sokrat čovjek razuma, tip je dekadenta, grobara tragičke kulture, osnivač aleksandrinske kulture, koja upravo sada učenošću i znanstvenošću truje naš društveni život. Svoj je idejal Nietzsche izrazio u spisu „Die Geburt der Tragoedie . . .“ a u spisima pod natpisom „Unzeitgemässe Betrachtungen“ bori se za taj idejal, pobijajući površno filistarstvo u mislima, kojega mu je reprezentantom David Strauss, protivnik Schopenhauerova pesimizma; pobija krivi historizam, koji pozna samo prošlost, napunjuje duh neplodnim znanjem, čini iz mozga konverzacioni leksikon, slijep je za veličinu sadašnjosti, uzdiže staro, jer je staro, ali ne dopušta, da se sve to u našem biću harmonijski spline, ne podbada k djelovanju, oduzima mu povjerenje i potlačuje tvorne instinkte; pokazuje na Schopenhauera kao na učitelja ljudstva, no odbija njegove pesimističke izvode, a uzvisuje Wagnera s njegovom glazbom u najsuperlativnijim superlativima, nazivajući ga objaviteljem prave umjetnosti, pjesničkim tumačem minulih nazora o svijetu, herojem moderne obrazovanosti, antialeksandrom, srećom ljudstva.

No prije nego bijaše panegirik na Wagnera dopisan, osjećao je Nietzsche nezadovoljstvo sa svojim idejalom, sumnje javljahu se jedna za drugom, naviru mu u pero, kod najvećeg oduševljenja, koje je tijem dobivalo nekakovu prisiljenost i jedva je spis bio napisan, bijaše Nitscheu posve jasno, da se prevario. Posve razumijemo, da ga Wagner nije mogao zadovoljiti, kako je stvorio Parcifala i preporod ljudstva vidio u religiji. Taj izvod Nietzsche ne mogaše priznati — religija mu davno ne bijaše ničim, kako bi mogao vidjeti napredak u povratu k njoj? I kada je s toga stanovišta promatrao Wagnerovu umjetnost, kao da mu je pala s očiju mrena, vidio je, da u njemu nema toga, što je tražio; pobožnost, pokora, mlitavost, poženštena strast, mistika, što mlohavi, omamljuje, čar je, kojima zavodi ljude, te slabi njihove plemenite instinkte. Već je tada Nietzsche osjećao, što je poslije izrekao s neizrecivom trpkosti i strogosti, da je Wagner dekadent, glazba njegova sama bolest. A kada je o tome stekao unutarnju sigurnost, već nije razmišljao i posve je uništio model svoga idejala, zanijekao je dosadanju svoju filosofiju i odrekao se dosadanjih svojih vodja. O prvome spisu veli u predgovoru k drugome izdanju: Danas mi je nemogućom knjigom — velim, da je zlo napisana, bijesnom i spletenom maštom, osjećajno ovamo onamo odveć slatka, odveć ženska, nejednakoga tempa, bez težnje za logičkom čistoćom, s uvjerenjem, koje se uzdiže nad dokazivanje, s nepovjerenjem, da bi dokazivanje u opće bilo zgodno i t. d. I odmah poslije četvrtog „nesavremenog razmatranja“, koje je štovanje Wagnerova genija, izdaje „Menschliches Allzumenschliches“, da dokaže, da ono, što mu se do sada činilo nadljudskim, svetim, jest ipak samo odviše ljudsko. Ne ostaje nego tražiti dalje, na drugoj strani, na toj, na koju prije iz principa nije htio svratiti pogleda. Strasno se baci, dapače možemo reći, bijesno na misao, da ne možemo spoznati bitnost svijeta, da smo zakleti u svijet pojava i iz toga izvodi s neumoljivom strogosti. Zabacuje svaku metafiziku, te joj posvećuje ovaj aforizam: „Schnappsack der Metaphysiker“. Svima, koji s takove visine govore o svojoj znanstvenoj metafizici, ne bi se smjelo niti odgovarati. Dostatno je povući ih za torbu, koju sakrito, ponešto plaho nose na ledjima; ako uspije otvoriti ju, tu se pojave posljedice njihove znanstvenosti — na njihovu sramotu: maleni mili božić,

besmrtnost, možda malo spiritizma, a na svaki način zamršeno klupko von Armen Sünder Elend i farizejske nadutosti.

Dalje zabacuje Nietzsche religiju. Još nikada nijedna religija nije sadržavala istinu, niti neposredno niti posredno niti kao dogma (kat.), niti kao simbol (prot.). Zabacuje sve, što se osniva na metafizici i religiji, prije svega moralku. Nema vječnoga zakona, koji bi bio temelj moralke, nema krepost i niti grijeha. Sve, što čovjek smatra za dobro i zlo, njegovo je djelo. Ćudorednost nije nego poslušnost običajima, ćudorednost nije nego skup toga, što su ljudi prije držali za korisno. Umjetnost gubi svoje filosofski odgojno značenje, samo je jeka religije, slavitelj zabluda. Prava je njezina svrha krasiti život t. j. kriti čovjeku rugobu i činiti život snosljivim.

I tako u opće kamogod Nietzsche sada segne, sve gubi idejalnost; zakoni prirodni, evolucija, materijalizam principi su spoznaje, jesu mu sve, a u njihovu svijetlu je život čovjeka lutka slučaja, volja posljedica nagona, koji vode razvoj ljudski slijepom nuždom; nestaje topline života.

No jao — ta spoznaja ne umiruje; Nietzsche se uvjerava, da je sama spoznaja raskoš --- ali za ludo, aforizam 327 tu naladu prikazuje. Ima natpis „Bajka“ --- i kao da apostrofira samoga sebe: Don Juan spoznaje: taj ne bijaše još ni od jednoga filosofa raspoznan. On nema ljubavi k stvarima, koje spoznaje: ali ga to goni, podražava ga užitak lova za spoznajom i njezinih intriga sve gore do najviših zvijezda spoznaje --- dok mu ne će ostati ništa drugo da uhvati nego to, što čini spoznaju, absolutnu bol --- kako pijanici, koji na koncu pije absint. I na koncu mu se tako prohtjelo pakla i to je posljednja spoznaja, koja ga privlači. Možda će ga i to razočarati, kako sve, što bijaše spoznao. I morao bi na sve vijeke vijekova ostati prikovan razočaranjem, postati kamenim gostom te tražiti večeru spoznaje, kod koje ne će nikada saučestvovati, jer cijeli svijet ne može dati gladnome niti zalogaja više. Don Juan spoznaje --- to je Nietzsche u toj perijodi nemira i sporova --- to Nietzsche po drugi put razočaran u težnji za spoznajom.

Negacija puka negacija --- a čovjek treba nešto pozitivno! --- Od važnosti je, da ta faza Nietzscheove spekulacije pada u vrijeme najtežih časova njegova života. Teška bolest, koje narav nė mogaše onda niti sam niti liječnici odrediti, počevši tifusom, koji je uhvatio kao dobrovoljac zdravstvenoga odjela u franc. njemačkome ratu, prisilila ga odreći se profesure te tražiti oporavak u kupalištima južne Europe; napredovala tako, da se morao odreći svakoga djelovanja, nije mogao čitati, pisati, ne bijaše kadar razmišljati; kruta bolest otela mu vid, bijaše blizu da zdvoji. No za čudo; upravo ta bolest probudila je u njemu ljubav k životu, ili radje kakav prkos protiv boli, i kadgod bi muke popustile, osjećaše, da hoće živjeti i radovaše se tomu i pomalo se pripravljao u njemu novi nazor o životu. Sam veli: Čovjek, kojega se volja stvara takovim kušnjama, uči se posmatrati životne probleme s nepovjerenjem uvijek jasnije prozirući; ustručava se neumoljivo da iskićuje zbilju; odbacuje hipoteze utjehe; osjeća zlu čežnju za osvetom, za uzdarjem za život; hoće za muke, koje mu život daje da trpi, odštetu i gleda mu licem u lice, trga njegove zastore i varave iluzije.

Baš po svojoj bolesti bijaše Nietzsche prisiljen svratiti svoj pogled u sebe, na sebi proučavati život, i tako je konačno kod sebe našao, što je badava tražio mimo sebe, što mu ne rekoše i Schopenhauer i Wagner i Darvin i znanost, našao je novu formulu da izrazi smisao života. Stao mu svitati novi idejal — Morgenröthe — i s njime nova, vesela, utješna znanost — fröhliche Wissenschaft, porodio se u njemu Zarathustra, njegovo najveće djelo, u kojemu je izrazio i podao ljudstvu sebe.

Otkrih tako reći iznova život, veli u uspomenama iz g. 1888., misleći na sebe, okusih od svih stvari i od tih neznatnih, koje nisu kadri drugi okusiti, učinih iz svoje volje k životu svoju filosofiju. Jer — a to molim uvažite — bijahu to godine moje najmanje životne sile, u kojim sam prestao biti pesimista; instikat samoodržanja zabranio mi je filosofiju bijede i mlitavosti.

Možemo mu vjerovati od riječi do riječi: Zarathustra u istinu sadržava filosofiju, koja smiruje sa životom davajući ljudstvu cilj i Zarathustra je zbilja vrhunac Nietzscheovog razvitka — tu imamo pravoga Nietzschea. S toga vrhunca takodjer najbolje razumijemo cijeli njegov razvoj; što je bilo prije jest priprava, što je slijedilo jest konac, koji dakako svršava potpunom

dekadencom duševnih sila. Prema Zarathustri moramo prosudjivati Nietzschea i odrediti njegovo značenje. Što je htio i mogao reći, to je ovdje sadržano. On sam si je toga svijestan i najviše je držao do toga djela; često prekoračuje njegova samosvijest granicu obične rezerve — pojavljuje se kao umišljanje. Jednom veli: Dao sam ljudstvu najdublju knjigu, što ju ima; drugdje ju nazivlje zukunftreichstes Buch. Sudili mi o tim i sličnim izjavama kakogod mu drago, s tijem, što Zarathustru postavljamo na najviše mjesto medju Nietzscheovim spisima, slažemo se i to potvrdjujemo.

I što se tiče te strane, Zarathustra je najkarakterističnije djelo Nietzschea, što u njemu dolazi do vrijednosti jednako pjesnik kao i filosof, umjetnik i mislilac, i to na način, kojemu sličan ne ćemo naći u savremenoj literaturi. To nije pjesan u običnome smislu riječi niti lirička niti epska niti dramatska niti nekakova mješavina od tih vrsti; to je alegorija kao po prilici Komenskoga „Labirint svijeta", sredstva pjesničke umjetnosti su tu u službi filosofijske spekulacije; nije tu nekakova misao konkretizovana u čin zbiljskoga ili izmišljenoga života, niti nalada čuvstva razlučena u svoje elemente, kojima bi se uvukla u duh čitaoca: misao ostaje na svojoj apstraktnoj visini a odjenuta je u simbolijsko ruho, protkano svom umjetnosti pjesničke muze a podava se u formi zapovijedi, propovjedničkoj, proročkoj. Pjesnički je za pravo samo slog, koji — kako veli Brandes — zvuči od prve do zadnje riječi puno, duboko, snažno, mjestimice donekle propovjednički svečano u svome bojovnome prosudjivanju i odsudjivanju; uvijek je izraz radosti nad samim sobom, dapače nekakovoga ushićenja za samoga sebe, ali bogat nježnošću i smjelošću, siguran a često sjajan. Za tim slogom počiva nalada kao zavjetrina u gorskome zraku, koji je tako lahak, tako eterski čist, da u njemu nema okužljivih tvari, da u njemu ne mogu živjeti bakterije, da tamo ne dosiže nikakova buka, zapah, prašina, kamen, put. (Dobra, duboka, jasna je to knjiga svojom radosti života, tamna svojim tajinstvenim govorom, knjiga za one, koji se duševno penju po gorama, i za tu nekolicinu, koji su se izdjelali u preziranju ljudi, a koje omalovažava masa, što se naprijed gura, ali koji su se izdjelali i u velikoj ljubavi prama ljudima, u ljubavi, koja samo zato tako duboko prezire, jer joj se pojavljuje u duhu slika višega, kršnijega čovječanstva, koje hoće odgojiti i obrazovati).

Zašto je Nietzsche upotrijebio tu formu, prepirati se o to bilo bi u ludo; jasno je, da je odgovarala njegovoj naladi, te je djelo umjetničkoga nadahnuća, o kojemu si i sam ne bi mogao dati račun. Vidimo samo, da tijem Nietzsche postizava, što ne bi postignuo drugom formom. Donosi svoje misli dogmatski, bez dugih dokaza, koji umaraju, a mjesto tijeh daje svojim mislima sugestivnu moć, kojom djeluju umjetnici i propovjednici neposredno na svoj okoliš. Utiskuje nam svoje misli te nas sili, da se njima bavimo, što je polovica uspjeha. Nitko ne će odložiti knjige bez dubokoga dojma, pa i ne slagao se.

Nuder, kakova je to filosofija te čudnovate knjige? Što uči Zarathustra?

Dvije sjajne misli: misao nadčovjeka i vječnog povraćanja stvari. U pojmu nadčovjeka nalazi se Nietzscheov idejal, koji sadržava jezgru njegove filosofije i tako reći bićnost njegove individualnosti. Tijem je pojmom rekao to, čim je u opće mogao doprinijeti k osvještenju cilja ljudskoga razvoja. U tom je pojmu izravnanje s obzirom na prvu i drugu Nietzscheovu perijodu; to je genij prve perijode, preporoditelj ljudstva, modificiran evolucijonističkim pozitivizmom druge perijode. Znači fizički, duševno i ćudoredno savršeniji tip ljudstva, a sadašnji čovjek treba da nastoji uzdignuti se svijesno do njega. Nadčovjek je direktni nastavak razvoja, koji ide u organskome carstvu od rasline k infuzorijama, crvima, životinjama, majmunu, čovjeku. Sadanjim čovjekom nije razvoj dovršen; tako kako je čovjek Ueberthier, tako će se iz čovjeka razviti Uebermensch. No, ako je razvoj od rasline do čovjeka išao nesvijesno, ako su stvorovi razvijajući se slušali nekakav nepoznati zakon te bijahu sredstvo tudje volje i protiv vlastite volje: sada treba da ljudstvo svijesno nastoji dići se do novoga, savršenijega tipa. „Vrijeme je, da si čovjek odredi cilj." Ljudstvom vlada do danas nesmisao — nipošto smisao (Unsinn — Ohnesinn). „Nadčovjek je smisao zemlje" t. j. ljudstvo će si biti svijesno, da je njegovim ciljem nadčovjek.

A kako si ljudstvo toga može biti svijesno? Prisiljeno je na to nagonom, koji je temeljna po-

kretna sila razvoja u opće, a to je Wille zur Macht.

Volja biti moćniji, silniji posve je nesvijesna u smislu Darvinovskome, ona je, iz koje izlazi boj za život, prirodni izbir, koji se upravlja zakonom: silniji pobjedjuje. Ta volja, svijesna u smislu Nietzscheovskome, znači htjeti biti bolji.

Vidimo, kako je u tome shvaćanju misao evolucije, koje se Nietzsche držao u drugoj perijodi, spojena s misli Schopenhauerovskom, koja je bila temelj njegovoga nazora u prvoj perijodi, i da se tijem obje misli dopunjuju u novi plodni princip, koji izravnava nedostatke obaju svojih elemenata. Pozitivistički razvoj nema cilja; iz ničega nije jasno, kako si ima čovjek predstaviti budućnost. Schopenhauerova volja isključuje svrhovitost, koju vidimo u dogadjajima svijeta sa stanovišta razvoja; ta volja ne će život, ne će razvoj; zaustavljenje htijenja, uništenje života je posljedica svakoga osvještenja. No, s atributom zur Macht, biti moćan Schopenhauerova volja dade se spojiti s misli razvoja i odmah se pojavljuje svijet u posve drugoj perspektivi. Imam cilj, znam zašto živim, hoću živjeti, moram živjeti i znam, kako mi je živjeti. U tomu je združenju metafizički temelj Nietzscheova pojma nadčovjeka, u tome je i empirijski temelj, jer volja, težnja k moći fakat je, koji se ne da nijekati; ta to je poznati egoizam, to je nagon samoodržanja, a kao dokaz moguće je navesti sve, što theorija prirodnoga izbira donosi iz iskustva. Na tome je moguće osnovati pojam ćudorednosti. Ako ne gledamo na izvode, koje je Nietzsche iz toga izvodio i koji mjestimice toj misli uzimaju na vrijednosti — nužno je priznati, da je tijem dao svijetu misao, o~sežnu, dalekosežnu. Zamislimo se samo u nju, i uvjerit ćemo se, kako baca novo svijetlo na sve životne probleme, na filosofske temelje! Za tu misao je Nietzscheu osigurano mjesto u filosofskome razvoju a održat će ga, i kad se rasprši nimbus popularnosti, zbog kojega smo nepovjerljivi prama njegovoj filosofskoj vrijednosti. Izvodi nadavaju nam se sada sami od sebe a simboli Zarathustre nijesu za nas tajne. Razumijemo njegovu radost, što izvire iz toga nalaza i pathos, kojim ga hoće ljudstvu navješćivati. (Nastavit će se).

Iz djačkoga života.

Izbori u „Hrvatsko akademsko potporno društvo.

Za malo će dana započeti medju djaštvom agitacije za „hrv. akad. potporno društvo". Lijepo se pričinja i pohvalno, da djaštvo na početku godine prvu svoju brigu posvećuje materijalnim potrebama svojih siromašnih drugova. Ali pogledamo li u čem se ta briga očituje, proći će nas brzo oduševljenje. Već veći niz godina (otkada je raspušteno sveučilišno društvo „Zastava") vode borbu o vlast u potpornom društvu političke skupine. Cijelo to vrijeme upotrebljavaju se izbori upravnog odbora, da se omjeri snaga pojedinih političkih skupina. Čitava se agitacija vodi jedino o politička pitanja i oko političkih gesla okupljaju se pristaše. Ova borba i nije dakle agitacija za potporno društvo, već agitacija za političke programe, a potporno društvo svojim izborima daje samo zgodnu priliku za politički odgoj (!) mladjih drugova.

Mi ovu borbu za izbore i ovakav rad za potporno društvo ne odobravamo, pa ćemo poraditi i ove godine, kao što se već nekoliko godina kuša, da politička borba prestane, jer je držimo promašenom i jer smo uvjereni, da napretku društva škodi i što hoćemo, da djaštvo na drugi način i više za društvo radi.

Borba političkih struja za naše društvo mogla bi se još nekako razumjeti, kad bi upravni odbor tim, što je na čelu potp. društva dobivao kakovu političku punomoć ili kad bi mu se priznavalo pravo, da zastupa djaštvo prema vanjskoj javnosti. Ali ne samo da to u praksi ne dolazi, već se i u teoriji poriče. I tako je čitava ova borba samo „igranje politike." Moglo bi se ovdje kazati, da mi nijesmo sada uveli tu borbu, nego da smo je primili kao baštinu od naših predšastnika. To je istina, ali od onda, kad je ta borba počela, pa do danas promijenile su se prilike tako, da i oni prividni razlozi, koji su tada govorili za borbu, danas više ne postoje. Kad je 1895. ukinuto opće djačko društvo „Zastava", ostalo je potporno društvo jedino djačko udruženje. Uvažimo li, da je „Zastava" ukinuta radi „politike" i da su se tada zabranjivala p o l i t i č k a udruženja, razumjet ćemo, kako je došlo do političkih borbi u potp. društvu, tim

prije, što su onda političke opreke bile gotovo oštrije nego danas, a možemo reći i jedine. Do danas naše su se djačke prilike znatno promijenile. Danas nijesu više političke opreke ni jedine, a nijesu ni najoštrije. Mi već osjećamo, ako možda i ne posve jasno i ne svi jednako, da je prva naša zadaća kulturan i socijalan rad, a politika da je tek posljedica ovoga. Mi imademo danas već nekoliko klubova s različitim zadacima (stručnim, prosvjetnim, zabavnim, higijenskim itd.), a medju njima i političkih organizacija. U te organizacije prenosimo naš politički rad i odgoj. Prema tomu ja bih se usudio reći, da mi ove borbe vodimo jedino radi „tradicije". A mi smo se znali otresti mnogih tradicionalnih pogrješaka, pa ćemo se i ove.

Ozbiljnom i akademičara dostojnom mogao bi nazvati samo onda borbu, kad bi se borile različite grupe radi toga, što drukčije shvaćaju zadatke ili svrhu potpornoga društva ili se ne mogu složiti u načinu uprave. Mi smo naprednjaci već u više navrata istaknuli generalne zahtjeve, koje stavljamo na potporno društvo, a učinili smo to ne možda tek zato, da i o tom pitanju nešto kažemo, već stoga, što držimo, da je nužno da djaštvo svoje zahtjeve postavi, da se prema njima znadu ravnati oni, koji se primaju časti u odboru društva i što držimo, da bi se oko tih pitanja imala kretati i agitacija za potporno društvo. A bilo bi nam milo, da i drugovi starčevićanci označe svoje stanovište, pa ako se slažemo (što je vrlo lako moguće), upitat ćemo se, čemu da se borimo.

To je nekoliko misli o značenju političke borbe. A sad da se u glavnom osvrnemo na štetnosti, što iz te borbe izlaze po društvo. Rekao sam „u glavnom", jer kad bih se htio u pojedinosti upuštati, morao bi premetati mnogo „prljavoga rublja", čiji bi zadah mogao pokvariti dobru volju za složan rad. Najznatnija je šteta po društvo, što se ovo jedino vrijeme (za izbora), kad se interes djaštva veže o potporno društvo, upotrebljava za političke agitacije, stranačka opadanja i za sve, a najmanje za potp. društvo. Čovjeku mora biti žao onoga vremena i one mnoge energije, što se uzaludno troši, pa kad gleda onaj žar i oduševljenje u nadmetavanju i nehotice mu se od ustiju otkida: „šteta što se ne bore za bolju stvar". Kad bi se onoliko vremena i onoliko skupština upotrijebilo, da se raspravlja o potrebama djaštva, kako bi mu se dalo doskočiti itd. drukčije bi djaštvo shvaćalo svoj odnošaj prema društvu, drukčije bi za nj i radilo, a i gdjekoji kolega ne bi svoj mladi život ubijao po zagrebačkim podrumima gladan kruha. Samo je prirodna posljedica toga, da uprava, pa bila još kako valjana, ne će moći mnogo učiniti, jer za nijednu svoju reformu ne će naći dovoljno potpore u samom djaštvu, a ne će je naći jednostavno stoga, što se nije uzgajalo raspravljanjem za rad u potpornom društvu. A nema sumnje, da politička borba nalazi odjeka i vani, pa nije nikako zgodna, da pobudi veću požrtvovnost za društvo, pogotovo kod istomišljenika pobijedjene skupine. A napokon i sam odbor, kojemu nije dana nikakova direktiva, ćuti u prvom redu političku odgovornost, jer znade da i uz najbolji rad ne će steći odobrenja od političkih protivnika.

Najglavniji nam je pak razlog, da smo protivnici političke borbe, što bismo željeli, da djaštvo iz temelja promijeni svoj odnošaj prema društvu, a to nije moguće, dok traju strasti i bura političkih borbi. Mi bismo htjeli, da se vrijeme, što se doslije upotrebljavalo za političke agitacije, upotrijebi za agitacije u potporno društvo, da se na sastancima raspravlja o praktičnim zadacima, što bi ih društvo moglo izvršiti tijekom jedne godine, da se raspravi i rasčisti materijalno stanje djaštva, da se raspravlja o reformi podijeljivanja potpora. Jednom riječi, da djaštvo dobro upozna stanje i potrebe onoga, komu treba potpore i sredstva, koja se mogu upotrijebiti. A to bismo htjeli i željeli zato, jer smo uvjereni, da bi mlada i zanosna srca na pogledu one bijede, koje toliko ima medju našim kolegama, za koju se tako malo znade, jačim žarom i većom ljubavi prionuli uz rad za potporno društvo. Složimo li se u takom radu izbacivši svaku političku borbu, postat će naše društvo toplo žarište, na kom će se moći grijati i bijeda siromašnih i ljubav i požrtvovnost radinih. I onda bi s vremenom moglo potporno društvo preuzeti na svoju brigu sva pitanja, koja se tiču materijalnih potreba djaštva.

Držim, da je ovim pokazato, da politička borba smeta svakom većem napretku društva i da će se djaštvo istom onda moći baciti na plodan rad za društvo, kad ne budemo silom stvarali opreke, gdje ih nema ili bar ne bi smjelo da bude. Ovo je istina, koju već mnogi jasno osjećaju, koju i mi spoznajemo, pa nam je i dužnost, da nastojimo, da ona i u našem djelovanju u svoj svojoj čistoći dodje do izražaja. Ako se svi složimo i ovu istinu priznamo, lako ćemo naći način, kako ćemo je u život privesti. Kako da se u praksi provede prepuštamo dogovoru djaštva. Najmanje što bi se moralo već ljetos provesti jest zaštita manjine (O tom vidi 1. broj „Hrv. Djaka"), dakako na osnovu sporazuma a ne glasovanja, pošto takovu isključuju postojeća pravila.

Stanovište, što ga ovdje zastupamo za naprednu omladinu nije novo. S ovom devizom stupila je napredna omladina prvi puta u izbornu borbu, a i poslije makar je bila prisiljena voditi polit. borbu, neprestano su se javljali glasovi, da se ta borba ukloni. Već tri godine redom kušao se naći put, da se u prvi red stave društvena pi-

tanja. I sada evo, ako dižemo glas, da naše djelovanje za potporno društvo prenesemo iz političkih opreka na rad za napredak društva, činimo to, jer se našem naprednom naziranju protivi, da se za čisto humanitarno društvo vodi čista politička borba. Mi smo je vodili, istina, a ovisit će o drugovima starčevićancima, da li ćemo je i dalje voditi, ali svejednako nijesmo se, a i ne ćemo se odreći nastojanja, da ta borba u ovom obliku prestane. Na drugovima je starčevićancima, hoće li i oni s nama. Ako hoće, dobro nam došli, ne će li, a mi ćemo i bez njih. J. K.

Sastanak istarskoga djaštva.

Dne 7. i 8. rujna o. g. održalo je hrvatsko i slovenačko djaštvo Istre u Pazinu svoj zajednički sastanak. Prisutno bijaše oko 80 istarskih djaka. Inicijativa za ovaj sastanak potekla je od strane prvih pazinskih abiturijenata, koji su i na samom sastanku najviše nastupili.

Sastanak je održan u dvorani „Narodnog Doma" pod predsijedanjem slaviste D. Tentora. Potpredsjednicima bili su izabrani jur. Agneletto (Slovenac) i abitur. Bručić, a bilježnicima medic. Karabaić te abiturijenti Prudan i Krajcar.

Dnevni red sastanka tekao je ovako:

U subotu dne 7. rujna prije podne:

1). Razvoj hrvatske svijesti u Istri. Referent abit. Peručić.

2). Kulturno-gospodarske prilike: a) Škola. Referent abit. Ružić. b) Narodni život, običaji i kulturne prilike. Referent abit. Posedel. c) Poljodjelske prilike naroda. Referent abit. Lazović. d) Trgovačko-obrtne prilike naroda. Referent abit. Perajža.

Poslije podne:

3). Narodna prosvjeta: a) Pučke knjižnice. Referent stud. jur. Ribarić. b) Pučka predavanja. Referent stud. jur. F. Sloković.

U nedjelju dne 8. rujna prije i poslije podne:

4) Istarsko djaštvo: a) Struje naukovnih i materijalnih sredstava istarskog djaštva na sveučilištima u Zagrebu (referent stud. jur. F. Sloković), Beču (referent Stj. Car), Pragu (referat kol. Carinovića) i Gratzu (referat kol. Kundića). b). Istarsko (hrv.-slov.) djaštvo na srednjim i visokim školama. Referenti kol. Sloković za Zagreb a kol. Karabaić za Beč. c). Zadaće i dužnosti djaštva u Istri. Referenti bogoslov Janko i kol. Agneletto.

Već iz ovoga dnevnog reda proizlazi, da istarsko djaštvo polazi u svom radu sa jedino opravdane narodne baze. Istra spada u naše narodno ugrožene i izložene krajeve. Zato je u Istri u današnjim prilikama nuždan rad u isključivo narodnom pravcu. U tom pravcu radili su dosele i vodili borbu svi istarski rodoljubi. Rezultati ovoga rada pokazali su se prigodom posljednjih izbora za carevinsko vijeće u takovoj snazi, da je svuda gdje ima Hrvata zamnio klik neočekivane radosti, dočim smo kod naših narodnih neprijatelja imali prilike konstatovati — zatečenje. Ako išta, ovi živi rezultati su dokazom, da se rad narodne obrane u Istri ima u istom pravcu i nastaviti. To je posve ispravno shvatila djačka istarska mladost, koja hoće, da ovaj rad u istom pravcu, ali pomnožanim silama nastavi. Medjutim ima ih, kojima ne dostaje narodna baza, pa hoće da i u istarski javni život unesu „kršćansko-katolički", u istinu klerikalni momenat. Jasno je, što to znači. Iz Beča se sustavno ide za tim, da se narodnosne borbe u monarkiji izmijene borbama kulturnim. A to će za Istru reći, da se dosadašnja uspješna borba Hrvata i Slovenaca protiv Talijana ima zamijeniti borbom hrv.-slov.-talijanskih klerikalaca protiv hrv.-slov.-talijansih antiklerikalaca. Ovakav preokret, koji bi za Hrvate i Slovence u Istri značio postepeni gubitak sviju stečenih pozicija, bio bi dakako u volji i Italiji i Vatikanu.

Ovu tendenciju naših narodnih neprijatelja svijesno ili nesvijesno zastupao je na istarskom djačkom sastanku bogoslov Janko. On je pače postavio zahtjev, da se istarsko djaštvo izrično postavi na načela kršćanskih socijala i izjavi za program klerikalnog „Slovenskog kluba" u carevinskom vijeću. A to će reći ne samo zapostaviti narodnu bazu nenarodnoj, „kršćansko-katoličkoj", klerikalnoj, nego i zamijeniti rad u pravcu narodne obrane, radom političkim. To jest: istarsko djaštvo imalo se je da stavi kao privjesak u službu jedne političke i to klerikalne frakcije!

Samo velikoj toleranciji učesnika ima se zahvaliti, da se sa bogoslovom Jankom i još dva njegova druga nije po zasluzi postupalo. Naravno, da je djaštvo preko ovoga zahtjeva konačno naprosto prešlo na dnevni red te izabralo odbor za ustrojenje ferijalnog djačkog društva, prihvatilo rezoluciju za osnutak slovenskog sveučilišta u Ljubljani te reciprocitet zagrebačkog sveučilišta sa onima u Austriji.

I tako će istarsko djaštvo dosadašnji rad istarskih rodoljuba na istoj t. j. narodnoj bazi potpomoći i nastaviti, a nadamo se, da će znati svima raspoloživim silama spriječiti klerikalno unašanje stranačkog i vjerskog spora u narod.

Jugoslavenski abiturijentski sastanak.

Ovaj sastanak, koji se imao održati 20.—22. kolovoza ove godine u Dubrovniku, nije se u opće obdržavao. Prema našim informacijama zbilo se to u glavnom iz tehničkih te materijalnih razloga. Ne ima sumnje, da je misao jugoslavenskoga abiturijentskog sastanka pa još u Dubrovniku, misao zanosna i idealna. Sastanak mladosti četiriju bratskih naroda, mladosti, koja upravo stupa na prag slobodnoga života — a na klasičnom tlu hrvatske Atene, na žalu hrvatskoga mora... koji osjećaji polet i užitak! Na žalost je ova misao teže provediva. Usprkos sretnom izboru mjesta sastanku, udaljenost je za veliku većinu bila prevelika. A onda priredjivači jamačno nisu računali sa dezorganizacijom, koja prirodno nastupa medju maturantima položenjem mature. Medju onima, koji svršavaju srednje škole velik je broj apsolvenata, učiteljskih kandidata te takovih, koji položenjem mature bilo s kojih razloga završuju djakovanje. Kod sviju ovih briga za egzisteaciju potiskuje misao podržavanja i daljnjeg kontakta sa drugovima iz školskih klupa. A valja priznati, da je od strane nas starijih za taj kontakt do sada malo ili ništa učinjeno. U buduće valjat će i onima, koji položenjem mature završuju svoje djakovanje, posvetiti više pažnje, voditi njihovu statistiku te podržavati s njima kontakt i onda, kada već zadju u život. Konačno priredjivači ovoga sastanka previše su se izolirali od nas starijih, premda je u njih još premalo iskustva i spretnosti, da sami svladaju sve podvige, koje sa sobom donosi priredjenje ovako na veliko zasnovanog sastanka.

Da li su abiturijentski sastanci u opće shodni te da li se s njima postizava onaj rezultat, koji se želi, to je danas otvoreno pitanje. Zato smo mi rado uvrštivali vijesti i članke iz redova priredjivača o tom sastanku. Ali uvažimo li dosadašnju, ako i malenu, povijest abiturijentskih sastanaka u nas pa nedostatno iskustvo, a dodajmo i spremu abiturijenata, dolazimo do zaključka, da misao abiturijentskih sastanaka nije najplodonosnija. Ovo bijaše naše uvjerenje i prije, al nismo htjeli od svoje strane dirati u samostalnost priredjivača. Da nas se ne bi krivo razumjelo, naglašujemo, da nismo protiv abiturijentskih sastanaka, što više mi ih preporučamo, ali po našem mnijenju ovi sastanci ne bi se smjeli sazivati tako izolovano, ne bi smjeli biti lih abiturijentski, nego opće djački, na kojima bi ne tek kao gosti, nego i kao aktivni učesnici mogli sudjelovati i srednjoškolci te djaci sa visokih škola. U kratko mi smo za djačke sastanke uključivši ovamo abiturijente i apsolvente srednjih škola. Sastanak jugoslavenskih abiturijenata i absolvenata u Dubrovniku nije uspio. Ova nedaća neka ne smeta priredjivače, nego neka im bude stečenim iskustvom u daljnjem radu. Mi se najme nadamo, da priredjivači nisu posvema odbacili misao jugoslavenskog, ako ne abiturijentskog, a to opće-djačkog sastanka, koji bismo zajedničkim silama bili dužni u dogledno vrijeme sazvati, i to u svrhu našeg medjusobnog upoznanja, medjusobne izmjene misli te sporazuma i postepene realizacije onih ideja, koje su zajedničke i Slovencima i Hrvatima i Srbima i Bugarima, kao i onih, koje imadu da nam postanu zajedničke.

Hrvatski abiturijentski sastanak.

Inicijativa za ovaj sastanak, koliko nam je poznato, potekla je iz redova zagrebačkih srednjoškolskih starčevićanaca pod vodstvom istomišljenika na sveučilištu. Ovaj se sastanak imao obdržavati u Zagrebu. Prema jugoslavenskom abiturijentskom sastanku ovaj bi se sastanak ograničio na hrvatske abiturijente, dok bi svom obilježju bio ne samo djački, nego i politički, a ako se sjetimo, da se starčevićanci i oni na srednjim i oni na visokim školama smatraju sastavnim dijelom organizacije istoimene političke stranke, onda možemo dodati, da bi ovaj sastanak bio i — stranački. Kako mi u pravilu ne odobravamo trošenje energije djaštva u političkim akcijama ni na visokim školama, jer djaštvo u redovnim i današnjim prilikama nije na političkom području nikakav faktor, samo se sobom razumijeva, da naše simpatije nisu od prvog početka mogle biti na strani ovakovoga hrv. abiturijentskog sastanka. Medjutim ni do ovoga sastanka nije došlo. Lakoničkom domaćom vijesti u „Hrv. Pravu“: „Odgadja se“, saopćeno je eventualnim interesentima, da se sastanak ne će obdržavati.

Do sada nije nam poznat uzrok, s kojega nije došlo do obdržavanja ovoga sastanka. Naslućujemo samo, da ga je pokopao hrvatski katolički svedjački sastanak, koji se obdržavao takodjer u Zagrebu. U opće ne varamo li se, klerikalizam kao da ozbiljno prijeti apsorpcijom starčevićanskim djačkim redovima. Starčevićanci i klerikalci niti su prijatelji niti neprijatelji. A kako su starčevićanci bez izrazite kulturne baze, primorani su nestalno krstariti izmedju naprednog i klerikalnog djaštva neodlučni na koju bi stranu, premda osjećaju, da je njihov bezimeni položaj u kulturnom smislu neodrživ. Do sada čini se da su skloniji klerikalcima t. j. hrv. katoličkom djaštvu, znak da su posve pod uplivom današnjega pravca i duha u istoimenoj stranci. A ipak je Starčević, čijim se imenom ponose, bio kruti antiklerikalac, pače ih ima, koji ga prikazuju i kao ateistu.

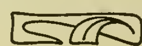

I. Hrv.-slov. katolički svedjački sastanak.

Dne 4., 5. i 6. kolovoza bio je u Zagrebu I. hrv.-slov. katolički svedjački sastanak. Ovaj je sastanak sazvan po hrv. katoličkom akad. društvu „Domagoj", dok je inicijativa jamačno potekla od strane svećenstva oko „Hrvatstva". Od sviju što sazvanih, što održanih naših sastanaka ovaj je najbolje uspio, znak, kako je nužno, da se djački, napose srednjoškolski sastanci sazivaju sporazumno sa starijima. Po vijestima priredjivača bijaše na sastanku do 450 učesnika. Ovo je broj, s kojim valja računati. Istina, da je to bio svedjački katolički sastanak i to ne samo hrvatskoga, nego i slovenskoga katoličkog djaštva; istina je nadalje, da su bogoslovi, dakle u pravilu klerikalci od zanata pa Slovenci, kod kojih postoji klerikalni djački pokret već 13 godina, bili glavni kontingenat učesnika, dok je laičko djaštvo napose banovinsko bilo razmjerno najmalobrojnije zastupano. Ali ako uvažimo, da ovih 450 učesnika znači 450 pionira za lošu i štetnu stvar, onda je potrebno, da ovaj sastanak upamtimo, te prema njemu takodjer udesimo svoje djelovanje. Glavniju riječ vodili su na sastanku Slovenci. A to je i razumljivo. Njihov je pokret daleko stariji, a kao takav raspolaže i sa više iskustva te prakse. Od brojnih referata spominjemo onaj Slovenca g. M. Dagarina: „Razvoj kršć.-socijalne ideje medju Slovencima" te onaj Hrvata g. S. Markulina „Katolicizam i moderni vijek". Na sastanku je stvoreno i više za sam pokret važnih zaključaka, tako napose da se ima izdavati posebni katolički beletristički list.

Iz referata g. M. Božića o glasilu slovenskoga katoličkog djaštva „Zora" razabiremo, da ovaj list, koji postoji već 13 godina, broji u svemu 950 pretplatnika, od toga 500 nedjaka, dakle u svemu 450 djačkih pretplatnika na visokim i srednjim školama. I ako je broj slovenskog djaštva znatno manji od našega, ipak nam se ovaj broj čini premalenim za jedan pokret, koji već tolike godine postoji. Iz ove činjenice dokučujemo, da naročito narodno-radikalno slovensko djaštvo uspješno paralizuje upliv katoličkoga slovenskog djaštva, a to nam jamči, da će i u Slovenaca u napredak rasti broj slobodoumne narodne inteligencije.

Najznačajnija je po čitav sastanak rezolucija, što je na svečanoj sjednici dne 6. kolovoza primljena na predlog g. S. Markulina. Evo je u cijelosti:

1. I. hrv.-slov. svedjački kat. sastanak izražava svoju nepokolebivu odanost sv. Stolici osobito stoga, što moderni vijek hoće da uništi ugled sv. Stolice i položaj, što ga ona zauzima u kat. Crkvi i civilizovanom svijetu.

2. Poradi teškoće borbe protiv duha modernog vremena poziva sastanak sve uvjerene katolike, bili oni u kojoj mu drago političkoj stranci, da složnim silama ustanu protiv svih napadaja i neprijatelja katoličke vjere i Crkve u Hrvatskoj.

3. Djaštvo, sakupljeno na sastanku, zaključuje, da će se ustrajno boriti protiv neposredne posljedice bezvjerskog duha modernog doba, nečistoće života, koja se, ucijepljena djaštvu u srednjim školama, širi na univerzi, te tako prelazi u narodnu inteligenciju.

Ovom se rezolucijom i hrvatsko i slovensko katoličko djaštvo stavlja u devotnu (1. točka) i aktivnu (2. točka) službu pape i Rima. Mi smo već ponovno imali prilike na osnovu činjenica upozoriti, da interesi Rima i Hrvata ne samo da nisu istovjetni, nego da se i medjusobno kose. Sjećamo samo na držanje Rima u pitanju glagoljice. Prema tome je jasno, da je služba papi i Rimu štetna po naše interese. A ova činjenica opredijeljuje i pravac našega djelovanja gledom na katoličko naše djaštvo.

Treća točka rezolucije bazira na materijalnoj neistini. Nije istina, da je nečistoća života neposredna posljedica bezvjerskog duha modernog doba, jer je taj duh moralan, daleko moralniji od kršćanskog duha, napose u praksi. U slučaju potrebe spremni smo poslužiti klasičnim primjerima iz života katoličkog hijerarhičkog svijeta u nas i drugdje uključivši ovamo i brojne pape.

Još bi nam bilo osobito milo, da nas gospoda posluže konkretnim činjenicama i autentičnim podacima o onima, koji u srednjim školama ucijepljuju nečistoću života, jer ćemo u protivnom slučaju biti primorani smatrati ovaj ispad insinuacijom sasvim iznimne kategorije.

Ova rezolucija izrazit je prilog klerikalizmu u nas, t. j. struji, koja zastupa prevlast crkve nad državom, pa je jedino ispravno, da se s toga stanovišta prosudjuje i I. hrv. slov. svedjački sastanak u Zagrebu.

Drugi veliki zbor slovenskoga narodno-radikalnoga djaštva.

Od 5. do 8. rujna ove godine vijećao je u Celju drugi zbor slovenskoga narodno-radikalnoga djaštva. Slovensko narodno-radikalno djaštvo posebna je djačka struja u naše braće Slovenaca. Ono je organizovano u trima svojim društvima: „Taboru" u Gracu, „Sloveniji" u Beču te „Adriji" u Pragu. Za vrijeme praznika svi se opet skupljaju u zajedničkom ferijalnom društvu „Prosvjeti" u Ljubljani. Po svojim idejama stoji slovensko narodno-radikalno djaštvo na stanovištu, da se djak kao takav ne smije angažovati za nijednu političku stranku kao organizovani njezin član, nego da mu je

dužnost brinuti se za što svestraniju svoju naobrazbu, na osnovu svojih studija steći svoje vlastito uvjerenje te prema tomu udesiti čitavo svoje djelovanje. Dakle slovensko narodno-radikalno djaštvo kao posebna struja ne smatra sebe nikakovim političkim faktorom, nego narodnim, kulturnim i socijalnim. U ovom pravcu kreće se i sav rad ove struje u teoriji i praksi: rad u vlastitoj sredini, u narodu te u glasilu joj: „Omladini“, koja već izlazi 4 pune godine. Kao solidno organizovana skupina istupilo je slovensko narodno-radikalno djaštvo prvi put na svojem prvom zboru prije dvije godine u Trstu. Na zboru u Celju razvilo je ono svoje misli na šire, detaljiralo ih i to u svome dosadašnjem pravcu.

Kako nam do sada nije stigao zamoljeni izvještaj iz njihove vlastite sredine, ograničit ćemo se u ovom broju samo na kratku naznaku pitanja, kojima se slovensko narodno-radikalno djaštvo bavilo na svom drugom zboru. Zbor je trajao četiri dana. Dne 5. rujna na večer održana je skupština akademskoga ferijalnog društva „Prosvjete“. Dne 6. rujna u jutro bijaše prvo plenarno vijećanje. Nakon izbora predsjedništva i ustanovljenja poslovnoga reda držana su ova predavanja: 1). Od zbora u Trstu do danas. 2). Naše stanovište prema pitanju dvoboja. Istoga dana poslije podne vijećao je djački socijalni odsjek. Raspravljalo se: a). O alkoholnom, nikotinskom i spolnom pitanju; b) o tjelesnom uzgoju, sokolstvu, socijalnom uzgoju; c) o djačkoj higijeni. Na večer vijećao je organizacioni odsjek. Dne 7. rujna bijaše drugo plenarno vijećanje. Raspravljalo se: 1). O narodnoj obrani; 2). o slobodnoj školi. Poslije podne istoga dana vijećao je školski odsjek. Pretresala se ova pitanja: A. 1) Slovenska visoka škola; 2). srednje škole; 3). žensko školstvo; 4). strukovno školstvo. B. Rasprava o slobodnoj školi. Na večer istoga dana bijaše komers. Dne 8. rujna prije podne održano je zaključno plenarno vijećanje. Poslije podne podjoše učesnici na izlet u susjedno mjesto Žalec. Već iz ovoga rasporeda može da svaki čitatelj razabere, da je ozbiljnost jedna od značajki slovenskoga narodno-radikalnoga djaštva.

Što se nas Hrvata tiče moramo priznati, da su slovenski naši drugovi pred nama, a ipak su sva napomenuta pitanja i u nas bar tako aktuelna kao i u braće Slovenaca!

Na zboru su prisustvovali zastupnik Hribar iz Ljubljane, zastupnik dr. Tuma iz Gorice, više profesora i učitelja te neki članovi narodne stranke.

Tako radi slovensko narodno-radikalno djaštvo!

Pokret narodno-naprednoga slovenskog djaštva.

Slovensko slobodno narodno-napredno djaštvo pokrenulo je svoje glasilo: „Slobodu“. Ova je struja slovenskoga djaštva izrazito antiklerikalna, a od narodno-radikalnog slovenskog djaštva razlikuje se poglavito u tom, što se narodno-radikalno djaštvo smatra eminentno kulturnom strujom, dok narodno-napredno djaštvo ne zazire ni od politike. U svom programu naglašuje narodno-napredno djaštvo, da je svaki njihov član dužan proučiti programe „sviju slovenskih stranaka“. Ono doduše priznaje, da njihova organizacija ne može jošte sudjelovati u gospodarskim i političkim pitanjima, „ali se poistovjetuje s idejama i programima slovenskih narodno-naprednih stranaka“.

Nismo vlasni, da se miješamo u unutarnje prilike naših slovenskih drugova, ali neka nam bude u svezi sa prilikama u nas upozoriti na jednu važnu činjenicu. Možda i nije najsretnije, da se slovensko djaštvo, koje je znatno malobrojnije od hrvatskoga, dijeli u tri struje, ali nam je istaknuti, da su od tih dvije odrješito antiklerikalne. A to će reći, da će se protiv klerikalaca i narodno-radikalno i narodno-napredno slovensko djaštvo uvijek zajedno naći. I hrvatsko djaštvo dijeli se u tri struje: u naprednu, starčevićansku i katoličku t. j. klerikalnu struju. Medjutim mi nismo u prilici, da konstatujemo. da su od triju hrvatskih djačkih struja dvije antiklerikalne, pače sudeći po procesu, koji se upravo odigrava u redovima starčevićanaca, rek bi da ćemo u dogledno vrijeme moći konstatovati, da su od triju postojećih hrvatskih djačkih struja dvije klerikalne. Da, slovenski drugovi su u tom pogledu svakako pred nama!

Slovensko slobodno narodno-napredno djaštvo organizovano je u tri društva; „Triglav“ u Gracu, „Sava“ u Beču i „Ilirija“ u Pragu.

„MARSONIA“

Ferijalni klub hrv. naprednoga djaštva u Brodu na Savi.

Još pretprošlih ferija opazilo se neko gibanje medju brodskim djaštvom. Izbile su dvije struje — napredna i starčevićanska.

Radeći tiho uspjelo nam je da okupimo oko sebe veći dio djaštva i da već na početku prošlih ferija istupimo kao „Napredno djaštvo“ te osnujemo svoj ferijalni klub!

Kao klub počeli smo ujedinjenima silama raditi oko provedbe svoga programa.

U brizi za svoj intelektualni razvitak osnovali smo knjižnicu, u kojoj je bilo do 600 svezaka, a koju su članovi izdašno izrabljivali.

Držali smo i predavanja. A da okupimo oko sebe sve djaštvo i da i svojem zdravlju doprinesemo dužni obol, osnovali smo „veslalački odio."

Polazili smo i na zajedničke šetnje, gdje smo u svježem zraku veselo praznikovali pjevajući pjesme, a upriličivali smo i izlete, od kojih je bio svakako najzanimljiviji onaj u brusničke kamenolome (u Bosni).

Jednako smo se gotovo svaki dan kupali i natjecali u plivanju.

Kao napredno djaštvo nismo zapustili ni onaj sitni rad, kojega kao djaci medju svojim narodom vršiti možemo.

S toga smo osnovali analfabetski tečaj, koji nam je i uspio, jer smo desetku ljudi otvorili put k prosvjeti.

Nakon praznika vratismo se zadovoljni na nauke, uvjereni, da smo svoje praznike korisno sproveli, a tako hoćemo da sprovedemo i školsku godinu, hoćemo da stečemo što više naobrazbe te da kao takovi budemo danas sutra u životu što potpuniji i što karakterniji ljudi.

Odbor.

LISTAK.

† DR. JOSIP PLIVERIĆ.

Umro je u jeku žestoke državopravne borbe izmedju Hrvatske i Ugarske. Njegovom je smrću naša javnost — upravo najživlje zaokupljena državopravnim pitanjima — upozorena na njegova djela, u kojima je naš državopravni odnos prema Ugarskoj stavljen na nepobitnu pravno-znanstvenu bazu. Prije Pliverića nismo imali nikakove znanstvene državopravne literature. A ipak je sva naša politika od sklopljenja nagodbe sa Ugarskom god. 1868. državopravne naravi! I ova je činjenica jedan od priloga sterilnosti i plitkoći naše starije politike. Sva naša starija politika bijaše politika negacije. Svatko je mislio, da ima pravo nabaciti se na nagodbu izmedju Hrvatske i Ugarske kamenom, ali nitko da bi ju i proučio. Svatko je mislio, da ju može ignorirati, nepriznavati, premda su nam istodobno pucali narodni zglobovi s nagodbene prakse. Dr. Pliverić je svojim djelima bar u teoriji s temelja obračunao s jalovom politikom negacije. U svojim djelima: „Das rechtliche Verhältniss Kroatiens zu Ungarn" (1885), „Beiträge zum ungarisch-kroatischen Bundesrechte." (Veliko djelo od preko 500 stranica 1886.) te „Der Kroatische Staat" (1887.) dr. je Pliverić golemim znanstvenim aparatom protumačio naš državopravni odnošaj prema Ugarskoj te drugoj poli monarkije i dokazao, da je Hrvatska država, koja je svojom slobodnom voljom sklopila s Ugarskom savezni odnošaj. Ne dopušta nam prostor, da se ovdje pobliže pozabavimo riznicom Pliverićevih dokaza u prilog shvaćanju Hrvatske kao države i saveznog odnošaja prema Ugarskoj i to na osnovu postojeće nagodbe. Samo upozoravamo na njegovo nepobitno znanstveno tumačenje mnogo spominjane „državne zajednice", koja može ispravno i pravno shvaćana značiti samo savezni odnošaj od najmanje dviju država. Pa onda naš odnošaj prema drugoj poli monarkije, tako napose naša prava gledom na naslov kralja („kralj Hrvatske, Slavonije i Dalmacije") i ime monarkije (»austro i ugarsko hrvatska monarkija«) itd. i to sve na osnovu nagodbenih utanačenja!

Takav je dr. Pliverić kao naučenjak.

Kao aktivni političar i član »narodne« vulgo magjaronske stranke dr. Pliverić ne bijaše kadar da svoje stanovište u državopravnim pitanjima učini i stanovištem stranke, u koju je stupio. Što dalje to je više dopuštao, da se šutnjom potiskuje posebnost Hrvatske bazirana na pozitivnim pravnim činjenicama. Njegovi veliki saborski govori npr. oni o condominiju Rijeke nisu ravni njegovim djelima, jer je dr. Pliverić kao zastupnik stavio znanost u službu popuštanju u praksi, u službu stranci i narinutom glavaru zemlje. A ipak je sam dr. Pliverić baš ovakovu praksu u svojim djelima neutrudivo pobijao! Pred konac svoje političke karijere napisao je svoju »Spomenicu«, koja je zbita rekapitulacija državnopravnih sporova izmedju Hrvatske i Ugarske sa pravno-znanstvenoga i hrvatskoga stanovišta. Ova je »Spomenica« Pliverićev labudji pijev. Izdao ju je ove godine, dakle nakon poraza svoga (podlegao je dru. Šurminu) i svoje stranke i to kao pravno uporište za krepčiju obranu zemlje, kako sam kaže u uvodu iste. Pred smrt kao da je slutio, da nije daleko velika državopravna borba izmedju Hrvatske i Ugarske, kojoj će pravac davati u mnogom i njegova djela, samo što će ju voditi drugi ljudi.

Osim »Spomenice« dr. Pliverić je sva svoja djela napisao na njemačkom jeziku. To je uzrokom, da su ona u nas manje čitana i prouča-

vana, ali su zato u stranom znanstvenom svijetu pribavila našem stanovištu obzirom na naš državopravni odnos spram Ugarske poštovanje, a dru. Pliveriću potpuno priznanje kao državopravnom stručnjaku.

Kao sveučilišni protesor, a kao takav je djelovao od osnutka našega sveučilišta god. 1874., predavao je medjunarodno, opće državno i hrvatsko - ugarsko državno pravo. Veliko djelo: »Hrvatsko-ugarsko državno pravo« nadjeno je nakon njegove smrti gotovo. Kao profesor djelovao je strogo naučnjački daleko od svoje političke uloge. Slušatelji ga volili kao rijetko kojeg profesora, pa ga je na račun toga često minula mnoga gorka, koja je znala u dio pasti njegovim drugovima, članovima iste stranke

U kratko dr. Pliverić bijaše velik učenjak ali slab značaj Mi? Kao javni ljudi danas sutra upirimo se o njegovu teoriju, ali ne smijemo nikada da slijedimo i njegovu praksu!

Intelektualni razvitak po stališkom zanimanju ljudi.

Pod tim natpisom pisao je mladi Haeckelov učenik Henrik Wolff doktorsku disertaciju. Za objekt promatranja služio mu je u znatnoj mjeri — Tito Dorčić. (Vjenceslav Novak: Tito Dorčić, izdala »Matica Hrvatska«, 1906.). Jednoć se u mislima mladoga naučnjaka (gledajući Tita, gdje dugo roni u moru, da iznese ubotnicu, koja je zavukla udicu pod kamen) prikaže veličajna slika: gledao je Tita praocem budućega čovjeka dvoživca. Prenuvši se iz svojih misli prošapta mladi Haeckelovac:

»Rückbildung . . . natürlich, eine Rückbildung . . .«

Eto tako — Dorčića su gotovo svi, s kojima je dolazio u doticaj, držali zanimivim dokumentom — svaki za svoje svrhe. Prirodoslovac Wolff za svoje, direktor Sabljak za svoje, donekle i Regina za svoje — svi za svoje. Ali samo dokumentom... A ipak — Tito je Dorčić uza svoju genijalnost u ribarenju, naslijedjenu od dalekih predaka, mogao da bude eminentno korisni član društvu, barem najbližoj svojoj okolini. No čim su ga otrgli od toga jedinoga njegova područja — ribarenja — on je bio kao odkinuta grana. Od alkohola su mu oslabili živci, onda je poludio ne mogavši podnijeti, što je na predlog njegov — kao državnoga odvjetnika — objesen čovjek prav. U tom je ludilu i umro, počinivši samoubojstvo t. j. »poklonivši ostatak svoga rasklimana života moru, gdje je jedino za nj bilo života«. U tome je njegova tragika, u najboljoj vjeri uzrokovana nerazumijevanjem, neopravdanom težnjom na veliko naših hrvatskih malih ljudi, roditelja njegovih. Da se tragika života Titova ne ispuni u potpunom opsegu, ne uzmože zapriječiti ni škola, koja je eventualno posve jasno znala (direktor Sabljak!) da će za činovnika iškolani Tito biti posve suvišan i nesposoban u ljudskom društvu, da zauzima mjesto, za koje se škola.

Na usta direktora Sabljaka kritizuje Novak ovom prilikom uredjenje škole, a podaje nam u jezgri pozitivni ideal, kako da se one udese. Iz svega jasno izlazi, da je Novak svojim mislima o školi uz Sabljaka. Po razlaganju direktorovu, škola — kakva je danas — ured je u potpunom smislu riječi, ured »u kojem se pazi poglavito na to, da stranke — a to su djaci — formalno udovolje propisima . . . A škola, kao što je gimnazij, morala bi biti daleko od toga birokratizma. Ona bi u jednu ruku imala biti i hram, gdje se naučaju i sve znanosti i oplemenjuje idejama velikih duhova ljudska narav. S druge praktične strane, trebala bi da ima takova škola pred očima samo one ljude, koji će iza svršenih nauka zapremati u ljudskom društvu najvažnija i najodličnija mjesta, skopčana s velikom odgovornošću savjesti, jer se po njima dade učiniti za narod i za državu mnogo dobra, ali i mnogo zla . . . Samo s ta dva gledišta trebalo bi da gimnazij prima i ocjenjuje svoje učenike. Neka se pridrže samo oni, koji pokažu u sebi jamstvo, da mogu u sebe asimilirati znanje i ideje, koje su duševno podizale, oplemenjivale i vodile do savršenosti čovječanstvo otimajući ga živinstvu. A one, koji pokažu, da nemaju u sebi prijemčive snage za te ideje, da odbaci, jer su oni teret školi, a ona teret njima. Ne bi to bila nepravda, kao što se čini u prvi mah, jer takovi mogu imati izvrsnih sposobnosti za praktičan, običan rad. Školsko im je znanje gimnazije skroz suvišno, nijesu ga u sebe upili, mučili su se s njim i gubili vrijeme, što su ga krasno mogli upotrijebiti na odgajanje rodjenih sposobnosti. Tjerajte silom takove u više škole, oni skroz promaše svoj cilj: Ili se posve izgube svojom nesposobnošću u ljudskom društvu . . . ili

živare besplodno bez ugleda ... ili se laćaju nemoralnih sredstava, da dodju do moći i ugleda (ovo posljednje npr. Tito Dorčić. Op. moja) ... Gimnazij, kako ga ja pomišljam, ne bi bio ni za one učenike, koji ga sad polaze s nakanom, da postignu manje činovničko mjesto. Na takovim se mjestima obavlja posao mehanično po stalnim propisima bez veće samoradinosti činovnika ... zato je za takove ljude skroz suvišno, da čitaju u grčkom originalu Homera ili da se muče matematičkim dokazom o gravitaciji... Za takove bi trebalo da postoje druge škole, sa skroz drugačijom naukovnom osnovom, a gimnaziji univerza — to bi bili hramovi čiste znanosti za odabrane, koji su dovoljno nadareni moralno i intelektualno za asimilaciju i provadjanje plemenitih ideja, jer samo takovi spadaju na pročelje ljudskoga društva.«

U današnjoj školi — uredu ima profesor »u ruci ljestvicu, po kojoj ocjenjuje djaka, kao što vinar sa svojom spravom mjeri množinu alkohola u vinu. Pita se glavno: je li djak miran, uredan i da li nauči lekciju ... i njegova se vrijednost ocjenjuje po tim vanjskim bilježima, koji varaju u više od polovice slučajeva. Koliko puta nastrada intelektualno i i moralno darovito dijete samo poradi svoje djetinje lakoumnosti, gdjekada poradi svoje bezazlenosti ...« »A drugi može da bude tupoglav, pun zlobe, zaražen kojekakvim potajnim griješenjem ... ali se vješto skriva i prolazi pred birokratskim uredom škole dobro.« Kad ovaki svrše škole »to su konopci, iz kojih se plete bič naroda ... Tko je kriv? I ja (Sabljak) i profesori ... svi smo krivi. A nama je kriv uredjaj škole, kakav je danas. I tu vladaju stalni propisi, kao što je npr. kod carinskoga ureda odredjena carina na koju robu ili poštarskoga ureda pristojba prema vrsti pisma i pošiljke ...« Od straha za školsku disciplinu često se »odreže od škole koje udo samo poradi nedužnih prišteva, a mnoga uda otrovane krvi, ako ne izbace na vidjelo čirove, ostanu netaknuta ...«

Na ove ovako izražene misli možemo gotovo posve pristati — barem što se tiče strane kritičke, i ako se s njima ne bismo mogli u svem složiti u onom dijelu, gdje nam se podaje princip, kakova bi trebala da bude škola, ako će da odgovara svojoj svrsi.

Direktor je Sabljak u svojim bogatim bilješkama o bivšim djacima svojim zabilježio, da su seljačka djeca u gimnaziji prosječno dobri djaci. »Shvaćanje im je dobro, marljivi su i uredni, ćudoredni i bojažljivi, teško će se kada naći u kakovoj djačkoj zavjeri.« Kao činovnici isto su takovi »ali u javnom radu odmah se pokazuje medja njihova talenta.« »Nad prosječnost se digne vrlo malen postotak, a još je manji postotak onih, koji se u svojoj struci istaknu genijalnošću. Rado naginju štreberstvu, velik je postotak onih, koji se stide svoga seljačkoga porijetla, a kad ga moraju istaknuti, onda to udese lukavo prikazujući svoje porijetlo kao tmurnu pozadinu, samo da se u jačem svjetlu istakne njihova pojava i odvrati pogled od pozadine.«

Ne može se poreći, da čovjek nižih klasa t. j. niže kulture shvaća svoju naobrazbu praktično, za kruh. On je tako odgajan od malih nogu. „Seljak i mali obrtnik ne dolazi u položaj onoga materijalnoga blagostanja, gdje se radja želja i ćuti potreba viših duševnih potreba, užitka znanosti i umjetnosti". „Pa čemu i turati u više škole našega seljaka? Mi smo agrikulturan narod s ogromnim postotkom seljačkoga stališa, a koliko još neobradjene zemlje leži u taman, a ono, što se obradjuje, obradjuje se kao u doba početka ljudske kulture. Dižimo seljaka školama udešenim racionalno prema napretku u njegovu stališu, a odbijajmo ga od gimnazija i sveučilišta osim u slučaju, da se pokaže genijalnim. Zemlju će nam poplaviti ljudi s ispitima, a bez plaće, dok rodna gruda čeka badava na vješte ruke, da joj podignu vrijednost i ljepotu".

Teorija Sabljakova nije nikakav aristokratizam. „Ne tvrdim ja, da se djeci nižih društvenih klasa ima uskratiti pristup k višim naukama. Nipošto. Jer ona mogu da budu sposobnija za nauke, nego djeca najviših staleša. K nauci su pristupna, ali k višoj kulturi rijetko". „U svakom narodu ima, što se intelekta tiče, ljudi različno nadarenih, od genijalnih, pa sve nuance do idiotizma. To je redovna pojava kod svih kulturnih naroda. Pa pored

te jednakosti ipak jedan narod nadvisuje kulturom drugi. Ja dakle tvrdim, da prijelaz iz niže kulture u višu ide postepeno i da se samo iznimno provede u prvoj ravnoj generaciji. Zato sam s praktičnih razloga protivnik toga, da se od obitelji, gdje je jedino dijete — kao što je u Dorčića — otme to dijete onomu, što se u njegovu krv uvriježilo nasljedstvom prenašanim kroz stotine godina od jedne generacije na drugu. Prvi pokus rijetko uspije, — a ono domaće, gdje je mogao takav sin biti prvi, izgubi se . . . Takav jedinac mogao bi u više nauke jedino onda, kad bi pokazao genijalnost, — a to se kod desetgodišnjega djeteta ne dade ustanoviti".

Malo sam se dulje zadržao citirajući izvode direktora Sabljaka. No to je bilo svakako nužno s jedne strane, da pokažem, kako se te misli mogu složiti s temeljnim mislima napredne omladine o tom pitanju a s druge strane. kako je Novak bio visok um, otvoreno zahvaćajući i oštro kritizujući nedostatke uredaba, do kojih stoji napredak i opstanak narodnoga života. Citirao sam napokon i za to, da se vidi, kako se Novak na kraju života sav podao proučavanju životnoga problema hrvatskoga naroda i kako je bio sinovski zabrinut, da se on povoljno riješi.

Ne mogu, a da ne istaknem na ovom mjestu, da je Sabljak katolički svećenik — pa nije slučajno, što mu Novak meće u usta napred navedene izvode, na koje Sabljak — radi svoga katolištva — jedino može primijeniti Lamarckovu descedentnu teoriju i Darvinovu selekciju. Da primijeni tu teoriju i na druge pojave, to kao katolički svećenik nije mogao učiniti. Sjetimo se sličnosti — Strossmayer je priznavao evoluciju, tek je za čovjeka — opet kao katolički svećenik — nije mogao dopustiti.

Isto tako nije tek slučajno, što je pojava mladoga Henrika Wolffa, Haeckelova učenika »sjećala s prvoga pogleda na opicu.«

U čitavoj je knjizi snažno naglašivan descedentalizam i to kao misao, na koju čovjek treba da pristane, koja je opravdana. Da je Novak tako mislio, vidi se iz toga, što je napisao čitavu knjigu, da rječitim primjerom dokaže snažan utjecaj nasljedstva. Ova misao nasljedstva — ovdje u našoj literaturi prvi put uporavljena na naš život, — daje uopće temeljnu boju ovoj Novakovoj knjizi. Dalje je Novak htio da utvrdi misao, koja se sramežljivo provlači i našim novinstvom, da mi trebamo ekonoma, gospodara na svakom polju, a da ne trebamo samo činovnika, klasičnih filologa i dr. Takav problem — u neke sličan — obradio je i Kovačić u romanu »U registraturi«. I on je onamo prikazao neplodnost života, otrgnuta s pravoga tla. Ali dok je Kovačić prikazao prijelaz seljaka u »gospodina« bez vidljivo istaknute tendence, to je u Novaka tendenca jasna, te viče: „Ostanimo na području, gdje možemo izrabiti svoje sposobnosti!"

Tito je Dorčić po definiciji Sabljakovoj: ženijalan ribar s propisanim ispitima pravničkoga fakulteta. Dakle je on po stališu činovnik, ali inteligencija mu se ne uzmože dići nad inteligencu našega maloga čovjeka-ribara. Toliko je jaka nasljednost — iz jedne se kulturne sfere u drugu — iz niže u višu — ne prelazi u jednoj generaciji. Zalo treba stoljećâ.

Život činovnički (i uopće: školovanje) prema ribarskom raspoloženju Titovu odnosi se kao sjena prema svjetlu. Baš zato, jer je svjetlo (ribarsko raspoloženje) trebalo da zauzme sve njegove umne sposobnosti, ostalo je za sjenu (t. j. činovništvo i školovanje) tek jedna i to „najmrtvija točka" njegova uma — memorija. Njom nadomještajući shvaćanje provlačio se kroz škole. Pomagala mu je uza to s rodjena tla donesena lukavost, osebina našeg Primorca. Memorijom se, a poglavito lukavošću (jer mu je sad ona gotovo isključivo trebala) služio i kasnije u životu. Lukavošću, vješto prikrivanom, on se i oženio.

Ova je knjiga uopće dokumenat hrvatskoga života. Tragika Titova — tragika je mnogih hrv. ljudi. Pl. Puhovec tip je mnogih hrv. snažnih, širokih pogleda, inteligenata, koji se ne ističu u velikoj javnosti, već u najbližem krugu. Njegova kći Regina, drugo je — žensko — izdanje pl. Puhovca. Ona ima u hrv. životu za sobom čitav niz nepoznatih družica, koje pozlaćuju svojom inteligencijom najbliži krug, ne vješajući je na veliko zvono. A Wolff je prestavnik takodjer jedne klase ljudi u Hrvatskoj — a to su tudjinci u našoj domovini, što ovdje zauzimaju različna mjesta, no kojima nije stalo do potreba naroda, već im je glavno, da se ovdje bilo čime okoriste. Sabljaka smo već dosta karakterizovali — njegovim vlastitim riječima. Roditelji Titovi — Andrija i Lucija — običan su naš »bogobojazni« tip, kojima je ideal — mjesečna plata, unatoč ma koliko sjajnoga položaja i bez te mjesečnine. Trgovac je Dabić čovjek, kakovih bismo u Hrvatskoj mnogo trebali.

Onda bi naše blagostanje stajalo na velikom stepenu, a ne bismo bili narod filologa mjesto narod ekonoma. Dnevničar Vaso Duić tip je hrv. čovjeka, alkoholista, ne neinteligentnoga, no kojega možeš radi toga, što nema moralnoga zaledja, za sve upotrebiti. To je slab čovjek, kakovih je puna Hrvatska — ne samo medju dnevničarima — čovjek na prodaju pod različitim oblicima.

Ima u knjizi još jedan tip, na koji ne smijemo zaboraviti, ako ćemo da ovaj nacrt bude donekle potpun. A to je ličko dijete Dević, u višim razredima instruktor Tita Dorčića, sedmoškolac. To je mladić čednih duševnih sposobnosti, što prodaje instruirajući mjesečno za dva forinta svoju energiju, mladić s plodnim tlom za štreberstvo, kojemu je vrhunac uporabive energije, kad rekne: »Tužit ću te ravnatelju!« Silno se boji mora. Novak i to tumači nasljedstvom. Treba naime uzeti u obzir, da je Dević rodjen u Lici, daleko od mora. Istaknuh Devića zato, jer je i on tip mnogih hrv. instruktora, tip sirotnih djaka, što će za narodni život značiti breme, a nipošto komponentu, koja će služiti za rezultantu narodnoga blagostanja. Takovih je djaka u Hrvatskoj dosta. Razlog leži opet u današnjem uredjenju škola.

Sve ovdje navedene osobe u Novakovoj radnji jesu tipovi. Kako moja radnja nije htjela da bude literarna kritika o „Titu Dorčiću", nije mi se bilo potrebno obazirati na umjetničku stranu knjige. Moram tek reći, da knjigu valja čitati. Ona sadržaje dio hrvatskog — ekonomskog i psihološkog — problema, snažno istaknut, odredjena su u glavnom i sredstva, kako da se taj dio problema i riješi. A riješit će se, ako napredni ljudi u Hrvatskoj duboko proosjećaju i prožive potrebu reorganizacije školstva i dosadanjega principa u polaženju škole, pa ako prema tim mislima stanu i raditi. Jer koja korist imati i najljepše misli, a raditi utrtim stazama reakcionarnim?

Stjepan Parmačević.

Josip Milićić: Pjesme. (Izvorne i tri prevoda iz Carduccia. Ilustracijama je knjigu ukrasio slikar T. Krizman.) Ne može se poreći, da u Miličića ima nježna čuvstva i vještine, da nam stihovima reproducira to čuvstvo. Ipak u ovoj vještini vidimo neke nedostatke. Iz čitave se knjige Miličićeve vidi težnja za formalnom dotjeranošću, a kad tamo — pokazao je, da raspolaže dosta malim brojem rima. Eto primjera: Gotovo konstantno rimuje Miličić t v o j e sa m o j e ili s v o j e. Ili dogodi se pa npr. u »Majci« (koja je pjesma, nota bene, neke ruke sonet) ima u prvoj kitici i ovaku rimu: t v o j e — t v o j e. Ima još nekoliko ovakovih rima, što se opetuju. Ja ih dakako neću navoditi. To će opaziti svaki čitač. Miličić će slika radi nagrditi kadšto i jezik. Evo u »Serenati« (prijevod iz Carduccia) ima t o č e mj. t e k u slika radi s: o č e On će č e l a radi reći mj. prelila — p r e l ' j e l a, d a n u radi reći će p r o c v a n u mj. procvate. Na jednom mjestu (»Jesen«) ima poradi slika sa d o l e posve nepotrebni i u onom mahu za svoje — pjesnikove — grudi nepristajući epitet: g o l e. U pomenutom već prevodu »Serenata« ima i grdna jezična nagrda (germanizam!) „Djed, što d r ž i t e g o v o r e t a k o v e" — opet očito slika radi sa j o v e. Naprezanje ipak nije uspjelo, jer j o v e i t a k o v e ne čini slika. Ovo je dosta o formalnoj strani ovih pjesama. Uza sve ove nedostatke moram noglasiti, da u Miličića ima verzifikatorske vještine. Progovorih pak na prvom mjestu o toj vještini s toga, što mi se čini, da ona u Miličića nadvladava podosta sve drugo, što od pjesme ištemo. Istina pristajem tačno uz one, što tvrde, da su dobri pjesnici redovito i dobri stihotvorci. Ali opet tvrdim, da se verzifikacija prema poeziji odnosi kao npr. radnje vrlo poštovanoga gradjanina gosp. Pierotia (graditelja grobnih spomenika u Zagrebu) prema radnjama recimo Meštrovićevim. Ovim ne htjedoh nipošto da odrečem pjesnički dar Josipu Miličiću. Nasuprot držim, da je ovom knjigom utvrdio talenat, uz koji bi mogao dobro pjevati, dakako kad bi uz sve veće obrazovanje našao sve više predmeta — prilagodjenih svojoj individualnosti i snazi — o kojima će pjevati. U ovoj je knjizi tih predmeta nekoliko: Ljubav, pa »ljubav«, onda izgubljena vjera, neke pjesme raspoloženja, i još koji. Kad se uzme na um, da ovi predmeti nijesu ni novi, ni osvjetljeni posebnim subjektivnim svjetlom ni dati u kakovom god novu ili bar privlačivu obliku, onda će biti jasna moja tvrdnja: da ovom zbirkom nijesmo dobili nikakova pisca snažnije individualnosti. Tvrdim uza to, da je hrv. ak. društvo »Zvonimir« u Beču prema tome moglo trošak za nakladu upotrebiti u mnogo korisnije svrhe, nego li na izdanje ove knjige.

Čitava je knjiga u glavnom protkana blagom tugom, manje očajnošću. Ima pjesama, u kojima se vidi utjecaj Kranjčevićev. Dvije su pjesme — »Sv. Antun« i „Sv. Franjo Asiski" — očito nastale pod dojmom Vidrićeva „Gonzage". Medjutim u prvoj od ovih pjesama nema po mome mnijenju ni zere duhovitosti, a u drugoj je svršetak nelijep i neumjestan, da ne reknem što gore.

Inače se o ovim Miličićevim pjesmama ne može reći ništa znatnije, nego li to, da u ovoj zbirci ima nekoliko osjećaja lijepo izrečenih. Napokon neka mi bude dopušteno izreći i nadu, da će se Miličić razviti, i želju, da nas naskoro opet ne obdari — čitavom knjigom stihova, već neka ih štampa po našim listovima, gdje će urednici već znati da odaberu najbolje medju njima. **Sp.**

Milan Marjanović: Iza Šenoe. Četvrt vijeka hrvatske književnosti. Kod pisanja literarnih istorija trebalo bi da se uzima znatan obzir na općinstvo nestručnjačko, laičko. Toga je do danas u nas bilo veoma malo — pa su se literarne istorije pisale najvećim dijelom tako učeno i akademski, da jednostavno svojem suhoćom nijesu privlačile općinstva. I to je jedan razlog, zašto nemamo znatne čitalačke publike za hrv. djela.

U tome je pogledu ova Marjanovićeva studija znatan korak naprijed, i ako si sam Marjanović u predgovoru ne vindicira, da je ovo potpuna literarna istorija vremena iza Šenoe do 1904.

Kad stojimo na stanovištu, da literarni istorik mora da uvaži sve komponente, koje daju kao rezultatantu izvijesnu ličnost ili izvijesno doba, onda nas i u tom pogledu zadovoljava ova radnja. Tu je naime pisac po mogućnosti uvažio svaku crtu, svaku struju, jednom riječi sve, što je moglo utjecati na naše književnike u njihovu stvaranju, odnosno za vrijeme snažnijih pokreta i u njihovoj agitaciji za književnost.

U ovoj je knjizi — na mjestima dosta nagrdjenim jezikom i stilom — prikazana mjestimice i nepotpuno, pa zato mjestimice i površno, naša literatura od Šenoe do god. 1904. Prikazani su svi pokreti, koji su se od toga doba rodili na polju literarnom u nas. O svemu tome može poznavač tih prilika suditi i drukčije nego Marjanović, ali će opet svatko priznati, da je pisac znao velikom spremom, sigurnošću i rječitošću razvijati svoje misli o tom razdoblju naše književnosti. I ako nije u toj knjizi sve suho zlato, opet će knjiga dobro doći svakome, pogotovu srednjoškolcima od VI.—VIII. razreda. Ova će knjiga na kostur školske literature objesiti sočno meso, a to i jest zanimivo, mnogo zanimivije i korisnije, nego li brojenje kostiju na kosturu školske literature. Zato je upravo prema sebi dužnost svakoga srednjoškolca pomenutih razreda, da si ovu knjigu Milana Marjanovića kupi kao pomoćnu knjigu. Nijesam ovdje mislio ocjenjivati toga djela, već htjedoh sad na početku školske godine upozoriti naše kolege srednjoškolske na nju. Možda će mi se pružiti prilika, da i podrobnije progovorim o njoj u iscrpivoj oduljoj ocjeni. **Sp.**

Mi i — lijepa književnost. Bit će svaki čitač „Hrv. djaka" opazio, da je u njemu lijepa književnost kao potisnuta u kut. Mi smo doduše toga nazora, da lijepa književnost u velike pripomaže svrhama, radi kojih se rodio naš istup. Ali opet — svijesni smo si, da je jedna od značajaka našega istupa — ili nazovimo ga pokretom — baš to — što nije literaran. Znajući dakle to — a ovdje to napose naglasivši — ne će nam biti nimalo čudno, što u našem listu zauzimlje najmanje prostora baš lijepa književnost. Tako će biti i u napredak s beletristikom u našem listu. Pratit ćemo istina kritikom po mogućnosti sve pojave na polju naše lijepe knjige, ali od beletrističkog štiva donositi ćemo samo ono, što naši prijatelji n a j b o l j e stvore. To će biti tako dugo, dok nam što snažniji odziv naših jednomišljenika ne dopusti, da dodajemo po uzoru nekih vanjskih djačkih listova poseban prilog za radnje i manje uspjele, no u kojima se ipak vidi dar. — Baš poradi toga, što naš pokret nije — literaran — nijesmo još ni zauzeli u listu stanovište prema borbi »starih« i „mladih«, »pravih" i „nepravih" književnika, koja je i sada znatno — i ako ne bučno — na dnevnom redu.

Priznajemo — naše su simpatije, što se tiče književnih načela, dakle strane idejne, na strani književnika, okrštenih „mladi". No s druge strane prinuždeni smo naglasiti i to, da mi imamo već dosta literature i „stare" i »mlade", i „prave" i neprave«, tako te smo već gotovo i zaboravili na literaturu »dobru« i „lošu". Ovo nije glas za možda kakovo sentimentalno izmirenje „starih", sa „mladima" — ne to nam nije ni na kraj pameti. Što više odlučno smo za to, da se borba nastavi (često bi sredstva trebala da budu ugladjenija, no što jesu.) U toj će borbi po prirodnim zakonima ostati „mladi" pobjednici, dobivši opet u opoziciju druge „mlade«. Za izmirenje dakle nijesmo! Ali smo zato, da se uvede literarni moral na jednoj i drugoj strani — da se djelo svakoga »mladog» i „starog" ne uzvisuje u njemu prijatnoj koteriji, a ponizuje u protivničkoj. — Ovdje ćemo napokon naglasiti i to, da se čudimo J o s i p u K o s o r u, koji s jedne strane onako optužuje naše društvo („optužba") s truleži, nepravde itd., a s druge strane objelodanjuje svoje „Umiruće ideje« u novinama one stranke, koja je kriva svemu našemu truležu. Je li to možda značajno? Ili ima li to možda biti moralnost u — nemoralnoj okolini? Omražena prostitucija . . . **Sp.**

Zaboravljena grana. Naša javnost znade, da o s i m u M e d j u m u r j u t e i z u z e v š i B u n j e v c e i Š o k c e, u Ugarskoj ima Hrvata, no osim toga i njihova imena „W a s s e r K r o b o t e n", veoma malo o njima znade. A ipak te naše zaboravljene braće ima preko 100.000 po samom magjarskom popisu od 1900. Te naše naseobine mogu se podijeliti u dvije grupe. Prva uz zapadnu medju Ugarske najme u županijama V a s, S o p r o n, M o s o n, P o s z o n y broji 59.678 duša, a proteže se i u Doljnjoj Austriji i Moravskoj. Druga pak ide uz sjevernu medju Hrvatske, te broji u županijama S o m o g y, T o r o n t à l i B a r a n y a do 31.019 duša. Prva grupa, koja je čakavska, potpuno je ostavljena samoj sebi, te nema nikakova dodira s domovinom. Jedino, što ju još uzdržava jest, da ima nešto svećenika i učitelja, te nekoliko u t r a k v i s t i č k i h k o n f e s i o n a l n i h š k o l a, kojima će Aponyev zakon zakrenuti vratom. Škole su u narječju, kao

što i cijela njihova „književnost“, koja se po sebi razvila, a koju njeguje prije spomenuta inteligencija. Ta je „književnost“, koja broji preko 100 knjiga, ponajviše školska te crkvena (molitvenici i slično). Rijetko je koja knjiga drugog sadržaja, izuzevši zbirku pjesama, sanovnik, knjigu o obrani Kiseka. Knjige im izdavaju knjižari u Sopronu (Schwarz Karl, Adalbert Coriány), u Kiseku (Eugen Roth), u Željeznom-Kis-Martonu (Eduard Dick), u Nizsiveru (I. Horváth), u Gjuru (Andor Zeichmeister), u Staromgradu Ung. Altenburg (Aleksandar Cséch), a najviše diocezanska tiskara u Gjuru (Györ). Jedina literatura, koja im služi za uzgoj, jesu tri koledara i to: 1. Hervatski Kalendar Sv. Antuna Paduanskoga složen od Martina Borenicha i Ivana Dommanovicha. Izdaje ga Eugen Roth u Kiseku od od god. 1903.; a stoji 50 fil. — 2 Koledar Svete Familije. Izdaje ga prof. Eduard Krajnjak, a tiska se u diocezanskoj tiskari u Gjuru od god. 1904 Stoji 60 fil. — 3. Kérštjansko katoličanski kalendar. Sastavlja ga Stjepan Borenić, a izdaje Eduard Dick u Željeznom (Kismarton) od god. 1890.

O tim naseobinama su pisali Kurelac, Kuhač i Milčetić, no veoma manjkavo i pogrješno. Dan danas se najviše oko njih brine prof. E. Krajnjak, koji se tuži, da ne nalazi nikakav odziv i interes iz Hrvatske, a ipak bi bila dužnost i društva sv. Jeronima i hrv. društva za pučku prosvjetu, da se pobrinu, e bi se te naše kolonije uzdržale, te se uščuvale od propasti uslijed madjarizatornog nastojanja ugarske vlade. To djelovanje i nikakav naš interes za njih je proizvelo kod njihove inteligencije, da je postala posve nepovjerljiva i bojazljiva, te teško ćuti svoju osamljenost i zapuštenost, za koju nemaju dovoljno prigovora. —k—

„Neven“. Zabavno-poučni misečnik za Bunjevce i Šokce. Pod tim naslovom izlazi već 24. godinu glasilo naših Bunjevaca, veoma lijepo uredjivano po Dr. Franji Sudareviću. Pisan je ikavštinom, a donaša uzgojne i informativne članke o politici, nar gospodarstvu, a najviše o njihovim prilikama i ustanovama. Osim toga ima malih pjesmica te obilne i birane: Visti. Kako sam spomenuo najviše se bavi njihovim prilikama i ustanovama, poimence: Subotičkom Kazinom i »Prelima«, Zemljodilskom Štedionicom, Kolom mladih Bunjevaca. Naše prilike prati te donaša vijesti o kulturnim, gospodarskim i političkim dogodjajima. Tako ove godine nalazimo vijesti o jadranskoj banci, prvoj hrvatskoj štedionici, „Hrv. Domu“ u Zemunu, Dr. Zaharu Pliverićevoj „Spomenici“, te dva članka o našem sporu sa Magjarima, gdje veoma lijepo zagovara prava Hrvatske, osim toga pod rubrikom književnost prati nova izdanja. Mi ga toplo preporučamo svim kolegama, koji se interesiraju. Naručuje se u: Szabatka (Subotica) IV. 8. a stoji godišnje 2 krune.

Malo brojeva o iseljivanju. Dosada nam predleže »Mjesečni statistički izvještaji« za prvih pet mjeseci ove godine, te iz njih vadimo ove značajne podatke. Kroz to pet mjeseci iselilo se je 14.164 osoba, a kroz isto vrijeme je bilo putnica za iseljivanje za 31.061 osobu. Od tih 14.164 osoba, koje se iseliše, bilo je bez putnice 1953 ili 13·79% od iseljenika. Povratilo se pak 1918 osoba ili 13·54% od iseljenika a doselilo se 2428, tako da se više iselilo nego doselilo ili povratilo 9818 osoba. No ovaj broj mora da bude kud i kamo veći, ako uočimo broj izdanih putnica, te broj iseljenika sa putnicom. Prvi iznaša 31.067 a drugi 12.211 po tom samo 39·31% od osoba, koje su putnicu uzele. Ako pak promatramo osobe po narodnosti, to će nam se slika još crnijom prikazati. Od 14.164 iseljenika bilo je 12.220 Hrvata ili Srba (86·27%), 583 Madjara (4·12%), 885 Nijemaca (6·25%) a 404 ostalih (2·85%)*). Dočim od onih, koji su se povratili iskazana je narodnost 1682 Hrvata ili Srba (87·70%), 34 Madjara (1·77%), 147 Nijemaca (7·66%) a 55 ostalih (2·87%) od ukupnih 1918. Doselilo se pak kroz isto vrijeme 2428 osoba; od tih 463 Hrvata ili Srba (19 07%), Madjara 1177 (48·48%), 446 Nijemaca (18·37%) a 342 ostalih (14·08%). Ili ako uzimljemo zajedno doseljivanje i povratak iseljenika imamo prama iseljivanju ovu tablicu:

Narodnost	Iseljivanje		Doseljivanje i povratak iseljenika		Umanji li se ili poveća za	
Hrvati	12.220	86·27	2.145	49·36	— 10.075	102·63
Madjari	583	4·12	1.211	27·86	+ 628	+6·40
Nijemci	885	6·25	593	13·64	— 292	2·97
Ostali	404	2·85	397	9·14	— 7	0 97
Nepoznato	72	0·51	—	—	— 72	0·73
Ukupno	14 164	100%	4.346	100%	— 9.818	100%

Tim vidimo: I. Da se je broj pučanstva fluktuacijom tj. iseljivanjem i naseljivanjem smanjio za 9818 duša ili za 0·41% od pučanstva po popisu g. 1900. II. Da broj onih, koji su se povratili iznaša 1918 dakle jedva 13·54% od broja onih, koji su se u isto doba iselili. III. Da je broj za koji su se Hrvati i Srbi umanjili veći od ukupnog umanjenja za 257 ili, 2·62%. IV. Da se Madjari ne samo nijesu umanjili u razmjeru pučanstva g. 1900. za 3·74%, već su narasli fluktuacijom za 628

*) Za 72 osobe ili 0·51% nije navedena narodnost u svesku od siječnja.

osoba ili obzirom na rezultat fluktuacije za 6·40%. Ove činjenice najbolje pokazuju pogibelj, koja nam prijeti. —k—

BILJEŠKE.

Nešto iz statistike srednjih škola u Hrvatskoj škol. god. 1905/06. Prof. je Ebrić iznio u ovogodišnjem „Nastavnom Viestniku" neke podatke iz izvještaja srednjih škola za god. 1905/6. Spomenute školske godine bilo je u Hrvatskoj 18 srednjih škola (gimnazija i realnih gimnazija) sa 175 razreda. I to devet gimnazija, 6 realnih-gimnazija i 3 male realne gimnazije. Na tim je zavodima bilo 5834 djaka i to 5633 učenika i 201 učenica. Od toga 3201 na gimnazijama, a 2633 na realnim gimnazijama. Značajno je, da se broj djaka na gimnazijama umanjio od škol. god. 1902./3. za 207 (3·43%), dočim je u isto doba porastao kod realnih gimnazija za 111 (4·40%), tako da danas iznaša postotak djaka na real. gimnazijama 45%, dočim je god. 1902./3 iznašao 42%. Kod nas u Hrvatskoj ima 4 tipa srednjih škola, zato za promatranje djaka po smjeru nauka, treba razrediti pojedine zavode na razrede. Nalazimo tada 105 razreda gimnazijalnog smjera, a 73 realnog i real.-gimnazijalnog. U tim je razredima bilo 3576 djaka gimnazijalnog smjera (61·29%), 795 djaka realnog smjera (13·63%), a 1463 realno-gimnazijalnog smjera (25·08%). Prama prošlim godinama realni je smjer porastao. Žalimo, da nema statistike po materinskom jeziku, koja bi nam sjegurno pokazala zanimivih rezultata. No navesti ćemo neke podatke vjeroispovjedi djaka, po kojima ćemo ipak — donekle moći suditi o nekim pojavama. Katolika je bilo na srednjim škola 4144 (71·04%), pravoslavnih 1069 (18·33%), evangelika 69 (1·67%), a Mojsijevaca 550 (9·43%) i jedan Musliman. Interesantno je da Mojsijevci više pohadjaju realne gimnazije, gdje ih je bilo 332 (12·61%) nego gimnazije (218 ili 6·81%). Dapače na zagrebačkoj ih ima 127 (18·68%) od 680 djaka, a na osječkoj 72 (24·32%) od 296. I pravoslavni polaze više realne gimnazije, nego gimnazije. Na prvim je njihov razmjer 19·18% a na drugim 17·63%. — Napomenuti ćemo, da je u IV. razredu bilo 823, a u VIII. 380 djaka, te da je u svim zavodima prošlo 4289 (73·53%), ostalo neocijenjeno 909 (15·58%), a palo 635 (10·89%). —k—

Srednjoškolsko djaštvo za istarsku družbu. Dosada su samo sušački abiturijenti običavali, da po svršetku svojih nauka pristupe družbi sv. Ćirila i Metoda za Istru kao utemeljitelji, sabirući u tu svrhu kroz cijelu gornju gimnaziju. No ove godine su se za njima poveli i abiturijenti sa nekih drugih zavoda, tako smo u novinama čitali, da su podali zagrebački gimn. abiturijenti po svršetku svojih srednjoškolskih nauka K 300, abiturijenti zadarske gimnažije K 700, abiturijenti realke u Spljetu K 531, a znamo da su takovih svota sakupili i gimnazijalni abiturijenti u Spljetu i Dubrovniku. Ovakovo djelovanje srednjoškolaca je upravo hvalevrijedno, te mi preporučamo i maturantima na drugim srednjim zavodima, da i oni počnu sakupljati za družbu ugledavši se u primjer svojih drugova. Do godine ne bi smjelo biti zavoda, čiji se abiturijenti ne bi sjetili Istre. Tim će najbolje proslaviti svoj nastup u život.

Prvi abiturijenti. Prošle je škol. god. bila na pazinskoj gimnaziji prva matura. Od 32 djaka 4 su se ustegla, 7 prošla s odlikom, a 21 s dobrim uspjehom. Rezultat je bio da nije mogao biti bolji. Abiturijenti su proslavili maturu koncertom i banchetom, od kojega je čist prihod bio za pazinsko potporno društvo. A za 8. rujna spremili su sastanak djaka iz cijele Istre. Po nastupu u život mladih kolega rek bi da će naša Istra u njima dobiti pravu narodnu inteligencu, kakvu ona baš treba. Neka samo tako ustraju.

Školski izleti. Jedno od sredstava, kojima se naobrazba srednje škole već za samog trajanja njena znatno proširuje, jesu školski izleti. Radi toga ih i same školske oblasti priredjuju i goje. Ne mislim ovdje samo na izlete u strana mjesta, već i na izlete u okolicu, a najpače na izlete ili bolje skupne pohode raznih tvornica, muzeuma, zavoda, izložbi itd. Kod nas se dosada u tom pogledu veoma malo, bolje ništa nije uradilo, a ipak nema mjesta, gdje se nalazi koji srednji zavod, gdje ne bi bilo što vrijedna pogledati, a što će djacima samo onda od koristi biti, ako im se ujedno protumači te razjasni dotične uredjaje i objekte. Takve bi izlete morali sami djaci od profesora tražiti, a mi smo sjegurni, da će im školske oblasti ići u svemu na ruku. To preporučamo i djacima i profesorima.

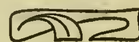

HRVATSKI DJAK

GLASILO HRV. NAPREDNOG DJAŠTVA

„Hrvatski Djak" izlazi svaki mjesec. Pretplata mu je na godinu 5 kruna, a pojedinom broju 40 filira. Plativo u Zagrebu. Rukopisi i pisma neka se šalju na uredništvo „Hrvatskog Djaka", Preradovićeva ulica 36, I. kat. a pretplate na adresu Vladislava Kettiga, Šenoina ul. broj 21.
Rukopisi se ne vraćaju, a neplaćeni se listovi ne primaju.

BR. 10. U ZAGREBU, MJESECA STUDENOGA 1907. GOD. I.

Milivoj Blažeković (Zagreb):

Klub „Prosvjeta".

Tko promotri prijašnje naprednjačke pokrete i ovaj naš, opazit će neke razlike. Ne u idejama, ali u opsegu i metodi. Naprednjaštvo u svom početku imalo je karakter analitički i negativan. Kritički su se promatrale pojave našeg javnog života, konstatirala se njihova dezolatnost, te se naglašivalo, kako bi čitav naš društveni život i naziranje naše inteligencije valjalo postaviti na druge, nove temelje. Mladi ljudi — djaci — velikom su energijom i sposobnosti provodili tu kritiku i to na svim područjima našega narodnog života: političkom, kulturnom, ekonomskom. Propovijedala se i potreba pozitivnog sitnog rada, ali ga u praksi nisu mogli provesti radi svoje malobrojnosti i rastepenosti. Trebalo je na sve strane rušiti staro, trulo, nevaljalo. A toga je bilo svagdje na pretek. Osobito u politici valjalo je pripraviti tlo za realnije naziranje, za nove ideje demokratizma i kulturnog slobodoumlja. Danas se iz tih pokreta rodila politička stranka, koja će da one svoje misli u pozitivnom smjeru karakterizira i organizacijom učvršćuje u narodu samom.

Kako dakle vidimo, oni prijašnji naprednjački pokreti i ako su u njima sudjelovali većinom djaci nisu se — a nisu se ni mogli — ograničiti samo na djačke krugove, na djačka pitanja. Dapače su ova potisnuta pred opće narodnim problemima. Uz negativnost tih pokreta dobivamo tako drugu njihovu karakteristiku: univerzalnost.

Tko nasuprot tome prati naš pokret, tko pročita naš program u 1. br. „Hrv. djaka" i prolista dosadanje brojeve, tom će na prvi pogled udariti u oči naš eminentno djački karakter i njegova pozitivnost. Djačko pitanje, shvaćeno kao dio općeg našeg narodnog, poglavito kulturnog problema, to je rodilo naš list i dalo mu raison d' être. I dok su prvi naprednjački pokreti bili opće-narodni, te su za to i odlučno djelovali na daljnji naš politički, kulturni i ekonomski razvoj, dok je ono naprednjaštvo bilo — jer je moralo biti — negativno, naš je pokret par exellence djački i pozitivan. Poslije dosadanjih naprednjačkih pokreta mi smo danas u povoljnom položaju, da kao djaci radimo u prvom redu za se i svoje djačke potrebe. Princip pozitivnog, sitnog rada dobio je kod nas praktičnu, konkretnu formu. Uz našu dosadanju organizaciju i agitaciju dokazuje to i osnutak novog našeg djačkog udruženja „Prosvjete".

Utemeljenjem tog kluba provodimo svoj program i ostvarujemo davnu želju naših prijatelja.

Osnutak kluba „Prosvjete" izazvala je u prvom redu potreba opće naobrazbe. Već je u više navrata istaknuto u našem listu, kako škola nikako ne daje i ne može dati svega onoga, što današnji čovjek treba. Dok je srednja škola tek priprava za sveučilište, dotle opet univerza — lucus a non lucendo — naobražava samo u specijalnim znanstvenim disciplinama, u pojedinoj struci. Doduše stručna je naobrazba potrebita, ali sama o sebi ne dostaje, jer vodi k jednostranosti. Pa koliko hrvatski djak mora u jednu ruku nastojati, da bude danas sutra dobar sudac, profesor, liječnik, nameće mu se opet u drugu ruku dužnost, da za vrijeme svoga djakovanja što intenzivnije poradi na tom, kako će biti i potpun, svestrano naobražen individuum. A postići će to samo onda, ako se već sada kao

djak ne će posvetiti sav svojoj struci, već se baviti i drugim disciplinama, te zanimati za sva ona velika pitanja, kojima se već sada, a s kojima će se pogotovo poslije kao narodni inteligent susretati na svakom koraku. Uzmimo samo n. pr. socijalno pitanje. Ono je, vele, staro kano i čovječanstvo, ali je tek u naše doba postalo akutno. U znaku tog pitanja ušli smo u XX. vijek. Imade i jaka jedna polit. stranka, sa ogromnom svjetskom organizacijom, kojoj to pitanje daje raison d' être. Pa sada, zar da ostane naš djak ograničen samo na svoju specijalnu struku (često i na sama škripta), zar da ne misli dalje od naše dnevne višeput upravo ogavne političke borbe, zar da se izolira od svega onoga, što pokreće savremenim duševnim životom cijeloga čovječanstva? I to da učini baš sada, u doba svoga najživahnijega duševnoga razvoja, dok se još mogu dojimati mlade neizdjelane duše velike misli, nove ideje?...

Na žalost većina našeg djaštva tako živi. Ili se bavi samo svojom strukom ili se ograničuje na dnevno strančarsko politiziranje, izjave i t. d., ili — a tih je najviše — ostaje prema svemu indiferentno, živi od dana u dan i gleda, kako bi što prije učinilo dobru karijeru.

Samo tomu imamo pripisati za buduću narodnu inteligenciju abnormalan i upravo sramotan pojav, da se naime još nije osnovalo ovakovo ili slično društvo, kakovo eto mi sada osnivamo. Zato i nije čudo, da iz sveučilišta izlazi toliko ljudi, koji, ako i jesu možda dobri profesori, upravnici, stručnjaci (koliko puta ni to!), to su radi pomanjkanja opće naobrazbe polutani, bez izradjenog, jedinstvenog pogleda na život i na sile, koje pokreću tim životom, bez razumijevanja onih pitanja naše dobi, koja sve intenzivnije traže svoje riješenje.

Zato ima novi klub izrazito naobrazbenu tendenciju, samoizobrazba mu je a po tom i stvaranje svestrano naobraženih pojedinaca konačnim ciljem. A da se sve to što uspješnije zbude, provedena je podjela rada, koliko je to na početku moguće. „Prosvjeta“ će naime imati četiri sekcije.

Prva bi se sekcija — možda najvažnija — bavila djačkim pitanjem. Danas nakon toliko godina, u kojima je naše djaštvo trošilo svu svoju mladenačku energiju na dnevnu političku borbu, te radi toga često i postajalo tek štafažom pojedinih polit. stranaka, danas je napokon došlo vrijeme, da se hrvatski djak sjeti, kako je kano takav u prvom redu upućen na riješavanje svoga vlastitog djačkog pitanja. — To je ona faza našeg razvoja, koju su drugi kulturniji i inteligencijom brojniji narodi već davno prošli. Iz sličnih je prilika nastao nedavno u Slovenaca narodno-radikalni djački pokret, dok smo i mi izašli sa svojim listom iz takove krize našega djaštva. Ono se je — da se tako izrazimo — sjetilo napokon samog sebe, svojih specijalnih djačkih potreba, pitanja i zadaća. I temeljni je karakter našega pokreta njegova djačka baza, djački program. Pak stoga i sada radimo dosljedno svemu našem dosadanjem radu, kad osnivamo u „Prosvjeti“ poseban djački odio. Isti će se dijeliti u 2 dijela: jedan teoretički, principijelni i drugi praktični. Dok će se prva skupina baviti pitanjima kao što su: položaj i odnošaj djaka prema studiju, politici, narodu, reforma srednje škole, pitanje dvoboja, slobodna škola i t. d., druga će se skupina baviti praktičnom stranom, poimence socijalnim djačkim pitanjem. Pitanje je to materijalnih i društvenih prilika djaštva. Taj će odjel imati osobito važnu zadaću, da sastavlja statistiku o imućstvenim prilikama našega djaštva, o materijalnom stanju hrv. djaka u pojedinim sveučilišnim mjestima, o raširenosti spolnih bolesti medju djaštvom i t. d. Istom kad imamo točne podatke o životu našega djaštva moći ćemo i intenzivnije i sustavnije poraditi oko sanacije naših materijalnih i društvenih prilika. — Naročito bi taj odsjek imao da svojim radom pokaže našoj javnosti, kako maćuhinski postupa sa narodnim pomlatkom, nadalje da uvjeri naše društvo, kako ono, što daje djaštvu, nije kano neka milostinja, bačena u nepovrat, nego da je dužnost naroda, da odgaja i pomaže buduću svoju inteligenciju, jer će mu se to danas sutra s kamatima vratiti. Kad nam uspije osvjedočiti široku javnost, da je potpomagati djačka potporna društva od jednake važnosti po narodnu budućnost kao i n. pr. darovi za „Družbu sv. Ćirila i Metoda“ onda možemo biti i uvjereni, da će biti i potporne djačke institucije financijalno bolje, možda i sasvim osigurane. Ali zato treba u prvom redu, da djelatnost i naziranje našeg djaštva krene drugim novim putem.

Drugi odsjek bio bi znanstveno-

teoretički. Bavio bi se svim znanstvenim disciplinama, osobito onima, koje se ne goje ili se manjkavo goje na našoj univerzi. U tom bi se odsjeku uz prirodne nauke, specijalnu filozofiju i socijologiju nastojalo zainteresovati djaštvo i za politiku, ali kano znanost. O potrebi takoga rada mislimo, da je uvjeren svatko, tko samo pogleda, kako kod nas često vode politiku ljudi bez svake političke naobrazbe. Iz toga bi se odsjeka ujedno s vremenom izvila djačka sekcija „Slobodne misli".

Treći, literarni odio, kao što već ime kaže, bavio bi se literaturom svjetskom, a napose hrvatskom, studijama o književnim strujama i pojedinim literarnim pojavama i ličnostima.

Osobito važan bio bi četvrti odsjek, koji bi bio posvećen pučkoj prosvjeti i to u prvom redu njezinoj teoriji. U nas se toli rado i mnogo govori o pučkoj prosvjeti, a sve to bez većeg razumijevanja, sa najobičnijim novinarskim frazama. U tom imamo tražiti i jedan veliki razlog dosadanjem neuspjehu našeg pučko-prosvjetnog rada. Zato će taj odsjek „Prosvjete" uzornim pučkim predavanjima (sa diskusijama), proučavanjem metode pučke prosvjete kod drugih naroda nastojati učiniti naše djaštvo sposobnim za uspješan pučko-prosvjetni rad. Jednako će raditi za pučku prosvjetu u Hrvatskoj time, što će agitirati u tom smislu medju starijom inteligencijom, sastaviti popis valjanih pučkih knjiga i poticati djaštvo na osnivanje ferijalnih djačkih klubova.

Iz ovog letimičnog pregleda mislim, da se je svatko mogao uvjeriti, kako velike zadaće postavila si je „Prosvjeta", kako opsežan je njezin program. Svoju svrhu polučit će „Prosvjeta" priredjivanjem redovitih tjednih predavanja (svaki tjedan drugi odsjek), knjižnicom, izletima, kurzovima za učenje tudjih jezika itd. Intelektualnoj inicijativi vodstva kluba bit će raditi na tom, da članovi „Prosvjete" steknu što sigurniji, opsežniji i jasniji pogled u bogata područja znanosti i u čitavi kompleks raznih pitanja našega vremena. Uputom u stručnu literaturu, izletima i klubskom knjižnicom bit će svakom pružena prilika i k samostalnom naobražavanju, kritičnosti i vlastitoj aktivnosti. Jer ne ćemo samo naobraženog, već i samostalnog pojedinca koji će sam znati i moći stvoriti svoj vlastiti svjetovni nazor. To je program „Prosvjete".

Uvjereni smo, da se samo malim svakidanjim radom i polakim, ali neprestanim napredovanjem postizavaju veliki uspjesi i zbivaju veliki dogadjaji. Više očekujemo od tog sitnog, pozitivnog rada, nego li od prosipanja velikih riječi, kojma nedostaje dubljeg sadržaja, solidne baze. Ne ćemo fanatizovanih, intolerantnih pristaša, već uvjerenih inteligenata, koji će uvijek znati obrazložiti, dokazati ispravnost svoga uvjerenja i provesti ga u život.

Naobrazbe nam treba! Što bude ova veća, što ćemo imati više potpunih, naobraženih pojedinaca, to će eo ipso biti i čitav naš narodni život kulturniji, napredniji, snažniji. A tek onda, kad ne bude više naše djaštvo bezidejna i indolentna masa, već skup svijesnih, svestrano obrazovanih pojedinaca, onda će ono biti i sposobno, da drugačije, dostojnije svoje zadaće i položaja i radi. Onda ne će razne moderne ustanove i ideje biti kao umjetno nacijepljene (Nepolitička borba u „H. A. P. D.", „Društvo za pouku analfabeta", socijološki klub i t. d.) ne će ostati nerazumljene i prihvaćene od naprednije manjine, već će biti potreba, a prema tome i uspješan rad inteligentne cjeline.

Osnutkom novog našeg kluba prirodno se realizira naš program. Pa kao što je svrha našeg lista i čitavog našeg pokreta u opće, tako je i svrha „Prosvjete": dignuti hrvatskog djaka intelektualno, moralno i materijalno i učiniti ga slobodnim i naprednim individuom.

Prilog materijalnoj strani djačkog pitanja.

Materijalna strana djačkoga pitanja obuhvaća pitanje osiguranja egzistencije djaku za vrijeme njegovih studija. Kako se naime visoke škole u pravilu osnivaju u kulturnim središtima pojedinih država i naroda, prirodna je činjenica, da je veliki postotak djaštva, koje se na visokim školama kupi iz najrazličitijih nerijetko vrlo udaljenih te siromašnih krajeva — materijalno neosiguran. A da je to na uštrb uspješnom studiju, nije nužno tek dokazivati. Pokazala se dakle potreba, da se materijalna strana djačkoga pitanja uredi. A to zato, što je već davno kon-

statovana i priznata činjenica, da do uredjenja ove strane djačkog pitanja posredno stoji i sama kakvoća buduće narodne inteligencije. Stoga i vidimo, da u sviju kulturnih naroda: i država i društvo preuzimaju zadaću oko što boljeg uredjenja materijalne strane djačkog pitanja. Pa i u nas država izvjesnim dijelom svojih godišnjih prihoda omogućuje izvjesnom broju djaka školovanje na sveučilištu, dok je naše društvo samo vlastitim prinosima osnovalo do sada dva humanitarna društva: „Hrvatsko akademsko potporno društvo" i „Hrvatsku menzu akademičku", kojima je svrha, da podupiru materijalno oskudne djake.

Kako predstoje izbori u „Hrvatsko akademsko potporno društvo", te je interes za isto u djaštvu a donekle i u široj javnosti življi nego obično, držimo uputnim, da u kratkim crtama prikažemo poslovanje toga društva te upozorimo na njegovu važnost u životu našeg djaka, ne bi li time novi odbor potaknuli na što intenzivniji rad u društvu, a našu javnost na veću i realniju pažnju nego dosele.

Medjutim prije toga upozoriti nam je na jednu okolnost. Statistika našeg djaštva dokazuje, da se broj slušatelja na našem sveučilištu svake godine povećava, a time se povećava i broj oskudnoga djaštva. Nasuprot sredstva ni „Hrvatskog akademskog potpornog društva" u jednu, ni „Hrvatske menze akademičke" u drugu ruku ne većaju se ni iz daleka u jednakom razmjeru sa brojem oskudnih djaka. I tako je još uvijek velik, pače i sve veći broj djaka primoran, da svoje djakovanje sprovede u uredu ili u provinciji, što je uzrokom, da samo s najvećom nategom i neredovito svršava svoje nauke. Pitanje je dakle, kako da se, što je moguće većemu broju oskudnoga djaštva osigura materijalna egzistenca za vrijeme studija. Naše je nemjerodavno mnijenje, da bi se ovo pitanje — osim pomnožanja vladinih štipendija, dakako u skladu s materijalnom snagom zemlje — dalo bar djelomično riješiti reformom „Hrvatskoga akademskog potpornog društva" i „Hrvatske menze akademičke" na osnovu fuzije obiju društava u jedno. Zato ćemo nakon prikaza poslovanja prvog društva prikazati poslovanje potonjega, a onda u najkrupnijim crtama nabaciti misao fuzije.

1. „Hrvatsko akademsko potporno društvo."

„Hrvatsko akademsko potporno društvo" je djačko udruženje pod nadzorom rektora. Postoji već 36. godinu. Osnovano je još u doba prije osnutka sveučilišta, kada smo imali samo juridičku akademiju u današnjoj gornjo-gimnazijskoj zgradi. Društvo imade danas glavnicu od 92.000 kruna. Ova je glavnica neraspoloživa. Trošivo društva čine: $^4/_5$ godišnjih kamata zakladne glavnice, dočim se $^1/_5$ priklapa glavnici, upisnina (1 K za svakoga, koji se prvi put ili na novo upiše), članarina pravih (3 K na semestar) i podupirajućih članova (najmanje 4 K na godinu), godišnja potpora hrv. sabora u iznosu od 1800 K (sada 1000) te čisti prihod zabava, što ih društvo u tu svrhu priredjuje.

Posljednjih godina ima društvo u prvom semestru redovito 400—600 pravih članova, nasuprot u drugom samo 200—300. Razlog je tomu, što se na početku svake godine vodi borba za upravu društva, koja diže interes za društvo, premda je u drugu ruku za samu svrhu društva i rad u njemu prije štetna nego korisna.

Društvo podupire materijalno oskudne svoje članove tako, da im daje mjesečnu potporu u hrani, novcu, a iznimno i u odijelu. Nadalje plaća društvo za bolesne a siromašne svoje članove ljekove u slučaju potrebe i bolnicu i to razliku izmedju II. i III. razreda, pošto trošak za III. razred plaća država. Ovo su osim nešto upravnih te pogrebnih troškova sve vršti redovitih izdataka društva.

Društvo podupire mjesečno 100—150 molitelja.

U posljednjih jedanaest godina opstanka društva, to jest od vremena, kada su se oba postojeća potporna društva: jedno za filozofe a drugo za pravnike — združila u jedno, ovako se mijenjala društvena bilanca:

God.[1]	1896/1897	izdatak	3797·8	K
„	1897/1898	„	3707·04	„
„	1898/1899	„	6350·22	„
„	1899/1900	„	6862·44	„
„	1900/1901	„	5072·46	„
„	1901/1902	„	11767·74	„
„	1902/1903	„	10483·82	„

[1]) Vidi; „Hrvatsku Misao" broj 9. god. 1902.

„ 1903/1904 primitak[2]) 15947·— „
„ 1904/1905 „ 12532·64 „
„ 1905/1906 „ 13685·72 „
„ 1906/1907 17698·38 „

U izdatak poslovnih godina 1896.—1901. nisu uračunati troškovi za bolnicu i ljekove, koji su iznosili:

God. 1896/1897 . . .	71·7	K
„ 1897/1898 . . .	267·—	„
„ 1898/1899 . . .	1066·68	„
„ 1899/1900 . . .	1190·14	„
„ 1900/1901 . . .	1891·14	„

Nu ovi troškovi nisu bili svake odnosne godine i potpuno isplaćeni, tako te je n. pr. iz god. 1900/1901. na 1901/1902. prešao dug za bolnicu i ljekove u iznosu od 1000 do 1500 K.

U bilancu od 1901—1907 god. uračunati su i troškovi za bolnicu i ljekove, ali samo u koliko su odnosnih godina i isplaćeni.

Već iz iskaza o troškovima za bolnicu i ljekove od god. 1896—1901. razabire se, kako su ovi troškovi upravo rapidno rasli. Naročito bijahu ogromni poslovne godine 1901/1902. (uprava Petranović). Ova je uprava, kako je jur rečeno već preuzela dug za bolnicu i ljekove od kojih 1500 kruna. Medjutim su diljem godine troškovi za bolnicu i ljekove tako narasli, da je koncem godine usprkos tomu, što je za bolnicu i ljekove isplaćeno 2180 K, dug za bolnicu i ljekove sa nešto ostalih nenamirenih troškova iznosio oko 5000 K, koji uprava Petranović nije, radi velikih izdataka za hranu i potpore u novcu, mogla isplatiti, nego ga je morala prepustiti narednoj upravi (Kobačić) god. 1902/1903. Uprava Kobačić, da obali društveni dug štedila je kod potpora u hrani i novcu te za svoje upravne godine obustavila bolnicu. Tako je upravi Kobačić uspjelo obaliti društveni dug na 1333 K, koji je opet preuzela naredna uprava (Krizman) godine 1903/1904. Za uprave Krizman uspostavljena je bolnica. Za bolnicu i ljekove isplaćeno je diljem godine 2497·69 K, dočim je dug narastao do 2000 K. Ovaj dug preuzela je opet slijedeća uprava (Miškulin) god. 1904/1905. Za ove je poslovne godine društveni dug najjače porastao. Samo što ovaj put ne bijahu tomu uzrokom toliko troškovi za bolnicu i ljekove, koliko troškovi za hranu. Ove poslovne godine bijaše najme više molitelja, nego ikoje prijašnje. Prosječni broj molbi bijaše 90 mjesečno, dok je n. pr. za poslovne god. 1902/1903 (uprava Kobačić) iznosio samo 57. Nasuprot je dio konstantnih primitaka bio manji. Tako je već na članarini unišlo oko 500 K manje, nego n. pr. prijašnje (uprava Krizman) poslovne godine. Vlada je opet te godine dopitala društvu 800 K manje nego obično. Osim toga je jedna zabava — kao i poslovne god. 1901/1902. — svršila s deficitom. A molitelja bijaše toliko, da su troškovi samo za hranu iznosili 11.369·64 K, dok je sav primitak dosegao svotu od 12.532·64 K. I tako je poslovne godine 1904/1905 ostao dug za društvenu menzu u iznosu od preko 4000 K, dok je dug za bolnicu i ljekove od 2000 K narastao na oko 3000 K, dakle ukupno oko 7000 K. Naredna uprava (Kušmiš) god. 1905/1906. svojski se zauzela, da društvo riješi tolike težine duga. Ona se ipak nije utekla nepopularnim sredstvima, nego je nastojala, da svoje dohotke po mogućnosti povisi. I tako je poslovne godine 1905/06. isplaćeno 6339·13 K dugova za društvenu menzu i bolnicu te ljekove, a koncem godine ostalo je zajedno sa tekućim troškovima za bolnicu i ljekove u svemu oko 2000 K duga, koji je prešao na prošlogodišnju upravu (Wodvařka). Prošlogodišmja je uprava za bolnicu i ljekove isplatila 2194·13 kruna.

Najveći dio društvenih izdataka isplaćuje se za hranu. U posljednjih šest godina ovako su se mijenjali troškovi za hranu:

God. 1901/1902		5380·22	K
„ 1902/1903		2864·—	„
„ 1903/1904		6625·12	„
„ 1904/1905	preko	11369·12	„ od toga isplaćeno 7369·12 K
„ 1905/1906		5527·—	„ duga za hranu isplaćeno 4539 13 K[1])
„ 1906/1907		10333·40	K

Iz ovih podataka lako je razabrati, da društvo u prvom redu nastoji, kako bi svoje siromašne članove riješilo brige za jelo. Nu iz samih brojki mogao bi tko zaključiti, da društvo

[2]) Od god 1903/1904. pa dalje zabilježeni su primici, što u ostalom ne čini velike razlike, jer su primici jedva nešto veći od izdataka. Iznimka je jedino god. 1903/1904., gdje je u primitke uračunat i legat N. Petrovića iz Varaždina u iznosu od 2000 K, koji je dakako priklopljen glavnici.

[1]) Ne znamo u ovaj čas, da li je ova svota isplaćena samo za dug za hranu, ili je u njoj sadržan i još koji drugi manji nenamireni trošak. Ako je isplaćena samo za dug za hranu onda je trošak za društvenu menzu iznosio god. 1904/1905· ne 11369·12 K, već 11908·25 K.

postepeno sve većemu broju djaštva daje potporu u hrani. Na žalost tomu jedva da je tako, a to stoga, što je živež vanredno poskupio. Poslovne godine 1900/1901. plaćalo je društvo privatnom poduzetniku za objed i večeru mjesečno 21 K. Ova je cijena kroz godine neprestano rasla, tako te ove godine plaća društvo za objed i večeru mjesečno 36 K. Kada to uvažimo, onda ćemo razumjeti, da društvo mora najveći dio svoga poslovnoga mara uložiti u to, da može dajbudi j e d n a k i broj molitelja podupirati.

Što se tiče potpora u gotovu novcu opaža se naročito posljednjih dviju godina (uprava Kušmiš i Wodvařka) nastojanje, da se one ograniče na minimum. Ovo nastojanje smatramo posve umjesnim. Bijaše naime slučajeva, da je novac podijeljen kao potpora — recimo za stanarinu — potrošen na sasvim treće stvari, tako da je dotičnik radi svoga lakoumlja ostao usred mjeseca bez stana a često i bez — hrane.

Za posljednjih šest godina pokazuje se društveno poslovanje obzirom na podijeljivanje potpora u novcu — u ovoj slici:

God.	1901/1902.	. . .	2502·—	Kr.
„	1902/1903.[1])	. . .	?	„
„	1903/1904.	oko	2300·—	„
„	1904/1905.	. . .	2601·96	„
„	1905/1906.	. . .	357·—	„
„	1906/1907.	. . .	446·40[2])	„

To je u glavnom slika poslovanja „Hrvatskoga akademskoga potpornoga društva“ za posljednih jedanaest godina.

*

Ovom godinom stupa društvo u 36. godinu svoga života. Radni program društva i za ovu godinu odgovarat će u glavnom dosadašnjem poslovanju. To ne znači, da u „Hrvatskom akademskom potpornom društvu“ ne bi bile potrebne reforme, nego da društvo, dok postoji u svom dosadašnjem obliku, posluje u glavnom u ustaljenom i iskušanom pravcu. Mi smo već prije spomenuli, da zastupamo misao fuzije „Hrvatskoga akademskoga potpornoga društva“ i „Hrvatske menze akademičke“. Kako ovu misao obrazlažemo na drugom mjestu, ograničit ćemo se ovdje samo na neke opaske, za koje držimo, da bi bilo uputno, da ih novi društveni odbor uvaži kao programatične za ovu poslovnu godinu.

Naše je mišljenje, da bi društvo imalo prekinuti sa priredjivanjem elitnih plesova. Elitni su plesovi uvedeni poslovne godine 1901/2. Ovogodišnja se uprava ili bolje zabavni odbor, čiji su članovi dakako i članovi društva, dakle u svakom slučaju društvo, uteklo uredbi elitnih plesova, da namakne sredstava za društvene potrebe, koje su one godine neobično porasle. Od onda se običaj elitnih plesova održao te je svake poslovne godine — osim, ako se ne varam, za Kobačićeve uprave god. 1902/3. — u zimskoj sezoni priredjen po jedan elitni ples. Valja priznati, da su svi dosadašnji elitni plesovi potpuno materijalno uspjeli. Do sada je gotovo uvijek unišlo 2000 K čistog prihoda više, nego od običnog plesa. Najjači je dakle razlog, koji govori u prilog priredjivanju elitnih plesova: pitanja društvene blagajne. A ovaj razlog, drži se, da je i odlučan, jer je „Hrvatsko akademsko potporno društvo“ h u m a n i t a r n o društvo, a kod takovih da je društava glavno pitanje sredstava. Napose da to vrijedi za „Hrvatsko akademsko potporno društvo“, ako uvažimo sve veći broj oskudnih molitelja.

Ne ima sumnje, da ovaj argumenat ima vrlo mnogo za sebe. Nije najme svejedno, je li godišnja društvena bilanca veća ili manja za 2000 K. Osobito kada znamo, da to najjače osjećaju siromašni članovi društva.

Medjutim imade i važnih razloga, koji govore protiv elitnih plesova. Mi ćemo navesti naročito dva takova razloga.

1). Nijedan dosadašnji elitni ples „Hrvatskoga akademskoga potpornoga društva“ nije imao, jer nije mogao imati, d j a č k i karakter. Za elitni ples traže se, što se tiče odijela, takovi formaliteti, da im najveća većina djaka iz materijalnih razloga ne može udovoljiti. A to će reći, da je najveća većina djaka i s k l j u č e n a od prisustvovanja na plesu, koji je priredjen i pod njihovim imenom. Napose to vrijedi za one, koji su upućeni na društvo. A baš ova činjenica baca na akademske elitne plesove sasvim osebujno svjetlo. Izgleda kao da se nekolicina dobro situiranih kolega zabavlja i pleše, da se gladnim pribavi kruha. Ovo je jedan razlog, koji po našem mišljenju govori protiv akademskih elitnih plesova.

[1]) Bit će nešto preko 2000 K, jer, koliko pamtimo, iznosila je te god. bilanca za hranu i novčane potpore nešto preko 5000 K.

[2]) Ovdje je uračunat i trošak za jedan pogreb.

2.) U prilikama, koje su u našem javnom životu vladale do svibnja prošle godine, a namiću se eto i od srpnja ove godine — znači priredjivanje elitnih akademskih plesova: stavljati u pitanje **značajnost** sveučilišnih gradjana. Evo zašto. Živo se još sjećamo dojma, što ga je na sve nas učinila činjenica, da je god. 1902 na prvi akademski elitni ples došao glavom sam Khuen, budući da je bio pozvan po posebnom sveučilišnom odaslanstvu. „Khuenu je doista uspjelo pacificirati Hrvatsku, jer je eto pacificirao svoga najnepomirljivijega, najdosljednijega, najznačajnijega protivnika: narodnu mladost" — mnogomu se otkinulo s usta. I ti mnogi imali su pravo. Najočevidnije je protuslovlje izmedju teorije i prakse, pače izmedju prakse i prakse, kada danas u mladenačkom žaru recimo demonstriramo protiv onih, koje za koji dan uz sve formalnosti najuljudnije molimo, neka bi svojim posjetom počastili naš ples. Ovo je u svakom slučaju pogrješka, koja prelazi u beznačajnost, ako se svijesno i konstantno čini. Ovo je drugi razlog, koji po našem mišljenju govori protiv elitnih akademskih plesova.

Neka nam se dopusti još jedna primjedba. Elitni plesovi! Što zapravo znače elitni plesovi po svom pojmu? Riječ elita, elit franceskoga je porijetla a znači izabran, otmen. Po tom bi elitni plesovi imali biti plesovi izabranoga, najotmenijega društva. A tko je dao obilježje prvom akademskom elitnom plesu? Khuen! A što inače omogućuje pristup na jedan n. pr. akademski elitni ples? Poziv, visoka pristupnina, frak odijelo, cilindar i lakovane cipele. Dakle osim poziva sve same takove potrepštine, koje nisu obilježja pojma elitni. Poziv opet gubi svoj elitni karakter čim se konstatuje, da je i jedan Khuen bio najsvečanije pozvan. Ne, dosadašnji elitni akademski plesovi — osim prošlogodišnjega, koji je priredjen u sasvim drugim prilikama — ne bijahu u istinu elitni, nego „elitni" plesovi. Na ovim plesovima prignula je ponosna hrvatska mladost svoju glavu pred onima, kojima je inače primorana u ime narodnog ponosa i narodnih svetinja poreći i značaj i čast. I zato smo protiv elitnih akademskih plesova.

Medjutim iz našega dosadašnjeg razlaganja moglo bi se zaključiti, da mi na koncu konca ne bi ništa imali protiv toga, da godišnja društvena bilanca bude makar za 2000 K manja, samo da ne bude elitnih plesova. Nipošto. Evo kako. Prema ustanovi § 4. toč. e) te § 7. društvenih pravila može društvo imati i **podupirajućih** članova, koji plaćaju najmanje 4 K godišnje. Kada je prije šest godina bio izabran predsjednikom društva g. Miho Petranović, upozorio je u svom programnom govoru naročito na ovu ustanovu društvenih pravila i obećao, da će nastojati, kako bi ova ustanova pribavljanjem što većega broja podupirajućih članova, zadobila i svoju praktičnu sankciju. I doista onogodišnja uprava razaslala je silu poziva na najrazličitije adrese. Medjutim odaziv bijaše neočekivano slab. Odazvalo se 65 pozvanika. Zato se i onogodišnji tajnik društva g. Henrik Krizman u „Hrvatskoj Misli" (br. 9. svibanj god. 1902.) javno potužio, da „inteligencija skoro nikako ne podupire" društva. Ali onogodišnji društveni tajnik potužio se još na nešto drugo. U istoj bilješci, u kojoj se tuži, da inteligencija nikako ne podupire društva, spominje, da ni **djaštvo** „ne nastoji da **privatnom agitacijom** zainteresuje javnost za društvo." Pa navodi: „Jedan fakat: ovogodišnji odbor zaključio je rasposlati štampane pozive za podupirajuće članove (4 K godišnje), tajnik je na društ. ploči umolio članove, da mu popišu adrese imućnijih ljudi, svaki iz svoga kraja, da im može poslati poziv — a **jedva petorica odazvala** se tajnikovoj molbi." Dakle je uz ostalo nehaj društvenih članova pokopao uspjeh dobre namjere. Ovogodišnji odbor mogao bi bolje uspjeti, kada bi uz pomoć društvenih članova čitavu akciju dobro organizovao te kada se ne bi ograničio samo na štampane pozive, nego kada bi se poslužio i živom privatnom neposrednom agitacijom a uz to nastojao, da digne i javni interes za društvo.

Upozorit ćemo samo na jednu činjenicu. U našem javnom životu djeluje u najrazličitijem svojstvu barem 1000 ljudi, kojima je uz ostalo i „Hrvatsko akademsko potporno društvo" pomoglo do mjesta, koja zapremaju. Čudnovato je, da se ti ljudi sami ne će da sjete društva, koje ih je svojedobno podupiralo. Pa kad toga ne čine sami, treba ih na to bilo neizravno bilo izravno, dakako uz čuvanje nužne diskrecije, podsjetiti. Oni doduše ne duguju društvu, ali duguju narodu te njegovoj budućnosti. A 4 K nije prevelik porez ni za slabije situirane. Već samim pristupom onih, koji su svojedobno uživali pot-

poru društva, u svojstvu podupirajućih članova sa 4 K godišnje — a sigurno je, da bi se gotovo beziznimno odazvali — potpuno bi se nadomjestio gubitak, koji bi nastao ukinućem elitnih plesova.

Osim toga bilo bi uputno, da odbor recimo u četvrtgodišnjim rokovima objelodanjuje tačne statističke podatke o tom, koliko je molitelja bilo, kolik je petit njihovih molbi te koliko im je društvo bilo kadro podijeliti. Ovi statistički podaci zajedno sa statističkim podacima o tom, koliko sveučilišnih gradjana u Zagrebu i provinciji dnevničari te uz koje uvjete — nabava kojih imala bi biti takodjer briga upravnog odbora društva — bili bi, o tom ne sumnjamo, uspješno sredstvo, da se u našoj javnosti digne interes za društvo i steče podupirajućih društvenih članova u svim slojevima našega naroda.

A naše je uvjerenje, da bi bar jedan dio društvenih članova podupro ovu akciju upravnog odbora, jer znademo, da je danas i u našem djaštvu i više smisla za društvo i više poznavanja njegovog poslovanja i svrhe, nego je to bilo n. pr. god. 1901/2.

„II. Hrvatska mensa academica."

„Hrvatska mensa academica" drugo je humanitarno i to gradjansko društvo na našem sveučilištu.

Rijedak je i u istinu spomena vrijedan slučaj postanka ovoga društva. Bijaše to 20. listopada g. 1896. Zagrebački maturanti iz godine 1862. slavili su toga dana 34.-tu godišnjicu dovršetka svojih gimnazijskih nauka. Skupnom objedu u Maksimiru prisustvovala su 23ojica drugova sa dvojicom bivših svojih profesora: Franjom Bradaškom i Matom Grškovićem, koji su takodjer svojim posjetom počastili ovu tihu slavu. Evo poznatijih imena sada već dijelom i mrtvih učesnika ovoga sastanka: Boroša Vjekoslav, Brani Petar, dr. Bresztyensky Šandor, Czernkovich Nikola, dr. Krapac Ivan, dr. Kršnjavi Izidor, dr. Marković Franjo, Mažuranić Vladimir, dr. Spevec Stjepan, dr. Tomić Petar itd.

Za objeda u nizu zdravica izrekao je jednu i dr. Franjo Marković, profesor na našem sveučilištu. Ova je zdravica rodila društvo „Hrvatska mensa academica." Vrlo žalimo, što nam prostor ne dopušta, da ovu uzor — realnu zdravicu u cijelosti donesemo. Otisnuta je u pripomenku k pravilima društva, koja su izašla g. 1898. tiskom Antuna Scholza. Dr. Marković pozvao je svoje drugove, da po primjeru naših otaca, koji su, kada bi im se rodilo čedo, ili kada bi slavili drugi kakav znamenit obiteljski god, običavali na svojem domu zasaditi plodovitu voćku ili miomirisnu lipu s namjerom, da bude potomstvu na uspomenu i dobro, da po tom dakle primjeru naših otaca i oni na uspomenu svoga sastanka a na dobro narodnog pomlatka zasade drvce plodovito: „hrvatsku mensu akademičku." Ne možemo, a da ne citujemo bar konac ove rijetke zdravice: „Iz doba naših nauka na sveučilištih sjećamo se, da smo ili vidjali oskudievanje naših drugova ili i sami oskudievali. A sada, u naše starije dane, motreći život naše sveučilištne mladeži, sa sažalju vidjamo, da dobrahan joj dio tegobno provodi svoje naučne dane, a većina ih da je ostavljena samomu svomu drugovanju, ter — nantes in gurgite vasto — boravi te dane bez mile pažnje starijega naraštaja. — Na ovaj naš liepi god učin'mo, od zavjeta i na uspomenu, dobro djelo sveučilištnome naraštaju, sadanjemu i budućemu; olakotimo i ukrasimo mu dane sveučilištnoga naukovanja. Zasadimo danas, pri ovom našem godu kolegijalnoga prijateljstva, pri godu naše medjusobne dobrohotnosti, — zasadimo danas drvce plodovito mladeži našoj sveučilištnoj, udarimo temelj hrvatskoj akademičkoj menzi, i, ako uzbude moguće, u drugom redu takodjer hrvatskome akademičkome domu, za sve slušatelje zagrebačkoga sveučilišta."

Predlog dra. Markovića svi prisutni radosno prihvatiše te se odmah na licu mjesta konstituirao odbor i pododbor, koji je potonji preuzeo svu brigu oko sastava društvenih pravila i oživotvorenja društva. Predsjednikom skupnoga odbora izabran je dr. Stjepan Spevec, a predsjednikom pododbora Vladimir Mažuranić. U pododbor bijahu izabrani: dr. Šandor Bresztyensky, Nikola Czernkovich, dr. Ivan Krapac, dr. Izidor Kršnjavi, dr. Franjo Marković i dr. Makso Steiner.

Još iste g. 1896. darovala je prva hrvatska štedionica prigodom svoje 50 godišnjice za osnutak ovoga društva zakladnu glavnicu od deset tisuća kruna. Slijedeće g. 1897. darovao je umirovljeni major garde u Beču Mijo pl. Novaković-Gju-

rabojski na ponuku dra. I. Bojničića dvadeset tisuća kruna. G. 1898. darovaše: Novogradiška štediona dvijesto kruna, umjetnica Milka Trnina dvijesto kruna, umjetnica Marcolini šeststo šezdeset šest kruna, sveučilišni profesor dr. Janko Čakanić oporučno znatnu svotu, gdja. Paulina pl. Kemenović oporučno deset tisuća kruna, hrvatsko-slavonska zemaljska hipotekarna banka tisuću kruna.

S ovom glavnicom, te prinosima zakladatelja (2000 K), utemeljitelja (400 K). te doživotnih članova (200 K), stupila je „Hrvatska mensa academica" u život, započevši g. 1898. svoje djelovanje.

To je u kratko povijest postanka „Hrvatske menze akademičke".

Kako se već iz dosadašnjih navoda može zaključiti, naša je javnost postanku „Hrvatske menze akademičke" poklonila svoju naročitu pažnju. I tako je društvo već prve godine svoga djelovanja (1898/9.) opskrbilo hranom do 60 sveučilišnih gradjana i to do 20 potpuno, a do 40 uz pola naplate. Društveni se imetak po društvenim pravilima sastoji: a) od netrošive temeljne glavnice, b) od trošiva. Temeljnu glavnicu čine: a) prinosi zakladatelja, ako sami inako ne odrede; b) prinosi utemeljitelja i doživotnih članova; c) jedna petina društvenih prihoda. Trošivo čine: 1.) kamati temeljne glavnice; 2) godišnji prinosi podupirajućih članova (16 K); 3.) godišnje potpore, koje podijeli u tu svrhu možda zemlja, glavni grad ili ma koja općina, korporacija, društvo i t. d.; 4.) prihod od dobrovoljnih prinosa, darova sakupljenih u tu svrhu tečajem godine, ako nisu namijenjeni, da budu pripojeni temeljnoj glavnici; 5.) godišnje pripomoći, koje u tu svrhu možda podijele ina dobrotvorna ili pripomoćna društva, namijenjena probicima slušatelja na našem sveučilištu.

Kada je društvo g. 1898. započelo svoje djelovanje raspolagalo je glavnicom u iznosu oko 50.000 K. Do g. 1902. narasla je temeljna glavnica društva već na 122.000 K, a sada iznosi 165.990 K. Temeljna se glavnica sastoji što u vrijednosnim papirima, što u gotovu, a nalazi se u pologu dijelom kod I. hrv. štedionice, dijelom kod hrvatsko-slavonske zemaljske hipotekarne banke, dijelom kod vjeresijske banke sa 4%—4½% kamata.

Društvo potpomaže slušatelje na sveučilištu u glavnom time, što im daje potporu u hrani i to ili bez svake naplate ili uz naplatu polovine pogodovne cijene.

Pravo, da uživa akademičku menzu pripada svakom slušatelju našega sveučilišta bilo kojega fakulteta te farmaceutima. Ako sredstva društva ne dopuštaju, da bi se zadovoljilo svima potrebnim moliteljima, ima prednost molitelj, koji je potrebniji, a napretkom i ponašanjem vrsniji. Na izvanredne slušatelje može se tek onda uzeti obzir, ako ne bi bilo molitelja, koji su redoviti slušatelji.

Jednako pravo, da uživa akademičku menzu, ima i svaki svršeni sveučilišni slušatelj i to još godinu dana, ako se sprema za državne ispite ili magisterium farmacije, dvije godine, ako se sprema za doktorat; napokon još dvije godine nakon polučenog doktorata, ako se sprema, — sve jedno da li u Zagrebu ili na kojem drugom sveučilištu, — za docenturu na našem sveučilištu.

Poslovna godina društva traje 9 mjeseci od 1./XI. do 31./VII. svake školske sveučilišne godine.

Društvo potpomaže godišnje oko 60 sveučilišnih slušatelja i to oko 30 potpuno besplatno, a oko 30 uz polovicu cijene. Da se broj društvenih gostiju nije do ove godine usprkos znatnom porastu društvene glavnice povećao, uzrokom je, kako je već na drugom mjestu spomenuto, sve veća skupoća živeža. Prvih godina svoga djelovanja plaćalo je društvo za pojedinca 21 K mjesečno, dok danas plaća oko 36 K, dakle kroz jednu poslovnu godinu (9 mj,) prema napred napomenutom broju gostiju (30 besplatno, 30 uz polovicu cijene) oko 14.580 K. Kamati temeljne glavnice iznose po prilici polovicu od ove svote. Medjutim ostali godišnji prihodi društva što redoviti, što izvanredni omogujuću, da društvo bez osobite natege spaja kraj s krajem.

Na čelu je društvu odbor, kojemu je predsjednik rector sveučilišta. Da bude za slučaj prevelikoga broja molitelja — što je redovito — omogućeno, da se uvaže molbe samo u istinu najpotrebnijih, zajamčuju društvena pravila samom djaštvu izvjesni utjecaj u poslovanje društva. Prema ustanovama društvenih pravila jesu članovi up-

ravnog odbora društva po svom zvanju, dok ga obnašaju: a) predsjednik i prvi tajnik „Hrv. akad. potpornog društva; b) predsjednik srpskog potpornog društva; c) jedan zastupnik, kojega izašilju slušatelji tečaja za farmaciju. Ovo je upravo uzorna ustanova, samo što se nije uvijek i izvršivala. Predsjednika i prvoga tajnika „Hrv. akad. potpornoga društva" redovno se do sada pozivalo samo na glavnu skupštinu društva, koji put je i to propušteno, pa ih je g. sveučilišni tajnik, ujedno i blagajnik društva, pred glavnu skupštinu, samo informacije radi pozvao k sebi, odnosno u poslovno vijeće, ali ne i na glavnu skupštinu. Jedan ili dva puta do sada propušteno je i to. Predsjednika srpskog potpornog društva pozivalo se, u koliko znamo, samo iznimno, a izaslanika, slušatelja farmacije, ako se ne varamo, nije se pozivalo u opće. Na djaštvu je, koje velikim dijelom ni ne zna za ove ustanove, da se njima redovito služi, pa se onda ne će dogoditi, da je ovaj ili onaj vrlo potreban molitelj odbijen, jer prosto nije bilo nikoga, koji bi odboru, odnosno poslovnom vijeću poslužio nužnim informacijama.

Društvo za sada ne ima svoga vlastitoga lokala, ni svoga vlastitoga gospodarstva. Do ove godine sklapalo je društveno poslovno vijeće ugovore sa privatnim poduzetnicima, koji su onda na osnovu utanačenog ugovora preuzimali svu brigu oko opskrbe društvenih gostiju. Ovo je najtamnija točka u povijesti društva. Već sama činjenica, da se podavanje opskrbe prepušta privatnom poduzetniku, po svojoj je naravi u opreci sa plemenitim intencijama osnivača društva. Privatni poduzetnik u pravilu je skroz poslovan čovjek, trgovac; kao takav on ne dijeli humanitarnih intencija društva, njegovih osnivača i njegova odbora. Za nj je ugovor sklopljen sa društvom samo posao, a shvatljivo je, da će on sve učiniti, da posao, koji je sklopio, bude za nj što povoljniji i unosniji. Istina je doduše, da ugovor sklopljen sa privatnim poduzetnikom, njega i veže. Medjutim poslovna nas praksa uči, da vješt poduzetnik znade uz obnašanje sviju formalnosti ugovora, njegovu pravu sadržinu spretno obilaziti. To bijaše slučaj i kod menze akademičke. Na račun djačkih želudaca izvrsno su prolazili privatni poduzetnici. Hrana bijaše redovito nedostatna i loša. Gosti seljačkog porijetla bijahu konstantno gladni, a oni iz grada konstantno pokvarenog želuca. Svjedočila su to blijeda lica gostiju menze. Samo, ako sve ovo uvažimo, moći ćemo razumjeti, na prvi pogled čudan pojav, da su gosti menze, mjesto da budu zahvalni društvu, bili redovito nezadovoljni.

Plemeniti osnivači društva kao i sastavljači društvenih pravila predvidjali su i takove mogućnosti, pa su ih nastojali nizom ustanova u društvenim pravilima predusresti. U poslovno vijeće (osam odborskih članova), kojemu je povjerena sva glavna briga oko društva, imaju se birati članovi, koji su v j e š t i glavnim zadacima društva. Jedan od tih članova ima biti l i j e č n i - č k i v j e š t a k. Nadalje je dužnost poslovnoga vijeća, da r e d o v i t o nadzire izmjenice po svojim članovima — kad ushtije i po zamoljenim č l a n s k i m g o s p o d j a m a — hranivost jestvina ter u opće strogo obdržavanje uvjeta, pod kojim je dobavnik preuzeo podavanje jestvina; u tu svrhu ima se poslovno vijeće brinuti, da liječnički vještak uz jednoga člana poslovnoga vijeća i uz po jednoga (izmjenice) od četvorice d j a č k i h odborskih članova, r e d o v i t o nadzire u pogledu zdravstvenom prostorije menze i priredbu jestvina.

Medjutim: 1.) Poslovno vijeće n i j e se uvijek sastojalo od članova, koji bi bili v j e š t i glavnim zadacima društva. Naročito nije do sada još n i k a d a bio članom poslovnoga vijeća koji d j a č k i član od društvenog odbora, premda su baš oni — napose predsjednik i tajnik hrv. akad. potp. društva, pa predsjednik srp. podp. društva — p o s v o m z v a n j u v j e š t i g l a v n i m z a d a c i m a d r u š t v a. 2.) Poslovno vijeće, koliko pamtimo, n i j e do sada nikada — osim, ako se ne varamo, jedan jedini puta — zamolilo članske gospodje, da kao kompetentne kontroliraju hranivost jestvina. 3.) Poslovno vijeće, n i j e — osim možda takodjer jedan jedini puta pa i to neslužbeno — uopće nagledalo prostorije menze i priredbu jestvina u z po jednoga od četvorice djačkih odborskih članova, a kamo li r e d o v i t o. 4.) Poslovno vijeće n i j e do sada ni jedne poslovne godine r e d o v i t o nadziralo privatnog poduzetnika, nego tek v r l o n e r e - d o v i t o i sasvim površno to je i razumljivo, jer su se gosti redovito tužili na privatnog poduzetnika, a privatni poduzetnik na goste i —

skupoću. Poslovnom vijeću nije prosto bilo voljko slušati „pretjerane“ tužbe i gostiju i poduzetnika. 5.) Konačno nebi pomoglo ni najsavjesnije vršenje dužnosti, jer idealne ustanove društvenih pravila bio bi spreman vršiti samo onaj poduzetnik, koji ne bi bio poduzetnik, nego mecena.

Rado priznajemo, da je društvo samo od nužde povjerilo realnu egzekutivu svoje svrhe privatnom poduzetniku. Medjutim držimo, da je danas nakon tolikih iskustava i sama društvena uprava uvjerena, da povjeriti realnu egzekutivu društvene svrhe privatnom poduzetniku znači svrhu društva učiniti skoro iluzornom. Hrvatska menza akademička u rukama privatnog poduzetnika bijaše za bespomoćne njezine goste moralna (postupak) i faktična (podvorba) tortura. Društvo je doduše skoro svake godine mijenjalo poduzetnike, ali privatni su poduzetnici više manje svi jednaki. Ove je godine, kako doznajemo, društvo konačno prekinulo sa dosadašnjom praksom te menzu povjerilo nekolicini privatnih poduzetnika, tako da će moći bar birati. Ovu promjenu smatramo prvim korakom u poslu posvemašnje emancipacije humanitarne svrhe društva iz ruku nehumanitarnih privatnih poduzetnika. Medjutim o tom u trećem dijelu članka.

III. „Hrvatski sveučilišni dom.“

(Fuzija „Hrvatskoga akademskoga potpornoga društva“ i „Hrvatske menze akademičke.“)

Svrha i „Hrvatskoga akademskoga potpornoga društva“ i „Hrvatske menze akademičke“ je isključivo humanitarna. A jedno i drugo društvo bijaše i jeste u vršenju svoje svrhe upućeno na privatne poduzetnike. Medjutim ni sami privatni poduzetnici ne će poreći, da njihovi interesi nisu istovjetni sa humanitarnim intencijama. Po tom realna egzekutiva svrha humanitarnih društava povjerena privatnim poduzetnicima ne može biti humanitarna u pravom smislu riječi. Posao i mecenatstvo se isključuje.

Kako da se ovoj anomaliji doskoči? Jedino tako, da oba društva prekinu svaki poslovni odnošaj sa privatnim poduzetnicima i sama preuzmu realnu egzekutivu svojih svrha. Rekosmo napred, da bi samo mecena bio voljan, da savjesno ispunjava sve plemenite društvene ustanove. A mecene su oba naša društva sama.

Naše je dakle mišljenje, da humanitarna društva u opće, a „Hrvatsko akademsko potporno društvo“ i „Hrvatska menza akademička“ napose mogu svoje svrhe najuspješnije oživotvoravati, ako čitavo svoje poslovanje vode u vlastitoj režiji. Ova misao nije nipošto nova. Što više, ne ima sumnje, da su se i oba sveučilišna humanitarna društva ponovno njome bavila. Već smo spomenuli, da je i jedno i drugo društvo samo od nužde stupalo i stupa u poslovne odnošaje sa privatnim poduzetnicima. Temeljna glavnica ni „Hrvatskoga akademskog potpornog društva“ ni „Hrvatske menze akademičke“ nije još uvijek tolika, da bi se „sigurno i korisno“, kako to traže ustanove društvenih pravila menze, mogla uložiti u vlastito gospodarstvo. Ova je poslovna nesigurnost jamačno jedini uzrok, da su se do sada oba društva klonila odgovornosti za riziko vlastite režije.

Medjutim već sami osnivači „Hrvatske menze akademičke“ računali su u dogledno vrijeme na vlastito društveno gospodarstvo. To se razabire već iz zdravice dra. Markovića na koncu, gdje spominje eventualni osnutak hrvatskoga sveučilišnog doma. A sasvim je jasno ova misao izražena u § 52. društvenih pravila menze. Ondje se doslovno veli ovo: „Kad se odbor uvjeri, da će po zadatke društva korisno biti, da se dio temeljne glavnice sigurno uloži u kuću, koja bi zgodno služila za „hrvatski sveučilišni dom“, moći će odbor glavnoj skupštini iznijeti potanko obrazložen predlog o financijalnoj strani toga pitanja i o upravi ter kućnom redu toga doma.

Zadatak će toga doma biti, da redovitim slušateljima kr. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu poda stan i zgodu, da uz svoje stručne nauke u zajednici goje korisne tjelovježbe, jezike, glazbu, deklamaciju i ugladjenu društvenost.

Ova je ustanova društvenih pravila „Hrvatske menze akademičke“ vruća želja svakoga hrvatskog rodoljuba i ponosna nada svakoga sveučilišnog gradjanina.

Da bi ovaj „hrvatski sveučilišni dom“ vodio i vlastito gospodarstvo te u svoju režiju preuzeo i opskrbni zadatak društva, lako je dokučivo, ako se sjetimo na postojeće slične institucije u nas i drugdje.

Na jedno tek moramo upozoriti. Ustanova §. 52. društvenih pravila „Hrvatske menze aka-

demičke" pomišlja na „hrvatski sveučilišni dom" kao na jednu buduću instituciju istoga društva. „Hrvatska menza akademička" stupa ovom godinom u desetu godinu svoga opstanka, a raspolaže danas glavnicom u iznosu od 165.990 kruna. Ova svota nije još dovoljna za osnutak „hrvatskoga sveučilišnoga doma", a uz dosadašnji premda povoljni porast, ni ne će tako skoro biti, osobito ako se uvaži, da citirani § 52. govori o „dijelu" temeljne glavnice društva, koji bi se imao uložiti u osnutak „hrvatskoga sveučilišnoga doma".

Kako je opća želja za inteligentni narodni pomladak zauzete naše javnosti, a živa potreba našega djaštva, da se plemenita zamisao „hrvatskoga sveučilišnoga doma" što skorije realizuje, držimo, da je i naše djaštvo dužno, da u tu svrhu i od svoje strane nešto doprinese. Mi pomišljamo na temeljnu glavnicu „Hrvatskoga akademskoga potpornoga društva". Znademo, da će mnogoga i mnogoga možda neugodno zateći predlog, da djaštvo u prilog osnutku svoga doma žrtvuje ćak svoje autonomno potporno društvo, koje je svakomu od nas toliko drago i s kojim — naročito mi stariji — vežemo toliko sladogorkih uspomena. Medjutim mi držimo, da bi ova spremnost hrv. djaštva znatno pospješila samo oživotvorenje „hrvatskoga sveučilišnog doma", jer jamačno ne bi ostalo bez odjeka kad bi djaštvo samo svojem domu postavilo osnovni kamen.

Temeljna glavnica „Hrvatskoga akademskoga potpornoga društva" sa onom „Hrvatske menze akademičke" čini danas 257.990 kruna. Ovo je već lijepa svota, ali još uvijek premalena za poduzeće većega stila. Zato mi ni ne mislimo, da se najprije obavi fuzija obaju društava, pa da se onda na osnovu zajedničke glavnice dalje radi, nego da se najprije stvori samo zaključak o fuziji, a njegova provedba odgodi do faktičnog osnutka „hrvatskog sveučilišnog doma". Na osnovu ovoga zaključka, koji bi stvorilo „Hrvatsko akademsko potporno društvo" na svojoj glavnoj skupštini u jednu, a „Hrvatska menza akademička" opet na svojoj glavnoj skupštini u drugu ruku, imala bi se organizovati jedinstvena akcija, donekle analogna onoj u prilog osnutku „Hrvatske menze akademičke", samo u većem možda i narodnom opsegu. Odbor, kojemu bi bila povjerena čitava ova akcija, imao bi sastojati od najuplivnijih naših ljudi, a mogao bi se u sabiranju i namicanju temeljne glavnice poslužiti svima poznatim i uobičajenim sredstvima.

Kada bi prema obrazloženom proračunu saštavljenom po vještacima bila namaknuta tolika svota, koja bi sa temeljnim glavnicama i „Hrv. akad. potp. društva" i „Hrv. menze akademičke" sačinjavala odgovarajuću svotu, moglo bi se pristupiti osnutku „hrvatskoga sveučilišnog doma" i to na osnovu ovih pretpostavaka:

1). I „Hrvatsko akademsko potporno društvo" i „Hrvatska mensa academica" prestaju postojati kao zasebne institucije.

2) Mjesto njih stupa u život novo društvo „Hrvatski sveučilišni dom" sa zajedničkom temeljnom glavnicom obaju društava, kojoj se ima priklopiti i glavnica namaknuta po „odboru za osnutak hrvatskoga sveučilišnog doma."

3). Svrha je novom društvu, da siromašnim a vrijednim sveučilišnim gradjanima zagrebačkog sveučilišta podaje stan i hranu u vlastitoj zgradi i vlastitoj režiji.

4). Hrv. se djaštvo za autonomiju svoga društva tako odštećuje, što upravni odbor novoga društva polovicom sačinjavaju djaci, birani po samom djaštvu na način ustanovljen u pravilima društva.

Bilo bi preuranjeno i presmjelo, kad bi se mi sami i to već sada upustili u detaljno razglabanje ovoga pitanja. To je stvar stručnjaka. Njhova je, da kažu svoju naročito o financijalnom pitanju. Što se tiče upravnog pitanja, mi smo svoje mnijenje već natuknuli. Još bi se radilo o pitanju kućnog reda. Ovo vitanje ne bi se u nikojem slučaju smjelo riješiti bez djaštva, jer ne bi bilo u redu, da se zaključuje o njemu, a bez njega. Kućni bi red dakako imao uzeti osobiti obzir na akademsku slobodu slušatelja.

Što se konačno tiče samog doma, mi si ga zamišljamo kao prostranu, moderno uredjenu zgradu sa vlastitim gospodarstvom, kojim rukovodi stručno naobraženo činovničko osoblje. Imao bi taj dom i svoju čitaonicu, biblioteku, igraču dvoranu i dvoranu za svečanosti sastanke te zabave, svoj park — u opće imao bi biti providjen svom udobnošću, jer samo onda bio bi to pravi dom buduće narodne inte-

ligencije, koji bi joj podavao sva sredstva u svrhu što doličnije pripreme za službu narodu.

Ne sumnjamo ni časa, da bi inicijativu obaju postojećih humanitarnih sveučilišnih društava za osnutak ovakovoga sveučilišnog doma svojski poduprla i zemlja i narod s ovu i s onu stranu Velebita!

Ovo je naša čestitka novom odboru „Hrvatskoga akademskoga potpornoga društva,“ koji će za koji dan preuzeti njegovu upravu, uz želju, da uznastoji poraditi i u njezinom duhu.

Pjesme Stjepana Parmačevića.

Na grobnu ploču.

Grob je tako mekan, cvijećem obasuti
i iskićen mirom ozbiljnih cipresa,
koje mrtvo šute gledjuć u nebesa,
a korijenjem grle leš već istrnuti.

Posljednji nam to su ponajmekši puti
kroz dvoranu smrti, a preko tjelesa
naših dragih, što im spomena ne sklesa
nitko i što crv im obraz pije žuti.

A tu preko groba slatka tama zija,
zamamno nas zove u zagrljaj vječni.
O ta nježnost draga jadnom srcu prija

kao dragin pogled dug i neizrečni,
ko osmejak nekih nepoznatih dana,
što ih vruće žudi mladost izvarana . . .

Humoreska.

Mlada žena u crnini
nježnim okom pogleda me —
oko joj se sjajno čini
kao zvijezda usred tame.
Ja zaželjeh mladu ženu,
vedri život nadčovjeka,
prije no mi ruže svenu
usred bola — bez leleka.

I pomislih: ljubav nosi
opojnu, uskrisujuću,
što očaju svedj prkosi
njeteć žudnju i strast vruću.
O hvala ti, dobra ženo,
ti ljepoto u crnini —
nebo moje dožudjeno,
ostaj ovdje — tek ne mini!

I ona me opet glednu
ko žaleći mlada mene,
reče jednu riječ mednu —
ko ostatak uspomene.
Ne razabrah — tek mi dodje,
kao da je prošaptala:
Imala sam ljubav odje,
ali sam je zakopala.

I — nije mi žao bilo,
što to reče i što ode —
ta srce mi ostarilo,
misli opet drugud brode:
jednim žićem, što se stere,
sunčan zrak gdje nije plano,
kud tek bruji »miserere!
Sve je, sve je zakopano!«

Sentimentalnost.

Ti — što si došla kao stih,
ko nove sreće navieštenje,
rad tvojih riječi mekanih
sad moja duša plačno stenje:
O čemu nijesi došla pre,
dok bješe, čega danas nema,
dok nijesu nade umrle,
dok bijah mlad, ah, mlad posvema?

Ti vidjela bi tada maj,
svu moje duše divsku snagu,
iz mene bi ti smiješeć maj
sve pričo onu priču dragu:
Ja ljubim te — i to je sve,
ja ljubim te, ti lijepa ženo!
O čemu nijesi došla pre,
dok čar života nije sveno?

A danas ti ne mogu, ne,
ni jedne tople riječi reći,
ni ljubit tvoje očice
ni obraz časa ne časeći.
Ja danas lutam plaho sve,
a ni sam ne znam, kud bih kreno —
O čemu nijesi došla pre,
dok čar života nije sveno?

Vilko Gabarić (Zagreb):

Kod zdenca Jakovljeva.

Gdje vjetri vrući ganjaju se,
nesnosna sunca zraka sija
i vrući piesak nogu žari — —
Sihari*) stoji, varoš tija.

*) Sihari je gradić u Samariji, gdje je — po priči — bio zdenac Jakovljev.

I sjetno stoji, kô da plače
sve jače i jače — — —·

*

— — — A kod zdenca, što ga narod Jakovljevim zvao,
gle! i danas, kô i nekoč — u davna vremena —
kad tu trudan s mučna puta Krist se odmarao
i Samaritanka kad mu vodu pruži žena —
Tu i danas čovjek sjeo, kad noć već se hvata,
kô i On što je nekoč — — —
I sličnog Mu je lika:
gle! na njem časna halja i krst — — oko vrata — —
Tek — — kô nešto tustiji je od svog predšasnika?!
Tu je sjeo i nervozno k onoj strani gledô,
gdje Sihari se odmarao, Samarije čedo — — —
— — — — — — — — — — —
I kad teški mraci zemlji polegli na grudi,
da je grle i draškaju i ljube se s njome
slatkom strašću, kako mogu smrtni samo ljudi
smrtne ljubit mome — — —
I grad kad već samarijski prvi san je snivô
protegnuvši na počinak uda ukočena,
— a mjesec tek malo gviri kroz oblačje sivo —:
U to doba gle! iz grada k zdencu kroči žena!
Tiho kroči, tiho bielu nonu svoju diže
nesigurno, plaho stupa sve bliže i bliže — — —
Divna kosa divne žene pokrila ramena
i grud golu, kô koprena svilna grud što krije
i kô vatra plamne oči njena zastrije sjena
i što — jedva vidno —998u trepavice dvije.
A zamamne, oble forme i kô isklesane
kroz odjeću mîle, vabe — — I misô sve ganja
k njoj da pridje, kô kraljici pod noge joj pane,
koljena obujmi biela, besvjesno se klanja
i umire tako — — —
Već je blizu. I još samo
smješljiv pogled dobacila onom kućâ viencu,
polegao što se sanen sniva dolje tamo
na mjeseca zlatnoj traci i — — pristupi k zdencu —
— — — Drhtnu čovjek — — a kroz žile krv mu teći susta — —
Lica gore, dah mu staje, mozgom misli ruju
nju kad gleda: oči čudno cakle, smiješak s usta
nasmiešljivih, sitnih, što se — njemu nasmieškuju.
Drhtnu čovjek — — Glasove joj sluša razdragane
gdje mu slatko, slatko tepa, k zaboravi zove,
da uživu čarne noći, noći uzdisane
i — brišu bolove — — —
Zove. Vabi. Mekom onda rukom vrat mu ovi
i steže i grli žešće, a pogledom zmije — —
A on nit šta čuje — kô bliedi to mu snovi —
tek toplu ćuti ruku, kako vrat mu grije
i steže i davi jače — —
Gle! on podaje se:
sjajnu ljubi kosu, oči, usnu ljubi krasnu — —
strasnije ju k sebi vinu — — sav se tielom trese —
i s vrata baca sveti krst — — i halju trga časnu —
— — — — — — — — — — —
A Sihari u noć gleda sjetno, kô da plače
sve jače i jače — — —

Mato Hanžeković (Zagreb):

Križić.

Jutro je. Baba Luce digla se, hoda po dvorištu, a čudo kokoši, pilića i gusaka razbrbljalo se za njom i slijede je. Znadu oni nju. Ona najprije šeće po dvorištu, prigleda u svinjac, podje u vrt i gledi, je li preko noći porasao grah, nabere usput rukovet cvijeća i vrati se u sobicu. Kada je pristavila mlijeko, vraća se sa zdjelicom u dvor i tada nastaje graja. Perad da poludi. Dere se, kokodače, guče i lepeće krilima. Luca hrani svoje pernate dvonošce. Čas jutarnje hranidbe peradi miliji je babi Luci od cijeloga dana. Tako ona već godine. Sama je, dugo sama. Starac joj umro prije dvadeset godina. Od onda ona samuje. Zna nju cijelo selo. Dobra je, nema oštar jezik i bogobojazna je. Dobra duša voli svoje piliće. Oni vole i nju. Ona i razgovara sa svojim krilaticama. Čim čučne zdjelicom u ruci, polete k njoj pilići i gusaci, zoblju joj iz ruke, a ona tobože psuje: U, nevaljanci, dolje gusače, nu oroze pazi se, ogrebst ćeš me, a perad kao da je razumije. Ponosni pijetli bujna usrpljena repa goropadno zoblju i motaju se oko nje, a ona ih gladi. Žuti pačići vrzu joj se ispod suknje, a njoj se u grudima diže srce od radosti. Li-li-li-li pjevucka ona i smije se. U nje je malo okruglo lice, navorano od dugoga života, a nabori čine kao da se baba Luca uvijek smiješka. Koka Mara ljubimac je babe Luce. Velika je to kokoš, stara, ozbiljna. Izlegla je Luci već stotinu i stotinu piladi. Ona skače Luci u krilo i iz njega zoblje. Ali pilad ko pilad znade biti i bezobrazna. Lude neke kokoši kljucnu kadkada Lucu u ruku, da Luca zaviče i pljusne kokoš po glavi, da nekoliko časova prevrće oči kao da je pijana. Ali to ne kvari sklada medju Lucom i njenom pernatom kolonijom.

Tako Luca nahranila kokoši lijepoga ljetnoga jutra, a onda pridje plotu, uhvati se obim rukama za letve, da bolje vidi u susjedno dvorište, kad no se iz njega javi glas: Dobro jutro starice moja!

— Bog ti pomogo, djedače, — odgovori Luca svome starom susjedu, djedu Iliji. Lijep je to starčić, posvema sijed, malo pognut, dobroćudna lica i duše, koja ni travki ne bi što na žao učinila. Oči su mu sive i milo se smješkaju kao u djeteta. Sam je on, sinovi mu pomrli, a ostala se rodbina poudala i poženila u tudja sela. Ostao sam u maloj kućici, svojoj očevini, sam se hrani i sam si okopava vrt i hrani svinje. Ono nešto zemlje dao je u arendu, pa živi dobro i ne baš siromašno. Ni s kim se ne druži van sa starom Lucom. Ta susjedi su, stari su pa se i slažu. Traži on od nje savjeta, a ona i od njega. Nesreća je u Luce, da joj prasci kašlju. Pita Iliju, a on veli to i to. Po-

sluša Luca, prasci prestali kašljati, a počeli se debljati. Kad su onomadne djedu Iliji naticale noge, uplašio se starac i pitao savjeta u svoje družice, a ona skuhala neku travu, namazala je na krpe i njima ovila starčeve noge i bome — ozdravile noge. Kad pane večer, sjede oni zajedno pred kućom na klupčici i o svačem razgovaraju. Nema medju njima svadje. Uvijek vlada sloga i ljubav. U oči velikih svetaca peku si zajedno kolače, a Luca uvijek poklanja Iliji veliku „štrucu makovaču", koju starac tako rado jede, a Ilija kupi babi maramu. Badnju večer prosjede uvijek zajedno, mole se Bogu, a kad se Ilija malo zagrije od vina, zapjeva svojim poderanim staračkim glasom, a starica skrsti ruke, miruje kao janje i uživa u veselju starca. Kada pak o korizmi započne veliko molenje, onda se Luca posvema približi Bogu i za pozdravljenja gospodnjeg zapjeva tankim slabim glasom „O Marijo", a starac sjedi uza nju, šuti i sretan je, što je starica tako dobra i pobožna.

Nedjeljom možeš uvijek vidjeti starca i staricu, kako čisto odjeveni, svečanim mirom koračaju zajedno u crkvu i opet se vraćaju kući. Poslije podne, ako je sunčano, sjedi Luca u starčevu vrtu i razgovara sa svojim dobrim starim drugom.

I šale se oni.

Znao djedak Ilija, kad zapao prvi snijeg, iz svoga dvorišta, sakriven za naslagom drva, baciti starici grudu snijega u ledja, a ona se nasmijala, dotrčala onako stara do plota i čekala grudom starca. On je pak šutio, čučeći za drvima, a starica koja je znala, gdje je, gradila se nevještom, čekala, čekala, a čim bi starac pomolio glavu, bacila bi mu milo za drago. Starci se uvijek iza toga zadovoljno nasmijaše i krenuše opet sretni u svoje tople mračne sobice. Stara kadkada i psuje djedaka Iliju. Ali samo ako je kriv. Zna on i skriviti. Hranila Luca svoju perad, a Ilija dobacio iz svoga dvora grudu snijega medju staricu i kokoši, a ove udarile u kreštanje i razbježaše se.

— Ludi starče, planula starica, ostavila zdjelu usred dvorišta, podbočila ruke i udarila u psovanje.

— Otudjit ćeš mi pilad, ludo stara, — vikala ona. Starac se uplašio i molio za oproštenje. Ta — naravno — oni su živjeli i dalje u slozi i ljubavi. Luca i dalje krpala rubinu djedu Iliji, a on uredjivao kolčiće u njenom vrtu i pleo luk u vijence. Prijateljevali starci usrdno, povjeravali si tajne mladosti i slatko i dugo brbljali. Starost ih svezala i u svako doba dana bili su zajedno, ta — Ilija je trebao samo odmaknuti dvije klimave letve trošna i klimava plota i našao se u dvorištu babe Luce. U zadnje vrijeme dolazile i Ilijine kokoši u njezin dvor, a i njene u njegov. Sve je tu bilo sprijateljeno i dobro, — nad guravim kućercima ovo dvoje staraca lebdio je blagoslov božjega mira. Da, ali djedak Ilija kao muško udario jednom i u krupnu šalu, a Luca poštena, bogobojazna starica isplazila mu jezik i nemilo ga izgrdila.

Bilo već odmaklo vrijeme i čas da se legne i rastane, a Ilija ovu večer nešto oštrije i upornije motrio Lucu. Čekala Luca, hoće li se dići starac, a on svejednako gledi u nju — ma kao da se je zaljubio.

— Ajde starče, podji i lezi. I sutra je dan — primjeti starica i ustade.

— A — kako bi bilo starice moja — nasmješi se obješenjački stari Ilija, — da ja ostanem ovdje, pa da legnemo zajedno ko dva jaganjca?

Luca nije odmah shvatila obješenački smisao njegovih riječi.

— Pa čemu ti posteljina u kući? — bezazleno će starica pospana.

— Da se pomladimo — izvali Ilija i suče si brk.

Stara Luce porasla.

— Iš — griješniče stari, seli doma, ajd, ajd umah. Kako te nije stid pred Bogom, griješniće. Zar se nisi dosta nagriješio, dok si mladovao. Uljezo djavo u tebe. Prekrsti se pa odlazi.

Govorila Luca tako rezolutno, da joj je starac zaželio laku noć i pošao kući. Od onda ni da bi se približio u govoru kojoj krupnoj.

I — ko bi reko, ovi starci posvadiše se. Posvadiše grozno.

* *
*

Prislonila se starica na plot i smiješka se Iliji. —

— Što je stara? — pita Ilija.

— A — 'oće li biti danas čašćenja?

— Gle Luco — čudom će Ilija.

— Aj, aj, — smije se Luca, — puni, puni čuturu.

— Eeee — ženska glava sve si zapamti, — razdragano će Ilija.

— Čestitam ti, moj starče, rodjendan. Želim ti zdravlja i snage — lijepo će starica i preda Iliji rukovet cvijeća.

Sat kasnije podjoše oboje hodajući mirno jedno uz drugo uredno obučeni u crkvu, da se pomole dragom Bogu. Bio je lijep dan, pun svijetla i miline. Pod nebom se ganjale lastavice milo cvrkućući, na cesti gegale utovljene bijele guske, a djeca sjedjela u prašini i igrala se. Svagdje mir i sreća. Kada starci dali Bogu božje, vraćahu se lagano kući! Starica bila u crnoj haljini i povezane glave u crni svileni rubac, što ga dobila na badnjak od Ilije. U ruci joj veliki debeli molitvenik pun svetih slika i krunica sa krupnim zrncima. Uza nju korača djedak Ilija u novim opancima. Ta rodjendan mu. Star je on. Uštapljuje se. Duša mu mirna kao jezerce za tihoga ružičastog predzorja. Nema u njoj ni truna

zlobe ni grijeha. Što ga briga. Dao je Bogu božje, ne griješi, moli se, posti, ta u nebo će on, u nebo. Pa i Luca je takova. Drugarica je kjedaka Ilije, zajedno ljube propelo, kleče i daju se.

Krasnim duševnim mirom koracahu starci kući. Ilija se zamislio, a starica šuti i misli, kako će danas svečanije objedovati, kako će ona bez znanja Ilijina donijeti pô litre vina. Već se tiho veseli, kako će Ilija razrogačiti oči, pa udariti u hvalu: Dobra je moja stara!

Već odmakoše dobar komad puta, a Ilija od starosti pognut gledi svedjer u zemlju. Djavo htjede i oko mu opazi na travici nešto blještavo. Djed se sagne i digne mali svijetli križić sa raspetim Kristom.

— Gle, a kako je ovo lijepo — radosno će Ilija.

Stadoše i divljahu se.

— A kako se samo svijetli. Bože moj, kako i ne bi, ta Bogo, naš dobri Bogo je na križiću — govorila Luca i misli, kako bi taj križić pristajao na njenu krunicu. Njezin je križić već pocrnio — a Boga se već i ne raspoznaje.

Podju dalje, a Luca premišljava. Ilija metnuo križić u džep i svaki čas ga vadi i gledi. Ta — veseli ga. Otro križić o rukav, a on se još bolje svijetli.

— Vidiš starče — lagano će Luca, — ovaj bi križić pristajao na moju krunicu.

Prtlja ona u govoru, ma — nepriličnо joj.

— Šta ćeš da mi dadeš svoju krunicu — čudom upita starac.

— Uuu — gundra u sebi Luca, on ni ne misli, da mi ga daruje.

— Da ga meni dadeš, bila bi ti zahvalna — tiho govori Luca i gledi u zemlju.

— E, starice, baš si mudra. A što ću ja bez njega — smiješi se djedak Ilija i požuri se. Ali smiješak mu je usiljen. Opazio on, da Luca škilji na njegov lijepi križić.

— Što ćeš bez njega? Pa ono, što si i dosad — odgovori starica. — Pokaži der!

— Ajde, ajde starice — nervozno će Ilija, — pohitimo malo. Sunce je pripeklo.

To je staricu raspalilo. On se boji, da ona ne uzme križić. Nije za života skinula nikome ni vlas sa glave, pa onda da ona ukrade križić!

— Što si škrt, uh — iskrivi starica usta i oštro gledi djedaka.

Ilija stao. Kada opazi njeno lice prepane se i brže zakorači. Ne će biti dobro, pomislio on. U Lucu ušo nečastivi. Žuri se starac, žuri se, da sve škripe novi opanci, a starica ga slijedi. Šute oboje. Starici se u glavi vrte misli o onom lijepom križiću, a starac stisnuo u ruke križić i želi, da bude već kod kuće. Ta napala je Luca za križić, a on ga treba. Molit će se Bogu i ljubit će taj križić. Da je Bog namijenio Luci križić, našla bi ga ona, a ne on. Pa onda tako svete stvari ne darivaju se kao krpe i rupci. Grijehota je!

— A što brzaš tako — javi se muklo starica. Umorila se — a neki je djavo sili, da ne pusti Iliji.

— Ajde, ajde, vrijeme je — odgovara starac i još bolje žuri.

Lucu oblio znoj. Mili starački nabori protegnuše se u oštre, grube crte. Bježi od mene, pomisli starica, upne svu snagu i dostigavši Iliju, pograbi ga za kaput i zakrešti mu u lice: Što bježiš? Što misliš, da će ti Luca ukrasti križić? Škrtonjo — ceri se starica, a Ilija, dobar i miran Ilija, kad opazi njeno lice, pričini mu se, da je ta ženska zbilja neizmjerno gadna. Onaj njezin nos — ma kao u djavola, usta uljeknuta, bez zubi, — fui . . .

— Odlazi — šapne djedak uplašeno i osjeća, da se u taj čas odigrava nešto važna za cio njegov život.

— Meni veliš: odlazi, ludove smeteni. Meni? Luci? Škrt si za križić. Stidi se. Kosti ti već trunu, pa —

Nije dorekla. Ilija se uspravio, problijedio i podigao glas.

— Nosi se, nosi, — vještice stara. Umah odilazi — jer, jer, — tu podiže starac štap — bit će ti gorko.

— Hûûûûj, tuko bi se, gnjido, razbijo bi se.

— Luco —

— Već si nogama u grobu —

— Pusti me, — užestio se starac. Sijeda njegova kosa nakostrušila se. Blagi mir u očima nestao je. Luci se nakrivila marama na glavi, a ona zgrčila usne kao da će sad na zagrist u Ilijino lice.

— E, lopove, trulonjo, da ti ne krpam gaće, hodo bi kô rajzender . . .

Posljednje je djedaka Iliju najviše ražestilo. Mašio se štapa, zamahnuo i ošinuo staricu preko ledja, a ona zajaukala.

— Ubio me, ubio me, lopov stari — krešti ona iz svega grla.

Iliji poskočile na čelo hladne kaplje znoja. Ostavio je staricu na sred puta i pojurio kući. U glavi mu gori. Čim je stupio u staru svoju udobnu sobicu, opazi na stolu kitu cvijeća, što mu jutros darovala Luca, razbjesni se, zgrabi lončić i sve skupa baci kroz prozor na ulicu. Stara Luca baš prolazila i opazila cvijeće. Bolno jadikujući uleti u svoju kućicu zalupivši vratima. Za čas se čuje, kako zatvara sitna okanca. U njoj je gorio gnjev divljim plamenom. Strgavši od glave lijepu maramu baci je na krevet, pograbi iza peći štap, kojim se uštapljivala, kad joj natekle noge i izidje u dvorište. Koraca ona junački, pali pogledima, prišulja se kupu kokoši, zamane i opali jednog šarenog oroza po ledji, da je kao lud skočio u vis u zakreštio. Opali Luca i ćurana, a u dvorištu nastade očajna vika

i galama. Lupa Luca po kokošima, koje došle iz Ilijine avlije. Bježe kokoši, polijetaju na tarabu, a starica samo mlati.

Izašao djedak Ilija u dvorište, pa kad vidio, što baba radi, pograbio on kolčinu i počeo lemat kokoši, koje došle iz Lucina dvora. Podigle kokoši viku, kao da navalilo sto jastrebova. Luca vijala po dvorištu ovećeg gusaka. Dotjerala ga do plota, on težak ne mogo uzletit na plot pa kušao proći kroz rupu i u zao čas zape. Poče ga Luca tući. Djedaku Iliji zamrlo srce. Al' za malo dodje k sebi, stisne zube i bacivši kolac, počeo grabit preko plota. Starica razjarena udari ga po prstima. Ne mari on. Ilija pobjesnio. Uh — ubio bi staricu. Sav se zapljucko, a brkovi mu vise ko' čupava pera. Pružio ruke kroz tarabu i zgrabio Lucu za suknju. Potego on i privuko staricu uz plot. Upro se nogom i — kune. Ilija kune. Starici zaceptila duša. Razmahala se, vidi da je uzalud i — kune. Baba Luca kune. Digne i ona nogu i upre se. Jaka je i ona. Odmakne se za dva pedlja od plota. Iliji se sve trese podbradak, a starica drhće. Natežu se dvije site. Iliji počeo u ušima zvonit, a staricu zabolilo u slabinama. Al' najedanput! Prrrrr — podere se suknja, a starci se skotrljaše svako u svoje dvorište.

— Prokleo te Bog — viče starica obnemogla, digne se za zemlje i zaplače.

Digo se i djedak Ilija i teško diše. Obnemogao je. Pošla Luca u kuću, pošo i on. Legla Luca u postelju, lego i on. Obolila Luca, obolio i on.

Iza tri dana ležala Luca na odru. Ne dugo za tim usnuo Ilija vječni sanak, držeći u ruci grčevito sjajan — križić.

Prof. Dr. Franjo Krejči:

FRIEDRICH NIETZSCHE.

(Nastavak).

Kakav je taj nadčovjek i što nam je činiti, da doprinesemo k preporodu ljudstva u smjeru k nadčovjeku? Ponajprije si moramo biti svijesni, da je sadanji čovjek posljednji čovjek, te da cijeli skroz na skroz, kakav jest, ima biti prevladan, od njega se mora poći više; mi smo most k nadčovjeku. Sve, što posljednjega čovjeka podržava u dosadanjem stanju, mora se odstraniti, ma da se njegov rod poput pozemske buhe neda iskorijeniti. Taj se posljedni čovjek klanja jednome idejalu: Pronašli smo sreću, govori, žmigajući očima i svidja mu se u toj gadnoj dekadenci: Ne zna, što je ljubav, ne brine se zato što je stvaranje, nema cilja; sve čini malim, sićušnim te nastoji, što je najdulje moguće održati se. Narkotika i alkoholika mu pomažu od muka i straha pred smrću, lagodna osrednost je općenitim geslom; socijalna demokracija, kršćanstvo, modernost čini sve svima ravnima, aristokratski idejali prijašnjega doba pričinjaju se tim čovječuljcima ludost i obmana. U tome je sadržana ta sreća, što si je današnje ljudstvo pronašlo, sreća posljednjega čovjeka, koji je skup svega, što je maleno, usko, polovično, osrednje, lagodno, žensko, udobno, samodopadno, kukavno, nestalno, puzavo, ropsko.

Prvi je dakle korak od te slike pada „die grosse Verachtung" preziranje svega, što je ljudstvo učinilo do sada. Kako je majmun čovjeku uvijek smiješan i bit će, premda je to predjašnji stupanj razvitka čovjeka, tako će biti nadčovjeku sadanji — posljednji čovjek — ružna karikatura. Tko se digne do toga stupnja spoznaje, već je viši čovjek i kadar shvatiti nauku o nadčovjeku. Da ste prezirali vi viši ljudi, to me napunja nadom. Veliki prezirači, su veliki poštivači. To preziranje sadanjega svijeta ne smije ipak voditi k pesimizmu niti zdvojnosti, već mora u nama probuditi težnju za nečim boljim, ili govoreći poput Nietzschea, mora probuditi veliku ljubav za idejal nadčovjeka. K njemu treba da viši čovjek smjera žarom cijele svoje duše. Za taj cilj nije nijedna žrtva odveć velika, naše se Ja ima posve rasplinuti u toj čežnji. Što smo više, to je pod nama veća dubljina, što je ta ljubav veća, to veći je onaj prezir. Žrtvujmo toj svrsi sebe! No žrtvujmo i svoga bližnjega. Ne štedimo ga, budimo tvrdi. „Der Mensch ist etwas, was überwunden werden soll . . .[1]) Toj velikoj pravoj ljubavi smeta naša obična ljubav k bližnjemu, koja zahtijeva samilost i sućut s tim bokčetom, posljednjim čoviekom. Tko podlegne toj sućuti, nesposoban, je da živi idejal nadčovjeka. Neotklonivo je nuždan uvjet potlačiti nepravu sućut. Ta u toj našoj ljubavi k bližnjemu je toliko varke i pretvaranja. Mjesto te ljubavi preporuča ljubav prijateljsku; ne naviještam Vam nipošto bližnjega, već prijatelja. Prijatelj neka Vam bude zemlja svečanosti i naslućivanje nadčovjeka. Ta pak ljubav isključuje sićušnu sebičnost, kaošto i grubu požudu, koja traži slobodu za razuzdano udovo-

[1]) Čovjek je nešto, što se ima prevladati . . .

ljenje strasti. Strasti se ne smiju prepustiti same sebi, takodjer ne potlačivati, već se imadu upravljati u smjeru idejala.

Naprotiv toga zahtijeva Nietzsche zdravo samoljublje, t. j. samoga sebe oplemeniti, dorasti do visine te se ničim ne dati svesti s pravoga puta niti ljubavlju k bližnjemu, niti sućuti. Ako smo pak na toj visini, neka nam bude užitak dijeliti bogatstvo našega srca s drugima, što naziva „schenkende Tugend“ t. j. nesebično pomagati svakome, da se uzmogne približiti našemu stanovištu. To nije nikakova žrtva, ne zahtijeva hvalu, razumije se samo sobom, jer to pomaže da se postigne cilj.

Kako je nepravedan s obzirom na to prigovor, da je Nietzsche ljudstvu uzeo sućut! Ta naša sućut! Samilosno pružamo lijek osakaćenome vojniku, ali s oduševljenjem glasujemo kod zelenoga stola za nove topove; ogorčeni smo potlačivanjem slaboga (Buri, Poljaci), da obrativši se sami počinjamo nasilja; gojimo ptice, koje nam gamad sabiru, a strijeljamo druge, što zoblju žito; žalimo radnika, koji trpi, ali uvjete za pristojan život mu ne ćemo pribaviti. Dajte svima, što je njihovo pravo, i pridržite si svoju sućut. Nadčovjek se stidi sućuti t. j. stidi se zato što još nijesu odstranjeni uzroci bijeda. Najčišću, pravu sućut, koju može osjećati jedino materinsko srce, tu Nietzsche ljudstvu ne uzima, ta nadčovjek se mora naroditi.

Glavna pak osebina nadčovjeka je tvorna sila. Stare se vrijednosti moraju zabaciti a mjesto njih postaviti nove ploče vrijednosti; dosadanji ništetni red, koji se ne da održati, iz kojega ističe pad posljednjega čovjeka, mora ustupiti pred novim redom. Taj smisao imade Nietzscheova: Bog je mrtav, neka živi nadčovjek. Predodžba o bogu je negacija napretka. Dokle je vladala duhovima ljudi, dotle se nadahu nekakovome posmrtnom životu, zanemarivahu zemlju, tvorna volja bijaše slomljena, orao nije smio lijetati po slobodnim prostorima. Njegovom smrti t. j. odbačenjem predodžbe o bogu, moguć je novi život. Kad bi bilo bogova, kako bih mogao ne biti bogom? Zato nema bogova. A na drugome mjestu veli: Možete stvoriti boga? t. j. je li moguće da čovjek postane bog i da zavlada nad svim, što uvjetuje razvoj i njegov život? Manite se dakle sviju bogova. — Neka živi nadčovjek!

U stvaranju novih vrijednota nadčovjek je suveren, neomedjen; jer ne može htjeti ništa drugo, nego što je bolje od sadanjega. To nije samovolja, to je sloboda, koja nije vezana tim zakonikom vrijednota, koje si učiniše posljednji ljudi. Dakako s njihovoga stanovišta je stvarač viši čovjek, usurpator, rušitelj mira i reda, revolucionarac, ponosni aristokrat, zato ga tako sude, kako on njih prezire.

Taj nazor je najosjetljivija strana Nietzscheove nauke o nadčovjeku; jer premda se u formi, u kakovoj smo ga upravo prikazali, pokazuje kao ispravan izvod jedanput odabranoga stanovišta i nema ništa etički uvrijedljivo, ipak može u praksi dovesti do znatnoga nesporazumka. Nietzsche misli na zbiljskoga velikana, koji je tvoreći nove vrijednote kadar prisiliti svoj okoliš, da im se podvrgne i prihvati za svoje; no nije mislio na to, da bi to velikaštvo moglo ući u glavu i malenome ili mnogo malenih; a kako bi to ispalo, kad bi ti radili po uzoru nadčovjeka, nije nužno razglabati. Nietzsche se sam zapleo u čudna protuslovlja, kad je hoteći na historijskome razvoju pokazati rast ideje nadčovjeka, postavio osudnu razliku moralke gospodara i robova; o čemu poslije.

Nadčovjek će biti tip savršenijega čovjeka takodjer što se tiče strane fizičke; jer duh bez tijela nije ništa. „Tijelo sam i duša — tako govori dijete (t. j. naivan čovjek). Ali probudjeni i osviješteni veli: Tijelo sam skroz i skroz i ništa osim toga; a duša je samo riječ za nešto na tijelu . . . Sredstvo tijela je takodjer tvoj maleni razbor, moj brate, koji ti nazivaš „duhom“, malena igračka i sredstvo tvoga velikoga razbora. Ti veliš „ja“ te si ohol na tu riječ. Ali veće je — u što ti ne ćeš vjerovati — tvoje tijelo i njegov veliki razbor: on ne veli ja, ali tvori ja . . . Za tvojim mislima i čuvstvima, moj brate, stoji moćan vladar, nepoznati mudrac — taj se nazivlje: Selbst.[1]) On stanuje u tvome tijelu, tvoje je tijelo. Više je u tvome tijelu razbora, no što u tvojoj najvećoj mudrosti. A ta tko zna, čemu je nužna tvome tijelu upravo tvoja najveća mudrost? Tvoja osobnost (biće) ismjehava tvoj ja i njegove ponosne skokove. Što znače za mene ti skokovi i leti misli? — veli sebi. Stranputica k mojoj svrsi. Ja sam vodić toga „ja“ i ja mu šapćem njegove pojmove.“

[1]) Ono nesvijesno, das Unbewuste, instinkat.

Dakle ne samo da duševnost ovisi o tjelesnome temelju, ona nije ništa drugo no svijesni eksponenat stanja tjelesnoga organizma. Ne samo čuvstva, već i misli su naprosto izraz stanja tijela — rekao je jednom Nietzsche, da filosof filosofuje prama tome, kako probavlja; najgore misli ima kad je zatvoren. Duševna je savršenost ekvivalenat s tjelesnom savršenosti, a nadčovjek s fizičke strane smisao je zemlje. „Zaklinjem vas, braćo moja, ostajte vjerni zemlji i ne vjerujte onima, koji vam govore o nadzemnim nadama. Otrovnici su to, znali oni to ili ne!“ Neka dakle idu. Ogorčen se Nietzsche obraća protiv idejalista, koji stavljaju dušu nad tijelo — najradje bi ju odlučili od sebe, da dodju do svog cilja uništenjem tijela. Zarathustra ljubi život, ne odbacuje njegovih sjetilnih naslada. Dvije krasne plesne pjesme su za to dokaz. U prvoj idući šumom opazi na livadi kod izvora djevojke gdje plešu. „Ne prestajte u plesu, reče im, kad su stale u učtivoj plahosti ... nijesam neprijatelj djevojaka. Kako bih mogao biti neprijatelj vašim lahkim, božanskim plesovima? Ili djevojačkim nogama i krasnim licima? Ta da, jesam šuma i noć tamnoga drveća: ali tko se ne plaši moje tame, naći će i ruža medju mojim cipresama.“ I Zarathustra im k tome zapjeva pjesmu, koja je ljubav k životu, što ga personifikuje kao ženu, koja u nama pobudjuje ljubomornost. Tako zvana mudrost htjela ga odvratiti od života, no kad je žena-život otvorila svoje oko a Zarathustra se u nj zagledao, ah, pričinilo mu se, da pada u neispitljivo!

U drugoj plesnoj pjesmi opet je personifikovan život i to nježno kao žena orijentalske draži i naravi. Nije jedna od onih evropskih, blijedih, krotkih kandidatka kreposti, već crnomanjasta, strastvena, neukrotna orijentalska odaliska lukava, zavodljiva. Naziva ju nezahvalnicom, divljakom te ju poredjuje sa zmijom i čarobnicom. Sve to si moramo prenijeti na epiteta, koja znače život i njegov učinak na čovjeka, što mudruje. I taj život Zarathustra ljubi i hoće, da s njim ljubimo život — putenu ljubav, jer samo ovuda vodi put k nadčovjeku. U tome slučaju pada velika zadaća na brak, a Nietzsche shvaća odnošaj žene i muža s obzirom na svoj idejal nadčovjeka tako, da se putena ljubav pojavljuje oplemenjena pomisli, da do nje stoji budućnost ljudstva. Žena je kod stvaranja nadčovjeka predstavnica instinktnoga faktora, a muž svijesnoga. Žena se podaje sili muža ne shvaćajući, ali naslućujući svoju zadaću kao roditeljica nadčovjeka. Ženskim instinktom pogadja, koji je muž u tome smislu vrijedan, da mu sebe žrtvuje. A muž se ogriješuje o tu zadaću, kad u putenom užitku zaboravlja na tu zadaću oskvrnjujući veze dvaju tijela.

Ovdje se Nietzschea takodjer ne razumije: Izjava: ako ideš k ženama, ne zaboravi biča, tumači se kao uvrijeda ženstva, neispričiva surovost. Ako pak hoćemo razumjeti u tome smislu, da, jer sadanje žene imadu vlasnosti, koje mogu muža, svijesnoga si cilja života svesti s pravoga nazora na život, da krivima emancipačnim težnjama gube sposobnost biti roditeljicama nadčovjeka, da je zato nužno žene prisiliti, da shvate svoju zadaću u granicama ženske naravi — nalazimo ju potpuno u skladu s idejom ljudskoga napretka i ne vidimo nikakove uvrijede.

To je slika idejala nadčovjeka: dakle čovjek fizički i duševno savršeniji kao svrha razvoja, kojemu imamo svijesno težiti.

Sama ta misao mogla bi dostati, da se na njoj sagradi nazor o svijetu, raširе sve filozofske zagonetke: no kod Nietzcshea u Zarathustri pristupa k njoj još druga misao, koja nazor o svijetu, što izlazi iz ideje nadčovjeka, ruši s empirijskoga temelja na — misticizam.

To je misao *vječnoga povraćanja*, die Idee der ewigen Wiederkunft. Priprosta je, a iznikla iz pojma razvoja s pitanjem, kad je počeo i kako daleko će ići. Već su u davnoj prošlosti držali mislioci, da razvoj ne ide naprijed u ravnoj crti, tako te bi se uvijek nešto novo pojavljivalo, već da ide u krugu, tako da je sve, što se dogadja, ovdje već jednom bilo i bit će nebrojeno puta.

Tijem nazorom potiskuje se značenje misli nadčovjeka, tako te gubi sposobnost biti čovjeku princip etike i smiriti ga sa životom. Čemu naprezati sve svoje nastojanje, da ljudstvo stvori iz sebe savršeniji tip, čemu pobijati svu svakidanjost i osrednost, podlost degenerovanog ljudstva, kad će se po nadčovjeku opet vratiti cijela bijeda, dapače kad ću ja sam imati da taj život, koji živim, proživim bezbrojno puta i u njemu ne će biti ništa novo, već svaka bol, svaka radost, svaka misao, svaki uzdah i sve to neizrecivo malo i veliko u mome životu,

će se opet vratiti i sve istim slijedom i redom — i upravo taj pauk, to mjesečevo svijetlo medju drvećem i ja sam?!

Kakovu cijenu imade moja težnja za nadčovjekom kraj te neumoljive nužde, koja će roditi novi tip na svaki način i koja će ga opet u ništa survati te toga bijednoga posljednjega čovjeka restituovati? Otkuda mi razlog, da svoje težnje naznačim kao savršenije, svoj idejal boljim od onoga, koji zadovoljava i blaži posljednje ljude? Ta oni vrše svoju zadaću u razvoju upravo tako, kako ju ja mislim vršiti. Nužda razvoja u krugu i samosvijest nadčovjeka se ne snose, nauka o nadčovjeku nije spasonosna vijest. Nietzsche si bijaše toga svijestan i u Zarathustri je to naznačeno vrlo jasno i nazorno. Kad je Zarathustra bio ushićen za idejal nadčovjeka i pun gorljivosti za njegovo ostvarenje, naglo mu bljesne glavom nova misao — plaši se pred njom, razumije njezinu vrtoglavicu te odlazi opet u gore, da dalje razmišlja i ne će se vratiti, dok ne svlada sumnje i dok ne spoji obje misli u skladan nazor o svijetu. I kad misli, da mu je to pošlo za rukom, klikće od radosti, pjeva himne vječnosti i zove sve više ljude, da saučestvuju s njime kod najvišega blaga, koje izlazi iz prave spoznaje. U pjesmi noćnoga putnika možemo pratiti slijed misli, koji vodi izravnanju obiju ideja. Život je pun boli — bol odbacuje život, veli: Ugini, dalje s tobom, boli. Ali sve, što trpi, hoće živjeti, da postane zrelo, veselo, puno čežnje. Hoću nasljednika, tako veli sve, što trpi, hoću djece, ne ću s e b e. Raskoš pak ne će nasljednika, raskoš hoće sama sebe, hoće vječnost, hoće povraćanje. Raskoš je dublja od boli, za to hoće vječnost t. j. čovjek već tijem, što osjeća raskoš, hoće taj život sa svim njegovim bolima, samo da se vrati čas raskoši. Ako ste kada rekli: Svidjaš mi se srećo, ovamo čase, dakle ste sve htjeli natrag. U tome je riješenje. Moja nauka veli: tako živjeti, da si moraš željeti opet živjeti!

Ovako misao vječnoga povraćanja sama o sebi zadovoljava čovjeka, beznadni pesimizam, tiranski fatalizam je uklonjen. Čovjek je začetnik svoje sreće ne samo za taj svijet, već i za vječnost. Kad se s toga stanovišta u nju umislimo, uvidjamo, da imade mističku crtu, da odgovara tome čuvstvu, u kojemu je iskon religije i s toga takodjer oni dijelovi Zarathustre, koji tu misao raspredaju, djeluju silno omamljujući mirisom mističkoga bistrovidja. Ta je ideja najljudskija religija, kakova se u opće dade pomisliti: bez boga, bez besmrtne duše zajamčuje vječnost, nebo, pakao imade čovjek u sebi, gospodar je svoje sudbe, samo o njemu ovisi, da se osjeća blaženim, svaka će se težnja nagraditi. — Razumijemo, da je Zarathustra bio njom ushićen i vidimo po tome, kako bijaše Nietzsche u svojoj nutrini duboko religijozan ili ako hoćemo mistički.

No protuslovlje izmedju misli nadčovjeka i ideje vječnoga povraćanja nije izravnano. Nietzsche je tijem, što je obje izreke postavio jednu kraj druge misao nadčovjeka potamnio, povrijedio ju. Osobita je žilavost, s kojom se držaše misli vječnoga povraćanja, premda uvjerljivi dokaz o njoj nije moguć. Ta mu se misao nadala već prije no što je napisao Zarathustru; upravo zbog nemogućnosti dokaza — tada se klanjao znanosti — zabacio ju je pa ipak je se uhvatio s punim ushitom upravo onda, kada je iz sebe stvarao. Ne može se sumnjati, da bijaše o njoj potpuno uvjeren, bilo bi u ludo ispričavati protuslovlje, kojim je svoju filosofiju opteretio.

(Nastavit će se).

Medjunarodni kongres slobodnih mislilaca u Pragu.*)

Dne 8. do 12. rujna ove godine vijećao je u Pragu 14. medjunarodni kongres slobodnih mislilaca, članova medjunarodnog udruženja „Slobodne Misli“. Ovo udruženje postoji od 1888. god., kada je u Bruselju održan prvi svjetski kongres slobodnih mislilaca. Osnivači ovoga udruženja jesu medju inima: Charles Bradlaugh, Wilhelm Liebknecht, Cesar de Paepe, Herbert Spencer, Moleschott. Organizacija „Slobodne Misli“ nastala je kao reakcija protiv crkvene organizacije. A kako je ova potonja internacionalnog ili bolje anacionalnog karaktera, osnovana je i „Slobodna Misao“ na medjunarodnoj, ali ne i na anacionalnoj podlozi. Medjunarodna crkvena organizacija poznata je u modernom svijetu pod značajnim imenom: „crna internacionala“. Kao

*) Vidi: Theodor Bartošek: Der internacionale Freidenker-Weltkongress in Prag. (Čechische Revue. II. Jahrgang. Heft 1. Oktober 1907). XIV. svetovni kongres S. M. (»Svobodna Misel«. Št. 8. in 9.). Diskussionsabend der Freidenker. (»Prager Tagblatt« dne 12. rujna 1907.)

opreka ovoj „Slobodna Misao" je slobodoumna internacionala. Pripadom spominjemo, da postoji i treća i to socijalistička „crvena internacionala", koja takodjer na svakom koraku najodlučnije pobija „crnu internacionalu". Slobodoumna i crvena internacionala i ako medjusobno razlučene i različne ne isključuju se, pa je n. pr. pokojni Wilhelm Liebknecht, jedan od vodja njemačke socijalne demokracije, takodjer i jedan od osnivača „Slobodne Misli". Na kongresima „Slob. Misli" brojno udioništvuju i organizovani članovi „crvene internacionale". Tako je n. pr. na ovogodišnjem kongresu u Pragu socijalista F. V. Krejči, u književnom svijetu poznat kao jedan od ponajboljih čeških kritičara, referirao o rastavi crkve i države.

Što se napose **idejne** strane „Slobodne Misli" tiče, ona je na kongresu u Rimu g. 1904. ovako definovana:

„Slobodna misao je medjunarodna liga za obranu prava slobodnoga izražavanja svake misli na polju vjerskom, socijalnom i političkom."

Na istom je kongresu na predlog F. Buissona primljena ova „Sveopća defenicija Slobodne Misli:

Slobodna misao nije doktrina (nauka), već metoda, tj. način, kojim da se upravlja mišljenje raspravljanje na svim poljima života društvenog ili pojedinčevog.

Ta se metoda ne sastoji u tvrdjenju izvjesnih pojedinih misli, već samo nastojanju oko istraživanja istine, bilo to u kojem pogledu, jedino prirodnim načinom ljudskoga duha i poimanjem razuma i iskustvom. Slobodna se misao očituje teoretski u pogledu intelektualnom, a praktički u pogledu društvenom".

A dr. Th. Bartošek, predsjednik ovogodišnjeg kongresa u Pragu, u svom članku: Der internacionale Freidenker-Weltkongres in Prag", objelodanjenom u I. svesku (listopad ove godine) II. godišta: „Čechische Revue", češke smotre na njemačkom jeziku, ovako ju označuje: „Slobodna je misao isključivo kulturan pokret, čiji je jedini cilj prirodan razvoj i napredak kulture. Ona dakle nije politički pokret u užem smislu riječi; slobodna misao ne teži za političkom vlašću, te ne će nikada svoju idealnu moć upotrijebiti za to, da materijalnom silom promijeni sadanji društveni red. A nije takodjer ispravno posmatrati slobodnu misao samo kao razarajući pokret, nasuprot ona ima posve pozitivnu svrhu i to, što se tiče teoretičkoga mišljenja, odgojiti ljude za samostalno mišljenje bez svakog priječenja pomoću dogme, predrasuda ili praznovjerja, a u praktičnom obziru, naše teoretičko znanje dovesti u sklad sa praktičnim životom. Po tom su potpuna sloboda vjere i savjesti kao i slobodno izražavanje mnijenja jedni od najvažnijih zahtjeva slobodne misli".

Kao organizacija sastoji „Slobodna Misao" do sada od vrlo brojnih autonomnih manjih federacija, te sekcija naroda Evrope i Amerike, koje sve sačinjavaju medjunarodnu svjetsku ligu slobodnih mislilaca. U ovo 27 godina svoga opstanka održala je „Slobodna Misao" u svemu 14 svjetskih svojih kongresa u različitim gradovima Evrope i Amerike. Osim prvoga u Bruselju najvažniji su onaj u Rimu g. 1904., u srcu „crne internacionale", gdje su slobodni mislioci navijestili otvoren rat praznovjerju i dogmi, zatim onaj u Parizu g. 1905., na kojem je u prvom redu proslavljena rastava crkve od države u Franceskoj, pa ovogodišnji u Pragu. U Austro-Ugarskoj monarkiji napose postoje medju inima: madjarsko udruženje „Slobodne Misli" u Budimpešti, češka sekcija u Pragu, savez slobodnih mislilaca za Češku (njemački) u Gablonzu, savez slobodnih mislilaca Dolnje Austrije, njemačka sekcija u Pragu, slovenska u Ljubljani, pa nedavno osnovana **hrvatska** u Zagrebu (pod vodstvom dra. Hinkovića i dra. Jelovšeka).

Interesantno je znati, kako je došlo do toga, da je ovogodišnji kongres „Slobodne Misli" održan u Pragu. Kongres se imao obdržavati u Budimpešti. Sve su se sekcije „Slobodne Misli", koje postoje u Austro-Ugarskoj monarkiji spremale, da na ovom kongresu što brojnije učestvuju. Tako se je napose češka sekcija spremala, da na ovom kongresu što brojnije učestvuje. Tako se je napose češka sekcija spremala, da najmanje 40 delegata. Osim toga je češka sekcija, da prigodu, što će kongres slobodnih mislilaca ove godine vijećati tako blizu Češke, izrabi za domaću propagandu, poslala na medjunarodno generalno tajništvo u Bruselju, te na sve narodne sekcije „Slobodne Misli" poziv, da se na povratku iz Budimpešte svi učesnici kongresa navrate u Prag, da ondje priredе medjunarodnu manifestaciju slobodnih mislilaca. Ovaj poziv bijaše povod, da je kongres ove godine održan u Pragu. Madjarska je najme sekcija radi nutarnjih ugarskih narodno-političkih odnošaja, koji u očima Evrope prikazuju Ugarsku kao skroz reakcionarnu zemlju, dva mjeseca prije početka kongresa otkazala priredjenje kongresa u Budimpešti. Generalno tajništvo u Bruselju odlučilo se na to sporazumno sa obima praškim sekcijama, da se kongres održi u Pragu. Članovi, naročito češke sekcije u Pragu nametnuli su si ovom odlukom upravo divski posao, jer nije istom štogod u dva mjeseca svladati sve, što je potrebno za priredjenje jednoga **svjetskog** kongresa. S ovom su poteškoćom napose računali klerikalci, te su pokrenuli nebo i pakao, da kongres onemoguće ili bar učine, da ne uspije. Znali su, da bi neuspjeh možda i katastrofalno djelovao na napredak slobodne misli u Češkoj, a slično i u ostaloj monarkiji. Za to se nisu ža-

cali nijednog sredstva, napose u svojoj štampi, koja je na sve moguće načine nastojala uništiti interes javnosti za sam kongres. A poslužili su se i moćnim svojim uplivom na oblasti, ne bi li ove pod izlikom, da su priredjivači kongresa anarhiste i veleizdajnici, još u zadnji čas zabranile obdržavanje kongresa. Ovo zvuči nešto osebujno, osobito ako uvažimo, da je u Austriji već od g. 1867. zakonom zagarantovana sloboda vjeroispoviiesti i savjesti, te slobodno izražavanje mnijenja. Značajno je, da je obdržavanje kongresa oblasno dopušteno tek na večer dne 7. rujna, dakle nekoliko sati prije otvorenja!

Medjutim kongres je usprkos očajnoga naprezanja klerikalaca potpuno uspio. Na kongresu je učestvovalo preko 2500 ljudi, a bilo bi ih i daleko više, da nisu priredjivači bili primorani čitave tisuće prijava otkloniti, pošto u Pragu ne ima dvorane za veći broj učesnika. Medjunarodni karakter kongresa zajamčuje činjenica, što su na kongresu bili zastupani romanski, germanski i slavenski narodi, kao i to što su na kongresu uzeli riječ izaslanici od 21 naroda.

Od istaknutijih ličnosti modernoga života prisustvovahu kongresu sveučilišni profesor Hector Denis iz Bruselja, dr. Froewein iz Amsterdama, obojica još živi prvi osnivači „Slobodne Misli", nadalje urednik Vincente Sousa iz Buenos Aires-a, sveučilišni profesor Arcangelo Ghisleri iz Bergama, španjolski martvi za slobodnu misao Francisco Ferrer iz Madrida, sveučilišni profesor Odon de Buen iz Barcelone, predsjednik slobodnih religioznih općina Njemačke Gustav Tschirn, spisateljica Ida Altmann iz Berlina, švicarski delegati dr. Karmin, privatni docenat iz Ženeve, dr. Lampugnani, odvjetnik iz Lugana, franceski zastupnici Hubbard iz Pariza, profesor Beauquier iz Besançona i načelnik Delarue iz Meluna, poljski književnik Andrej Niemojewski, slovenski pjesnik Anton Aškerc, urednik J. J. Kral iz Chicaga u ime čeških slobodnih mislilaca u Americi, zastupnik Leon Furnémont sa 20 službenih delegata iz Belgije i t. d. Brzojavno pozdraviše kongres izmedju nebrojeno ostalih: Profesor Ernst Haeckel iz Jene, Cesare Lombroso iz Turina, Maksim Gorki, znameniti češki pjesnik J. S. Machar, prof. Ernst Mach iz Beča, Leonid Andrejev, prof. T. G. Masaryk, koji sada boravi u sjevernoj Americi i t. d. Brzojavno pozdraviše kongres takodjer brojne autonomne češke oblasti pa inozemni gradovi kao Lyon, Ženeva, Verona i Lima u južnoj Americi.

Dosadanji kongresi slobodnih mislilaca uključivši ovamo i oba najvažnija: rimski te pariški bijahu zapravo tek manifestacione naravi, nasuprot praški kongres bijaše kongres rada. U tom je njegovo značenje i uspjeh. Dosadanji kongresi bijahu skupštine ponajboljih slobodnih intelektualaca raznih naroda i država, koje su prosvjedovale protiv duševnog robovanja čovječanstva nakazi crkvene organizacije, koja poput golemog polipa stišče žile kucavice napretku i kulturi i tišti prsa modernoga doba kao okamina. S njima je savremena javnost računala kao s važnom intelektualnom silom, koja ima nesumnjivu budućnost. Praški kongres pozitivna je potvrda toga. Od kongresa u Pragu datira udruženje „Slobodne Misli" kao kulturno-socijalna medjunarodna organizacija sa jedinstvenom članarinom i središnjim organizacionim bireau-om u Bruselju. A to će reći, da je danas udruženje „Slobodne Misli" ne samo puka intelektualna nego i organizovana socijalna sila, koja će svojom djelatnošću u pravcu duševnog oslobodjenja vršiti na savremeno društvo ne samo odlučan nego i konstantan upliv.

Rasprave kongresa bijahu tako podijeljene, da je za svaku pojedinu tačku programa bila opredijeljena po jedna sjednica. Da se u što kraće vrijeme, što više i to pozitivno uradi, fungurirali su kao referenti sve sami stručnjaci, a njihovi izradjeni referati dijelili su se već tečajem iste sjednice medju učesnike drugoga jezika u oba ostala oficijelna jezika kongresa. Na kongresu se naime raspravljalo u tri jezika kao službena: češkom, njemačkom i franceskom. Ovako je potreba prevadjanja svakog pojedinog referata postala suvišnom, čime se prištedilo vrlo mnogo vremena. Za svaku od pojedinih tačaka programa izabrana je izmedju plenuma učesnika posebna komisija, koje su u sjednicama van ili za vijećanja kongresa raspravile opredijeljeno im gradivo. Osim toga su se komisijama otpućivali svi predlozi i materijal, koji se radi nedostatka vremena nije mogao raspraviti u plenumu. Ovaj je spretni postupak omogućio, da je kongres u razmjerno vrlo kratko vrijeme svoj bogati program potpuno iscrpio.

Kongres je, kako je jur rečeno, započeo svoja vijećanja dne 8. rujna. Otvoren je ouverturom Libuši, operi najvećega češkog glazbenika Smetane. U aktivno su predsjedništvo izabrani: Dr. Th. Bartošek iz Praga, književnik E. V. Zenker iz Beča, dr. K. P. Draždák iz Praga kao predsjednici, a Ludwig Riess i Fr. Makovec kao bilježnici; a u počasno: Léon Furnémont, odvjetnik Hubbard, Hector Denis, sveuč. prof dr. Franjo Krejči iz Praga, Arcangelo Ghisleri, dr. Gustav Tschirn, Andrej Niemojewski, Anton Aškerc, Odon de Buen, dr. Froewein i Vincente Sousa. Kada je na to predsjedništvo uspomeni prošle godine preminulog začasnog predsjednika franceske sekcije slobodnih mislilaca, glasovitog

kemičara Marcelina Berthelota posvetilo kratku žaobenu besjedu, koju je kongres stojeći saslušao, pozdravio je kongres u ime priredjivača dr. Franio Krejči svečanim govorom, koji se dojmio kao mudra apologija slobodne misli. Nato je sveučilišni profesor Hektor Denis izvijestio o novoj enciklopediji te radu oko ovoga poduzeća. Iza njega je španjolski delegat Francisco Ferrer predložio kongresu na prihvat rezoluciju, kojom se od španjolske vlade traži, da pusti na slobodu utamničene a nevine slobodne mislioce Naquensa, Matta i Harra. Rezolucija je jednoglasno prihvaćena. Sada je generalni tajnik Furnémont podnio kongresu svoj službeni izvještaj. Konačno su kongres u najrazličitijim jezicima pozdravili delegati pojedinih federacija te sekcija „Slobodne Misli". Za Poljake progovorio je A. Niemojewski, za Slovence A. Aškerc, za Rusine dr. Trylovsky, za Hrvate dr. Vodwařka, za Litvine Boszkowski, za Madjare dr. Haranyi, za Nijemce Schoeller, za Franceze Beauquier i t. d. Marseillaise-om i internacionalom završena je prva sjednica.

Sve naredne sjednice kongresa posvećene su čistom radu. Na sjednici dne 9. rujna vijećalo se o slobodnoj školi. Kao službeni referent fungirao je dr. Th. Bartošek. 10. rujna posvećen je pitanju rastave crkve od države, Medju inima referirao je F. V. Krejči. Dne 11. rujna prije podne vijećalo se o odnošaju patriotizma i slobodne misli, dok je poslije podne istoga dana posvećeno vijećanju o laicizaciji društva, tako reformi ženidbenog prava, slobodi savjesti; još se raspravljalo o spaljivanju mrtvaca i ženskom pokretu. Ne dopušta nam prostor, da se pobliže pozabavimo samim referatima te zanimljivom raspravom o pojedinom točkama programa, nego ćemo, u koliko će nam to biti moguće, pojedine referate, nakon što budu u cijelosti objelodanjeni, prenijeti, da naše čitatelje uputimo u ove rezultate o gornjim važnim pitanjima, koja se i u nas mnogo naglašuju, ali je naša javnost o samoj njihovoj biti još premalo informirana. Samo se sobom razumijeva, da je tenor kongresa išao za tim, da naročito narode monarkije predobije za pokret slobodne misli.

Na posljednoj sjednici, koja je održana dne 12. rujna, glasovano je o podnesenim predlozima te predloženim rezolucijama. Zatim je na predlog prof. Ghisleri-a stvoren zaključak, da se naredni svjetski kongres slobodnih mislilaca sazove u Bruselj, gdje se je liga slobodne misli rodila, i to god. 1910. u slavu 30-godišnjice obstanka udruženja slobodne misli. Još je velikim oduševljenjem prihvaćen predlog pročelnika češke sekcije Julija Myslíka, da se 1915. god., kada se navršuje 500 godišnjica mučeničke smrti Jana Husa ponovno održi kongres u Pragu.

Na kongresu prihvaćene su slijedeće rezolucije.

I. Za slobodnu školu.

Komisija za slobodnu školu predložila je ovu rezoluciju:

Kongres proglašuje, da se oslobodjenjem škole i učiteljstva od svih moći i tendenca, koje ga koće upotrebljavati u natražnjačke i nekulturne svrhe — podupire boj za slobodu čovjeka, društvenih razreda i naroda.

Opći se uzgoj ima ravnati po harmoničnoj klasifikaciji razrednih i staliških koristi, mora služiti cijelom narodu, a ne separatnim interesima nekih dijelova, mora pripomoći preobrazbi svakoga naroda u slobodno društvo državljana s jednakim pravima i dužnostima. Država mora poticati i podupirati razvoj školstva, a ne priječiti slobodan razvoj naroda.

Školstvo mora biti odijeljeno od crkve t. j. mora se osloboditi svakog upliva raznih crkvi. Uzgoj u školama mora djelovati na slobodno znanstveno istraživanje, na slobodno mišljenje i vjersko osjećanje. O religijama se smije u školama poučavati samo u tu svrhu, da se upozna njihov moral i da se goje mirni odnošaji prema raznim religijama. Kod političkih se borbi ne smije škola upotrebljavati u agitacione svrhe pojedinih stranaka i zato se mora osloboditi i braniti od takih političkih tendenca.

Školski uzgoj neka prožima čisti, pravični humanitarni i socijalni duh. Škola se mora postaviti isključivo pod autoritet znanja i znanosti te povjeriti koliko je moguće obrazovanom učiteljstvu, koje je pravno, imućtveno i socijalno osigurano u svojem zvanju i u javnom životu.

Školstvo neka se povjeri samo upravi i nadzoru državljana te učitelja, koji bi se putem izbora odlučivali brinuti za osnivanje i uredjivanje škola te njihovo pedagoško vodstvo.

Pravi uzgojni rad mora biti tako uredjen, da učitelji kao i učenici smiju slobodnije djelovati te si birati sredstva uzgoja, da postane škola mjesto radosti, samoradinosti, samosvijesti, škola samostalnosti, da bi ju ljubili učenici, narod i učiteljstvo, da bi jamčilo za uzgoj snažnih, zdravih i slobodnih državljana.

Pododbor komisije za slobodnu školu predložio je još ovu rezoluciju:

Kongres priznaje opravdanima težnje specijalno austrijskih naroda za oslobodjenjem narodne škole u Austriji pa traži:

Osnivanje škola i nadziranje školske uprave neka se putem zakonodavstva tako uredi, da bi potpuno odgovaralo potrebama sviju narodnosti u Austriji. Školstvo se ne smije upotrebljavati kao predmet raznih političkih koncesija. Oprost naukovina i mogućnost, da se marljiviji takodjer više izobraze.

Potpuna, savremenim potrebama odgovara-

juća pučka škola mora biti temelj čitavoga srednjega, stručnoga i daljnjega školstva.

Reforma školskih konferenca s inicijativnom i autonomnom kompetencijom za školsko zakonodavstvo te vanjsku i pedagošku upravu. Zahtijevanje veće znanstvene kvalifikacije od nadzornoga osoblja, oslobodjenje od nadzora birokracije i centralizma, oslobodjenje od crkvenih upliva u svim kategorijama školstva.

Odstranjenje raznih policajnih i disciplinarnih naredbi, odstranjenje tajne kvalifikacije, jer to priječi učiteljstvo kod djelovanja u školi i izvan škole te mu uskraćuje državljansku slobodu.

Reforme učiteljstva u smislu studija na visokim školama. Što se tiče srednjega školstva, zahtijevamo savremenu reformu. Prije svega, da se školstvo sviju austrijskih naroda upotpuni obzirom na broj i kategorije i da se čitavo školstvo oslobodi svakoga upliva raznih crkvi.

Dalje zahtjevamo osnutak viših djevojačkih škola, koje bi odgovarale modernome svjetovnom nazoru.

Svaka austrijka narodnost mora prema potrebi dobiti visoku školu bez obzira na političke razmjere.

Zahtijevamo nadalje pristup na visoke škole za najšire slojeve naroda, osobito pa potpunu ravnopravnost ženskih studija.

Theološki fakultet kao sredovječna preživjelost ima se odstraniti.

Prosvjedujemo proti klerikalnim uplivima na učiteljstvo i slušatelje te se najodlučnije izjavljujemo protiv osnutka klerikalne univerze.

II. Za rastavu crkve od države.

Komisija za rastavu crkve od države predložila je ovu rezoluciju:

Sveza crkve i države, koja obima omogućuje zajedničku korist pri zajedničkom zatiranju, najveća je zapreka svakoga napredka. Crkva združena s državom, kaošto konfesionalne škole, osnovane od države, teže za tim, da se čovječanstvo uzdrži u podaništvu i zanemaruje u ćudorednom obziru, da se na takav način uzgoje crkvi ovčice, koje ništa nemisle, a državi slabe i nesamostalne kreature Zato se mora smatrati državna crkva i država združena s crkvom protivnicima svake kulture, jer država podupire crkvu u njenim protukulturnim težnjama moralno i faktično time, da spriječi duševni i gospodarski razvoj svojih naroda.

Francuski delegat Delarue predložio je u ime francuske federacije „Slobodne Misli" u istom pitanju još ovu rezoluciju:

Tri su pitanja predložena kongresu: 1. Rastava crkve od države. 2. Laiciziranje škole. 3. Mrtva ruka. Ad 1. Franceska federacija „Slobodne Misli" izražava želju, da se laiciziziraju sve države i da se rastava postane javno pravo. Nadalje želi, da sve države goje slobodu mišljenja na svim poljima, da se osnuju u koliko je moguće velikom broju pučki zavodi, da bi mogli propagirati i slobodno raspravljati o svakovrstnim idejama. — Ad 2. Franceska federacija želi, da se u što kraće vrijeme laiciziraju sve javne službe - Ad. 4. Franceska fedaracija želi, da vlade sviju država zakonitim putem zabrane svjetovnim duhovnicima i redovnicima gomilanje bogatstva.

III. Domoljublje i slobodna misao.

Dr. O. Karmin predložio je o rodoljublju i narodnosnom pitanju ovu rezoluciju:

Slobodna Misao je, kako je poznato, medjunarodna. Ipak kako se zauzima za pojedinca tako takodjer bdije nad pravima pojedinih naroda. Oni imadu svoj vlastiti razvoj, omedjen samo jednakim pravom ostalih naroda. Svako šovinističko, dobitka željno, zatorno i izrabljujuće nastojanje, izviralo ono iz vjerskih, gospodarskih ili drugih razloga — Slobodna Misao najodlučnije zabacuje i pobija. Osobito prosvjeduje proti ratu, i pristaše Slobodne Misli moraju nastojati, da ga na svaki način omedje. U javnosti, školi i obitelji moraju slobodni mislioci uvijek i uvijek upozoravati na zle posljedice odijeljenosti naroda pa prije svega djelovati u pravcu, da se u najbliže vrijeme oživotvori narodnosna federacija na osnovu ravnopravnosti, koja bi si preduzela realizovati sve prave kulturne interese judskoga društva.

IV. Za laicizaciju društva:

Dr. Bouček predložio je za uvedenje civilnoga braka ovu rezoluciju:

1. Brak, t. j. izjava, da muž i žena hoće živjeti skupni bračni život, je ugovor, koji ima jedino samo privatni značaj. Dužnost je države samo da ustanovi oblik, kako se ima ovaj ugovor izvršiti i kakove su njegove posljedice.

2. Kao bračne zabrane moraju se proglasiti jedino takove bitne okolnosti, koje se protive temeljnomu pojmu braka, ćudorednosti i prirodnom pravu.

3. Javni moral bezuvjetno zahtijeva, da se brak iz važnih razloga mora razriješiti.

4. Danas ne ima razloga, da u braku mora biti žena mužu podredjena. Potpuna jednakopravnost u braku i izvan braka naravna je posljedica prava svakoga čovjeka.

5. Od koristi je ljudskome društvu, osobito pak to zahtijeva i javni moral, da su nezakonita djeca jednakopravna sa zakonitom djecom kako od strane materine tako i od strane tačno ustanovljenoga oca.

Dr. Podvines podnio je u ime komisije za laicizaciju društva kao dodatak rezolu-

ciji dra. Boučka o civilnom braku ovu rezoluciju:

1. Vodjenje matica neka se crkvama oduzme i povieri državnim uredima.

2. Prisega, čiji se sadržaj temelji na vjeri, neka se ukloni i nadomjesti jednostavnim obećanjem.

3. Kazneno zakonodavstvo neka se očisti od sviju crkvenih upliva i kaznene odluke neka njeguju slobodno izražavanje vjerskoga uvjerenja.

4. Iz čitavoga javnog života neka se izluči svako zajedničko djelovanje s crkvom.

V. Ženski pokret.

Gdja. Thumova pl. Wallenkampf predložila je u prilog ravnopravnosti žena s muškarcima ovu rezoluciju:

1. Uvedenje obveznoga dalnjega trgovačkoga i obrtničkoga poučavanja za djevojke. 2. Pripuštenje žena u sve stručne škole i s njima spojene službe. 3. Uzgajanje djevojka za gospodje i majke. 4. Ukinuće celibata učiteljica i drugih žena, koje se nahode u raznim službama. 5. Ukinuće § 10. društvenoga zakona.[1]) 6. Opće i jednako izborno pravo za žene. 7. Fakultativno podijeljenje naslova „gospodja" svima punoljetnim ženama.

VI. Za spaljivanje mrtvaca.

Franceski del. Renus predložio je u prilog uvedenju spaljivanja mrtvaca ovu rezoluciju:

Obzirom na to, da je spaljivanje mrtvaca opravdano sa stanovišta higijene i razuma, da spaljivanje nije u opreci s dogmom, da si može svaki odrediti način pogreba i nadalje obzirom na to, da je spaljivanje u svakom obziru bolje nego pokapanje, želi kongres, da se u svim državama zakonitim putem uvede spaljivanje mrtvaca. Svi se slobodni mislioci pozivaju, da vojuju za tu ideju.

*

U pretposliednjoj sjednici oduševljenom je aklamacijom prihvaćen prosvjed protiv syllaba pape Pia X., što je izašao u srpnju ove godine, u kojem papa zabacuje slobodno znanstveno istraživanje biblije i njezinih izvora, postanka legende o Isusu te iskona kršćanstva. Prosvied potpisaše: Lombroso, Haeckel, Gorki, Hector Denis i dr. O prosvjedu se nije formalno glasalo, pošto toga nisu dozvolili prisutni vladini povjerenici s razloga, što se u prosvjedu evangjeoska povijest o Isusu označuje kao legenda.

Evo toga prosvjeda u cijelosti:

Što je Pio IX. sa syllabusom iz g. 1864. započeo — najme boj proti novom svjetovnom naziranju, proti modernom društvu i njegovoj civilizaciji, proti slobodi znanosti i znanja, proti slobodi mišljenja i savjesti — to hoće „nepogriješivim" proglašeni rimski biskup nastaviti. Medjutim kako je prvi syllabus zabacio prije svega slobodu vjere i savjesti, proglasio rimsku vjeroispovijest za jedino pravu i mjerodavnu, naglasio prevlast rimske crkve nad državom, zahtijevao podredjenje škole pod crkvenu vlast i t. d. istupa papa u posljednjem syllabu protiv slobodnoga kritičnoga istraživanja o postanku biblijskih knjiga, osobito za legende o Isusu te nadalje o začetku i razvitku kršćanstva u opće.

Oba syllaba dokazuju samo veliku slabost papinstva; pošto ne ima toliko sile, da bi omedjilo razvoj ljudskoga razuma pomoću vlasti, prosvjeduje praznim riječima. Tako u jednu ruku dokazuje, da je potpuno nemoguć spoj sredovječnoga papinstva s modernom civilizacijom, a u drugu ruku takodjer, kako je već moderna civilizacija napredovala u uništavanju mrtve vjere.

Pio IX. još je općenito prosvjedovao protiv napadaja modernog znanja i politike, a od onoga je vremena slobodni ljudski duh toliko napredovao, da je napao katolicizam u njegovom temeljnom nauku. Danas znademo, da legenda o Isusu nije drugo nego parafraza starih indijskih i egipatskih bajki, da je katolički ritus samo preuredjenje starih poganskih obreda. Ne ima sile, koja bi zaustavila ovaj napredak znanja, pogotovo pak ne će prazni papin prosvjed. Potpisani prosvjedujemo u ime „Slobodne Misli" javno pred cijelim svijetom i najodlučnije proti takovim napadajima papinske crkve i rimskoga svećenstva na duševna polja, koja su im tudja, na znanstveno polje, kojega ne mogu ocijeniti, niti kritički ovladati. Rim hoće duševni boj! Neka ga izazove! Mi ga primamo! Potpuno je jasno, tko će iz toga boja izaći kao pobjednik. I najtamnija noć mora konačno uzmaknuti pred sjajem svijetle danice.

*

Potpunosti radi prikazat ćemo još jednu zanimivu epizodu, koja doduše nije sastavni dio samoga kongresa, ali koja je ipak spomena vrijedna već stoga, što se klerikalci njome služe, da potkrijepe svoje tvrdnje o neuspjehu kongresa. Praška njemačka secija slobodnih mislilaca priredila je dne 11. rujna u velikoj dvorani burze proizvoda diskusiono veče. Za ovo diskusiono veče — budući da bijaše pristup svakome slobodan — pokazao se upravo rijedak interes. Još prije obligatnog početka same večeri bijaše dvorana tako puna, da ni čovjek nije više mogao biti pušten unutra. Priredjivači bijahu primorani zatvoriti vrata zgrade, da ograniče preveliku navalu općinstva. Ni novinarima, ni zastupnicima, pače ni onima, koji su se najavili kao aktivni učesnici, a koji su stigli tik pred sam početak, nije se više mogao dozvoliti pristup.

[1]) Ovaj se zahtjev tiče društvenoga zakona u Austriji.

Od klerikalaca najavio je svoje udioništvovanje u diskuziji pater Alban-Schachleitner, koji je došao sa prof. Hilgenreinerom i još tri svećenika. Nakon otvorenja i konstituiranja uzeo je prvi riječ Gustav Tschirn iz Vratislave označivši strogo stvarno opreku stanovišta crkve te onog slobodnih mislilaca. Iza njega govorio je pater Alban. Govorio je o egzistenciji boga, o potrebi vjere u školi, o crkvenom shvaćanju braka te o razumnosti dogmi. Govorio je dakle o stvarima, koje se u Austriji mogu javno ili samo vrlo oprezno ili nikako pobijati. Pater Alban vješto je postavio svoju zamku. Ponovno je naglasio zahtjev, a da slobodni mislioci navedu samo jednu dogmu, koja je u opreci sa razumom.

Ovoj se zamci spretno ugnuše E. V. Zenker iz Beča pa Ewald Vogtherr iz Wiesbodena, bivši njemački zastupnik na državnom saboru. Prvi je naročito naglasio, da ne može onako slobodno govoriti kao njegovi protivnici. Usprkos izazova patra Albana nije dirao u pitanja, kojima bi vladinom povjereniku dao prilike, da intervenira. Stvarno i bez pathosa pobio je Albanove argumente za egzistenciju boga ne dirajući dakako iz shvatljivih razloga u samo pitanje egzistencije kao takovo. Jednako je pobio Albanovo stanovište u pitanju reforme braka. Vogtherr je takodjer u strogo stvarom govoru pobijao Albana označivši najnoviji syllabus kao autoritativnu zabranu, a ne tek kao opomenu, kako je to rekao Albana. Još je uz veliko odobravanje naglasio život na zemlji kao ono, što je za nas najvrijednije, pa aktivnu pomoć te kulturu kao pravu religiju.

Naredni govornik Lederer iz Nürnberga, očito temperantniji od svojih predgovornika, smjelo je zagrabio i u dogmatska pitanja, ali ga je vladin povjerenik dr. Gellner odmah prekinuo i govornik je morao saći sa govornice.

Sada je uzeo riječ prof. Hilgenreiner, koji je u poduljem promišljenom govoru branio stanovište crkve. Njegov je govor kulminirao u izreci. da bez religije ne ima ćudorednosti. Inače nije bio tako intransigentan kao pater Alban te je n. pr. pokretu za slobodnu školu koju tu i koncedirao.

Iza prof. Hilgenreinera bijaše na redu čitav niz govornika iz tabora slobodnih mislilaca, ali klerikalci se izredaše, pa je vladin povjerenik, čim je prvi naredni govornik Gustav Tschirn dirnuo u pitanje čistilišta i pakla — raspustio skupštinu.

Dakle iz činjenice, što jamačno dobro instruirani vladin povjerenik nije dopustio javnu kritiku katoličke crkve, nego je volio raspustiti skupštinu, koja je nota bene održana izvan opsega samog kongresa, hoće klerikalci konstruirati neuspjeh kongresa!

*

XIV. svjetski kongres slobodnih mislilaca u Pragu važna je i pozitivna stečevina za razvoj slobodne misli u opće, a kod naroda ove monarkije napose. A kako su i u nas Hrvata na dnevnom redu pitanja, koja bijahu predmetom rasprava na praškom kongresu, prikazali smo ga nešto potanje, da naši čitatelji mogu o njemu zadobiti jasnu sliku. Prenosimo i sve na kongresu strorene rezolucije, koje su što programatične, što agitacione naravi, koje doduše ne imaju obvezatne moći, ali uza sve to nisu i ne će ostati bez dubokog dojma na sav savremeni kulturni život. A nadamo se, da ne će ostati bez dojma ni u nas, gdje je popularizacija pitanja, koja su predmet kulturne borbe izmedju države i crkve, i poučna i potrebna.

Iz djačkoga života.

Upisivanje u klub „Prosvjetu“.

U novo osnovani naobrazbeni klub „Prosvjetu“ može se upisati dnevno od 6—7 na večer u našoj redakciji: Preradovićeva ul. 36. I. kat lijevo. Članarina iznaša mjesečno 40 fil. Dužnost je svakog člana dolaziti na klubska predavanja i sastanke. Iz članarine nabavljat će se knjige za klubsku knjižnicu, koja već sada iznaša blizu 400 svezaka, držat će se časopisi, u koliko ih „Hrv. djak“ ne dobiva u zamjenu. Kako je već u uvodniku spomenuto imat će „Prosvjeta“ u prvom početku 4 odsjeka. Svaki mjesec držat će se 4 predavanja, tako, da će svaki tjedan prirediti drugi odsjek po jedno predavanje. Svakoj sekciji biti će na čelu pročelnik, koji će rukovoditi svoj odsjek, brinuti se za predavanja, prireditivati ih po stanovitom nekom redu, odlučivati pri nabavi knjiga za knjižnicu i t. d. Svih 4 pročelnika zajedno s nekoliko drugih izabranih članova sačinjavat će odbor „Prosvjete“.

Ovaj će odbor — uz druge poslove — uredjivati i posebnu, novu rubriku u „Hrv. djaku“: „Što da čitamo“? Bit će tu popis svih glavnijih knjiga, potrebnih za opću naobrazbu, uz točan naslov i naznaku cijene. „Prosvjeta“ će priredjivati i izlete u tvornice, naše kulturne institucije i dr. uz popratna predavanja.

To je kratki nacrt rada, što ga „Prošvjeta“ kani u prvo doba svoga života provadjati. Kako se vidi, program je dosta čedan, no kad se prikupi više članova (do sada ih se upisalo 20), te će se moći provesti detaljnija podjela rada, proširit će se i djelokrug „Prosvjete“. Naročito će se što prije morati osnovati poseban odsjek za narodnu obranu, što je kod nas tek u najprimitivnijim počecima, a koja je već dosta organizirana n. pr. u Češkoj i Slovenskoj. Za sada će se narodnom obranom baviti „Prosvjetin“ pučko-prosvjetni odsjek.

Isto tako će se poslije iz djačke i znanstvene sekcije roditi posebni samostalni odsieci kao: socijološki, politički, srednjoškolski i t. d.

Sve će to ovisiti o intelektualnoj i materijalnoj snazi kluba, o kvantitetu i kvalitetu članova. „Prosvjeta“ je za sada nastojanje i rad tek nas nekolicine, na našim je prijateljima, da postane centrum organiziranog rada čitavog naprednog djaštva.

Skupštine napredne omladine.

Kao svake, tako se i ove godine obdržavaju izborne skupštine za hrv. akademsko potporno društvo. Dvije struje naprednjačka i starčevićanska bore se za upravu toga društva. Naše mišljenje o toj borbi mi smo iznijeli u posljednjem broju, a ovdje ćemo se ograničiti, da izvijestimo o ovogodišnjoj akciji napredne omladine.

Prvu je skupštinu držala napredna omladina 16. listopada. Ova je bila posvećena osobito upoznavanju sa mladjim kolegama; bila je to tako zvana „brucoška večer“. — Stariji kolege pozdravili su svoje nove drugove, a onda su oni, zahvaljujući se, pripovijedali svoje jade, što su ih morali kao naprednjaci pretrpjeti na pojedinim gimnazijama. Osobito su burno bili pozdravljeni „brucoši“ iz Istre.

*

22. listopada bila je prva skupština, na kojoj se raspravljalo o potpornom društvu i novim izborima. Prije rasprave o samom društvu govorio je kol. Wodwařka o „Naprednjašvu na univerzi“. Iza njega referirao je kol. Mihelić o „Materijalnim prilikama potpornoga društva“. Kol. Kraišćan govorio je u smislu članka u posljednjem broju našeg lista o „Izborima u potporno društvo“. O njegovu prijedlogu povela se dulja debata, a konačni rezultat bio je, da su poslana četvorica delegata, da ponude Starčevićancima kompromis na principu zaštite manjina.

*

Druga skupština o potpornom društvu bila je 31. listopada. Kol. Wodwařka izvijestio je o neuspjehu kompromisa, budući da Starčevićanci naš prijedlog o zaštiti manjine nijesu prihvatili, već su tražili paritet. Na to se nije moglo pristati nakon svega onoga, što su oni u svojim novinama o kompromisu pisali, a i stoga, jer je očito, da oni traže paritet jedino stoga, što su u manjini. Kol. Vernić govorio je o „Realizmu i pravaštvu“. Kol. Tićak o potpornom društvu i predložio kandidate za budući odbor. Poslije njega razvio je kandidat za predsjednika kol. Janeković svoj programni govor, koji je s velikim odobravanjem prihvaćen.

*

25. listopada držala se u vestibulu sveučilišnom skupština o „katedri magjarske literature“. Ova je skupština imala biti zajednička sa Starčevićancima, ali su oni radi nekih diferencija u shvaćanju naprednjaka skinuli zajednički poziv i pozvali samo Starčevićance. Naprednjaka je medjutim i bez poziva došlo više nego njih. U ime Starčevićanaca govorio je kol. Andjelinović, na njegove je riječi reflektirao kol. Vernić, ali u polovici njegova govora pošli su Starčevićanci na poziv kol. Oršanića u II. sprat, gdje je imao predavati profesor magjarske literature, a naprednjaci su nastavili raspravu, te je govorio još kol. Wodwařka, pa je prihvaćena ova rezolucija:

„Hrv. akad. napredna omladina protestira najodlučnije protiv stolice magjarske literature na hrvatskom sveučilištu, dok god ta stolica bude značila ekspozituru magjarske jedinstvene države i proglasuje ujedno najenergičnije ustrajni bojkot protiv sviju slušača te stolice, ali kao naprednokulturna grupa ništa nema protiv učenja magjarskog jezika i literature kao takove na hrv. univerzi, jer štuje princip slobode znanosti“.

Iz društva za pouku analfabeta.

Društvo upravo stupa u treću godinu svoga opstanka. Kroz dvije godine radilo je ono oko suzbijanja analfabetizma, koliko je uopće moglo u našim prilikama uz maleni broj članova, koji su htjeli, da mu posvete svoje sile, Nehaj najveće većine akademske omladine prama tom jedino eminentno pučko-prosvjetnom društvu na našoj univerzi bio je upravo nepojmljiv — baš u vrijeme kad se općenito govori i piše o sitnom i realnom kulturnom radu. O toj činjenici bilo je govora već u više navrata u „Hrv. Djaku“, stoga će biti ovaj put dovoljno, ako na početku nove društvene godine tek podsjetimo na ono, što je ondje pisano.

No osim indolencije, kojom smo na žalost zaraženi imade tu i drugih razloga, s kojih nije društvo za pouku analfabeta moglo okupiti oko sebe onoliki broj radinih članova, koliki se mora obzirom na svrhu društva očekivati. Medju te razloge spada u prvom redu taj, što se zadaća i svrha društvena posve krivo shvaćala. Prve godine kao da se držalo, da će društvo tim najbolje ispuniti svoju zadaću, ako budu pojedini članovi držali po mogućnosti što više tečajeva za analfabete po Hrvatskoj. Druge se

godine počelo misliti o tom, kako bi se po svoj zemlji provele kotarske i mjesne organizacije, koje bi s društvom stajale u uskom kontaktu i tako sistematski promicale pučko-prosvjetne interese. Mislilo se na zajednički rad djaštva i sve ostale inteligencije. Plan doduše krasan, ali na žalost u našim prilikama i za nas za sada — neizvediv.

Čini se dakle, da se jedno i drugo shvaćanje svrhe našega društva pokazalo nepravim, jer nijedno od njih nije bilo kadro probuditi u društvu dosta života, a prema tome niti dovoljno volje za rad. Tako nas uči iskustvo ovih dviju godina. —

Ove će se godine udariti drugim putem. Velika će se važnost polagati na to, da se razvije unutarnji klupski život i intimnost medju članovima. Sredstva u tu svrhu bit će medju ostalim: čitaonica, knjižnica, izleti, sastanci s dogovorima i predavanjima i dr. Sve će to u jednu ruku članove što više zbližiti, a u drugu ruku će im pružiti u obilnoj mjeri prilike za naobrazbu u opće, a naročito u pučko-prosvjetnom smjeru. Svaki će član imati prilike, da kroz čitavu godinu sudjeluje u društvenom radu, pa ne će cijela akcija biti više prepuštena samo nekolicini odbornika. — Razumije se, da će i odsele biti glavna zadaća društva osnivanje tečajeva, — bilo neposredno po članovima, bilo opet uz posredovanje društva po ostaloj inteligenciji, — ali se ne će zanemarivati ni ostale grane pučke prosvjete. Svatko, tko hoće bilo u kojem smislu uraditi štogod za narodnu prosvjetu moći će stupiti u društvo, gdje će uvijek naći moralnu i materijalnu potporu u svom radu. Svatko će imati u njem prilike, da svoje sile razvije u onom smjeru, kako to najbolje odgovara njegovoj volji i njegovim sposobnostima. Rad društveni ne će više biti ograničen samo na jedno, nego će svojom raznoličnošću moći da privuče svakoga akademičara. Tjesnogrudnog shvaćanja mora nestati, rad i život treba da se razvija posve slobodno bez ikakovih spona i ograničenja — volja raditi za narod bit će jedino, što će članove u buduće vezati.

Društvo će imati početkom ovoga mjeseca svoju glavnu skupštinu za ovu godinu. Raspravljat će se ovdje o svim pitanjima društvene budućnosti, a ujedno će se birati novi upravni odbor. Pristup imade svatko, tko želi pristupiti društvu ili se u opće za stvar zanima Društvo očekuje ove godine mnogo veći odziv, nego li dosele. Svakako će se tom zgodom pokazati, koliko je hrvatskim akademičarima stalo do prosvjete njihova naroda.

Stručni klubovi na sveučilištu.

U zadnje dvije godine osnovano je na našem sveučilištu više klubova, kojima je glavna i prva svrha proširivati i popunjivati stručnu obrazovanost svojih članova. Kako još prije nekoliko godina nije bilo nijednoga takovog kluba, moramo njihovo osnivanje s osobitom radošću pozdraviti, jer oni znače znatan korak napred u životu hrvatskoga djaka. Oni su nam znakom, da se naše djaštvo sve intenzivnije bavi svojim strukama, da znanost studira radi znanosti a a ne tek radi službe. Ta nas pojava osobito veseli, jer držimo, da će djaštvo tražeći uvijek u svojem stručnom znanju znanstveni osnov priučit se, da traži i u ovim drugim pitanjima kao političkim, religioznim, socijalnim, da se znanstveno obradjuju i znanstveno dokazuju t. j. postavit će sve svoje promatranje i sudjenja na znanstveni osnov, kao što se to i dolikuje inteligenciji, koja se znanošću bavi.

Držimo medjutim, da se ovi klubovi ne smiju nikako ograničiti samo na raspravljanja pitanja znanosti, koju studiraju, već bi uz to morali osobitu brigu posvetiti obradjivanju svojih struka s pedagoškog gledišta. (Da ne bude nesporazumka, spominjem, da govorim samo o klubovima na mudroslovnom fakultetu). A naglašujemo to stoga, što se pojedine strunke predavaju na sveučilištu jedino sa znanstvenoga stajališta, a na srednjim školama moraju se poglavito da predaju sa pedagoškog stajališta. Ovamo spadaju poglavito pitanja, kojoj uzgojnoj svrsi služi pojedina struka u srednjim školama, i da li joj u istinu zadovoljava. Ako ne, gdje leži krivnja, da li u samom predmetu ili možda u metodi. Jednako je dakle važno za buduće uzgojitelje pitanje o odnošaju njihove struke prema uzgajanju. kao i čisto znanstvena pitanja. Držimo, da mnogih tužba i prigovora protiv pojedinih predmeta ne bi bilo, kad bi se budući profesori za vremena odgovorili na ova pitanja, a i mnoga struka promijenila bi svoju metodu, a i gradivo, kad bi se već na sveučilištu odgojili ne samo budući znanstvenici, nego i profesori.

Hoću samo da spomenem, da bi ovi klubovi morali spremati takodjer svoje članove, da mogu kad stupe u život svoju znanost i popularizovati, pa već i sada u tome ih vježbati. Te mnogo bi želja htjeli kazati, ali neka! . . .

Mi ćemo s naše strane vrlo rado pratiti rad ovih klubova, kao i iznositi želje i misli pojedinaca o radu njihovom, ali i opravdane prigovore radu, ili možda . . . . neradu.

J. K.

Klub klasičnih filologa.

Pod konac prošle godine osnovali su slušači klasične filolologije svoj klub, kojemu je prva zadaća, da proširuje stručnu obrazovanost svojih članova. Razumije se, da će klub u

prvom redu morati da se bavi svojom strukom sa znanstvenoga stajališta, ali bi bilo dobro upozoriti na jedno pitanje, koje se najviše tiče baš klasičnih filologa, na koje se s njihove strane (i medju profesorima) premalo misli. To je pitanje o samoj daljnjoj egzistenciji klasičnog obrazovanja. Do danas klasična obrazovanost bila je glavni temelj svoj ostaloj obrazovanosti. Sada se medjutim jasno opaža težnja modernih reformatora, koji hoće da obrazovanje postave na nove temelje. Moderni je zahtjev, da prirodne nauke postanu središte i osnov svega obrazovanja. Pristaše i branitelji klasičke obrazovanosti sukobljuju se ovdje sa velikim protivnikom, pa ako oni imadu za sebe veliku prošlost, njihovi protivnici kao da računaju na sličnu budućnost. Tu se srazuju dva različna, gotovo oprečna nazora o potrebama ljudskim, a po tom i o zadaći i svrsi odgoja. I ako se ne može kazati, da će jedan ili drugi u skoro vrijeme odnijeti pobjedu, ipak sada bolje stoje protivnici, koji sadanju svoju borbu vode poglavito za posvemašnje odnosno djelomično ukinuće klasičkih jezika u srednjim školama. Ovomu pitanju morao bi klub posvetiti osobitu pažnju. Do sada su o tom pitanju kod nas raspravljali često ljudi, kojima je daleko i klasička obrazovanost, a često i pedagogika. Ne spominjem to zato, što bih htio predbacivati štogod onima, koji su se u to pitanje miješali, a da nijesu bili najpozvaniji. Ja priznajem rado, da su oni radili prama najboljem uvjerenju hoteći da doprinesu nešto riješenju pitanja, za koje su osjećali, da se riješiti mora, a često su imali i pravo. Ali je opet istina, da bi s više pouzdanja u cijelo pitanje gledali, kad bi vodstvo na obje strane preuzeli oni, koji su na to u prvom redu pozvani. — Neka zastupnici i braniči antike ne sjede zaljubljeno na njoj, kao na kakom starom povjerenom im blagu, već neka i oni zadju u moderno kreševo, neka u njem okušaju svoje oružje, pa vrijedi li — a kažu, da često stara „demeskinja« znade polomiti naše „moderne“ sablje — oni su pobjednici, ne vrijedi li, bit će i za njeg mjesta, gdje i za ostale mile nam starine. — Ali treba da prestane već jednom potpuna negacija s jedne strane, a s druge odbijanje svakog pokušaja, da se dovede pitanje na čistac. O tom pitanju treba da razmišlja svatko, tko studira antiku, već za vrijeme svoga studija, prema tomu udesi i svoj kasniji postupak.

Ali nije samo ovo principijelno pitanje (da li će i nadalje ostati klasička obrazovanost temeljem uzgoja, ili će mjesto nje doći prirodne nauke) razlogom, da je pitanje o klasičnoj obrazovanosti postalo akutno, ima tu i nešto drugo. — Ovake idejne reforme propagirali su reformatori, ali ne bi nailazili na toliki odziv u širokim krugovima društva. — Glavni je razlog, s kojega protivnici antike imadu toliko pristaša, što se drži, da se u gimnazijama i ne dobiva nikakova klasička obrazovanost, već da se tu uče dva jezika, dva „mrtva“ jezika, kojih kašnje u životu nikad ne treba. Nijesu dakle mnogi protiv klasičke obrazovanosti radi nje same, već stoga, što je put do nje pretežak, što je uspjeh prema trudu i vremenu, koje se zato upotrijebi. preneznatan. I to je jedno polje, na kojem treba da porade, nastavnici latinskoga i grčkoga na gimnazijama (a to će biti sadanji slušači klas. filologije), da njihov predmet u istinu služi onoj zadaći, koja se u teoriji toliko naglašava, da upozna svestrano djake sa ovom velikom kulturom, da upoznaju sve, što je u njoj veliko i snažno, a neka nadju način, kako će učenje riječi i gramatike prestati biti glavni zahtjev srednjoškolske obuke tih jezika, pa će se onda s mnogo više mira i hladnoće moći riješavati i principijelno pitanje o samom daljnjem njenom opstanku.

Ovo su dva opsežna pitanja, kojima bi klub imao posvetiti osobitu svoju pažnju. Ona uključuju već u sebi cijelu pedagošku stranu „Latinskoga i Grčkoga“, pa bi imala biti središtem svega rada klupskoga. Tako će klub najbolje vršiti svoju zadaću i popunjivat će se sa predavanjima, koja polaze sa znanstvenoga stajališta i pedagoškim seminarom, kojemu je glavna svrha metodika.

„Estetske vježbe“ prof. Markovića.

S veseljem možemo javiti jedan radostan pojav na našoj univerzi, jednu sjajnu zamisao! Profesor je Marković najavio ljetos jednosatni kolegij „estetske vježbe“ subotom od 5—6. Prvi je sat ovoga kolegija razložio plan ovih vježba. Prof. Marković zamišlja ovaj kolegij kontinuirano kroz više semestara. Svrha mu je, da se „viribus unitis“ sviju članova kolegija riješi zadaća poetike južnih Slavena na najprirodnijem osnovu pučke poezije. Za tu je svrhu zadao prof. Marković pojedina temata, koja obasižu više pojedinih zadaća. Te će zadaće prof. Marković nastaviti zadavati diljem semestra, dok ne bude njima obuhvaćen sav opseg narodne poezije. Riješiti se pak to pitanje ima na osnovi što točnije i svestranije analize naših pučkih poetskih umotvora i na temelju što mnogostranije poredbe pučke poezije hrvatsko-srpske, slovenske i bugarske, a bude li moguće i uz pomoć poezije sjevernih Slavena, a mora se dašto uzeti u obzir i poetika klasične i zapadne Evrope. Ovu je ozbiljnu ali i privlačivu zadaću stavio prof. Marković pred svoje slušače, pa je sada na njima, da je diljem tih godina uznastoje i dostojno riješiti. Da je to zadaća, koja jednako interesira i slušatelje specijalne filozofije, napose estetike i slaviste, o tom valjda i ne treba trošiti riječi.

Filosof.

Matematičko-prirodoslovni klub.

Prošle je godine utemeljen na zagr. sveučilištu klub slušača mat. i prir. nauka sa zadaćom, da članovi uzajamnom pomoći dodju do što šire i dublje obrazovanosti na polju mat. i prir. nauka. Klub ima da radi u glavnom u tri smjera: stručno-znanstvenom, stručno-pedagoškom i pučko-prosvjetnom. Lane je dospio da radi samo predavanjima za članove (Cilj prirodoslovca, O granicama temperature potrebne za život organizama, O Kant-Laplace-ovoj teoriji, O nekim izumrlim orijašima životinjskog carstva, O pračovjeku i njegovu miljeu, O animističkom i teološkom stanovištu u fizici itd.) i izletima (na pr. posjet u tvornicu papira) — no ove godin e misli proširiti svoj rad i u pučko prosvjetnom smjeru. Na gl. god. skupštini 31. X. 1907. izabran bi novi odbor, koji se je ovako konstituirao: predsjednik Jakšić, tajnik Sporčić, blagajnik Operman; odbornici: Biljčević, Cihlař, Poljak, Vogrin; nadzornici: Hribar i Nardini.

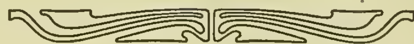

LISTAK.

„Zvono“. Milan Marjanović počeo je izdavati polumjesečnu smotru pod gornjim imenom. To ima da bude kako se u natpisu veli, »opća smotra«. Bit će slobodoumna, nastojat će, da donosi »pregled novih pojava i misli iz najraznijih područja kulturnog, političkog, gospodarskog i društvenog života hrvatskog, pa slavenskog i svjetskog«. Prvi nam broj još ne podaje tako izrazito lice, po kojem bisno mogli zaključiti, kako će »Zvono« zadovoljiti gornjem programu. U prvom broju gotovo i nema nikakove bilješke ili članka iz vanjskog svijeta, izuzevši članak »Katolička moderna“. Medjutim gosp. Milan Marjanović jamči svojom spremom i poduzetnošću, da će list što dalje to bolje ispunjati svoj program. Prvi broj, koji je pred nama, ima 32 stranice, ostali će imati najmanje 24 stranice. »Zvono« će izlaziti svake druge subote. Mi preporučamo ovaj list najtoplije svojim prijateljima. Cijena mu je minimalna: godišnje 5 K, do nove godine 1 K, a pojedini broj 20 fil. Dobiva se u svim trafikama i knjižarama.

Janko Polić-Kamov izdao je prije nekog vremena najedared četiri knjige: dvije zbirke pjesama »Ištipana hartija« (str. 110) i »Psovka« (str. 22.) i dvije prozne radnje u dramatskom obliku »Tragedija mozgova« (Tri scene str. 50) i »Na rodjenoj grudi« (Dramatizovana studija str. 30) Malo duhoviti ljudi kušahu se ovim stvarima što privatno, a što u javnosti izrugati — no svakako bez uspjeha. Ja sam o ovim knjigama napisao u svoje vrijeme u „Pokretu“ općeniti osvrt. Sada mi dakle preostaje tek, da donekle nadopunim i objasnim ono, što ondje rekoh. Medjutim priznajem sam, da je teško, a meni i neugudno, dva put pisati o istoj stvari. Polićeve i pjesme i ova dramska proza ima zajedničku crtu, biljeg individualnosti, po kojemu ćeš — poznavajući jednu knjigu — moći i ne pogledavši na ime autorovo prepoznati odmah i drugu. Ta svim ovim četirma knjigama zajednička crta jest uz jezične oznake poglavito ona iskrenost, kojom nam se ove stvari podaju, a koja nas se mjestimice neugodno doimlje. Dalje leži ta zajednička crta u tome, što nam se od svuda, pa i iz one dvije prozne drame — koje su pune lirike — pokazuje autorova narav kao veoma neskladna i — neka mi autor oprosti — surova. Napokon sve neobične poredbe i dikcija — opet nijesu ništa drugo no točke sastavljajući spomenutu zajedničku crtu medju ovim Polićevim knjigama. Autoru kao da nije stalo do ljepote izabranih predmeta ni do toga, da nam izabrane predmete nekako lijepo prikaže. Pisac hoće, da u njegovim stvarima — ovdje izdanim — ne ištemo ljepote, već nešto drugo. Artista nije, a mi i ne zagovaramo pusti artizam. U ovim knjigama treba da tražimo misli, koje su nam veoma često podane na najzanimiviji — ne najljepši! — način. Tražeći mi misli bit ćemo često prisiljeni, da autora pohvalimo. Još više pažnje i hvale zaslužuje Polićeva velika sposobnost opažanja, koju prati opet kao sjena velika sklonost i težnja za potenciranjem svega onoga, što je opazio. Odatle i slijedi moj onaj prigovor u »Pokretu«, da Polićeve stvari — naročito one dvije u dramskom obliku — čine na čovjeka dojam, kao da nijesu osnovane na realnosti. Potencirana naime realnost nije realnost. Jezik Polićev nije baš najbolji.

Nije nužno, jer nas ne bi ničemu dovelo, a ovdje nije ni mjesto, da govorim napose o sva-

koj ovoj knjizi. No ipak, da ova objava bude potpuna, nužno je, da spomenem i one Polićeve radove, što ih je pisao u »Pokret« iz Italije pod I. P. Kv. Te radnje nijesu čisto beletrističke, a i u njima se vidi velika sposobnost opažanja. Ti su radovi već mnogo obliji i izradjeniji nego li ovi u izdanim knjigama. Kao zanimivu pojavu, koja mnogo obećaje, preporučamo ove knjige našim prijateljima (Ištipanoj artiji cijena je K 1.80, Psovka stoji 60 fil., Tragedija mozgova 1 K i Na rodjenoj grudi 70 fil.) Za djake, ako naruče kod gosp. Vladimira Polića, Zagreb Rainerova ul. br. 6. II. kat., cijena je znatno snižena. **Sp.**

K obradjivanju seksualnih pitanja u školi.

Otkada je priznata potreba, da se doraslu mladež ima na prikladan način upozoriti na ćudoredne pogibli, kojima je izvrgnuta, riješavaju se ova pitanja sa različitih stanovišta različito. Ne obaziremo se na one, koji o obradjivaju seksualnih pitanja ne će uopće ništa da znadu, jer se po njihovu nazoru diranjem takovih predmeta nanosi prije zlo. Bavit ćemo se samo nazorima onih, koji odgovarajuću pouku smatraju ne samo poželjnom, nego i neotklonivo nužnom. Tu dolaze najprije u obzir naturalistički pjesnici, koji u svojim proizvodima obradjuju u prvom redu seksualne probleme te hoće riješavanjem istih odgojno djelovati. Društvo »Frauenstreben« u Berlinu zauzelo je protiv toga stanovište u rezoluciji stvorenoj dne 31. svibnja. Ono tu kaže: »Lektira i prikazivanje seksualnih razmatranja i dogadjaja vrijedjaju estetsko čuvstvo prekrupnim naturalističnim prizorima te nejamačnošću naročito za problem konstruiranih karaktera. Oni vrijedjaju čuvstvo stida, najvažnije sredstvo protiv preranoga i prekomjernoga zadovoljavanja instinktima te ga otupljuju.« Zatim nam je osvijetliti zahtjev onih, koji žele izravno obradjivati seksualnih pitanja u školi i to po učitelju ili liječniku. Za učitelja se tvrdi, da on kao pedagog tačno znade, kako daleko ima da ide nasusret svojim učenicima u obradjivanju takovih pitanja. Kaže se, da ova pouka ne bi nikada smjela zaći niti u potanko spisivanje organa niti akta radjanja, nego se samo na to ograničiti, da se mladež uputi u zdravstvene i društvene pogibli, što ih sa sobom donosi prerano zadovoljavanje spolnom nagonu. A zato da nije potreban liječnik, tim manje što kod njega postoji pogibao, da će uslijed svoga zvanja govoriti o seksualnim pitanjima sa premalo suzdržavanja. Mi ne možemo usvojiti ovoga nazora. Korisno djelovanje kod takovih razmatranja može proizaći samo iz pouzdanja prema osobi, koja ih obradjuje. Učitelj ne će imati ovoga pouzdanja kod mladeži u jednakoj mjeri kao liječnik, da, on se pače može lako izvrgnuti sumjičenjima, ako on razumije u jasnim bojama govoriti o posljedicama preranoga i izvanbračnoga spolnog općenja te o razornom djelovanju spolnih bolesti. Nikada se ne smije učitelja staviti u takovu mogućnost. Stoga se mi slažemo s onima, koji hoće, da se obradjivanje seksualnih pitanja u školi povjeri samo i jedino liječniku. Samo on uslijed svoje zvanične djelatnosti poznaje djelovanje i posljedice onoga preranog i izvanbračnog spolnog zadovoljavanja te samo on može na osnovu činjenica opominjati mladež, koja će njegove riječi prigrliti, ako i ne sva, a to obzirom na pogibli možda bar dio. A već to bio bi blagoslov za naš narod. Dodajemo ovdje načela, što ih je postavio leipciški profesor dr. Korman za jedno diskusiono veče ovogodišnjih kurzova »Njemačkoga društva za napredak školstva.«

Ona glase:

1. Uz alkohol i sušicu jesu spolne bolesti one, koje ne samo truju i prerano unište pojedinog individua, nego koje su uzrok izradjanju brojnih obitelji i time pogibao za daljnji tjelesni i duševni razvoj čitavoga naroda.
2. Za suzbijanje ovoga strašnog neprijatelja valja pokrenuti sve moguće faktore, koji samo dolaze u obzir.
3. Pažnjom svijesnom cilja i željeznim zaptom u obitelji i školi mora se odvratiti prerano probudjenje i protunaravno zadovoljavanje spolnome nagonu.
4. Nakon dovršenog puberteta ima se svakom doraslom individuu podati stvarna, od mističnih koprena prosta uputa u pogibli izvanbračnoga spolnog općenja.
5. Najnaravnije je, da ovu uputu podadu roditelji, ali na žalost ona se u najviše slučajeva propušta iz čuvstva stida, neznanja i lakoumnosti.
6. Kako se učiteljstvo lako izvrgava krivom razumijevanju i naslućivanju, može ono samo s velikim oprezom pristupiti ovoj zadaći.
7. Poimence može liječnik — odnosno školski liječnik, gdje ga ima, kod otpuštanja iz škole ili inače kod koje zgodne prilike podati uputu u pogibli preranoga i izvanbračnoga spolnoga općenja.

Iz smotre: »*Das Wissen für alle*«.

BILJEŠKE.

Promjena u našoj administraciji Naš prošlogodišnji administrator kol. Martin Duić pošao je ove godine na nauke u Beč stoga je administracija povjerena kol. Vladislavu Kettigu, koji već od početka sudjeluje kod našeg pokreta te posjeduje nužnu praksu. Kol. M. Duić kroz čitavu je prošlu godinu upravo uzorno vodio sve administrativne poslove, a uz to je živo sudjelovao i u agitaciji za naše misli. U Beču dakako nastavlja djelovanje u našem pravcu.

Broj sveučilišnih slušača u Zagrebu šk. god. 1906./7. Školske godine 1906./7. bilo je na sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu svega skupa 1395 slušača (od toga 39 slušačica zajedno s Bugarkama). Izmedju njih je bilo 1280 redovitih, a 115 izvanrednih slušača. Amo smo ubrojili i bogoslovni fakultet, farmaceutski tečaj, te šumarsku akademiju. Razmjer prema fakultetima bio je ovaj: Pravnika bijaše ukupno 818 (i to redovitih 805, a izvanrednih 13). Filozofa bijaše ukupno 370 (i to redovitih 359 uključivši amo i 34 slušačice, a izvanrednih 11 zajedno sa 5 slušačica). Šumara bijaše 27 — svi redoviti; farmaceuta bijaše 69 — svi izvanredni. Napokon bogoslova bijaše ukupno 111. Medju ovima 89 redovitih, a ostatak — 22 — izvanrednih.

Omladinski glasnik. Glavni organ srpske samostalne stranke »Srbobran« izdaje od 26. X. svake subote nedjeljni prilog. Tu je otvorena i posebna rubrika za djake i djačka pitanja »Omladinski glasnik«. Po želji redakcije imade ova rubrika davati potpunu sliku života i rada srpske omladine. Iza programnog članćića je dobar informativan članak: Srpska omladina u Zagrebu. Zatim je još članak: Omladina i sokolstvo. Osvrtati ćemo se po mogućnosti češće na taj omladinski glasnik kolega Srba, iz kojega bi se imao roditi poseban srpski djački list.

Statistika slovenskog djaštva 1906./7. Broj slovenskih gimnazijalaca i realaca je iznašao prošle škol. god. oko 3400 (1905./6. 3319), i to 2700 gimnazijalaca i 700 realaca. Broj realaca raste, dočim broj gimnazijalaca ostaje isti. Po gimnazijama je bilo u: Ljubljani na I. drž. gimn. 482, na II. drž. 544; Novomjesto 209; Kranj 316; Kočevlje 23; Št. Vid (bisk.) 101; Celj viša gimn. 86. niža gimn. 191; Maribor 318; Ptuj 39; Celovac 89; Bjelak 10; Št. Pavel 11; Gorica 262; Tržić 136; Pazin 37; Pulj 3; Sušak oko 30.

Realaca je bilo pojedince: Ljubljana 285; Idrija 191; Maribor 11; Celovac 5; Gorica 129; Tržić 71. Za taj velik broj ne ima ni jedne slovenske srednje škole.

Broj slovenskih akademičara je iznašao svega 672 i to: U Beču ih je bilo 377, u Gracu 205, u Pragu 79, a na drugim univerzama 11. Od toga je: jurista 352, medicinara 49, filozofa 165, tehničara 63, veterinara 16, farmaceuta 1. Na gospod. akad. je 15, na eksp. akad. 3, na rudarskoj akad. 5, na slik. akad. 1, na konservatoriju 1, a 1 študira pedagogiju.

(Omladina).

Statistika bečkog sveučilišta. Broj slušatelja na bečkoj univerzi u ljetnom semestru 1907 je iznašao 9549, i to 6229 redovitih i 1320 izvanrednih. Ženskih je bilo 335 i to većinom filozotkinja (98 redovitih i 188 izvanrednih); 50 medicinarki, 27 izvanrednih slušateljica prava i 2 farmaceutkinje. Po fakultetima bilo je redovitih slušača i slušateljiua: jurista 3045, medicinara 1190, filozofa 1815, teologa 179.

Českih djačkih listova bilo je prosle godine 7. Od toga su 2 propala, dok ostalih 5 i sada redovito dalje izlaze. Najrašireniji je »Časopis pokrohového studentstva« (Časopis naprednog djaštva.), koji izlazi već XI godina. List je organom državno-pravno naprednog djaštva. Donaša i političke članke, no najveći dio posvećuje djačkim stvarima. Osobito je obilan i vrstan listak, u kojem se iscrpivo izvješćuje o svemkolikom bujnom životu českog djaštva, a i o radu djaštva drugih naroda.

Medju inima prati »Čas. pokr. stud.« vrlo pomno i naš djački život, te o svakom važnijem dogadjaju informira česku javnost. Osobito je simpatično pozdravio naš pokret. — Isti list izdaje i svoju knjižnicu (ponajprije prevode) i svake godine svoj kalendar.

Socijalno-demokratski je »Studenský Sborník«. Karakter mu je sasma stranačko-politički.

»Volnost« (»Sloboda«) izlazila je do nedavno kano srednjoškolsko glasilo, dok je sada organ djačke i radničke mladosti narodno-socijalne. Kano srednjo-školski list »Volnost« je razvila lijepu djelatnost, te se je osobito bavila reformama srednje škole. Da upozna i širu javnost sa srednjo-školskim pitanjem sazvala je medju inim i jednu javnu skupštinu u tom predmetu i izdala: »Razmatranja o srednjoj školi«. Da se je »Volnost« dala u posljednje vrijeme — radi materijalnih neprilika — u službu jedne političke stranke, držimo, da se sa djačkog stanovišta mora požaliti.

Za narodnu obranu brine se »Studentský obzor menšinový«. List je organom »Akademičkog odbora narodne jednote sjevero-česke«, a zadaća mu je, da budi interes djaštva za rad medju narodnosnim českim manjinama. Osobito goji pučku prosvjetu, a izlazi već IV. godinu.

Kako vidimo česka djačka žurnalistika bogata je i brojem i sadržajem, te svjedoči o napretku i sposobnosti českoga djaštva. mb.

Imetak crkve u Austriji. Prema službenim je podacima god. 1900. iznosio crkveni imetak u Austriji 813,612.300 K. Te su godine dohoci presizali troškove za 25 mil. K. Prema tome ima crkva u Austriji danas preko jedne milijarde kruna imetka. To je svakako golem imetak. Kakva je u Austriji najveći kapitalista! Pa ipak doprinosi država godišnje 15 i pol milijuna pod imenom kongrua za svjetovno svećenstvo, a vjerska zaklada duguje državi već 300 milijuna kruna. (Iz referata E. V. Zenkera iz Beča na praškom kongresu slobodnih mislilaca prigodom rasprave o rastavi crkve od države.) Ako se zamislimo u ove brojke, onda nam ne će biti teško dokučiti potrebu rastave crkve od države, kao i to, zašto se crkva tako očajno otima rastavi.

HRVATSKI DJAK

GLASILO HRV. NAPREDNOG DJAŠTVA

„Hrvatski Djak“ izlazi svaki mjesec. Pretplata mu je na godinu 5 kruna, a pojedinom broju 40 filira. Plativo u Zagrebu. Rukopisi i pisma neka se šalju na uredništvo „Hrvatskog Djaka“, Gundulićeva ul. 29, prizemno, a pretplate na adresu Vladislava Kettiga, Šenoina ul. broj 19.

Rukopisi se ne vraćaju, a neplaćeni se listovi ne primaju.

BR. 11. i 12. U ZAGREBU, MJESECA PROSINCA 1907. GOD. I.

Ivan N. Novak (Zagreb):

O samonaobrazbi srednjoškolaca.

Bacimo li jedan pronicaviji pogled širom naših srednjih škola, analiziramo li malo dublje onaj materijal, što nam ga one stvaraju, vidjet ćemo, da stvaraju ljude bez ikakvog šireg pogleda na svijet i društvo, bez ikakog vlastitog suda o stvarima i dogadjajima, što se oko njih danomice zbivaju. Ljude, koji ni približno nemaju odredjen cilj rada i djelovanja kao buduća inteligencija, što više — ljude bez poleta i volje, da svoje sile upotrijebe za nešto višega i plemenitijega nego što je njihov osobni interes. Kod te pojave morat ćemo se nehotice upitati: što je tome uzrokom?

Predaleko bih zašao, kad bih išao te uzroke potanko ispitivati — a i pisalo se već dosta o tome — tek ću napomenuti nekoje.

Medju drugim uzrocima krivo je tome vrlo mnogo naše društvo, naši roditelji, koji ne shvaćaju pravi zadatak škole. Škola biva sa strane našeg društva smatrana jednostavnom radionicom, gdje se izučuje zanat, da pojedinci dodju do svoje egzistencije, biva smatrana nekim nužnim zlom, koje valja prebroditi, ako se hoće djeci domoći kruha.

Sasma naravno, da je takovo mišljenje prešlo i u krv mladeži, djaštva, koje takodjer u školi vidi tek neku torturu, kojoj se mora podvrći, ako hoće da danas sutra zauzme kaki položaj u društvu. Školi oduzeta je njezina prava svrha, ona ne opstoji zato, da stvara ljude, koji bi svojom inteligencijom bili predvodnici u radu za cjelokupnost a ne tek robovi tudji i vlastitih interesa.

A i naši profesori većim dijelom smatraju takodjer školu nužnim zlom, da održe svoju egzistenciju. Mjesto da svijesno pripravljaju mladež za buduće članove društva, oni se zadovoljavaju tek pukom formalnošću u izvršivanju svojih dužnosti.

Jedan od glavnih uzroka leži u samoj naučnoj osnovi, na kojoj se temelji uzgoj na srednjim školama. Nije mi zadaća, da ispitam tu naučnu osnovu — a bilo je već i u „Hrvat. Djaku“ govoreno o tome — tek želim upozoriti na to, da bi moderni pedagozi i mimo naučne osnove mogli otvoriti svojim djacima što širije vidike, njihovo mišljenje postaviti na neke pozitivnije temelje, podati im volje, poleta i direktive, da i sami mimo škole porade oko svoje naobrazbe.

Naši profesori tako ne rade! Zašto? Jer su i sami odgojeni u konverzativnom duhu, jer ih vrlo mnogo nema ni nužne spreme, da i mimo naučne osnove porade oko intelektualnog razvitka svojih djaka. Duh, koji provejava naučnu osnovu, provejava i njih, oni su ga udisali u sebe, uživili se u njega, pa ni ne osjećaju, ni ne pomišljaju na to, da bi taj duh mogao biti vrlo nesavremen.

Ima i medju njima takovih, na koje se ovi reci ne mogu protegnuti, koji svoju zadaću modernije shvaćaju, no općenito ipak dominira onaj konzervativni duh.

U posljednje vrijeme počelo se i iz profesorskih krugova više pisati o potrebi reforme srednje škole, a prijašnja vlada htjela je u tom pogledu poduzeti i neke korake. U koliko nas to može veseliti, u toliko moramo ipak reći, da samom promjenom naučne osnove, ne bi tako brzo postignuta bila ona svrha, za kojom neki moderni pedagozi idu.

Ljudi odgojeni na staroj naučnoj metodi, kojima je onaj konzervativni duh prešao u krv, ne će moći ni znati nove metode provadjati u praksi. Zato uporedo sa zahtijevom, da se reformira naučna osnova, mora se dizati i glas za to, da se već sada pripravljaju ljudi, koji će s potpunim razumijevanjem ići u susret eventualnoj reformi naučne osnove. Valja pripravljati ljude, koji će i mimo naučne osnove raditi u modernom, savremenom pravcu u koliko je to moguće.

Po prirodnom procesu na mjesta dosluženih profesora dolaze mladji, a ti ne bi smjeli biti samo godinama mladji, nego i duhom. Mladi starci još su gori od starih!

Imademo medju mladjim profesorima već dosta spremnih i sposobnih sila, prodahnutih novim duhom, pa bi ti, koliko god je to moguće, morali raditi na tome, da i mimo naučne osnove stvaraju ljude, koji će im danas sutra pripomoći, da novi duh dodje u praksi do izražaja u srednjim školama. Ti bi imali svojim načinom djelovati na srednjoškolsko djaštvo, da počne ozbiljnije razmišljati samo o sebi, da svoje izvanškolsko vrijeme upotrijebi oko samonaobrazbe.

No kako je takovih mladjih i spremnih sila još dosta malo, to je srednjoškolsko djaštvo u tom pogledu prepušteno samo sebi, pa kao takovo mora i samo o sebi voditi račun. Ono treba da dodje do spoznaje, da sam školski rad na temelju današnje naučne osnove nije nipošto dostatan, da iz njega danas sutra bude koristonosan član naroda, čovjek, koji će otvorenim očima i vlastitim sudom promatrati pojave u svijetu i životu. Srednjoškolac treba da sam mimo škole zidje fundament, na kojem će počivati zgrada njegove inteligencije — on treba da sam poradi oko svoje naobrazbe.

Doba, kad je pojedinac još na srednjoj školi, najpodesnije je za to, da se počne spremati za intelektualno potpunog čovjeka. To je doba, kad valja naučiti raditi, jer oni, koji na srednjoj školi nijesu naučili raditi oko svoje naobrazbe, ti će na univerzi vrlo teško prionuti uz to. To doba mora biti doba pripravnog rada, kad valja svaku minutu upotrijebiti, da čovjek sruši u sebi ono primitivno, dogmatsko naziranje o svijetu i životu i počne svoje misli postavljati na nove, savremene, znanstvene i pozitivne temelje.

Glavna je zadaća djaštva, da u prvom redu stvori samog sebe sposobnog za rad, da se upozna s kulturnim stečevinama svoga i drugih naroda, tek u drugom redu da svoje sile prema sposobnosti posvećuje narodu. Tek sposobni pojedinci mogu svoje sile posvetit i narodu, iz kojega su nikli, zato ima biti usavršivanje samog sebe, sticanje poznavanja duha svoga vremena, odgajanje samostalnosti u mišljenju i naziranju. Kao što je težnja pojedinog naroda, da stvori svoju zasebnu, samostalnu kulturu, tako ima biti i cilj pojedinca, da ustaljuje svoje misli, da može svojim vlastitim sudom promatrati sve pojave u svijetu i društvu — da ima svoju individualnu kulturu.

Ima pojedinaca, kojima već neki prirodni nagon diktira, da tako rade. Takovi opet svoje sile moraju upotrijebiti na to, da i svoje sudrugove potaknu na što intenzivniji rad oko svoje naobrazbe.

Takovi morali bi uvažiti, da je pitanje kulture pitanje opstanka narodnog, a kultura pojedinog naroda, da u neku ruku odvisi od što većeg broja sposobnih pojedinaca, ako u ovom momentu ne uzmemo u obzir geografski položaj, klimat, prilike gospodarske, političke itd. Zato bi valjalo — osobito kod nas, gdje imade vrlo malo prave inteligencije — veliku brigu posvetiti tome, da oni koji izlaze iz škole, ne budu tek besvijesni kotači u upravnom aparatu, već i ljudi, koji će i kao činovnici ili ini službenici u svom djelokrugu znati i htjeti svoje sile posvetiti kulturnom dignuću naroda. Zato bi im upravo bila dužnost, da ne rade tek sami za sebe, da se naobražuju svestranim čitanjem, već da traže način, kako bi i svoje sudrugove potaknuli na to.

Po mom mišljenju najpodesniji su za to

srednjoškolski naobrazbeni klubovi i to oni — tajni. Možda će se komu čudno činiti, što dajem prednost tajnim klubovima, pa ću zato nastojati, da opravdam svoje mišljenje.

Kad na našim srednjim školama ne bi opstojali oni drakonski disciplinarni propisi kao što opstoje — sasma naravno, da o tajnim klubovima ili društvima ne bi trebalo ni govoriti, jer bi se društva u svrhu naobrazbe ne samo dopuštala već i preporučala. No uz današnje disciplinarne propise djaci su upravo prisiljeni, — ako hoće da porade oko samonaobrazbe — da stvaraju tajne klubove.

No i uz današnje disciplinarne propise, kad bismo u pojedinim po školskoj oblasti priznatim naobrazbenim društvima imali sposobne i slobodoumne profesore kao pročelnike, koji bi ta društva shvaćali sa stanovišta, da se u njima moraju razvijati slobodni i neodvisni pojedinci bez auktoriteta, bez pritiska — ja bih im dao prednost pred tajnima. No dok u tim društvima onaj profesor representira tek nekog nadzornika školskih oblasti, cenzora slobodnog mišljenja, koji nije ovdje zato, da daje inicijativu, da potiče pojedince na rad, već tek za to, da pazi, ne bi li se koja slobodoumnija misao u društvo profurtimašila, onda su mi milija tajna, gdje se misli pojedinca mogu bez auktoriteta, bez pritiska slobodno razvijati. Gdje svatko može bez straha izraziti svoje mnijenje o svemu, o čemu bude govora, gdje se mogu — pa makar nesavršeno — pretresati sva pitanja i problemi, koji zanimaju današnje čovječanstvo.

Dajem prednost tajnima, jer ona već u tome što su tajna imadu u sebi neki čar, koji će sve one, koji posjeduju volje za rad, privući k sebi. Ova će biti ozbilja, jer će se u njima naći svi oni elementi, koji u sebi osjećaju potrebu, da svoj duševni vidokrug prošire. Balasta tu ne će biti.

Što se tiče rada u tim klubovima, prije svega moram da naglasim, da bi se stranačka politika imala iz tih klubova ili društva isključiti. Rano pristajanje i prisizanje na dogme koje političke stranke stvara tjesnogrudnost, fanatizam i intoleranciju — a to su sve negativni znaci kulture. Pojedinac moći će mnogo više koristiti danas sutra i na političkom polju svom narodu, ako zarana nauči kritički i objektivno promatrati rad pojedinih političkih stranaka pa i one stranke, koja mu se po osjećajima i stečenom uvjerenju najviše mili. Takav ne će biti fanatik, koji bi prisizao na posljednju jotu programa svoje stranke, a n sve ono, što bi protivna stranka učinila, bacao anatemu.

Moralo bi se u tim klubovima ići osobito za tim, da se upozna duh svoga naroda iz plodova pučke književnosti kao i što bolje poznavanje sadanje naše a po mogućnosti i strane književnosti. Kritički promatrati historiju svoga i drugih naroda; baviti se što više prirodnim znanostima, da svaki pojedinac uzmogne već iz srednje škole ponijeti temelje novih nazora o svijetu i životu; zanimati se i za opće društvene pokrete i ispitivati motive tih pokreta. Učiti koji svjetski jezik ili bar koji slavenski.

Napokon bi pojedinci i sami trebali pokušati samostalno obraditi koju temu, pa držati predavanje. Mogli bi se čitati i beletristički radovi pojedinaca, a drugi bi to morali svojim vlastitim kritičkim sudom ocijeniti. Poslije predavanja imala bi se uvijek povesti diskusija o predmetu predavanja — tako bi se bistrila mnijenja i oštrili sudovi. Za vrijeme božićnih i uskrsnih praznika mogli bi pozvati i sveučilištarce, da im predaju o kojoj stvari, koja ih općenito interesira. (Ne treba ni da spominjem, da bi odnošaj sveučilištaraca prema srednjoškolcima imao biti sasma drukčiji, nego je danas!)

Za ubranu članarinu imali bi se držati razni beletristički listovi naši i strani, a knjižnica imala bi se stvoriti tako, da svaki član privremeno dade nekoliko knjiga na zajedničku uporabu. Vrsniji pojedinci imali bi se osobito brinuti zato, da svojim kolegama dadu direktivu u izboru lektire, jer to mnogo odlučuje za cijeli odgoj i razvoj pojedinca.

O tom načinu rada u takovim klubovima moglo bi se pisati vrlo opširno, no ja sam ovdje podao tek malu i zbitu direktivu, kojom neka se naši prijatelji na srednjim školama posluže.

Ovo razlaganje bilo bi nepotpuno, da ga ne završim s jednim značajnim citatom iz srednjoškolskog glasila „Nove Nade“, II. knjiga 1898., koji glasi:

„Ako budemo sada, upotpunjujući školsko znanje, nastojali, da proniknemo život oko sebe, da u tom životu budemo jednom vrijedne i korisne jedinice, moći ćemo se svijesno i odvažno dati na rad, moći ćemo stvoriti razvijen kulturan i socijalan život, koji vodi do snage i slobode, o kojoj se mnogo govori, ali se malo za nju radi. Onda ćemo imati jaku inteligenciju, koja će shvaćati i podupirati kulturne podhvate, koja će znati raditi za pravi napredak društva i naroda. Ne ćemo biti niti jednostrani političari, ni umjetnici, ni naučnjaci: **bit ćemo ljudi, jaki, svijesni ljudi.**"

I. L. (Zagreb):

Ernst Haeckel.

Ima jedna struja u savremenoj filozofiji, koja datira od šezdesetih godina 19. vijeka, jedna struja, koja imade mnogo izvrština, ali i dosta slabina; struja, kojoj je uspjelo, da i u najširim krugovima pobudi interes za filozofiju baš u onaj čas, kad je taj interes gotovo izumirao. To je struja, koju, obično nazivljemo materijalizmom. Struju materijalističku nalazimo jur u grčkoj filozofiji, a i kasnije u 17. v. (Hobbes, Gassendi) — ali istom u 19. v. razvio se materijalizam potpuno. Dva su poglavita razloga, radi kojih se ta filozofska struja tako razbujala: jedan je veliki napredak anatomije i patologije moždana, a drugi je — fiziološki smjer u psihologiji. Izvrština materijalizma leži u tom, što on nastoji temeljne principe spoznaje izvadjati iz tečevina znanosti, a slabosti mu izlaze ponajviše iz toga, što zastupnici njegovi — pritisnuti nervoznom težnjom, da već jedanputa ipak dodjemo do nečeg pozitivnog — prebrzo stvarahu zaključke. Geslo je materijalizma: stvarati zaključke na temelju iskustvenih podataka — do iskustvenih se pako podataka dolazi polagano, a naravni je posljedak tomu, da se i do zaključaka, koji se temelje na takovim podacima, mora polagano dolaziti. I čini se, da baš u tom nervoznom, prebrzom zaključivanju leži glavni uzrok djelomičnom neuspjehu materijalizma.

Materijalizam nastoji sve činidbe, psihičke i fizičke, svesti na jednu substancu — materiju, a napose: duševne činidbe nisu produkt i posljedak djelovanja neke samostalne duševne supstance, nego su moždani pravi organ t. zv. duševnih funkcija. Tu je misao jasno istaknuo Karl Vogt († 1895) u djelu „Vjera ugljara i znanost." Još odrješitije lomi koplje za materijalizam Jacob Moleschott. Onu suprotnost izmedju pojava i nespoznatljive „stvari o sebi", koju ističe Kant, nastoji Moleschott riješiti time, što tvrdi, da bitak, koji se ne može spoznati, ne opstoji. Stvari spoznajemo samo po po njihovim oznakama i po njihovu snošaju naprama drugim stvarima. Pravi apostol-popularizator je Ludwig Büchner. Njegova knjiga: „Sila i tvar" (Kraft und Stoff) doživjela je 19 izdanja — jamačno više radi svog jasnog i odriješitog stila, nego radi svoje dubljine.

Kolikogod je materijalizam često površan, ipak je on do sada najizradjenija metafizička hipoteza — a došao je upravo u zgodan čas. Metafizika Hegelova i Schellingova dovela je filozofiju na rub propasti. Ona se izrodila: izgubila je svaki znanstveni temelj, postala je pukom, više manje samovoljnom igrom pojmova. Zasluga je materijalizma što je s jedne strane bar donekle postavio jilozofiju na znanstvene temelje, a s druge strane zainteresovao je on za filozofska pitanja šire krugove. Da li će pak materijalizam riješiti postavljenu si zadaću, da li će odgonetnuti sve zagonetke svijeta — teško je kazati. Možda je za sve metafizičke hipoteze istinita Spencerova misao, da mi, rastavili psihičke i fizičke činidbe na ma kako sitne elemete, bitnosti substance nikad ne ćemo spoznati — a za sam materijalizam — čini se — da će se obistiniti Du Bois Reymondov usklik! Jer, doista, teško je vjerovati, da će se ikada moći iz tvarnih funkcija protumačiti nastanak svijesti, volje i misli. Zanimljiv je o materijalizmu sud Alberta Langea. Taj novokantovac i pozitivista daje u pojedinim pitanjima pravo materijalizmu,

osobito u području psihologije, ali kao općeniti nazor o svijetu ne može materijalizam — po njegovu sudu — vrijediti. Znanstvena spoznaja, veli on, ne seže u transcedencu — zsto je potreban idealizam.

O materijalizmu pisalo se i piše se još uvijek mnogo. Tako je Fr. A. Lange napisao krasnu, mnogospominjanu knjigu „Gesch. des Materialismus; Mor. Berger: Der Material. im Kampfe mit Spiritual. u. Idealismus." Konačno spominjem i W. Wundta knjigu „Einleitung in die Philosophie" str. 351—369.

U istom smjeru, ali na mnogo znanstvenijim podlogama temelji svoj filozofski sustav i Ernst Haeckel. Tečevine prirodnih znanosti jesu za nj jedina valjana gradja, iz koje valja graditi nazor o svijetu.

Ernst Haeckel rodio se g. 1834., učio je medicinu i prirodne nauke: botaniku i zoologiju, a od g. 1862. djeluje kao redoviti profesor zoologije na sveučilištu u Jeni. Haeckel je tijekom svoga života mnogo putovao u svrhu svojih naučnih istraživanja. Osobito je rado boravio u Italiji, ponajpače u Messini, gdje je počeo prvi svoj samostalni znanstveni rad — izučavanje radiolara. Kasnije bio je Haeckel i u tropskim krajevima, na Malajskim otocima, na Atlantskom oceanu; bio je i u našoj Dalmaciji, na otoku Lošinju, a a stanovao je kod nekog pobožnog opata u samostanu. Veličina Haeckelova i pravi njegov rad datira od časa, kad je on upoznao Darvinove misli, one misli, koje su u 19. v. proizvele golemu i u svakom pogledu za napredak ljudstva velevažnu revoluciju. Mojsijevu nauku o postanku svijeta, dokazivanu po Linneu u 18. v. — tu nauku, koja je okovima jedne dogme sputala cijeli misaoni svijet, tu je nauku srušio Darwin. Svijet nije postao onako, kako hoće Mojsije i neki noviji mislioci. Svijet je postao dugim, polaganim razvojem, koji traje jur nebrojene vijekove. Život ovaj, koji gledamo oko sebe, nije postao u jednom danu: on je postao organičkim razvojem višega iz nižega. Ni vrste prema tomu nisu konstantne. One postaju i izumiru. To dokazuju mnoge iskopane kosti i čitavi kosturi raznih životinjskih vrsta, kojima danas nema traga. Nisu dakle sve vrste životinjske postale negdje u pradavnini najednoć: one su morale drugačije postati, Cuvier bi htio, da je bilo više teških katastrofa, čijom su žrtvom bile neke životinjske vrste. Ni to nije pomoglo: katastrofa nije nikad bilo, a neke su vrste ipak izumrle. Što dakle? Odgovor nam se nudja sam od sebe: vrste izumiru mirno bez ikakog višeg djelovanja — one isto tako i postaju: dugim i mirnim razvojem. Dapače: čovjek može sam stvati vrste. No još su tuj dvije veće sile, koje stvaraju i uništavaju vrste: to je borba za opstanak i svojstvo prilagodjivanja. To su Darwinove misli o postajanju i propadanju vrsta, misli, za koje je on 25 godina sakupljao dokaze, misli, uz koje je i Haeckel odmah oduševljeno pristao te nastojao i sam, da im što više potvrda nadje. Darwinove se misli iz početka odlučno zababivale, no Haeckel sam priznaje, da je njega Darwinova knjiga o postanku vrsta odmah osvojila. No što je još važnije. Haeckel je Darwinovim nazorima dao ono filozofsko značenje, koje im danas dajemo pod riječju: Darwinizam. Darwin — to je jedan nazor o svijetu. Haeckel je k prirodnim znanostima priveo jedan novi faktor, jednu silu, koja bi zajedno sa naučnim istraživanjem prirode imala težiti za tim, da nam dade odgovor na ona pitanja, kojih ta sila sama za sebe nije mogla riješiti. Haeckel je s prirodnim naukama spojio filozofijsko razmišljanje. Poznati učenjak Virchow digao se protiv toga, naglašivao je, da se prirodne znanosti moraju kloniti svake filozofije, da tako sačuvaju svoju čistu eksaktnost — ali kao da je Haeckel uspio! Prirodne znanosti treba da budu jedna jaka falanga kod riješavanja filozofijskih, socijoloških i etičkih pitanja.

God. 1866. Izdao je Haeckel znamenitu svoju knjigu: „Generelle Morphologie" — općenitu nauku o oblicima, u kojima se pojavljuje život u prirodi. Glavne misli, koje Haeckel iznaša u toj knjizi, napominje on kasnije u djelu: „Die Welträthsel", pa ćemo se podrobnije njima pozabaviti govoreći o toj knjizi, a ovdje treba samo gdješto napomenuti. Haeckel u toj knjizi dokazuje, da ima živih bića na zemlju, koja ne sačinjavaju ni potpunu jednu stanicu: ne imadu jezgre, nego im tijelo sačinjava neka pitijasta tvar. To su monere. K carstvu životinja i bilina dodaje on treće carstvo, carstvo protista, iz kojeg se izviše ona prva dva carstva. No najvažniji je u toj knjizi njegov biogenetski zakon. Već je Oken ustvrdio, da čitav tijek razvoja bića iz jajeta nije ništa drugo, do li obnova

čitavoga onoga razvojnoga tijeka, kojim je prošao rod životinjski od prvoga svoga početka pak do danas. I Darwin je to naglašivao, ali istom Haeckel nam je taj ontogenetski razvoj točno protumačio i činjenicama potkrijepio — dakako malo drugačije, nego je to učinio Oken. Razvoj jajeta nije čista, potpuna ponova čitavog razvoja životinjstva. Na taj razvoju djeluje Darwinov zakon prilagodjivanja. Razvoj u jajetu je brz — pak je zato slijed djedovskih oblika pokraćen. Dakle: razvoj pojedinog bića u jajetu, individualna razvojna povjest pojedinog bića je zgusnuti, pokraćeni, djelomice promijenjeni izvadak iz onoga razvoja, kojim je prošao čitav rod toga pojedinog bića od početka svoga. Ontogenija (razvoj individuuma) je pokraćeni i promijenjeni izvadak iz filogenije (razvoja roda).

Godine 1868. izašla je njegova popularna knjiga „Natürliche Schöpfungsgeschichte“: što je generalna morfologija za stručnjake, to je ova knjiga za širu publiku. Od kasnijih njegovih djela navesti ćemo još „Systematische Phylogenie“, „Anthropogenie“, „die Welträthsel“ i „die Lebeswunder“. U prvoj knjizi govori se o protistima i bilinama, o beskralježnacima i kralježnacima. U anthropogeniji prikazuje nam Haeckel razvojnu povijest čovjekovu, a u posljednjim dvjema knjigama podaje nam on sustavno svoj filozofski credo, pak je zato potrebno da se njima malo potanje pozabavimo.

„Die Welträthsel“ — zagonetke svijeta — to je evandjelje modernoga materijalističkog monizma. U toj knjizi govori Haeckel o čovjeku, o duši, o svijetu i o bogu. Na sva pitanja, koja nam se nadaju, kad razmišljamo o tim pojmovima, o tim kardinalnim osima svake spoznaje, na sva ta pitanja daje nam Haeckel takove odgovore, za koje s ponosom veli u uvodu, da su oni zreli plod životnog razmišljanja.

Haeckel nazivlje sebe djetetom 19. v., pa i jest tako. 19. je vijek — stoljeće prirodnih znanosti, a Haeckel je jedna prejaka sila u tom prirodoznanstvenom pokretu. Čitavim milijunima dotada nepoznatih životinja dao je on ime i rod — krstio je više bića, nego li najstariji pastor najplodnije njemačke pokrajine, kako veli Bölsche.

U I. poglavlj „Welträthsla“ govori Haeckel o znamenovanju zagonetki svijeta, pak o napretku prirodnih znanosti od početka 19. v. Teorija stanicâ — tvrdnja, da se i mnogostanični organizmi razvijaju iz jedne stanice, zatim nauka o jedinstvenosti svih prirodnih sila, mnogo su doprinjele tom napretku. Osobitu, velevažnu ulogu igra nauka o općenitom razvoju (evoluciji). Haeckel veli: „Pojedini su umnici već prije dolazili na misao o razvoju stvari, ali da taj pojam vlada svemirom, i da sam svijet nije ništa drugo nego vječito „razvijanje substance“, ta silna misao je čedo našega 19. stoljeća.“ Tom teoretičkom napretku znanosti ne odgovara i praktično primjenjivanje tih stečevina na svim područjima ljudskoga kulturnog života. — Nasuprot: socijalni napredak 19. st. je slab. Pravni i upravni napredak nikakav. I škole su nesavremene. Mjesto praktičnih, za život potrebnih znanosti predaje se u našim školama ona mrtva učenost, naslijedjena od samostanskih škola srednjega vijeka. Vjera dominira tu nad znanošću. Velika je rana i velika zapreka ljudskog razvoja t. z. anthropizam. Pod tom riječi razumijeva Haeckel onaj kompleks krivih predodžbi, koji postavlja ljudski organizam nasuprot cijele ostale prirode, koji čovjeka smatra konačnim, unaprjed označenim ciljem svega organskog stvaranja. Taj se nazor sastoji od ovih triju dogmi: 1). antropocentrička dogma. Po ovoj je čovjek središte i konačna svrha svega, što na zemlji živi. Ta dogma vlada u velikom dijelu kulturnog svijeta, a nalazimo je u judejskoj, kršćanskoj i muhamedanskoj religiji. 2). anthropomorfička dogma: Bog je stvorio svijet. On ga upravlja i uzdržaje. On je stvorio čovjeka na svoju sliku. To je homotheizam starih primitivnih naroda zaodjenut u nešto mističnije ruho. 3). je anthropolatrička dogma. Duševna se djelatnost čovjeka uporedjuje sa duševnošću božjom. Iz toga se izvadja neumrlost duše i dualistička dogma o dvobitnosti ljudske naravi. — Taj antropistički nazor je neiscrpivo vrelo mnogih bludnja i veliki protivnik monističke prirodne spoznaje. Ta se protivnost vidi najjače u protivrječju, u kojem stoje gornje dogme sa ovih 12 — većim dijelom dokazanih — kozmologičkih tvrdnja, kako ih postavlja monizam:

1). Svemir (vaseljena ili kosmos) je vječan, beskonačan i neograničen.

2). Njegova supstanca sa oba svoja atributa (materija i energija) ispunjava beskonačan prostor i nalazi se u vječitom gibanju.

3). To gibanje očituje se tijekom beskonačnog vremena u jedinstvenom razvoju, uz periodične izmjene postajanja i propadanja, napretka i nazatka.

4). Neizbrojiva svemirska tjelesa, rasuta u eteru, što ispunja prostor, ukupno su podvrgnuta zakonu o supstanci; dok u jednom dijelu svemira kružajuća svemirska tjelesa polagano kržljaju i bližaju se svojoj propasti, nastaje u drugom kojem dijelu vaseljene nova tvorba i daljnji razvitak.

5). Naše je sunce jedno od ovih nebrojenih prolaznih svemirskih tjelesa, a naša zemlja jedan od brojnih prolaznih planeta, koji oko ovoga kružaju.

6). Naša je zemlja prestala dugi proces ohladjivanja prije nego je na njoj mogla nastati kapljevita i tekuća voda, a tim i prvi preduvjet organskom životu.

7). Biogenetski proces, koji je onda slijedio, polagani razvoj i preobličivanje bezbrojnih organskih oblika, potrebovao je mnogo milijuna godina (daleko preko sto).

8). Medju različitim životinjskim rodovima, koji su se u kasnijem tijeku biogenetskoga procesa na zemlji razvijali, opet je rod kralježnaka u natjecajnom tijeku razvitka sve ostalo daleko nadmašio.

9). Kao najznatnija grana od roda kralježnjaka, tek kasno (za periode triasa) razvio se iz nižih plazavaca i vodozemaca razred sisavaca.

10). Najsavršenija i najrazvijenija grana je ovoga razreda rod primata (Herrenthiere), koji je tek na početku dobe terciera (prije najmanje tri milijuna godina) preobličivanjem nastao iz najnižih prochoriata (Zottenthiere).

11). Najmladji i najsavršeniji je ogranak grane primata čovjek, koji je istom oko svršetka dobe terciera proistekao iz jedne vrste muna (t. zv. Menschen-Affen).

12). Po tom je t. zv. „svjetska povijest" t. j. kratko razdoblje od malo tisućljeća, unutar kojih se odigrala kulturna povijest čovjekova, tek kratka epizoda, koja isčezava u dugom tijeku organske zemaljske povijesti, isto tako kao što je i ova sama tek malen ulomak od povijesti planetnoga našega sustava; pa kao što je naša majka zemlja jedan prolazni sunčani prašak u beskonačnoj vaseljeni, tako je pojedini čovjek sićušno plazmatičko zrnce u prolaznoj organskoj prirodi.

Ove većim dijelom dokazane kozmološke tvrdnje stubokom obaraju onaj antropistički nazor.

Du Bois Reymond u svom govoru: „Die sieben Welträthsel" navadja ovih 7 zagonetaka svijeta: I. Bivstvo materije i sile. II. Iskon gibanja. III. Prvi postanak života. IV. Svrhovito (na oko namjerno) uredjenje prirode. V. Postanak jednostavnih ćutilnih osjećaja i svijesti. VI. Umno mišljenje i iskon s time usko skopčanoga govora. VII. Pitanje o slobodi volje. 1., 2. i 5. pitanje smatra Du Bois Reymond u opće neriješivim; 3., 4. i 6. smatra doduše teškim, ali ipak riješivim. Glede 7. nije se odlučio ni ovamo ni onamo. Po Haeckelovu mišljenju dadu se ove transcedentne zagonetke odstraniti njegovim shvaćanjem substance, one tri teško zagonetke konačno su riješene modernom naukom o razvoju. Pitanje o slobodi volje nije objekat kritičkoga znanstvenog tumačenja, pošto se ona kao puka d o g m a osniva lih na opsjeni, dočim u zbilji uopće ne postoji.

Sredstvo, kojim se ove zagonetke dadu riješiti, jest i s k u s t v o i na indukciji i dedukciji temeljeno zaključivanje: dakle empirija i spekulacija. Najviše prirodnih stečevina kao teorija toplote, stanice, razvoja — sve su to filozofske privrede, temeljene na empiriji.

Svi filosofski smjerovi dadu se svesti na dva glavna smjera: dualizam i monizam. Dualizam rastavlja svemir na dvije različne supstance — na materijalni svijet i nematerijalno božanstvo, te prema tomu dualizam nužno dovodi do teizma. Monizam vidi u svemiru samo jednu supstancu, koja je ujedno i bog i priroda — te prema tomu monizam dovodi do — pantheizma. Često se opet monizam zamijenjuje s jedne strane s materijalizmom, a s druge sa spiritualizmom. Da se tomu predusretne, ističe Haeckel ovo: 1. Pravi monizam nije identičan niti s teoretskim materijalizmom, koji niječe duh, niti sa spiritualizmom, koji niječe tvar. 2. Više je monizam nalik Goetheovoj misli: „materija bez duha i duh bez materije nikako ne može postojati i djelovati." Haeckel se drži Spinozinog monizma i misli, da su materija — protežna supstanca — i duh (energija) — misleća supstanca — dva temeljna atributa sveopćeg božanskog bića

svijeta, univerzalne supstance (Welträthsel str. 1—14).

U drugom poglavlju „Unser Körperbau“ dokazuje Haeckel, da prirodne znanosti — osobito komparativna anatomija — obaraju potpuno antropistički nazor o svijetu. Komparativna anatomija je pokazala, da je čovjek po stanovitim svojim oznakama i kralježnjak i tetrapod i sisavac. U čovječjoj naravi nalazimo isto takovih oznaka, kakovih nalazimo i u primata i u majmuna i polumajmuna (Welträthsel strana 14—20).

U III. poglavlju „Unser Leben“ pokazuje, da nas i fiziologija — nauka o životnim funkcijama — upućuje na veliku srodnost izmedju čovjeka i sisavaca. Komparativnoj je fiziologiji najjače temelje udario učitelj Haeckelov Johannes Müller. U pogledu shvaćanja životnih funkcija dva su nazora: vitalistički i mehanistički. Prvi veli, da se samo dio životnih pojava dade svesti na fizikalne i kemičke procese, a drugi dio da je uzrokovan životnom silom — vis vitalis. Kakogod je shvaćanje te životne sile, osobito njenog odnošaja napram duši, različito, ipak se pobornici njeni slažu u tom, da je ona od materije neovisna i bitno različita. Duševna djelatnost, sensibilnost živaca, podražljivost mišica — sve su to tako divni pojavi, da ih nije moguće svadjati na kemičke prirodne procese. Pošto ta životna sila djeluje svršno i svijesno, dovodi ona u filozofiji do teleologije. Iz toga nazora razvio se potpuni fiziološki dualizam — principijelna razlika izmedju anorganske i organske prirode, izmedju mehaničkih i vitalnih procesa, izmedju materijalne i životne sile, izmedju duha i tijela. No ovome se nazoru već dugo opire nazor mehanistički. Već je Descartes, oslanjajući se na otkriće Harveyevo o cirkulaciji krvi, došao na misao, da je tijelo čovječje isto tako kao i životinjsko jedna komplicirana makina. No istom komparativnoj fiziologiji u 4. dec. 18. v. uspjelo je potpuno oboriti vitalistički princip i dokazati, da su sve životne funkcije činidbe tjelesnog mehanizma (Weltr. 21—26.).

I komparativna ontogenija (IV. poglavlje: „Unsere Keimesgeschichte“) pruža nam dosta dokaza, da je razvoj pojedinca čovjeka u mnogočem sukladan sa razvojem pojedine životinje. Ontogeniji je zadaća, da nam prikaže potpuni razvoj pojedinca. Kako nastaje čovjek u materinjoj utrobi, kako životinja, kako bilina iz sjemena — takovim pitanjima bavi se ontogenija. Prije se postanak čovjeka tumačio kojekako. Tako scatulationa teorija, teorija uklopljenja, koja je dosta dugo vladala u 17. v. i uz koju je pristajao i Leibniz, veli, da je u jajetu zametak slijedeće generacije, u ovom zametku opet jedan zametak i tako in infinitum. Fiziolog Haller je čak proračunao, da je bog u utrobu Evinu stavio 200.000 zametaka. I u ovakove se ekscese fantazije vjerovalo — a Leibniz je u tim maštanjima vidio neku potvrdu za svoje monade. Danas je fantaziju zamijenio nožić i sitnozor anatomov — i upravo taj nožić i sitnozor dokazali su, da je razvoj čovjeka u utrobi materinoj veoma sličan razvoju pojedinih životinja, a da taj razvoj počinje i kod životinja i kod ljudi sa jednakim stupnjem. (Weltr. 26—32.).

Najmladja grana biologije je filogenija, (V. glava: „Unsere Stammesgeschichte“ nauka, kojoj valja odgovoriti na jedno teško pitanje: kako su postali pojedini speciesi organski, kako su postale pojedine vrste životinja i bilina? Ontogenija, posestrima filogenije, ima zadaću, da protumači sve faze razvoja, kroz koje prolazi pojedinac. Put joj je jednostavan: svakidanje opažanje raznih prijetvorbi u nekoj organskoj jedinici. Teži je posao filogenije: procesi općenitih preobličbi, koji uzrokuju postanak pojedinih životinjskih i bilinskih vrsta, teško se opažaju, jer se dogadjaju polagano, tijekom mnogo tisuća godina. Neposredno opažanje je tu gotovo onemogućeno. Moguća je samo kritička refleksija i upotreba raznih vijesti iz paleontologije, ontogenije i morfologije. Razvoj filogenije kao znanosti otešćava takodjer mističko vjerovanje o postanku svijeta. Kršćanska dogma veli po Mojsiji; vrste su stalne, svijet je stvorio bog. Toga se drži i Linné. Cuvier, koji je takodjer vjerovao u stalnost vrsta, a opet su mu bili poznati mnogi petrificirani ostaci starih životinja, mislio je, da se je u povijesti zemlje dogodilo mnogo katastrofa, kod česa su neke vrsti životinjske propale, a neke nove nastale. Goethe je mislio, da su se sve biline razvile iz jedne prabiline, a svi bilinski organi iz jednog praorgana — po svoj prilici lista. Analogno i kod kralježnjaka, medju koje ubraja Goethe i čovjeka. Prvi je Lamarck zanijekao konstantnost vrsta: Vrste nastaju jedne iz drugih tijekom vremena. Vrste

nasljedstvom uzdržavaju svoj tip, a mijenjaju ga prilagodjivanjem, običajima i vježbom organa. To je teorija descedence. Darwin je postavio teoriju selekcije u svom djelu o postanku životinjskih i bilinskih vrsta pomoću prirodnog izbira ili o održanju najsavršenijih rasa u borbi za opstanak. Zasobični red u postajanju vrsta je za monističku filozofiju irelevantan. Za nju je najvažnija historijski utvrdjena činjenica, koja je čovjeka skinula sa visokog trona i stavila ga u red ostalih pozemljara te zato postala pravi monstrum horrendum, pravo strašilo za ljubitelje vječne tame. S tom činjenicom računa monistička filozofija. (Weltr. 32—39.).

U glavi VI.—XI. govori Haeckel o duši: o njezinom biću, o razvojnim stupnjevima, o ontogeniji i filogeniji, o svijesti i konačno o besmrtnosti duše. To je najzanimiviji dio ove knjige, pak ćemo se na nj podrobnije osvrnuti.

Sve ove pojave, koje podredjujemo pojmu duševnog života, veoma su interesantne, ali i zakučaste. Psihologiju, znanost, koja se bavi tim duševnim pojavama, možemo nazvati temeljem svih ostalih znanosti. Ona zahtijeva točno poznavanje ljudskog organizma, osobito moždjana, kao najvažnijeg organa svakog duševnog života. I baš za to, što mnogi psiholozi ne poznadu prirodnih znanosti, nastali su toliki krivi pojmovi o psihologiji. To se osobito opazilo u posljednja tri decenija, kad je anatonomija ekzaktnim istraživanjem svoj vidokrug silno raširila. Po Haeckelovu mišljenju „duša“ je jedna prirodna pojava, a psihologiia je grana jedne prirodne znanosti i to fiziologije. Za psihologiju bit će dakle valjana ista metoda kao i za prirodne znanosti, naime: opažanje i eksperiment, povijest razvoja i metafizička spekulacija na temelju induktivno-deduktivnog zaključivanja. Po dualističnoj psihologiji je besmrtna, netvarna duša u opreci sa tvarnim, smrtnim tijelom. No taj je nazor bez ikakovog temelja, upućen na puko vjerovanje. Nasuprot monistička psihologija vidi u „duši“ tek sumu životnih pojava, koje su vezane na stanovitu materijalni supstrat, koji se zove p s i h o p l a z m a, i to za to, jer se kemičkom analizom dokazalo, da ova pripada skupini „plazmatjelesa“ t. j. da sastoji od ugljikove bjelančevine. Kod viših je životinja, koje imadu živčani sustav i ćutilne organe, iz psihoplazme diferenciranjem postala neuroplazma ili živčana supstanca. To je shvaćanje materijalistično, ali ujedno i empirično i naturalistično, ter nema sile bez materijalne podloge. Visina duševnog života u protista, bilina i nižih životinja uvjetovanja je razvojem plazme, fizičkim i kemičkim promjenama, koje nastadoše baštinjenjem ili prilagodbom. To vrijedi i za više životinje, pak i za ljude. Više duševne funkcije razviše se iz nižih. Pojmovi psihologije kao duša, osjećaj, čuvstvo, volja itd. nisu do danas točno odredjeni, pak je baš ta neodredjenost često dovela neke mislioce do interesantnih metamorfoza. Tako je mladi kritički Kant došao do uvjerenja, da pojmovi „bog, sloboda volje, besmrtnost“ u svjetlu zdravog razuma ne mogu opstojati, a stari, dogmatični Kant smatra ih postulatima praktičnog razuma. Analogno postaju Virchow i Du Bois Reymond iz monista dualiste. Danas psihologija ide za tim, da točno ustanovi značenje i opseg svojih pojmova, ona ide za tim, da postane ekzaktnom znanošću. Prvi su u tom pogledu započeli Fechner i Weber sa svojim temeljnim psihofizičnim zakonom, „da jačina oćuta raste aritmetičkom, a jačina podražaja geometričkom progresijom“. Velikih je stečevina psihologiji privrijedila t. zv. komparativna psihologija. Ona isporedjuje duševne pojave ljudske sa duševnim pojavama životinja (u tom pogledu valja osobito istaknuti rad W. Wundta).

Ona nam je nedvojbeno dokazala, da je u duševnom pogledu veća razlika izmedju jednog surovog Malajca i jednog kulturno visokog Evropejca, nego li izmedju toga Malajca i običnog majmuna. Komparativna psihologija bavi se nadalje psihologijom pojedinih naroda. Mnogo je koristilo psihologiji i izučavanje duševnog razvoja. To je pak — misli Haeckel — jedini sigurni put iz šume psiholoških predsuda, dogmi i zabluda do valjanog riješenja mnogih psiholoških pitanja. Ontogenija duše tumači nam duševni razvoj pojedinca — a vrlo je potrebna pedagogiji, jer za ovu je od velike važnosti pravac, kojim se duševnost pojedinog djeteta razvija. — Filogenetička psihologija govori o duševnom razvoju pojedinih vrsta. Darwin je već ustvrdio, da su i životinjski instinkti kao i svi ostali vitalni pokreti podvrgnuti sveopćem zakonu duševnog razvoja. U tom razvoju igra veliku ulogu selekcija i borba za opstanak. Darwinovom je stazom udario Georg Romanes, koji dokazuje, da su duševne sposobnosti čovjeka tek viši

stupanj istih onih duševnih sposobnosti, koje nalazimo kod životinja. Čovjek nema nikakve duševne djelatnosti, koju bi samo on imao. Njegov duševni život različan je od onoga u sisavaca tek kvantitativno, nipošto kvalitativno. (Weltr. 39—46.).

Veliki napredak psihologije u drugoj polovici 19. v. pomoću teorije o sveopćem razvoju ima svoj vrhunac u spoznaji, da je sav organski svijet psihološki jedinstven. Komparativna psihologija zajedno s ontogenijom i filogenijom duše osvjedočila nas je, da se je organski život u svim stupnjevima razvio iz jednostavnih, elementarnih prirodnih sila, iz fizioloških oćutnih i pokretnih funkcija. Zato je i psihologiji glavna zadaća, da razmatra ljestvicu, kojom se duh razvija počam od najnižeg pa do najvišeg svog razvojnog stupnja. Sve pojave duševnog života vezane su na materijalne procese u živoj supstanci tijela: u plazmi ili protoplazmi. Protoplazma je nosilac psihe, zato se zove psihoplazma. „Duša" je dakle fiziološka apstrakcija: nije to neko posebno biće, nego skupni pojam za sve psihičke funkcije plazme. Dalje navadja Haeckel u VII. glavi: „Stufenleiter der Seele" ljestvice pojedinih psihičkih funkcija. U razvoju oćuta razlikuje Haeckel 5 stupnjeva:

I. Kod najnižih bića prima oćute i reagira na njih čitava psihoplazma.

II. Kod viših protista, bilina i nižih životinja odrazuju se oćuti na vanjskoj površini tijela, gdje se nalaze oćutni organi u obliku plazmatičnih vlakanaca.

III. Iz tih jednostavnih podloga razvila se pojedina ćutila.

IV. Sada dolazi centralizacija živaca, a s njom i centralizacija oćuta. Tako kod životinja.

V. Oćuti se odrazuju u centracnom živčevlju i izvijaju najviše psihičke funkcije. Analogno dijeli on ljestvicu gibnih pokreta (gibanja) na pet stupnjeva, ljestvicu refleksa na sedam stupnjeva. Mnogo je interesantnija njegova razdioba predodžbi i pamćenja na stupnjeve. Evo ovdje prve:

I. Celularna predodžba: To je općenita fiziološka funkcija psihoplazme.

II. Histonalna predodžba (kod protista, u bilinskoj tkaničevini): ako podražaji ne uzrokuju samo prolazne refleksne kretnje nekog organa, nego ostavljaju trajan utisak, onda ih ne možemo drugčije tumačiti nego supozicijom histonalnih predodžbi.

III. Nesvijesna predodžba ganglijskih stanica — najčešća kod životinja — pojavljuje se kao lokalizacija predodžbe u odredjenim „duševnim stanicama".

IV. Svijesne predodžbe moždanskih stanica. To je najviši stupanj: svijest se razvila kao posebna funkcija stanovitog centralnog organa živčanog sustava.

Jednako kao i kod predodžbi vidi Haeckel iste stupnjeve i u razvoju pamćenja.

I staru skolastičnu nauku o instinktu zabacuje Haeckel. Istinkti nisu — kako hoće skolastici — stalni i nekim vrstama prirodjeni, nego se mijenjaju. Haeckel prihvaća Darwinovu nauku, koja veli: 1). Instinkti speciesa su individualno različiti i prilagodjivanjem podvrgnuti promjenama. 2). Te varijacije prelaze na daljnje generacije i ustaljuju se. 3). Selekcijom ustaljuju se samo bolje modifikacije. 4). Napokon uvjetovana divergencija psihičkog karaktera stvara nove instinkte. I volju, koju je starija psihologija pripisivala samo čovjeku, imadu životinje. Volja je takodjer jedno svojstvo psihoplazme. Slobodne volje po Haeckelu ne ima, jer svaki voljni čin ovisi o organizaciji individua, o uvjetima vanjskog svijeta, o nasljedstvu kao i o momentanim okolnostima pojedinca (Weltr. 47—56).

U narednoj glavi (VIII. „Keimesgeschichte der Seele") govori Haeckel o individualnom razvoju duše. O prvom začetku života duše i tijela nije se do 19. v. vijeka znalo ništa pozitivna. Vjerovalo se u kojekakve bajke. Poznata je priča o selenju duše, po kojoj duša iza smrti putuje kroz mnoga životinjska tjelesa, te se istom nakon teškog, mučnog putovanja povraća opet u ljudsko tijelo. Poznata je kršćanska priča o stvaranju duše i spomenuta jur skatulaciona teorija. U neke od ovih priča vjeruje se još i danas. No velika istraživanja o procesu oplodjivanja zadnjih 30 godina dokazaše nam, da ti misteriozni dogodjaji spadaju u područje stanične fiziologije. Život nastaje spojem dviju stanica: ženske stanice ili jajeta i muškog oplodnog tjelešca. Kod oplodnje obje se ove stanice spoje. Uzrok toj atrakciji je neko kemičko svojstvo, koje mi nazivljemo „erotički chemotropizam", a može se nazvati i „stanična srodnost"

ili „seksualna stanična ljubav". Iz spoznaje ovog oplodbenog procesa izlaze za psihologiju opet ovi postulati: 1. Svaki ljudski individuum je u svom početku jedna stanica. 2. Ta stanica nastaje svagda jednako: kopulacijom ženskog jajašca (ovulum) i muškog sjemena (spermium). 3. Obje spolne stanice posjeduju različnu staničnu dušu t. j. obje se stanice razlikuju u načinu gibanja i u primanju oćuta. 4. U času oplodnje spajaju se uz plazmatska tjelesa i njihove duše t. j. njihova ekspanzivna sila. 5. Radi toga dobiva čovjek svojstva od obaju roditelja i po tom je razumljivo, što sva gotovo djeca imadu u svom karakteru neke oznake svojih roditelja. (Welträthsel 56—61.).

Glavni stupnjevi filetičke (vrstne) psihogenije jesu ovi:

I. Stanična duša (Cytopsiche) je prvi glavni stupanj filetičke psihogeneze. Taj stupanj nalazimo kod protozoa, jednostaničnih bića. Verworn (Psychophisiologische Protisten-Studien") tvrdi. da su psihički procesi kod protista nesvijesni i da su identični sa molekularnim životnim procesima u plazmi.

II. Duša staničnog skupa (Coenopsyche). Individualni razvoj čovjeka kao i svih mnogostaničnih životinja počinje ponovnom diobom jednostavne stanice. Psihološke činjenice, koje se kod tog dijeljenja opažaju, jesu kretnje i oćuti te stanične skupine. Kretnje su ili nutarnje, a zbivaju se uz proces dijeljenja ili vanjske kretnje, kojima se mijenja položaj. Oćuti su ili oćuti pojedinih stanica ili oćuti čitave skupine. I kretnje i oćuti još su nesvijesni.

III. Duša tkaničevine (Gewebe-Seelle, Histopsyche). Kod svih mnogostaničnih i tkaničevinastih (gewebebildende) bilina, isto tako kod nižih, bezmoždanih klasa metazoa (Gewebethiere) imamo ponajprije dva različna oblika duševne djelatnosti: 1) psiha pojedinih stanica, koje sačinjavaju tkaničevinu i 2) psiha same tkaničevine. Duša tkaničevine je viša duševna funkcija, jer nam se prikazuje kao funkcija jednog individua.

IV. Živčana duša (Neuropsyche). Duševni život svih viših životinja (i čovjeka) ima svoj temelj u posebnom „duševnom aparatu". U taj aparat spadaju ćutila, mišice i moždani, koje opet živci spajaju sa ćutilima i mišicama. (Weltr. 62.—70.)

Pitanje o svijesnosti duše vrlo je zakučasto, no sigurno je tek to, veli Haeckel, da je svijesnost jedan prirodni pojav, a kao takav podvrgnut substancijalnom zakonu. Neki mislioci, kao Wundt i Ziehen, drže, „da je svaka duševna djelatnost svijesna" — dakle područje duševnog života seže samo dotle, dokle i svijest. Haeckel prianja uz Romanesa, Schultzea i Paulsena, koji misle, da i nesvijesne predodžbe i oćuti i težnje spadaju u duševni život. Najznamenitiji nazori o svijesnosti jesu ovi: 1) Anthropistička teorija svijesti veli: svijest ima samo čovjek. Začetnik joj je Descartes. Po njemu je samo čovjek misleće biće, dočim su životinje puki automati. 2) Neurologička teorija o svijesti: svijest ima samo čovjek i neke više životinje, koje imadu živčani sustav i ćutili. To je nazor moderne zoologije, ekzaktne firiologije i i monističke psihologije. 3) Animalna teorija svijesti: svijest imadu sve životinje, ali opet samo životinje. Tim je postavljena velika razlika izmedju životinja i bilina, no pokazalo se, da ta razlika ne stoji: ima životinja (celenterati), koje pokazuju isto tako malo tragova svijesti kao i biline 4) Biološka teorija svijesti: svijest imadu svi organizmi: životinje i biline, dočim je anorganska tjelesa ne imaju. 5. Celularna teorija svijesti: svijest je životno svojstvo svake stanice. 6) Atomistička teorija svijesti: svijest je elementarno svojstvo svih atoma. — O postanku svijesti dva su temeljna nazora: transcedentni (dualistički) i fiziološki (monistički). Haeckel zastupa ovaj posljednji nazor: glavnu ulogu u njegovu nazoru igra nauka o razvoju. Svijest je fiziološki problem, a ne transcendentni, kako hoće Du Bois Reymond i dualiste. Točnije rečeno: to je problem neurologički. Haeckel naime misli, da pravu svijest imadu samo više životinje, koje imadu centraliziran živčani sustav. Konačno ističe Haeckel i ovdje individualni i vrsni razvoj svijesti (Weltr. 70.—77.).

Jedno od najvećih praznovjerja dualističke filozofije jest vjera u besmrtnost duše (XI. gl. „Unsterblichkeit der Seele"). To praznovjerje nužna je posljedica mišljenja, da je čovjek kruna i svrha svega života na zemlji. Monistički filozofi 19. v. nisu vjerovali u besmrtnost duše. Tako Strauss, Feuerbach, Bückner, Rau, Spencer itd. Pristaše atanatizma (vjerovanja u besmrtnost) nastoje, da dokažu svoje mišljenje — no sve njihovo dokazivanje izlazi na ono, što je Kant

rekao: da besmrtnost duše nije spoznajni objekt čistog uma, nego postulat praktičnog uma. Teološki dokaz za besmrtnost duše veli, da je stvoritelj udahnuo čovjeku besmrtnu dušu. Kosmološki dokaz veli, da ćudoredne uredbe svijeta iziskuju vječni bitak duše. Moralni dokaz veli, da vječna pravda traži besmrtnost duše. Eteološki dokaz veli, da je vjera u besmrtnost duše kao i vjera u boga urodjena čovjeku. Ontološki dokaz veli, da duša kao jednostavno, nematerijalno i nedjeljivo biće ne može sa smrću propasti. Svi ovi dokazi neznanstveni su i neodrživi pred sudom zdrava razuma. Evo dokaza protiv atanatizma, Fiziološki dokaz uči nas, da ljudska duša nije samostalno, nematerijalno biće, nego kolektivni pojam za skup moždanskih funkcija. Te su funkcije kao i sve ostale uvjetovane fizikalnim i kemičnim procesima, pak prema tomu podvrgnute substancijalnom zakonu. Histologički dokaz temelji se na zamršenoj mikroskopičnoj gradji moždana i veli, da su gauglija-stanice cijelo duševnih funkcija. Eksperimentalni dokaz osvjedočava nas, da su pojedine djelatnosti vezane na stanovite dijelove moždanske. Ako su ti stanoviti dijelovi uništeni, uništene su i njihove funkcije. Patološki dokaz veli, da čim se neki dijelovi moždana bolešću rastroje, budu odmah i njihove funkcije uništene. Ontogenetski dokaz dovodi nam pred oči individualni razvoj duše od djetinje pa do staračke dobe. Filogenetski dokaz, temeljeći se na paleontologiji, komparativnoj anamiji i fiziologiji moždana, dokazuje nam, da je možak ljudski isti kao i onaj u viših životinja, samo na višem razvojnom stupnju. (Weltr. 77.—86.)

Temeljni, najopćenitiji prirodni zakon, jedini upravo kozmološki zakon jest po Haeckelu s u p s t a n c i j a l n i zakon. Pod tim zakonom razumijeva Haeckel sintezu dvaju drugih zakona i to: kemički zakon Lavoisierov o održanju materije, koji veli, da se skup tvari, koji ispunjava beskonačni prostor svemira, ne mijenja, i drugi, fizikalni zakon Roberta Mayera, koji veli, da je sila, koja djeluje u beskonačnom prostoru svemira, konstantna. Za monističku je filozofiju od velike važnosti čvrsto uvjerenje, da su oba ova zakona istovjetna: jedan je usko skopčan s drugim isto tako, kao što je usko skopčana tvar sa silom. Iz tih zakona slijedi onda a k s i o m o k o n s t a n t n o s t i s v e m i r a. Prvi, koji je taj temeljni zakon uvidio i uveo ga u filizofiju, bio je Baruh Spinoza. U njegovom veličanstvenom panteističkom nazoru o svijetu jest pojam svijeta istovjetan sa pojmom božanstva. Shvaćanje supstancijalnog zakona stavlja monističku filozofiju u najveću opreku sa filozofijom dualističkom. Haeckel je tu opreku lijepo prikazao u ovoj skrižaljci (dodatak k XII. glavi velikog izdanja.)

D u a l i z a m.	M o n i z a m.
I. Svijet (kosmos) sastoji od dvaju rastavljenih područja, od područja prirode (materijalni, tjelesni svijet) i od područja duševnog (immaterijalni duševni svijet.)	I. Svijet (kosmos) sastoji od jednog jeditog nerazlučivog područja, on je jedinstvena supstancija. Njegova dva nerazlučiva atributa jesu: materija (protežna tvar i energija (djelujuća sila).
II. Po tom se carstvo znanosti raspada na dva sasvim rastavljena područja: na prirodnu znanost (empiričku nauku o mehaničkim procesima) i na duševnu znanost (transcedentnu nauku o psihičkim činidbama).	II. Po tom cijelo carstvo znanosti sačinjava jedno jedinstveno područje. Takozvane duševne znanosti su samo osobiti dijelovi opće nauke o prirodi. Svaka prava nauka temelji se na empiriji, ne na transcendentnosti.
III. Spoznaja prirodnih pojava biva empiričkim putem: opažanjem, pokušajima, asocijacijom predodžbi Nasuprot: spoznaja duševnih pojava moguća je samo nadnaravnim putom: objavom.	III. Spoznaja svih pojava (tako u prirodnom kao i u duševnom životu) biva isključivo empiričkim putem (samo radom naših ćutila i moždana). Svaka objava i transcedentna ima redovito svoj početak u bilo svijesnom bilo nesvijesnom obmanjivanju.
IV. Zakon o substanci u obim svojim dijelovim (održanje materije i konstantnost energije) vrijedi samo za područje prirode. Samo ovdje je tvar sa	IV. Zakon o substanci ima — bez iznimke općenitu vrijednost u području prirode kao i u području duševnom. Pa i kod najviših duševnih funk-

silom nerazlučivo spojena. U području duha je djelatnost immaterijalne duše slobodna i nije vezana na fizikalne i kemičke promjene svojih organa.	cija (predočivanju, mišljenju) je rad aktivnih živčanih stanica isto tako nužno spojen s materijalnim promjenama svoje substance (živčane plazme), kao i kod svakog prirodnog procesa sile i materije.

Supstancijalni zakon od prevelike je važnosti za monističku filozofiju. Njim se pozitivnim načinom postavlja jedinstvo svemira i kauzalni vez svih pojava, koje se dadu spoznati, a negativnim se načinom zabacuju tri centralne dogme starije metafizike, a te su dogme: bog, sloboda, besmrtnost. (Weltr. 86.—94.).

Medju svim zagonetkama svijeta je najopsežnija i najteža ona o postanku i razvoju svijeta. I za riješenje ovoga pitanja doprinjeo je 19. v. više nego svi prijašnji vjekovi. Svi su danas danas suglasni u tom, da sva pojedina pitanja o stvorenju sačinjavaju jedan općeniti „kozmički univerzalni problem". Neriješeno je pak pitanje: da li je svijet s t v o r e n ili se je r a z v i o? Vladajući nazor u prvanjim vijekovima bila je vjera u stvorenje svijeta. Poznata je kršćanska nauka o nadnaravnom stvorenju svijeta. No te bajke o postanku svijeta ne mogu se održati pred sudom hladnoga razbora a još manje pred sudom modernih znanosti. Već su neki jonski mudraci nastojali protumačiti opstanak svijeta prirodnim načinom, no to su bili samo pokušaji. Srednji vijek palio je takove pokušaje na lomači. Jedini mogući način, kojim bi se po Haeckelovu mišljenju mogao ovaj problem riješiti, bit će onaj, kojemu je n a u k a o r a z v o j u (Entwickelungslehre, evolucionizam) zvijezda vodilja. Na nauci o razvoju temelji se monistička nauka o postanku svijeta. Kako je dakle postao svijet? Po Kant-Laplace-ovoj teoriji postali su svijetovi zgušćivanjem neke magle, koja se je vrtjela. Po mnijenju većine pristaša ove teorije imao je svijet neki početak. Pita se: odakle ono gibanje? Gdje mu je početak? I ovu zagonetku svijeta smatra Du Bois Reymend transcedentnom, neriješivom. Haeckel veli, da se i ova zagonetka dade riješiti, prihvatimo li misao, da je gibanje imanentno i prvotno svojstvo substance isto tako, kao i oćut. Velike tečevine astronomije i fizike u pogledu sastava i razvoja kozmosa sakupio je Haeckel u ove teze: I. Svemir je beskonačan, neograničen, nije nigdje prazan, nego je svuda ispunjen supstancom. II. I vrijeme svijeta je beskonačno. Nema početka ni svršetka: ono je vječnost. III. Supstanca se uvijek kreće i mijenja, ali kod toga ostaje nepromijenjena neizmjeriva kvantiteta materije i energije. IV. Univerzalno gibanje supstance je gibanje u krugu, sa periodičnom izmjenom evolucije i disolucije. V. Te faze nastaju promjenom agregatnih stanja, kod čega se luči masa od etera. VI. To lučenje nastaje zaradi sve većeg zgušćivanja materije. VII. Dok na jednoj strani svemira zgušćivanjem nastaju nova tjelesa, na drugoj se strani dogadja protivni proces: razor svijetova, koji se sukobljuju. VIII. Silna kvantiteta topline, koja taj sav posao obavlja, stvara opet nove sile. Prema svemu tomu univerzum je perpetuum mobile. (Weltr. 94.—102).

Supstancijalnim zakonom dokazana je druga jedna temeljna činjenica, da se naime svaka prirodna sila može bilo posredno bilo neposredno pretvoriti u svaku drugu prirodnu silu. Mehanička i kemička energija, zvuk i toplina, svjetlo i elektriciteta mogu se svesti jedna na drugu: one nam se pojavljuju kao razni pojavni oblici jedne te iste pra-sile: energije. Iz toga slijedi onda znameniti zakon o jedinstvenosti svih prirodnih sila, slijedi „monizam energije". U području fizike i kemije taj je zakon jedinstvenosti općenito priznat. U području organskog svijeta došao je taj zakon do priznanja tek u novije vrijeme. Nauka o razvoju ukinula je onu prividnu razliku izmedju organskog i anorganskog svijeta. (Weltr. 102—110.)

U XV glavi svoje knjige govori Haeckel o bogu i o svijetu. Pod pojmom božanstva razumijevalo je ljudstvo neki vrhovni djelujući prauzrok svega. No pritiskom sveopćeg razvoja znanosti doživio je i taj pojam veliku preobličbu. Predodžbe o bogu bile su u razno vrijeme kod raznih naroda veoma različite. U glavnom možemo te predodžbe podijeliti na dvije grupe: na teističku i monoteističku grupu. Ova posljednja usko je skopčana s monističkim ili rationalnim, a prva sa dualističkim ili mističkim nazorom o svijetu. Glavno je načelo teizma ovo: b o g i s v i j e t su d v a r a z l i č i t a b i ć a. Tako veli politeizam (mnogoboštvo: fetišizam, demo-

nizam, helenski politeizam), amfiteizam (bog dobra i bog zla) i monoteizam, kojeg opet možemo podijeliti na prirodni monoteizam (n. pr. obožavanje sunca kao jednog božanstva) i na antropistički monoteizam: ovamo spada vjera mojsijeva, kršćanstvo i islam. Sve ove religije slažu se u tom, da je bog iznad svijeta (extramundanus) i iznad prirode (supranaturalis). Sasvim protivno uči panteizam. Po njemu je bog i priroda jednote isto biće, Pojam boga isto je što i pojam prirode ili substance. Božansko je dakle biće u svijetu, ono je deus intramundanus. Jedino ovaj nazor o božanstvu dade se u sklad dovesti sa najvišim prirodnim zakonima, osobito sa zakonom supstancijalnim. Prema tomu je i panteizam svjetovni nazor moderne prirodne nauke. Jedinstvo svijeta i božanstvo, koje je propovijedao Baruch Spinoza, propovijeda i monistički nazor o svijetu (Weltr. 111.—117.).

Svaki pravi znanstveni rad ide za spoznajom istine. Svako pravo i vrijedno znanje je realne naravi i sastoji od predodžbi, koje odgovaraju zbilji. Mi doduše ne možemo spoznati najdublju bit ovog svijeta t. zv. „stvar o sebi" — ali kritičko opažanje i poredjivanje uvjerava nas, da su predodžbe utisci izvanjeg svijeta kod svih ljudi normalnih moždana i ćutila gotovo jednake. Te dakle predodžbe možemo smatrati istinitim. Svaka spoznaja temelji se na dvjema različitim, ali srodnim, svezanim dijelovima fiziološkim funkcijama u čovjeku: prvo su oćuti, koji nastaju pomoću ćutila, a drugo su asocijacije tih oćuta u subjektu ili predodžbe. Ove nastaju pomoću mislila (organi mišljenja, Denkorgane, phroneten). Ćutilno zamjećivanje je početak svake spoznaje. Već je Locke rekao: „Nihil est in intellectu, quod non fuerit in sensu", a Albrecht Rau ponavlja samo tu misao, kad veli: „Svaka znanost je u temelju svom ćutilna spoznaja". No znanje stečeno pukim ćutilnim putem manjkavo je te ne može zadovoljavati kulturnog čovjeka. Tu mu pomaže fantazija, t. j. ona sila u čovjeka, s kojom on asocijaciju utisaka i skupove predodžbi sklada u saveznu, skladnu cjelinu. Često je kod popunjavanja našeg zvanja potrebno vjerovanje, no to vjerovanje mora biti znanstveno t. j. mora se temeljiti na vjerojatnim razlozima. Protivno od ovoga prirodnog vjerovanja jest t. zv. natprirodno vjerovanje t. j. vjera u kojekakva čudesa. To je praznovjerje. Ono ne spada u znanost. Poznata su praznovjerja starih naroda. Pogledamo li pak malo po uredbama savremene Evrope, vidjet ćemo, da i tuj ima glupljih institucija nego je bilo štovanje krokodila u starom Egiptu. Kult raznih Moloha jači je danas, nego je ikada bio. Krivo je tomu s jedne strane vjerovanje u neke nadzemaljske sile, a s druge strane nepouzdanje u vlastitu snagu. (Weltr. 118.—123.).

U XVII. glavi — „Wissenschaft und Christenthum" — govori o kršćanstvu i njegovom odnošaju napram znanostima. Napredak znanosti u 19. v. oborio je onaj mistički nazor o svijetu, koji je kroz stoljeća i stoljeća vladao. Znanost i „objava" danas su u žestokoj borbi i jasno se vidi, da znanost malo po malo ali sigurno pobjedjuje. Lijepo o tom govori David Friedrich Strauss u svojoj knjizi: „Der alte und der neue Glaube". Lijepo ističe razliku izmedju uma i praznovjerja. Nadalje ističe Haeckel Straussov „das Leben Jesu", Feuerbachovo djelo „Das Wesen des Christenthums". Haeckel dalje u tom poglavlju oštro osudjuje napadaje katolicizma na znanost i težnju njegovu za samovladom. Nadalje govori o razvoju kršćanstva: o prvim kršćanskim piscima, o sredovječnom papizmu, o reformaciji i o modernom kršćanstvu, kojeg on nazivlje „Scheinchristenthum". Njegova je kritika oštra, ali pravedna. U pojedine detaille ne ćemo se upuštati, no preporučamo svakomu, da pročita barem ovo poglavlje, a po mogućnosti i one dvije prije spomenute Straussove knjige.

U XVIII. glavi — „Unsere monistische Religion" — govori Haeckel o odnošaju monističke filozofije naprama religiji u opće, govori o temi, koju je opširno obradio u svojem spisu „Der Monismus als Band zwischen Religion und Wissenschaft". Dobar dio savremenih učenjaka smatra svaku posebnu religiju nepotrebnom. Vjera u umnu snagu čovjeka to je jedino potrebna religija.

No ima učenjaka, koji drže religiju posebnim područjem, s kojim znanost ne ima posla. Haeckel pak misli, da je monistička filozofija sposobna, da u sklad svede zuanost sa vjerom. A da se to postigne, treba postaviti

kult novoga trojstva, kult istine, dobrote i ljepote. Zato pak potrebna je ne revolucija, nego reformacija našeg duševnog života. Treba težiti za idealom istine, istine znanstvene, a ne objavne. Treba težiti za idealom dobrote, za onakvim idealom, za kakovim je težio Isus. Monistička etika u mnogom je suglasna sa etičnim idealima kršćanstva, pak zato i osudjuje tako oštro moral savremenog kršćanstva, koji nije no puka nagrda divne one zasade Isusove: „Ljubi bližnjega svoga kao samoga sebe". Monizam teži za idealom ljepote, ali za ljepotom na ovom svijetu (Weltr. 133.—138.).

Praktični život stavlja na čovjeka stanovite tražbine, koje on može ispuniti samo onda, ako su one u skladu sa njegovim razumnim (umnim) nazorom o svijetu. Prema tomu mora monistička etika biti u skladu sa jedinstvenim shvaćanjem svemira. To shvaćanje nas puti, da ne opstoje dva svijeta, fizički materijalni i moralni-immaterijalni, kako hoće Kant i množina njegovih pristaša. Svijet je jedinstven. Na tom se temelji monistička etika. Ne treba čovjeku zaradi moralnih normi posizati u nadnebesje, nije ni potrebno, da kod svakog čina pazi, što traži „kategorični imperativ". Prava etika treba da se temelji na realnom tlu socijalnih instinkta, koje nalazimo kod viših životinja. Prava etika mora težiti za tim, da uspostavi zdravu harmoniju izmedju egoizma i altruizma. Veliki engleski filozof Herbert Spencer bio je prvi, koji je osnovao takovu monističku etiku. U nekojim točkama podudara se monistička etika sa etikom kršćanskom, tako u pogledu odnošaja pojedinca naprama njegovom bližnjemu. No ono preziranje samoga sebe, svoga tijela, odvraćanje od kulturnog života i prirode, preziranje žene i obiteljskog života u opće — sve to, razumije se, ne odobrava kršćanskoj etici zdrava monistička etika. (Weltr. 139.—146.).

*

Evo to je sadržaj znamenite Haeckelove knjige o zagonetkama svijeta. Sve zagonetke svadja on na jednu jedinu, na problem substance. Jasno se vidi razlika izmedju njegove filozofije i dualizma. Da tu razliku još preciznije istaknemo, navesti ćemo još ovu Haeckelovu skrižaljku, koja nam pokazuje svu razliku izmedju dualizma i monizma:

I. Monizam (jednobitnjački nazor o svijetu), Materijalni tjelesni i nematerijalni duševni svijet sačinjavaju jedan jedini, nerazlučivi i sveopći univerzum.	I. Dualizam (dvobitnjački nazor o svijetu) Materijalni tjelesni i nematerijalni duševni svijet dva su sasvim razlučena i neovisna područja.
II. Panteizam (i ateizam). Deus intramundanus: Svijet i bog sačinjavaju jednu jeditu supstancu. Materija i energija su njezini nerastavljivi atributi.	II. Teizam. Deus extramundanus: svijet i bog su dvije različite supstance. Materija i energija su samo djelomice medjusobno svezane.
III. Genetizam (evolucionizam) nauka o razvoju, kosmos (universum) je vječan, bez svršetka, nije nikada stvoren i razvija se po vječnim prirodnim zakonima.	III. Kreatizam, nauka o stvorenju svijeta, kosmos (univerzum) niti je vječan, niti beskonačan, nego je jedanput (ili više puta) stvoren od boga.
IV. Naturalizam (i rationalizam). Substancijalni zakon (održanje materije i ustrajnost energije), obuhvaća sve pojave bez iznimke; sve se zbiva naravnim putem.	IV. Supranaturalizam (i insticizam). Substancijalni zakon vlada prirodom samo djelomice. Pojave duševnog života su neodvisne od njega i nadnaravne.
V. Mehanizam (ili hylozoizam). Nema nikakove osobite životne sile (Lebenskraft) koja bi stajala samostalno i neovisno naprama fizikalnim i kemičkim silama.	V. Vitalizam (i teologija). Životna sela (vis vitalis) djeluje u organskoj prirodi uzročno, neodvisno od kemijskih i fizikalnih sila.
VI. Thanatizam (vjeran u umrlost). Duša čovječja nije samostalno, besmrtno biće, nego je prirodnim putem postala iz životinjske duše: ona je kompleks moždanskih funkcija.	VI. Athanizam (vjera u neumrlost). Duša čovječja je samostalno, besmrtno biće, nadnaravnim načinom stvoreno, dijelomice ili sasvim neovisno od moždanskih funkcija.

*

Čim je izašla ova Haeckelova knjiga, raspisalo se o njoj u Njemačkoj malo i veliko. Za kratko vrijeme, otkako je izašlo jeftino pučko izdanje, rasprodalo se u Njemačkoj preko 100.000 egzemplara, a osim toga prevedeno je to djelo na 12 jezika. Broj brošira i referata o toj knjizi vrlo je velik. Osim napadaja klerikalne štampe, koja je podigla neizmjernu hajku protiv smjelih zaključaka velikog učenjaka, spomenut ćemo još samo nekoje. Tako je profesor filozofije na berlinskom sveučilištu, pisac poznate knjige „Einleitung in die Philosophie“, Fridrich Paulsen, napisao protiv Haeckela pamflet „Ernest Haeckel als Philosoph“, pamflet takav, te bi čovjek pomislio, da ga je napisao bar — Jovan Hranilović. Pristojnije je pisao profesor filozofije u Kielu Erich Adickes („Zurück zu Kant“) i Fritz Schultze („Kant und Darwin“). Ne mislimo tvrditi, da su misli Haeckelove poslednja riječ svake filozofije, ali ni Adickes ni Schultze nijesu iznijeli ništa stvarna protiv Haeckela, do li nekih netočnosti u pitanju teološkom. Čitavu tu borbu opisao je Heinrich Schmidt u spisu „Kampf um die Welträthsel“. Napose treba ovdje spomenuti prekrasnu studiju o Haeckelu iz pera poznatog spisatelja Wilhelma Bölschea. Ta je studija prava umjetnina svoje vrsti — jednom riječi: uzorna studija. Ta Bölsche je već više puta dokazao, da se i o teškim učenjačkim stvarima dade zanimivo raspravljati, a pisac uza sve to ostane i — umjetnik. Tom sam se studijom i ja podosta poslužio — osobito u prvim stranicama ove raspravice.

*

Poslije ove knjige izdao je Haeckel samo još jednu: „Die Lebenswunder“ kao dopunu knjizi o zagonetkama svijeta. Izdao ju je na naročitu želju mnogih svojih čitatelja, premda je bio odlučio, da sa dovršetkom 19. v. dovrši i on svoj rad. U toj knjizi govori ponajviše o biološkim problemima. Samo jednu poveću promjenu u svom sustavu izveo je Haeckel u toj knjizi: promijenio je donekle pojam substance. Dodao joj je osim tvari i sile još jedan atribut. Nazvao ga je p s y c h o m a (oćućivanje) — a to je svojstvo substance, da prima oćute, najniže temelje svim duševnim pojavama. Psychoma je konstantna t. j. nijedan njezin dijelak ne može se izgubiti. Tako eto stvara Haeckel novo trojstvo — trojstvo substance: tvar, energija, psychoma, te prema tomu vrijede za substancu ovi temeljni zakoni: 1. Nema tvari bez sile i oćuta. 2. Nema sile bez tvari i oćuta. 3. Nema oćuta bez tvari i sile.

*

Evo, time je Haeckel, kako sam veli, završio svoj rad. Nikome još nije uspjelo, da pravedno i prema zasluzi ocijeni njegov rad i njegove privrede. Sudije literarni najlaglje zapadaju u ekstreme. Oni ne imadu pisanog zakonika, a zakonik savjesti lako se dade obići. Mnogi su već Haeckelovom filozofskom sustavu pokušali paliti posmrtne svijeće, ali preko rada jednog gorostasa ne prolazi se samo tako. Istina, zgrada, koju je on podigao u slavu sile čovjekove bit će možda doskora srušena, ali u tim ruševinama bit će mnogo jake, valjane gradje, koju će svaki novi graditelj moći i morati upotrijebiti za svoju zgradu. A koliko vrijedi to, što je on u najteže gotovo vrijeme neumorno jačao vjeru u snagu ljudskoga uma, to može prosuditi samo budućnost.

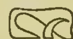

Stjepan Parmačević (Zagreb):

U jeseni.

Sjedio je umorno podbočivši glavu rukama. Tek su mu se velike duboke oči micale. Promatrao je dvoranom svoje drugove, sve mlade momke, pune života i snage i zdravlja. Kraj sebe je osjećao snažni i mirisni život djevojke, študentice, a svoje kolegice. Ipak ne obraćaše pažnje svoje na nju. Sva vreva u dvorani učini, te ne mišljaše na to, već na kontrast toga, rezignirano se sjećajući, kako je nekada i njemu bilo toplo i slatko pri duši, kako je nekada mis'io, da je on sve, da je najjači. Danas trpko gleda i misli: Gle, ovi dodjoše amo puni svega onoga, što mene već na pragu života ostavi. Tko zna, kako će biti s njima?

I misli ga ponesoše. Mišljaše rastrgano. Sad mu iskoči ovaj, sad onaj dogadjaj iz života u pamet. A ne bijaše to ništa ugodno. Najviše ga je boljelo, što sada spoznavaše, da je on sam najviše kriv svojoj nesreći, koju se bojaše i sam sebi priznati. Štošta mu se iz njegova života prikaza tako čudno, te mišljaše, da to i

nije doživljeno, već da je to puki san. I trpko se nasmije, pa u misli prkosno ustanovi: Ne — ništa nije bilo san, sve je bila istina. Nakon toga zaključka osjeti, gdje mu tijelom prodje zebnja. Sjeti se: isto ga je takovo čuvstvo obuzelo jednoć na selu. Išao je, išao . . . i ne shvaćajući ni sam kako — zabludio, zaboravivši, kamo ide i zašto ide. Susretne malu djevojčicu, pa je upita pogledavši uporno i tvrdo u malu: „Kuda je put u . . . tamo" i pokaza rukom neizvjesnim smjerom. Mala ga nato zapita:

„A kamo idete?"

„Nikamo! Nikamo!" odgovori on teško i nesabrano. Mala ga pogleda pametnim, modrim, nevinim i naivnim očima, očito se čudeći, kako se to može: nikamo ne ići. On — študent, filosof — opazi taj pogled i osjeti nešto teško kao prijekor i grižnju. Osjeti, kako je sve to užasno i jadno i prokleto. Pričini mu se, kao da je prošlost i budućnost raka, kojoj je prednja i zadnja stijena tako usko stisnuta, da za sadašnjost ne osta ništa, te da on ne može da diše slobodno, ne može da čezne ni da se veseli. I u duši prokle sve, a pri tom ne mišljaše, što je to: sve . . .

Profesor je već davno ušao u dvoranu i on je mekanično ustao, a da toga ni sam nije opazio. Isto tako nije opazio ni to, da već četvrt sata piše profesorovo tumačenje. Pisaše posve mehanično — a pri tom nastavljaše misliti . . .

Prokleo je život, što se živi tako od dana u dan. To mu se sve činjaše smiješno: on proklinje život! He, he, he! Odmah će život zaboljeti glava od toga proklinjanja — dakako! I sjeti se, kako svi gledaju u njemu srećna čovjeka, kojemu treba zavidjeti. A on ipak ne može da svakome objesi na nos svoju nesreću i bol, premda osjeća, da bi mu odmah lakše bilo. On nema prijatelja — on je uvijek sam. Sam je i u najvećem društvu. Uvijek je ozbiljan — smijeha kao da i ne poznaje, kao da ga je već davno zaboravio.

Ipak — ipak: i on se smije — smijehom jadnim i umornim, smije se ondje, gdje se drugi zgražaju jasno i vidno. On se smije — tek mu udima i živcima prolazi zima. Eto i posljednji put se smijao, kad je — protiv običaja — pripovijedao jedan svoj san na javi: Išao je ulicom kao bez svijesti — a u misli mu se pojavi njegova slika — kao da je on netko drugi. Vidio se na visokom mostu neke bezimene mutne rijeke sa sitnom bočicom ciankalia u ruci. Htjede da ispije ciankalij i da se tako s ruba mosta bez svijesti sruši u mutnu i hladnu vodu. No prije nego ispi otrov, izgubi ravnotežu i sunovrati se dolje. Na po puta osjećaše neko raskošno čuvstvo i tek požali — opet protiv običaja — što ne može da komu bliskome, a bliskoga ne imadjaše nikoga, ispripovijedi taj raskošni osjećaj, što ga je obuzeo padajući . . .

„Ah — to je glupost, bolest" dometne jedan iz društva, kojemu to pripovijedaše. No ipak je i ovoga, kao što i sve druge obuzela zima, pa se nekako uozbiljiše, što im veoma slabo pristajaše. U to tjeskobno raspoloženje unese sam pripovijedač, kojega se stvar najviše ticaše, prvi svijetla. On se smijaše tiho i suho. Eto to je bio njegov smijeh — smijaše se ondje, gdje bijaše nepristojno smijati se. I sada — pišući predavanje, a sjetivši se toga — preleti mu nešto preko lica i usana — posve nesvijesno. Pisaše dalje i — mišljaše dalje. U predavaoni bijaše dosta sparno i užasno dosadno. O misao udaraše neprestance kreda, pa neprestano škripanje stolaca, šum pera i olovaka po papiru. Inače tako osjetljivi Stipe Vić danas toga ne primjeti. Sva mu se duševna snaga danas kao usredotočila tek na njegov život, na nesuvisle, najapartnije momente života njegova.

A i ljubav njegova prema ženi bijaše čudna. Njemu se činjaše nekada, da on ljubi lijepu svoju susjedu, mladu djevojčicu u kratkim suknjama i raskuštranih vlasi. Kasnije mu se to pričinjaše sve manje vjerojatnim, dok je konačno ne zapita, da li je — pristojno, da on, filosof Stipe Vić, nju, malu gaćašku, ljubi. Ona je mislila, da to nije — pristojno. I on je presta ljubiti. Kasnije više ne ljubljaše tako. Sve mu je to danas bilo smiješno i ne mogaše vjerovati, da je on to, takovo što, mogao učiniti i ići pitati, je li — pristojno . . . Ne, ne! Mora da je vrlo glupo izgledao, kad ju je to zapitao — još gluplje, što je samo radi toga obukao i svečano odijelo — e nije šala. Kasnije ljubljaše žene, zrele, potpune i razumne žene. Od njih je mnogo naučio, da, da — ali o tom ne voli misliti.

Kad pomisli na žene, uvijek se sjeti sv. pisma. Ono na mjestima govori vrlo lijepo o ženama, vrlo, vrlo lijepo. U sv. pismu nalažaše Stipe Vić vrlo često utjehe, ne vjerske, nego

tople utjehe, koju dobivamo uvijek, kad čitamo pisce vedra i široka pogleda. Tek u sv. pismu činjaše mu se, da nije sve vedro i optimistično, no da ima i dosta toga, gdje misao mora beznadno da stane. No onda dodje čuvstvo.

U drugih pisaca nalazio je više optimizma no u sv. pismu. Evo n. pr. Emerson — protkan skroz optimizmom, nalazeći svuda ravnovjesje, onakovo, kakovo zadovoljava ljudsku misao. On voli i sv. pismo i Emersona, on voli mnogo, mnogo . . . I misli ga zanesoše nekud u tople i mirisne krajeve, gdje ne osjećaše svoje tuge i tjeskobe, gdje se na usnama javljaše smijeh zdravih momaka i prpošnih djevojaka. O takav on smijeh i takav život željaše! Ali s bolom uvidjaše, da on ne može steći takova života, jer za takav život treba zadovoljstva, koje se radja iz zdravlja. Da — i podvornik udje u tamnu dvoranu, smete Stipu Vića i on opazi, da je već davno prestao pisati, da je profesor već davno otišao iz dvorane, a isto tako i drugovi njegovi.

„Janko — sad mi je bilo lijepo i toplo...“

„A pa vama je uvijek lijepo — što Vam fali?“

I Stipe Vić svojim laganim korakom podje iz dvorane . . .

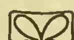

I. N. N. (Zagreb):

SCHERZO.

„Hvaljen Isus! Časni oče,
Dodjoh ispovjedit se!“
»Lijepo kćerko, klekni samo,
Kazuj grijehe redom sve . . .«

„— — — — — — — —
— — — — — — —“
»— — —?« „— — — —
— — — — — — — —“

»Kćerko, kćerko, dijete božje,
Teški grijeh tereti te.
Uzdaj se u milost božju,
Ja ti evo praštam sve!

Ustaj, kćerko, dijete moje,
Više nemoj griješiti,
Jer inače grijehe tvoje
Ne će bog odriješiti.

Ljubila si, kako kažeš,
Onoga mladića ti,
Poljupca si njemu dala
Svaki dan najmanje tri . . .

Mora da su vrlo slatke
Rumene te usnice . . .?
Dajde kćerko samo jednom,
Da ih 'vako ljubnem, gle! . . .

— Ti se kratiš . . .? dijete moje,
Kleknuti ću pred tebe . . .
Samo jednom daj poljubit
Rumene te usnice . . .«

„Ali . . . ali, časni oče,
Mi ćemo sagriješiti . . .“
»Šuti, šuti, kćerko moja,
— Bog će već odriješiti . . .«

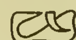

I. P. (Zagreb):

Auktoritet.

Na auktoritet se najviše pozivaju oni, koji su nekoć bili jaki, a sada su slabi, oni, koji nemaju za svoje tvrdnje dokaza, oni, kojima auktoritet služi kao ograda, preko koje ne dopire ljudstvu svijetlo istine i znanosti, kao jaki nasip, koji će da brani postojeći nezdravi društveni poredak pred zdravim reformatorskim idejama. Već sama ta činjenica, da je on sredstvo za ovakove svrhe, ne dopušta samostalnome čovjeku, da mu se pokloni. Priznajemo li mi, napredna omladina, auktoritet, ili ne? U navedenom smislu mi ne možemo ga priznati, jer je nešto, čemu se imamo pokoriti bez obzira na naše uvjerenje i osvjedočenje. A jedino ova dva faktora mogu da vode naše djelovanje, makar ga i ne vodili putem, koji pokazuje auktoritet. Znači li pak auktoritet, ugled, vrijednost nečesa, što se temelji na valjanim, jakim razlozima, onda ga dakle priznajemo. Jer mi u tom slučaju priznajemo nekoj osobi odnosno njezinim nazorima neki auktoritet samo zato, što su ti nazori obrazloženi i potkrepljeni, takovi da mogu postati identični s našim uvjerenjem i osvjedočenjem. Da se pak ovo pitanje stvori, treba biti od naravi već sposoban prosudjivati vrijednost nečesa i onda steći si potrebnu naobrazbu. I tako dolazimo do onoga, što uvijek i uvijek

naglašujemo i preporučujemo, a to je naobrazba. Dopuštam, da je u gornjim recima dosta teoretizovanja, ali da je ono izlišno, ne mislim. Kada stupamo u praksu, u život, dobro je, da već imamo neke nazore, koje smo prije stekli teoretizovanjem, osnovanim na promatranju života. Pa ipak iz toga ne slijedi, da se naše teorije i nazori ne bi mogli kasnije u životu pod utjecajem ovoga promijeniti i razviti. Da si je napredna omladina prije svoga djelovanja stvorila stalan nazor o auktoritetu, da je i — dopustimo riječ — teoretizovala o njemu, kaošto i jest, i da se stvorenih zakona držala u svome djelovanju, ne bi bila počešće pogriješila, bila bi svijesno napredna, kakovi na žalost mnogi njezini članovi nisu. Dužnost je našeg lista kao glasila naprednog djaštva, da upozori na te pogrješke, pa ma to činio i na taj način, da katkada teoretizira.

Auktoritet je u našoj kulturnoj i političkoj povjesti bio do nedavna važan faktor. On je doduše već dosta rano imao i kod nas u predstavnicima individualizma svojih protivnika, ali ovi ne uspješe, jer je njihova borba bila tek borba pojedinaca, a i prilike bile su za njih nepoćudne. Tek u naprednoj stranci dobi on izrazitog protivnika, koji se domala i ojačao. Kaošto je naravno, uz nove i napredne ideje pristaše većinom djaci, omladina, tako te se pojmovi napredne stranke i napredne omladine, djaštva, smatrali identičnima, premda to nije bilo sasma opravdano. No pustimo to, glavno je, da konstatujemo, da se nazori napredne stranke i napredne omladine, djaštva, u glavnome slagali. Medju ostalim imali su zajedničke nazore o auktoritetu i borbi protiv njega. Pa ipak su se u tom pitanju praksa i teorija naprednog djaštva vrlo kosile. Pokorilo se bez ikakvog promišljanja nekim pojedincima, a isto se tako začepilo uši pred više toga, što je imalo svoju nutarnju vrijednost, auktoritet. Ne ću da trošim riječi dokazujući to konkretnim primjerima; ovi bit će poznati svakome, tko prati pomno život na našem sveučilištu. Ovakovim pojavima medju djaštvom može biti uzrok, da mu manjka ili dostatna naobrazba ili trijeznost u prosudjivanju ili jakost, energija, kojom će se volji drugoga oduprijeti ili — a to bi bilo najgore — svaka sposobnost prosudjivanja. Dakako da nisu kod svakoga svi ovi faktori zajedno utjecali, stvar je to relativna, koja je kod svakog pojedinca drukčija; ali bilo što bilo, zlo je, jer je produkt onih faktora t. j. ponašanje, djelovanje djaštva bilo zlo. I ovom prilikom upozorujemo: odstranite uzroke, pa ne će biti ni posljedica. Naobrazujte se, promatrajte život, promišljajte trijezno i na temelju svega toga stvorite si nazore, da ih poslije u životu energično provedete. Onda vam ne će imponirati auktoriteti, onda ćete sami sebi biti auktoritet, onda tek bit ćete napredni.

Dok djak na sveučilištu može da izrazi svoje nazore vanjskim činima, djak na srednjoj školi toga ne može, bar ne u onolikoj mjeri. Obojica se pripravljaju za život, priprava prvog je bučna, možda baš zato, jer je priprava na srednjoj školi bila tiha. Radi toga lakše se opažaju i pogrješke sveučilištarca, nego one srednjoškolca. Ako pak ovaj i pogriješi, dade se lako opravdati, jer njegova naobrazba na srednjoj školi tek počinje, njegovi se nazori tek razvijaju, prije nego si stvori koji stalan, promijenit će često mnoge, dakle i pogriješiti. Ali on ne smije kod ovih pogrješaka ostati, ne smije zaboraviti, da su ove pogrješke samo prelazne — doduše nužne — točke u njegovu razvoju, na koncu kojega morat će si ipak stvoriti jedan stalan ispravan nazor. (Primjećujem, da to ne vrijedi apsolutno za sve i sva pitanja, mnogi od nas i za mnoga pitanja stvorimo si stalan nazor tek kasno u životu). Ali auktoritet, na koji se tako često pozivlju odgojitelji srednjoškolske mladeži, nerijetko je kriv, da djaci pogriješe i da kod svojih pogrješaka ostanu. Zato oni moraju dobro promisliti, koji od odgojitelja zavrijede, da imadu auktoritet (ne u krivome smislu), a koji ne. Tim ne kanim poticati srednjoškolca na otpor protiv njegovih odgojitelja, protiv školskih oblasti. Naprotiv, on im se mora pokoriti, jer bi otpor mogao uništiti njegovu budućnost. Ali moraju paziti, da to ne djeluje na samostalnost njihova mišljenja. Ne mislim opet, da djak i profesor moraju imati oprečne misli. Ne, jer imade vrlo valjanih profesora, a i nevaljani profesor može imati mnogo ispravnih nazora. Glavno je, da djak kritički ispita dokaze, kojima profesor učvršćuje svoje tvrdnje i da ih onda na temelju toga prihvati ili odbaci. I nitko ne će moći prigovoriti, da ovako stvoreni nazori nisu samostalni, da su stvoreni pod utjecajem auktoriteta. Bude li tako postupao djak na srednjoj školi,

naučit će se i na sveučilištu dalje samostalno misliti i raditi. Razlikujući dobro auktoritet od auktoriteta, prezirući lažni, koji bi mu drugi htjeli nametnuti, a poštujući pravi, koji si je samostalno stvorio, ne će zaista ponoviti pogriešku svojih starijih kolega.

Zvonimir Binički:

NIRVANA.

U l'jesu limenom na stolu ležim,
Kraj mene gore dupliri viti,
Pod glavom mi je jastučak meki —
Valjda da mogu mirnije sniti!?

Dupliri gore, dime se, puše,
Ja ležim n'jemo — bešćutna klada,
A nekad, nekad — — — moj fini nosić
Kihô je gromko od toga smrada.

U l'jesu ležim — kukavan, blijed,
No kuca srce — mrtvo je, jadno,
A oko, oko, ah, ono oko —
Pred sebe zuri stakleno, hladno . . .

Puste su grudi, puste i prazne,
Nestalo ognja, nestalo žara . . .
Krvave usne, drhtave — ha! ha!
Trule su, bl'jede — kô krpa stara!

U l'jesu ležim. Na čelo moje
Dol'jeće muha, draška me, dirka,
A meni njeno ne smeta rilce,
A mene glupa ne ljuti svirka.

U l'jesu ležim. Dupliri plamte,
A dim se diže sve više gore . . .
Ne mislim ništa, miran sam, blažen,
Nikakve brige sad me ne more.

Tko li sam bio? Kako se zovem?
Koliko živjeh pustijeh ljeta?
Nekad sam znao, sad ne znam više,
Ta sad sam drugog gradjanin sv'jeta!

Okolo mene mota se ljudstvo,
Križa se, moli, šapuće tijo,
I plaču neki, kukaju zdvojno,
A ja bih svemu slatko se smijô.

Dolazi l'ječnik, bar tako vele,
Reže mi glavu, reže mi grudi,
Razgleda mozak, promatra srce,
A sve se nešto čudi i čudi.

A ja ne ćutim nikakva bola,
A ja ne ćutim oštrine noža,
Nit me je briga, nit mi je stalo,
Što mi je s glave svučena koža.

Širi se šapat: Čudna li mladca,
Išô se ubit za tricu nakvu,
A ne bje luda, naprotiv — učen,
Mogô je imat budućnost takvu — — —

Nose me — kuda, ah, tko bi znao!
Za l'jesom hrpa dirljivo plače,
A „miserere“ širi se, bruji,
A zvono zvoni sve jače, jače . . .

U svježu raku spuštaju lijes,
Nagrću zemlju — zamuklo zvono,
Zamukô šapat, tek slabi jecaj
Još drhti, šumi tihano, bono . . .

Duboki mir je, ni ćuha samo,
Tek nešto sitna po meni vrvi,
Tek nešto šušti kô lišće svelo —
To t'jelo bl'jedo rastaču crvi.

Ivan N. Novak (Zagreb):

Mirozov.

Jeste li već za lijepe, tihe i nijeme ljetne večeri tačno u devet sati čuli glas vojničke trublje? Jeste? Jeste li je dobro razumjeli? Ako nijeste, slušajte je!

Ja sam je slušao već više puta.

Danas sam upravo prolazio kraj vojarne, kad je zadrhtao onaj turobno-gnjevni traaa-raaa... Ja sam stao i slušao, a glas trublje drhtao je i odzvanjao noćnom tišinom . . . Čas jače, da se tresle stijene vojarne, čas slabije, pa slabije, dok nije polako zamirao negdje daleko izvan grada, kao uzdah prognanika u dalekoj samoći . . .

Mlad trubljač prestane za čas. Odahne teško i zagleda se nekud u nebesku modrinu.

Ovaj puta sam potpuno razumio glas one žute mjedene trublje. Kad sam čuo onaj teški uzdah i pogledao onog kršnog momka, činilo mi se, da mu se misao u jednom času prenijela daleko, daleko preko zidova vojarne, daleko preko gora i brijegova, preko rijeka i dolina, daleko — daleko do onih zelenih livada, šuma i pašnjaka, do onih bujnih poljana, gdje se poput zlata o podnevnom suncu ljeska i poput mora

talasa dozrela pšenica . . . Ono zlatno klasje nagiblje se prema njemu, ko da je željno zagrljaja njegovih jakih mišica . . . Ono sivo selo, do kojega vodi bijela cesta s jablanima tako mu turobno namiguje, a ona jedna kućica na kraj sela s naherenim i polupodrtim krovom, ko da ga zove, da dodje i poravna joj krov. To je kuća njegova djeda, oca, majke, braće i sestara — njegov očinski dom . . . Dom bajka i priča, plača i smijeha, čeznuća i sanja, znoja i sreće — njegov dom . . .

I mladi vojnik skine pogled s nebeske modrine, pritisne trublju na usne i opet noćnom tišinom zabruji traaa-raaa . . .

No ovaj put tugaljivo, plačno i bono . . . Sa zvukom ove trublje rasprostiraše se slatka i bona čežnja; hvataše se susjednih stijena, krovova, drveća i zraka i zamirući se gubila u daljinu k onoj strani, gdje stoji ono sivo selo, do kojega vodi bijela cesta s jablanima . . .

Prestane. Načini korak naprijed, zagleda se zamišljeno u zemlju, u dušom ko da mu proletješe dani njegova vojnikovanja . . . Čuje jecaj majke, vidi tugu oca, suzu brata — osjeća cjelov sestre . . . pa se sjeća tetošenja, otkako cara i domovinu služi . . . Meni se činilo, da je zaškrinuo zubima . . .

I trublja ponovno zaori . . .

Ali sada ne tugaljivo ni bono ni žalosno.. Zaori grozno, potresljivo . . . Zaori gnjevom, srdžom i ogorčenjem, da su svjetiljke zadrhtale, da se vojarna potresla . . . Ja sam je razumio.

Jeste li je i vi razumjeli? . . . Ako nijeste — molim vas, slušajte je! . . .

Vladimir Eisental (Zagreb):

Popularizovanje prirodnih znanosti.

Možda će se kome pričiniti čudnim što govorim o predmetu, o kojemu se već toliko govorilo i pisalo, te da iza svega onoga, što je rečeno i dovoljno poznato, još i ja polazim da dokazujem, od koje je važnosti za našu inteligenciju poznavanje t. zv. „prirodnih znanosti" i kojim putem dala bi se ta načela i medju širim masama učiniti popularnima, te time i samu masu prosvijetliti. Da mi se u istinu prigovor u tom smislu stavi, ja bi ga donekle i razumio. Poznavanje prirodnih nauka i načela i potrebe, koje tome poznavanju nagone, danas su neko opće geslo, koje je svima inteligentnijim ljudima na ustima. Mnoga pitanja običnog, dnevnog života osvijetljuju se svjetlom prirodnih nauka. Mi danas znademo, da se o njima mnogo govori, naučni smo, da se u svakom i malo naprednijem članku pozivlje na prirodne zakone. Pa kada smo se jednom naučili, da živimo u milieu-u riječi, koje govore uvijek o prirodnim naukama i zakonima, o prirodoznanstvenim rezultatima, susrest ćemo lako sa začudjenjem glas, koji bi stao opravdavati te iste toliko puta već naglašene prirodne zakone i nauke. Pričinja se, da bi to bio beskoristan posao, da bi to značilo nešto već opće poznata donositi svijetu kao neku novost. Ja ne mislim tako. Baš ta činjenica, što se toliko govori o prirodnim znanostima čini u biti svojoj popularnom ne samo prirodne znanosti nego tek frazu o njima. Koliko god se i mnogo govori o popularizovanju prirodnih znanosti, to se u praksi dosta malo radi, barem kod nas. Opazio sam više puta, da frazu o popularizovanju prirodnih znanosti izgovaraju ljudi posvema mehanički, tek od mode, ne shvaćajući koji sadržaj ona imade i koje uopće može da ima. Osjeća se potreba, da bi trebalo i širim masama učiniti pristupnima rezultate modernih znanosti, ne bi li se time digla inteligencija u masi i zatrli preostaci srednjega, a i staroga vijeka i različite predrasude, kojima je svijet nadarila kršćanska vjera. Toj opće poznatoj naprednoj težnji ne odgovara znanje, kojim putem dalo bi se to provesti i kakova sredstva bi trebalo u nekom konkretnom slučaju upotrijebiti. Kao ideja rastave države od crkve, tako je ideja popularizovanja prirodnih znanosti više fraza nego li ozbiljni rad za mnoge ljude, više se osjeća njena potreba, nego li se razumom obuhvaća njen sadržaj. Hoću da u to pitanje unesem nekoliko svojih misli, ne bi li time možda osvijetlio pitanje popularizovanja nauke. A uspije li mi to, nije moj posao bio uzaludan.

Rad oko popularizovanja znanosti postao je posljednjih godina intenzivniji. To dakako vrijedi za prosvijetljenu Evropu, dok se kod nas dosta malo na tom polju dosele radilo, ali se je o tom govorilo, tek se uvijek ostajalo kod — generalne debate. No uza sav trud, koji je uložen

u provedbu načela popularizovanja, ono ipak nije dosele donijelo važnijeg uspjeha barem ne takov kakovom su se mnogi optimiste nadali. Ponajviše popularizovana su imena različitih znanstvenih termina i izraza. Tek u tom stadiju popularizovanje dobivaju ta imena i termini drugu funkciju nego li je imadu u znanosti. Nastojanje, da se što više raširе rezultati znanošti medju masom, donijelo je i masi množinu različitih termina i imena. Bjehu to riječi nove dosele nečuvene, riječi drugoga oblika nego li naše današnje, ponajviše latinske ili grčke, riječi koje se dosta teško dadu upamtiti. Te riječi imadu uz to odredjeni sadržaj; preciziran svoj pojam. Te riječi nastale su umjetno, one su stvorene! I sva ta njihova svojstva pribaviše u očima neinteligentnih ljudi njima osobit položaj. One postaju objektom estetskog ćućenja tih ljudi, u njih ulazi nešto, čega nijesu imale kod svoga postanka i u prvobitnoj svojoj službi. Dosele puka, pomoćna mrtva sredstva postaju živima, autonomnima, razvijaju se u neke simbole, a simbol je uvijek estetska tvorevina. I tako nastaje: da se govori o tima riječima, da ih se izgovara više sa estetskim, nego sa spoznajnim razumijevanjem. Znanost se je zaodjela u množinu blistavih riječi, koje svojim bljeskom zaokupljaju psihičku energiju neinteligentnog čovjeka i oduzimaju velik dio te energije. Na sam sadržaj znanosti i razumijevanje onih riječi, dolazi tek preostatak energije, ako što preostane. Opća je posljedica toga procesa da znanost za veliku množinu ljudi postoji tek u riječima, mjesto u pojmovima i da preko tih riječi često znanje ne seže. Ali koliko se i dopire do samoga sadržaja znanosti, to se znanost pravo ne shvaća. Priječi to opet u prvom redu spomenuti estetski moment i estetska baza, sa koje neinteligentniji čovjek gleda na znanost. Nu u estetsko shvaćanje samoga sadržaja znanosti zapadaju i inteligentniji, dapače i vrlo obrazovani ljudi. Znanje, poznavanje nečega, već samo po sebi lako se transformira u nešto estetskoga; kritičkim i logičkim pojmovima, što sačinjavaju neko poznavanje ili znanje, pridodaju se oćuti estetski. Čovjek neki nešto znade i posjeduje odredjenu neku kakvoću i kolikoću znanja i poznavanja. Već sama priroda u svojim nuzprocesima u borbi za opstanak nagoni više duševno organizovani organizam, da se počinje dičiti pred manje razvijenim i da staje svoje znanje cijeniti, te konačno u samom znanju nalazi objekat svom estetskom oćućivanju. A koliko to istom vrijedi za modernu znanost, koja je sistematizovana, koja imade svoju izgradjenu formu, svoju jedinstvenu terminologiju. Znanost je od običnog poznavanja i znanja mnogo sposobnija da bude estetskim objektom. Metodologija i formalistika znanosti nijesu manje umjetnine od bilo koje slike, pjesme ili opere. Dapače: za pravo estetsko uživanje znanstvenog sistema traži se razmjerno veća inteligencija, nego li za razumijevanje konvencionalnih umjetnosti. No običan čovjek uživat će u pojedinkostima znanstvenih rezultata i u njihovoj formi ili će se približavati sadržaju znanosti kao nečemu novomu, nepoznatomu, tajanstvenomu, te prema načinu svoga shvaćanja plivati u čaru novosti ili mistički zamišljajući se u tajanstvenost znanstvenih rezultata. Tek već vrlo inteligentan čovjek može u čitavom znanstvenom sistemu, u jedinstvu prirode uživati. Konačno svaki čovjek imade neki estetski pogled na znanost, po gotovo kada se staje njome baviti. Primjerice: djak, koji imade i malo interesa za nauku, shvaća ju estetski, isprva i njega začaravaju, ako je inteligentniji, forme; a ako je manje inteligentan riječi i termini. Čovjek, koji ne bi nikada imao ni estetskog razumijevanja za znanost, bio bi duševno dosta ograničen. Ali to estetsko razumijevanje i estetika nije svrhom same znanosti. Znanost ne može imati ni u jednom momentu zadaću da bude umjetninom. Unašanje estetskih momenata u znanost slabi njenu iskonu svrhu. Radi toga i ne bi popularizovanje znanosti postiglo svoju svrhu, da znanost pretvori u estetski objekt, u umjetninu. Čovjek treba, da shvati znanost ne kao objekat, ne kao nešta ledena izvan nas, nego treba da se uživi u znanstvene zasade, da ih uzmogne kritički shvatiti i na njihovu osnovu udesiti svoje mišljenje. Dok se tome stepenu ne dovine, ne može kazati da razumije znanost, sve da i znade, da opstoje neke znanstvene činjenice i da je naučio i tisuće znanstvenih termina. Razumijevanje znanosti, a po tome i znanstveno mišljenje, ovisi o shvaćanju same znanosti, a shvaćanje znanosti nešto je posvema drugoga, nego li puko znanje nekih znanstvenih činjenica i rezultata. A mi upravo vidimo, da samoga shvaćanja znanosti

nema u masi, pa ni medju inteligentnijim dijelovima našega društva. Ljudi si zapravo nijesu, po svom starom običaju, svijesni, što jest znanost i što hoće i što u opće m o ž e da podade. Pogrješka leži u tome, što se ne shvaća pravo pojam istinitosti, a opet se na njega u običnom životu svodi znanost Ljudi polaze sa gledišta, da postoji negdje neka apsolutna istinitost, premda ne mogu da tom svom pojmu odrede potanji sadržaj. Da u opće postoji u mišljenju ljudi taj apsurdni pojam kriva je crkva, koja go sama u najgrubljoj formi sugeruje društvu. Dakako da se s toga ishodišta i ne može razu mjeti znanost i tako se počinja spomenuta pogrješka. Ljudi zahtijevaju od znanosti, da im poda apsolutnu istinu, te tako previde i njenu pravu zadaću. Jedni slijepo, dogmatski vjeruju u nju, bez kritike, a druge je u toj vjeri pomela kakova neznatna zabluda u znanosti pa joj naprosto više ne vjeruju. Nadalje ljudi spajaju znanost s raznim predrasudama, primjerice teleološkim principom, pa tako opet prelaze granice, kojih znanost ne može da predje. Odatle nastaje sveopće nerazumijevanje znanosti. Na taj način nema ni znanstvenoga mišljenja. Stoga rad oko popularizovanja znanosti, ako hoće da imade uspjeha ne smije se ograničiti na samo popularizovanje i raširenje znanstvenih termina, zasada i rezultata. Ne samo da estetsko shvaćanje znanosti ne može biti svrhom tom radu oko popularizovanja, nego ni hladno znanje znanosti, ukočeni objekti znanja, ne mogu biti svrhom. Jer i u jednom i u drugom slučaju ljudi ili nalaze u znanosti umjetninu ili je njihovo pamćenje samo uzaludno opterećeno. Oni će uz to ostati ipak onakima, kakovima su i prije bili: i njihovo mišljenje, i njihova inteligencija ne će se ni malo usavršiti. Obzirom na to jasna nam je i svrha popularizovanja prirodnih znanosti, a i opseg djelovanja, da se ta svrha poluči. Radu oko popularizovanja prirodnih nauka ne može biti svrhom da se ograniči na raširenje znanstvenih zasada i rezultata. Svrha mu je, da digne sveopći niveau inteligencije i u pojedincu i u masi. S toga treba da rezultate prirodnih nauka aplicira na život i na savremene socijalne dogadjaje. Treba da se u svojim temeljima obore ostaci srednjega vijeka, treba na osnovu znanstvenih rezultata dokazati njihovu apsurdnost. Poradi toga nužno je potrebno da svaki pojedinaca bude svijestan, što kaže znanost, ne da nauči samo prirodoznanstvene činjenice, negda može i upotrijebiti ta fakta, da ih može kritički, a ne dogmatski shvatiti, te na njihovu osnovu kritički motriti i svijet i samoga sebe i steći savremeni napredni nazor o životu. A to se ne da postići krivim shvaćanjem bivstva znanosti. Čovjek, koji vjeruje u znanost dogmatski, zamijenit će svoj stari životni nazor, osnovan na vjerskim i drugim dogmama sa nazorom, koji je opet osnovan na dogmi, pa stoga ne će moći, da nalazi premoć novoga nazora nad starim. Tek kad on kritički umije da ocijeni oba nazora, i na osnovu razuma pristane uz novi, postigao je nešto više, nego li je prije imao. Rad oko popularizovanja prirodnih znanosti mora dakle ne samo raširiti znanstvene činjenice, nego i razjašnjivati sadržaj znanosti i znanstvenih ispitavanja, kao što i rezultate moderne znanosti uvijek aplicirati na postojeće odnošaje. To je ukupni opseg djelovanju pokreta za populariziranjem i on treba da ga nastoji realizovati.

Mogli bi se upitati, da li je taj pokret postigao štogod. Da se zadnjih godina mnogo radilo, to je poznato. Ipak se je sveopći niveau inteligencije za to vrijeme u Evropi neznatno podigao. Čini se po tome, kao da taj rad nije imao uspjeha, kad se je više raširilo estetsko shvaćanje znanosti, mnoga imena i činjenice, ali sam psihički, unutarnji život čovjeka nije mogao da se promjeni osim rijetkih iznimaka i razmjerno malobrojne inteligencije. No sve te činjenice ne mogu da nam dokažu, da bi zaista postojao kaki neuspjeh, naprotiv je svaki inteligentniji čovjek predvidjao sadanje faktično stanje, ali ga ujedno označio samo kao prolazno. Nemojmo se varati, da se može nešto preko noći postići, po gotovo jednom tako velikom društvu kao što je stanovništvo Evrope izmijeniti njegove životne principe i načela. Rad oko popularizovanja prirodnih znanosti razmjerno je kratak, obzirom na svoju svrhu minimalan, pa se kroz to vrijeme zaista svrha nije dala postići i ne će se moći još tako skoro postići. Treba da se uloži još veoma mnogo truda i energije da se postigne neki vidljivi efekt u tako prostranom i širokom milie-u. Mi smo do danas barem u glavnom iskorijenili srednji vijek iz objektivne spoznaje, iz znanosti, ali ga nijesmo možda ni iz

vlastitoga života; te se još mnoga zastarjela i preživjela ideja sačuvala u nama samima, te gospoduje našim mišljenjem i shvaćanjem svijeta. Eto primjerice ona kobna sredovječna misao o slobodi volje i odgovornosti čovjeka. Tu je zacijelo onda u psihičnom životu neinteligentnijeg čovjeka evropske mase još sredovječna tama, u kojoj uspijevaju predrasude i anahronizmi. A naš javni život, gdje je i crkva još neka „veličina“? Zaista: ne mislimo, da ćemo toj stoglavoj masi svih staleža, tim organizmima sa zaostalim i nedovoljno razvijenim procesima razuma rezultate moderne znanosti preko noći utuviti u glave i iz njih sačiniti inteligentne ljude. A po gotovo ne mislimo, da bi se i u javnom životu mogao vidjeti znatniji napredak. Sve bi se spomenuto naprosto protivilo rezultatima, što smo ih postigli iz prirodnih znanosti obzirom na pojave naslijedja. Inteligencija je prirodno svojstvo organizma, koje ovisi takodjer od konstrukcije pojedinca. A za ovu konstrukciju treba opet vremena da se razvije u tom smjeru, da bi mogla nadati sposobnu dispoziciju u ljudma, da shvate i razumiju modernu znanost. Ne govoreći o pojedinim slučajevima treba poduže vrijeme, dok se jedan rod, ili jedna vrst uzdigne do višeg stupnja inteligencije. Put od neinteligencije do inteligencije je dug kao od srednjeg vijeka do sadašnjosti, pa ga ne će na jednom preskočiti cijele mase ljudi. Uslijed intezivnog rada na polju popularizovanja prirodnih nauka druge se polovine XIX. vijeka povisio i procenat godišnjeg porasta inteligencije, ali to nije još ni iz daleka onaj broj, koji bi bio potreban, da bismo mogli kazati, da je moderna kultura već porušila srednji vijek, ne sa onog objektivnog svijeta apsolutne spoznaje — odakle je ipak jednom već odagnan — nego iz skrovitih psihičkih procesa pojedinaca svih staleža, a i plemena. Kako dakle vidimo, za sada znanost još nije u svijetu popularizovana. Dok dodjemo, do nekoga uspjeha vijekovi će proteći. Ali zato ne smijemo skrstiti ruke i čekati, da to samo vrijeme donese i da se ljudi sami od sebe prosvijetle. Treba da intezivno radimo, što više možemo, da iznosimo u svijet i pravo shvaćanje znanosti i rezultate primijenjene na dosadanji život, jer jedino tim putem ćemo nešto postići. Mi doduše ne ćemo vidjeti odmah uspjehe našega rada, jer taj rad tek vrlo neznatno mijenja psihičke procese u ljudima, ali konačno će sav rad zajedno ipak donijeti uspjeh i svaki najmanji trud, što ga sada uložimo, nije izgubljen, nije bio uzaludan.

Kako vidjesmo još će proteći mnogo vremena, dok znanost i njezini rezultati postanu općima i kada će se na osnovu poznavanja i iskustva, što smo ga primili iz znanosti, provede napredno mišljenje i ukloni sredovječno naziranje. Da se to zbude treba intezivnijega rada, treba neprekidnog djelovanja i ne smije se propustiti nijedna zgoda, da se u njoj naglasi moderno savremeno stanovište i to stvoreno u svakom slučaju i prema svakome. Treba odgajati ljude, treba da ih naučno logički i kritički misliti, treba im podavati što prirodnije veće obilje gradje, da je promisle. I sposobniji promislit će je i time povećavati organsku svoju sposobnost mišljenja, a nesposobniji će posvema prirodno postradati. Kada se jednom ljudi nauče misliti, kada ne će na znanost gledati samo estetski i ne će se hvatati praznih riječi i forma, nego će stati razumijevati i sadržaj znanosti, te na tom osnovu kritički promatrati svijet, nestajat će srednjega vijeka i iz najnižih slojeva, a po gotovo će nestajati raznih arhaičnih pričica, koje nam je crkva tako brižno njegovala i njima hranila ljude. Danas se medjutim još ne može govoriti o potpunom popularizovanju prirodnih znanosti. Vidljiviji uspjeh može taj sad imati jedino u tom smjeru da nastoji, da se što veći broj pojedinaca što većma kvalitativnije izgradi i prosvijetli. S toga gledišta gledamo popularizovanje prirodnih znanosti može se protezati u prvom redu samo na t. zv. inteligentnije dijelove drustva. Spomenutoj činjenici mogao bi staviti prigovor koji prezanešeni demokrata, da je to načelo odviše aristokratsko i za njegovo shvaćanje zastarjelo. Ali ja se mogu pozvati na prirodne zakone, osobito one o naslijedju, koji često, po gotovo obzirom na inteligenciju, većma opravdaju aristokratska načela od demokratskih. Dogma o jednakosti ljudi po tim istim zakonima nije no neistina, pa neka nam se ne zabavlja, da smo nenapredni, ako se baš sa svakim demagoškim vikačem ne slažemo, nego stojimo na znanstvenom temelju. Razložit ću za konkretni slučaj opravdanost svoje tvrdnje.

Rad oko popularizovanja znanosti nije do danas doveo do svoje prave svrhe, da naime

znanost učini općom stanovnicima Evrope. To smo prije opširnije obrazložili, a i kazali, da taj rad nije izgubljen nego da će on već dovesti do uspjeha, ali da dosada do toga uspjeha još doveo nije. Iz te činjenice, koja se ne da zanijekati, slijedi pitanje poradi česa se to zbiva. Po mome mišljenju zato, što se znanost često bez ikakove osnove popularizuje, poglavito bez obzira na inteligenciju onih, kojima je namijenjena. — Jednom se dovoljno ne razjašnjuje sama bit znanosti, nego se izilazi sa odviše znanstvenih termina i činjenica, a drugda se opet zanemaruju same te činjenice. Izilazi se se pred neukog čovjeka sa jednim prirodoznanstvenim djelom, komu on naprosto nije dorastao po svojoj naobrazbi i koje ne može da shvati kritički. Ako hoće da pristane uz ta nova načela, treba da im slijepo vjeruje kao „Nepogriješivome", i staru dogmu zamijeni sa novom. Možda je doduše bolje, da imade savremeniju dogmu od nesavremenije, ali to ne smije biti nikako svrhom naprednom radu, da odgoji ljude za neke dogme, nego da ih odgoji tako, da će moći razumjeti i kritički shvaćati. Djela prirodoznanstvena, pa i ona popularnija, ne dadu se shvatiti bez nekoga predznanja, pa se primjerice niti koje djelo Bölscheovo ne može shvatiti, ako nema barem nešto pregleda preko prirodnih znanosti, zoologije, botanike, mineralogije, donjekle fizike i hemije, pa onda biologije itd. A po gotovo to vrijedi recimo za Haeckela i njegove „Die Welträthsel", a još više „Die Lebenswunder", koja oba djela zahtijevaju potanje poznavanje elemenata i činjenica prirodoslovnih, te su tek neka filozofska sinteza tih činjenica. Donesite koje od spomenutih djela čovjeku, koji ne posjeduje spomenutoga predznanja i on ih ne će razumjeti, a množina znanstvenih termina nužno će u njemu pobuditi estetski momenat prema samom djelu. Haeckel i oba spomenuta djela veoma su raširena, ali to još ništa ne dokazuje proti mojoj tvrdnji, da ta djela pretežnoj većini čitaoca ostaju neshvaćena. Ja ne kanim obarati vrijednost ovih djela, ali moram istaknuti, da za čovjeka, koji se staje baviti prirodnim znanostima Haeckelova i slična djela ne mogu biti početnicama. Tko hoće da nešto postigne treba da sustavno radi i počinje raditi. Čemu govoriti o filozofskim izvodnima iz zakona biologije na naš društveni život, dok ne znamo ni najprimitivnije osnove zoologije ili fizike. Ovdje leži dosadanji neuspjeh popularizovanja prirodnih znanosti i mora da leži Treba najprije početi najjednostavnijim, treba poznavati životinje, biline, rude i kamenje, treba nekog poznavanja fizike, hemije, pa geologije, astronomije, geografije, a i matematike, a onda istom, dok to jednom znademo, možemo iz tih činjenica sintetske zaključke povlačiti. A kako je danas društvo sastavljeno, te gotovo isključivo tek t. zv. inteligencija prolazi tim metodičkim putem obrazovanja i tek ti inteligentniji ljudi posjeduju te elemente i pregled i znanje općih pomoćnih nauka, te tako mogu tek oni, da se uspjehom bave prirodnim znanostima i te znanosti pravo shvate. Time je potkrijepljena moja tvrdnja, da se danas može govoriti o uspješnom popularizovanju prirodnih znanosti tek kod inteligencije.

Mislim, da je ova činjenica od osobite važnosti za naš rad i da je ne bi smjeli zaboraviti. Dakako kad rade oko popularizovanja prirodnih znanosti ne smijemo ni da zaboravimo, kome zaista i treba čista znanost, a kome ne treba, nego tek za praktičku upotrebu njenih rezultata, da je ne namećemo onima, koji je ne trebaju. Pogledom na masu treba da znademo da za nju čista znanost još nije i da moramo da pred nju iznosimo u jednu ruku tek aplicirane znanstvene rezultate na savremeni život bez dokazivanja samih prirodnih činjenica, a u drugu ruku treba da nastojimo da zgodnim načinom što više raširimo medju masu elementarne pojmove prirodnih znanosti, a ne filozofske izvode iz njih. Pogledom pako na pojedinca inteligenta treba da nastojimo, kako bi mu pomogli oko njegove samoizobrazbe. U glavnom tiče se njegova izobrazba njega samoga, ali se tiče i nas, jer tek do kvalitete inteligentnosti i u pojedincu i u masi, t. zv. inteligencije kao takove, stoji kakova će načela zavladati našim kulturnim životom.

Stoga želimo li da popratimo tijek obrazovnih procesa jednoga inteligenta, treba da se osvrnemo u prvom redu na djaštvo, osobito na srednjoškolsko. To je naše dobro poznato stanovište, pa ga ne ću pobliže razlagati. Da se djak treba da obrazuje, to je svakome jasno, kao što da bi i škola trebala, da mu poda tu izobrazbu. Ali naukovni sistem naših srednjih

škola toga ne podaje. Pa mi i vidimo, da bi se kod t. zv. naših inteligenata dalo još veoma mnogo raditi oko popularizovanja prirodnih znanosti. Što je tome uzrokom? U prvom redu dakako školski sistem. U našim gimnazijama dominira još uvijek klasički duh, te se ne dospijeva, da se prirodnim znanostima posveti ona briga, koja im pripada u savremenom životu. U realnim gimnazijama tek je po imenu bolje, faktično se uzima samo hemija uz gradivo, koje se uzima na gimnazijama, pa i u preparandijama je donekle tako, gdje se gubi vrijeme sholastičnom pedagogijom, orguljama i drugim nepotrebštinama. Nadalje je učenje prirodnih znanosti nerazmjerno podijeljeno, osobito u višim razredima. Zoologija i mineralogija uzima se donekle, uz botaniku i nešto biologije, kod čovjeka ograničava se na anatomiju, dok je geologija i petrografija znatno prekratka. U osmom razredu srednjih škola trebalo bi kod zemljopisa svraćati pažnju više na prirodne znanosti, na geologiju i meteorologiju. Astronomija se u opće ne uzima, fizika dosta kratko, a hemija, jedna od najznatnijih struka, u gimnazijama se redovno ispušta, osobito stizava ta sudbina hemiju ugljikovih spojeva t. zv. organsku kemiju. O fizikalnoj hemiji nije se čula u srednjim školama riječ, premda se u gimnaziji trpa hemija kao dodatak fizici. Praktički se ne radi ništa, nego se tek nekoliko bilina imade da sabere. Srednji je vijek u srednjim školama oficijelno, a i praktički u punom jeku, a tamo gdje svećenik imade glavnu riječ i ne može biti govora, da se provedu znanstvena načela i na njihovu osnovu djaci obrazuju. Taj sistem priječi svaku slobodniju misao, da udje u predavanje, pa se njemu za volju cenzurira znanost. Njemu za volju ne smije čovjek kao znanstveni objekt srednjoškolskog studija imati spolne organe, njemu za volju su moždjani odijeljeni od metafizičkih psihičkih procesa. Njemu za volju ne smijemo da čujemo o fiziologiji životinistva, o onoj čovjeka još manje, da seksualno procese i ne spomi njemu; ne smijemo da čujemo štogod o higijeni, jer bi se mogao tkogod da sablazni. Po mome mišljenju ne bi bilo rdiavo, da se od onih elemenata zoologije, botanike itd. i malo dalje podje i barem neka glavna načela uzmu i da se one pojedine nauke malo znanstvenije obrade sa stanovišta descendentne teorije, kojoj se konačno mora priznati istinitost. Kad se već ne smije da se kritizuje vjera i „lijepe“ nauke iz apologetike i dogmatike, da se barem znanost kao takova, čista objektivna znanost, smije slobodno predavati bez ma i jedne aplikacije ili aluzije na vjeru ili „dragoga“ boga, što konačno oboje i ne spada na znanost. I dok taj duh na našim srednjim školama vlada, dotle nema ni govora o popularizovanju znanosti od strane škole. Ne samo da nam reakcionarni sistem ne će dati, da slobodno govorimo o znanstvenim rezultatima apliciranim na pojave socijalnog žiživota, ne samo da nam ne će dati, da iznosimo i čistu znanost bez aplikacija, kao descendentnu teoriju, socijologiju, filogeniju rodova, theoriju naslijedja i drugo, nego se taj sistem ne će ni da tako daleko odvaži, da bi primjerice na ispitu zrelosti uveo prirodoslovne nauke i fiziku sa hemijom kao obligatne predmete, a ukinuo ili bar stegnuo polaganje ispita iz jezika i povjesti. Pa ipak bi i to, barem to, za sada vrlo nužno bilo, da se u nekom sustavu shvate prirodne nauke. Ne bi time krivica bila učinjena ni djacima, jer konačno sav rad za ispit zrelosti onda bi imao neku svrhu, dok je danas nepotrebno mučenje i kidanje. Podjedno bi trebali profesori prirodnih nauka da budu stroži, da djake prinukaju na rad, ali i spremni za svoj predmet.

I tako naš današnji školski sistem ne može da izobrazi pojedinca toliko, da bi u njemu proveo načela današnje moderne znanosti. Djak, koji bi sve ono od prirodnih nauka, što se u školama uči, potanko znao, ali samo onoliko, znao bi daleko premalo, nego li mu treba danas kao naprednom i inteligentnom čovjeku. On bi znao za mnoge detalje, ali ne bi znao za neka osnovna prirodoznanstvena načela, primjerice za teoriju evolucije i iz nje izviruću borbu za opstanak. S toga je potrebno, da si djak popuni svoje znanje izvanškolskim radom. To neki čine, a neki ne. I stoga imade toliko nezrelih inteligenata medju našom „i n t e l i g e n c i j o m“, jer nijesu u izvanškolsko vrijeme ništa radili za svoju izobrazbu, nego čitali ili ne čitali romane ili novine i tako uzalud gubili vrijeme: a došavši na sveučilište sinulo je svjetlo slobode, pa opet nijesu radili ništa. A nakon dovršenih nauka, kada takav položi ispite, nema više volje, da se brine za svoju izobrazbu. Moramo biti sretni, da svi naši ljudi nijesu takovi,

nego da su se ipak neki stali i ozbiljnije zanimati za svoju izobrazbu, osobito u prirodoznanstvenom pogledu. Ali i glede onih, koji već u srednjim školama rade na svojoj izobrazbi, moramo spomenuti, da taj njihov rad nije uvijek sistematičan, pa tako često ne donese one posljedice, koje bi morao uloženi trud donijeti. Vrlo mnogo je tomu kriv sam društveni millieu u srednjim zavodima. Iz napetoga i nesavremenoga odnošaja medju djakom i profesorom izilazi neka mržnja djaka ne samo prema profesorima i cijelom školskom sistemu, nego i prema samom nastavnom redu. Djak pod onim pritiskom nerado uči, mrzi ga da bi se s voljom dao na rad, te ako nije štreber da uči radi pohvale, ni najzanimiviji predmet ne će ga potaknuti, da ga se prihvati. Tako postoji ta mržnja i prema prirodnim naukama te ih se redovito ne uči onako, kako bi trebalo. Ali ta predrasuda proti naukama uopće, a napose proti prirodoslovnim, nije opravdana, pa bi se svaki napredni djak trebao da nje oslobodi. Ne vrijedi ovdje izgovor, da se laž predaje i da škola ne može da nešto valjana poda. Škola ne podaje onoliko, koliko bi trebalo da podaje, dapače trebala bi da radi drugim sustavom, da postigne svoju svrhu. Ali zato ne smijemo reći, da apsolutno ništa ne podaje, po gotovo kod prirodnih znanosti, matematike, geografije. Ovdje se ne laže, jer nije i potreba da se laže; a što vjeroučitelj priča, da čovjek ne potječe od majmuna, nego da ga je „gospod'n“ bog stvorio, te priče ne trebaju da uznemire naprednoga djaka. U prirodopisnom satu ne će po svoj prilici toga čuti, a ako je profesor malo napredniji i sposobniji on će na svoju ruku govoriti o higijeni, što je važnije, nego li da govori o kritici apologetskih i dogmatskih pričica davno bespredmetnih.

Djak stoga počinja veliku pogrješku, ako ne uči intenzivno predmete u školi, osobito prirodoslovne. Vrijeme mu nije izgubljeno, nego će mu donijeti svakako plod, sve da ga on odmah i ne vidi. Ne koristi odmah čitati Bölschea, Haeckela ili dapače Darwina, nego neka barem točno prouči zoologiju, botaniku, mineralogiju i geologiju, a tek onda neka čita dalje. Ako nam je doista stalo do napretka i popularizovanja prirodnih nauka ne možemo, a da opetovno ne naglasimo, da su baš srednjoškolske godine zgodne za rad u prirodoslovnim strukama, da se nauče ove apsolutno nužne nauke, ako i komu nešto suhoparne. Kasnije se to teško dade nadoknaditi, pa bilo i volje, jer nema vremena. Djak, koji u srednjoj školi na svojim školskim predmetima ne radi dovoljno ili ne radi nikako, ne će moći razumjeti koje prirodoznanstveno djelo. Vidio sam često srednjoškolce da čitaju Darwina, koji je svakako za srednjoškolca pretežak. Vidio sam isto tako, da se iz Haeckelovih „Die Welträtsel“ razumijeva samo poglavje o bogu i vjeri, dok „Die Lebenswunder“ ne nalaze i ne mogu naći odziva. Bölsche pako privlači više svojim lijepim prikazivanjem nego li stvarnošću, dakle proizvodi estetski učinak, Na osnovu tih činjenica treba da i naši srednjoškolci stanu sustavno raditi, jer samo sustavnim radom postat će inteligentni ljudi, koji će razumjeti znanost i znati kritički prosuditi njene rezultate i provesti ih u svom životu. Inače ćemo imati ljude, koji će autoritet crkve zamijeniti sa autoritetom znanosti, katekizam sa Bölscheom i Häeckelom, ali dogmatizam ostat će jednak. Na taj način ne će se popularizovati prirodne nauke i ti ljudi, pozvani kao inteligencija, da uzrade oko širenja prosvjete, ne će imati za to spreme i ne će obaviti ništa. A život će im u ludo proći . . .

I. L-ć (Zagreb):

Današnji odgoj u srednjim školama i njegove posljedice.

Da dobijemo valjane ljude, korisne članove, društva nužno je, da posvetimo osobitu i najveću brigu i pažnju odgoju mladeži. Jer prema tomu, kako i na koji način mladež odgojimo, takovi će nam izaći ljudi.

Kod posmatranja odgajanja nužno je, da se obazremo na dvoje: tko odgaja i kako odgaja.

U nas se je sve do najnovijeg vremena vanredno malo posvećivalo pažnje tomu, tko uzgaja, i kako se uzgaja koliko od šire javnosti toliko i od strane roditelja. U novije doba opažamo u tom znatan preokret, jer već nijesu ni kod nas tako rijetki glasovi, koji podvrgavaju

kritici dosadanji način odgoja, pogotovo u srednjim školama. Do nedavna pak dizali su se u tom pitanju samo djački glasovi, koji ne samo da nijesu nikakvim uspjehom urodili, nego su prouzrokovali samo relegacije. Srednja škola smatrala se je svijetom samim za sebe, zatvorenim svima, koji ne čine njen sastavni dio. Rezultat našeg nehaja vidi se na mladeži, koja je iz tih škola izišla ili izilazi, a i koja se još u njima nalazi.

I ako se je danas nešto življe počelo ventilirati pitanje srednjoškolskog odgoja, to još ne možemo reći, da se je ujedno štogod već i promijenilo na bolje. Sile, koje su do danas djelovale, djeluju i danas sa posve istim svojim odgojnim sistemom kao i dosele. Ne možemo reći, da nemamo možda i dobrih matematičara, fizičara, kemičara, filologa itd., koji savjesno i strogo izvršuju dužnosti svoje discipline, ali možemo ustvrditi, da imademo vanredno malo i vrsnih pedagoga.

Treba nam samo promotriti odnošaj djaka prema profesoru i ovoga prema djaku. Djak gleda većim dijelom na svog profesora bilo kao na svog neprijatelja bilo kao na više indiferentno biće, koje je tu samo za to, da ispituje i prema prilikama kažnjava. Profesor pak sa svog visokog i neprijatnog stanovišta gleda na djaka kao na nešto inferiorno, koji je tu samo za to, da on ispredaje njemu ono, za što se je morao toliko godina pripravljati i što mu služi sada kao puko zaradjivanje kruha. Strogim i odmjerenim svojim držanjem hoće da zatjera djaku strah u kosti i poštovanje prema svojoj osobi. Pedanterijom svojom u svemu uzrokuje odvraćanje djaka od nauke, čini mu je teškom i nesnosnom. Ne djeluje kao odgojitelj, komu bi bila zadaća da zgodnim načinom što više proširuje horizonat znanja svomu gojencu i prijateljskim načinom djaka za sebe predobije i tako uzbudi u njemu ljubav prema nauci, a povjerenje prema sebi. Uopće čini se, da je kod naših profesora veliko zlo njihovo suviše birokratsko naziranje, koje baš takove odnošaje i prouzrokuje. Priznajemo, da danas već imade — i ako u vrlo malenom broju — naprednijih profesora riješenih takovog naziranja, no o uspješnom njihovom utjecaju još za sada ne može biti bogzna kakova govora, jer su okruženi starijom većinom. No nadajmo se, da će se postepeno prilike u tom promijeniti na bolje, a da se to zbude ima se brinuti za to javnost kao i sami roditelji.

Nadalje je jedna velika rak-rana na tijelu našega školstva preveliki utjecaj klerikalizma. Utjecaj njegov na školu datira već od dugo godina i prije, no što se je kod nas konstituirala klerikalna stranka. Da je duhovništvo došlo do toliko silnog upliva na naše škole tako, da ih je gotovo osvojilo, uzrokom je naša javnost, kojoj je školstvo bila vrlo neznatna briga. Javnost je bila zabavljena više brigom o čistoći poštenja pojedinih političkih vodja,, stupci novina bili su ispunjivani redovito raznim opravdanjima, razjašnjenima, političkim aferama i načelnim izjavama, dok je odgoju i školstvu bilo posvećeno samo toliko, što su se donijela razna imenovanja i premještanja i profesora i učitelja. Svećenstvo pako cijelo to vrijeme nije ostalo skrštenih ruku, nego je znajući, da je škola najuspješnije sredstvo, kojim će moći sebi uzgojiti vjerne pristaše i ljude, koji će posvema odgovarati njihovim intencijama, ono je čitavu školu okupiralo unesavši u cijelu nastavu posve klerikalni duh. I naučni predmeti tako su udešeni i profesori tako preparirani, da nema nikakova nesklada izmedju ovih i klerikalnoga duha. U pučkoj školi napunjuju katehete djeci uši pričama o paklu, vječnim mukama, strahu božjem, priučavaju ih svakoj i bezuvjetnoj pokornosti i poslušnosti prema višima, pogotovo prema njima gajeći tako u njima nesamostalnost i ropsku ćud. U gimnazijama i srednjim školama uopće, domisliše se jednoj instituciji, kojom uspješno kane mladež u svojem gospodstvu zadržati, a to je kongregacija. Koja je prava svrha tim kongregacijama jasno je u našem listu ocrtano u broju 5. Da su pako kongregacije sa pedagoškog gledišta silno nepodesne, uvjerit će se svaki, tko malko izbliže promotri posljedice, koje sa sobom donosi osnutak takve jedne marijanske kongregacije na jednom zavodu. Gdje se pojavi osnutak marijanske kongregacije, tamo smjesta nastanu razmirice i štreberstva medju učenicima; oni učenici, koji su u kongregaciju pristupili budu po katehetama protežirani, a drugi proganjani. Inače se gotovo svaka organizacija i svaki klub na srednjim školama zabranjuje, no kongregacije se nigdje ne zabranjuju. Istina, u Zagrebu je čini se, od laniske godine u pogledu osnivanja klubova djačkih

nešto bolje, no jedno je neosporiva istina, da kolikogod je svaki djački klub podvrgnut najstrožem nadzoru, toliko je svaka kongregacija prepuštena posvema bez ikakova višeg školskog nadzora dotičnom svećeniku, koji joj je na čelu. On može pripovijedati i činiti, štogod ga volja. Ne pita se tu je li to odgovara odgojnoj svrsi ili ne odgovara.

Kako se kongreganistima stavlja dužnost, da paze na djela i riječi svojih sudrugova, to moraju oni svaku pa bila to i najnedužnija pogriješka svoga sudruga, prijaviti. Tako ih odgajaju za denuncijante, a kvare i uništuju svaku društvenost medju djacima. Ludim propovijedima o asketizmu odvraćaju ih od svijeta i života, otudjuju od društva, čine ih zasukanima i ograničenima. U pitanju kongregacija našim bi školskim oblastima bilo od prijeke nužde, da se glede njihovog pogubnog djelovanja dobro informiraju i nastoje zapriječiti im raširivanje.

Još je negdje klerikalno gospodstvo osobito moćno. A to je u zavodima. U našim je zavodima gotovo svagdje na čelu svećenik (koliko je nama poznato u Zagrebu je jedini izuzetak učiteljski konvikat), a i većina zavodskih nadstojnika spada u taj stalež. U tim je zavodima sav odgoj pitomaca udešen posve po duhovničkim receptima,. oni upravljaju čitav privatni život gojenca i udešuju ga na svoj kalup. Lektira, zabave, polazak kazališta, sve je to podvrgnuto njihovoj jednostranoj cenzuri, pa zato u takvim zavodima ne ćemo naći ni revija ni knjiga kao što ne ćemo čuti ni riječi, kojima bi se mogao vidokrug pitomčev dignuti nad onaj njegova klerikalnog nadstojnika. Nadje li se pak koji od pitomaca, koji bi se drznuo kojom prigodom dati izražaja svojem mnijenju različnom od onog, u kojem ga uzgajaju, tad ga nastoje ili ukrotiti ili, — ako je to nemoguće — jednostavno ga otstranjuju. Sredstva pako kojima pitomce „nemirnjake“ ukroćuju jesu: karencija (uskraćivanje u jelu), ćuške, kućni zatvor i sl.

Nije onda čudo, da se baš iz takovih zavoda rekrutira najjadniji dio našeg djaštva. Kod njega djeluju uporedo dva loša odgojna faktora: loši nastavnici u školi i ograničen, manjkav i jednostran privatan odgoj.

Zato je od prijeke nužde, da se konvikti, orfanotrofiji i ini slični zavodi oslobode od duhovničkog vodstva i nazora.

Promotrimo li samo naše djaštvo izbliže, jasno ćemo viditi, kakovim je zlim posljedicama ovakav odgoj urodio i još uvijek radja. Naći ćemo na žalost golemu većinu djaštva, koja nije ništa drugo no bezoblična, apatična i bezidejna masa, bez ikakih poriva i nastojanja bilo na kulturnom bilo na domoljubnom polju. Jednom se dijelu sve misli koncentriraju u tom, da svrše nauke, pa da primivši kakovu službu nastave i dalje svoj bezidejni i bez svake više svrhe život. Drugi pak dio podaje se pijančevanju i drugim ekscesima uništujući se tako duševno i tjelesno. Od činovničkih sinova stvara se obično u školi posebna „aristokratska“ koterija, koja s prezirom i odvraćanjem posmatra svog siromašnog kolegu, nasmješljivo se drži prema svemu, što je izvan dohvata njenog „visokog“ shvaćanja, koje je pak u istinu vrlo nisko i površno, a osim toga tako usko, da mu prestaju granice kod novog kaputa ili kravate. Sistemom profesorskih i katehetskih „ljubimaca“ stvaraju se štreberi, denuncijanti i farizeji, te se uništuje društvenost, stvara antagonizam u lošem smislu. Djak višeg razreda jednog odjela gleda na svog kolegu drugog odjela tudje, a kolegu nižega razreda ponosno i oholo. Ne veže ih nikakova zajednička misao, nikakva zajednička akcija, koja bi uzrokovala što tješnje medjusobno zbliženje. Pa elemenat, koji bi morao da bude pun snage, elemenat, u kom bi morao život najbolje da kipi i vrije, vidimo, da je taj elemenat tih, mrtav. Djaštvom našim zavladalo je posvemašnje mrtvilo, stagnacija. I to tako traje već nekoliko godina.

Odgojne se prilike na našim srednjim školama istina dosele još ništa nijesu promijenile, ali su se ipak u našoj javnosti naziranja o tom znatno promijenila. Danas se i u nas to pitanje podosta ventilira pa nadajmo se, da ćemo i u tom koraknuti za korak naprijed i većma se približiti ostalom kulturnom svijetu.

Ali i samo djaštvo ne smije da se poda rezignaciji, nego mora i ono sa svoje strane sve učiniti, da se što više i bolje usavrši i naobrazi. Prije nekoliko godina bilo je to kod nas podosta teško, jer je napredna i slobodnija misao k nama vrlo teško i polako prodirala, no danas je sasvim drugačije. Danas imademo mi — i ako ne bog zna koliko — a ono ipak nekoliko valjanih knjiga, listova, klubova, društava pa neka

se i djašrvo time što više služi, neka polazi predavanja, koja ovakovo slobodoumno društvo ili klub priredi, a neka se i samo udružuje u svoje djačke klubove, u kojima neka čita, diskutira, predaje. Neka se što više upućuje u rad i život.

Ako bude tako radilo ne će onda dolaziti na najviše prosvjetne zavode ili i u sam život kao nesvijesna masa, koja bi u najboljem slučaju mogla poslužiti kao jednostavna prosta stafaža pojedinoj političkoj frakciji.

Od krvave nam je nužde, da imademo što više inteligentnih sposobnih i slobodnih ljudi, koji će onda danas sutra moći intelektualni, moralni i materijalni niveau našeg bijednog i zapuštenog naroda podizati i tako znatno pridonijeti pravom procvatu naše domovine.

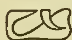

Prof. Dr. Franjo Krejči:

FRIEDRICH NIETZSCHE.

(Svršetak).

To protuslovlje je tako jasno, pukotina u zgradi Nietzscheovog nazora o svijetu tako oštra, te uslijed toga ne možemo govovoriti o Nietzscheovome sistemu, već samo o dvjema filosofijskim mislima, koje je osvijetlio svjetlom svoga umjetničko-spekulativnoga genija, od kojih bi svaka dostajala za princip filosofijskoga sustava, no koje se kraj sebe ne podnose.

Ništa od toga, što je Nietzsche napisao po Zarathustri, nije promijenilo na stvari, dapače još pogoršalo stvar, budući da je u toj perijodi bolest nepredovala toliko, te je njezin upliv na stvaranje Nietzscheovo jasan u zlome smislu. Nietzsche si preduzeo svoju nauku postaviti na znanstveni temelj, ali za provedenje te zadaće nije dostajao niti u tome smislu, u kojem si želio. Već ne mogaše držati misli tako na okupu, kako to zahtijevaše istaknuti cilj — dokazati Zarathustrin nazor. Pretjerivao je jednostranim razmišljanjem pojedinih misli, izvodio je izvode do posljednjih krajnosti, ne mareći za njihovu cjelovitu suvislost. Od kritike je postala nepravedna invektiva, od sarkazma i dosjetke surovost; ponosna samosvijest postala uvrijedljivom, nesnosnom. Tako ne govoraše Zarathustra. Razumljivo je, da Nietzscheovi neprijatelji upravo iz tih spisa kuju oružje protiv njega i da im pretjeranost, hiperboličnost i jednostranost izjava služi kao razlog, da se Nietzschea posve odbaci. Naproti tomu mislim, da je jedino pravedno stanovište držati se Zarathustre a od naredne perijode samo toga, što je s njime u suglasju i prama tome odredjivati značenje Nietzschea kao filosofa.

Nietzsche već nije dao novih temeljnih misli, ali da je rekao mnogo znamenito, da je dao izražaj mnogome, što se drugi ustručavaju reći, to se kod genijalnoga duha razumije samo sobom. U spisu „Jenseits von Gut und Böse" nastoji Nietzsche obraniti pravo nadčovjeka postavljati nove vrijednote i to kritikom pojma dobra i istine. Do sada se nije nitko usudio sumnjati o tim samim pojmovima, već su se samo pravdali, što da je dobro, što istina. Tom prilikom ponavlja Nietzsche svoje izvode iz druge perijode te ih dopunja izrekom, da je istina plod dosadanje moralke. Istina nema za nas veće cijene od naslućivanja; težnja za istinom je predrasuda — ein schlechter Geschmack; ljubav k istini puki san. Tko dakle može oprovrći Zarathustru, kad nešto naviješta kao novu istinu?

I znanost i filosofija ne podavaju istinu, jer je dati ne mogu a težnja njihova za istinom je obmana naivna ili naumična. Naivna — kada misle, da imade na svijetu stvari, o kojima se ne može sumnjati, naumična — kada traže istinu, da nadju dobro.

U spisu „Zur Genealogie der Moral," htio je pokazati na historijskome razvoju, kako je rasla ideja nadčovjeka, htio je označiti, što je sakrivilo pad današnjega ljudstva, da bi bilo jasno, kuda vodi put k popravku. U prvome je dospio do diobe moralke gospodara i robova. Silni i moćni, usurpatori, aristokrati, muževi mača su oni, koji u svijesti svoje moći i sile pripravljaju terrain nadčovjeku. Ovi si stvaraju drugu ploču vrijednota nego slabi, podvrgnuti, poniženi robovi. Što je onima dobro, to je ovima zlo i obratno, što oni preziru, to je ovima krepost. Na čemu silni temelje a čega se slabi boje, to je samo slabima odvratno. I prema tomu izgledaju njihovi idejali i njihov bog. Bog silnih je utjelovljena i simbolizovana „volja k moći", a čast, koju mu iskazuju, izraz je radosti života, izraz hvale, koju za pravo davaju sami sebi, što su tako moćni

i kra'ni. Slab'ma je mjesto ponosa i radosti života temeljna crta pesimističko nepovjerenje k samome sebi i životu i instinktivna mržnja na tlačitelje; u pojmu dobra nakupiše sve vlasnosti, koje gospodovanje prezire, no koje čine život potlačenih snosljivijim, sućut, mirnoća, samilost, pokora. Reprezentant je ove robske moralke potištenosti po Nietzscheu kršćanstvo, zato ga drži glavnim uzrokom degeneracije ljudstva te vojuje protiv njega ogorčenošću ne poznavajući granica.

Degeneraciju pospješuje a simpton je njezin uz kršćanstvo demokratizam, ženske emancipačne težnje, znanost i umjetnost; ovdje je opet Wagner representant dekadence. Posljednji Nietzscheovi spisi „Der Fall Wagner" i „Nietzsche contra Wagner" obradjuju isti predmet, koji i prvi spisi. S Wagnerom je započeo, s Wagnerom svršava. Ako je u tim spisima imala biti ideja nadčovjeka potvrdjena, to je spis „Der Wille zur Macht" imao biti potvrdom druge glavne misli i njezinoga spoja s nadčovjekom. Ostao je nedovršen, tek Antikrist, oštra invektiva protiv kršćanstva je dovršen

Promotrimo li sada filosofiju Nietzscheovu sa stanovišta historijsko-filosofskoga i držimo li se uz to strogo toga, što smo označili kao njegovu pravu, specifički nietzscheovsku, filosofiju, vidjet ćemo da je Nietzsche od Schopenhauera učinio znatan korak napred. Prevladao je oslabljujući pesimizam, ne puštajući tlo izvojšteno od Schopenhauera za metafizičku spekulaciju i ne upuštajući se u kompromise, koji vlastite principe umaljuju (Hartmann). Ljudstvo je povratio životu, pokazao njegovu cijenu, istaknuo mu cilj. Dašto, nije pošlo Nietzscheu za rukom pokazati taj cilj u punoj jasnoći, sam ga je svojom osudnom misli o vječnom povraćanju zastro mističkom maglom, ali ako to mističko ruho čovjek treba, koji je ne samo razumno biće, već i osjećajno: to se može reći, da je Nietzsche zadovoljio i religijoznu potrebu ljudskoga srca. Ne ću reći, da je njegova folosofija prava! Tisuću je glava razmišljalo i ne domislilo zagonetku svijeta, tisuće će još razmišljati, budući nezadovoljni dosadanjim riješenjem. Ali to hoću reći, da se nemamo zašto bojati Nietzscheove filosofije. Nijedna filosofija, koja vodi k životu, ne može životu škoditi, a vika, što ju dižu oni, kojih se Nietzsche dotakao pravom ili nepravom, ne smije nam biti mjerilo vrijednosti njegovih misli.

Idejal nadčovjeka uzet sam o sebi nikako se ne protivi najplemenitijim težnjama za ćudorednim napretkom ljudstva: držimo se toga, da čovjek ima biti ćudoredno i fizički savršeniji no što je sada — to hoće svi moralisti i utemeljitelji religija — to hoće takodjer immoralista Nietzsche, samo što je odabrao drugi put, a tu će pokazati tek budućnost, u koliko je Nietzsche izrazio proces razvoja, upravljani neispitljivim zakonima — drugoga kriterija nemamo. Nije opravdano njegov otpor protiv kršćanske religije donositi kao dokaz nemoralnosti njegove nauke. Cituju se ogorčeno njegove izjave i ogorčeno se odbacuju: upozoravam na taj („Menschl. Alzn.": „Čovjek potpuno nabožan mora nam biti predmetom poštovanja: ali jednako, tko je s iskrenoga uvjerenja nenabožan. Jesmo li kod ljudi te posljednje vrste, kao u blizini velegora, gdje najsnažnije struje imadu svoj izvor, to smo kod nabožnih, kao pod sočnim, širokosjenatim, mirnim drvećem." Poredimo s tijem aforizam iz „Fröhliche Wissenschaft", koji se tiče „smrti boga". „Ludjak za bijeloga dana sa svjetiljkom bježeći traži boga i govori: Gdje je bog? Ja ću vam to reći: ubismo ga, vi i ja. Mi svi smo njegovi ubojice. Ali kako smo to izveli? (i sada dolaze riječi, iz kojih diše poštovanje k religioznome uvjerenju). Kako smo mogli ispiti more? Od koga nam spužva, da otaremo cijeli horizonat? Što smo to učinili, da smo zemlju od njezinoga sunca otputali? Kamo se sada kreće? Kamo se krećemo mi? Dalje od sviju sunca? Zar ne padamo neprestano? I lijevo, i desno, natrag, napred, na sve strane? Zar ima (za nas) nekakovo „gore" i „dolje"? Zar ne lutamo kao nekakovim nekonačnim Ništa? Zar ne osjećamo dah praznine? Nije li hladnije? Ne dolazi li neprestano noć i veća noć? Zar ne moramo zapaliti svjetiljke o podne? Zar ne slušamo još buku grobara, koji zakapaju boga? Zar ne osjećamo ništa od truhline božanske? I bogovi istrunuše? Bog je mrtav! I mi smo ga usmrtili. Kako da se utješimo, mi ubojice nad sve ubojice?" i t. d. To su riječi filozofa, koji je uvjeren o velikoj važnosti religije, i koji zna poštivati idejal, koji sam ne može priznati. No dašto Nietzsche, kako i ostali filozofi, razlikuje theologiju od religije, a njegove najoštrije riječi

vrijede za popove, ne za religiju. To takodjer mnogo razjašnjuje, — ali o tome ne ću duljiti.

Još je značajniji od Nietzscheove filozofije njegov razvoj; ne posljedak njegovoga razmišljavanja, ali način, kojim je k njemu dospio, ne š t o, već k a k o njegove filozofije. U njegovome razvoju misli vidim neku vrstu filogenetskoga razvoja. Njegov razvoj je tako reći slika razvoja modernoga ljudstva. Nietzsche kao da je u svojoj duši usredotočio sve sumnje, sve težnje savremenoga ljudstva s obzirom na spoznaju i prošao sve pokuse, kojima moderan čovjek nastoji izbjegnuti im, i proosjećao sve razočaranje, do kojega dolazimo sjedinjeno raznim putevima. Može se reći, da to, što Nietzschea nije zadovoljilo, to takodjer nije zadovoljilo sadanje ljudstvo, i u tome smjeru, u kojemu je on našao zadovoljstvo za sebe, u tome da će ga ljudstvo tražiti, i ako se ne zadovolji s njime. Nietzsche je proživio sve muke religijozne skepse, Nietzsche nije našao mir u idejalističkome nazoru, bijaše obmanut znanosti, filosofijom, umjetnosti, a ipak se iz toga ispleo instinktom, koji mu zapovijedaše držati se života i nadati se u bolju budućnost.

Tako stupa i ljudstvo, vrluda u sumnjama s ove strane na onu, ali životni instinkat ga u njima vodi te mu ne da zdvojiti. Po Nietzscheu će si moderan čovjek biti svijestan svoje sumnje, svoje boli i njime t. j. tijem, što vidi u njegovome razvitku, bit će potaknut, da se ne odrekne težnja. U Nietzschea će naći sva pitanja, sve dobre i zle porive svoga srca, svaki aforizam doziva mu u pamet nešto, što je njemu samome preletilo mozgom. R i j e č j u, N i e t z s c h e j e t i p m o d e r n o g a č o v j e k a u c i j e l o j n j e g o v o j r a z r o v a n o s t i, a m o ž d a z a t o i d i ž e t a k o v u u z b u n u. Jedni se toga prepali, što nadjoše u njemu izraz svoje nutrinje, drugi se zato na njega ljute. Nietsche na svaki način doprinio ljudstvu k spoznaji samoga sebe. To će budući historici duševnoga razvitka bolje ocijeniti, nego njegovi savremenici.

No Nietschee je takodjer najtipičniji reprezentant germanskog duha, i ako sam svojim zemljacima nije laskao i ako se razlikuje od današnjega njemačkoga pojma i ako sami Nijemci u njemu ne će da priznadu krv svoje krvi i kost svojih kosti, predbacujući mu tudjinstvo. Wille zur Macht jest formula nijemstva, kako se pojavljuje u dogadjajima svijeta, i kako izlazi iz izjava cara Vilima II.: „Mi smo ofenzivni narod“, a to je temelj specifički nietzscheovski, njegove filosofije. Svi ju mi Nenijemci dobro osjećemo; ali zato se ne damo zavesti, da bismo nijekali, da je Nietzsche znameniti filozof, medju njemačkim živima najznamenitiji.

Iz djačkog života.

Iz kluba »Prosvjete«.

U utorak dne 26. prošlog mjeseca započeo je novo osnovani obrazovni klub „P r o s v j e t a“ svoje djelovanje. Velika soba naprednjačke čitaonice bila je već u 8 sati dupkom puna. Pošto je došlo i nešto gradjana i nečlanova „Prosvjete“ to je najprije kol. I. N o v a k držao predavanje: O M e d j u m u r j u, čiji kratki sadržaj donašamo na drugom mjestu. Kad predavanje izadje štampom osvrnut ćemo se na nj potanje. Za danas samo spominjemo, da je kol. Novak razložio svoju temu sa mnogo temperamenta, sa dubokim poznavanjem same stvari i sa velikom ljubavi za ovaj za nas — radi nerada starije pravaške generacije — gotovo već sasma izgubljen kraj. „Prosvjeta“ nije svoje djelovanje mogla početi zgodnijim predavanjem, nego što je bilo ovo od kol. Novaka, tim više, što u nas dosada gotovo nitko nije pomislio na kaki ozbiljniji i realniji rad za naše narodno ugrožene krajeve. Iza predavanja razvila se kratka diskusija.

Poslije toga govorio je kol. B l a ž e k o v i ć, koji je u kratkim crtama razložio osnovne misli i svrhu „Prosvjete“. Radi pomanjkanja prostora donijet ćemo taj govor u slijedećem broju.

Kod izbora odbora izabran je per acclamationem za p r e d s j e d n i k a „Prosvjete“ kol. J. J a n u š i ć, urednik „Hrv. djaka“, za t a j n i k a kol. D. N o v a k, a za b l a g a j n i k a kol. V. E i s e n t a l. Uz ovu trojicu sačinjavaju odbor „Prosvjete“ i pročelnici 4 otsjeka i to: za d j a č k i odio kol. J. K r a i š ć a n, za z n a n-

stveni kol. Z. Vernić, za pučko-prosvjetni kol. Blažeković, a za literarni otsjek kol. I. N. Novak.

Pošto je još kol. Blažeković najavio program rada za najbližu budućnost (2 predavanja o socijalizmu, o znanosti i kulturi, o pučkoj prosvjeti, o H. Tainu itd., pa izleti u dioničku tiskaru, u analf. tečaj i električnu centralu) završena je ova uspjela prva večer „Prosvjete“.

Poslije izbora.

Mnogo većom gorljivošću i ushićenjem, nego li se radi za akademsko potporno društvo, pristupilo se k izboru njegova odbora. I ova velika razlika u onoj intezivnosti, koja prati djelovanje za samo društvo, i u onoj, koja prati djelovanje oko izbora, kaarakteriše naše sveučilišno djaštvo; ona je njegova krivnja. Kad je napredno djaštvo htjelo tu krivnju bar ublažiti i u tu svrhu ponudilo starčevićanskom djaštvu kompromis na temelju zaštite manjine, starčevićevićansko djaštvo ga je odbilo. Nije vjerovalo iskrenosti njegove akcije i pripisivalo ju njegovoj slabosti. Medjutim je rezultat izbora pokazao, da su sumnje starčevićanskih djaka bile krive i neosnovane. Pa kao što nisu mogli shvatiti, da bi jedna — napredna — većina bila tako napredna i tolerantna, te bi njima — manjini — htjeta dati odgovarajuća prava i zaštititi ih, nisu i sami bili tolerantni i pravedni prema drugoj, srpskoj manjini djaštva. Nije nam stalo, da tražimo zgodan naziv za čin, ko im je starč. djaštvo izrazilo svoju netoleranciju i nepravednost, za razbijanje ploča srpskih akad. društava na sveučilištu. Mi velimo samo, da su nepravednost i netolerancije čvrsti dokaz, da negdje nema kulture, a ovu smatramo bitnim uvjetom za razvoj i napredak svake struje, pa i djačke. Zato je takodjer po našem mnijenju prazna iluzija, kad starč. djaci na temelju toga, što je ove godine broj njihovih pristaša veći nego li lani, računaju i sa svojom budućom pobjedom. Starčevićanstvo je već odavna stalo padati sa vrhunca svoje moći, ono danas stari, a duh vremena i nove prilike potiskivat će ga sve jače, pa ako danas hoće da još katkad jače i glasnije pokaže, da još opstoji, to su samo trzaji bolestnika, koji doduše još odoljeva bolesti, ali konačno ipak podlijega. Takova bi bila i njegova eventualna pobjeda na sveučilištu koja bi bila samo momentana, jer trajan je samo napredak i razvoj svega, tako i hrvatskog djaštva, a ne nazadak i zastoj. Ali mi ne želimo takovih eksperimenata, da starč. djaštvo doživi ma samo i jednu momentanu pobjedu, pa ako je ono ove godine nešto brojem poraslo, ne leži tome uzrok u jakosti starč. ideje i njezinih pristaša, već u naprednom djaštvu samom. Jest, veliki je je dio ovoga kriv, Jest, veliki je dio ovoga kriv, da su njegovi protivnici mogli i jedan jedini čas gojiti iluziju o svojoj jakosti i pobjedi. Već je vrijeme, da se pokaže ta krivnja.

U nas se mnogo toga prosudjuje površno. Kad je kod izbora palo više glasovnica za naprednjačkog kandidata, nego li za starčevićanskog, prev se to u jeziku novina i djačkih skupština ovako: napredna je misao pobijedila. Ali ovaj prevod ne odgovara originalu. Tko bi tvrdio, da su svi oni djaci, koji se danas nazivlju napredni, doista i svijesni nosioci naprednih ideja, pokazao bi, da ne pozna život tih naprednjaka na sveučilištu. Lijepa napredna misao postala je na ustima nekih malo ne karikatura; riječi, koje izražavaju napredne misli, izradile se u fraze. Kod većine današnjega djaštva, koji se ponosi imenom naprednoga, napredna je vanjština, suštine nema, napredne su riječi, natražna su djela Viče se proti formalnostima i naglašuje jednakost, a nose se djačke kapice. Napredno je, da se za kriterij, po kojem se prosudjuje vrijednost pojedinaca, postavljaju poštenje te intelektualna jakost, ali što zato, ako se naprednjak sabljom u ruci, u dvoboju, bori proti tome principu?! Poklici proti Nijemcima i njihovu utjecaju ne smetaju, da „Burschunschaft“ upravo cvate. Dolje s crkvom s njezinim ceremonijama, dolje sa sredovječnim običajima i uredbama — bučno se viče, ali se još bučnije i uz mnogo ceremonije obavlja posveta sveuč. zastave i daje joj se tako važno značenje, kakovo ne bi možda dao nikakav sredovječni ceh svome patronu. Naobrazbe nam treba, a koliki su radili za nju? Proučavajte narod i njegove potrebe, upućujte ga, dajte mu naobrazbe — geslo je naprednjaka, ali pogledajte, koliko ih djeluje u „društvu za pouku analfabeta“ i drugdje?! I tako redom slijedi djelo, da zaniječe i pogazi riječi, geslo. Pobjedjuje li onda napredna misao? Može li se njezina jakost prosudjivati po broju naprednjaka? Mi nismo proti ljubavi domovine, mi ju pače propagiramo, ali kao djelotvornu, zato jesmo i protiv pustog i besplodnog vikanja starč. djaštva o toj ljubavi. Pa jer smo protiv toga, da riječi i fraze budu samo lijep i jeftin plašt, kojim će se pokriti praznoća i nedjelatnost, zato smo i protiv današnjega shvaćanja naprednjaštva i njegove prakse.

Danas se dobar dio naprednoga djaštva razlikuje od starčevićanskih samo po tom plaštu, odbacite ovaj i razlike će gotovo sasvim nestati. To ne vrijedi dakako za čitavo napredno djaštvo, ima tu dosta iznimaka. Ali ne može se dopustiti, da te iznimke čuvaju dobar glas naprednjaka, jer samo ove imadu zaslugu — ili

ako hoćete krivnju — da se misli, da je napredna misao jaka. Istina je, većinu korisnih institucija (analf. društvo, „Prosvjeta“ i t. d.) osnovali su naprednjaci, mnogo razboritih sekcija potakli su oni, ali pogledajte, tko djeluje najživlje kod svega toga? Sve isti pojedinci, koji svojom agilnom djelatnošću pomažu, da se uzdrži velika laž o jakosti napredne ideje. Ne mislimo, da se jedna ideja može tako razviti, da bi u jednoj skupini svi jednako bili o njoj osvjedočeni i za nju radili. Uvijek i svagdje će biti iznimaka, a ovih će biti sad više sad manje, već prema tome, kako je brojna dotična skupina, od kojih je elemenata sastavljena i kakav je njezin kulturni niveau. Ali kad je ta skupina djaka, ljudi, koji su zvani, da vode narod, da budu kvas njegov, onda se od njih ili bar od većine ima pravo zahtijevati, da budu potpuno svijesni svojih čina i riječi i da znadu oboje u sklad dovesti. Već smo više puta naglasili, da odgoj na našim srednjim školama nije takav, da bi iz njih izašli sve sami potpuni i svijesni ljudi. Ali nije opet ni takav, da bi kod tolikih onemogućio opstanak svake svijesti. Kod nas ima ipak dosta sredstava, da se naobrazimo, da si naknadimo ono, što nam srednja škola nije dala. Ali mislilo se, da je bolje prepustiti se iluziji, da smo zbilja napredni. Malo ih je bilo, koji se usudiše, da otvoreno kritizuju današnje stanje, u kojem se nalazi naprednjaštvo na sveučilištu. A samo iskrena, temeljita, makar i oštra kritika može da to popravi, da izbjegne zlim posljedicama, koje bi to stanje donijelo. Jer zlih posljedica ima već dosta. Mnogi svijesniji elementi, koji su vidjeli, kako se naprednjaštvo na sveučilištu izrodjuje, a nisu bili dosta energični, da zapriječe nastavak tog procesa, povukli se, da ustupa mjesta vikačima. Pogotovo apsolventi srednjih škola, ne našavši u takovom naprednjaštvu ništa privlačiva, prešli su u redove starčevićanaca, kamo ih je privlačilo ne osvjedočenje, već jedan drugi vrlo moćan faktor u nas — tradicija. Dakako, da je onda broj naprednjaka ostao isti, a onaj starčevićanaca se nešto i povećao; ovako slabost jedne stranke daje jakosti drugoj, koju ova ne bi inače sama po sebi imala.

Krivo bi bilo tumačiti ove retke kao bojni poziv naprednjaka protiv naprednjaka. Ako je cijepanje katkad bila posljedica kritike, nije to zato njezina svrha. Svrha je kritike da konstatovavši neko nezdravo stanje i njegove uzroke potakne na odstranjenje tih uzroka i po tome na ozdravljenje prilika. U našem slučaju cijepanje ne bi bilo ni korisno ni uputno. Cijepanja nastaju obično u većim strankama, koje se već dulje vremena razvijale, kad kod njih u specijalnim slučajevima nastaju razlike ili glede taktike ili glede nekih sporednih pitanja, dok temeljna načela stranke ostaju i dalje vodičima akcije te stranke. Držimo, da nije nužno, tek dokazivati, da se napredno djaštvo na našem sveučilištu ne nalazi u sličnom stadiju. Mi dakle ne želimo ni istupa ni cijepanja; mi želimo s v i j e s n o naprednjaštvo. Bili smo tako napredni, te smo odkrili rane vlastitog tijela, naši kolege bit će onda napredni, budu li ovu iskrenu kritiku skvatili, kako treba, budu li nastojali, da svome imenu kao naprednjaci dadu i potpun sadržaj. Tek pobjede takovih naprednjaka bit će pobjede i napredne misli. **I. P.**

INCIDENTI.

„Van Srbi.“

Bilo je to na ovogodišnjoj skupštini hrv. akad. potpornog društva. Skupština se obdržavala po običaju u auli sveučilišnoj. Kako se radilo o izborima (i pobjedi naprednjačke ili starčevićanske listine) došlo je na tu skupštinu i nekoliko Srba znatiželjnih na rezultat. Oni su akademičari, kao i mi, pa nije do ove godine nikomu palo na um tjerati ih iz ove eminentno akademske prostorije. Oni su u njoj domaćine, kao i mi Hrvati, i kao članovi potpornoga društva. Prviput na ovogodišnjoj skupštini zatraže Starčevićanci, da Srbi izadju van. Ustaje profesor Šilović i izjavljuje, da on kao izaslanik senata ne može dozvoliti, da se akademičari tjeraju iz aule. Iz javnosti skupštine dokazuje, da svaki akademičar imade p r a v o na njoj sudjelovati, starčevićanci ne pobijaju toga prava, ali opet traže, da Srbi izadju, jer se inače skupština dalje ne će obdržavati i počinju pjevati. Budući da je spojeno s mnogim neugodnostima, da se skupština odgadja, a i rad toga, što bi kod slijedeće skupštine mogla ista raspra izbiti, m o l i profesor Šilović Srbe akademičare, da premda imadu pravo, da ostanu, da ipak izadju i tako sa svoje strane doprinesu, da se skupština svrši. — Kad su na to i naprednjaci iz istih razloga pristali, ostavljaju Srbi, kojih je bilo tek nekolicina, aulu. — Čudno je, da jedna grupa, koja sastoji u svojoj većini od ljudi, koji studiraju pravo, koji hoće da budu u životu njegovi svećenici i braniči, traži, da se njoj za volju p r a v o k r š i. Riječi profesora Šilovića, da Srbi kao i svi ostali akademičari imadu pravo da ostanu, nitko nije pobijao. Tražili su, da Srbi izadju, ne s toga, što je to pravo, već stoga, što oni to hoće. A naprednjaci i u ovom svom sukobu sa starčevićancima, ostali su u staroj svojoj ulozi, da brane pravo, protiv onoga, što hoće starčevićanci.

Polupane ploče srp. akad. društava.

Tjeranje Srba iz aule postalo je sumnjivo Srbima, pa su se malo po malo stali skupljati u vestibulu oko svojih društvenih ploča bojeći se, da ne bi one platile njihov dug starčevićancima. Kad su izbori bili svršeni krenuše naprednjaci sa svojim predsjednikom u povorci Ilicom do Jelačićevog trga i natrag, pa u restauraciju Kola na komers. Kad su vraćajući se došli do sveučilišta čuju, da su srpske ploče razlupane. Kako se sam čin zbio, teško je točno razaznati. Moglo bi se kazati, da su se Srbi i starčevićanci posvadili radi pjevanja srpske n a r o d n e himne. Kad su Srbi pred pretežnim brojem starčevićanaca uzmakli, polupali su ovi vrativši se na univerzu srpske ploče.

Mi ne ćemo ovdje ulaziti u samu raspru izmedju starčevićanaca i Srba (nešto ćemo o tom reći na drugom mjestu), već ćemo se sa par riječi osvrnuti na sam čin, koji ostaje jedan i isti, makar ga tko učinio.

Ponajprije da spomenemo, da se to nije zbilo prvi puta. Več nekoliko puta razbijene su te ploče, ali to se uvijek dogodilo kao odjek vanjskih prilika. Mržnja iz vanjskog svijeta, koja se očitovala demonstracijama, došla je i na univerzu. Ovo je prvi puta, da su djaci sami bez utjecaja vanjskih prilika polupali te ploče. Medjutim svoj uzor ima ovo lupanje ploča na bečkoj univerzi, gdje su Nijemci bacili iz bečkog sveučilišta sve slavenske ploče, jer da je to njemačko sveučilište, gdje su Slaveni samo gosti (a u mislima im je valjda ostalo „nepozvani gosti“, kojima je mjesto . . .). Kao što osudjujemo postupak njemačkih djaka, i boli nas, da se tako postupa sa Slavenima na sveučilištu glavnoga grada države, u kojoj oni nose gotovo polovinu državnih tereta, tako isto osudjujemo i postupak starčevićanaca, jer se i on osniva na nekakom nepriznavanju ili zapravo na pravu jačega. Ali mi taj čin osudjujemo i sa djačkog, akademskog stajališta, tražeći za sve akademičare jednaka prava i slobodu. Sveučilište je dom znanosti, koja je općena, koja spaja sve narode u jednu cijelinu, dajući im jednu kulturu, jednako poznavanje svijeta i njegovih pojava. Kao što tražimo, da znanost bude svakome sveta, da ne unosi u nju drugih razloga i motiva, nego znanstvene, da s njom ne služi u druge svrhe, već one, koja joj je cilj t. j. spoznaja istine, tražimo, da i dom znanosti, a to je u prvom redu sveučilište, ne bude pozorištem igra strasti, već da oni, koje na nj dolaze, budu svjesni svoje zadaće i da pred pragom njenim stepu sa sebe sav prah maličnosti, mržnje i strasti, da ulaze u nj jedino kao poklonici znanosti, koji traže istinu. Samo ovakovo sveučilište, kojega slušači pokazuju, da znadu sami štovati uvjerenje drugih, imat će pravo, da od vaniskoga svijeta napose od države traži, da poštuje n j e g o v o tlo i da pred njegovim vratima prestaje vlast državnih organa. Ovakovo sveučilište sa ovakovim slušačima moći će tražiti, a i postići, da policajna vlast nema prava uredovanja u njegovim prostorijama. Mi smo poklonici, a danas sutra i svećenici znanosti, pa moramo najprije mi pokazati činima svojim, da štujemo hram znanosti, a onda ćemo imati pravo i od drugih tražiti, da ga poštuju.

Björnson.

Još prije izbora u potporno društvo pokrenuli su starčevićanci misao, da se i naše djaštvo zahvali Björnsonu za njegovo zauzimanje za potlačene Slavene, ali radi izborne borbe odgodilo se na poslije. Nedavno je opet izašla u „Hrvatskom Pravu“ notica, da su se dogovori glede pozdrava Björnsonu prekinuli. Dakako krivi su naprednjaci. Mi konstatiramo prije svega, da od naprednjaka nije bio nitko ovlašten, da ih zastupa na kakim dogovorima. Ako su se dogovori ipak vodili, radilo je to nekoliko uglednijih naprednjaka u svoje ime. Mi ovim ne ćemo da možda dessavouiramo te naše kolege već kažemo to stoga, što se o tom nije povela riječ ni na jednoj skupštini naprednjačkoj. Ali držimo, da svi naprednjaci odobravaju njihovo držanje, kako ga je u „Pokretu“ razložio kolega Wodvařka. Ironija je, da ne upotrijebimo koju jaču riječ, nakon razlupanih ploča srpskih akademskih društva, pozdravljati pobornika n a r o d n e s n o s l j i v o s t i i osvetnika potlačenih naroda. Nekoliko dana iza kako su pokazali potpunu svoju protivštinu, Björnsonovim načelima d j e l o m, hoće da ga r i j e č i m a slave. Ne sliči li to postupku grofa Apponya, koji „uzdignute glave“ odgovara na navalu Björnsonovu. Ali nije dosta samo uzdići glavu i vikati, već je treba i prignuti i paziti, da ne pogazimo koga dižući glavu odviše u vis.

I kao što Apponyev odgovor kvitiramo kao sgodnu doskočicu, ali osudjujemo njegovu farizejštinu, jednako ne možemo drukčije shvatiti ni postupka Starčevićanaca, gdje nam još šumi u ušima lupanje srpskih ploča.

Nema sumnje, da izmedju napr. omladine i Starčevićanaca postoje razlike u shvaćanju, kako treba riješavati odnošaje medju pojedinim narodima, koji živu u istom državnom sklopu. Mi držimo, da Madjarima ne daje nikakvo pravo, da ugnjetavaju nemagjarske državljane svoje to, što je u historiji tu bila magjarska država ili što su Magjari bili doslije nosioci državne vlasti. Jednako i ovdje kod nas u praksi tražimo, da ljubav bude vodičem u riješavanju svih sporova izmedju Hrvata i Srba. Mi se možemo u mnogim stvarima ne slagati, ali ne ćemo za to silom

jedan drugoga učiti pameti. Mi smo obračunali s mišljenjem, da se vrijednost i veličina hrvatskoga patriotizma mjeri po veličini mržnje protiv Srba. To jest nijesmo narodni šoviniste, koji misle, da rade za svoj narod, ako za nj traže što veću vlast nad drugima, već smo pristaše modernog nacionalizma, koji patriotizam mjeri po radu za kulturno, ekonomsko itd. ojačanje naroda. Cijenimo dakle u prvom redu pozitivni rad. U tom našem nastojanju približavamo se mišljenju starine Björnsona.

On se digao protiv nasilnog postupanja Madjara protiv narodnosti, ne iz mržnje na madjarstvo, već iz ljubavi, što je hoće da sije izmedju sinova različitih naroda, koji moraju da živu u zajednici. Stoga ga imadu pravo pozdravljati samo oni, koji s njim jednako osjećaju, koji su njegovi suborioci i u svakidanjem životu i koji djelima pokazuju, da shvaćaju njegove misli. Moglo bi se kazati, da smo u tome preveliki puritanci. Ali mi taj prigovor rado primamo na sebe, jer to je jedna od bitnih oznaka našega pokreta, a i uopće naprednjačkih pokreta, da zahtijevamo, da se praksa slaže s teorijom, da ono što osjećamo i mislimo i ispovijedamo i da se prema svima i svakome jednako po istim načelima vladamo. Što tražimo za sebe, hoćemo da i drugome dademo, što danas priznajemo kao istinu, hoćemo, da po tom i sutra radimo. Pazimo na to već u mladosti i kod mladeži, jer hoćemo da se uzgajaju stalni i čvrsti značajevi, koji se ne će ustručavati u nijednoj prigodi u životu svoje mišljenje kazati, braniti ga, ali po njem i raditi. Društvo naše dosta i predosta boluje od polutanstva i farizejštine, vrijeme je, da se netko prihvati metle i da čisti te „Augiasove staje".

S toga stajališta držimo, da se ima gledati i u ovoj prigodi. Starčevićeva stranka prava, kojoj Starčevićanska omladina pripada raspirila je medju Hrvatima i Srbima mržnju, koje mi ne razumijemo, i koje nikako ne odobravamo i znajući, da se u mržnji zamagle oči, pa se ne vidi, što se sve učini, radimo koliko možemo protiv nje šireći ljubav i medjusobnu snosljivost. Tu mržnju političke stranke dijele i Starčevićanci na sveučilištu, što su i preočito pokazali razlupavši ploče srpskih akademskih društava. Ili ako se ne slažu s tom mržnjom, ako su tek u žestini sukoba to učinili, eto im sjajne prigode — a na to ih neka potakne nastojanje Björsonovo — neka prokrenu akciju, da se ploče natrag postave, neka poprave svoju pogrješku u naglosti učinjenu, a mi ćemo opet biti prijatelji. Sazovimo tada jednu svedjačku skupštinu, protumačimo svima kolegama, tko je Björnson, i što znači njegova akcija, pa iz te skupštine, koja će pokazati, da je ljubav nadvladala mržnju pozdravimo ga i objasnimo naš odnošaj prema Madjarima. J. K.

Djački literarni sastanci u Bjelovaru.

Prošle su šk. godine maturanti na bjelovarskoj gimnaziji upriličivali literarne sastanke, na kojima su se držala razna predavanja. Svrha tih sastanaka je bila, da pojedinci dobe što veću pobudu za rad i da medjusobno porade oko samonaobrazbe. Sastanci su se držali redovito svakog tjedna. Članarina je iznašala tjedno 30 filira i upisnina 50 filira. Predavanja na tim sastancima držali su slijedeći kolege: B a j z a r (Svećenici i knjiga u opće; ideja jugoslavenskog sjedinjenja; klerikalizam u Hrvatskoj), A l t m a n n (trgovina i obrt uopće), G l ü c k s t h a l (o engleskoj književnosti), N o v a k (o umjetnosti i znanosti; općeniti pogled na svjetsku literaturu; općeniti pogled na hrvatsku literaturu; o socijalizmu; humanizam i renesansa; poredba bugarskog, poljskog i hrvatskog djaka), E r v a ć a n i n (nauka i život u XX. v. po E. Ferriu).

Poslije predavanja razvila se obično vrlo živahna debata, u kojoj su obično svi članovi sudjelovali.

Za ubranu članarinu naručivale se knjige, držao se „Savremenik", „Omladina" — a svaki član bio je pretplaćen na „Hrv. djak". Prije i poslije sastanaka čitali bi se razni časopisi i knjige, koje su dali pojedinci, i upriličilo se nekoliko zajedničkih izleta i zabava.

Radilo se i o tome, da se sastanci protegnu i na ostale djake ne samo maturante, ili barem i na sedmoškolce, no radi raznih okolnosti, ta se misao za onda morala napustiti. Sastanci imali su tajni karakter, no ipak je za njih saznalo ravnateljstvo, koje ih je makar tacite moralo odobriti, pošto nije bilo nikakova razloga, da bi se članovi tih sastanaka progonili. Profesori su sami morali uvidjeti, koliko takovi sastanci koriste intelektualnom razvitaku djaka. Djaci su mnogo više čitali nego prije, zanimali se i za izvanškolske stvari, koje kao inteligentni ljudi moraju poznavati. Uza sve to nijesu napuštali svoje zvanično učenje. Mora se priznati, da su se profesori dosta lijepo prema tim sastancima ponijeli, premda su iz početka sasma krivo tumačili njihovu svrhu.

Zaključni sastanak održao se 12. lipnja, gdje je predsjednik resumirao sav rad i spomenuo, koliko je ovakovo sastajanje svima koristilo, a osobito istaknuo onu toplu intimnost, koja je zavladala medju kolegama, otkad su sastanci započeli svoje djelovanje. Preostala svota u blagajni od 14 kruna poklanja se „Hrv. djaku", a „Savremenik" budućim maturantima.

Djački ferijalni klub u Varaždinu.

Prije dvije godine osnovao se u Varaždinu diački ferijalni klub „Fidelitas". Mimo ostaloga odredio si lijepu zadaću, da će širiti pučku

prosvjetu. U tom pogledu započeo je već u svojoj prvoj godini lijepo djelovanje. Održao je dva tečaja za poduku analfabeta, koji su vrlo lijepo uspjeli. Priredio je dvije vrlo uspjele zabave. Od jedne otposlao je družbi Ćirila i Metoda 100 kruna, a od druge našem potpornom društvu 50 kruna. A i drukčije je klub već u prvoj godini svoga opstanka pokazao, da su mu članovi ozbiljno shvatili odredjene si ciljeve i zadaće. Klub je namislio mnogo toga još poduzeti, što ne samo, da bi bilo u čast kluba, već bi bilo i od općenite koristi. Tako se namislilo, no — morala se i na Varaždincima odraziti sva ona tričarija naše javnosti — osobna borba.

Ove godine, početkom ferija, već se vidjelo neko neraspoloženje za rad medju pojedinim članovima, neka stagnacija u klubu. Sjeme razdora — osobna borba — već je počelo klijati, pojedinci grupirati se u dvije grupe. No varali biste se, ako biste mislili, da u dvije idejno različne grupe! Ne, nipošto! U dvije grupe osobnih simpatija i antipatija! Već prije toga prekrstila se „Fidelitas" u „Tomislav".

Pojavile se osobne borbe, koje su svoj formalni izražaj dobile u izboru predsjednika. Pojedinci zaboravili na probitke kluba, ideal im postao — proturati svog čovjeka u predsjedništvo! Pokušalo se kompromisom! Al, da! — I tako se dogodi, da se od kluba „Tomislav" odcijepi nekih 10 članova i oni osnovaše novi klub „Perun".

To je bio prvi početak svega onoga, što se nakon toga zbivalo. Članovi obiju klubova postali si nekako strani, klonili se jedni drugih, počeli se izazivati na ulici, a što je najljepše — počeli jedni druge „fordrovati" i malo da nijesu dvoboji bili na svakodnevnom redu. Medjutim došlo je samo do jednog oštrijeg sukoba, gdje se „čast" morala prati krvlju. Evo rezultata osobne borbe!

Mislilo se na prvi mah, da će nakon otcijepljenja „Perunaša" oba kluba početi što življe raditi, da jedni drugima konkuriraju u dobru. Pa i jesu i jedni i drugi u početku naglašivali rad. „Perunaši" najaviše otvorenje analfabetskog tečaja, „Tomislavci" počeše s pučkim predavanjima. Ne mogu da mimoidjem jednu karakteristiku toga medjusobnog trvenja. „Tomislavci" drže uspjelo pučko predavanje, a „Perunaši" proglašuju ga fiaskom!

Da se ojačaju, počeše oba kluba da začlanjuju abiturijente. Prije ih ignorisali, jer da ne mogu biti pravi članovi, već samo gostovi, a sad ih htjedoše imati i u odboru!

Medjutim se abiturijenti za vremena dosjetiše, čemu vodi ta rascjepkanost. Oni tek izadjoše iz školskih klupa, a već na prvom koraku slobodnijeg života susreću jedni druge s nepovjerenjem. Susretali se tako stariji, pa to prešlo i na njih. Uvidjevši neki abiturijenti svu pogubnost takog cjepkanja, sazvaše jednog dana na sastanak sve svoje drugove, gdje se sporazumješe, da će svi, koji su već u bud koji klub stupili — istupiti, a koji još nijesu, da ne pristupe ni k jednim ni drugima, dok se ne slože. No uza sve to, ako će jedni ili drugi htjeti što raditi na kulturnom polju, oni će ih potpomagati. Ako se „Perun" i „Tomislav" do božića ne slože, abiturijenti će bez obzira na jedne i druge o božiću osnovati novi klub.

Mjesto jednog jedinstvenog kluba — tri! Mjesto, da svi akademičari zajedno, složnim silama porade oko ciljeva, koji moraju svima jednako ležati na srcu — oni se radi kake god trice cjepkaju. Mjesto da jedni druge potpomažu u radu, oni će radije jedni drugima smetati. Ili zar nije smiješno, kad se jedni vesele nad neradom drugih?

Još bih imao reći samo nekoliko riječi općenito o varaždinskom djaštvu. Dok se je do sada varaždinsko djaštvo moglo dostojno uz bok staviti djaštvu ma bilo iz koje gimnazije, dok su upravo iz Varaždina do sada više puta vrcale iskre slobodoumnog duha i davala drugima pobuda za rad — sad — čini se — da je u tom pogledu varaždinsko djaštvo medju zadnjima. Uvriježio se medju njega neki „viteški" duh, zaredale su „viteške" afere ko da u XX. vijeku — pa još k tomu u Hrvatskoj — nema za djaka pametnijeg posla.

Mislim, da će pojedini ozbiljniji članovi obiju klubova sami uvidjeti, kuda to vodi, pa će svim silama poraditi, kako bi se o božićnim praznicima svi varaždinski akademičari opet spojili u jedan jaki i snažni klub, čiji će članovi viribus unitis poraditi na onom polju, na kojem kao djaci mogu svoj obol doprinijeti na oltar narodnog boljka. **I. N. N.**

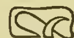

Hrv. ak. ferijalni klub „Preporod" u Sarajevu.

U nas do sada tako slabo razvijena ferijalna organizacija, ovih praznika poskočila je napred. Osim življeg djelovanja ferijalnih ak. društava u Karlovcu, Varaždinu i Zadru, osnovali se djački klubovi u Brodu na Savi i Sarajevu, a sastanak istarskog djaštva zaključio je isto tako, da za Istru ustroji ferijalno društvo.

U Sarajevu se osnovao klub „Preporod", da djeluje u narodnom i prosvjetnom pravcu. Postavio si je zadaću, da radi na polju p u č k e p r o s v j e t e osnivanjem tečajeva za pouku analfabeta, osnivanjem pučkih knjižnica i slično. No osim toga opredijelio si je i s o c i j a l n i i g o s p o d a r s t v e n i d j e l o k r u g, što je do sada prvi pojav kod djačkih društava. Tako će raditi na suzbijanju a l k o h o l i z m a te će po-

dupirati osobito osnivanje hrvatskih seljačkih zadruga.

Klub se je dne 10. VIII. o. g. konstituirao ovako: Predsjednik: Andrija Petrović, stud. jur. Potpredsjednik: J. Andrić, stud. agrar. Tajnik: N. Sabljić, abiturijent. Blagajnik: N. Rašić, cand. jur. Odbornici: B. Kuzmanović, stud. ing.; I. Novaković-Maslač, abiturijent; I. Topali, stud. iur. Revizori: M Spahić. cand. jur.; N. Bubalo, stud. jur.

Takva svrha je osobito važna u Bosni, gdje naš narod stenje u gospodarskom ropstvu, zato osobito pozdravljamo taj mladi klub te želimo e bi zajedno sa društvom „Privredom" radilo na našem narodnom ojačanju u spomenutom pravcu, što će mnogo više koristiti, nego razne deklamacije o državopravnoj pripadnosti Bosne.

II. zbor narodno-radikalnoga djaštva u Celju.

5.—8. rujna vršio se je u Narodnom domu u Celju II. zbor narodno-radikalnoga djaštva, koji nam je pokazao, da je to medju Slovencima jedina naprednjačka struja, koja ima jasan, odredjen put. To je dobro organizovana struja, koja napreduje sa duhom vremena i ispunjava svoj program.

Narodno-radikalna struja, koja je dosada još samo djačka, a koja kao takova vrlo utječe na različite strane slovenskoga javnog života, pojavila se, kako je poznato pred 6 godina kao reakcija proti staroj liberalnoj stranci i burševskim običajima slovenačkog djaštva. Pred 2 godine stupila je prvi put javno pred slovenski narod na svojem I. zboru u Trstu i već je tada na se obratila sveopću pozornost. Rad ferijalnog društva „Prosveta" je njezino ime pronio medju sve slojeve slovenskog naroda.

Na zboru u Trstu narodno-radikalno djaštvo iznijelo je svoje svjetovne nazore, svoj zahtjev za narodnu autonomiju te za sveopće i jednako pravo glasovanja. Raspravljalo se je takodjer o samonaobrazbi djaka, o djačkim materijalnim prilikama i o pučkoj prosvjeti.

Na zboru u Celju raspravljalo se je o školskom pitanju i o koracima, koje bi trebalo poduzeti proti odnarodjivanju slovenske djece sa strane Talijana i Nijemaca te o gospodarskim pitanjima.

Prva točka programa bila je

skupština „Prosvete".

Predsjednik „Prosvete" pravnik Rekar orisao je u kratkim crtama rad „Prosvete" u prošloj godini te je pozdravio prisutne. Nato je zastupnik Ivan Hribar pozdravio kao predsjednik izvršujućeg odbora narodno-napredne stranke u Kranjskoj narodno-radikalno djaštvo, kao onu struju, koja je reformovala slovensko djaštvo protiveći se dvoboju i pijančevanju, te počela s pozitivnim sitnim narodnim radom. Danas je ta struja pobjednica, tako da danas njezin program i njezin rad on priznaje. Njegova bi bila vruća želja, da se sve naprednjačko djaštvo pridruži narodnim radikalima. Iza zastupnika Hribara pozdravio je skupštinare dr. Kukovec u ime štajerske „Narodne stranke", čiji se kulturni program podudara sa programom „Prosvete".

Iz izvještaja tajnika proizlazi, da se je društveni djelokrug raširio na sve zemlje, gdje ima Slovenaca i da je društvo osobitu brigu posvetilo ugroženim krajevima. Društvo ima 4 podružnice. Prava jezgra društvenog rada bilo je osnivanje pučkih knjižnica, kojih je osnovalo društvo 34. U posljednje vrijeme povelo je društvo akciju za provedbu gesla: „Svoj k svome".

Izvještaj knjižničara kaže, da centrala ima 24 javne pučke knjižnice sa 1850 knjiga. U prošloj godini osnovala je centrala 8 novih knjižnica, a osnovat će se u najkraće vrijeme još 3.

Izvještaj blagajnika kaže, da društvo raspolaže sa 2246 K 15 fil. te, da je u prošloj godini imalo 1880 K 75 fil. dohotka a 1867 K izdataka. Novčani promet se je u prošloj godini početverostručio.

Od podružnica je najveću djelatnost razvila podravska na skrajnoj slovensko-njemačkoj medji osnovavši u prošloj godini 7 pučkih knjižnica. Celjska podružnica je osnovala 2 pučke knjižnice.

Kod debate o pučkim knjižnicama govorio je medju drugima veterinar Ribnikar o osnivanju knjižnica u vojarnama.

Zatim se je prešlo na izbor predsjednika. Izabran bijaše pravnik Munda.

Kod eventualija izrazio je fil. Breznik želju, da „Prosveta" osnuje savez pučkih knjižnica a dr. Kukovec, da „Prosveta" osnuje savez društava za pučku prosvjetu itd.

Drugi dan bila je

prva plenarna skupština zbora.

U petak prije podne u 9 sati počele su glavne skupštine. U predsjedništvo su bili izabrani prav. Kramer („Tabor"-Gradec) za predsjednika, prav. Lipold („Adrija"-Prag) i fil. Kadunec („Slovenija"-Beč) za potpredsjednike, za bilježnike prav. Klepec i abiturijent Fux. Iza pročitanja stiglih brzojava govorio je prav. Kramer o razvoju narodno-radikalnoga djaštva od tršćanskog zbora do danas:

Nastupili smo kao reformatori slovenskoga djaštva i tu zadaću smo uspješno izvršili. Ugled slovenskog djaštva se je znatno podigao. Napadahu nas radi izvanstranaštva, jer su nas krivo shvatili. Djak radi toga neka ne pripada nijednoj političkoj stranci, da se slobodno razvija i napreduje, a da ga kod toga ne priječi stranačka disciplina. Glavno nam je svjetovni nazor. Borbu za svjetovni nazor stavljamo nad političko strančarenje. Naš svjetovni nazor je naprednjački, sasma oprečan klerikalnomu. Naprednjaštvo ne sastoji u riječima ili frazama nego u radu. Spominje rad „Prosvete" i reformu družbe sv. Ćirila i Metoda

Iza prav. Kramera govorio je teh. Pavlin o dvoboju:

Kao napredno djaštvo odsudjujemo dvoboj kao protunaravno, protukulturno i zastarjelo sredstvo za obranu naše osobne časti. Nazor, da je samo onaj častan, koji oružjem brani svoju napadnutu čast nema prave podloge. Stime, što se oni tuku, nije onaj, koji je uvrijedio, dokazao istinitost uvrijeda a niti onaj, koji je uvrijedjen nije time svoju čast oprao. Takodjer o odvažnosti se kod dvoboja govori. Ja pako mislim, da pravu odvažnost pokazujem time, ako izvršujem svoje dužnosti prama sebi i okolini. Menzure takodjer osudjujemo, jer ih smatramo dvobojem. Dvoboj je veliko socijalno zlo, koje je pogubilo već puno mladih života te je samo zlo shvaćeni društveni bonton.

Čast smatramo za socijalni pojam, za mjerilo naše osobne vrijednosti u očima društva. Zato trebamo i moramo, da ju čuvamo. Da ju obranimo trebamo dakle časni sud, koji će rasuditi, je li uvrijeda opravdana ili ne. Osnovat ćemo zato slovensku antiduelističku organizaciju, koja neka osim borbe protiv dvoboja skrbi takodjer za čuvanje osobne časti.

Kod debate su govorili dr. Žerjav, koji je rekao, neka antiduelistička liga brani takodjer čast neakademičara i prema tomu neka bude sveopća. Dr. Tuma predlaže, neka se onoga, koji se duelira isključi iz djačkog društva.

U petak po podne bila je sjednica

djačkog socijalnog odsjeka.

Prvi je govorio med. Črnič o alkoholu, nikotinu te o spolnom pitanju medju slov. djaštvom. Alkoholizam je najaktualnije socijalno pitanje, jer riešimo li to pitanje, imamo ključ za riješavanje drugih socijalnih pitanja. Socijalni alkoholizam je naigori. U Kranjskoj se dade za alkohol 5 puta više nego za sve poreze sa drugim poreznim prinosima. Alkoholizam je još uvijek medju slovenskim djaštvom previše raširen. Govornik vidi jedino riješenje alkoholnog pitanja kao socijalnog zla u abstinenciji. Djaštvo neka osniva abstinentska društva.

Isto takvo stanovište zauzima referent proti nikotinu.

Treći otimač našega zdravlja je spolni eksces. Pojedinac i potomstvo ćuti posljedice. Protiv spolnih ekscesa preporuča govornik abstinenciju od alkohola i tjelesne vježbe. Zahtijeva, da se u školama mladež od školskih liječnika pouči u tom pitanju. U debati opravdava fil. Zalar boj proti alkoholu sa etičkog stanovišta.

Dr. Tuma protivi se ekstremnim nazorima referenta, što se tiče alkohola i nikotina. Ne quid nimis! neka je i ovdje pravo geslo. Što se tiče spolnog općenja žali, da socijalne prilike brane čovjeku i tada, kad je već razvit, spolno općiti. Načelo neka nam bude, da općimo spolno samo sa ženom, koju možemo zvati cijeli život svojom. Rad nas čuva od spolnih ekscesa.

Zatim je referirao teh. Hočevar o tjelesnom uzgoju, sokolstvu i socijalnom uzgoju:

Današnji odgoj skrbi samo za dušu, a ništa za tijelo.

Za duševan rad nam treba velikih sila. Ove dobivamo kretanjem u slobodnoj prirodi i sistematičkim vježbanjem mišica. Gimnastika neka se uvede u školu kao obligatan predmet. Sve prednosti, koje nam pružaju različiti športi združuje u sebi sokolstvo. Govornik govori opširno o važnosti sokolstva te sokolskog rada za akademičare. Svaki akademičar neka bude ujedno Sokolašem.

U živahnoj se je debati posebice naglasila potreba organizacije djačkih ferijalnih putovanja.

Med. Vidic je zatim referirao o ciljevima moderne školske higijene:

Ova si je stavila za zadaću skrbiti za harmonički uzgoj duše i tijela. Na temelju statističkih podataka dokazuje govornik današnji nepovoljni zdravstveni položaj djaštva, te zahtjeva namještenje školskih liječnika. Ovi neka poučavaju mladež o higijeni i t. d.

Školske zgrade neka budu tako gradjene, da odgovaraju higijenskim propisima. Kod debate govore različiti govornici o tužnom stanju djačkih stanova i kuhinja, te nezdravih prilika slovenskih škola.

U subotu do podne bila je druga plenarna skupština.

Ovdje je raspravljao pravnik Lipold o pitanju narodne samoobrane: Dvoje je potrebito, da se očuva narodna individualnost: prosvjetna i gospodarska neodvisnost. Što se tiče prve, borimo se sada za narodne škole i tražimo podizanje srednjih i visokih narodnih škola. Ovamo spada takodjer djelovanje družbe sv. Ćirila i Metoda. Podružnice se moraju brinuti za naobrazbu svojih članova. Narodu, što

stanuje na medjama, treba posvetiti veću pažnju. Potrebna je prije svega narodna organizacija mladića od 14. do 18. godine, te statistika narodnih osobito gospodarskih prilika. Borba za narodno-gospodarsku neodvisnost kod nas je još u povojima. Mnogo smo postigli raznim gospodarskim organizacijama, samo nam još treba podići trgovinu i industriju. Za to neka se slovenska mladež posvećuje praktičkim zvanjima! Svršava sa željom, da bi izdavala družba sv. Ćirila i Metoda „Manjšinski vestnik“ (Vijesnik manjina). Kod debate opisuje medju inim prav. Štibler prilike na štajerskoj njemačko-slovenskoj medji. Raduje se nad razvojem slovenstva u marburškom kotaru. Puk je na medji antiklerikalan. Na medjama treba povesti živu naprednu agitaciju, da nam bolji elementi ne odu u njemački tabor!

Putujući učitelj Pušenjak govori o važnosti zadrugarstva u narodno-gospodarskom i socijalnom pogledu). Osobito je naglasio potrebu slovenske banke za parcelaciju i kolonizaciju, te upozorio na uspjehe takove hrvatske i srpske banke u Zagrebu, pa poljodjeljske banke za parcelaciju u Poznanju.

Dr. Kukovec kaže, da će se morati početi pozitivnim radom kod naše obrane. Vječno uzmicanje i sama defenziva nas uništavaju.

Dr. Žerjav naglasuje, da si moramo osvojiti gradove i trgovišta u dol. Štajerskoj, inače smo narod bez budućnosti! Po tom izjavljuje, da će družba sv. Ćirila i Metoda još ove zime početi izdavati „Obrambni vestnik“.

Dr. Tuma kaže, da bi morali Slovenci sve svoje narodne sile organizovati protiv njemačkog kapitala i u prvom redu, da gospodarski osvoje Trst.

U subotu po podne govorio je fil. Zalar o „Slobodnoj školi“.

Zadaća je svakog naprednog čovjeka, da se pouči o savremenim kulturnim pitanjima; jedno je ovakvo pitanje: „Slobodna škola“. Poznata je važnost školskoga odgoja, za to se danas bije ljuta borba radi škole. Danas imadu na školu glavni upliv država i crkva, koje zahtijevaju, da se u njoj odgoje nosioci stanovitih ideja i robovi stanovitih autoriteta. Ovdje se osobito ističu dva glavna momenta: 1. slobodni razvoj učenikovih sposobnosti; 2. odstranjenje svih zapreka ovome razvoju. Podloga mu mora biti kod poučavanja materinski jezik. Kako tužno je u ovom obziru u Austriji! Druga je velika zapreka slobodnomu razvoju učenikovih sposobnosti, premalo naobraženo učiteljstvo. Na preparandijama ne čuje se ništa o socijologiji, psihologiji, antropologiji, etici i t. d.

Učiteljstvo treba za to, da je više naobraženo i sasma materijalno i moralno neovisno. Neka se uvede školska autonomija, javna kvalifikacija, a prije svega neka se škola oslobodi crkvenog upliva. Kod debate opisuje učitelj Kveder tegobe naprednog učiteljstva pod uplivom crkve i svećeništva, te neugodnosti, što ih mora da podnaša učiteljstvo radi tajne kvalifikacije.

Iza govora i debate o „slobodnoj školi“ razpravljao je školski odsjek. Najprije se je opetovao stari zahtjev za slovensko sveučilište, onda je predavao fil. Breznik o sadašnjem školskom uzgoju. Naglasio je, da se u srednjim školama odviše gleda na znanje a premalo na uzgoj. Materijal je preopširan, zato se uči samo površno. Glavni zahtjev da nam škola uzgaja ljude u narodnom duhu, ona do sada ne ispunjava, jer je naučni jezik njemački. Srednja škola takodjer ne uzgaja značajnih i radinih ljudi. Značajeve najviše kvari denuncijanstvo i slijepa vojnička poslušnost. Premalo se pazi na to, da se učenici uzgajaju za samostalan rad. Konačno izrazuje želju, da medju djaštvom i profesorima vlada prijateljski odnošaj. Slijedi živahna debata.

Zatim je referirao prav. Fettich o ekonomskom izboru staleža: Na koncu prošlog ljetnog semestra bijaše: 352 sloven. pravnika, 165 filozofa, 49 medicinara, 63 tehničara, 17 agronoma, 10 veterinara, 3 eksport. akademičara, 3 trgov. akadem., 5 montanista, 1 farmaceuta, 1 akad. slikar, 4 konzervatorista, 1 polaznik pedagogija; ukupno dakle 672 slovenska visokoškolca. Zaslugom „Omladine“ padao je broj filozofa a narastao broj pravnika. Unapred se preporuča študij prava, medicine, gradjevnog inžinirstva, geodezije, osobito pak veterinarstva i montanistike te trgovačkih akademija. —

Iza toga bio se je u restauraciji Narod. doma komers, kojega je posjetilo puno odličnog celjskog općinstva. Komers je vodio starješina dr. Žerjav. Izreklo se je mnogo lijepih nazdravica.

U nedjelju prije podne bila je zaključna plenarna skupština, na kojoj su primljene rezolucije zbora: o dvoboju, o slobodnoj školi, o narodnoj obrani, rezolucije socijalnog odsjeka, školskog odsjeka i rezolucije o strukovnom študiju.

U zaključnom govoru kazao je predsjednik, da će biti zadaća budućeg zbora narodno-radikalnog djaštva prije svega temeljito pretresanje „Jugoslavenskog pitanja“ i svršio je usklikom: Do vidova na 3. zboru narodno-radikalnog djaštva u Ljubljani.

Milan Orožen.

Narodno-obrambeni vijesnik.

Nova rubrika.

Osnutkom kluba „Prosvjeta" preuzeli smo u svoj djelokrug i brigu za narodno izložene krajeve. Radi toga otvaramo u našem listu i rubriku pod gornjim naslovom, u kojoj ćemo donašati članke o organiziciji narodne obrane, o radu društava za tu namjeru, te bilješke o prilikama u takim krajevima. Pratit ćemo rad jedinog dosadašnjeg društva kod nas za nar. obranu, „Družbe Sv. Ćirila i Metoda za Istru", a isto tako ćemo donašati vijesti o radu takih društava kod drugih naroda osobito onih, koja i na našem teritoriju rade naime „Lega Nazionale", „Deutscher Schulverein", „Julian", „Bund zur Warnung der Interessen der Deutschen in den Ländern der Stephanskrone" i „Gustav-Adolfsverein". Osobito ćemo upozoravati na potrebu rada ne samo na školskom polju već i na gospodarskom i kulturnom. Osim za Istru konstatiramo. da se je u zadnje doba osnovalo i društvo „Za materinsku riječ" na Rijeci, a i za Zadar je omogućen rad promjerom pravila „Društva za potpomaganje siromašnih djaka hrvatskih škola u Zadru". U zadnje doba pokazuje se i neko zanimanje za Medjumurje premda se više ne čuje ništa o „Družbi Zrinjsko-Frankopanskoj", koja se imala za taj kraj ustrojiti. Isto tako ne ćemo zaboraviti ni hrv. kolonije u zapadnoj i južnoj Ugarskoj, ni našu braću Bunjevce. S ovim hoćemo u prvom redu, da se sami pripravimo za narodno obrambeni rad i da u tom radu po primjeru djaka kod drugih naroda učestvujemo, u drugom pak redu da upozorimo naše društvo na pomanjkanja i propuste, koje je do sada u tome počinjalo.

Istina o Medjumurju.

Predavanje I. N. Novaka u klubu »Prosvjeta«.

Cijelo predavanje podijelio je predavač u tri dijela. Bacio je jedan pogled na prošlost, jedan na sadašnjost i jedan na budućnost.

U prvom dijelu razlaže, kako za Medjumurje još do danas sa strane banovinskih Hrvata nije učinjeno ništa. Prilike u Medjumurju danas su još mnogo gore, nego što su bile prije pet, deset ili petnajst godina.

Glavni uzrok neuspjehu rada za Medjumurje — u koliko ga je bilo — sa strane Hrvata je pogrješna taktika, koja ne dovodi k cilju. To je taktika pravaška t. j. državopravna, teritorijalna. Sav dosadanji rad za Medjumurje sastojao se u naglašivanju, da Medjumurje pripada Hrvatskoj, da ga valja opet pripojiti itd.

Predavač spominje pojedine pokušaje sa strane Hrvata, da se nešto učini za Medjumurje i zaustavlja se podulje kod „Naših Pravica", koje su si od svoga postanka uzele za zadaću, da iznašaju na vidjelo medjumurske prilike. I „Našim Pravicama" nije se za Medjumurje učinilo ništa, jer ni ljudi oko njih nijesu shvatili što bi se imalo za Medjumurje učiniti. I oni su poprimili staru državopravnu taktiku s jednostavnog razloga, jer su im posve nepoznate medjumurske prilike.

U drugom dijelu prikazuje gospodarske prilike Medjumurja. Prirodni uvjeti za blagostanje vrlo su povoljni. Orografska i geoložka svojstva pa geografski položaj — sve to veoma prija gospodarskom razvoju. Zemlja je u rukama maloposjednika, izuzev velike posjede grofa Festeticsa, koji zapremaju gotovo četvrtinu Medjumurja.

Usprkos vrlo povoljnih uvjeta za materijalnu produkciju, gospodarstvo je u razmjerju s tim uvjetima u dosta primitivnom stepenu. Obrt je još nerazvijen, neznatan. Industrijalnih poduzeća nema. Trgovina — u koliko je ima — nalazi se u rukama Židova. Narod je u razmjerju s mnogim krajevima u Hrvatskoj dosta bogat.

Na ovom komadiću zemlje od jedva nekih 745 kvadratnih kilometara stislo se do 86 hiljada medjumurskih Hrvata uz ono nekoliko činovnika, židova i Magjara na grofovskim imanjima. Na onom komadiću zemlje odigrava se jedna velika tragedija — tragedija nacionalnog umiranja. U narodu zdravu, i bistru i radinu zamire posljednja iskra njegove nacionalne samosvijesti...

Medjumurci najvećim su dijelom nacionalno indiferentni ili se vole priznavati Magjarima, jer osjećaju magjarski. Najljepše se to vidi na pjesmi, toj vjernoj tumačitelјici narodnog duha. Novije pjesme, koje mladež pjeva, sasma su magjarskog duha. Narodni duh zrcali se tek u onim starinskim pjesmama, koje se već vrlo rijetko čuju. Za razliku, kako se ove razlikuju od novijih u ritmu, melodiji a i po duhu samog teksta citira predavač dvije pjesme — jednu od onih starinskih i jednu od novijih.

Medjumurcem prevladali su danas magjarski osjećaji, jer on danas nema nikakove duševne veze s ostalim Hrvatima, jer nema nikakove svoje literature, a te nema, jer nema svoje narodne inteligencije. **I upravo u tome leži sva težina medjumurskog problema**. Samostalnog narodnog inteligenta nema ni jednog, učitelji — rodjeni Medjumurci — najveći su neprijatelji hrvatskog narodnog duha, a župnici i kapelani, koji su izašli iz zagrebačkog sjeme-

ništa — ako nisu indiferentni prema narodnoj stvari — postaju najveći širitelji magjarštine. Predavač prikazuje četiri načina, kako ljudi odgojeni u zagrebačkom sjemeništu mogu bez ikakovog stida pogaziti svoje narodne osjećaje i za volju masnih župa dati se u službu nacionalnih protivnika svoga naroda. Napominje i uzrok tome, koji leži u jednostranom i manjkavom odgoju u klerikatu. Kako popovi u Medjumurju imadu veliki upliv na onamošnji rad, mogli su u svom djolokrugu barem nešto učiniti za nacionalno osvještenje Medjumuraca, no kako je njima prvo „spasenje" ljudi, to su upravo poplavili sela i kuće raznim „Glasnicima" i „Istinom", samo da još više zaglupe onaj ostavljeni narod. Te listove propagiraju u Medjumurju i najšovinističkije magjarski raspoloženi popovi. Uvjereni su, da ih njima ne će nacionalno osvijestiti.

Prikazuje ustrojstvo medjumurskih škola, u kojima vlada posvema magjarski duh i jezik. Predavač to ilustrira sa značajnim primjerima. Dokazuje, kako škole u Medjumurju imadu jedinu svrhu, da odnarode medjumursku djecu, da im ucijepe magjarske osjećaje.

Prelazi na političko stanje i navadja, da Medjumurac danas nema nikakovih nacionalnih i političkih tražbina. Pa makar i osjeća poteškoće magjarštine — on šuti, on se ne buni, uvjeren „da tako mora biti". Nema u njemu žuči za svoje ugnjetavače, nema u njemu ništa krvi Gupčeve. Politički je bezbojan, ko malo koji narod.

Prikazuje, kako su Magjari demoralizovali ovaj narod, što se najljepše vidi kod izbora za saborskog zastupnika. Medjumurac već danas ne pita, što zastupa pojedini kandidat, već, koji će više dati, jer su ga do sada Magjari uvijek prije izbora mitili novcem. Ilustrira izbore u Medjumurju, koje je gledao vlastitim očima. Slika je upravo grozna!

Osim izbora nema više ništa, gdje bi Medjumurac pokazivao kakovo zanimanje za politiku. Skupština, pučkih sastanaka ili dogovora — toga u Medjumurju nema.

Vanjski karakter Medjumurja danas je skroz magjarski. Sela dobila su magjarska imena, a narod se već polako na njih i priučio.

U trećem dijelu navadja predavač, što bi se imalo za Medjumurje učiniti. Sa onom pravaškom, državopravnom taktikom imalo bi se prestati, jer ne dovodi k cilju, a smeta u toliko, što je njome Magjarima podano oružje u ruke, kojim mogu progoniti one, koji bi za onaj narod htjeli nešto učiniti.

Medjumurca valja najprije nacionalno osvjestiti — kulturno podići — to ima biti deviza rada za Medjumurje. Valjalo bi u prvom redu ići za tim, da se Medjumurju stvori njihova samostalna narodna inteligencija. Medjumursku djecu treba povući u hrvatske škole, a poslije svršenih srednjoškolskih nauka poslati ih u Peštu, da mogu dobiti mjesta kao odvjetnici, liječnici i druga samostalna inteligencija u Medjumurju.

Stoga bi se morao u Hrvatskoj stvoriti fond, iz kojega bi se školala medjumurska djeca i dijelili štipendiji za sveučilište u Pešti. To bi bio jedini način, da Hrvati nešto učine za Medjumurje.

Kad bi se tim načinom barem nešto postiglo, onda bi se imao pokrenuti list za Medjumurce i to u samom Medjumurju ili gdjegod u Ugarskoj — samo ne u Hrvatskoj, da Magjari ne mogu reći, da sva propaganda dolazi iz vana. Na čelu pokreta imali bi stajati inteligentni medjumurski sinovi, a uzor u radu Slovaci, Rumunji i Srbi.

Predavanje je završio s apelom na Hrvate, da nastoje što bolje upoznati prilike u Medjumurju, jer će samo poznavanjem onih prilika moći učiniti nešto za taj za nas gotovo izgubljeni kraj.

Südmark.

Koliko je nama poznato postoji u Austriji 10 društava, koja imaju zadaću narodno ojačanje, dotično proširenje nijemstva. Od tih su za nas od osobitog interesa „Südmark" i „Deutscher Schulverein", budući da oba zasijecaju i u naše narodno područje, bilo da potpomažu Nijemce u Hrvatskoj, bilo da šire nijemstvo na jadranskim obalama, poimence u Opatiji, Lovrani, obim Lušinima te Pulju, a to naseljivanjem, školama i svakovrsnim drugim potporama.

Društvo „Südmark" osnovano je g. 1890. u Gracu sa namjenom da radi na narodnom ojačanju i napretku nijemstva na južnoj jezičnoj granici u Austriji. Glavno joj je djelovanje protiv Slovenaca u Koruškoj i Štajerskoj, te Talijana u Tirolu, no zasiže i u naše područje, kako smo prije spomenuli. Dok „Schulverein" gradi i uzdržava škole za ponijemčivanje inojezične djece, dotle se „Südmark" brine, da te škole donesu i ploda, te radi na kulturnom i gospodarskom ojačanju i napretku nijemstva na jezičnoj granici i u t. zv. jezičnim otocima. Upravu vodi glavni odbor, koji se sastoji od predsjednika, 2 potpredsjednika, 2 tajnika, 2 blagajnika, te 30 odbornika, od kojih polovica mora da stanuju u Gracu. U svakom pak mjestu opstoje podružnice, kojih može biti i više u jednom mjestu, a dijele se na muške, ženske i mješovite. Podružnice, koje se nalaze na stanovitom teritoriju sačinjavaju jednu župu (Gau). Ove se istom sad uredjuju. „Südmark" ima svojih podružnica u svim alpinskim zemljama. Dne 1. augusta bilo

ih je 392 (126 više nego lanjske godine), te su brojile 38.175 redovitih članova) (preko 10.000 više nego lani). Podružnice se dijele po zemljama. Koruška 48, broj članova okruglo 5200. Kranjska 25, broj članova okruglo 1900. Primorje 6, broj članova okruglo 2000. Dolnja Austrija 116, broj članova okruglo 9600. (Od toga u Beču 24 podružnice sa 3900 članova). Gornja Austrija 37, broj članova okruglo 2500. Salzburg 16, broj članova okruglo 1500. Štajerska 122, broj članova okruglo 13.200. Tirol 16, broj članova okruglo 2500. Voralberg 8, broj članova okruglo 800. Članova utemeljitelja brojilo je društvo dne 1. augusta 1897. 571, koji su uplatili 50 K na jedan put.

Djelovanje društva se može podijeliti u kulturno i gospodarsko. U kulturnom pogledu društvo radi, osnivajući pučke knjižnice, kojih ima do sada 78, od tih 55 na jezičnoj granici, a 28 u nutrini. Te su knjižnice brojile 1. augusta 89.000 svezaka, a služilo se njima 10.000 osoba, koje su uzajmile 204.000 svezaka. Osim toga društvo posjeduje 30 kovčega sa 2000 svezaka, koje rabe kao putujuće knjižnice. Te su knjižnice prošle godine obašle 24 mjesta. Za pučke knjižnice je društvo lani potrošilo 6724·82. Društvo je izdalo i popis knjiga zgodnih za pučke knjižnice, koji uzima osobiti obzir na dizanje njemačkog narodnog duha. Osim toga društvo drži predavanja. Sam jedan putujući učitelj držao je prošle godine 202 predavanja. Posjeduje skioptikon, koji i unajmljuje. Uzdržava voćarsku školu pokraj Villaha. Isto tako i djačku kuhinju u Mariburgu. Potpomaže gradnju škola u mjestima na granici. Daje učiteljima u izloženim krajevima potpore. Priredjuje božična drvca, te nagradjuje djecu odijelom, obućom i školskim potrebštinama. Za školske svrhe izdalo je društvo god. 1906. K 19 311·75.

No njezino glavno djelovanje je na gospodarskom polju. Tako društvo potpomaže trgovce, obrtnike i seljake bilo potporama bilo zajmovima, isto tako i činovnicima u važnim mjestima za nijemstvo daje zajmove i potpore, nadalje potpomaže društva, općine, narodna poduzeća i zadruge. Na potpore i zajmove je društvo god. 1906. izdalo K 104.171·23. A lani je društvo preuzelo novu vrst djelovanja, kojemu je odlučilo posvetiti najveću pažnju. Počelo je najme provadjati kolonizaciju kupovanjem zemljišta iz ruku Slovenaca na važnim točkama borbe te naseljivanjem Nijemaca na ta zemljišta. U to je društvo do sada izdalo K 130.289·71.

Kako se iz dosadašnjega vidi „Südmark" razvija djelovanje svijestno i uspješno u odregjenom si pravcu, a tomu joj najviše pripomaže izvrsna organizacija, koju provadja u zadnjim godinama upravo rapidno. Da organizacija toliko uspijeva najveću zaslugu imaju putujući učitelji, koji su dobro plaćeni i k tomu nagradjeni, a za koje postoji i poseban Teutschmanov fond. Putujući su učitelji specijalitet njemačkih obranbenih društava, te kolikogod stoje dosta novaca, njihovo se djelovanje deseterostruko naplaćuje. Oni osnivaju nove podružnice, pregledavaju obstojeće, drže prenavanja, skupljaju članove utemeljitelje, proučavaju prilike te su u opće najjači motor društvenog djelovanja. Takih učitelja „Südmark" podržava 3, a osim toga se za točno i brzo vodjenje poslova brine 6 namještenih činovnika od kojih je jedan ravnatelj. Za te činovnike „Südmark" je ustanovila i mirovinsku zakladu. Putem svoje organizacije društvo dobija za svoje potrebe sredstava na sve moguće načine. Osim prinosa članova bilo redovitih, bilo utemeljitelja podružnice su joj najveći izvor dohodaka, budući da iste sakupljaju i darove i priredjuju zabave, tako da su prihodi podružnica iznosili g. 1906. K 105.081·20. Osim toga društvo prima potpora od općina, zemaljskih odbora, kotarskih odbora, štedionica i banaka. I od prodaje raznih predmeta ima velikih prihoda. Od samih je maraka imalo god. 1906. K 10 821 prihoda, kojih prodaje u komadima od 2, 5, 10 i 20 fil. u raznim bojama. Od sabiranja u šparovcima, kojih je na tisuće postavilo u svim mjestima po društvima, gostionama, kavanama, dobilo je društvo lani K 8.617·82. Društvo je lani imalo prometa K 304.685·42, čistog prihoda K 144 923·43, izdatka K 80 082·75 (računajući samo svote posve propale) od toga je stajala sama uprava K 31.220·54. Društvena imovina računajući i Teutschmanovu i mirovinsku zakladu iznosila je dne 31./XII. 1906. K 560.491 36 fil. Da raširi razumijevanje za društvene svrhe i da potpomogne unaprijediti svoj rad, društvo izdaje i svoj list pod imenom „Mitteilungen des Vereines Südmark", koji izlazi svaki mjesec, te sadržava vijesti i objave uprave, tako o primljenim prinosima, darovima i o drugim prihodima, o osnovanju novih podružnica, o predmetima, od prodaje kojih društvo ima koristi. Zatim dopise o radu podružnica i župa, izvještaje putujućih učitelja. Osobitu pažnju posvećuje radu drugih njemačkih društava za narodnu obranu, te pozorno prati svaki kret Čeha, Slovenaca i Talijana, za koje ima posebne rubrike (Tschechisches, Windisches, Welsches). List ujedno posreduje za mjesta na važnim točkama za Nijemce, tako se upozoravaju odvjetnici, liječnici, farmaceute i mnogi drugi na važna mjesta, za koja ne samo da društvo posreduje nego daje i pomoći. Taj organ je veza medju članovima i upravom, te medju javnošću i društvom. Osim toga društvo izdaje i godišnji izvještaj o društvenom djelovanju, koji je veoma brižno sastavljen i iz kojega se jasno razabire ne samo ukupni rad već i napredak ili nazadak pojedinih podhvata.

Tu nalazimo i pregled o novčanom razvoju društva i to po raznim rubrikama od postanka do godine o kojoj se izvješćuje. Isto nalazimo sve podružnice poredane po visini prinosa, koje su na glavnu upravu poslale i to po zemljama, tako da se tim razvija natjecanje medju podružnicama. Prihodi su i tu razdijeljeni u razne grupe, tako člararina, darovi, sabiranja u šparovcima, zabave i prinosi utemeljitelja. Da su zapisani svi utemeljitelji, uprava te podružnice sa upravom, godinom utemeljenja i brojem članova ne treba ni napomenuti. U godišnjem izvještaju su najzanimiviji izvještaji putujućih učitelja, te izdaci razvrstani prama vrsti djelovanja i po zemljama.

Osvrnuo sam se nešto opširnije na organizaciju i način rada kod „Südmarka", da tim pokažem kako Nijemci i rodoljubni rad obavljaju prama stanovitom planu i posvećuju mu svu dužnu pažnju i ozbiljnost, a ne kao što je kod nas, da ovakav rad ili u opće ne postoji ili ako postoji, to je djelomičan i bez čvrste organizacije. —k—

Nove škole Ćirilo-Metodske družbe za Istru.

Vrijedna družba za školstvo u našoj Istri otvorila je početkom ove školske godine slijedeće škole: u Cresu gradu četverorazrednu, u koju se je već upisalo 242 djece; Banjolama kraj Pule, gdje je ovog lieta „Lega Nazionale" otvorila svoj vrtić; u Velom Selu dvorazrednu, gdje je „Lega Nazionale" otvorila svoj dječji vrtić; u Ičićima gdje ima dosta Nijemaca; u Gabonjinu na otoku Krku te u Sanvičenti, tom poznatom talijanskom gnijezdu.

Još misli kroz ovu godinu podignuti jednu školu u Brkaču (općina Motovun) i jednu u Labinskoj općini. Kako se vidi škole su na samim izloženim mjestima, te je bila baš prijeka potreba, da ih se otvori, no takva je potreba i u mnogim i mnogim mjestima, samo što družba ne može da udovolji radi odmjerenih sredstava. Dapače kako talijanske novine javljaju „Lega Nazionale", koja je poduprta sa 10 000 kruna on istarskog zemaljskog odbora i sa velikim svotama od društva „Dante Alighieri" iz Italije, kako se je na zadnjoj skupštini tog društva javilo, otvara ovih dana 8 škola u mjestima čisto hrvatskim kao Ćunski na otoku Lošinju, Berkač (opć. Motovun), kućani (obć. Oprtalj i drugdje) da nam djecu odnarodi. Radi toga je dužnost svih nas, da svaki po mogućnosti čim više podupremo tu našu jedino narodno-obranbenu ustanovu, a družba mora da nadje novih vrela prihoda, kojim bi mogla da izdrži nejednaki boj.

Društvo za pripomaganje siromašnih učenika hrv. škola u Zadru.

Netom je bila ustanovljena hrvatska gimnazija u Zadru, ustanovilo se je i društvo za podupiranje siromašnih djaka, koje je bilo podržavano isključivo po Dalmaciji, dapače može se reći od samih Hrvata u Zadru. To je društvo do sada mnogo pripomoglo razvoju hrv. gimnazije, te je, da otvori sebi novih vrela prihoda, osnovalo zajedno sa nekim Hrvatima u Zadru zaslužnu „Hrvatsku knjižarnicu" tu pravu našu kulturnu instituciju u otudjenom Zadru.

No u Dalmaciji, a osobito oko Zadra radi „Lega Nazionale" te je ustanovila u Arbanasima, Voštarnici i Brodarici svoje škole i dječje vrtiće. Ta su mjesta tik do Zadra, tako da ih se može smatrati predgradjima njegovim. Da se suzbije ta akcija, nijesu dovoljne pučke škole, podržavane od pokrajine osobito, dok je općina Zadra u talijanskim rukama, te ona pravi velikih poteškoća i priječi otvaranje i napredak njihov, već je morala nastupiti i privatna akcija. Ta je ovih dana nastupila promjenom pravila rečenog društva, Društvo će najme sada samo otvarati dječje vrtiće u Zadarskoj okolici. Tim je udovoljeno jednoj narodnoj potrebi, te smo sjegurni da će društvo sada naći mnogo više potpore. Prva mjesta, koja dolaze na red, jesu Voštarnica i Stane. Tako je društvo od potpornoga postalo i narodno obrambeno, što je odavna trebalo da u Zadru bude.

Narodni biljeg.

Već od dvije godine obstoji u prometu narodni biljeg za istarsku družbu Sv. Ćirila i Metoda, koji izdaju zidari, no taj biljeg ni iz daleka ne donosi toliki prihod kao što ga donosi sličan biljeg kod drugih naroda. Spomenut ćemo samo da je donio „Südmarki" prošle godine K 10.821, a Slovencima K 4 433, da i ne spominjemo da je „Lega Nazionale" prodala milijun komada u jednoj sedmici. Ako ispitamo uzrok toj pojavi, naći ćemo ju osim u našoj indolenciji i u slaboj trgovačkoj manipulaciji. Osim toga biljeg je jedva uporabiv budući da se slabo lijepi. Guma, koja bi morala dobro lijepiti te potpomoći i zatvaranju pisama jedva i drži. Raširenje pak takvog biljega je minimalno. Društva ga skoro i ne rabe, pojedinci rijetko, a ipak bi od prodaje biljega morao biti jedan od najvećih prihoda za našu družbu. Svakako preporučamo svima našim djačkim društvima, da ga rabe i time doprinesu raširenju istoga.

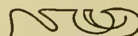

LISTAK.

Dvije knjige Davorina Trstenjaka.

(„Zreo učitelj“ i „Prirodni uzgajatelji“.)

Nije dugo što je izašla druga ovogodišnja knjiga g. Trstenjaka »Zreo učitelj« kao nadopunjak prvoj „Prirodni uzgajatelji«, koja je izašla par mjeseca prije. Naša se javnost nije baš osobito osvrnula ni na jednu, ni na drugu tih knjiga, osim klerikalaca, koji su potonju metnuli na indeks, »da ne kvari mladež«, a to baš i najbolje preporuča tu knjigu, premda i pisac i knjige zaslužuju više pažnje i študija, jer su prve te vrsti i jer su osebujne u našim klerikalnim prilikama — a osebujne su pogotovo za školstvo, kojem su i namijenjene.

Ja nisam učitelj, ali ja sam ih pročitao s jednakom nasladom, kao da jesam, jer iz svakog retka iskače ljubav, talenat i moderan čovjek. U tim knjigama nema ni strasti, ni strančarstva, ali nema ni straha, a to i jest jedna od najljepših osebina tih knjiga. Trstenjak nam je dao u njima svoju vjeroispovjest, svoje evandjelje, svoj život i svoju dušu. Što je rekao, rekao je jasno i iskreno i nije prezao, niti je bio u rukavicama.

Kod nas se tu i tamo natucalo i pisalo o Haeckelu — Darwinu, Nietzsche-u, Schopenhaueru i drugima, ali sve to površno, skiciralo se, nijedan ipak nije imao smjelosti da kaže: ja sam monista, moja je vjera znanost i istina — nijedan nije rekao, da je vjeru srca zamijenio vjerom razuma i nijedan nije priznavši to, koraknuo i dalje i sazidao na tom principu i ideji jedno znanstveno djelo. Trstenjak je obračunao s dualizmom i sa svim onim zabludama, koje taj dualizam prate, on se otresao raznih Leibnitza, Fichte-a i drugih te vrsti, koji veliku ulogu igraju u našim srednjim i visokoj školi i radi toga je više rekao, nego svi naši profesori, koji po receptu pišu i predavaju.

Trstenjak nije išao u tim knjigama za tim, da dokaže i da nas uvjeri o ispravnosti monizma i modernog naziranja, on je taj monizam uzeo kao gotov fakt, pa je na njemu samo zidao. On nije mogao, da se tim ni bavi, jer imadu knjige staleški karakter — medjutim je ipak sve rekao — ali u kratko. Članci njegovi o organskoj i intelektualnoj evoluciji čovjeka, njegove komparacije djeteta i divljaka, djeteta i prvog svijesnog života ljudi — djeteta i mitologije, njegovo natucanje o postanku religija, društva i države, sve to pokazuje, da je to moderan duh — i dobar učenik škole Darwinove i novijih mislilaca — ali osobito Darwina.

Gosp. se autor nije srdio, ni mrčio čela, kad je pisao, on je pisao i ljubio, kao i Mantegazza i baš radi toga su ta djela lijepa, iskrena i svjetla. Istina »Zreo učitelj« treba da ima naslov »Kakav treba da bude zreo učitelj«, da nas odmah uputi o čemu djelo radi — istina je — da su sve to samo želje gosp. autora — jer se sve ono ne može da skupi u jednom čovjeku — ali o tomu se tu i ne radi — tu se jednostavno radi o znanstvenom i iskustvenom i modernom putokazu — o putu, po kojem ima učitelj stupati, ako hoće, da se barem primakne uzoru učitelja. I sve je tu izneseno i psihologija djeteta i psihologija učitelja i kakva je ta psiha u zrelog učitelja, tu su iznesena pitanja socijalna i staleška, sva su po mogućnosti riješena — a iz svih bukti kao sveti oganj velika ljubav, koja može da zavede, ali koja ovdje zavela nije, jer nije bila sama ni neuvidjavna.

Lijepi su članci autorovi o načinu učenja i ne prenatrpavanja, gdje je odabrao u svemu priču i sliku po uzoru Isusa, koji je s njima čudesa činio, jer ja držim da je to jedina metoda, koja daje svemu života i koja ne umara, a koja bi se morala mnogo po gimnazijama rabiti uz manju prenatrpanost, napose klasičku, pa bi bilo više ljudi — a manje polu i talmi-inteligenata.

Najljepši su reci u toj knjizi o uzgoju, koji treba da je širok i postepen, ali ne klerikalan. On dopušta i bajku i mitologiju, ali ne kao temelj života i naziranja, on je traži kao stepen, koji prija psihi djeteta, koja mora evolucijom duše iščeznuti, da je zamijeni stvarnost, realizam. Samo bajka i mita treba da bude naravskišto manje, — ispod minimalne nužde — jer ih obično uvijek više od dvije trećine ostane u tom mitu, te biva jakom polugom vjerskog bigotizma i klerikalizma, a tek jedna trećina hoće dalje — ali i medju tim ima još kojekakvih. Ja bih djetetu dao priču — rijedje mitos — ali biranu, takovu, koja bi natucala o onom, što će zagristi kao stariji, jer ih kod

nas ima i previše, koji se hrane pričom i mitom i koječim običnim za cijelog svoga života.

Jezik je liep, mek i topao, pa reci samo iznimču ispod očiju. Knjiga je namijenjena školstvu — pa nas u njoj mora da najviše interesira to, kakvog si zrelog učitelja zamišlja gosp. Trstenjak. Evo njegovih misli, a moje stilizacije.

»Zreo učitelj mora biti moderan, napredan i slobodouman, on treba da po mogućnosti sve svoje i u malom dade djeci u obliku priče. On ne smije da bude klerikalan i partaičan, nego širok, uvijek nov i pristupačan svemu. On bi morao da bude monista, jer samo onda može da bude potpuno slobodouman, svjetski čovjek i zreo učitelj«.

Ovako misli gosp. Trstenjak. Tako sam ga ja barem shvatio. Jasno je, da takav ne bi činio od djece čopor besvjesne i lude mase, koja je uvijek objekat isisavanja, nego da bi i to bila četa mladih, slobodoumnih i svojih ljudi. Da bi takovu djecu mogao odgajati, škola bi morala biti slobodna, a ne pod klerikalnim tutorstvom. Tim se svim, što je rečeno ipak ne kaže, da učitelj mora propagirati i učiti djecu monizam ili što slična. To ne, jer se monizam samo na njega proteže, da bolje vidi i da može zdravije suditi, a da ga već unapred ne potegnu kojekakove presude i gotovi zaključci.

Mislim, da naše učiteljstvo obojeg spola nije moglo ljepših, zdravijih i boljih knjiga dobiti, nego su baš ove gosp. Trstenjaka, a mislim, da Trstenjak ne će ostati osamljen, jer će biti mnogo ponukanih i potstreknutih, koji će i opet koraknuti korak dalje, a nadam se, da će se naći čovjek, koji će i samo prirodno naziranje na bazi moderne škole opširnije prikazati, da tako dobijemo lijep okvir, a što je glavno korisne knjige, a pomoću njihovom slobodouman pomladak.

Mate Malinar.

Tamara.

To je »scena po motivu Lermontovljeve pjesme«. Napisao ju je Fran Galović. Izišla nakladom »Hrvatske Smotre". — Sjećam se: jedna starčevićanska smotra naruga se nekome, jer da je iz »Pobratima« skočio u »Savremenik«, kao da je to kakova sramota. Medjutim ljudima, što točnije prate književne pojave, ne će biti nepoznato, da je Fran Galović takodjer iz »Pobratima« skočio u »Hrvatsku Smotru«. Dakako, da mi se to ne čini nikakovom sramotom. Fran Galović odulje se već javlja sitnijim lirskim pjesmama, u kojima doduše nema nikakove veće misaone snage, ali se čitaju veoma lako i ugadno, vidi se, da ih pjeva osjećajni pjesnik.

Iz kruga lirizma ne uzmože se autor udaljiti ni u „Tamari", koja se pokazivala mjeseca oktobra o. g. u našem teatru — s dovoljnim uspjehom. Priča je naime izradjena veoma efektno, pak je uz umjetničku igru glumice (gdjice Vavre) stvar izišla takova, te je zadovoljila gledaoce i kritiku, izuzevši onu »najmoralniju«. Uza sav uspjeh ima »Tamara", tu manu, što je taj uspjeh posve spoljašnji, stvar je naime donesena bez dubljih psiholoških zapleta. A baš ovi bi »Tamaru« mogli učiniti snažnom dramom, a ovako je izišla tek u lijep dijalog zaodjenuta lirska pjesma. Držim dakle, da je narav mladoga pjesnika u prvom redu lirska. Kako bi uspjela u drami, te se na temelju »Tamare« (i »Grijeha« od istog autora) još ne može reći. A ja ne znam i ne ću proricati . . .

BILJEŠKE.

Poziv na pretplatu. Molimo sve naše dosadašnje pretplatnike, da i u slijedećem godištu održe svojom pretplatom ovo jedino svoje glasilo. U koliko stari pretplatnici zaostaše pretplatom, molimo i njih, da nam zaostali dug pošalju svakako do Božića. Novi se pretplatnici sveudilj primaju.

Kazalište i djaci. Kazalište kao kulturni faktor moralo bi, da bude pristupačno djacima. Uz loše materijalne prilike, u kojima velik dio njih živi, teško bi to bilo, kad ne bi kazališna uprava djacima pomogla. Zato nalazimo malne kod svih većih kazališta, da djaci, a sveučilišni napose, dobivaju ulaznice uz znatno snižene cijene. Ali uprava hrvatskog kazališta u Zagrebu hoće da bude u tome medju svojim družicama iznimka. Ona doduše kaže, da članovi akad. potpornog društva mogu dobiti ulaznice za sjedala posljednjih dviju redova parketa uz polovicu cijene. Ali kako je ona taj „privilegij" ograničila! Već to, što on vrijedi samo za dva posljednja reda, jest ograničenje. Ali on ne vrijedi ni za premiere, ni za nedjelje ni blagdane, a ulaznice mogu se kupiti samo na dan dotične predstave. I tako odbivši ta ograničenja od spomenutog „privilegija", ostaje vrlo, vrlo malo. Naša kazališna uprava, preporučujući koji komad svog repertoara,

zna se pozivati na ostala kazališta, pa ća i na parišku „Comedie française". Ali toga ne će da čini, kad se radi o polakšicama djacima. Pa ipak ne treba da zato bježi u daleki Pariz; može ostati u ovoj monarkiji, pa neka samo pogleda, kako je u kazalištu najbližeg većeg grada n. pr. u Gracu. Tamo djaci dobivaju za K 1.— ulaznice za sjedala parketa od 9. reda dalje; i te mogu dobivati one dane, kad i drugi, bez obzira, da li je premiera ili repriza. Da je to velika olakšica, bit će jasno, odmah kako se uvaži, da je u onoj jednoj kruni uključena i pristojba za garderobu (dakle ulaznica stoji zapravo 80 fil.), da to vrijedi kako za operu, tako i za dramu i da su ondje cijene za ostale posjetitelje znatno veće. Tako postupaju i druge uprave. A mora se i to znati, da je većina tih kazališta u rukama privatnih poduzeća, kojima je ipak prvo materijalna korist.

U našim su se novinama često čitale tužbe djaka na kazališnu upravu radi te stvari (da i ne spominjemo to, kolik se broj ulaznica prodaje za djački stajaći parterre, u kojem se djaci katkad moraju stiskati kao sardele). A sumnjamo, da bi i ovo, što pišemo, moglo direktno na kazališnu upravu djelovati. Ali bi se akademska potporna društva ili sveukupno društvo moralo obratiti na upravu sa zahtjevom, da se ona ograničenja za članove hrv. i srp. akad. potpornih društava ukinu. A uprava morat će ipak popustiti, jer je njezina dužnost učiniti sve, kako bi kazalište što bolje vršilo svoju kulturnu zadaću. Materijalnim pak interesima kazališta ova bi polakšica svakako prije koristila, nego škodila, jer onda ne bi parket onako zijevao od praznine, kako to sad često biva. —i—

K pitanju reforme srednjih škola. Na sjednici „njemačkog srednjoškolskog profesorskog društva za Moravsku« raspravljalo se i o reformi srednje škole. Zaključci su bili slijedeći: 1. Povećati naukovne satove njemačkog jezika (odnosno materinskog) s posebnim obzirom na vještinu u govoru. 2. Reduciranje latinskih sati u I. i II. razredu od 8 na 6; gramatiku treba suziti na najnužnije, osobito u višim razredima. 3. Grčki treba početi tek u V. razredu. 4. Suziti povjest staroga vijeka na 2 godišta; novija se povjest imade točnije uzimati; imade se uvesti sistematično učenje zemljopisa u višim razredima gimnazije. 5. Zoologija neka se uči u 5. razr., a mineralogija i botanika u VI. razr., u svezi s temeljnim pojmovima anorganske i organske hemije kao priprava za: 6. opširnije učenje hemije u VII. razr. Imade se uzeti veći obzir na najnovije teorije i izume u raznim strukama fizike. 8. U VIII. se razredu imade uzeti kratak prijegled povijesti filozofije. 9. U naučnu osnovu gimnazija imade se uvesti, učenje kojeg živog jezika. 10. Obligatno risanje i gimnastika imade se uvesti na sve gimnazije.

Hrvatska akademska društva na stranim visokim školama. Lanjske je školske godine bilo kod vanjskih visokih škola 12 akademskih društava. U Beču su bila: 1. Hrv. ak. društvo »Zvonimir«, Kochgasse Nr. 8. — 2. Hrv. ak. društvo »Jadran«. — 3. Hrvatsko akad. katol. društvo »Hrvatska«. — 4. Hrvatski akademski mačevalački klub »Svačić«. — 5. Društvo hrv. slušatelja veterinarstva. — 6. Hrv. potporno društvo. — U Gracu: 7. Hrv. ak. lit. zabavno društvo „Hrvatska", Brunngasse Nr. 4 — U Pragu: 8 Hrv. društvo »Hrvat«. — U Innsbrucku: 9. Hrv. ak. društvo „Velebit". — 10. Hrv. ak. društvo „Zrinjski". — U Budimpešti: 11. Hrv. ak. klub „Perun". — U Leobenu: 12. Jugoslavensko ak. montanističko društvo „Sloga". U Brnu tehničari, a u Lavovu veterinarci nijesu imali svojih društava.

Pučka sveučilišta. Na inicijativu bečkog sveučilišta držat će i ove godine neki profesori, docenti i asistenti sveučilišni pučka predavanja iz svojih struka. Ta predavanja dobivaju svoje značenje, što to ne će biti tek po jedno predavanje o kojem pitanju, već će svaki predavač držati iz svoga predmeta ciklus predavanja, pa će posve znanstveno, ali popularno obraditi koju znanstvenu partiju. Jedan ciklus imati će 6 predavanja, svaki tjedan jedno. Tako je za 6 tjedana jedan ciklus gotov, a onda će početi drugi. No i ovi ciklusi samo su dalnji nastavci predavanja o istom predmetu. N. pr iz prava predavati će profesor Braszloff: Pravna postanja svakidanjeg života 1. ciklus bit će: Uvod u pravnu znanost, a onda će u dalnjim ciklusima slijediti obradjivanje pojedinih pitanja. Drugi profesor predaje: Nauku o valovima. 1. ciklus: O zvuku. — Predavanja su (samo za gospodje i djevojke); uzeta iz svih područja znanosti, a najviše iz prirodnih nauka, higijene i prava. Spominjem neka: Higijena ženskog života; Bivstvo, značenje i očuvanje od spolnih bolesti (za odraslije mužkarce; Hemija I. dio općeni zakoni kemije (sa pokusima); Općena anatomija, Zakoni o radničkim ugovorima i t. d.

Svako predavanje trajati će pravilno jedan sat, a daljnu polovinu sata iza predavanja slijedi razpravljanje usmenih ili pismenih upita, što će ih na predavača staviti slušaoci.

Predavanja nijesu besplatna, već je upisnina za jedan ciklus (6 predavanja) jednu krunu.. — Počinju pak uvjek u 7 ½, te ih mogu i radnici polaziti. — Kako se iz svega toga vidi, ta predavanja su prava pučka sveučilišta, pa ih zovu: »Pučki svesveučilištni tečajevi«.—

Na češkoj univerzi u Pragu je zapisano u zimskom semestru 1907-8 1358 slušača. Od toga je 742 pravnika, 474 filozofa, 224 medicinara i 98 teologa. (Čas. pokrok. studentstva).

Hrv. akad. potp. društvo. Statististika za mjesec studeni. Izdano je na potporešto u hrani, što

u novcu preko 2.500 kr. Molbenica je stiglo na odbor 135 za hranu, a 5 za novac. Odbijeno je 40 molb. Dano je 2010 objeda i večeri; u novcu je podijeljeno trojici 30 kr.; za trojicu je plaćena razlika izmedju drugog i trećeg razreda; za besplatne lijekove je potvrdjeno 45 recepta.

Na pojedinca otpada 15 dana hrane. Na dan je poprečno uzdržavano 66 članova.

O jednom dopisu iz Splita u »Luči«. Furtimašima puca žuč, što im sa svom »Hrv. vojskom« i akcijom medju djacima u Splitu posli slabo idu, pa sada podmeću, lažu, napadaju, kako to oni sami mogu Sad nazivaju balavcima one iste male srednjoškolce, koje su oni lanjske godine onako lovili, koje su vukli na svoja »kulturna« predavanja u katoličku čitaonicu, da spasu njihove mlade duše od bezbožnih naprednjaka (!), medju koje su turali na stotine klerikalnih knjižica i brošura, kojima i danas darivaju svu silu svojih »Luči« itd. itd. Budući da je sveučilištarac g. A. Bego opazio, kako ta klerikalna akcija radja pogubnim strančarenjem, mržnjom i intolerancom medju mladjim djacima, pozvao ih je i preporučio im, da se okane strančarenja i politike, jer da to nije za njih, nego neka se radje dadu na učenje i čitanje osobito na znanstvenom i gospodarstvenom polju, u čemu je naša inteligencija silno zaostala. U tom duhu držao im je on i nekoliko predavanja.

U ostalom ne znamo, što se to tiče naše sjednice prošloga mjeseca. Nas je do 200 naprednjaka srednjoškolaca i to gotovo sve iz viših razreda. Mogli bi izići i s potpisima, kad ne bi tim pali na lijepak kakovoj možda skromnoj (!) (špijunskoj) željici kolega furtimaša, jer dok je njima slobodno i svoje fotografije u svojim glasilima iznašati, nama i najmanja sumnja, da smo bili u kakovom naprednom društvu, znade urodi i zatvorima i cpaskama.

Mi svi, koji smo onoj sjednici i predavanjima g. Bega prisustvovali, znamo dobro, da on nije nikada spomenuo kakav deficit od 2000 K osim možda, što je na onoj sjednici, citirajuć neke redke iz članka »Naš Pokret« u 5. br. »H. Dj.« — spomenuo i onaj deficit (u mjesecu travnju) od 32 K 88 fil. Ni i ima tkogod, koji bi mogao ustvrditi, da je on ikada i riječi kazao o novcima »Sv. Ćirilo-Metodske« podružnice, kao ni u opće o ikakvoj rehabilitaciji »H. Dj.« itd. Što se pak tiče novca ovogodišnjih abiturijenata, ne znamo, što to ulazi u naše stvari. Oni su taj novac razdijelili i poslali u razne rodoljubne svrhe, kako su sami najbolje znali i htjeli. Nego, ciganin o svom konju, a furtimaš dakako — o novcu!

Mi bi u ostalom željeli znati časno (!) ime tog furtimaškog uhode na našim sjednicama. Da to nije možda onaj naš dvolični Janus, koji je kao naprednjak dolazio na naša predavanja, dok je istodobno bio članom furtimaške »Hrv. vojske« ili možda onaj (pučki »Berislav«), koji je na našoj sjednici pače i predloge stavljao i koji je »H. Dj« — nakon što ga je pročitao — neplaćena povratio, jer da on nije naprednjak. Ovakovih naime tipova ima u obilju u toj furtimaškoj »vojsci«. I ti vam ljudi znadu još govoriti o zlom društvu! Kad bi g. Bego i bio govorio o zlom društvu, morao bi bio medju prvima spomenuti te klerikalne ptiće okolo »Luči«. Ta oni bi i Hrista raspeli, kad bi ponovno na zemlju sišao, a ne bi bio klerikalac.

Dodatak uredništva. Donosimo ovaj odgovor na naročitu želju naših prijatelja iz Splita. Naši će se čitatelji sjećati, da smo svojedobno izazvani po gospodi oko „Luči", javno naglasili, da ćemo drage volje udovoljiti njihovoj želji i dopustiti im uvid u sve naše račune. Gospoda se ne odazvaše, premda su javno sumnjala o čistoći naših računa i premda su sami na nas stavili petit uvida. Nije nam do toga, da ovakovo ponašanje podvrgnemo kritici, jer je ne zaslužuje, ali smo se nadali, da će gospoda i sama uvidjeti, da su nakon toga izgubila i iluzorno pravo ponavljati svoje tvrdnje. Medjutim gospoda ponoviše, da se naše glasilo ne može iz vlastitih prihoda uzdržavati, a u 2. ovogodišnjem svom broju izbaciše pače i tvrdnju o našem deficitu od 2000 kr. uz još neke insinuacije, koje ne ćemo da okrstimo doličnim imenom.

Držimo, da će nakon toga naši prijatelji biti na čistu, da bi značilo ponizivati se, kada bismo se i u napredak bavili svim potvorama gospode oko „Luči".

Čitaonica revija. Već smo je imali — lane — pa je lijepo i zaspala. Ne znamo čijom krivnjom, da li djaštva ili možda sveučilišne knjižnice. Svejedno! Pomanjkanje ovakove čitaonice snažno se osjeća. Bez nje je nemoguće — osim veoma rijetkim pojedincima — i što temeljitije pratiti kulturni napredak u slavenskom, kao što i u ostalom evropskom i neevropskom svijetu. Uredjenje ovakove čitaonice stajalo bi vrlo malo truda i novaca, kad se uzme na um broj časopisa, što ih sveuč. knjižnica drži ili dobiva. Kad bi sveučilišno poglavarstvo u tom pogledu shvaćalo svoju zadaću, ne bi smjelo čekati, da za uredjenje ove potrebe traži inicijativu djaštva. Ono bi samo moralo da svojom inicijativom podje djaštvu u susret. Bilježeći ovo, nadamo se, da će ono to i učiniti.

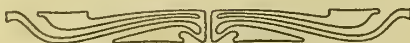

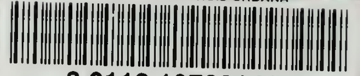
UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 107991462